నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

విభఙ్గ-మూలటీకా

౧. ఖన్ధవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

చతుసచ్చదసోతి చత్తారి సచ్చాని సమాహటాని చతుసచ్చం, చతుసచ్చం పస్సీతి చతుసచ్చదసో. సతిపి సావకానం పచ్చేకబుద్ధానఞ్చ చతుసచ్చదస్సనభావే అనఞ్ఞపుబ్బకత్తా భగవతో చతుసచ్చదస్సనస్స తత్థ చ సబ్బఞ్ఞుతాయ దసబలేసు చ వసీభావస్స పత్తితో పరసన్తానేసు చ పసారితభావేన సుపాకటత్తా భగవావ విసేసేన ''చతుసచ్చదసో''తి థోమనం అరహతీతి . నాథతీతి **నాథో,** వేనేయ్యానం హితసుఖం ఆసీసతి పత్థేతి, పరసన్తానగతం వా కిలేసబ్యసనం ఉపతాపేతి, ''సాధు, భిక్ఖవే, భిక్ఖు కాలేన కాలం అత్తసమ్పత్తిం పచ్చవేక్ఖితా''తిఆదినా (అ. ని. ౮.౭) వా తం తం హితపటిపత్తిం యాచతీతి అత్థో. పరమేన చిత్తిస్సరియేన సమన్నాగతో, సబ్బసత్తే వా గుణేహి ఈసతి అభిభవతీతి పరమిస్సరో భగవా ''నాథో''తి వుచ్చతి. ''**సద్ధమ్మే గారవం కత్వా కరిస్సామీ**''తి సోతబ్బభావే కారణం వత్వా పున సవనే నియోజేన్తో ఆహ ''**తం సుణాథ సమాహితా**''తి. ''**పోరాణట్ఠకథానయం విగాహిత్వా కరిస్సామీ**''తి వా ఏతేన సక్కచ్చసవనే చ కారణం వత్వా తత్థ నియోజేన్తో ఆహ ''**సద్ధమ్మే గారవం కత్వా తం సుణాథా**''తి.

ఏత్థ చ ''చతుసచ్చదసో''తి వచనం థోమనమేవ చతుప్పభేదాయ దేసనాయ సమానగణనదస్సనగుణేన, ''అట్ఠారసహి బుద్ధధమ్మేహి ఉపేతో''తి చ అట్ఠారసప్పభేదాయ దేసనాయ సమానగణనగుణేహీతి దట్ఠబ్బం. యథావుత్తేన వా నిరతిసయేన చతుసచ్చదస్సనేన భగవా చతుధా ధమ్మసఙ్గణిం దేసేతుం సమత్థో అహోసి, అట్ఠారసబుద్ధధమ్మసమన్నాగమేన అట్ఠారసధా విభఙ్గన్తి యథావుత్తదేసనాసమత్థతాసమ్పాదకగుణనిదస్సనమేతం ''చతుసచ్చదసో ఉపేతో బుద్ధధమ్మేహి అట్ఠారసహీ''తి. తేన యథావుత్తాయ దేసనాయ సబ్బఞ్ఞుభాసితత్తా అవిపరీతతం దస్సేన్తో తత్థ సత్తే ఉగ్గహాదీసు నియోజేతి, నిట్ఠానగమనఞ్చ అత్తనో వాయామం దస్సేన్తో అట్ఠకథాసవనే చ ఆదరం ఉప్పాదయతి, యథావుత్తగుణరహితేన అసబ్బఞ్ఞునా దేసేతుం అసక్కుణేయ్యతం ధమ్మసఙ్గణీవిభఙ్గప్పకరణానం దస్సేన్తో తత్థ తదట్ఠకథాయ చ సాతిసయం గారవం జనయతి, బుద్ధాదీనఞ్చ రతనానం సమ్మాసమ్బుద్ధతాదిగుణే విభావేతి.

తత్థ చత్తారి సచ్చాని పాకటానేవ, అట్ఠారస పన బుద్ధధమ్మా ఏవం వేదితబ్బా – ''అతీతంసే బుద్ధస్స భగవతో అప్పటిహతం ఞాణం, అనాగతంసే…పే॰… పచ్చుప్పన్నంసే…పే॰… ఇమేహి తీహి ధమ్మేహి సమన్నాగతస్స బుద్ధస్స భగవతో సబ్బం కాయకమ్మం ఞాణపుబ్బఙ్గమం ఞాణానుపరివత్తం, సబ్బం వచీకమ్మం…పే॰ … సబ్బం మనోకమ్మం… పే॰… ఇమేహి ఛహి ధమ్మేహి సమన్నాగతస్స బుద్ధస్స భగవతో నత్థి ఛన్దస్స హాని, నత్థి ధమ్మదేసనాయ, నత్థి వీరియస్స,

నత్థి సమాధిస్స, నత్థి పఞ్ఞాయ, నత్థి విముత్తియా హాని. ఇమేహి ద్వాదసహి ధమ్మేహి సమన్నాగతస్స బుద్ధస్స భగవతో నత్థి దవా, నత్థి రవా, నత్థి అఫుటం, నత్థి వేగాయితత్తం, నత్థి అబ్యావటమనో, నత్థి అప్పటిసఙ్ఖానుపేక్ఖా"తి.

తత్థ **నత్థి దవా**తి ఖిడ్డాధిప్పాయేన కిరియా నత్థి. **నత్థి రవా**తి సహసా కిరియా నత్థి. **నత్థి అఫుట**న్తి ఞాణేన అఫుసితం నత్థి. **నత్థి వేగాయితత్త**న్తి తురితకిరియా నత్థి. **నత్థి అబ్యావటమనో**తి నిరత్థకో చిత్తసముదాచారో నత్థి. **నత్థి అప్పటిసఙ్ఖానుపేక్ఖా**తి అఞ్ఞాణుపేక్ఖా నత్థి. కత్థచి పన "నత్థి ధమ్మదేసనాయ హానీ"తి అలిఖిత్వా "నత్థి ఛన్దస్స హాని, నత్థి వీరియస్స, నత్థి సత్తియా"తి లిఖన్తి.

౧. ధమ్మసఙ్గహే ధమ్మే కుసలాదికే తికదుకేహి సఙ్గహేత్వా తే ఏవ ధమ్మే సుత్తన్తే ఖన్ధాదివసేన వుత్తే విభజితుం విభఙ్గప్పకరణం వుత్తం. తత్థ సఙ్ఖేపేన వుత్తానం ఖన్ధాదీనం విభజనం విభఙ్గో. సో సో విభఙ్గో పకతో అధికతో యస్సా పాళియా, సా "**విభఙ్గప్పకరణ**"న్తి వుచ్చతి. **అధికతో**తి చ వత్తబ్బభావేన పరిగ్గహితోతి అత్థో. తత్థ విభఙ్గప్పకరణస్స ఆదిభూతే ఖన్ధవిభఙ్గే "పఞ్చక్ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో…పే.… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తి ఇదం సుత్తన్తభాజనీయం నామ. నను న ఏత్తకమేవ సుత్తన్తభాజనీయన్తి? సచ్చం, **ఇతి**-సద్దేన పన ఆది-సద్దత్థజోతకేన పకారత్థజోతకేన వా సబ్బం సుత్తన్తభాజనీయం సఙ్గహేత్వా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఏవమాది ఏవంపకారం వా ఇదం **సుత్తన్తభాజనీయ**న్తి వేదితబ్బం. అథ వా ఏకదేసేన సముదాయం నిదస్సేతి పబ్బతసముద్దాదినిదస్సకో వియ. తత్థ నిబ్బానవజ్జానం సబ్బధమ్మానం సఙ్గాహకత్తా సబ్బసఙ్గాహకేహి చ ఆయతనాదీహి అప్పకతరపదత్తా ఖన్ధానం ఖన్ధవిభఙ్గో ఆదిమ్హి వుత్తో.

న తతో హేట్ఠాతి రూపాదీనం వేదయితాదిసభావత్తాభావా యస్మిం సభావే అతీతాదయో రాసీ కత్వా వత్తబ్బా, తస్స రుప్పనాదితో అఞ్ఞస్సాభావా చ హేట్ఠా గణనేసు సఙ్ఖతధమ్మానం అనిట్ఠానం సావసేసభావం, న హేట్ఠా గణనమత్తాభావం సన్ధాయ వుత్తం. ఛట్ఠస్స పన ఖన్ధస్స అభావా "**న ఉద్ధ**"న్తి ఆహ. న హి సవిభాగధమ్మేహి నిస్సటస్స అతీతాదిభావరహితస్స ఏకస్స నిబ్బానస్స రాసట్ఠో అత్థీతి. "**రాసిమ్హీ**"తి సద్దత్థసహితం ఖన్ధ-సద్దస్స విసయం దస్సేతి. "**గుణే పణ్ణత్తియం రుళ్హియ**"న్తి విసయమేవ ఖన్ధ-సద్దస్స దస్సేతి, న సద్దత్థం. లోకియలోకుత్తరభేదభిన్నే సీలాదిగుణం నిప్పదేసేన గహేత్వా పవత్తమానో ఖన్ధ-సద్దో సీలాదిగుణవిసిట్ఠం రాసట్ఠం దీపేతీతి. కేచి పన "గుణట్ఠో ఏత్థ ఖన్ధట్ఠో"తి వదన్తి. **దారుక్ఖన్ధో**తి ఏత్థ పన న **ఖన్ధ**-సద్దో పఞ్ఞత్తి-సద్దస్స అత్థే వత్తతి, తాదిసే పన పుథులాయతే దారుమ్హి దారుక్ఖన్ధోతి పఞ్ఞత్తి హోతీతి పఞ్ఞత్తియం నిపతతీతి వుత్తం. తథా ఏకస్మిమ్పి విఞ్ఞాణే పవత్తో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఖన్ధ-సద్దో న రుళ్హీ-సద్దస్స అత్థం వదతి, సముదాయే పన నిరుళ్హో ఖన్ధ-సద్దో తదేకదేసే పవత్తమానో తాయ ఏవ రుళ్హియా పవత్తతీతి ఖన్ధ-సద్దో రుళ్హియం నిపతతీతి వుత్తం.

రాసితో గుణతోతి సబ్బత్థ నిస్సక్కవచనం విసయస్సేవ ఖన్ధ-సద్దప్పవత్తియా కారణభావం సన్ధాయ కతన్తి వేదితబ్బం. "రాసితో"తి ఇమమత్థం సద్దత్థవసేనపి నియమేత్వా దస్సేతుం "**అయఞ్హి ఖన్ధట్ఠో నామ పిణ్డట్ఠో**"తిఆదిమాహ. కోట్ఠాసట్ఠే ఖన్ధట్ఠే ఛట్ఠేనపి ఖన్ధేన భవితబ్బం. నిబ్బానమ్పి హి ఛట్ఠో కోట్ఠాసోతి. తస్మా "ఖన్ధట్ఠో నామ రాసట్ఠో"తి యుత్తం. యేసం వా అతీతాదివసేన భేదో అత్థి, తేసం రుప్పనాదిలక్ఖణవసేన తంతంకోట్ఠాసతా వుచ్చతీతి భేదరహితస్స నిబ్బానస్స కోట్ఠాసట్ఠేన చ ఖన్ధభావో న వుత్తోతి వేదితబ్బో.

ఏత్తావతాతి ఉద్దేసమత్తేనాతి అత్థో. **చత్తారో చ మహాభూతా…పే.… రూప**న్తి ఏవం విభత్తో. కత్థాతి చే? ఏకాదససు ఓకాసేసు. ఇతి-సద్దేన నిదస్సనత్థేన సబ్బో విభజననయో దస్సితో. ఇదఞ్చ విభజనం ఓళారికాదీసు

చక్ఖాయతనన్తిఆదివిభజనఞ్చ యథాసమ్భవం ఏకాదససు ఓకాసేసు యోజేతబ్బం, ఏవం వేదనాక్ఖన్ధాదీసుపి. విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో పన ఏకాదసోకాసేసు పురిమే ఓకాసపఞ్చకే "చక్ఖువిఞ్ఞాణం...పే.... మనోవిఞ్ఞాణ"న్తి ఛవిఞ్ఞాణకాయవిసేసేన విభత్తో, న తత్థ మనోధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి విభజనం అత్థి. తం పన ద్వయం మనోవిఞ్ఞాణన్తి వుత్తన్తి ఇమమత్థం దస్సేతుం అట్ఠకథాయం ''**మనోధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతూ**''తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

ఏవం పాళినయేన పఞ్చసు ఖన్ధేసు ధమ్మపరిచ్ఛేదం దస్సేత్వా పున అఞ్ఞేన పకారేన దస్సేతుం ''**అపిచా**''తిఆదిమాహ. **ఏత్థా**తి ఏతస్మిం ఖన్ధనిద్దేసే.

౧. రూపక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨. యం కిఞ్చీతి ఏత్థ **య**న్తి సామఞ్ఞేన అనియమనిదస్సనం, **కిఞ్చీ**తి పకారన్తరభేదం ఆమసిత్వా అనియమనిదస్సనం. ఉభయేనపి అతీతం వా...పే.... సన్తికే వా అప్పం వా బహుం వా యాదిసం వా తాదిసం వా యం కిఞ్చీతి నపుంసకనిద్దేసారహం సబ్బం బ్యాపేత్వా సఙ్గణ్హాతీతి అఞ్ఞేసుపి నపుంసకనిద్దేసారహేసు పసఙ్గం దిస్వా తస్స అధిప్పేతత్థం అతిచ్చ పవత్తితో అతిప్పసఙ్గస్స నియమనత్థం ''**రూప**''న్తి ఆహ. **యంకిఞ్చీ**తి సనిపాతం యం-సద్దం కిం-సద్దఞ్చ అనియమేకత్థదీపనవసేన ఏకం పదన్తి గహేత్వా ''**పదద్వయేనపీ**''తి వుత్తం.

కిఞ్చ, భిక్ఖవే, రూపం వదేథాతి తుమ్హేపి రూపం రూపన్తి వదేథ, తం కేన కారణేన వదేథాతి అత్థో, అథ వా కేన కారణేన రూపం, తం కారణం వదేథాతి అత్థో. అథేతేసు భిక్ఖూసు తుణ్హీభూతేసు భగవా ఆహ ''**రుప్పతీతి ఖో**''తిఆది.

భిజ్జతీతి సీతాదిసన్నిపాతే విసదిససన్తానుప్పత్తిదస్సనతో పురిమసన్తానస్స భేదం సన్ధాయాహ. భేదో చ విసదిసతావికారాపత్తీతి భిజ్జతీతి వికారం ఆపజ్జతీతి అత్థో. వికారాపత్తి చ సీతాదిసన్నిపాతే విసదిసరూపుప్పత్తియేవ. అరూపక్ఖన్ధానం పన అతిలహుపరివత్తితో యథా రూపధమ్మానం ఠితిక్ఖణే సీతాదీహి సమాగమో హోతి, యేన తత్థ ఉతునో ఠితిప్పత్తస్స పురిమసదిససన్తానుప్పాదనసమత్థతా న హోతి ఆహారాదికస్స వా, ఏవం అఞ్ఞేహి సమాగమో నత్థి. సఙ్ఘట్టనేన చ వికారాపత్తియం **రుప్పన**-సద్దో నిరుళ్హో, తస్మా అరూపధమ్మానం సఙ్ఘట్టనవిరహితత్తా రూపధమ్మానం వియ పాకటస్స వికారస్స అభావతో చ "రుప్పన్తీ"తి "రుప్పనలక్ఖణా"తి చ న వుచ్చన్తి. జిఘచ్ఛాపిపాసాహి రుప్పనఞ్చ ఉదరగ్గిసన్నిపాతేన హోతీతి దట్ఠబ్బం. ఏత్థ చ **కుప్పతీ**తి ఏతేన కత్తుఅత్థే రూపపదసిద్ధిం దస్సేతి, **ఘట్టీయతి పీళీయతీ**తి ఏతేహి కమ్మత్థే. కోపాదికిరియాయేవ హి రుప్పనకిరియాతి. సో పన కత్తుభూతో కమ్మభూతో చ అత్థో భిజ్జమానో హోతీతి ఇమస్సత్థస్స దస్సనత్థం ''**భిజ్జతీతి అత్థో**''తి వుత్తం. అథ వా **రుప్పతీతి రూప**న్తి కమ్మకత్తుత్థే రూపపదసిద్ధి వుత్తా. వికారో హి రుప్పనన్తి. తేనేవ "భిజ్జతీతి అత్థో"తి కమ్మకత్తుత్థేన భిజ్జతి-సద్దేన అత్థం దస్సేతి. యం పన రుప్పతి భిజ్జతి, తం యస్మా కుప్పతి ఘట్టీయతి పీళీయతి, తస్మా ఏతేహి చ పదేహి పదత్థో పాకటో కతోతి. "కేనట్ఠేనా"తి పుచ్ఛాసభాగవసేన ''**రుప్పనట్ఠేనా**''తి వుత్తం. న కేవలం సద్దత్థోయేవ రుప్పనం, తస్స పనత్థస్స లక్ఖణఞ్చ హోతీతి అత్థలక్ఖణవసేన ''**రుప్పనలక్ఖణేన రూపన్తిపి వత్తుం వట్టతీ**''తి ఆహ.

ఛిజ్జిత్వాతి ముచ్ఛాపత్తియా ముచ్ఛిత్వా అఙ్గపచ్చఙ్గానం ఛేదనవసేన వా ఛిజ్జిత్వా. **అచ్చన్తఖారేన సీతోదకేనా**తి అతిసీతభావమేవ సన్ధాయ అచ్చన్తఖారతా వుత్తా సియా. న హి తం కప్పసణ్ఠానం ఉదకం సమ్పత్తికరం పథవీసన్ధారకం

కప్పవినాసఉదకం వియ ఖారం భవితుం అరహతి. తథా హి సతి పథవీ విలీయేయ్యాతి. **అవీచిమహానిరయే**తి సఉస్సదం అవీచినిరయం వుత్తం. తేనేవ ''**తత్థ హీ**''తిఆది వుత్తం. **పేత్తి...పే.... న హోన్తీ**తి ఏవంవిధాపి సత్తా అత్థీతి అధిప్పాయో ఏవంవిధాయేవ హోన్తీతి నియమాభావతో. ఏవం **కాలకఞ్జికాదీసుపీ**తి. **సరన్తా గచ్ఛన్తీ**తి సరీసప-సద్దస్స అత్థం వదతి.

అభిసఙ్ఖాహిత్వాతి ఏత్థ సమూహం కత్వాతిపి అత్థో. **ఏతేన సబ్బం రూపం...పే.... దస్సితం హోతీ**తి ఏతేన రూపక్ఖన్ధ-సద్దస్స సమానాధికరణసమాసభావం దస్సేతి. తేనేవాహ ''**న హి రూపతో...పే.... అత్థీ**''తి.

౩. **పక్ఖిపిత్వా**తి ఏత్థ ఏకాదసోకాసేసు రూపం పక్ఖిపిత్వాతి అత్థో. న హి తత్థ మాతికంయేవ పక్ఖిపిత్వా మాతికా ఠపితా, అథ ఖో పకరణప్పత్తం రూపన్తి.

అపరో నయో...పే.... ఏత్థేవ గణనం గతన్తి ఏతేన **అతీతంసేనా**తి భుమ్మత్థే కరణవచనన్తి దస్సేతి. యేన పకారేన గణనం గతం, తం దస్సేతుం ''**చత్తారో చ మహాభూతా**''తిఆది వుత్తన్తి ఇమస్మిం అత్థే సతి మహాభూతుపాదాయరూపభావో అతీతకోట్ఠాసే గణనస్స కారణన్తి ఆపజ్జతి. న హి అతీతంసానం వేదనాదీనం నివత్తనత్థం ఇదం వచనం ''యం రూప''న్తి ఏతేనేవ తేసం నివత్తితత్తా, నాపి రూపస్స అఞ్ఞప్పకారనివత్తనత్థం సబ్బప్పకారస్స తత్థ గణితత్తా, న చ అనాగతపచ్చుప్పన్నాకారనివత్తనత్థం అతీతంసవచనేన తంనివత్తనతోతి. అథ పన యం అతీతంసేన గణితం, తం **చత్తారో చ...పే.... రూప**న్తి ఏవం గణితన్తి అయమత్థో అధిప్పేతో, ఏవం సతి గణనన్తరదస్సనం ఇదం సియా, న అతీతంసేన గణితప్పకారదస్సనం, తందస్సనే పన సతి భూతుపాదాయరూపప్పకారేన అతీతంసే గణితం తంసభావత్తాతి ఆపన్నమేవ హోతి, న చ ఏవంసభావతా అతీతంసే గణితతాయ కారణం భవితుం అరహతి ఏవంసభావస్సేవ పచ్చుప్పన్నానాగతేసు గణితత్తా సుఖాదిసభావస్స చ అతీతంసే గణితత్తా, తస్మా పురిమనయో ఏవ యుత్తో. అజ్ఝత్తబహిద్ధానిద్దేసేసుపి తాదిసో ఏవత్థో లబ్భతీతి.

సుత్తన్తపరియాయతోతి పరియాయదేసనత్తా సుత్తస్స వుత్తం. **అభిధమ్మనిద్దేసతో**తి నిప్పరియాయదేసనత్తా అభిధమ్మస్స నిచ్ఛయేన దేసో నిద్దేసోతి కత్వా వుత్తం. **కిఞ్చాపీ**తిఆదీసు అయమధిప్పాయో – సుత్తన్తభాజనీయత్తా యథా ''అతీతం నన్వాగమేయ్యా''తిఆదీసు అద్ధానవసేన అతీతాదిభావోవ వుత్తో, తథా ఇధాపి నిద్దిసితబ్బో (మ॰ ని॰ ౩.౨౭౨, ౨౭౫; అప॰ థేర ౨.౫౫.౨౪౪) సియా. ఏవం సన్తేపి సుత్తన్తభాజనీయమ్పి అభిధమ్మదేసనాయేవ సుత్తన్తే వుత్తధమ్మే విచినిత్వా విభజనవసేన పవత్తాతి అభిధమ్మనిద్దేసేనేవ అతీతాదిభావో నిద్దిట్ఠోతి.

అద్ధాసన్తతిసమయఖణవసేనాతి ఏత్థ చుతిపటిసన్ధిపరిచ్ఛిన్నే కాలే **అద్ధా**-సద్దో వత్తతీతి ''అహోసిం ను ఖో అహమతీతమద్ధాన''న్తిఆదిసుత్తవసేన (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦) విఞ్ఞాయతి. ''తయోమే, భిక్ఖవే, అద్ధా. కతమే తయో? అతీతో అద్ధా, అనాగతో అద్ధా, పచ్చుప్పన్నో అద్ధా''తి (ఇతివు॰ ౬౩; దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫) ఏత్థ పన పరమత్థతో పరిచ్ఛిజ్జమానో అద్ధా **నిరుత్తిపథసుత్త**వసేన (సం॰ ని॰ ౩.౬౨) ఖణపరిచ్ఛిన్నో యుత్తో. తత్థ హి ''యం, భిక్ఖవే, రూపం జాతం పాతుభూతం, 'అత్థీ'తి తస్స సఙ్ఖా''తి (సం॰ ని॰ ౩.౬౨) విజ్జమానస్స పచ్చుప్పన్నతా తతో పుబ్బే పచ్ఛా చ అతీతానాగతతా వుత్తాతి. యేభుయ్యేన పన చుతిపటిసన్ధిపరిచ్ఛిన్నో (దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫; ఇతివు॰ ౬౩) **సుత్తేసు** అతీతాదికో అద్ధా వుత్తోతి సో ఏవ ఇధాపి ''**అద్ధావసేనా**''తి వుత్తో. సీతం సీతస్స సభాగో, తథా ఉణ్హం ఉణ్హస్స. యం పన సీతం ఉణ్హం వా సరీరే

సన్నిపతితం సన్తానవసేన పవత్తమానం అనూనం అనధికం ఏకాకారం, తం ఏకో ఉతూతి వుచ్చతి. సభాగఉతునో అనేకన్తసభావతో ఏకగహణం కతం, ఏవం ఆహారేపి. **ఏకవీథిఏకజవనసముట్ఠానన్తి** పఞ్చద్వారవసేన వుత్తం. **సన్తతిసమయ**కథా విపస్సకానం ఉపకారత్థాయ అట్ఠకథాసు కథితా.

నిట్ఠితహేతుపచ్చయకిచ్చం, నిట్ఠితహేతుకిచ్చమనిట్ఠితపచ్చయకిచ్చం, ఉభయకిచ్చమసమ్పత్తం, సకిచ్చక్ఖణే పచ్చుప్పన్నం. జనకో **హేతు,** ఉపత్థమ్భకో **పచ్చయో,** తేసం ఉప్పాదనం ఉపత్థమ్భనఞ్చ **కిచ్చం.** యథా బీజస్స అఙ్కురుప్పాదనం పథవీఆదీనఞ్చ తదుపత్థమ్భనం కమ్మస్స కటత్తారూపవిపాకుప్పాదనం ఆహారాదీనం తదుపత్థమ్భనం, ఏవం ఏకేకస్స కలాపస్స చిత్తుప్పాదస్స చ జనకానం కమ్మానన్తరాదిపచ్చయభూతానం ఉపత్థమ్భకానఞ్చ సహజాతపురేజాతపచ్ఛాజాతానం కిచ్చం యథాసమ్భవం యోజేతబ్బం. తత్థ ఉప్పాదక్ఖణే **హేతుకిచ్చం** దట్ఠబ్బం, తీసుపి ఖణేసు **పచ్చయకిచ్చం.** పథవీఆదీనం సన్ధారణాదికం ఫస్సాదీనం ఫుసనాదికఞ్చ అత్తనో అత్తనో కిచ్చం సకిచ్చం, తస్స కరణక్ఖణో **సకిచ్చక్ఖణో**. సహ వా కిచ్చేన సకిచ్చం, యస్మిం ఖణే సకిచ్చం రూపం వా అరూపం వా హోతి, సో **సకిచ్చక్ఖణో,** తస్మిం ఖణే **పచ్చుప్పన్నం.**

౬. **ఏత్తకమేవాతి** "తేసం తేస"న్తి ఇమినా ఆమేడితవచనేన అభిబ్యాపనత్థేన వుత్తత్థమేవ. "అపరస్స అపరస్సా"తి దీపనం **అపరదీపనం. పరియేసతూతి** ఏతేన పరియేసనాయ అనిట్ఠనామనివత్తనస్స అకారణభావం దస్సేతి. కమ్మదోసేన హి చిత్తవిపల్లాసదోసేన చ గూథభక్ఖపాణాదయో ఉమ్మత్తకాదయో చ పరియేసేయ్యుం దిట్ఠివిపల్లాసేన చ యోనకాదయో న ఆరమ్మణస్స పరియేసితబ్బసభావత్తా, అపరియేసితబ్బసభావత్తా పన ఏతస్స అనిట్ఠమిచ్చేవ నామన్తి అత్థో.

సమ్పత్తివిరహతోతి రూపాదీనం దేవమనుస్ససమ్పత్తిభవే కుసలకమ్మఫలతా సమిద్ధసోభనతా చ సమ్పత్తి, తబ్బిరహతోతి అత్థో. తతో ఏవ తం న పరియేసితబ్బన్తి. సోభనాని చ కానిచి హత్థిరూపాదీని అకుసలకమ్మనిబ్బత్తాని న తేసంయేవ హత్థిఆదీనం సుఖస్స హేతుభావం గచ్ఛన్తీతి తేసం సఙ్గణ్హనత్థం **"అకన్త"**న్తి వుత్తం. తస్స తస్సేవ హి సత్తస్స అత్తనా కతేన కుసలేన నిబ్బత్తం సుఖస్స పచ్చయో హోతి, అకుసలేన నిబ్బత్తం దుక్ఖస్స. తస్మా కమ్మజానం ఇట్ఠానిట్ఠతా కమ్మకారకసత్తస్స వసేన యోజనారహా సియా. అట్ఠకథాయం పన **"కుసలకమ్మజం అనిట్ఠం నామ నత్థీ"**తి ఇదమేవ వుత్తం, న వుత్తం "అకుసలకమ్మజం ఇట్ఠం నామ నత్థీ"తి. తేన అకుసలకమ్మజమ్పి సోభనం పరసత్తానం ఇట్ఠన్తి అనుఞ్ఞాతం భవిస్సతి. కుసలకమ్మజం పన సబ్బేసం ఇట్ఠమేవాతి వదన్తి. తిరచ్ఛానగతానం పన కేసఞ్చి మనుస్సరూపం అమనాపం, యతో తే దిస్వావ పలాయన్తి. మనుస్సా చ దేవతారూపం దిస్వా భాయన్తి, తేసమ్పి విపాకవిఞ్ఞాణం తం రూపం ఆరబ్భ కుసలవిపాకం ఉప్పజ్జతి, తాదిసస్స పన పుఞ్ఞస్స అభావా న తేసం తత్థ అభిరతి హోతీతి అధిప్పాయో. కుసలకమ్మజస్స పన అనిట్ఠస్సాభావో వియ అకుసలకమ్మజస్స సోభనస్స ఇట్ఠస్స అభావో వత్తబ్బో. హత్థిఆదీనమ్పి హి అకుసలకమ్మజం మనుస్సానం అకుసలవిపాకస్సేవ ఆరమ్మణం, కుసలకమ్మజం పన పవత్తే సముట్ఠితం కుసలవిపాకస్స. ఇట్ఠారమ్మణేన పన వోమిస్సకత్తా అప్పకం అకుసలకమ్మజం బహులం అకుసలవిపాకుప్పత్తియా కారణం న భవిస్సతీతి సక్కా వత్తున్తి. విపాకం పన కత్థచి న సక్కా వఞ్చేతున్తి విపాకవసేన ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణవవత్థానం సుట్ఠు వుత్తం. తస్మా తం అనుగన్త్వా సబ్బత్థ ఇట్ఠానిట్ఠతా యోజేతబ్బా.

అనిట్ఠా పఞ్చ కామగుణాతి కస్మా వుత్తం, నను "చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాని రూపాని ఇట్ఠానీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౬; ౨.౧౨౨; ౩.౧౯౦; సం॰ ని॰ ౨.౩౦) ఏవమాదినా ఇట్ఠానేవ రూపాదీని "కామగుణా"తి వుత్తానీతి? కామగుణసదిసేసు

కామగుణవోహారతో, సదిసతా చ రూపాదిభావోయేవ , న ఇట్ఠతా. “అనిట్ఠా”తి వా వచనేన అకామగుణతా దస్సితాతి కామగుణవిసభాగా రూపాదయో “కామగుణా”తి వుత్తా అసివే “సివా”తి వోహారో వియ. సబ్బాని వా ఇట్ఠానిట్ఠాని రూపాదీని తణ్హావత్థుభావతో కామగుణాయేవ. వుత్తఞ్హి “రూపా లోకే పియరూపం సాతరూప”న్తిఆది (దీ. ని. ౨.౪౦౦; మ. ని. ౧.౧౩౩; విభ. ౨౦౩). అతిసయేన పన కామనీయత్తా సుత్తేసు “కామగుణా”తి ఇట్ఠాని రూపాదీని వుత్తానీతి.

ద్వీసుపి హీనపణీతపదేసు **‘‘అకుసలకమ్మజవసేన కుసలకమ్మజవసేనా’’**తి వచనం **‘‘తేసం తేసం సత్తాన’’**న్తి సత్తవసేన నియమేత్వా విభజితత్తా, అయఞ్చత్థో **‘‘తేసం తేస’’**న్తి అవయవయోగే సామివచనం కత్వా వుత్తోతి వేదితబ్బో. సత్తసన్తానపరియాపన్నేసు కమ్మజం విసిట్ఠన్తి **‘‘కమ్మజవసేనా’’**తి వుత్తం. యది పన తేహి తేహీతి ఏతస్మిం అత్థే **తేసం తేస**న్తి సామివచనం, విసయవిసయీసమ్బన్ధే వా, న కమ్మజవసేనేవ రూపాదీని విభత్తాని, సబ్బేసం పన ఇన్ద్రియబద్ధానం వసేన విభత్తానీతి విఞ్ఞాయన్తి. ఏత్థ చ పాకటేహి రూపాదీహి నయో దస్సితోతి చక్ఖాదీసుపి హీనపణీతతా యోజేతబ్బా.

మనాపపరియన్తన్తి మనాపం పరియన్తం మరియాదాభూతం పఞ్చసు కామగుణేసు వదామీతి అత్థో. కిం కారణన్తి? యస్మా తే ఏకచ్చస్స మనాపా హోన్తి, ఏకచ్చస్స అమనాపా, యస్స యేవ మనాపా, తస్స తేవ పరమా, తస్మా తస్స తస్స అజ్ఝాసయవసేన కామగుణానం పరమతా హోతి, న తేసంయేవ సభావతో.

ఏవన్తి ఇమస్మిం సుత్తే వుత్తనయేన. ఏకస్మింయేవ అస్సాదనకుజ్ఝనతో ఆరమ్మణసభావస్సేవ ఇట్ఠానిట్ఠాభావతో అనిట్ఠం “ఇట్ఠ”న్తి గహణతో చ, ఇట్ఠం “అనిట్ఠ”న్తి గహణతో చ **ఇట్ఠానిట్ఠం నామ పాటియేక్కం పటివిభత్తం నత్థీ**తి అత్థో. **సఞ్ఞావిపల్లాసేన చాతిఆదినా** నిబ్బానే వియ అఞ్ఞేసు ఆరమ్మణేసు సఞ్ఞావిపల్లాసేన ఇట్ఠానిట్ఠగ్గహణం హోతి. పిత్తుమ్మత్తాదీనం ఖీరసక్కరాదీసు దోసుస్సదసముట్ఠితసఞ్ఞావిపల్లాసవసేన తిత్తగ్గహణం వియాతి ఇమమత్థం సన్ధాయ మనాపపరియన్తతా వుత్తాతి దస్సేతి.

విభత్తం అత్థీతి చ వవత్థితం అత్థీతి అత్థో, అట్ఠకథాచరియేహి విభత్తం పకాసితన్తి వా. తఞ్చ మజ్ఝిమకసత్తస్స వసేన వవత్థితం పకాసితఞ్చ, అఞ్ఞేసఞ్చ విపల్లాసవసేన ఇదం ఇట్ఠం అనిట్ఠఞ్చ హోతీతి అధిప్పాయో. ఏవం వవత్థితస్స పనిట్ఠానిట్ఠస్స అనిట్ఠం ఇట్ఠన్తి చ గహణే న కేవలం సఞ్ఞావిపల్లాసోవ కారణం, ధాతుక్ఖోభవసేన ఇన్ద్రియవికారాపత్తిఆదినా కుసలాకుసలవిపాకుప్పత్తిహేతుభావోపీతి సక్కా వత్తుం. తథా హి సీతుదకం ఘమ్మాభితత్తానం కుసలవిపాకస్స కాయవిఞ్ఞాణస్స హేతు హోతి, సీతాభిభూతానం అకుసలవిపాకస్స. తూలపిచుసమ్ఫస్సో వణే దుక్ఖో నివణే సుఖో, ముదుతరుణహత్థసమ్బాహనఞ్చ సుఖం ఉప్పాదేతి, తేనేవ హత్థేన పహరణం దుక్ఖం, తస్మా విపాకవసేన ఆరమ్మణవవత్థానం యుత్తం.

కిఞ్చాపీతిఆదినా సతిపి సఞ్ఞావిపల్లాసే బుద్ధరూపదస్సనాదీసు కుసలవిపాకస్సేవ గూథదస్సనాదీసు చ అకుసలవిపాకస్స ఉప్పత్తిం దస్సేన్తో తేన విపాకేన ఆరమ్మణస్స ఇట్ఠానిట్ఠతం దస్సేతి. విజ్జమానేపి సఞ్ఞావిపల్లాసే ఆరమ్మణేన విపాకనియమదస్సనం ఆరమ్మణనియమదస్సనత్థమేవ కతన్తి.

అపిచ ద్వారవసేనపీతిఆదినా ద్వారన్తరే దుక్ఖస్స సుఖస్స చ పచ్చయభూతస్స ద్వారన్తరే సుఖదుక్ఖవిపాకుప్పాదనతో విపాకేన ఆరమ్మణనియమదస్సనేన ఏకస్మింయేవ చ ద్వారే సమానస్సేవ మణిరతనాదిఫోట్ఠబ్బస్స సణికం ఫుసనే పోథనే

చ సుఖదుక్ఖుప్పాదనతో విపాకవసేన ఇట్ఠానిట్ఠతా దస్సితాతి విఞ్ఞాయతి.

హేట్ఠిమనయోతి మజ్ఝిమకసత్తస్స విపాకస్స చ వసేన వవత్థితం ఆరమ్మణం గహేత్వా "తేసం తేసం సత్తానం ఉణ్హో"తి (విభ॰ ౬) చ ఆదినా వుత్తనయో. **సమ్ముతిమనాపన్తి** మజ్ఝిమకసత్తస్స విపాకస్స చ వసేన సమ్ముతం వవత్థితం మనాపం, తం పన సభావేనేవ వవత్థితన్తి అభిన్దితబ్బతోవ న భిన్దతీతి అధిప్పాయో. సఞ్ఞావిపల్లాసేన నేరయికాదీహిపి పుగ్గలేహి మనాపన్తి గహితం పుగ్గలమనాపం **''తం తం వా పన''**తిఆదినా భిన్దతి. వేమానికపేతరూపమ్పి అకుసలకమ్మజత్తా కమ్మకారణాదిదుక్ఖవత్థుభావతో చ "మనుస్సరూపతో హీన"న్తి వుత్తం.

౭. ఓళారికరూపానం వత్థారమ్మణపటిఘాతవసేన సుపరిగ్గహితతా, సుఖుమానం తథా అభావతో దుప్పరిగ్గహితతా చ యోజేతబ్బా. దుప్పరిగ్గహట్ఠేనేవ లక్ఖణదుప్పటివిజ్ఝనతా దట్ఠబ్బా. **దసవిధన్తి** "దూరే"తి అవుత్తస్స దస్సనత్థం వుత్తం. వుత్తమ్పి పన ఓకాసతో దూరే హోతియేవ.

హేట్ఠిమనయోతి "ఇత్థిన్ద్రియం...పే॰... ఇదం వుచ్చతి రూపం సన్తికే"తి (విభ॰ ౭) ఏవం లక్ఖణతో ద్వాదసహత్థవసేన వవత్థితఓకాసతో చ దస్సేత్వా నియ్యాతితనయో. సో లక్ఖణోకాసవసేన దూరసన్తికేన సహ గహేత్వా నియ్యాతితత్తా **భిన్దమానో** మిస్సకం కరోన్తో **గతో**. అథ వా **భిన్దమానోతి** సరూపదస్సనేన లక్ఖణతో యేవాపనకేన ఓకాసతోతి ఏవం లక్ఖణతో ఓకాసతో చ విసుం కరోన్తో గతోతి అత్థో. అథ వా లక్ఖణతో సన్తికదూరానం ఓకాసతో దూరసన్తికభావకరణేన సన్తికభావం భిన్దిత్వా దూరభావం, దూరభావఞ్చ భిన్దిత్వా సన్తికభావం కరోన్తో పవత్తోతి **''భిన్దమానో గతో''**తి వుత్తం. **ఇధ పనాతి** "తం తం వా పన రూపం ఉపాదాయ ఉపాదాయా"తి ఇధ పురిమనయేన లక్ఖణతో దూరం ఓకాసతో సన్తికభావకరణేన న భిన్దతి భగవా, న చ ఓకాసదూరతో విసుం కరణేన, నాపి ఓకాసదూరేన వోమిస్సకకరణేనాతి అత్థో. కిం పన కరోతీతి? ఓకాసతో దూరమేవ భిన్దతి. ఏత్థ పన న పుబ్బే వుత్తనయేన తిధా అత్థో దట్ఠబ్బో. న హి ఓకాసతో దూరం లక్ఖణతో సన్తికం కరోతి, లక్ఖణతో వా విసుం తేన వా వోమిస్సకన్తి. ఓకాసతో దూరస్స పన ఓకాసతోవ సన్తికభావకరణం ఇధ "భేదన"న్తి వేదితబ్బం. **ఇధ పన న లక్ఖణతో దూరం భిన్దతీతి** ఏత్థాపి వా న పుబ్బే వుత్తనయేన తిధా భేదస్స అకరణం వుత్తం, లక్ఖణతో సన్తికదూరానం పన లక్ఖణతో ఉపాదాయుపాదాయ దూరసన్తికభావో నత్థీతి లక్ఖణతో దూరస్స లక్ఖణతోవ సన్తికభావాకరణం లక్ఖణతో దూరస్స అభేదనన్తి దట్ఠబ్బం. పురిమనయో వియ అయం నయో న హోతీతి ఏత్తకమేవ హి ఏత్థ దస్సేతీతి భిన్దమానోతి ఏత్థ చ అఞ్ఞథా భేదనం వుత్తం, భేదనం ఇధ చ అఞ్ఞథా వుత్తన్తి.

రూపక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. వేదనాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౮. చక్ఖాదయో పసాదా ఓళారికమనోమయత్తభావపరియాపన్నా కాయవోహారం అరహన్తీతి తబ్బత్థుకా అదుక్ఖమసుఖా **''కాయికా''**తి పరియాయేన వుత్తా, న కాయపసాదవత్థుకత్తా. న హి చక్ఖాదయో కాయపసాదా హోన్తీతి. **సన్తతివసేన ఖణాదివసేన చాతి** ఏత్థ అద్ధాసమయవసేన అతీతాదిభావస్స అవచనం సుఖాదివసేన భిన్నాయ అతీతాదిభావవచనతో. న హి సుఖాయేవ అద్ధావసేన సమయవసేన చ అతీతాదికా హోతి, తథా దుక్ఖా అదుక్ఖమసుఖా చ కాయికచేతసికాదిభావేన భిన్నా. తేన వేదనాసముదయో అద్ధాసమయవసేన అతీతాదిభావేన వత్తబ్బతం అరహతి సముదాయస్స తేహి

పరిచ్ఛిన్దితబ్బత్తా, వేదనేకదేసా పన ఏత్థ గహితాతి తే సన్తతిఖణేహి పరిచ్ఛేదం అరహన్తి తత్థ తథాపరిచ్ఛిన్దితబ్బానం గహితత్తాతి. ఏకసన్తతియం పన సుఖాదిఅనేకభేదసబ్భావేన తేసు యో భేదో పరిచ్ఛిన్దితబ్బభావేన గహితో, తస్స ఏకప్పకారస్స పాకటస్స పరిచ్ఛేదికా తంసహితద్వారాలమ్బనప్పవత్తా, అవిచ్ఛేదేన తదుప్పాదకేకవిధవిసయసమాయోగప్పవత్తా చ సన్తతి భవితుం అరహతీతి తస్స భేదన్తరం అనామసిత్వా పరిచ్ఛేదకభావేన గహణం కతం. లహుపరివత్తినో వా ధమ్మా పరివత్తనేనేవ పరిచ్ఛేదం అరహన్తీతి సన్తతిఖణవసేన పరిచ్ఛేదో వుత్తో. **పుబ్బన్తాపరన్తమజ్ఝగతాతి** ఏతేన హేతుపచ్చయకిచ్చవసేన వుత్తనయం దస్సేతి.

౧౧. కిలేసగ్గిసమ్పయోగతో **సదరథా**. ఏతేన సభావతో ఓళారికతం దస్సేతి, **దుక్ఖవిపాకట్ఠేనాతి** ఏతేన ఓళారికవిపాకనిప్ఫాదనేన కిచ్చతో. కమ్మవేగక్ఖిత్తా కమ్మపటిబద్ధభూతా చ కాయకమ్మాదిబ్యాపారవిరహతో నిరుస్సాహా విపాకా, సఉస్సాహా చ కిరియా అవిపాకా. సవిపాకా చ సగబ్భా వియ ఓళారికాతి తబ్బిపక్ఖతో అవిపాకా **సుఖుమాతి** వుత్తా.

అసాతట్ఠేనాతి అమధురట్ఠేన. తేన సాతపటిపక్ఖం అనిట్ఠసభావం దస్సేతి. **దుక్ఖట్ఠేనాతి** దుక్ఖమట్ఠేన. తేన దుక్ఖానం సన్తాపనకిచ్చం దస్సేతి. "యాయం, భన్తే, అదుక్ఖమసుఖా వేదనా, సన్తస్మిం ఏసా పణీతే సుఖే వుత్తా భగవతా"తి (మ॰ ని॰ ౨.౮౮; సం॰ ని॰ ౪.౨౬౭) వచనతో **అదుక్ఖమసుఖా** ఫరణసభావవిరహతో అసన్తానం కామరాగపటిఘానుసయానం అనుసయనస్స అట్ఠానత్తా **సన్తా,** సుఖే నికన్తిం పరియాదాయ అధిగన్తబ్బత్తా పధానభావం నీతాతి **పణీతాతి**. తథా అనధిగన్తబ్బా చ కామావచరజాతిఆదిసఙ్కరం అకత్వా సమానజాతియం ఞాణసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తాదికే సమానభేదే సుఖతో పణీతాతి యోజేతబ్బా. ఉపబ్రూహితానం ధాతూనం పచ్చయభావేన సుఖా **ఖోభేతి** విబాధితానం పచ్చయభావేన దుక్ఖా చ. ఉభయమ్పి కాయం బ్యాపేన్తం వియ ఉప్పజ్జతీతి **ఫరతి. మదయమానన్తి** మదం కరోన్తం. **ఛాదయమానన్తి** ఇచ్ఛం ఉప్పాదేన్తం, అవత్థరమానం వా. ఘమ్మాభితత్తస్స సీతోదకఘటేన ఆసిత్తస్స యథా కాయో ఉపబ్రూహితో హోతి, ఏవం సుఖసమఙ్గినోపీతి కత్వా **"ఆసిఞ్చమానం వియా"**తి వుత్తం. **ఏకత్తనిమిత్తేయేవాతి** పథవీకసిణాదికే ఏకసభావే ఏవ నిమిత్తే. **చరతీతి** నానావజ్జనే జవనే వేదనా వియ విప్ఫన్దనరహితత్తా **సుఖుమా**.

అధిప్పాయే అకుసలతాయ **అకోవిదో. కుసలత్తికే…పే॰… ఆగతత్తాతి** "కుసలాకుసలా వేదనా ఓళారికా, అబ్యాకతా వేదనా సుఖుమా"తి ఏవం ఆగతత్తా. భూమన్తరభేదే దస్సేతుం **"యమ్పి"**తిఆది ఆరద్ధం. **ఇమినా నీహారేనాతి** ఏతేన "కామావచరసుఖతో కామావచరుపేక్ఖా సుఖుమా"తిఆదినా సభావాదిభేదేన చ ఓళారికసుఖుమభావం తత్థ తత్థేవ కథేన్తో న భిన్దతీతి నయం దస్సేతి.

లోకియలోకుత్తరమిస్సకా కథితా, తస్మా ఏకన్తపణీతే హీనపణీతానం ఉద్ధటత్తా ఏవమేవ ఏకన్తహీనే చ యథాసమ్భవం హీనపణీతతా ఉద్ధరితబ్బాతి అనుఞ్ఞాతం హోతీతి ఉభయత్థ తదుద్ధరణే న కుక్కుచ్చాయితబ్బన్తి అత్థో.

అకుసలానం కుసలాదీహి సుఖుమత్తాభావతో పాళియా ఆగతస్స అపరివత్తనీయభావేన **"హేట్ఠిమనయో న ఓలోకేతబ్బో"**తి వుత్తన్తి వదన్తి, తంతంవాపనవసేన కథనేపి పరివత్తనం నత్థీతి న పరివత్తనం సన్ధాయ "హేట్ఠిమనయో న ఓలోకేతబ్బో"తి వుత్తం, హేట్ఠిమనయస్స పన వుత్తత్తా అవుత్తనయం గహేత్వా "తం తం వా పనా"తి వత్తుం యుత్తన్తి "హేట్ఠిమనయో న ఓలోకేతబ్బో"తి వుత్తన్తి వేదితబ్బో. బహువిపాకా అకుసలా దోసుస్సన్నతాయ **ఓళారికా,** తథా అప్పవిపాకా కుసలా. మన్దదోసత్తా అప్పవిపాకా అకుసలా **సుఖుమా,** తథా బహువిపాకా కుసలా చ.

ఓళారికసుఖుమనికన్తివత్థుభావతో కామావచరాదీనం **ఓళారికసుఖుమతా** . **సాపీ**తి భావనామయాయ భేదనేన దానమయసీలమయానఞ్చ పచ్చేకం భేదనం నయతో దస్సితన్తి వేదితబ్బం. **సాపీ**తి వా తివిధాపీతి యోజేతబ్బం.

౧౩. జాతిఆదివసేన అసమానకోట్ఠాసతా **విసభాగట్ఠో**. దుక్ఖవిపాకతాదివసేన అసదిసకిచ్చతా, అసదిససభావతా వా **విసంసట్ఠో**, న అసమ్పయోగో. యది సియా, దూరవిపరియాయేన సన్తికం హోతీతి సంసట్ఠట్ఠేన సన్తికతా ఆపజ్జతి, న చ వేదనాయ వేదనాసమ్పయోగో అత్థి. సన్తికపదవణ్ణనాయ చ “సభాగట్ఠేన సరిక్ఖట్ఠేన చా”తి వక్ఖతీతి వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో.

న దూరతో సన్తికం ఉద్ధరితబ్బన్తి కస్మా వుత్తం, కిం యథా సన్తికతో అకుసలతో అకుసలా దూరేతి ఉద్ధరీయతి, తథా తతో దూరతో కుసలతో కుసలా సన్తికేతి ఉద్ధరితుం న సక్కాతి? న సక్కా. తథా హి సతి కుసలా కుసలాయ సన్తికేతి కత్వా సన్తికతో సన్తికతా ఏవ ఉద్ధరితా సియా, తథా చ సతి సన్తికసన్తికతరతావచనమేవ ఆపజ్జతి, ఉపాదాయుపాదాయ దూరసన్తికతావ ఇధ వుచ్చతి, తస్మా దూరతో దూరుద్ధరణం వియ సన్తికతో సన్తికుద్ధరణఞ్చ న సక్కా కాతుం దూరదూరతరతాయ వియ సన్తికసన్తికతరతాయ చ అనధిప్పేతత్తా. అథ పన వదేయ్య “న కుసలా కుసలాయ ఏవ సన్తికేతి ఉద్ధరితబ్బా, అథ ఖో యతో సా దూరే, తస్సా అకుసలాయా”తి, తఞ్చ నత్థి. న హి అకుసలాయ కుసలా కదాచి సన్తికే అత్థీతి. అథాపి వదేయ్య “యా అకుసలా కుసలాయ సన్తికే, సా తతో దూరతో కుసలతో ఉద్ధరితబ్బా”తి, తదపి నత్థి. న హి కుసలే అకుసలా అత్థి, యా తతో సన్తికేతి ఉద్ధరియేయ్య, తస్మా ఇధ వుత్తస్స దూరస్స దూరతో అచ్చన్తవిసభాగత్తా దూరే సన్తికం నత్థీతి న సక్కా దూరతో సన్తికం ఉద్ధరితుం, సన్తికే పనిధ వుత్తే భిన్నే తత్థేవ దూరం లబ్భతీతి ఆహ ‘‘**సన్తికతో పన దూరం ఉద్ధరితబ్బ**’’న్తి.

ఉపాదాయుపాదాయ దూరతో చ సన్తికం న సక్కా ఉద్ధరితుం. లోభసహగతాయ దోససహగతా దూరే లోభసహగతా సన్తికేతి హి వుచ్చమానే సన్తికతోవ సన్తికం ఉద్ధరితం హోతి. తథా దోససహగతాయ లోభసహగతా దూరే దోససహగతా సన్తికేతి ఏత్థాపి సభాగతో సభాగన్తరస్స ఉద్ధటత్తా, న చ సక్కా “లోభసహగతాయ దోససహగతా దూరే సా ఏవ చ సన్తికే”తి వత్తుం దోససహగతాయ సన్తికభావస్స అకారణత్తా, తస్మా విసభాగతా భేదం అగ్గహేత్వా న పవత్తతీతి సభాగాబ్యాపకత్తా దూరతాయ దూరతో సన్తికుద్ధరణం న సక్కా కాతుం. న హి దోససహగతా అకుసలసభాగం సబ్బం బ్యాపేత్వా పవత్తతీతి. సభాగతా పన భేదం అన్తోగధం కత్వా పవత్తతీతి విసభాగబ్యాపకత్తా సన్తికతాయ సన్తికతో దూరుద్ధరణం సక్కా కాతుం. అకుసలతా హి లోభసహగతాదిసబ్బవిసభాగబ్యాపికాతి. తేనాహ ‘‘**న దూరతో సన్తికం ఉద్ధరితబ్బ**’’న్తిఆది.

వేదనాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సఞ్ఞాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౧౭. **చక్ఖుసమ్ఫస్సజా సఞ్ఞా**తి ఏత్థ యదిపి వత్థుతో ఫస్సస్స నామం ఫస్సతో చ సఞ్ఞాయ, వత్థువిసిట్ఠఫస్సేన పన విసిట్ఠసఞ్ఞా వత్థునా చ విసిట్ఠా హోతి ఫస్సస్స వియ తస్సాపి తబ్బత్థుకత్తాతి ‘‘**వత్థుతో నామ**’’న్తి వుత్తం. **పటిఘసమ్ఫస్సజా సఞ్ఞా**తి ఏత్థాపి యథా ఫస్సో వత్థారమ్మణపటిఘట్టనేన ఉప్పన్నో, తథా తతో జాతసఞ్ఞాపీతి ‘‘**వత్థారమ్మణతో నామ**’’న్తి వుత్తం. ఏత్థ చ పటిఘజో సమ్ఫస్సో, పటిఘవిఞ్ఞేయ్యో వా సమ్ఫస్సో **పటిఘసమ్ఫస్సో**తి ఉత్తరపదలోపం కత్వా వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

విఞ్ఞేయ్యభావే వచనం అధికిచ్చ పవత్తా, వచనాధీనా వా అరూపక్ఖన్ధా, అధివచనం వా ఏతేసం పకాసనం అత్థీతి “అధివచనా”తి వుచ్చన్తి, తతోజో సమ్ఫస్సో అధివచనసమ్ఫస్సో, సమ్ఫస్సోయేవ వా యథావుత్తేహి అత్థేహి అధివచనో చ సమ్ఫస్సో చాతి అధివచనసమ్ఫస్సో, అధివచనవిఞ్ఞేయ్యో వా సమ్ఫస్సో అధివచనసమ్ఫస్సో, తతో తస్మిం వా జాతా **అధివచనసమ్ఫస్సజా**. పఞ్చద్వారికసమ్ఫస్సేపి యథావుత్తో అత్థో సమ్భవతీతి తేన పరియాయేన తతోజాపి సఞ్ఞా **‘‘అధివచనసమ్ఫస్సజా’’**తి వుత్తా. యథా పన అఞ్ఞప్పకారాసమ్భవతో మనోసమ్ఫస్సజా నిప్పరియాయేన “అధివచనసమ్ఫస్సజా”తి వుచ్చతి, న ఏవం అయం పటిఘసమ్ఫస్సజా ఆవేణికప్పకారన్తరసమ్భవతోతి అధిప్పాయో.

యది ఏవం చత్తారో ఖన్ధాపి యథావుత్తసమ్ఫస్సతో జాతత్తా “అధివచనసమ్ఫస్సజా”తి వత్తుం యుత్తా, సఞ్ఞావ కస్మా ఏవం వుత్తాతి? తిణ్ణం ఖన్ధానం అత్థవసేన అత్తనో పత్తమ్పి నామం యత్థ పవత్తమానో అధివచనసమ్ఫస్సజ-సద్దో నిరుళ్హతాయ ధమ్మాభిలాపో హోతి, తస్సా సఞ్ఞాయ ఏవ ఆరోపేత్వా సయం నివత్తనం హోతి. తేనాహ **‘‘తయో హి అరూపినో ఖన్ధా’’**తిఆది. అథ వా సఞ్ఞాయ పటిఘసమ్ఫస్సజాతి అఞ్ఞమ్పి విసిట్ఠం నామం అత్థీతి అధివచనసమ్ఫస్సజానామం తిణ్ణంయేవ ఖన్ధానం భవితుం అరహతి. తే పన అత్తనో నామం సఞ్ఞాయ దత్వా నివత్తాతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ **‘‘తయో హి అరూపినో ఖన్ధా’’**తిఆది. **పఞ్చద్వారికసఞ్ఞా ఓలోకేత్వాపి జానితుం సక్కా**తి ఇదం తేన తేనాధిప్పాయేన హత్థవికారాదికరణే తదధిప్పాయవిజాననినిమిత్తభూతా విఞ్ఞత్తి వియ రజ్జిత్వా ఓలోకనాదీసు రత్తతాదివిజాననినిమిత్తం ఓలోకనం చక్ఖువిఞ్ఞాణవిసయసమాగమే పాకటం హోతీతి తంసమ్పయుత్తాయ సఞ్ఞాయపి తథాపాకటభావం సన్ధాయ వుత్తం.

రజ్జిత్వా ఓలోకనాదివసేన పాకటా జవనప్పవత్తా భవితుం అరహతీతి ఏతిస్సా ఆసఙ్కాయ నివత్తనత్థం **‘‘పసాదవత్థుకా ఏవా’’**తి ఆహ. **అఞ్ఞం చిన్తేన్త**న్తి యం పుట్ఠే తేన చిన్తితం ఞాతం, తతో అఞ్ఞం చిన్తేన్తన్తి అత్థో.

సఞ్ఞాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. సఙ్ఖారక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦. హేట్ఠిమకోటియాతి ఏత్థ భుమ్మనిద్దేసోవ. తత్థ హి పధానం దస్సితన్తి. యది ఏవం ఉపరిమకోటియా తం న దస్సితన్తి ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, ఉపరిమకోటిగతభావేన వినా హేట్ఠిమకోటిగతభావాభావతో. హేట్ఠిమకోటి హి సబ్బబ్యాపికాతి. దుతియే కరణనిద్దేసో, హేట్ఠిమకోటియా ఆగతాతి సమ్బన్ధో. పురిమేపి వా “హేట్ఠిమకోటియా”తి యం వుత్తం, తఞ్చ పధానసఙ్ఖారదస్సనవసేనాతి సమ్బన్ధకరణేన కరణనిద్దేసోవ. **తంసమ్పయుత్తా సఙ్ఖారా**తి ఏకూనపఞ్ఞాసప్పభేదే సఙ్ఖారే ఆహ. **గహితావ హోన్తి** తప్పటిబద్ధత్తా.

సఙ్ఖారక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

సముగ్గమ-సద్దో సఞ్జాతియం ఆదిఉప్పత్తియం నిరుళ్హో. తంతంపచ్చయసమాయోగే హి పురిమభవసఙ్ఖాతా పురిమన్తతో ఉద్ధగ్గమనం **సముగ్గమో,** సన్ధియం వా పటిసన్ధియం ఉగ్గమో **సముగ్గమో**. సో పన యత్థ పఞ్చక్ఖన్ధా పరిపుణ్ణా

సముగ్గచ్ఛన్తి, తత్థేవ దస్సితో. ఏతేన నయేన అపరిపుణ్ణఖన్ధసముగ్గమో ఏకవోకారచతువోకారేసు సక్కా విఞ్ఞాతున్తి. అథ వా యథాధిగతానం పఞ్చన్నమ్పి ఖన్ధానం సహ ఉగ్గమో ఉప్పత్తి **సముగ్గమో**. ఏతస్మిం అత్థే వికలుప్పత్తి అసఙ్గహితా హోతి. హిమవన్తప్పదేసే జాతిమన్తఏళకలోమం **జాతిఉణ్ణా. సప్పిమణ్డబిన్దూ**తి ఏవం ఏత్థాపి **బిన్దు**-సద్దో యోజేతబ్బో. **ఏవంవణ్ణప్పటిభాగ**న్తి ఏవంవణ్ణం ఏవంసణ్ఠానఞ్చ. పటిభజనం వా **పటిభాగో,** సదిసతాభజనం సదిసతాపత్తీతి అత్థో. ఏవంవిధో వణ్ణప్పటిభాగో ఏతస్సాతి **ఏవంవణ్ణప్పటిభాగం.**

సన్తతిసీసానీతి సన్తతిమూలాని, సన్తతికోట్ఠాసా వా. అనేకిన్ద్రియసమాహారభావతో హి పధానఙ్గం "సీస"న్తి వుచ్చతి, ఏవం వత్థుదసకాదికోట్ఠాసా అనేకరూపసముదాయభూతా "సీసానీ"తి వుత్తానీతి.

పఞ్చక్ఖన్ధా పరిపుణ్ణా హోన్తీతి గణనాపారిపూరిం సన్ధాయ వుత్తం, న తస్స తస్స ఖన్ధస్స పరిపుణ్ణతం. కమ్మసముట్ఠానపవేణియా వుత్తత్తా "ఉతుచిత్తాహారజపవేణీ చ ఏత్తకం కాలం అతిక్కమిత్వా హోతీ"తిఆదినా వత్తబ్బా సియా, తం పన "పుబ్బాపరతో"తి ఏత్థ వక్ఖతీతి అకథేత్వా కమ్మజపవేణీ చ న సబ్బా వుత్తాతి అవుత్తం దస్సేతుం ఓపపాతికసముగ్గమో నామ దస్సితో. **ఏవం...పే.... పఞ్చక్ఖన్ధా పరిపుణ్ణా హోన్తీ**తి పరిపుణ్ణాయతనానం వసేన నయో దస్సితో, అపరిపుణ్ణాయతనానం పన కామావచరానం రూపావచరానం పరిహీనాయతనస్స వసేన సన్తతిసీసహాని వేదితబ్బా.

పుబ్బాపరతోతి అయం విచారణా న పఞ్చన్నం ఖన్ధానం ఉప్పత్తియం, అథ ఖో తేసం రూపసముట్ఠాపనేతి దట్ఠబ్బా. తం దస్సేన్తో ఆహ ''**ఏవం పనా**''తిఆది. **అపచ్ఛాఅపురే ఉప్పన్నేసూ**తి ఏతేన సంసయకారణం దస్సేతి. సహుప్పన్నేసు హి ఇదమేవ పఠమం రూపం సముట్ఠాపేతి, ఇదం పచ్ఛాతి అదస్సితం న సక్కా విఞ్ఞాతుం. ఏత్థ చ "పుబ్బాపరతో"తి ఏతిస్సా విచారణాయ వత్థుభావేన పటిసన్ధియం ఉప్పన్నా పవత్తా పఞ్చక్ఖన్ధా గహితా. తత్థ చ నిద్ధారణే భుమ్మనిద్దేసోతి ''**రూపం పఠమం రూపం సముట్ఠాపేతీ**''తి ఆహ. అఞ్ఞథా భావేనభావలక్ఖణత్థే భుమ్మనిద్దేసే సతి రూపస్స రూపసముట్ఠాపనక్ఖణే కమ్మస్సపి రూపసముట్ఠానం వదన్తీతి ఉభయన్తి వత్తబ్బం సియాతి. రూపారూపసన్తతిఞ్చ గహేత్వా అయం విచారణా పవత్తాతి ''**రూపం పఠమం రూపం సముట్ఠాపేతీ**''తి వుత్తం. అఞ్ఞథా పటిసన్ధిక్ఖణే ఏవ విజ్జమానే గహేత్వా విచారణాయ కరియమానాయ అరూపస్స రూపసముట్ఠాపనమేవ నత్థీతి పుబ్బాపరసముట్ఠాపనవిచారణావ ఇధ న ఉపపజ్జతీతి వత్తబ్బం సియాతి. **వత్థు ఉప్పాదక్ఖణే దుబ్బలం హోతీ**తి సబ్బరూపానం ఉప్పాదక్ఖణే దుబ్బలతం సన్ధాయ వుత్తం. తదా హి తం పచ్ఛాజాతపచ్చయరహితం ఆహారాదీహి చ అనుపత్థద్ధన్తి "దుబ్బల"న్తి వుత్తం. **కమ్మవేగక్ఖిత్తత్తా**తి ఇదం సతిపి భవఙ్గస్స కమ్మజభావే సాయం విపాకసన్తతి పటిసన్ధిక్ఖణే పురిమభవఙ్గసముట్ఠాపకతో అఞ్ఞేన కమ్మునా ఖిత్తా వియ అప్పతిట్ఠితా, తతో పరఞ్చ సమానసన్తతియం అనన్తరపచ్చయం పురేజాతపచ్చయఞ్చ లభిత్వా పతిట్ఠితాతి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తం.

పవేణీ ఘటియతీతి చక్ఖాదివత్థుసన్తతి ఏకస్మిం విజ్జమానే ఏవ అఞ్ఞస్స నిరోధుప్పత్తివసేన ఘటియతి, న చుతిపటిసన్ధినిస్సయవత్థూనం వియ విచ్ఛేదప్పవత్తీతి అత్థో. **అఙ్గతో**తి ఝానఙ్గతో. ఝానఙ్గాని హి చిత్తేన సహ రూపసముట్ఠాపకాని, తేసం అనుబలదాయకాని మగ్గఙ్గాదీని తేసు విజ్జమానేసు విసేసరూపప్పవత్తిదస్సనతో. అథ వా యాని చిత్తఙ్గాని చేతనాదీని చిత్తస్స రూపసముట్ఠాపనే అఙ్గభావం సహాయభావం గచ్ఛన్తి, తేసం బలదాయకేహి ఝానఙ్గాదీహి అపరిహీనన్తి అత్థో. తతో పరిహీనత్తా హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని రూపం న సముట్ఠాపేన్తీతి. యో పన వదేయ్య "పటిసన్ధిచిత్తేన సహజాతవత్థు తస్స ఠితిక్ఖణే చ భఙ్గక్ఖణే చ పురేజాతన్తి కత్వా పచ్చయవేకల్లాభావతో తస్మిం ఖణద్వయే

రూపం సముట్ఠాపేతూ"తి, తం నివారేన్తో ఆహ ''**యది హి చిత్త**''న్తిఆది. తత్థ ఠితిభఙ్గక్ఖణేసుపి తేసం ధమ్మానం వత్థు పురేజాతం న హోతీతి న వత్తబ్బమేవేతన్తి అనుజాని, తత్థాపి దోసం దస్సేతి. యది తదా రూపం సముట్ఠాపేయ్య, తవ మతేన పటిసన్ధిచిత్తమ్పి సముట్ఠాపేయ్య, తదా పన రూపుప్పాదనమేవ నత్థి. యదా చ రూపుప్పాదనం, తదా ఉప్పాదక్ఖణే తవ మతేనపి పచ్చయవేకల్లమేవ పటిసన్ధిక్ఖణే పురేజాతనిస్సయాభావతో, తస్మా **పటిసన్ధిచిత్తం రూపం న సముట్ఠాపేతీతి** అయమేత్థ అధిప్పాయో. ఉప్పాదక్ఖణే అట్ఠ రూపాని గహేత్వా ఉట్ఠహతి. కస్మా? అరూపధమ్మానం అనన్తరాదిపచ్చయవసేన సవేగానం పరిపుణ్ణబలానమేవ ఉప్పత్తితో.

అవిసయతాయాతి అగతపుబ్బస్స గామస్స ఆగన్తుకస్స అవిసయభావతో. **అప్పహుతతాయాతి** తత్థ తస్స అనిస్సరభావతో. **చిత్తసముట్ఠాన...పే.... ఠితానీతి** ఇదం యేహాకారేహి చిత్తసముట్ఠానరూపానం చిత్తచేతసికా పచ్చయా హోన్తి, తేహి సబ్బేహి పటిసన్ధియం చిత్తచేతసికా సమతింసకమ్మజరూపానం యథాసమ్భవం పచ్చయా హోన్తీతి కత్వా వుత్తం.

వట్టమూలన్తి తణ్హా అవిజ్జా వుచ్చతి. చుతిచిత్తేన ఉప్పజ్జమానం రూపం తతో పురిమతరేహి ఉప్పజ్జమానం వియ న భవన్తరే ఉప్పజ్జతీతి వట్టమూలస్స వూపసన్తత్తా అనుప్పత్తి విచారేతబ్బా.

రూపస్స నత్థితాయాతి రూపానం నిస్సరణత్తా అరూపస్స, విరాగవసేన పహీనత్తా ఉప్పాదేతబ్బస్స అభావం సన్ధాయ వుత్తం. రూపోకాసే వా రూపం అత్థీతి కత్వా రూపపచ్చయానం రూపుప్పాదనం హోతి, అరూపం పన రూపస్స ఓకాసో న హోతీతి యస్మిం రూపే సతి చిత్తం అఞ్ఞం రూపం ఉప్పాదేయ్య, తదేవ తత్థ నత్థీతి అత్థో. పురిమరూపస్సపి హి పచ్చయభావో అత్థి పుత్తస్స పితిసదిసతాదస్సనతోతి.

ఉతు పన పఠమం రూపం సముట్ఠాపేతి పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితిక్ఖణే సముట్ఠాపనతోతి అధిప్పాయో. **ఉతు నామ చేస దన్ధనిరోధో**తిఆది ఉతుస్స ఠానక్ఖణే ఉప్పాదనే కారణదస్సనత్థం అరూపానం ఉప్పాదకాలదస్సనత్థఞ్చ వుత్తం. దన్ధనిరోధత్తా హి సో ఠితిక్ఖణే బలవా తదా రూపం సముట్ఠాపేతి, తస్మిం ధరన్తే ఏవ ఖిప్పనిరోధత్తా సోళససు చిత్తేసు ఉప్పన్నేసు పటిసన్ధిఅనన్తరం చిత్తం ఉతునా సముట్ఠితే రూపే పున సముట్ఠాపేతీతి అధిప్పాయో. **తస్మిం ధరన్తే ఏవ సోళస చిత్తాని ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝన్తీ**తి ఏతేన పన వచనేన యది ఉప్పాదనిరోధక్ఖణా ధరమానక్ఖణే ఏవ గహితా, "సోళసచిత్తక్ఖణాయుకం రూప"న్తి వుత్తం హోతి, అథుప్పాదక్ఖణం అగ్గహేత్వా నిరోధక్ఖణోవ గహితో, "సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుక"న్తి, సచే నిరోధక్ఖణం అగ్గహేత్వా ఉప్పాదక్ఖణో గహితో, "అధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుక"న్తి, యది పన ఉప్పాదనిరోధక్ఖణా ధరమానక్ఖణే న గహితా, "అధికసత్తరసచిత్తక్ఖణాయుక"న్తి. యస్మా పన ''**తేసు పటిసన్ధిఅనన్తర**''న్తి పటిసన్ధిపి తస్స ధరమానక్ఖణే ఉప్పన్నేసు గహితా, తస్మా ఉప్పాదక్ఖణో ధరమానక్ఖణే గహితోతి నిరోధక్ఖణే అగ్గహితే అధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా వక్ఖమానా, గహితే వా సోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా అధిప్పేతాతి వేదితబ్బా.

ఓజా ఖరాతి సవత్థుకం ఓజం సన్ధాయాహ. సభావతో సుఖుమాయ హి ఓజాయ వత్థువసేన అత్థి ఓళారికసుఖుమతాతి.

చిత్తఞ్చేవాతి చిత్తస్స పుబ్బఙ్గమతాయ వుత్తం, తంసమ్పయుత్తకాపి పన రూపసముట్ఠాపకా హోన్తీతి. యథాహ "హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆది (పట్ఠా. ౧.౧.౧). **చిత్త**న్తి వా చిత్తుప్పాదం గణ్హాతి, న కమ్మచేతనం వియ ఏకధమ్మమేవ అవిజ్జమానం. కమ్మసముట్ఠానఞ్చ తంసమ్పయుత్తేహిపి సముట్ఠితం హోతూతి చే? న, తేహి సముట్ఠితభావస్స అవుత్తత్తా, అవచనఞ్చ తేసం కేనచి పచ్చయేన పచ్చయభావాభావతో.

అద్ధానపరిచ్ఛేదతోతి కాలపరిచ్ఛేదతో. తత్థ "సత్తరస చిత్తక్ఖణా రూపస్స అద్ధా, రూపస్స సత్తరసమో భాగో అరూపస్సా"తి ఏసో అద్ధానపరిచ్ఛేదో అధిప్పేతో. **పటిసన్ధిక్ఖణే**తి ఇదం నయదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం తతో పరమ్పి రూపారూపానం సహుప్పత్తిసబ్భావతో, న పనేతం పటిసన్ధిక్ఖణే అసహుప్పత్తిఅభావం సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం, పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితిభఙ్గక్ఖణేసుపి రూపుప్పత్తిం సయమేవ వక్ఖతీతి. ఫలప్పత్తనిదస్సనేన చ రూపారూపానం అసమానకాలతం నిదస్సేతి, న సహుప్పాదం తదత్థం అనారద్ధత్తా. సహుప్పాదేన పన అసమానకాలతా సుఖదీపనా హోతీతి తందీపనత్థమేవ సహుప్పాదగ్గహణం.

యది ఏవం రూపారూపానం అసమానద్ధత్తా అరూపం ఓహాయ రూపస్స పవత్తి ఆపజ్జతీతి ఏతస్సా నివారణత్థమాహ **"తత్థ కిఞ్చాపీ"**తిఆది. **ఏకప్పమాణావా**తి నిరన్తరం పవత్తమానేసు రూపారూపధమ్మేసు నిచ్ఛిద్దేసు అరూపరహితం రూపం, రూపరహితం వా అరూపం నత్థీతి కత్వా వుత్తం. అయఞ్చ కథా పఞ్చవోకారే కమ్మజరూపప్పవత్తిం నిబ్బానపటిభాగనిరోధసమాపత్తిరహితం సన్ధాయ కతాతి దట్ఠబ్బా. **పదే పద**న్తి అత్తనో పదే ఏవ పదం నిక్ఖిపన్తో వియ లహుం లహుం అక్కమిత్వాతి అత్థో. **అనోహాయా**తి యావ చుతి, తావ అవిజహిత్వా, చుతిక్ఖణే పన సహేవ నిరుజ్ఝన్తీతి. యస్మిఞ్చద్ధానే అఞ్ఞమఞ్ఞం అనోహాయ పవత్తి, సో చ పటిసన్ధిచుతిపరిచ్ఛిన్నో ఉక్కంసతో ఏతేసం అద్ధాతి. **ఏవ**న్తి ఏతేన పుబ్బే వుత్తం అవకంసతో అద్ధాపకారం ఇమఞ్చ సఙ్గణ్హాతీతి దట్ఠబ్బం.

ఏకుప్పాదనానానిరోధతోతి ఏతం ద్వయమపి సహ గహేత్వా రూపారూపానం "ఏకుప్పాదనానానిరోధతో"తి ఏకో దట్ఠబ్బాకారో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. ఏవం ఇతో పరేసుపి. **పచ్ఛిమకమ్మజం ఠపేత్వా**తి తస్స చుతిచిత్తేన సహ నిరుజ్ఝనతో నానానిరోధో నత్థీతి కత్వా వుత్తన్తి వదన్తి. తస్స పన ఏకుప్పాదోపి నత్థి హేట్ఠా సోళసకే పచ్ఛిమస్స భఙ్గక్ఖణే ఉప్పత్తివచనతో. యది పన యస్స ఏకుప్పాదనానానిరోధా ద్వేపి న సన్తి, తం ఠపేతబ్బం. సబ్బమ్పి చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం ఠపేతబ్బం సియా, పచ్ఛిమకమ్మజస్స పన ఉప్పత్తితో పరతో చిత్తేసు పవత్తమానేసు కమ్మజరూపస్స అనుప్పత్తితో వజ్జేతబ్బం గహేతబ్బఞ్చ తదా నత్థీతి "పచ్ఛిమకమ్మజం ఠపేత్వా"తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తతో పుబ్బే పన అట్ఠచత్తాలీసకమ్మజరూపపవేణీ అత్థీతి తత్థ యం చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం, తం అఞ్ఞస్స ఉప్పాదక్ఖణే నిరుజ్ఝతీతి "ఏకుప్పాదనానానిరోధ"న్తి గహేత్వా ఠితిభఙ్గక్ఖణేసు ఉప్పన్నరూపాని వజ్జేత్వా ఏవం ఏకుప్పాదనానానిరోధతో వేదితబ్బాతి యోజనా కతాతి దట్ఠబ్బా. తఞ్హి రూపం అరూపేన, అరూపఞ్చ తేన ఏకుప్పాదనానానిరోధన్తి. తత్థ సఙ్ఖలికస్స వియ సమ్బన్ధో పవేణీతి కత్వా అట్ఠచత్తాలీసకమ్మజియవచనం కతం, అఞ్ఞథా ఏకూనపఞ్ఞాసకమ్మజియవచనం కత్తబ్బం సియా.

నానుప్పాద...పే.... పచ్ఛిమకమ్మజేన దీపేతబ్బాతి తేన సుదీపనత్తా వుత్తం. ఏతేన హి నయేన సక్కా తతో పుబ్బేపి ఏకస్స చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నరూపం అఞ్ఞస్సపి భఙ్గక్ఖణే ఏవ నిరుజ్ఝతీతి తం అరూపేన, అరూపఞ్చ తేన నానుప్పాదం ఏకనిరోధన్తి విఞ్ఞాతున్తి. ఉభయత్థాపి పన అఞ్ఞస్స చిత్తస్స ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నం రూపం అఞ్ఞస్స ఠితిక్ఖణే, తస్స ఠితిక్ఖణే

ఉప్పజ్జిత్వా ఠితిక్ఖణే ఏవ నిరుజ్ఝనకం అరూపఞ్చ న సఙ్గహితం, తం “నానుప్పాదతో నానానిరోధతో”తి ఏత్థేవ సఙ్గహం గచ్ఛతీతి వేదితబ్బం. చతుసన్తతికరూపేన హి నానుప్పాదనానానిరోధతాదీపనా ఏత్థ ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నస్స దస్సితత్తా అదస్సితస్స వసేన నయదస్సనం హోతీతి. సమతింసకమ్మజరూపేసు ఏవ ఠితస్సపి గబ్భే గతస్స మరణం అత్థీతి తేసం ఏవ వసేన పచ్ఛిమకమ్పి యోజితం. **అమరా నామ భవేయ్యుం,** కస్మా? యథా ఛన్నం వత్థూనం పవత్తి , ఏవం తదుప్పాదకకమ్మేనేవ భవఙ్గాదీనఞ్చ తబ్బత్థుకానం పవత్తియా భవితబ్బన్తి. న హి తం కారణం అత్థి, యేన తం కమ్మజేసు ఏకచ్చం పవత్తేయ్య, ఏకచ్చం న పవత్తేయ్యాతి. తస్మా ఆయుఉస్మావిఞ్ఞాణాదీనం జీవితసఙ్ఖారానం అనూనత్తా వుత్తం ‘‘**అమరా నామ భవేయ్యు**’’న్తి.

“ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం అఞ్ఞస్స ఉప్పాదక్ఖణే నిరుజ్ఝతి, ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నం అఞ్ఞస్స ఠితిక్ఖణే, భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం అఞ్ఞస్స భఙ్గక్ఖణే నిరుజ్ఝతీ”తి ఇదం అట్ఠకథాయం ఆగతత్తా వుత్తన్తి అధిప్పాయో. అత్తనో పనాధిప్పాయం ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం నిరోధక్ఖణే, ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నఞ్చ ఉప్పాదక్ఖణే, భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం ఠితిక్ఖణే నిరుజ్ఝతీతి దీపేతియేవ. ఏవఞ్చ కత్వా అద్ధానపరిచ్ఛేదే “తం పన సత్తరసమేన చిత్తేన సద్ధిం నిరుజ్ఝతీ”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౬ పకిణ్ణకకథా) వుత్తం. **ఇమాయ పాళియా విరుజ్ఝతి,** కస్మా? చతుసముట్ఠానికరూపస్సపి సమానాయుకతాయ భవితబ్బత్తాతి అధిప్పాయో. యథా పన ఏతేహి యోజితం, తథా రూపస్స ఏకుప్పాదనానానిరోధతా నానుప్పాదేకనిరోధతా చ నత్థియేవ.

యా పన ఏతేహి రూపస్స సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకతా వుత్తా, యా చ అట్ఠకథాయం తతియభాగాధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా, సా **పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గట్ఠకథాయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౬) అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా పచ్చుప్పన్నారమ్మణం పటిసన్ధిం దస్సేతుం “ఏత్తావతా ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి, తథా పఞ్చదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి, అథావసేసపఞ్చచిత్తఏకచిత్తక్ఖణాయుకే తస్మిం యేవారమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతీ”తి దస్సితేన సోళసచిత్తక్ఖణాయుకభావేన విరుజ్ఝతి. న హి సక్కా “ఠితిక్ఖణే ఏవ రూపం ఆపాథమాగచ్ఛతీ”తి వత్తుం. తథా హి సతి న రూపస్స ఏకాదస వా పఞ్చదసేవ వా చిత్తక్ఖణా అతీతా, అథ ఖో అతిరేకఏకాదసపఞ్చదసచిత్తక్ఖణా. తస్మా యదిపి పఞ్చద్వారే ఠితిప్పత్తమేవ రూపం పసాదం ఘట్టేతీతి యుజ్జేయ్య, మనోద్వారే పన ఉప్పాదక్ఖణేపి ఆపాథమాగచ్ఛతీతి ఇచ్ఛితబ్బమేతం. న హి మనోద్వారే అతీతాదీసు కిఞ్చి ఆపాథం నాగచ్ఛతీతి. మనోద్వారే చ ఏవం వుత్తం “ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతా, అథావసేసపఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౬).

యో చేత్థ చిత్తస్స ఠితిక్ఖణో వుత్తో, సో చ అత్థి నత్థీతి విచారేతబ్బో. **చిత్తయమకే** (యమ॰ ౨.చిత్తయమక.౧౦౨) హి “ఉప్పన్నం ఉప్పజ్జమానన్తి? భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం, నో చ ఉప్పజ్జమాన”న్తి ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం “ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే చా”తి. తథా “నుప్పజ్జమానం నుప్పన్నన్తి? భఙ్గక్ఖణే నుప్పజ్జమానం, నో చ నుప్పన్న”న్తి ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం “ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే చా”తి. ఏవం “న నిరుద్ధం న నిరుజ్ఝమానం, న నిరుజ్ఝమానం న నిరుద్ధ”న్తి ఏతేసం పరిపుణ్ణవిస్సజ్జనే “ఉప్పాదక్ఖణే అనాగతఞ్చా”తి వత్వా “ఠితిక్ఖణే”తి అవచనం, అతిక్కన్తకాలవారే చ “భఙ్గక్ఖణే చిత్తం ఉప్పాదక్ఖణం వీతిక్కన్త”న్తి వత్వా “ఠితిక్ఖణే”తి అవచనం ఠితిక్ఖణాభావం చిత్తస్స దీపేతి. **సుత్తేసు**పి హి “ఠితస్స అఞ్ఞథత్తం పఞ్ఞాయతీ”తి తస్సేవ (సం॰ ని॰ ౩.౩౮; అం॰ ని॰ ౩.౪౭) ఏకస్స అఞ్ఞథత్తాభావతో “యస్సా అఞ్ఞథత్తం పఞ్ఞాయతి, సా సన్తతిఠితీ”తి న న సక్కా వత్తున్తి, విజ్జమానం వా ఖణద్వయసమఙ్గిం ఠితన్తి.

యో చేత్థ చిత్తనిరోధక్ఖణే రూపుప్పాదో వుత్తో, సో చ విచారేతబ్బో "యస్స వా పన సముదయసచ్చం నిరుజ్ఝతి, తస్స దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జతీతి? నోతి వుత్త"న్తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౧౩౬). యో చ చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే రూపనిరోధో వుత్తో, సో చ విచారేతబ్బో "యస్స కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, తస్స అబ్యాకతా ధమ్మా నిరుజ్ఝన్తీతి? నోతిఆది (యమ॰ ౩.ధమ్మయమక.౧౬౩) వుత్త"న్తి. న చ చిత్తసముట్ఠానరూపమేవ సన్ధాయ పటిక్ఖేపో కతోతి సక్కా వత్తుం చిత్తసముట్ఠానరూపాధికారస్స అభావా, అబ్యాకతసద్దస్స చ చిత్తసముట్ఠానరూపేస్వేవ అప్పవత్తితో. యది **సఙ్ఖారయమకే** కాయసఙ్ఖారస్స చిత్తసఙ్ఖారేన సహుప్పాదేకనిరోధవచనతో అబ్యాకత-సద్దేన చిత్తసముట్ఠానమేవేత్థ గహితన్తి కారణం వదేయ్య, తమ్పి అకారణం. న హి తేన వచనేన అఞ్ఞరూపానం చిత్తేన సహుప్పాదసహనిరోధపటిక్ఖేపో కతో, నాపి నానుప్పాదనానానిరోధానుజాననం, నేవ చిత్తసముట్ఠానతో అఞ్ఞస్స అబ్యాకతభావనివారణఞ్చ కతం, తస్మా తథా అప్పటిక్ఖిత్తానానుఞ్ఞాతానివారితాబ్యాకతభావానం సహుప్పాదసహనిరోధాదికానం కమ్మజాదీనం ఏతేన చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే నిరోధో పటిక్ఖిత్తోతి న సక్కా కమ్మజాదీనం చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే నిరోధం వత్తుం. యమకపాళిఅనుస్సరణే చ సతి ఉప్పాదానన్తరం చిత్తస్స భిజ్జమానతాతి తస్మిం ఖణే చిత్తం న చ రూపం సముట్ఠాపేతి వినస్సమానత్తా, నాపి చ అఞ్ఞస్స రూపసముట్ఠాపకస్స సహాయభావం గచ్ఛతీతి పటిసన్ధిచిత్తేన సహుప్పన్నో ఉతు తదనన్తరస్స చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే రూపం సముట్ఠాపేయ్య. ఏవఞ్చ సతి రూపారూపానం ఆదిమ్హి సహ రూపసముట్ఠాపనతో పుబ్బాపరతోతి ఇదమ్పి నత్థి, అతిలహుపరివత్తఞ్చ చిత్తన్తి యేన సహుప్పజ్జతి, తం చిత్తక్ఖణే రూపం ఉప్పజ్జమానమేవాతి సక్కా వత్తుం. తేనేవ హి తం పటిసన్ధితో ఉద్ధం అచిత్తసముట్ఠానానం అత్తనా సహ ఉప్పజ్జమానానం న కేనచి పచ్చయేన పచ్చయో హోతి, తదనన్తరఞ్చ తం ఠితిప్పత్తన్తి తదనన్తరం చిత్తం తస్స పచ్ఛాజాతపచ్చయో హోతి, న సహజాతపచ్చయోతి. యది ఏవం "యస్స కాయసఙ్ఖారో ఉప్పజ్జతి, తస్స వచీసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝతీతి? నో"తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౧౨౮), వత్తబ్బన్తి చే? న, చిత్తనిరోధక్ఖణే రూపుప్పాదారమ్భాభావతోతి. నిప్పరియాయేన హి చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఏవ రూపం ఉప్పజ్జమానం హోతి, చిత్తక్ఖణే పన అవీతివత్తే తం అత్తనో రూపసముట్ఠాపనపురేజాతపచ్చయకిచ్చం న కరోతి, అరూపఞ్చ తస్స పచ్ఛాజాతపచ్చయో న హోతీతి ఠితిప్పత్తివిసేసాలాభం సన్ధాయ పరియాయేన ఇదం వుత్తన్తి.

తతో పరం పనాతి ఏతస్స "ఏత్థ పన యదేత"న్తిఆదికాయపి సఙ్గహకథాయ నిట్ఠితాయ పురిమకథాయ సన్నిట్ఠానతో "తతో పట్ఠాయ కమ్మజరూపపవేణీ న పవత్తతీ"తి ఏతేన సహ సమ్బన్ధోతి చుతితో పరన్తి అత్థో.

రూపం పన రూపేన సహాతిఆదినా యథా అట్ఠకథాయం వుత్తం, తథా ఏకుప్పాదేకనిరోధతా రూపానం అరూపేహి, అరూపానం రూపేహి చ నత్థీతి కత్వా రూపానం రూపేహేవ, అరూపానఞ్చ అరూపేహి యోజితా.

సరీరస్స రూపం అవయవభూతన్తి అత్థో, ఘనభూతో పుఞ్జభావో **ఘనపుఞ్జభావో,** న తిలముగ్గాదిపుఞ్జో వియ సిథిలసమ్బన్ధనానం పుఞ్జోతి అత్థో. **ఏకుప్పాదాదితా**తి యథావుత్తే తయో పకారే ఆహ.

హేట్ఠాతి రూపకణ్డవణ్ణనాయం. **పరినిప్ఫన్నావ హోన్తీ**తి వికారరూపాదీనఞ్చ రూపకణ్డవణ్ణనాయం పరినిప్ఫన్నతాపరియాయో వుత్తోతి కత్వా వుత్తం. పరినిప్ఫన్ననిప్ఫన్నానం కో విసేసోతి? పుబ్బన్తాపరన్తపరిచ్ఛిన్నో పచ్చయేహి నిప్ఫాదితో తిలక్ఖణాహతో సభావధమ్మో **పరినిప్ఫన్నో, నిప్ఫన్నో** పన అసభావధమ్మోపి హోతి

నామగ్గహణసమాపజ్జనాదివసేన నిప్ఫాదియమానోతి. **నిరోధసమాపత్తి పనా**తి ఏతేన సబ్బమ్పి ఉపాదాపఞ్ఞత్తిం తదేకదేసేన దస్సేతీతి వేదితబ్బం.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమాదివినిచ్ఛయకథావణ్ణనా

దస్సనేన పహాతబ్బాతిఆదినా పఠమం పహాతబ్బా పఠమం వుత్తా, దుతియం పహాతబ్బా దుతియన్తి అయం **పహానక్కమో**. అనుపుబ్బపణీతా భూమియో అనుపుబ్బేన వవత్థితాతి తాసం వసేన దేసనాయ **భూమిక్కమో**. "చత్తారో సతిపట్ఠానా"తిఆదికో (సం॰ ని॰ ౫.౩౭౩, ౩౮౨, ౩౮౩; విభ॰ ౩౫౫) ఏకక్ఖణేపి సతిపట్ఠానాదిసమ్భవతో **దేసనాక్కమోవ**. దానకథాదయో అనుపుబ్బుక్కంసతో కథితా, ఉప్పత్తిఆదివవత్థానాభావతో పన దానాదీనం ఇధ దేసనాక్కమవచనం. దేసనాక్కమోతి చ యథావుత్తవవత్థానాభావతో అనేకేసం వచనానం సహ పవత్తియా అసమ్భవతో యేన కేనచి పుబ్బాపరియేన దేసేతబ్బత్తా తేన తేనాధిప్పాయేన దేసనామత్తస్సేవ కమో వుచ్చతి. **అభేదేన హీ**తి రూపాదీనం భేదం అకత్వా పిణ్డగ్గహణేనాతి అత్థో. **చక్ఖుఆదీనమ్పి విసయభూత**న్తి ఏకదేసేన రూపక్ఖన్ధం సముదాయభూతం వదతి. **ఏవ**న్తి ఏత్థ వుత్తనయేనాతి అధిప్పాయో. "ఛద్వారాధిపతి రాజా"తి (ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౨.ఏరకపత్తనాగరాజవత్థు) "మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా"తి (ధ॰ ప॰ ౧-౨) చ వచనతో విఞ్ఞాణం **అధిపతి**.

రూపక్ఖన్ధే **"సాసవం ఉపాదానియ"**న్తి వచనం అనాసవానం ధమ్మానం సబ్భావతో రూపక్ఖన్ధస్స తంసభావతానివత్తనత్థం, న అనాసవరూపనివత్తనత్థన్తి. **అనాసవావ ఖన్ధేసు వుత్తా**తి ఏత్థ అట్ఠానప్పయుత్తో **ఏవ**-సద్దో దట్ఠబ్బో, అనాసవా ఖన్ధేస్వేవ వుత్తాతి అత్థో.

సబ్బసఙ్ఖతానం సభాగేన ఏకజ్ఝం సఙ్గహో **సబ్బసఙ్ఖతసభాగేకసఙ్గహో**. సభాగసభాగేన హి సఙ్గయ్హమానా సబ్బసఙ్ఖతా ఫస్సాదయో పఞ్చక్ఖన్ధా హోన్తి. తత్థ రుప్పనాదిసామఞ్ఞేన సమానకోట్ఠాసా "సభాగా"తి వేదితబ్బా. తేసు సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణకిచ్చం ఆయూహనరసాయ చేతనాయ బలవన్తి సా "సఙ్ఖారక్ఖన్ధో"తి వుత్తా, అఞ్ఞే చ రుప్పనాదివిసేసలక్ఖణరహితా ఫస్సాదయో సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణసామఞ్ఞేనాతి దట్ఠబ్బా. ఫుసనాదయో పన సభావా విసుం ఖన్ధ-సద్దవచనీయా న హోన్తీతి ధమ్మసభావవిఞ్ఞునా తథాగతేన ఫస్సఖన్ధాదయో న వుత్తాతి దట్ఠబ్బాతి. "యే కేచి, భిక్ఖవే, సమణా వా బ్రాహ్మణా వా సస్సతవాదా సస్సతం లోకఞ్చ పఞ్ఞపేన్తి అత్తానఞ్చ, సబ్బే తే ఇమేయేవ పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే నిస్సాయ పటిచ్చ, ఏతేసం వా అఞ్ఞతర"న్తిఆదీనఞ్చ సుత్తానం వసేన అత్తత్తనియగాహవత్థుస్స ఏతపరమతా దట్ఠబ్బా, ఏతేన చ వక్ఖమానసుత్తవసేన చ ఖన్ధే ఏవ నిస్సాయ పరిత్తారమ్మణాదివసేన న వత్తబ్బా చ దిట్ఠి ఉప్పజ్జతి, ఖన్ధనిబ్బానవజ్జస్స సభావధమ్మస్స అభావతోతి వుత్తం హోతి. అఞ్ఞేసఞ్చ ఖన్ధ-సద్దవచనీయానం సీలక్ఖన్ధాదీనం సబ్భావతో న పఞ్చేవాతి ఏతం చోదనం నివత్తేతుమాహ **"అఞ్ఞేసఞ్చ తదవరోధతో"**తి.

దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖసఙ్ఖారదుక్ఖతావసేన వేదనాయ **ఆబాధకత్తం** దట్ఠబ్బం. రాగాదిసమ్పయుత్తస్స విపరిణామాదిదుక్ఖస్స ఇత్థిపురిసాదిఆకారగ్గాహికా తంతంసఙ్కప్పమూలభూతా సఞ్ఞా **సముట్ఠానం**. రోగస్స పిత్తాదీని వియ ఆసన్నకారణం **సముట్ఠానం,** ఉతుభోజనవేసమాదీని వియ మూలకారణం **నిదానం**. "చిత్తస్సఙ్గభూతా చేతసికా"తి చిత్తం

గిలానూపమం వుత్తం, సుఖసఞ్ఞాదివసేన వేదనాకారణాయ హేతుభావతో వేదనాభోజనస్స ఛాదాపనతో చ సఞ్ఞా **అపరాధూపమా బ్యఞ్జనూపమా** చ, "పఞ్చ వధకా పచ్చత్థికాతి ఖో, భిక్ఖవే, పఞ్చన్నేతం ఉపాదానక్ఖన్ధానం అధివచన"న్తి **ఆసివిసూపమే** (సం॰ ని॰ ౪.౨౩౮) వధకాతి వుత్తా, "భారోతి ఖో, భిక్ఖవే, పఞ్చన్నేతం ఉపాదానక్ఖన్ధానం అధివచన"న్తి **భారసుత్తే** (సం॰ ని॰ ౩.౨౨) భారాతి, "అతీతంపాహం అద్ధానం రూపేన ఖజ్జిం, సేయ్యథాపాహం ఏతరహి పచ్చుప్పన్నేన రూపేన ఖజ్జామి, అహఞ్చేవ ఖో పన అనాగతం రూపం అభినన్దేయ్యం, అనాగతేనపాహం రూపేన ఖజ్జేయ్యం. సేయ్యథాపేతరహి ఖజ్జామీ"తిఆదినా **ఖజ్జనీయపరియాయేన** (సం॰ ని॰ ౩.౭౯) ఖాదకాతి , "సో అనిచ్చం రూపం 'అనిచ్చం రూప'న్తి యథాభూతం నప్పజానాతీ"తిఆదినా **యమకసుత్తే** (సం॰ ని॰ ౩.౮౫) అనిచ్చాదికాతి. యదిపి ఇమస్మిం విభఙ్గే అవిసేసేన ఖన్ధా వుత్తా, బాహుల్లేన పన ఉపాదానక్ఖన్ధానం తదన్తోగధానం దట్ఠబ్బతా వుత్తాతి వేదితబ్బాతి.

దేసితాదిచ్చబన్ధునాతి దేసితం ఆదిచ్చబన్ధునా, దేసితాని వా. గాథాసుఖత్థం అనునాసికలోపో, నికారలోపో వా కతో.

గహేతుం న సక్కాతి నిచ్చాదివసేన గహేతుం న యుత్తన్తి అత్థో.

రూపేన సణ్ఠానేన ఫలకసదిసో దిస్సమానో ఖరభావాభావా ఫలకకిచ్చం న కరోతీతి **''న సక్కా తం గహేత్వా ఫలకం వా ఆసనం వా కాతు''**న్తి ఆహ. **న తథా తిట్ఠతీతి** నిచ్చాదికా న హోతీతి అత్థో, తణ్హాదిట్ఠీహి వా నిచ్చాదిగ్గహణవసేన ఉప్పాదాదిఅనన్తరం భిజ్జనతో గహితాకారా హుత్వా న తిట్ఠతీతి అత్థో. **కోటిసతసహస్ససఙ్ఖ్యాతి** ఇదం న గణనపరిచ్ఛేదదస్సనం, బహుభావదస్సనమేవ పనేతం దట్ఠబ్బం. **ఉదకజల్లకన్తి** ఉదకలసికం. యథా ఉదకతలే బిన్దునిపాతజనితో వాతో ఉదకజల్లకం సఙ్కడ్ఢిత్వా పుటం కత్వా పుప్ఫుళం నామ కరోతి, ఏవం వత్థుమ్హి ఆరమ్మణాపాథగమనజనితో ఫస్సో అనుపచ్ఛిన్నం కిలేసజల్లం సహకారీపచ్చయన్తరభావేన సఙ్కడ్ఢిత్వా వేదనం నామ కరోతి. ఇదఞ్చ కిలేసేహి మూలకారణభూతేహి ఆరమ్మణస్సాదనభూతేహి చ నిబ్బత్తం వట్టగతవేదనం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదేన వా చత్తారో పచ్చయా వుత్తా, ఊనేహిపి పన ఉప్పజ్జతేవ.

నానాలక్ఖణోతి వణ్ణగన్ధరసఫస్సాదీహి నానాసభావో. మాయాయ దస్సితం రూపం **''మాయా''**తి ఆహ. పఞ్చపి ఉపాదానక్ఖన్ధా అసుభాదిసభావా ఏవ కిలేసాసుచివత్థుభావాదితోతి అసుభాదితో దట్ఠబ్బా ఏవ. తథాపి కత్థచి కోచి విసేసో సుఖగ్గహణీయో హోతీతి ఆహ **''విసేసతో చా''**తిఆది. తత్థ చత్తారో సతిపట్ఠానా చతువిపల్లాసప్పహానకరాతి తేసం గోచరభావేన రూపక్ఖన్ధాదీసు అసుభాదివసేన దట్ఠబ్బతా వుత్తా.

ఖన్ధేహి న విహఞ్ఞతి పరివిదితసభావత్తా. విపస్సకోపి హి తేసం విపత్తియం న దుక్ఖమాపజ్జతి, ఖీణాసవేసు పన వత్తబ్బమేవ నత్థి. తే హి ఆయతిమ్పి ఖన్ధేహి న బాధీయన్తీతి . **కబళీకారాహారం పరిజానాతీతి** "ఆహారసముదయా రూపసముదయో"తి (సం॰ ని॰ ౩.౫౬-౫౭) వుత్తత్తా అజ్ఝత్తికరూపే ఛన్దరాగం పజహన్తో తస్స సముదయభూతే కబళీకారాహారేపి ఛన్దరాగం పజహతీతి అత్థో, అయం పహానపరిఞ్ఞా. అజ్ఝత్తికరూపం పన పరిగ్గణ్హన్తో తస్స పచ్చయభూతం కబళీకారాహారమ్పి పరిగ్గణ్హాతీతి ఞాతపరిఞ్ఞా. తస్స చ ఉదయవయానుపస్సీ హోతీతి తీరణపరిఞ్ఞా చ యోజేతబ్బా. కామరాగభూతం అభిజ్ఝం సన్ధాయ **''అభిజ్ఝాకాయగన్థ''**న్తి ఆహ. అసుభానుపస్సనాయ హి కామరాగప్పహానం హోతీతి. కామరాగముఖేన వా సబ్బలోభప్పహానం వదతి. "ఫస్సపచ్చయా వేదనా"తి వుత్తత్తా ఆహారపరిజాననే వుత్తనయేన ఫస్సపరిజాననఞ్చ యోజేతబ్బం.

సుఖత్థమేవ భవపత్థనా హోతీతి వేదనాయ తణ్హం పజహన్తో **భవోఘం ఉత్తరతి**. సబ్బం వేదనం దుక్ఖతో పస్సన్తో అత్తనో పరేన అపుబ్బం దుక్ఖం ఉప్పాదితం, సుఖం వా వినాసితం న పస్సతి, తతో "అనత్థం మే అచరీ"తిఆదిఆఘాతవత్థుప్పహానతో **బ్యాపాదకాయగన్థం భిన్దతి**. "సుఖబహులే సుగతిభవే సుద్ధీ"తి గహేత్వా గోసీలగోవతాదీహి సుద్ధిం పరామసన్తో సుఖపత్థనావసేనేవ పరామసతీతి వేదనాయ తణ్హం పజహన్తో **సీలబ్బతుపాదానం న ఉపాదియతి**. మనోసఞ్చేతనా సఙ్ఖారక్ఖన్ధోవ, సఞ్ఞా పన తంసమ్పయుత్తాతి సఞ్ఞాసఙ్ఖారే అనత్తతో పస్సన్తో మనోసఞ్చేతనాయ ఛన్దరాగం పజహతి ఏవ, తఞ్చ పరిగ్గణ్హాతి తీరేతి చాతి "**సఞ్ఞం సఙ్ఖారే...పే.... పరిజానాతీ**"తి వుత్తం.

అవిజ్జాయ విఞ్ఞాణే ఘనగ్గహణం హోతీతి ఘనవినిబ్భోగం కత్వా తం అనిచ్చతో పస్సన్తో **అవిజ్జోఘం ఉత్తరతి**. మోహబలేనేవ సీలబ్బతపరామాసం హోతీతి తం పజహన్తో **సీలబ్బతపరామాసకాయగన్థం భిన్దతి**.

> "యఞ్చ ఖో ఏతం, భిక్ఖవే, వుచ్చతి చిత్తం ఇతిపి మనో ఇతిపి విఞ్ఞాణం ఇతిపి, తత్రాస్సుతవా పుథుజ్జనో నాలం నిబ్బిన్దితుం, నాలం విరజ్జితుం, నాలం విముచ్చితుం. తం కిస్స హేతు? దీఘరత్తంహేతం, భిక్ఖవే, అస్సుతవతో పుథుజ్జనస్స అజ్ఝోసితం మమాయితం పరామట్ఠం 'ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా"తి (సం. ని. ౨.౬౧) –

వచనతో విఞ్ఞాణం నిచ్చతో పస్సన్తో దిట్ఠుపాదానం ఉపాదియతీతి అనిచ్చతో పస్సన్తో తం న ఉపాదియతీతి.

కమాదివినిచ్ఛయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౩౪. ఏవం యా ఏకవిధాదినా వుత్తవేదనానం భూమివసేన జానితబ్బతా, తం వత్వా పున సమ్పయుత్తతో దస్సితతాదిజానితబ్బప్పకారం వత్తుమాహ "**అపిచా**"తిఆది. **అట్ఠవిధేన తత్థాతి తత్థ**-సద్దస్స సత్తవిధభేదేనేవ యోజనా ఛబ్బిధభేదేన యోజనాయ సతి అట్ఠవిధత్తాభావతో.

పూరణత్థమేవ వుత్తోతి దసవిధతాపూరణత్థమేవ వుత్తో, న నవవిధభేదే వియ నయదానత్థం. కస్మా? తత్థ నయస్స దిన్నత్తా. భిన్దితబ్బస్స హి భేదనం నయదానం, తఞ్చ తత్థ కతన్తి. యథా చ కుసలత్తికో, ఏవం "కాయసమ్ఫస్సజా వేదనా అత్థి సుఖా, అత్థి దుక్ఖా"తి ఇదమ్పి పూరణత్థమేవాతి దీపితం హోతి అట్ఠవిధభేదే నయస్స దిన్నత్తా.

పుబ్బే గహితతో అఞ్ఞస్స గహణం వడ్ఢనం గహణవడ్ఢనవసేన, న పురిమగహితే రితే అఞ్ఞూపచయవసేన. వడ్ఢన-సద్దో వా ఛేదనత్థో కేసవడ్ఢనాదీసు వియాతి పుబ్బే గహితస్స అగ్గహణం ఛిన్దనం వడ్ఢనం, దుకతికానం ఉభయేసం వడ్ఢనం ఉభయవడ్ఢనం, ఉభయతో వా పవత్తం వడ్ఢనం ఉభయవడ్ఢనం, తదేవ ఉభతోవడ్ఢనకం, తేన నయనీహరణం **ఉభతోవడ్ఢనకనీహారో**. వడ్ఢనకనయో వా వడ్ఢనకనీహారో, ఉభయతో పవత్తో వడ్ఢనకనీహారో **ఉభతోవడ్ఢనకనీహారో**. తత్థ దుకమూలకతికమూలకఉభతోవడ్ఢనకేసు దువిధతివిధభేదానంయేవ హి విసేసో. అఞ్ఞే భేదా అవిసిట్ఠా, తథాపి

పఞ్ఞొప్పభేదజననత్థం ధమ్మవితక్కేన ఞాతివితక్కాదినిరత్థకవితక్కనివారణత్థం ఇమఞ్చ పాళిం వితక్కేన్తస్స ధమ్ముపసంహితపామోజ్జజననత్థం ఏకేకస్స వారస్స గహితస్స నియ్యానముఖభావతో చ దువిధతివిధభేదనానత్తవసేన ఇతరేపి భేదా వుత్తాతి వేదితబ్బా అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖేసు ఏకస్స విసేసేన ఇతరేసమ్పి విసిట్ఠభావతో. న కేవలం ఏకవిధోవ, అథ ఖో దువిధో చ. న చ ఏకదువిధోవ, అథ ఖో తివిధోపి. నాపి ఏక...పే.... నవవిధోవ, అథ ఖో దసవిధోపీతి హి ఏవఞ్చ తే భేదా అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖా, తస్మా ఏకో భేదో విసిట్ఠో అత్తనా అపేక్ఖియమానే, అత్తానఞ్చ అపేక్ఖమానే అఞ్ఞభేదే విసేసేతీతి తస్స వసేన తేపి వత్తబ్బతం అరహన్తీతి వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

సత్తవిధేనాతిఆదయో అఞ్ఞప్పభేదనిరపేక్ఖా కేవలం బహుప్పకారతాదస్సనత్థం వుత్తాతి సబ్బేహి తేహి పకారేహి ''**బహువిధేన వేదనాక్ఖన్ధం దస్సేసీ**''తి వుత్తం. మహావిసయో రాజా వియ సవిసయే భగవాపి **మహావిసయతాయ** అప్పటిహతో **యథా యథా ఇచ్ఛతి, తథా తథా దేసేతుం సక్కోతి** సబ్బఞ్ఞుతానావరణఞాణయోగతోతి అత్థో. దుకే వత్వా తికా వుత్తాతి తికా దుకేసు పక్ఖిత్తాతి యుత్తం, దుకా పన కథం తికేసు పక్ఖిత్తాతి? పరతో వుత్తేపి తస్మిం తస్మిం తికే అపేక్ఖకాపేక్ఖితబ్బవసేన దుకానం యోజితత్తా.

కిరియమనోధాతు ఆవజ్జనవసేన లబ్భతీతి వుత్తం, ఆవజ్జనా పన చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా న హోతి. న హి సమానవీథియం పచ్ఛిమో ధమ్మో పురిమస్స కోచి పచ్చయో హోతి. యే చ వదన్తి ''ఆవజ్జనవేదనావ చక్ఖుసఙ్ఘట్టనాయ ఉప్పన్నత్తా ఏవం వుత్తా''తి, తఞ్చ న యుత్తం. న హి ''చక్ఖురూపపటిఘాతో చక్ఖుసమ్ఫస్సో''తి కత్థచి సుత్తే వా అట్ఠకథాయం వా వుత్తం. యది నో చ చక్ఖుసమ్ఫస్సో సియా, చక్ఖువిఞ్ఞాణసహజాతాపి వేదనా చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాతి సా ఇధ అట్ఠకథాయం న వజ్జేతబ్బా సియా. పాళియఞ్చ ''చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా వేదనా అత్థి అబ్యాకతా''తి ఏత్థ సఙ్గహితత్తా పున ''చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా''తి న వత్తబ్బం సియాతి. అయం పనేత్థాధిప్పాయో – ఆవజ్జనవేదనం వినా చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఉప్పత్తి నత్థీతి తదుప్పాదికా సా తప్పయోజనత్తా పరియాయేన చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాతి వత్తుం యుత్తాతి, నిప్పరియాయేన పన చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స పరతోవ వేదనా లబ్భన్తి.

చతుత్తింసచిత్తుప్పాదవసేనాతి ఏత్థ రూపారూపావచరానం అగ్గహణం తేసం సయమేవ మనోద్వారభూతత్తా. సబ్బభవఙ్గమనో హి మనోద్వారం, చుతిపటిసన్ధియో చ తతో అనఞ్ఞాతి. ఇమస్మిం పన చతువీసతివిధభేదే చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాదికుసలాదీనం సమానవీథియం లబ్భమానతా అట్ఠకథాయం వుత్తా, పాళియం పన ఏకూనవీసతిచతువీసతికా సఙ్ఖిపిత్వా ఆగతాతి ''చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా వేదనాక్ఖన్ధో అత్థి అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో అసంకిలిట్ఠఅసంకిలేసికో అవితక్కఅవిచారో''తిఆదినా నానావీథిగతానం లబ్భమానతాయ వుత్తత్తా కుసలత్తికస్సపి నానావీథియం లబ్భమానతా యోజేతబ్బా. అట్ఠకథాయం పన సమానవీథియం చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాదికతా ఏకన్తికాతి కత్వా ఏత్థ లబ్భమానతా దస్సితా, న పన అసమానవీథియం లబ్భమానతా పటిక్ఖిత్తా. తేనేవ ''**తాని సత్తవిధాదీసు యత్థ కత్థచి ఠత్వా కథేతుం వట్టన్తీ**''తి ఆహ. న హి సమానవీథియంయేవ ఉపనిస్సయకోటిసమతిక్కమభావనాహి లబ్భమానతా హోతి. తిధాపి చ లబ్భమానతం సన్ధాయ ''**యత్థ కత్థచి ఠత్వా కథేతుం వట్టన్తీ**''తి వుచ్చతి.

ఏతానీతి యథాదస్సితాని కుసలాదీని చిత్తాని వదతి, వేదనానిద్దేసేపి చ ఏతస్మిం పుబ్బఙ్గమస్స చిత్తస్స వసేన కథేతుం సుఖన్తి చిత్తసమ్బన్ధో కతో. తేనేవ పన చిత్తాని సత్తవిధభేదే తికభూమివసేన, చతువీసతివిధభేదే ద్వారతికవసేన, తింసవిధభేదే ద్వారభూమివసేన, బహువిధభేదే ద్వారతికభూమివసేన దీపితానీతి ''**తేసు యత్థ కత్థచి ఠత్వా కథేతుం**

వట్టన్తీ''తి వుత్తం. కుసలాదీనం దీపనా కామావచరాదిభూమివసేన కాతబ్బా, తా చ భూమియో తింసవిధభేదే సయమేవాగతా, న చ సత్తవిధభేదే వియ ద్వారం అనామట్ఠం, అతిబ్యత్తా చ ఏత్థ సమానాసమానవీథీసు లబ్భమానతాతి **తింసవిధే...పే.... సుఖదీపనాని హోన్తీ**''తి వుత్తం. కస్మా పన తింసవిధస్మింయేవ ఠత్వా దీపయింసు, నను ద్వారతికభూమీనం ఆమట్ఠత్తా బహువిధభేదే ఠత్వా దీపేతబ్బానీతి? న, దీపేతబ్బట్ఠానాతిక్కమతో. సత్తవిధభేదో హి ద్వారస్స అనామట్ఠత్తా దీపనాయ అట్ఠానం, చతువీసతివిధభేదే ఆమట్ఠద్వారతికా న భూమియో అపేక్ఖిత్వా ఠపితా, తింసవిధభేదే ఆమట్ఠద్వారభూమియో వుత్తా. యే చ ఠపితా, తే చేత్థ తికా అపేక్ఖితబ్బరహితా కేవలం భూమీహి సహ దీపేతబ్బావ. తేనేదం దీపనాయ ఠానం, తదతిక్కమే పన ఠానాతిక్కమో హోతీతి.

ఉపనిస్సయకోటియాతి ఏత్థ ''సద్ధం ఉపనిస్సాయ దానం దేతీ''తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩) నానావీథియం పకతూపనిస్సయో వుత్తోతి ఏకవీథియం కుసలాదీనం చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో తదభావే అభావతో జాతి వియ జరామరణస్స ఉపనిస్సయలేసేన పచ్చయోతి వత్తుం యుజ్జేయ్య, ఇధ పన ''కసిణరూపదస్సనహేతుఉప్పన్నా పరికమ్మాదివేదనా చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా''తి వక్ఖతి, తస్మా నానావీథియం గతాని ఏతాని చిత్తాని చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా లబ్భమానానీతి న ఉపనిస్సయలేసో ఉపనిస్సయకోటి, బలవబలవానం పన పరికమ్మాదీనం ఉపనిస్సయానం సబ్బేసం ఆదిభూతో ఉపనిస్సయో ఉపనిస్సయకోటి. ''వాలకోటి న పఞ్ఞాయతీ''తిఆదీసు వియ హి ఆది, అవయవో వా కోటి. కసిణరూపదస్సనతో పభుతి చ కామావచరకుసలాదీనం వేదనానం ఉపనిస్సయో పవత్తోతి తం దస్సనం ఉపనిస్సయకోటి. పరికమ్మాదీని వియ వా న బలవఉపనిస్సయో దస్సనన్తి తస్స ఉపనిస్సయన్తభావేన ఉపనిస్సయకోటితా వుత్తా. ఘానాదిద్వారేసు తీసు ఉపనిస్సయకోటియా లబ్భమానత్తాభావం వదన్తో ఇధ సమానవీథి న గహితాతి దీపేతి. దస్సనసవనాని వియ హి కసిణపరికమ్మాదీనం ఘాయనాదీని ఉపనిస్సయా న హోన్తీతి తదలాభో దీపితోతి. యదిపి వాయోకసిణం ఫుసిత్వాపి గహేతబ్బం, పురిమేన పన సవనేన వినా తం ఫుసనం సయమేవ మూలుపనిస్సయో యేభుయ్యేన న హోతీతి తస్స ఉపనిస్సయకోటితా న వుత్తా.

అజ్ఝాసయేన సమ్పత్తిగతో **అజ్ఝాసయసమ్పన్నో**, సమ్పన్నజ్ఝాసయోతి వుత్తం హోతి. **వత్తప్పటివత్త**న్తి ఖుద్దకఞ్చేవ మహన్తఞ్చ వత్తం, పుబ్బే వా కతం **వత్తం,** పచ్ఛా కతం **పటివత్తం. ఏవం చక్ఖువిఞ్ఞాణ**న్తి ఆదిమ్హి ఉప్పన్నం ఆహ, తతో పరం ఉప్పన్నానిపి పన కసిణరూపదస్సనకల్యాణమిత్తదస్సనసంవేగవత్థుదస్సనాదీని ఉపనిస్సయపచ్చయా హోన్తియేవాతి. తేన తదుపనిస్సయం చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సేతీతి వేదితబ్బం.

యథాభూతసభావాదస్సనం **అసమపేక్ఖనా**. ''అస్మీ''తి రూపాదీసు **వినిబన్ధస్స**. సభావన్తరామసనవసేన **పరామట్ఠస్స,** పరామట్ఠవతోతి అత్థో. ఆరమ్మణాధిగహణవసేన అను అను ఉప్పజ్జనధమ్మతాయ థిరభావకిలేసస్స **థామగతస్స,** అప్పహీనకామరాగాదికస్స వా. **పరిగ్గహే ఠితో**తి వీమంసాయ ఠితో. ఏత్థ చ **అసమపేక్ఖనాయా**తిఆదినా మోహాదీనం కిచ్చేన పాకటేన తేసం ఉప్పత్తివసేన విచారణా దట్ఠబ్బా. రూపదస్సనేన ఉప్పన్నకిలేససమతిక్కమవసేన పవత్తా రూపదస్సనహేతుకా హోతీతి ''**చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా నామ జాతా**''తి ఆహ. ఏత్థ చ చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స చతుభూమికవేదనాయ ఉపనిస్సయభావో ఏవ పకారన్తరేన కథితో, తథా ''భావనావసేనా''తి ఏత్థ చ.

కలాపసమ్మసనేన **తీణి లక్ఖణాని ఆరోపేత్వా** ఉదయబ్బయానుపస్సనాదికాయ **విపస్సనాపటిపాటియా** ఆదిమ్హి రూపారమ్మణపరిగ్గహేన రూపారమ్మణం సమ్మసిత్వా, తంమూలకం వా సబ్బం సమ్మసనం ఆదిభూతే రూపారమ్మణే

పవత్తతీతి కత్వా ఆహ ‘‘**రూపారమ్మణం సమ్మసిత్వా**’’తి. ఏత్థ చ నామరూపపరిగ్గహాది సబ్బం సమ్మసనం **భావనా**తి వేదితబ్బా. **రూపారమ్మణం సమ్మసిత్వా**తి చ యథావుత్తచక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణభూతం రూపారమ్మణం వుత్తం, న యం కిఞ్చి. ఆరమ్మణేన హి చక్ఖుసమ్ఫస్సం దస్సేతీతి. ఏవం ‘‘రూపారమ్మణే ఉప్పన్నం కిలేస’’న్తి ఏత్థాపి వేదితబ్బం.

ఇదం ఫోట్ఠబ్బం కింనిస్సితన్తి చక్ఖుద్వారే వియ యోజనాయ యథాసమ్భవం ఆపోధాతుయా అఞ్ఞమఞ్ఞస్స చ వసేన మహాభూతనిస్సితతా యోజేతబ్బా.

జాతి...పే.... బలవపచ్చయో హోతీతి యథావుత్తానం భయతో దిస్సమానానం జాతిఆదీనం బలవపచ్చయభావేన తేసం భయతో దస్సనేన సహజాతస్స మనోసమ్ఫస్సస్స, తస్స వా దస్సనస్స ద్వారభూతస్స భవఙ్గమనోసమ్ఫస్సస్స బలవపచ్చయభావం దస్సేతి.

ధమ్మారమ్మణేతి న పుబ్బే వుత్తే జాతిఆదిఆరమ్మణేవ, అథ ఖో సబ్బస్మిం రాగాదివత్థుభూతే ధమ్మారమ్మణే. **వత్థునిస్సిత**న్తి ఏత్థ వేదనాదిసఙ్ఖాతస్స ధమ్మారమ్మణేకదేసస్స పరిగ్గహముఖేన ధమ్మారమ్మణపరిగ్గహం దస్సేతి.

మనోసమ్ఫస్సోతి విఞ్ఞాణం సమ్ఫస్సస్స కారణభావేన గహితం, తదేవ అత్తనో ఫలస్సేవ ఫలభావేన వత్తుం న యుత్తం కారణఫలసఙ్కరభావేన సోతూనం సమ్మోహజనకత్తాతి ఆహ ‘‘**న హి సక్కా విఞ్ఞాణం మనోసమ్ఫస్సజన్తి నిద్దిసితు**’’న్తి, న పన విఞ్ఞాణస్స మనోసమ్ఫస్సేన సహజాతభావస్స అభావా. యస్మా వా యథా ‘‘తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో’’తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౪; ౩.౪౨౦, ౪౨౫-౪౨౬; సం॰ ని॰ ४.౬౦) వచనతో ఇన్ద్రియవిసయా వియ విఞ్ఞాణమ్పి ఫస్సస్స విసేసపచ్చయో, న తథా ఫస్సో విఞ్ఞాణస్స, తస్మా ఇన్ద్రియవిసయా వియ విఞ్ఞాణమ్పి చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదివచనం న అరహతీతి చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదిభావో న కతోతి వేదితబ్బో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౧౨౦. చిత్తుప్పాదరూపవసేన తం తం సముదాయం ఏకేకం ధమ్మం కత్వా ‘‘**పఞ్చపణ్ణాస కామావచరధమ్మే**’’తి ఆహ. **రజ్జనస్సా**తిఆదీసు రాగాదయో ఛసు ద్వారేసు సీలాదయో చ పఞ్చ సంవరా యథాసమ్భవం యోజేతబ్బా, సమ్మసనం పన మనోద్వారే ఏవ. రూపారూపావచరధమ్మేసు అభిజ్ఝాదోమనస్సాదిఉప్పత్తి అత్థీతి తతో సతిసంవరో ఞాణవీరియసంవరా చ యథాయోగం యోజేతబ్బా. పరిగ్గహవచనేన సమ్మసనపచ్చవేక్ఖణాని సఙ్గణ్హాతి. **తేయేవా**తి చత్తారో ఖన్ధా వుత్తా.

సమానే దేసితబ్బే దేసనామత్తస్స పరివట్టనం **పరివట్టో**. తీసుపి పరివట్టేసు కత్థచి కిఞ్చి ఊనం అధికం వా నత్థీతి కత్వా ఆహ ‘‘**ఏకోవ పరిచ్ఛేదో**’’తి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖన్ధవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఆయతనవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౧౫౨. విసేసతోతి ఆయతన-సద్దత్థో వియ అసాధారణతో చక్ఖాదిసద్దత్థతోతి అత్థో. **అస్సాదేతీతి** చక్ఖతి-సద్దో "మధుం చక్ఖతి బ్యఞ్జనం చక్ఖతీ"తి రససాయనత్థో అత్థీతి తస్స వసేన అత్థం వదతి. "చక్ఖుం ఖో, మాగణ్డియ, రూపారామం రూపరతం రూపసమ్ముదిత"న్తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౦౯) వచనతో చక్ఖు రూపం అస్సాదేతి. సతిపి సోతాదీనం సద్దారమ్మణాదిరతిభావే నిరుళ్హత్తా చక్ఖుమ్హియేవ చక్ఖు-సద్దో పవత్తతి పదుమాదీసు పఙ్కజాదిసద్దా వియాతి దట్ఠబ్బం. **విభావేతి చాతి** సద్దలక్ఖణసిద్ధస్స చక్ఖతి-సద్దస్స వసేన అత్థం వదతి. చక్ఖతీతి హి ఆచిక్ఖతి, అభిబ్యత్తం వదతీతి అత్థో. నయనస్స చ వదన్తస్స వియ సమవిసమవిభావనమేవ ఆచిక్ఖనన్తి కత్వా ఆహ **''విభావేతి చాతి అత్థో''**తి. అనేకత్థత్తా వా ధాతూనం విభావనత్థతా చక్ఖు-సద్దస్స దట్ఠబ్బా. రత్తదుట్ఠాదికాలేసు కకణ్టకరూపం వియ ఉదదరూపం వియ చ **వణ్ణవికారం ఆపజ్జమానం** రూపం **హదయఙ్గతభావం రూపయతి** రూపమివ పకాసం కరోతి, సవిగ్గహమివ కత్వా దస్సేతీతి అత్థో. విత్థారణం వా రూప-సద్దస్స అత్థో, విత్థారణఞ్చ పకాసనమేవాతి ఆహ **''పకాసేతీ''**తి. అనేకత్థత్తా వా ధాతూనం పకాసనత్థోయేవ రూప-సద్దో దట్ఠబ్బో, వణ్ణవాచకస్స రూప-సద్దస్స **రూపయతీతి** నిబ్బచనం, రూపవాచకస్స రుప్పతీతి అయం విసేసో.

ఉదాహరీయతీతి వుచ్చతీతి-అత్థే వచనమేవ గహితం సియా, న చ వచన-సద్దోయేవ ఏత్థ సద్దో, అథ ఖో సబ్బోపి సోతవిఞ్ఞేయ్యోతి **సప్పతీతి** సకేహి పచ్చయేహి సప్పీయతి సోతవిఞ్ఞేయ్యభావం గమీయతీతి అత్థో. **సూచయతీతి** అత్తనో వత్థుం గన్ధవసేన అపాకటం "ఇదం సుగన్ధం దుగ్గన్ధ"న్తి పకాసేతి, పటిచ్ఛన్నం వా పుప్ఫాదివత్థుం "ఏత్థ పుప్ఫం అత్థి చమ్పకాది, ఫలమత్థి అమ్బాదీ"తి పేసుఞ్ఞం కరోన్తం వియ హోతీతి అత్థో. రసగ్గహణమూలకత్తా ఆహారజ్ఝోహరణస్స జీవితహేతుమ్హి ఆహారరసే నిన్నతాయ **జీవితం అవ్హాయతీతి** జివ్హా వుత్తా నిరుత్తిలక్ఖణేన. **కుచ్ఛితానం సాసవధమ్మానం ఆయోతి** విసేసేన **కాయో** వుత్తో అనుత్తరియహేతుభావం అనాగచ్ఛన్తేసు కామరాగనిదానకమ్మజనితేసు కామరాగస్స చ విసేసపచ్చయేసు ఘానజివ్హాకాయేసు కాయస్స విసేసతరసాసవపచ్చయత్తా. తేన హి ఫోట్ఠబ్బం అస్సాదేన్తా సత్తా మేథునమ్పి సేవన్తి. **ఉప్పత్తిదేసోతి** ఉప్పత్తికారణన్తి అత్థో. కాయిన్ద్రియవత్థుకా వా చత్తారో ఖన్ధా బలవకామాసవాదిహేతుభావతో విసేసేన **''సాసవా''**తి వుత్తా, తేసం ఉప్పజ్జనట్ఠానన్తి అత్థో. **అత్తనో లక్ఖణం ధారయన్తీతి** యే విసేసలక్ఖణేన ఆయతనసద్దపరా వత్తబ్బా, తే చక్ఖాదయో తథా వుత్తాతి అఞ్ఞే మనోగోచరభూతా ధమ్మా సామఞ్ఞలక్ఖణేనేవ ఏకాయతనత్తం ఉపనేత్వా వుత్తా. ఓళారికవత్థారమ్మణమననసఙ్ఖాతేహి విసయవిసయిభావేహి పురిమాని పాకటానీతి తథా అపాకటా చ అఞ్ఞే మనోగోచరా న అత్తనో సభావం న ధారేన్తీతి ఇమస్సత్థస్స దీపనత్థో ధమ్మ-సద్దోతి.

వాయమన్తీతి అత్తనో కిచ్చం కరోన్తిచ్చేవ అత్థో. ఇమస్మిఞ్చ అత్థే ఆయతన్తి ఏత్థాతి ఆయతనన్తి అధికరణత్థో ఆయతన-సద్దో, దుతియతతియేసు కత్తుఅత్థో. **తే చాతి** చిత్తచేతసికధమ్మే. తే హి తంతంద్వారారమ్మణేసు ఆయన్తి ఆగచ్ఛన్తి పవత్తన్తీతి **ఆయాతి. విత్థారేన్తీతి** పుబ్బే అనుప్పన్నత్తా లీనాని అపాకటాని పుబ్బన్తతో ఉద్ధం పసారేన్తి పాకటాని కరోన్తి ఉప్పాదేన్తీతి అత్థో.

రుళ్హీవసేన ఆయతన-సద్దస్సత్థం వత్తుం **''అపిచా''**తిఆది ఆరద్ధం. **తం నిస్సితత్తాతి** ఏత్థ మనో మనోవిఞ్ఞాణాదీనం చిత్తచేతసికానం నిస్సయపచ్చయో న హోతీతి తస్స నేసం ద్వారభావో నిస్సయభావోతి దట్ఠబ్బో. **అత్థతోతి** వచనత్థతో, న

వచనీయత్థతో. వచనత్థో హేత్థ వుత్తో “చక్ఖతీ”తిఆదినా, న వచనీయత్థో “యం చక్ఖు చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో”తిఆదినా (ధ. స. ౫౯౭) వియాతి.

తావత్వతోతి అనూనాధికభావం దస్సేతి. తత్థ ద్వాదసాయతనవినిముత్తస్స కస్సచి ధమ్మస్స అభావా అధికభావతో చోదనా నత్థి, సలక్ఖణధారణం పన సబ్బేసం సామఞ్ఞలక్ఖణన్తి ఊనచోదనా సమ్భవతీతి దస్సేన్తో ఆహ “**చక్ఖాదయోపి హీ**”తిఆది. **అసాధారణ**న్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అసాధారణం. సతిపి అసాధారణారమ్మణభావే చక్ఖాదీనం ద్వారభావేన గహితత్తా ధమ్మాయతనే అగ్గహణం దట్ఠబ్బం. ద్వారారమ్మణభావేహి వా అసాధారణతం సన్ధాయ “**అసాధారణ**”న్తి వుత్తం.

యేభుయ్యసహుప్పత్తిఆదీహి ఉప్పత్తిక్కమాదిఅయుత్తి యోజేతబ్బా. **అజ్ఝత్తికేసు హీ**తి ఏతేన అజ్ఝత్తికభావేన విసయిభావేన చ అజ్ఝత్తికానం పఠమం దేసేతబ్బతం దస్సేతి. తేసు హి పఠమం దేసేతబ్బేసు పాకటత్తా పఠమతరం చక్ఖాయతనం దేసితన్తి. **తతో ఘానాయతనాదీనీ**తి ఏత్థ బహూపకారత్తాభావేన చక్ఖుసోతేహి పురిమతరం అదేసేతబ్బాని సహ వత్తుం అసక్కుణేయ్యత్తా ఏకేన కమేన దేసేతబ్బానీతి ఘానాదిక్కమేన దేసితానీతి అధిప్పాయో. అఞ్ఞథాపి హి దేసితేసు న న సక్కా చోదేతుం, న చ సక్కా సోధేతబ్బాని న దేసేతున్తి. గోచరో విసయో ఏతస్సాతి **గోచరవిసయో,** మనో. కస్స పన గోచరో ఏతస్స విసయోతి? చక్ఖాదీనం పఞ్చన్నమ్పి. **విఞ్ఞాణుప్పత్తికారణవవత్థానతో**తి ఏతేన చ చక్ఖాదిఅనన్తరం రూపాదివచనస్స కారణమాహ.

పచ్చయభేదో కమ్మాదిభేదో. నిరయాదికో అపదాదిగతినానాకరణఞ్చ **గతిభేదో**. హత్థిఅస్సాదికో ఖత్తియాదికో చ **నికాయభేదో**. తంతంసత్తసన్తానభేదో **పుగ్గలభేదో**. యా చ చక్ఖాదీనం వత్థూనం అనన్తభేదతా వుత్తా, సోయేవ హదయవత్థుస్స చ భేదో హోతి. తతో మనాయతనస్స అనన్తప్పభేదతా యోజేతబ్బా దుక్ఖాపటిపదాదితో ఆరమ్మణాధిపతిఆదిభేదతో చ. ఇమస్మిం సుత్తన్తభాజనీయే విపస్సనా వుత్తాతి విపస్సనుపగమనఞ్చ విఞ్ఞాణం గహేత్వా ఏకాసీతిభేదతా మనాయతనస్స వుత్తా నిద్దేసవసేన. నీలం నీలస్సేవ **సభాగం,** అఞ్ఞం **విసభాగం,** ఏవం కుసలసముట్ఠానాదిభేదేసు యోజేతబ్బం. **తేభూమకధమ్మారమ్మణవసేనా**తి పుబ్బే వుత్తం చక్ఖాదివజ్జం ధమ్మారమ్మణం సన్ధాయ వుత్తం.

సపరిప్ఫన్దకిరియావసేన ఈహనం **ఈహా**. చిన్తనవసేన బ్యాపారకరణం **బ్యాపారో**. తత్థ బ్యాపారం దస్సేన్తో ఆహ “**న హి చక్ఖు రూపాదీనం ఏవం హోతీ**”తి. ఈహం దస్సేన్తో ఆహ “**న చ తానీ**”తిఆది. ఉభయమ్పి పన ఈహా చ హోతి బ్యాపారో చాతి ఉప్పటిపాటివచనం. **ధమ్మతావా**తి సభావోవ, కారణసమత్థతా వా. ఈహాబ్యాపారరహితానం ద్వారాదిభావో **ధమ్మతా**. ఇమస్మిఞ్చ అత్థే **యన్తి** ఏతస్స యస్మాతి అత్థో. పురిమస్మిం సమ్భవనవిసేసనం యం-సద్దో. “సుఞ్ఞో గామోతి ఖో, భిక్ఖవే, ఛన్నేతం అజ్ఝత్తికానం ఆయతనానం అధివచన”న్తి (సం. ని. ౪.౨౩౮) వచనతో **సుఞ్ఞగామో వియ దట్ఠబ్బాని**. అన్నపానసమోహితన్తి గహితే సుఞ్ఞగామే యఞ్ఞదేవ భాజనం పరామసీయతి, తం తం రిత్తకంయేవ పరామసీయతి, ఏవం ధువాదిభావేన గహితాని ఉపపరిక్ఖియమానాని రిత్తకానేవ ఏతాని దిస్సన్తీతి. చక్ఖాదిద్వారేసు అభిజ్ఝాదోమనస్సుప్పాదకభావేన రూపాదీని చక్ఖాదీనం **అభిఘాతకానీ**తి వుత్తాని. అహిసుసుమారపక్ఖికుక్కురసిఙ్గాలమక్కటా **ఛ పాణకా**. విసమబిలాకాసగామసుసానవనాని **తేసం గోచరా**. తత్థ విసమాదిఅజ్ఝాసయేహి చక్ఖాదీహి విసమభావబిలాకాసగామసుసానసన్నిస్సితసదిసుపాదిన్నధమ్మవనభావేహి అభిరమితత్తా రూపాదీనమ్పి విసమాదిసదిసతా యోజేతబ్బా.

హుత్వా అభావట్ఠేనాతి ఇదం ఇతరేసం చతున్నం ఆకారానం సఙ్గహకత్తా విసుం వుత్తం. హుత్వా అభావాకారో ఏవ హి ఉప్పాదవయత్తాకారాదయోతి. తత్థ **హుత్వా**తి ఏతేన పురిమన్తవివిత్తతాపుబ్బకం మజ్ఝే విజ్జమానతం దస్సేతి, తం వత్వా **అభావ**వచనేన మజ్ఝే విజ్జమానతాపుబ్బకం, అపరన్తే అవిజ్జమానతం, ఉభయేనపి సదా అభావో అనిచ్చలక్ఖణన్తి దస్సేతి. సభావవిజహనం **విపరిణామో,** జరాభఙ్గేహి వా పరివత్తనం, సన్తానవికారాపత్తి వా. సదా అభావేపి చిరట్ఠానం సియాతి తంనివారణత్థం ''**తావకాలికతో**''తి ఆహ. ఉప్పాదవయఞ్ఞథత్తరహితం **నిచ్చం,** న ఇతరథాతి **నిచ్చపటిక్ఖేపతో అనిచ్చం,** నిచ్చపటిపక్ఖతోతి అధిప్పాయో.

జాతిధమ్మతాదీహి అనిట్ఠతా **పటిపీళనం. పటిపీళనట్ఠేనా**తి చ యస్స తం పవత్తతి, తం పుగ్గలం పటిపీళనతో, సయం వా జరాదీహి పటిపీళనత్తాతి అత్థో. పరిత్తట్ఠితికస్సపి అత్తనో విజ్జమానక్ఖణే ఉప్పాదాదీహి అభిణ్హం సమ్పటిపీళనత్తా ''**అభిణ్హసమ్పటిపీళనతో**''తి పురిమం సామఞ్ఞలక్ఖణం విసేసేత్వా వదతి, పుగ్గలస్స పీళనతో **దుక్ఖమం**. సుఖపటిపక్ఖభావతో దుక్ఖం సుఖం పటిక్ఖిపతి నివారేతి, దుక్ఖవచనం వా అత్థతో సుఖం పటిక్ఖిపతీతి ఆహ ''**సుఖపటిక్ఖేపతో**''తి.

నత్థి ఏతస్స వసవత్తనకో, నాపి ఇదం వసవత్తనకన్తి అవసవత్తనకం, అత్తనో పరస్మిం పరస్స చ అత్తని వసవత్తనభావో వా వసవత్తనకం, తం ఏతస్స నత్థీతి అవసవత్తనకం, అవసవత్తనకస్స అవసవత్తనకో వా అత్థో సభావో **అవసవత్తనకట్ఠో,** ఇదఞ్చ సామఞ్ఞలక్ఖణం. **తేనా**తి పరస్స అత్తని **వసవత్తనాకారేన సుఞ్ఞం**. ఇమస్మిఞ్చ అత్థే **సుఞ్ఞతో**తి ఏతస్సేవ విసేసనం ''**అస్సామికతో**''తి. అథ వా "యస్మా వా ఏతం...పే.... మా పాపుణాతూ"తి ఏవం చిన్తయమానస్స కస్సచి తీసు ఠానేసు వసవత్తనభావో నత్థి, సుఞ్ఞం తం **తేన** అత్తనోయేవ **వసవత్తనాకారేనా**తి అత్థో. న ఇదం కస్సచి కామకారియం, నాపి ఏతస్స కిఞ్చి కామకారియం అత్థీతి **అకామకారియం**. ఏతేన అవసవత్తనత్థం విసేసేత్వా దస్సేతి.

విభవగతి వినాసగమనం. సన్తతియం భవన్తరుప్పత్తియేవ **భవసఙ్కన్తిగమనం**. సన్తతియా యథాపవత్తాకారవిజహనం **పకతిభావవిజహనం**. "చక్ఖు అనిచ్చ"న్తి వుత్తే చక్ఖుఅనిచ్చ-సద్దానం ఏకత్థత్తా అనిచ్చానం సేసధమ్మానమ్పి చక్ఖుభావో ఆపజ్జతీతి ఏతిస్సా చోదనాయ నివారణత్థం విసేససామఞ్ఞలక్ఖణవాచకానఞ్చ సద్దానం ఏకదేససముదాయబోధనవిసేసం దీపేతుం ''**అపిచా**''తిఆదిమాహ.

కిం దస్సితన్తి విపస్సనాచారం కథేన్తేన కిం లక్ఖణం దస్సితన్తి అధిప్పాయో. "కతమా చానన్ద, అనత్తసఞ్ఞా? ఇధానన్ద, భిక్ఖు అరఞ్ఞగతో వా రుక్ఖమూలగతో వా సుఞ్ఞాగారగతో వా ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి 'చక్ఖు అనత్తా'తి...పే.... 'ధమ్మా అనత్తా'తి. ఇతి ఇమేసు ఛసు అజ్ఝత్తికబాహిరేసు ఆయతనేసు అనత్తానుపస్సీ విహరతీ"తి (అం॰ ని॰ ౧౦.౬౦) అవిసేసేసు ఆయతనేసు అనత్తానుపస్సనా వుత్తాతి కారణభూతానం చక్ఖాదీనం, ఫలభూతానఞ్చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం కారణఫలమత్తతాయ అనత్తతాయ అనత్తలక్ఖణవిభావనత్థాయ ఆయతనదేసనాతి ఆహ ''**ద్వాదసన్నం...పే.... అనత్తలక్ఖణ**''న్తి. యదిపి అనిచ్చదుక్ఖలక్ఖణాని ఏత్థ దస్సితాని, తేహి చ అనత్తలక్ఖణమేవ విసేసేన దస్సితన్తి అధిప్పాయో. **వేతి చాతి** ఏత్థ **ఇతి**-సద్దో సమాపనత్థో. **ఇచ్చస్సా**తి ఏత్థ **ఇతి**-సద్దో యథాసమాపితస్స ఆరోపేతబ్బదోసస్స నిదస్సనత్థో. **ఏవన్తి** "చక్ఖు అత్తా"తి ఏవం వాదే సతీతి అత్థో. **ఇచ్చస్సా**తి వా **ఇతి**-సద్దో "ఇతి వదన్తస్సా"తి పరవాదిస్స దోసలక్ఖణాకారనిదస్సనత్థో. **ఏవన్తి** దోసగమనప్పకారనిదస్సనత్థో. రూపే అత్తని "ఏవం మే రూపం హోతూ"తి అత్తనియే వియ సామినిద్దేసాపత్తీతి చే? న, "మమ అత్తా"తి గహితత్తా. "మమ అత్తా"తి హి గహితం రూపం వసవత్తితాయ "ఏవం మే హోతూ"తి ఇచ్ఛియమానఞ్చ

తథేవ భవేయ్య, ఇచ్ఛతోపి హి తస్స రూపసఙ్ఖాతో అత్తా అవసవత్తి చాతి. **ఆబాధాయాతి** ఏవం దుక్ఖేన. **పఞ్ఞాపనన్తి** పరేసం ఞాపనం. అనత్తలక్ఖణపఞ్ఞాపనస్స అఞ్ఞేసం అవిసయత్తా అనత్తలక్ఖణదీపకానం అనిచ్చదుక్ఖలక్ఖణానఞ్చ పఞ్ఞాపనస్స అవిసయతా దస్సితా హోతి.

ఏవం పన దుప్పఞ్ఞాపనతా ఏతేసం దురూపట్ఠానతాయ హోతీతి తేసం అనుపట్ఠహనకారణం పుచ్ఛన్తో ఆహ **''ఇమాని పనా''**తిఆది. ఠానాదీసు నిరన్తరం పవత్తమానస్స హేట్ఠా వుత్తస్స **అభిణ్హసమ్ఫుటిపీళనస్స**. ధాతుమత్తతాయ చక్ఖాదీనం సమూహతో వినిబ్భుజ్జనం **నానాధాతువినిబ్భోగో. ఘనేనాతి** చత్తారిపి ఘనాని ఘనభావేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా వదతి. పఞ్ఞాయేవ సన్తతివికోపనాతి దట్ఠబ్బం. **యాథావసరసతోతి** అవిపరీతసభావతో. సభావో హి రసియమానో అవిరద్ధపటివేధేన అస్సాదియమానో **''రసో''**తి వుచ్చతి. అనిచ్చాదీహి అనిచ్చలక్ఖణాదీనం అఞ్ఞత్థ వచనం రుప్పనాదివసేన పవత్తరూపాదిగ్గహణతో విసిట్ఠస్స అనిచ్చాదిగ్గహణస్స సబ్భావా. న హి నామరూపపరిచ్ఛేదమత్తేన కిచ్చసిద్ధి హోతి, అనిచ్చాదయో చ రూపాదీనం ఆకారా దట్ఠబ్బా. తే పనాకారా పరమత్థతో అవిజ్జమానా రూపాదీనం ఆకారమత్తాయేవాతి కత్వా **అట్ఠసాలినియం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౩౫౦) లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనాయ ఖన్ధారమ్మణతా వుత్తాతి అధిప్పాయమత్తే ఠాతుం యుత్తం, నాతిధావితుం. "అనిచ్చ"న్తి చ గణ్హన్తో "దుక్ఖం అనత్తా"తి న గణ్హాతి, తథా దుక్ఖాదిగ్గహణే ఇతరస్సాగహణం. అనిచ్చాదిగ్గహణాని చ నిచ్చసఞ్ఞాదినివత్తనకాని సద్ధాసమాధిపఞ్ఞిన్ద్రియాధికాని తివిధవిమోక్ఖముఖభూతాని. తస్మా ఏతేసం ఆకారానం పరిగ్గయ్హమానానం అఞ్ఞమఞ్ఞం విసేసో చ అత్థీతి తీణి లక్ఖణాని వుత్తాని.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౧౬౭. నామరూపపరిచ్ఛేదకథా అభిధమ్మకథాతి సుత్తన్తే వియ పచ్చయయుగళవసేన అకథేత్వా అజ్ఝత్తికబాహిరవసేన అభిఞ్ఞేయ్యాని ఆయతనాని అబ్బోకారతో అభిధమ్మభాజనీయే కథితాని. **ఆగమ్మాతి** సబ్బసఙ్ఖారేహి నిబ్బిన్దస్స విసఙ్ఖారనిన్నస్స గోత్రభునా వివట్టితమానసస్స మగ్గేన సచ్ఛికరణేనాతి అత్థో. సచ్ఛికిరియమానఞ్హి తం అధిగన్త్వా ఆరమ్మణపచ్చయభూతఞ్చ పటిచ్చ అధిపతిపచ్చయభూతే చ తమ్హి పరమస్సాసభావేన వినిముత్తసఙ్ఖారస్స చ గతిభావేన పతిట్ఠానభూతే పతిట్ఠాయ ఖయసఙ్ఖాతో మగ్గో రాగాదయో ఖేపేతీతి తంసచ్ఛికరణాభావే రాగాదీనం అనుప్పత్తినిరోధగమనాభావా **''తం ఆగమ్మ రాగాదయో ఖీయన్తీ''**తి వుత్తం. **సుత్తతో ముఞ్చిత్వాతి** సుత్తపదాని ముఞ్చిత్వా. అఞ్ఞో సుత్తస్స అత్థో "మాతరం పితరం హన్త్వా"తిఆదీసు (ధ॰ ప॰ ౨౯౪-౨౯౫) వియ ఆహరితబ్బో, నత్థి సుత్తపదేహేవ నీతో అత్థోతి అత్థో.

ఏకం నానన్తి చుణ్ణితం ఖుద్దకం వా కరణం, **చుణ్ణీకరణన్తి** అబహుమానేన వదతి. **న త్వం ఏకం నానం జానాసీతి** కిం ఏత్తకం త్వమేవ న జానాసీతి అత్థో. **నను ఞాతేతి** "యదిపి పుబ్బే న ఞాతం, అధునాపి ఞాతే నను సాధు హోతీ"తి అత్తనో జాననం పటిచ్ఛాదేత్వా విక్ఖేపం కరోన్తం నిబన్ధతి. **విభజిత్వాతి** అక్ఖరత్థమత్తే అట్ఠత్వా లీనం అత్థం విభజిత్వా ఉద్ధరిత్వా నీహరిత్వా కథితన్తి అత్థో. **రాగాదీనం ఖయో** నామ అభావమత్తో, న చ అభావస్స బహుభావో అత్థి అత్తనో అభావత్తాతి వదన్తస్స వచనపచ్ఛిన్దనత్థం పుచ్ఛతి **''రాగక్ఖయో నామ రాగస్సేవ ఖయో''**తిఆది. యది హి రాగక్ఖయో దోసాదీనం ఖయో న హోతి, దోసక్ఖయాదయో చ రాగాదీనం ఖయా, అఞ్ఞమఞ్ఞవిసిట్ఠా భిన్నా ఆపన్నా హోన్తీతి బహునిబ్బానతా ఆపన్నా ఏవ

హోతి, అఞ్ఞమఞ్ఞవిసేసో చ నామ నిస్సభావస్స నత్థీతి ససభావతా చ నిబ్బానస్స. **నవ తణ్హామూలకా** “తణ్హం పటిచ్చ పరియేసనా”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౦౩; ౩.౩౫౯; అ॰ ని॰ ౯.౨౩; విభ॰ ౯౬౩) ఆదయో, తేసు పరియేసనాదయో చ పరియేసనాదికరకిలేసా దట్ఠబ్బా. **దియడ్ఢకిలేససహస్సం** నిదానకథాయం వుత్తం.

ఓళారికతాయ కారేతబ్బోతి అతిసుఖుమస్స నిబ్బానస్స ఓళారికభావదోసాపత్తియా బోధేతబ్బో, నిగ్గహేతబ్బో వా. **వత్థు**న్తి ఉపాదిన్నకఫోట్ఠబ్బం మేథునం. అచ్చాదీనమ్పి నిబ్బానప్పత్తి కస్మా వుత్తా, నను “కిలేసానం అచ్చన్తం అనుప్పత్తినిరోధో నిబ్బాన”న్తి ఇచ్ఛన్తస్స కిలేసానం వినాసో కఞ్చి కాలం అప్పవత్తి నిబ్బానం న హోతీతి? న, అభావసామఞ్ఞతో. అచ్చన్తాపవత్తి హి కఞ్చి కాలఞ్చ అప్పవత్తి అభావోయేవాతి నత్థి విసేసో. సవిసేసం వా వదన్తస్స అభావతా ఆపజ్జతీతి. తిరచ్ఛానగతేహిపి పాపుణితబ్బత్తా తేసమ్పి పాకటం పిళన్ధనం వియ ఓళారికం థూలం. కేవలం పన కణ్ణే పిళన్ధితుం న సక్కోతి, పిళన్ధనతోపి వా థూలత్తా న సక్కాతి ఉప్పణ్డేన్తో వియ నిగ్గణ్హాతి.

నిబ్బానారమ్మణకరణేన గోత్రభుక్ఖణే కిలేసక్ఖయప్పత్తి పనస్స ఆపన్నాతి మఞ్ఞమానో ఆహ ‘‘**త్వం అఖీణేసుయేవా**’’తిఆది. నను ఆరమ్మణకరణమత్తేన కిలేసక్ఖయో అనుప్పత్తోతి న సక్కా వత్తుం. చిత్తఞ్హి అతీతానాగతాదిసబ్బం ఆలమ్బతి, న నిప్ఫన్నమేవాతి గోత్రభుపి మగ్గేన కిలేసానం యా అనుప్పత్తిధమ్మతా కాతబ్బా, తం ఆరబ్భ పవత్తిస్సతీతి? న, అప్పత్తనిబ్బానస్స నిబ్బానారమ్మణఞాణాభావతో. న హి అఞ్ఞధమ్మా వియ నిబ్బానం, తం పన అతిగమ్భీరత్తా అప్పత్తేన ఆలమ్బితుం న సక్కా. తస్మా తేన గోత్రభునా పత్తబ్బేన తికాలికసభావాతిక్కన్తగమ్భీరభావేన భవితబ్బం, కిలేసక్ఖయమత్తతం వా ఇచ్ఛతో గోత్రభుతో పురేతరం నిప్ఫన్నేన కిలేసక్ఖయేన. తేనాహ ‘‘**త్వం అఖీణేసుయేవ కిలేసేసు కిలేసక్ఖయం నిబ్బానం పఞ్ఞపేసీ**’’తి. అప్పత్తకిలేసక్ఖయారమ్మణకరణే హి సతి గోత్రభుతో పురేతరచిత్తానిపి ఆలమ్బేయ్యున్తి.

మగ్గస్స కిలేసక్ఖయం నిబ్బానన్తి మగ్గస్స ఆరమ్మణభూతం నిబ్బానం కతమన్తి అత్థో. **మగ్గో**తిఆదినా పురిమపుచ్ఛాద్వయమేవ వివరతి.

న చ కిఞ్చీతి రూపాదీసు నిబ్బానం కిఞ్చి న హోతి, న చ కదాచి హోతి, అతీతాదిభావేన న వత్తబ్బన్తి వదన్తి, తం ఆగమ్మ అవిజ్జాతణ్హానం కిఞ్చి ఏకదేసమత్తమ్పి న హోతి, తదేవ తం ఆగమ్మ కదాచి న చ హోతీతి అత్థో యుత్తో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా

౧౬౮. న...పే॰... నవత్తబ్బధమ్మారమ్మణత్తాతి యథా సారమ్మణా పరిత్తాదిభావేన నవత్తబ్బం కిఞ్చి ఆరమ్మణం కరోన్తి, ఏవం కిఞ్చి ఆలమ్బనతో న నవత్తబ్బకోట్ఠాసం భజతీతి అత్థో.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఆయతనవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. ధాతువిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౧౭౨. యదిపి ధాతుసంయుత్తాదీసు "ధాతునానత్తం వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి, కతమఞ్చ, భిక్ఖవే, ధాతునానత్తం? చక్ఖుధాతు…పే॰… మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.౮౫) అట్ఠారస ధాతుయో ఆగతా, తా పన అభిధమ్మే చ ఆగతాతి సాధారణత్తా అగ్గహేత్వా సుత్తన్తేస్వేవ ఆగతే తయో ధాతుఛక్కే గహేత్వా సుత్తన్తభాజనీయం విభత్తన్తి వేదితబ్బం. **సబ్బా ధాతుయోతి** అట్ఠారసపి. సుఞ్ఞే సభావమత్తే నిరుళ్హో **ధాతు**-సద్దో దట్ఠబ్బో. **అసమ్ఫుట్ఠధాతూతి** చతూహి మహాభూతేహి అబ్యాపితభావోతి అత్థో.

౧౭౩. పథవీధాతుద్వయన్తి అట్ఠకథాయం పదుద్ధారో కతో, పాళియం పన "ద్వేయ"న్తి ఆగచ్ఛతి, అత్థో పన యథావుత్తోవ. **ద్వయన్తి** పన పాఠే సతి అయమ్పి అత్థో సమ్భవతి. ద్వే అవయవా ఏతస్సాతి ద్వయం, పథవీధాతూనం ద్వయం **పథవీధాతుద్వయం,** ద్విన్నం పథవీధాతూనం సముదాయోతి అత్థో. ద్వే ఏవ వా అవయవా సముదితా ద్వయం, **పథవీధాతుద్వయన్తి.** "తత్థ కతమా పథవీధాతు? పథవీధాతుద్వయం, ఏసా పథవీధాతూ"తి సఙ్ఖేపేన విస్సజ్జేతి. **అత్థి అజ్ఝత్తికా అత్థి బాహిరాతి** ఏత్థ **అజ్ఝత్తికబాహిర**-సద్దా న అజ్ఝత్తికదుకే వియ అజ్ఝత్తికబాహిరాయతనవాచకా, నాపి అజ్ఝత్తత్తికే వుత్తేహి అజ్ఝత్తబహిద్ధా-సద్దేహి సమానత్థా, ఇన్ద్రియబద్ధానిన్ద్రియబద్ధవాచకా పన ఏతే. తేన **''సత్తసన్తానపరియాపన్నా''**తిఆది వుత్తం. **నియకజ్ఝత్తాతి** చ న పచ్చత్తం అత్తని జాతతం సన్ధాయ వుత్తం, అథ ఖో సబ్బసత్తసన్తానేసు జాతతన్తి దట్ఠబ్బం. **అజ్ఝత్తం పచ్చత్తన్తి** వచనేన హి సత్తసన్తానపరియాపన్నతాయ అజ్ఝత్తికభావం దస్సేతి, న పాటిపుగ్గలికతాయ. **సభావాకారతోతి** ఆపాదీహి విసిట్ఠేన అత్తనో ఏవ సభావభూతేన గహేతబ్బాకారేన.

కేసా కక్ఖళత్తలక్ఖణాతి కక్ఖళతాధికతాయ వుత్తా. **పాటియేక్కో కోట్ఠాసోతి** పథవీకోట్ఠాసమత్తో సుఞ్ఞోతి అత్థో. మత్థలుఙ్గం అట్ఠిమిఞ్జగ్గహణేన గహితన్తి ఇధ విసుం న వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

ఇమినాతి "సేయ్యథిదం కేసా"తిఆదినా. **కమ్మం కత్వాతి** పయోగం వీరియం ఆయూహనం వా కత్వాతి అత్థో. భోగకామేన కసియాదీసు వియ అరహత్తకామేన చ ఇమస్మిం మనసికారే కమ్మం కత్తబ్బన్తి. **పుబ్బపలిబోధాతి** ఆవాసాదయో దీఘకేసాదికే ఖుద్దకపలిబోధే అపరపలిబోధాతి అపేక్ఖిత్వా వుత్తా.

వణ్ణాదీనం పఞ్చన్నం వసేన మనసికారో ధాతుపటికూలవణ్ణమనసికారానం సాధారణో పుబ్బభాగోతి నిబ్బత్తితధాతుమనసికారం దస్సేతుం **''అవసానే ఏవం మనసికారో పవత్తేతబ్బో''**తి ఆహ. **అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆభోగపచ్చవేక్ఖణరహితాతి** కారణస్స చ ఫలస్స చ అబ్యాపారతాయ ధాతుమత్తతం దస్సేతి. ఆభోగపచ్చవేక్ఖణాదీనమ్పి ఏవమేవ అబ్యాపారతా దట్ఠబ్బా. న హి తాని, తేసఞ్చ కారణాని ఆభుజిత్వా పచ్చవేక్ఖిత్వా చ ఉప్పజ్జన్తి కరోన్తి చాతి. **లక్ఖణవసేనాతి** "కక్ఖళం ఖరిగత"న్తిఆదివచనం సన్ధాయ వుత్తం.

వేకన్తకం ఏకా లోహజాతి. **నాగనాసికలోహం** లోహసదిసం లోహవిజాతి హలిద్దివిజాతి వియ. తిపుతమ్బాదీహి మిస్సేత్వా కతం కరణేన నిబ్బత్తత్తా **కిత్తిమలోహం. మోరక్ఖాదీని** ఏవంనామానేవేతాని. **సాముద్దికముత్తాతి**

నిదస్సనమత్తమేతం, సబ్బాపి పన ముత్తా ముత్తా ఏవ.

౧౭౪. అప్పేతీతి **ఆపో**, ఆబన్ధనవసేన సేసభూతత్తయం పాపుణాతి సిలేసతీతి అత్థో. **యూసభూతో**తి రసభూతో. **వక్కహదయయకనపప్ఫాసాని తేమేన్త**న్తి ఏత్థ యకనం హేట్ఠాభాగపూరణేన, ఇతరాని తేసం ఉపరి థోకం థోకం పగ్ఘరణేన తేమేతి. **హేట్ఠా లేడ్డుఖణ్డాని తేమయమానే**తి తేమకతేమితబ్బానం అబ్యాపారసామఞ్ఞనిదస్సనత్థాయేవ ఉపమా దట్ఠబ్బా, న ఠానసామఞ్ఞనిదస్సనత్థాయ. సన్నిచితలోహితేన తేమేతబ్బానం కేసఞ్చి హేట్ఠా, కస్సచి ఉపరి ఠితతఞ్హి సతిపట్ఠానవిభఙ్గే వక్ఖతీతి, యకనస్స హేట్ఠాభాగో "ఠితం మయి లోహిత"న్తి న జానాతి, వక్కాదీని "అమ్హే తేమయమానం లోహితం ఠిత"న్తి న జానన్తీతి ఏవం యోజనా కాతబ్బా. యథా పన భేసజ్జసిక్ఖాపదే నియమో అత్థి "యేసం మంసం కప్పతి, తేసం ఖీర"న్తి, ఏవమిధ నత్థి.

౧౭౫. **తేజనవసేనా**తి నిసితభావేన తిక్ఖభావేన. సరీరస్స పకతిం అతిక్కమిత్వా ఉణ్హభావో **సన్తాపో**, సరీరదహనవసేన పవత్తో మహాదాహో **పరిదాహో**. అయమేతేసం విసేసో. **యేన జీరీయతీ**తి ఏకాహికాదిజరరోగేన జీరీయతీతిపి అత్థో యుజ్జతి. సతవారం తాపేత్వా ఉదకే పక్ఖిపిత్వా ఉద్ధటసప్పి **సతధోతసప్పీ**తి వదన్తి. రససోణితమేదమంసన్హారుఅట్ఠిఅట్ఠిమిఞ్జా **రసాదయో**. కేచి న్హారుం అపనేత్వా సుక్కం సత్తమధాతుం అవోచున్తి. **పాకతికో**తి ఖోభం అప్పత్తో సదా విజ్జమానో. **పేతగ్గి** ముఖతో బహి నిగ్గతోవ ఇధ గహితో.

౧౭౬. **వాయనవసేనా**తి సవేగగమనవసేన, సముదీరణవసేన వా.

౧౭౭. **ఇమినా యస్మిం ఆకాసే...పే.... తం కథిత**న్తి ఇదం కసిణుగ్ఘాటిమాకాసస్స అకథితతం, అజటాకాసస్స చ కథితతం దస్సేతుం వుత్తం.

౧౭౮. సుఖదుక్ఖానం ఫరణభావో సరీరట్ఠకఉతుస్స సుఖదుక్ఖపోట్ఠబ్బసముట్ఠానపచ్చయభావేన యథాబలం సరీరేకదేససకలసరీరఫరణసమత్థతాయ వుత్తో, సోమనస్సదోమనస్సానం ఇట్ఠానిట్ఠచిత్తజసముట్ఠాపనేన తథేవ ఫరణసమత్థతాయ. ఏవం ఏతేసం సరీరఫరణతాయ ఏకస్స ఠానం ఇతరం పహరతి, ఇతరస్స చ అఞ్ఞన్తి అఞ్ఞమఞ్ఞేన సప్పటిపక్ఖతం దస్సేతి, అఞ్ఞమఞ్ఞపటిపక్ఖఓళారికప్పవత్తి ఏవ వా ఏతేసం ఫరణం. వత్థారమ్మణాని చ పబన్ధేన పవత్తిహేతుభూతాని ఫరణట్ఠానం దట్ఠబ్బం, ఉభయవతో చ పుగ్గలస్స వసేన అయం సప్పటిపక్ఖతా దస్సితా సుఖదస్సనీయత్తా.

౧౮౧. **కిలేసకామం సన్ధాయా**తి "సఙ్కప్పో కామో రాగో కామో"తి (మహాని. ౧; చూళని. అజితమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮) ఏత్థ వుత్తం సఙ్కప్పం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో. సోపి హి విబాధతి ఉపతాపేతి చాతి కిలేససన్థవసమ్భవతో కిలేసకామో విభత్తో కిలేసవత్థుసమ్భవతో వా. **కామపటిసంయుత్తా**తి కామరాగసఙ్ఖాతేన కామేన సమ్పయుత్తా, కామపటిబద్ధా వా. అఞ్ఞేసు చ కామపటిసంయుత్తధమ్మేసు విజ్జమానేసు వితక్కేయేవ కామోపపదో ధాతుసద్దో నిరుళ్హో వేదితబ్బో వితక్కస్స కామప్పసఙ్గప్పవత్తియా సాతిసయత్తా. ఏస నయో **బ్యాపాదధాతు**ఆదీసు. పరస్స అత్తనో చ దుక్ఖాయనం **విహింసా**. **విహింసన్తీ**తి హన్తుం ఇచ్ఛన్తి.

౧౮౨. ఉభయత్థ ఉప్పన్నోపి అభిజ్ఝాసంయోగేన కమ్మపథజననతో అనభిజ్ఝాకమ్మపథభిన్దనతో చ కామవితక్కో ''**కమ్మపథభేదో**''తి వుత్తో. **బ్యాపాదో పనా**తి బ్యాపాదవచనేన బ్యాపాదవితక్కం దస్సేతి. సో హి బ్యాపాదధాతూతి. తథా విహింసాయ విహింసాధాతుయా చ బ్యాపాదవసేన యథాసమ్భవం పాణాతిపాతాదివసేన చ కమ్మపథభేదో యోజేతబ్బో. **ఏత్థా**తి ద్వీసు తికేసు. సబ్బకామావచరసబ్బకుసలసఙ్గాహకేహి ఇతరే ద్వే ద్వే సఙ్గహేత్వా కథనం **సబ్బసఙ్గాహికకథా. ఏత్థా**తి పన ఏతస్మిం ఛక్కేతి వుచ్చమానే కామధాతువచనేన కామావచరానం నేక్ఖమ్మధాతుఆదీనఞ్చ గహణం ఆపజ్జతి.

లభాపేతబ్బాతి చక్ఖుధాతాదిభావం లభమానా ధమ్మా నీహరిత్వా దస్సనేన లభాపేతబ్బా. చరతి ఏత్థాతి చారో, కిం చరతి? సమ్మసనం, సమ్మసనస్స చారో **సమ్మసనచారో,** తేభూమకధమ్మానం అధివచనం.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౧౮౩. **చక్ఖుస్సా**తి విసేసకారణం అసాధారణసామిభావేన నిద్దిట్ఠం. తఞ్హి పుగ్గలన్తరాసాధారణం నీలాదిసబ్బరూపసాధారణఞ్చ. **విదహతీ**తి ఏవం ఏవఞ్చ తయా పవత్తితబ్బన్తి వినియుజ్జమానం వియ ఉప్పాదేతీతి అత్థో. **విదహతీ**తి చ ధాతుఅత్థో ఏవ విసిట్ఠో ఉపసగ్గేన దీపితోతి వినాపి ఉపసగ్గేన ధాతూతి ఏసో సద్దో తమత్థం వదతీతి దట్ఠబ్బో. కత్తుకమ్మభావకరణఅధికరణేసు ధాతుపదసిద్ధి హోతీతి పఞ్చపి ఏతే అత్థా వుత్తా. **సువణ్ణరజతాదిధాతుయో** సువణ్ణాదీనం బీజభూతా సేలాదయో.

అత్తనో సభావం ధారేన్తీతి ధాతుయోతి ఏత్థాపి ధాతీతి ధాతూతి పదసిద్ధి వేదితబ్బా. ధాతు-సద్దో ఏవ హి ధారణత్థోపి హోతీతి. కత్తుఅత్థోపి చాయం పురిమేన అసదిసోతి నిస్సత్తసభావమత్తధారణఞ్చ ధాతు-సద్దస్స పధానో అత్థోతి విసుం వుత్తో. **ధాతుయో వియ ధాతుయో**తి ఏత్థ సీహ-సద్దో వియ కేసరిమ్హి నిరుళ్హో పురిసేసు, సేలావయవేసు నిరుళ్హో ధాతు-సద్దో చ చక్ఖాదీసు ఉపచరితో దట్ఠబ్బో. ఞాణఞ్చ ఞేయ్యఞ్చ ఞాణఞేయ్యాని, తేసం అవయవా తప్పభేదభూతా ధాతుయో **ఞాణఞేయ్యావయవా**. తత్థ ఞాణప్పభేదా ధమ్మధాతుఏకదేసో, ఞేయ్యప్పభేదా అట్ఠారసాపీతి ఞాణఞేయ్యావయవమత్తా ధాతుయో హోన్తి. అథ వా ఞాణేన ఞాతబ్బో సభావో ధాతుసద్దేన వుచ్చమానో అవిపరీతతో ఞాణఞేయ్యో, న దిట్ఠిఆదీహి విపరీతగ్గాహకేహి ఞేయ్యోతి అత్థో. తస్స ఞాణఞేయ్యస్స అవయవా చక్ఖాదయో. విసభాగలక్ఖణావయవేసు రసాదీసు నిరుళ్హో ధాతు-సద్దో తాదిసేసు అఞ్ఞావయవేసు చక్ఖాదీసు ఉపచరితో దట్ఠబ్బో, రసాదీసు వియ వా చక్ఖాదీసు నిరుళ్హోవ. **నిజ్జీవమత్తస్సేతం అధివచనన్తి** ఏతేన నిజ్జీవమత్తపదత్థే ధాతు-సద్దస్స నిరుళ్హతం దస్సేతి. ఛ ధాతుయో ఏతస్సాతి **ఛధాతుయో,** యో లోకే ''పురిసో''తి ధమ్మసముదాయో వుచ్చతి, సో ఛధాతురో ఛన్నం పథవీఆదీనం నిజ్జీవమత్తసభావానం సముదాయమత్తో, న ఏత్థ జీవో పురిసో వా అత్థీతి అత్థో.

చక్ఖాదీనం కమో పుబ్బే వుత్తోతి ఇధ ఏకేకస్మిం తికే తిణ్ణం తిణ్ణం ధాతూనం కమం దస్సేన్తో ఆహ ''**హేతుఫలానుపుబ్బవవత్థానవసేనా**''తి. హేతుఫలానం అనుపుబ్బవవత్థానం హేతుఫలభావోవ. తత్థ **హేతూ**తి పచ్చయో అధిప్పేతో. **ఫలన్తి** పచ్చయుప్పన్నన్తి ఆహ ''**చక్ఖుధాతూ**''తిఆది. మనోధాతుధమ్మధాతూనఞ్చ మనోవిఞ్ఞాణస్స హేతుభావో యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో, ద్వారభూతమనోవసేన వా తస్సా మనోధాతుయా.

సబ్బాసం వసేనాతి యథావుత్తానం ఆభాధాతుఆదీనం పఞ్చతింసాయ ధాతూనం వసేన. అపరమత్థసభావస్స పరమత్థసభావేసు న కదాచి అన్తోగధతా అత్థీతి ఆహ "**సభావతో విజ్జమానానం**"న్తి. చన్దాభాసూరియాభాదికా వణ్ణనిభా ఏవాతి ఆహ "**రూపధాతుయేవ హి ఆభాధాతూ**"తి. **రూపాదిపటిబద్ధాతి** రాగవత్థుభావేన గహేతబ్బాకారో సుభనిమిత్తన్తి సన్ధాయ "రూపాదయోవా"తి అవత్వా పటిబద్ధవచనం ఆహ. అసతిపి రాగవత్థుభావే "కుసలవిపాకారమ్మణా సుభా ధాతూ"తి దుతియో వికప్పో వుత్తో. **విహింసాధాతు** చేతనా, పరవిహేఠనఛన్దో వా. **అవిహింసా** కరుణా.

ఉభోపీతి ధమ్మధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో. **హీనాదీసు** పురిమనయేన హీళితా చక్ఖాదయో **హీనా,** సమ్భావితా **పణీతా,** నాతిహీళితా నాతిసమ్భావితా **మజ్ఝిమాతి** ఖన్ధవిభఙ్గే ఆగతహీనదుకతోయేవ నీహరిత్వా మజ్ఝిమా ధాతు వుత్తాతి వేదితబ్బా. విఞ్ఞాణధాతు యదిపి ఛవిఞ్ఞాణధాతువసేన విభత్తా, తథాపి "విఞ్ఞాణధాతుగ్గహణేన తస్సా పురేచారికపచ్ఛాచారికత్తా మనోధాతు గహితావ హోతీ"తి వుత్తత్తా ఆహ "**విఞ్ఞాణధాతు...పే.... సత్తవిఞ్ఞాణసఙ్ఖేపోయేవా**"తి. అనేకేసం చక్ఖుధాతుఆదీనం, తాసు చ ఏకేకిస్సా నానప్పకారతాయ నానాధాతూనం వసేన అనేకధాతునానాధాతులోకో వుత్తోతి ఆహ "**అట్ఠారసధాతుప్పభేదమత్తమేవా**"తి.

"**చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయమనోమనోవిఞ్ఞాణధాతుభేదేనా**"తి అట్ఠకథాయం లిఖితం. తత్థ న చక్ఖాదీనం కేవలేన ధాతు-సద్దేన సమ్బన్ధో అధిప్పేతో విజాననసభావస్స పభేదవచనతో. విఞ్ఞాణధాతు-సద్దేన సమ్బన్ధే కరియమానే ద్వే మనోగహణాని న కత్తబ్బాని. న హి ద్వే మనోవిఞ్ఞాణధాతుయో అత్థీతి. "**చక్ఖు...పే.... కాయమనోవిఞ్ఞాణమనోధాతూ**"తి వా వత్తబ్బం అతుల్యయోగే ద్వన్దసమాసాభావతో. అయం పనేత్థ పాఠో సియా "చక్ఖు...పే.... కాయవిఞ్ఞాణమనోమనోవిఞ్ఞాణధాతుభేదేనా"తి.

ఖన్ధాయతనదేసనా **సఙ్ఖేపదేసనా,** ఇన్ద్రియదేసనా **విత్థారదేసనాతి** తదుభయం అపేక్ఖిత్వా **నాతిసఙ్ఖేపవిత్థారా ధాతుదేసనా.** అథ వా సుత్తన్తభాజనీయే వుత్తధాతుదేసనా **అతిసఙ్ఖేపదేసనా,** ఆభాధాతుఆదీనం అనేకధాతునానాధాతుఅన్తానం వసేన దేసేతబ్బా **అతివిత్థారదేసనాతి** తదుభయం అపేక్ఖిత్వా అయం "**నాతిసఙ్ఖేపవిత్థారా**"తి.

భేరీతలం వియ చక్ఖుధాతు సద్దస్స వియ విఞ్ఞాణస్స నిస్సయభావతో. ఏతాహి చ ఉపమాహి నిజ్జీవానం భేరీతలదణ్డాదీనం సమాయోగే నిజ్జీవానం సద్దాదీనం వియ నిజ్జీవానం చక్ఖురూపాదీనం సమాయోగే నిజ్జీవానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పవత్తీతి కారణఫలానం ధాతుమత్తత్తా కారకవేదకభావవిరహం దస్సేతి.

పురేచరానుచరా వియాతి నిజ్జీవస్స కస్సచి కేచి నిజ్జీవా పురేచరానుచరా వియాతి అత్థో. మనోధాతుయేవ వా అత్తనో ఖణం అనతివత్తన్తీ అత్తనో ఖణం అనతివత్తన్తానంయేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అవిజ్జమానేపి పురేచరానుచరభావే పుబ్బకాలాపరకాలతాయ **పురేచరానుచరా** వియ దట్ఠబ్బాతి అత్థో. **సల్లమివ సూలమివ** తివిధదుక్ఖతాసమాయోగతో దట్ఠబ్బో. ఆసాయేవ దుక్ఖం **ఆసాదుక్ఖం,** ఆసావిఘాతం దుక్ఖం వా. సఞ్ఞా హి అభూతం దుక్ఖదుక్ఖమ్పి సుభాదితో సఞ్జానన్తీ తం ఆసం తస్సా చ విఘాతం ఆసీసితసుభాదిఅసిద్ధియా జనేతీతి. కమ్మప్పధానా సఙ్ఖారాతి "**పటిసన్ధియం పక్ఖిపనతో**"తిఆదిమాహ. **జాతిదుక్ఖానుబన్ధనతోతి** అత్తనా నిబ్బత్తియమానేన జాతిదుక్ఖేన అనుబన్ధత్తా. భవపచ్చయా జాతి హి జాతిదుక్ఖన్తి. పదుమం వియ దిస్సమానం ఖురచక్కం వియ రూపమ్పి ఇత్థియాదిభావేన దిస్సమానం నానావిధుపద్దవం

జనేతి. సబ్బే అనత్థా రాగాదయో జాతిఆదయో చ విసభూతా అసన్తా సప్పటిభయా చాతి తప్పటిపక్ఖభూతత్తా అమతాదితో దట్ఠబ్బా.

ముఞ్చిత్వాపి అఞ్ఞం గహేత్వావాతి ఏతేన మక్కటస్స గహితం సాఖం ముఞ్చిత్వాపి ఆకాసే ఠాతుం అసమత్థతా వియ గహితారమ్మణం ముఞ్చిత్వాపి అఞ్ఞం అగ్గహేత్వా పవత్తితుం అసమత్థతాయ మక్కటసమానతం దస్సేతి. అట్ఠివేధవిద్ధోపి **దమథం** అనుపగచ్ఛన్తో దుట్ఠస్సో **అస్సఖళుఙ్కో**. రఙ్గగతో నటో **రఙ్గనటో**.

౧౮౪. **చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చాతి**ఆదినా ద్వారారమ్మణేసు ఏకవచనబహువచననిద్దేసా ఏకనానాసన్తానగతానం ఏకసన్తానగతవిఞ్ఞాణపచ్చయభావతో ఏకనానాజాతికత్తా చ.

సబ్బధమ్మేసూతి ఏత్థ **సబ్బ**-సద్దో అధికారవసేన యథావుత్తవిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతే ఆరమ్మణసఙ్ఖాతే వా పదేససబ్బస్మిం తిట్ఠతీతి దట్ఠబ్బో. మనోవిఞ్ఞాణధాతునిద్దేసే "చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధసమనన్తరా ఉప్పజ్జతి మనోధాతు, మనోధాతుయాపి ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధసమనన్తరా ఉప్పజ్జతి చిత్త"న్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతానన్తరం మనోధాతు వియ మనోధాతానన్తరమ్పి ఉప్పజ్జతి చిత్తన్తి యావ అఞ్ఞా మనోధాతు ఉప్పజ్జిస్సతి, తావ పవత్తం సబ్బం చిత్తం ఏకత్తేన గహేత్వా వుత్తన్తి ఏవమ్పి అత్థో లబ్భతి. ఏవఞ్హి సతి మనోవిఞ్ఞాణధాతానన్తరం ఉప్పన్నాయ మనోధాతుయా మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావప్పసఙ్గో న హోతియేవ. పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుమనోధాతుక్కమనిదస్సనఞ్హి తబ్బిధురసభావేన ఉప్పత్తిట్ఠానేన చ పరిచ్ఛిన్నస్స చిత్తస్స మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావదస్సనత్థం, న అనన్తరుప్పత్తిమత్తేనాతి తబ్బిధురసభావే ఏకత్తం ఉపనేత్వా దస్సనం యుజ్జతి. అనుపనీతేపి ఏకత్తే తబ్బిధురసభావే ఏకస్మిం దస్సితే సామఞ్ఞవసేన అఞ్ఞమ్పి సబ్బం తం సభావం దస్సితం హోతీతి దట్ఠబ్బం. **పి**-సద్దేన మనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్పిణ్డనే చ సతి "మనోవిఞ్ఞాణధాతుయాపి సమనన్తరా ఉప్పజ్జతి చిత్తం...పే.... తజ్జా మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తి మనోవిఞ్ఞాణధాతుగ్గహణేన భవఙ్గానన్తరం ఉప్పన్నం మనోధాతుచిత్తం నివత్తితం హోతీతి చే? న, తస్సా మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావాసిద్ధితో. న హి యం చోదీయతి, తదేవ పరిహారాయ హోతీతి.

మనోధాతుయాపి మనోవిఞ్ఞాణధాతుయాపీతి మనద్వయవచనేన ద్విన్నం అఞ్ఞమఞ్ఞవిధురసభావతా దస్సితాతి తేనేవ మనోధాతావజ్జనస్స మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావో నివత్తితోతి దట్ఠబ్బో. వుత్తో హి తస్స మనోవిఞ్ఞాణధాతువిధురో మనోధాతుసభావో "**సబ్బధమ్మేసు వా పన పఠమసమన్నాహారో ఉప్పజ్జతీ**"తిఆదినా. **సా సబ్బాపీతి** ఏతం ముఖమత్తనిదస్సనం. న హి జవనపరియోసానా ఏవ మనోవిఞ్ఞాణధాతు, తదారమ్మణాదీనిపి పన హోన్తియేవాతి. ఏవం పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుమనోధాతువిసిట్ఠసభావవసేన సబ్బం మనోవిఞ్ఞాణధాతుం దస్సేత్వా పున మనోద్వారవసేన సాతిసయం జవనమనోవిఞ్ఞాణధాతుం దస్సేన్తో "**మనఞ్చ పటిచ్చా**"తిఆదిమాహ. యది పన ఛన్నం ద్వారానం వసేన జవనావసానానేవ చిత్తాని ఇధ "మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తి దస్సితానీతి అయమత్థో గయ్హేయ్య, చుతిపటిసన్ధిభవఙ్గానం అగ్గహితత్తా సావసేసా దేసనా ఆపజ్జతి, తస్మా యథావుత్తేన నయేన అత్థో వేదితబ్బో. ఛద్వారికచిత్తేహి వా సమానలక్ఖణాని అఞ్ఞానిపి "మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తి దస్సితానీతి వేదితబ్బాని.

పటిచ్చాతి ఆగతట్ఠానేతి ఏత్థ "మనో చ నేసం గోచరవిసయం పచ్చనుభోతీ"తిఆదీసు (మ. ని. ౧.౪౫౫) విసుం కాతుం యుత్తం, ఇధ పన "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చా"తిఆదీసు చ-సద్దేన సమ్పిణ్డేత్వా ఆవజ్జనస్సపి చక్ఖాదిసన్నిస్సితతాకరణం వియ

మనఞ్చ పటిచ్చాతి ఆగతట్ఠానే మనోద్వారసఙ్ఖాతభవఙ్గసన్నిస్సితమేవ ఆవజ్జనం కాతబ్బన్తి అధిప్పాయో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

పఞ్హపుచ్ఛకం హేట్ఠా వుత్తనయత్తా ఉత్తానమేవాతి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధాతువిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. సచ్చవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

ఉద్దేసవణ్ణనా

౧౮౯. **సాసనక్కమోతి** అరియసచ్చాని వుచ్చన్తి అరియసచ్చదేసనా వా. సకలఞ్హి సాసనం భగవతో వచనం సచ్చవినిముత్తం నత్థీతి సచ్చేసు కమతి, సీలసమాధిపఞ్ఞాసఙ్ఖాతం వా సాసనం ఏతేసు కమతి, తస్మా కమతి ఏత్థాతి కమో, కిం కమతి? సాసనం, సాసనస్స కమో **సాసనక్కమోతి** సచ్చాని సాసనపవత్తిట్ఠానాని వుచ్చన్తి, తందేసనా చ తబ్బోహారేనాతి.

తథాతి తంసభావావ. **అవితథాతి** అముసాసభావా. **అనఞ్ఞథాతి** అఞ్ఞాకారరహితా. దుక్ఖదుక్ఖతాతంనిమిత్తతాహి అనిట్ఠతా పీళనట్ఠో, ద్విధాపి పరిదహనం, కిలేసదాహసమాయోగో వా **సన్తాపట్ఠో**తి అయమేతేసం విసేసో. పుగ్గలహింసనం వా **పీళనం,** అత్తనో ఏవ తిఖిణభావో సన్తాపనం **సన్తాపో**తి. ఏత్థ చ **పీళనట్ఠో** దుక్ఖస్స సరసేనేవ ఆవిభవనాకారో, ఇతరే యథాక్కమం సముదయమగ్గనిరోధదస్సనేహి ఆవిభవనాకారాతి అయం చతున్నమ్పి విసేసో. తత్రతత్రాభినన్దనవసేన బ్యాపేత్వా ఊహనం రాసికరణం దుక్ఖనిబ్బత్తనం **ఆయూహనం,** సముదయతో ఆగచ్ఛతీతి వా ఆయం, దుక్ఖం. తస్స ఊహనం పవత్తనం **ఆయూహనం,** సరసావిభావనాకారో ఏసో. నిదదాతి దుక్ఖన్తి **నిదానం,** “ఇదం తం దుక్ఖ”న్తి సమ్పటిచ్ఛాపేన్తం వియ సముట్ఠాపేతీతి అత్థో. దుక్ఖదస్సనేన చాయం **నిదానట్ఠో** ఆవి భవతి. **సంయోగపలిబోధట్ఠా** నిరోధమగ్గదస్సనేహి, తే చ సంసారసంయోజనమగ్గనివారణాకారా దట్ఠబ్బా.

నిస్సరన్తి ఏత్థ సత్తా, సయమేవ వా నిస్సటం విసంయుత్తం సబ్బసఙ్ఖతేహి సబ్బుపధిపటినిస్సగ్గభావతోతి **నిస్సరణం**. అయమస్స సభావేన ఆవిభవనాకారో. **వివేకాసఙ్ఖతామతట్ఠా** సముదయమగ్గదుక్ఖదస్సనావిభవనాకారా, సముదయక్ఖయఅప్పచ్చయఅవినాసితా వా. సంసారతో నిగ్గమనం **నియ్యానం**. అయమస్స సరసేన పకాసనాకారో, ఇతరే సముదయనిరోధదుక్ఖదస్సనేహి. తత్థ పలిబోధుపచ్ఛేదవసేన నిబ్బానాధిగమోవ నిబ్బాననిమిత్తతా **హేత్వట్ఠో**. పఞ్ఞాపధానత్తా మగ్గస్స నిబ్బానదస్సనం, చతుసచ్చదస్సనం వా **దస్సనట్ఠో**. చతుసచ్చదస్సనే కిలేసదుక్ఖసన్తాపవూపసమనే చ ఆధిపచ్చం కరోన్తి మగ్గఙ్గధమ్మా సమ్పయుత్తధమ్మేసూతి సో మగ్గస్స **అధిపతేయ్యట్ఠో**తి. విసేసతో వా ఆరమ్మణాధిపతిభూతా మగ్గఙ్గధమ్మా హోన్తి “మగ్గాధిపతినో ధమ్మా”తి వచనతోతి సో తేసం ఆకారో **అధిపతేయ్యట్ఠో**. ఏవమాది ఆహాతి సమ్బన్ధో. తత్థ **అభిసమయట్ఠో**తి అభిసమేతబ్బట్ఠో, అభిసమయస్స వా విసయభూతో అత్థో **అభిసమయట్ఠో**, అభిసమయస్సేవ వా పవత్తిఆకారో **అభిసమయట్ఠో**, సో చేత్థ అభిసమేతబ్బేన పీళనాదినా దస్సితోతి దట్ఠబ్బో.

కుచ్ఛితం ఖం **దుక్ఖం.** ‘‘**సమాగమో సమేత**’’న్తిఆదీసు కేవలస్స **ఆగమ**-సద్దస్స **ఏత**-సద్దస్స చ పయోగే సంయోగత్థస్స అనుపలబ్భనతో **సం**-సద్దస్స చ పయోగే ఉపలబ్భనతో ‘‘**సంయోగం దీపేతీ**’’తి ఆహ, ఏవం ‘‘**ఉప్పన్నం ఉదిత**’’న్తి ఏత్థాపి. **అయ**-సద్దో గతిఅత్థసిద్ధో హేతు-సద్దో వియ కారణం దీపేతి అత్తనో ఫలనిప్ఫాదనేన అయతి పవత్తతి, ఏతి వా ఏతస్మా ఫలన్తి

అయోతి, సంయోగే ఉప్పత్తికారణం సముదయోతి ఏత్థ విసుం పయుజ్జమానాపి ఉపసగ్గ-సద్దా సధాతుకం సంయోగత్థం ఉప్పాదత్థఞ్చ దీపేన్తి కిరియావిసేసకత్తాతి వేదితబ్బా.

అభావో ఏత్థ రోధస్సాతి నిరోధోతి ఏతేన నిబ్బానస్స దుక్ఖవివేకభావం దస్సేతి. సమధిగతే తస్మిం తదధిగమవతో పుగ్గలస్స రోధాభావో పవత్తిసఙ్ఖాతస్స రోధస్స పటిపక్ఖభూతాయ నివత్తియా అధిగతత్తాతి ఏతస్మిఞ్చత్థే అభావో ఏతస్మిం రోధస్సాతి నిరోధోఇచ్చేవ పదసమాసో. దుక్ఖాభావో పనేత్థ పుగ్గలస్స, న నిబ్బానస్సేవ. అనుప్పాదో ఏవ నిరోధో **అనుప్పాదనిరోధో**. ఆయతిభవాదీసు అప్పవత్తి, న పన భఙ్గోతి భఙ్గవాచకం నిరోధ-సద్దం నివత్తేత్వా అనుప్పాదవాచకం గణ్హాతి. ఏతస్మిం అత్థే కారణే ఫలోపచారం కత్వా నిరోధపచ్చయో నిరోధోతి వుత్తో. **పటిపదా చ హోతి** పుగ్గలస్స **దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా**. నను సా ఏవ దుక్ఖనిరోధప్పత్తీతి తస్సా ఏవ సా పటిపదాతి న యుజ్జతీతి? న, పుగ్గలాధిగమస్స యేహి సో అధిగచ్ఛతి, తేసం కారణభూతధమ్మానఞ్చ పత్తిభావేన పటిపదాభావేన చ వుత్తత్తా. సచ్ఛికిరియాసచ్ఛికరణధమ్మానం అఞ్ఞత్తాభావేపి హి పుగ్గలసచ్ఛికిరియధమ్మభావేహి నానత్తం కత్వా నిద్దేసో కతో. అథ వా దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా నిట్ఠానం ఫలన్తి తస్సా దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా పటిపదతా దట్ఠబ్బా.

బుద్ధాదయో అరియా పటివిజ్ఝన్తీతి ఏత్థ పటివిద్ధకాలే పవత్తం బుద్ధాదివోహారం “అగమా రాజగహం బుద్ధో”తిఆదీసు (సు॰ ని॰ ౪౧౦) వియ పురిమకాలేపి ఆరోపేత్వా “బుద్ధాదయో”తి వుత్తం. తే హి బుద్ధాదయో చతూహి మగ్గేహి పటివిజ్ఝన్తీతి. అరియపటివిజ్ఝితబ్బాని సచ్చాని **అరియసచ్చానీ**తి చేత్థ పురిమపదే ఉత్తరపదలోపో దట్ఠబ్బో. **అరియా ఇమన్తి** పటివిజ్ఝితబ్బట్ఠేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా “ఇమ”న్తి వుత్తం. **తస్మా**తి తథాగతస్స అరియత్తా తస్స సచ్చానీతి **అరియసచ్చానీ**తి వుచ్చన్తీతి అత్థో. తథాగతేన హి సయం అధిగతత్తా, తేనేవ పకాసితత్తా, తతో ఏవ చ అఞ్ఞేహి అధిగమనీయత్తా తాని తస్స హోన్తీతి. **అరియభావసిద్ధితోపీ**తి ఏత్థ అరియసాధకాని సచ్చాని **అరియసచ్చానీ**తి పుబ్బే వియ ఉత్తరపదలోపో దట్ఠబ్బో. **అరియాని సచ్చానీతిపీ**తి ఏత్థ అవితథభావేన అరణీయత్తా అధిగన్తబ్బత్తా అరియాని, అరియవోహారో వా అయం అవిసంవాదకో అవితథరూపో దట్ఠబ్బో.

బాధనలక్ఖణన్తి ఏత్థ దుక్ఖదుక్ఖతన్నిమిత్తభావో బాధనా, ఉదయబ్బయపీళితతా వా. భవాదీసు జాతిఆదివసేన చక్ఖురోగాదివసేన చ అనేకధా దుక్ఖస్స పవత్తనమేవ పుగ్గలస్స **సన్తాపనం,** తదస్స కిచ్చం **రసో**. పవత్తినివత్తీసు సంసారమోక్ఖేసు పవత్తి హుత్వా గయ్హతీతి **పవత్తిపచ్చుపట్ఠానం**. పభవతి ఏతస్మా దుక్ఖం పటిసన్ధియం నిబ్బత్తతి పురిమభవేన పచ్ఛిమభవో ఘటితో సంయుత్తో హుత్వా పవత్తతీతి **పభవో**. “ఏవమ్పి తణ్హానుసయే అనూహతే నిబ్బత్తతీ దుక్ఖమిదం పునప్పున”న్తి (ధ॰ ప॰ ౩౩౮) ఏవం పునప్పునం ఉప్పాదనం **అనుపచ్ఛేదకరణం**. భవనిస్సరణనివారణం **పలిబోధో**. రాగక్ఖయాదిభావేన సబ్బదుక్ఖసన్తతా **సన్తి. అచ్చుతిరస**న్తి అచ్చుతిసమ్పత్తికం. చవనం వా కిచ్చన్తి తదభావం కిచ్చమివ వోహరిత్వా అచ్చుతికిచ్చన్తి అత్థో. అచవనఞ్చ సభావస్సాపరిచ్చజనం అవికారతా దట్ఠబ్బా. పఞ్చక్ఖన్ధనిమిత్తసుఞ్ఞతాయ అవిగ్గహం హుత్వా గయ్హతీతి **అనిమిత్తపచ్చుపట్ఠానం**. అనుసయుపచ్ఛేదనవసేన సంసారచారకతో నిగ్గమనూపాయభావో **నియ్యానం**. నిమిత్తతో పవత్తతో చ చిత్తస్స వుట్ఠానం హుత్వా గయ్హతీతి **వుట్ఠానపచ్చుపట్ఠానం**.

అసువణ్ణాది సువణ్ణాది వియ దిస్సమానం మాయాతి వత్థుసబ్భావా తస్సా **విపరీతతా** వుత్తా. ఉదకం వియ దిస్సమానా పన మరీచి ఉపగతానం తుచ్ఛా హోతి, వత్థుమత్తమ్పి తస్సా న దిస్సతీతి **విసంవాదికా** వుత్తా. మరీచిమాయాఅత్తానం విపక్ఖో భావో **తచ్ఛావిపరీతభూతభావో. అరియఞాణస్సా**తి అవితథగాహకస్స ఞాణస్స, తేన పటివేధపచ్చవేక్ఖణాని గయ్హన్తి, తేసఞ్చ **గోచరభావో** పటివిజ్ఝితబ్బతాఆరమ్మణభావో చ దట్ఠబ్బో. **అగ్గిలక్ఖణం** ఉణ్హత్తం. తఞ్హి కత్థచి కట్ఠాదిఉపాదానభేదేపి విసంవాదకం విపరీతం అభూతం వా కదాచి న హోతి. "బ్యాధిధమ్మా జరాధమ్మా, అథో మరణధమ్మినో"తి (అ. ని. ౩.౩౯; ౫.౫౭) ఏత్థ వుత్తా జాతిఆదికా **లోకపకతి**. మనుస్సానం ఉద్ధం దీఘతా, ఏకచ్చానం తిరచ్ఛానానం తిరియం దీఘతా, వుద్ధినిట్ఠం పత్తానం పున అవడ్ఢనం ఏవమాదికా చాతి వదన్తి. తచ్ఛావిపరీతభూతభావేసు పచ్ఛిమో **తథతా,** పఠమో **అవితథతా,** మజ్ఝిమో **అనఞ్ఞథతా**తి అయమేతేసం విసేసో.

దుక్ఖా అఞ్ఞం న బాధకన్తి కస్మా వుత్తం, నను తణ్హాపి జాతి వియ దుక్ఖనిమిత్తతాయ బాధికాతి? న, బాధకపభవభావేన విసుం గహితత్తా. జాతిఆదీనం వియ వా దుక్ఖస్స అధిట్ఠానభావో దుక్ఖదుక్ఖతా చ **బాధకతా,** న దుక్ఖస్స పభవకతాతి నత్థి తణ్హాయ పభవకభావేన గహితాయ బాధకత్తప్పసఙ్గో. తేనాహ ''**దుక్ఖా అఞ్ఞం న బాధక**''న్తి. **బాధకత్తనియామేనా**తి దుక్ఖం బాధకమేవ, దుక్ఖమేవ బాధకన్తి ఏవం ద్విధాపి బాధకత్తావధారణేనాతి అత్థో. **తం వినా నాఞ్ఞతో**తి సతిపి అవసేసకిలేసఅవసేసాకుసలసాసవకుసలమూలావసేససాసవకుసలధమ్మానం దుక్ఖహేతుభావే న తణ్హాయ వినా తేసం దుక్ఖహేతుభావో అత్థి, తేహి పన వినాపి తణ్హాయ దుక్ఖహేతుభావో అత్థి కుసలేహి వినా అకుసలేహి, రూపావచరాదీహి వినా కామావచరాదీహి చ తణ్హాయ దుక్ఖనిబ్బత్తకత్తా. **తచ్ఛనియ్యానభావత్తా**తి ద్విధాపి నియమేన తచ్ఛో నియ్యానభావో ఏతస్స, న మిచ్ఛామగ్గస్స వియ విపరీతతాయ, లోకియమగ్గస్స వియ వా అనేకన్తికతాయ అతచ్ఛోతి తచ్ఛనియ్యానభావో, మగ్గో. తస్స భావో తచ్ఛనియ్యానభావత్తం, తస్మా **తచ్ఛనియ్యానభావత్తా**. సబ్బత్థ ద్విధాపి నియమేన తచ్ఛావిపరీతభూతభావో వుత్తోతి ఆహ ''**ఇతి తచ్ఛావిపల్లాసా**''తిఆది.

సచ్చ-సద్దస్స సమ్భవన్తానం అత్థానం ఉద్ధరణం, సమ్భవన్తే వా అత్థే వత్వా అధిప్పేతత్థస్స ఉద్ధరణం **అత్థుద్ధారో. విరతిసచ్చే**తి ముసావాదవిరతియం. న హి అఞ్ఞవిరతీసు సచ్చ-సద్దో నిరుళ్హోతి. "ఇదమేవ సచ్చం, మోఘమఞ్ఞ"న్తి గహితా దిట్ఠి **దిట్ఠిసచ్చం**. "అమోసధమ్మం నిబ్బానం , తదరియా సచ్చతో విదూ"తి (సు. ని. ౭౬౩) అమోసధమ్మత్తా నిబ్బానం **పరమత్థసచ్చం** వుత్తం. తస్స పన తంసమ్పాపకస్స చ మగ్గస్స పజాననా పటివేధో అవివాదకారణన్తి ద్వయమ్పి "ఏకఞ్హి సచ్చం న దుతియమత్థి, యస్మిం పజా నో వివదే పజాన"న్తి (సు. ని. ౮౯౦; మహాని. ౧౧౯) మిస్సా గాథాయ సచ్చన్తి వుత్తం.

నేతం దుక్ఖం అరియసచ్చన్తి ఆగచ్ఛేయ్య, నేతం ఞానం విజ్జతీతి ఏతేన జాతిఆదీనం దుక్ఖఅరియసచ్చభావే అవిపరీతతం దస్సేతి, **అఞ్ఞం దుక్ఖం అరియసచ్చన్తి ఆగచ్ఛేయ్య, నేతం ఞానం విజ్జతీ**తి ఇమినా దుక్ఖఅరియసచ్చభావస్స జాతిఆదీసు నియతతం. సచేపి కథఞ్చి కోచి ఏవంచిత్తో ఆగచ్ఛేయ్య, పఞ్ఞాపనే పన సహధమ్మేన పఞ్ఞాపనే అత్తనో వాదస్స చ పఞ్ఞాపనే సమత్థో నత్థీతి దస్సేతుం ''**అహమేతం...పే.... పఞ్ఞాపేస్సామీతి ఆగచ్ఛేయ్య, నేతం ఞానం విజ్జతీ**''తి వుత్తం. జాతిఆదీనం అనఞ్ఞథతా అఞ్ఞస్స చ తథాభూతస్స అభావోయేవేత్థ ఞానాభావో. సచేపి కోచి ఆగచ్ఛేయ్య, ఆగచ్ఛతు, ఞానం పన నత్థీతి అయమేత్థ సుత్తత్థో. ఏస నయో దుతియసుత్తేపి. తత్థ పన సమ్పత్తతా పచ్చక్ఖతా చ **పఠమతా,** తంనిమిత్తతా **దుతియతా,** తదుపసమతా **తతియతా,** తంసమ్పాపకతా **చతుత్థతా**తి దట్ఠబ్బా.

నిబ్బుతికామేన పరిజాననాదీహి అఞ్ఞం కిఞ్చి కిచ్చం కాతబ్బం నత్థి, ధమ్మఞాణకిచ్చం వా ఇతో అఞ్ఞం నత్థి, పరిఞ్ఞేయ్యాదీని చ ఏతప్పరమానేవాతి **చత్తారేవ వుత్తాని**. తణ్హాయ ఆదీనవదస్సావీనం వసేన "తణ్హావత్థుఆదీనం ఏతంపరమతాయా"తి వుత్తం. తథా ఆలయే పఞ్చకామగుణసఙ్ఖాతే, సకలవత్థుకామసఙ్ఖాతే, భవత్తయసఙ్ఖాతే వా దుక్ఖే దోసదస్సావీనం వసేన "ఆలయాదీనం ఏతంపరమతాయా"తి వుత్తం.

సహేతుకేన దుక్ఖేనాతి ఏతేన దుక్ఖస్స అబ్బోచ్ఛిన్నతాదస్సనేన అతిసంవేగవత్థుతం దస్సేతి.

న పటివేధఞాణం వియ సకిదేవ బుజ్ఝతి, అథ ఖో అను అను బుజ్ఝనతో **అనుబోధో**, అనుస్సవాకారపరివితక్కదిట్ఠినిజ్ఝానక్ఖన్తిఅనుగతో వా బోధో **అనుబోధో**. న హి సో పచ్చక్ఖతో బుజ్ఝతి, అనుస్సవాదివసేన పన కప్పేత్వా గణ్హాతీతి. **కిచ్చతోతి** పరిజాననాదితో. తంకిచ్చకరణేనేవ హి తాని తస్స పాకటాని. వివట్టానుపస్సనాయ హి సఙ్ఖారేహి పతిలీయమానమానసస్స ఉప్పజ్జమానం మగ్గఞాణం విసఙ్ఖారం దుక్ఖనిస్సరణం ఆరమ్మణం కత్వా దుక్ఖం పరిచ్ఛిన్దతి, దుక్ఖగతఞ్చ తణ్హం పజహతి, నిరోధఞ్చ ఫుసతి ఆదిచ్చో వియ పభాయ, సమ్మాసఙ్కప్పాదీహి సహ ఉప్పన్నం తం మగ్గం భావేతి, న చ సఙ్ఖారే అముఞ్చిత్వా పవత్తమానేన ఞాణేన ఏతం సబ్బం సక్కా కాతుం నిమిత్తపవత్తేహి అవుట్ఠితత్తా, తస్మా ఏతాని కిచ్చాని కరోన్తం తం ఞాణం దుక్ఖాదీని విభావేతి తత్థ సమ్మోహనివత్తనేనాతి "**చత్తారిపి సచ్చాని పస్సతీ**"తి వుత్తం.

దుక్ఖసముదయమ్పి సో పస్సతీతి కాలన్తరదస్సనం సన్ధాయ వుత్తన్తి చే? న, "యో ను ఖో, ఆవుసో, దుక్ఖం పస్సతి, దుక్ఖసముదయమ్పి సో పస్సతీ"తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౫.౧౧౦౦) ఏకదస్సినో అఞ్ఞత్తయదస్సితావిచారణాయ తస్సా సాధనత్థం గవంపతిత్థేరేన ఇమస్స సుత్తస్స ఆహరితత్తా పచ్చేకఞ్చ సచ్చేసు దిస్సమానేసు అఞ్ఞత్తయదస్సనస్స యోజితత్తా. అఞ్ఞథా అనుపుబ్బాభిసమయే పురిమదిట్ఠస్స పచ్ఛా అదస్సనతో సముదయాదిదస్సినో దుక్ఖాదిదస్సనతా న యోజేతబ్బా సియాతి. సుద్ధసఙ్ఖారపుఞ్జమత్తదస్సనతో **సక్కాయదిట్ఠి**పరియుట్ఠానం నివారేతి. "లోకసముదయం ఖో, కచ్చాన, యథాభూతం సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతో యా లోకే నత్థితా, సా న హోతీ"తి వచనతో సముదయదస్సనం హేతుఫలప్పటిబన్ధావిచ్ఛేదదస్సనవసేన **ఉచ్ఛేదదిట్ఠి**పరియుట్ఠానం నివత్తేతి. "లోకనిరోధం ఖో...పే॰... పస్సతో యా లోకే అత్థితా, సా న హోతీ"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౫) వచనతో నిరోధదస్సనం హేతునిరోధా ఫలనిరోధదస్సనవసేన **సస్సతదిట్ఠి**పరియుట్ఠానం నివారేతి. అత్తకారస్స పచ్చక్ఖదస్సనతో మగ్గదస్సనేన "నత్థి అత్తకారే, నత్థి పరకారే, నత్థి పురిసకారే"తిఆదికం (దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౮) **అకిరియదిట్ఠి**పరియుట్ఠానం పజహతి. "నత్థి హేతు, నత్థి పచ్చయో సత్తానం సంకిలేసాయ, అహేతూ అప్పచ్చయా సత్తా సంకిలిస్సన్తి. నత్థి హేతు...పే॰... విసుద్ధియా, అహేతూ అప్పచ్చయా సత్తా విసుజ్ఝన్తీ"తిఆదికా అహేతుకదిట్ఠి చ ఇధ అకిరియదిట్ఠిగ్గహణేన గహితాతి దట్ఠబ్బా. సాపి హి విసుద్ధిమగ్గదస్సనేన పహీయతీతి.

దుక్ఖఞాణం సముదయఫలస్స దుక్ఖస్స అధువాదిభావం పస్సతీతి **ఫలే విప్పటిపత్తిం** నివత్తేతి. "ఇస్సరో లోకం పవత్తేతి నివత్తేతి చా"తి **ఇస్సరకారణినో** వదన్తి, పధానతో ఆవి భవతి, తత్థేవ చ పతిలీయతీతి **పధానకారణినో**. "కాలవసేనేవ పవత్తతి నివత్తతి చా"తి **కాలవాదినో**. "సభావేనేవ సమ్భోతి విభోతి చా"తి **సభావవాదినో. ఆది**-సద్దేన అణూహి లోకో పవత్తతి, సబ్బం పుబ్బేకతహేతూతి ఏవమాది అకారణపరిగ్గహో దట్ఠబ్బో. రాముదకాళారాదీనం వియ **అరూపలోకే,** నిగణ్ఠాదీనం వియ

లోకథుపికాయ అపవగ్గో మోక్ఖోతి గహణం . **ఆది**-సద్దేన పధానస్స అప్పవత్తి, గుణవియుత్తస్స అత్తనో సకత్తని అవట్ఠానం, బ్రహ్మునా సలోకతా, దిట్ఠధమ్మనిబ్బానవాదాతి ఏవమాదిగ్గహణఞ్చ దట్ఠబ్బం. ఏత్థ **గుణవియుత్తస్సాతి** బుద్ధిసుఖదుక్ఖఇచ్ఛాదోసపయత్తధమ్మాధమ్మసఙ్ఖారేహి నవహి అత్తగుణేహి విప్పయుత్తస్సాతి కణాదభక్ఖవాదో. ఇన్ద్రియతప్పనపుత్తముఖదస్సనాదీహి వినా అపవగ్గో నత్థీతి గహేత్వా తథాపవత్తనం **కామసుఖల్లికానుయోగో**.

అజ్ఝత్తికబాహిరేసు ద్వాదససు ఆయతనేసు కామభవవిభవతణ్హావసేన ద్వాదస తికా **ఛత్తింస తణ్హావిచరితాని**. **ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గే** వా ఆగతనయేన కాలవిభాగం అనామసిత్వా వుత్తాని. వీమంసిద్ధిపాదాదయో బోధిపక్ఖియా కిచ్చనానత్తేన వుత్తా, అత్థతో ఏకత్తా సమ్మాదిట్ఠిముఖేన తత్థ అన్తోగధా. **తయో నేక్ఖమ్మవితక్కాదయోతి** లోకియక్ఖణే అలోభమేత్తాకరుణాసమ్పయోగవసేన భిన్నా మగ్గక్ఖణే లోభబ్యాపాదవిహింసాసముచ్ఛేదవసేన తయోతి ఏకోపి వుత్తో. ఏస నయో సమ్మావాచాదీసు. అప్పిచ్ఛతాసన్తుట్ఠితానం పన భావే సమ్మాఆజీవసమ్భవతో తేన తేసం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. భవన్తరేపి జీవితహేతుపి అరియేహి అవీతిక్కమనీయత్తా అరియకన్తానం సమ్మావాచాదిసీలానం గహణేన యేన సద్ధాహత్థేన తాని పరిగ్గహేతబ్బాని, సో సద్ధాహత్థో గహితోయేవ హోతీతి తతో అనఞ్ఞాని సద్ధిన్ద్రియసద్ధాబలాని తత్థ అన్తోగధాని హోన్తి. **తేసం అత్థితాయాతి** సద్ధిన్ద్రియసద్ధాబలఛన్దిద్ధిపాదానం అత్థితాయ సీలస్స అత్థిభావతో తివిధేనపి సీలేన తే తయోపి గహితాతి తత్థ అన్తోగధా. **చిత్తసమాధీతి** చిత్తిద్ధిపాదం వదతి. "చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయ"న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౨౩, ౧౯౨) హి చిత్తముఖేన సమాధి వుత్తోతి సమాధిముఖేన చిత్తమ్పి వత్తబ్బతం అరహతి. చిత్తిద్ధిపాదభావనాయ పన సమాధిపి అధిమత్తో హోతీతి వీమంసిద్ధిపాదాదివచనం వియ చిత్తిద్ధిపాదవచనం అవత్వా ఇధ **''చిత్తసమాధీ''**తి వుత్తం. "పీతిమనస్స కాయో పస్సమ్భతి, పస్సద్ధకాయో సుఖం వేదేతి, సుఖినో చిత్తం సమాధియతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౯; సం॰ ని॰ ౫.౩౭౬; అ॰ ని॰ ౩.౯౬; ౧౧.౧౨) వచనతో సమాధిఉపకారా పీతిపస్సద్ధియో, తస్మా సమాధిగ్గహణేన గహితా, ఉపేక్ఖా పన సమాధిఉపకారకతో తంసదిసకిచ్చతో చ, తస్మా సమ్మాసమాధివసేన ఏతేసం అన్తోగధతా దట్ఠబ్బా.

భారో వియ విఘాతకత్తా. **దుబ్భిక్ఖమివ** బాధకత్తా. "నిబ్బానపరమం సుఖ"న్తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౧౫, ౨౧౭; ధ॰ ప॰ ౨౦౩, ౨౦౪) సుఖభావతో **సుభిక్ఖమివ**. అనిట్ఠభావతో సాసఙ్కసప్పటిభయతో చ దుక్ఖం **వేరీవిసరుక్ఖభయఓరిమతీరూపమం**.

తథట్ఠేనాతి తథసభావేన, పరిఞ్ఞేయ్యభావేనాతి అత్థో. ఏతేన అరియసచ్చద్వయం సియా దుక్ఖం, న అరియసచ్చం, సియా అరియసచ్చం, న దుక్ఖన్తి ఇమమత్థం దస్సేతి. అరియసచ్చ-సద్దపరా హి దుక్ఖాదిసద్దా పరిఞ్ఞేయ్యాదిభావం వదన్తి. తేనేవ అరియసచ్చ-సద్దానపేక్ఖం దుక్ఖ-సద్దం సన్ధాయ మగ్గసమ్పయుత్తసామఞ్ఞఫలధమ్మానం ఆదిపదసఙ్గహో వుత్తో, తదపేక్ఖం సన్ధాయ చతుత్థపదసఙ్గహో. సముదయాదీసు అవసేసకిలేసాదయో సముదయో, న అరియసచ్చం, సఙ్ఖారనిరోధో నిరోధసమాపత్తి చ నిరోధో, న అరియసచ్చం, అరియమగ్గతో అఞ్ఞాని మగ్గఙ్గాని మగ్గో, న అరియసచ్చన్తి ఇమినా నయేన యోజనా కాతబ్బా. దుక్ఖం వేదనీయమ్పి సన్తం వేదకరహితం, కేవలం పన తస్మిం అత్తనో పచ్చయేహి పవత్తమానే దుక్ఖం వేదేతీతి వోహారమత్తం హోతి. ఏవం ఇతరేసుపి.

కిరియావ విఞ్ఞత్తీతి సముదయమేవ వదతి, తస్స వా దుక్ఖపచ్చయభావం. మగ్గో అత్థీతి వత్తబ్బే **''మగ్గమత్థీ''**తి ఓకారస్స అభావో కతోతి దట్ఠబ్బో. **గమకోతి** గన్తా. సాసవతా అసుభతాతి కత్వా నిరోధమగ్గా **సుభా ఏవ**. దుక్ఖాదీనం పరియాయేన సముదయాదిభావో చ అత్థి, న పన నిరోధభావో, నిరోధస్స వా దుక్ఖాదిభావోతి న అఞ్ఞమఞ్ఞసమఙ్గితాతి ఆహ

‘‘**నిరోధసుఞ్ఞాని వా**’’తిఆది. **సముదయే దుక్ఖస్సాభావతో**తి పోనోబ్భవికాయ తణ్హాయ పునబ్భవస్స అభావతో. యథా వా పకతివాదీనం వికారావిభావతో పుబ్బే పటిప్పలీనా చ పకతిభావేనేవ తిట్ఠన్తి, న ఏవం సముదయసమ్పయుత్తమ్పి దుక్ఖం సముదయభావేన తిట్ఠతీతి ఆహ ‘‘**సముదయే దుక్ఖస్సాభావతో**’’తి. యథా అవిభత్తేహి వికారేహి మహన్తా విసేసిన్ద్రియభూతవిసేసేహి పకతిభావేనేవ ఠితేహి పకతి సగబ్భా పకతివాదీనం, ఏవం న ఫలేన సగబ్భో హేతూతి అత్థో. **దుక్ఖసముదయానం నిరోధమగ్గానఞ్చ అసమవాయాతి** ఏతం వివరన్తో ఆహ ‘‘**న హేతుసమవేతం హేతుఫల**’’న్తిఆది. తత్థ ఇధ తన్తూసు పటో, కపాలేసు ఘటో, బిరణేసు కటో, ద్వీసు అణూసు ద్విఅణుకన్తిఆదినా ఇధ బుద్ధివోహారజనకో అవిసుం సిద్ధానం సమ్బన్ధో సమవాయో, తేన సమవాయేన కారణేసు ద్వీసు అణూసు ద్విఅణుకం ఫలం సమవేతం ఏకీభూతమివ సమ్బన్ధం, తీసు అణూసు తిఅణుకన్తి ఏవం మహాపథవిమహాఉదకమహాఅగ్గిమహావాతక్ఖన్ధపరియన్తం ఫలం అత్తనో కారణేసు సమవేతన్తి సమవాయవాదినో వదన్తి. ఏవం పన వదన్తేహి అపరిమాణేసు కారణేసు మహాపరిమాణం ఏకం ఫలం సమవేతం అత్తనో అన్తోగధేహి కారణేహి సగబ్భం అసుఞ్ఞన్తి వుత్తం హోతి, ఏవమిధ సమవాయాభావా ఫలే హేతు నత్థీతి హేతుసుఞ్ఞం ఫలన్తి అత్థో.

పవత్తిభావతోతి సంసారస్స పవత్తిభావతో. **చతుఆహారభేదతో**తి ఇమినా చత్తారో ఆహారభేదే తేహి భిన్నే తప్పచ్చయధమ్మభేదే చ సఙ్గణ్హాతి. **రూపాభినన్దనాదిభేదో** రూపాదిఖన్ధవసేన, ఆరమ్మణవసేన వా. ఉపాదానేహి ఉపాదీయతీతి ఉపాది, ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకం. నిబ్బానఞ్చ తంనిస్సరణభూతం తస్స వూపసమో తంసన్తీతి కత్వా తస్స యావ పచ్ఛిమం చిత్తం, తావ సేసతం, తతో పరఞ్చ అనవసేసతం ఉపాదాయ ‘‘**సఉపాదిసేసనిబ్బానధాతు అనుపాదిసేసనిబ్బానధాతూ**’’తి ద్విధా వోహారీయతీతి. ‘‘సమ్మాదిట్ఠి సమ్మాసఙ్కప్పో **విపస్సనా,** ఇతరే **సమథో**’’తి వదన్తి. సీలమ్పి హి సమథస్స ఉపకారకత్తా సమథగ్గహణేన గయ్హతీతి తేసం అధిప్పాయో. అథ వా యానద్వయవసేన లద్ధో మగ్గో **సమథో విపస్సనాతి** ఆగమనవసేన వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. **సప్పదేసత్తాతి** సీలక్ఖన్ధాదీనం ఏకదేసత్తాతి అత్థో. సీలక్ఖన్ధాదయో హి సబ్బలోకియలోకుత్తరసీలాదిసఙ్గాహకా, అరియమగ్గో లోకుత్తరోయేవాతి తదేకదేసో హోతి.

ఓనతసహాయో వియ వాయామో పగ్గహకిచ్చసామఞ్ఞతో. **అంసకూటం దత్వా ఠితసహాయో వియ సతి** అపిలాపనవసేన నిచ్చలభావకరణసామఞ్ఞతో. **సజాతితో**తి సవితక్కసవిచారాదిభేదేసు సమానాయ సమాధిజాతియాతి అత్థో. **కిరియతో**తి సమాధిఅనురూపకిరియతో. తతో ఏవ హి ‘‘చత్తారో సతిపట్ఠానా సమాధినిమిత్తా, చత్తారో సమ్మప్పధానా సమాధిపరిక్ఖారా’’తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౨) సతివాయామానం సమాధిస్స నిమిత్తపరిక్ఖారభావో వుత్తోతి.

ఆకోటేన్తేన వియాతి ‘‘అనిచ్చం అనిచ్చ’’న్తిఆదినా పఞ్ఞాసదిసేన కిచ్చేన సమన్తతో ఆకోటేన్తేన వియ ‘‘అనిచ్చం ఖయట్ఠేన, దుక్ఖం భయట్ఠేనా’’తిఆదినా **పరివత్తేన్తేన వియ** చ ఆదాయ ఊహిత్వా దిన్నమేవ పఞ్ఞా పటివిజ్ఝతి. ద్విన్నం సమానకాలత్తేపి పచ్చయభావేన సఙ్కప్పస్స పురిమకాలస్స వియ నిద్దేసో కతో. **సజాతితో**తి ‘‘దుక్ఖే ఞాణ’’న్తిఆదీసు సమానాయ పఞ్ఞాజాతియా. **కిరియతో**తి ఏత్థ పఞ్ఞాసదిసకిచ్చం కిరియాతి వుత్తం, పుబ్బే పన సమాధిఉపకారకం తదనురూపం కిచ్చన్తి అయమేత్థ విసేసో. ‘‘సబ్బం, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్య’’న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౪౬) వచనతో చత్తారిపి అభిముఖం పచ్చక్ఖతో ఞాతబ్బాని, అభివిసిట్ఠేన వా ఞాణేన ఞాతబ్బానీతి **అభిఞ్ఞేయ్యాని.**

దురభిసమ్భవతరన్తి అభిసమ్భవితుం సాధేతుం అసక్కుణేయ్యతరం, సత్తివిఘాతేన దురధిగమన్తి అత్థో. బాధకపభవసన్తినియ్యానలక్ఖణేహి వవత్థానం **సలక్ఖణవవత్థానం. దురవగాహత్థేన గమ్భీరత్తాతి** ఓళారికా దుక్ఖసముదయా.

తిరచ్ఛానగతానమ్పి హి దుక్ఖం ఆహారాదీసు చ అభిలాసో పాకటో, పీళనాదిఆయూహనాదివసేన పన ''ఇదం దుక్ఖం, ఇదమస్స కారణ''న్తి యాథావతో ఓగాహితుం అసక్కుణేయ్యత్తా **గమ్భీరా,** సణ్హసుఖుమధమ్మత్తా నిరోధమగ్గా సభావతో ఏవ గమ్భీరత్తా **దురవగాహా,** తేనేవ ఉప్పన్నే మగ్గే నత్థి నిరోధమగ్గానం యాథావతో అనవగాహోతి. నిబ్బానమ్పి మగ్గేన అధిగన్తబ్బత్తా తస్స ఫలన్తి అపదిస్సతీతి ఆహ ''**ఫలాపదేసతో**''తి. వుత్తఞ్హి ''దుక్ఖనిరోధే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా''తి (విభ. ౭౨౯). మగ్గోపి నిరోధస్స సమ్పాపకభావతో హేతూతి అపదిస్సతీతి ఆహ ''**హేతుఅపదేసతో**''తి. వుత్తమ్పి చేతం ''దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయ ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా''తి (విభ. ౭౨౯). **ఇతి విజఞ్ఞాతి ఇతి**-సద్దేన విజాననక్కమం దస్సేతి. **ఏవం పకారేహీతి ఏవం**-సద్దేన విజాననకారణభూతే నయే.

ఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. దుక్ఖసచ్చనిద్దేసో

జాతినిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౦. **తత్థ ...పే.... అయం మాతికాతి** నిద్దేసవారఆదిమ్హి వుత్తే జాతిఆదినిద్దేసే తేసం జాతిఆదీనం నిద్దేసవసేన దుక్ఖస్స అరియసచ్చస్స కథనత్థాయ, తేసు వా జాతిఆదీసు తేసఞ్చ దుక్ఖట్ఠే వేదితబ్బే జాతిఆదీనం నిద్దేసవసేన దుక్ఖస్స అరియసచ్చస్స కథనత్థాయ దుక్ఖదుక్ఖన్తిఆదికా దుక్ఖమాతికా వేదితబ్బాతి అత్థో. అథ వా **తత్థాతి** తస్మిం నిద్దేసవారే. ''జాతిపి దుక్ఖా...పే.... సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా''తి అయం దుక్ఖస్స అరియసచ్చస్స కథనత్థాయ మాతికాతి యథాదస్సితస్స జాతిఆదినిద్దేసస్స మాతికాభావం దీపేతి. తం దీపేత్వా పున యస్మిం పదద్వయే ఠత్వా దుక్ఖం అరియసచ్చం కథేతబ్బం, తస్స నిద్ధారణత్థం సబ్బం దుక్ఖం సఙ్కడ్ఢన్తో ఆహ ''**ఇదఞ్హి దుక్ఖం నామా**''తిఆది.

సభావతోతి దుక్ఖవేదయితసభావతో. **నామతోతి** తేనేవ సభావేన లద్ధనామతో. తేన న అఞ్ఞేన పరియాయేన ఇదం దుక్ఖం నామ, అథ ఖో దుక్ఖత్తాయేవాతి సభావేన నామం విసేసేతి. అథ వా **నామతోతి** ఉదయబ్బయవన్తతాయ లద్ధనామతో. యథా అఞ్ఞే ఉదయబ్బయవన్తో ధమ్మా న సభావతో దుక్ఖా, న ఏవం ఇదం, అథ ఖో సభావతో దుక్ఖా, భూతమేవేదం దుక్ఖన్తి పురిమేన దుక్ఖ-సద్దేన పచ్ఛిమం విసేసేతి. విపరిణామవన్తతాయ సుఖం అనిట్ఠమేవ హోతీతి దుక్ఖం నామ జాతం. తేనేవాహ ''**దుక్ఖుప్పత్తిహేతుతో**''తి. కణ్ణసూలాదీహి అభిభూతస్స నిత్థుననాదీహి దుక్ఖాభిభూతతాయ విఞ్ఞాయమానాయపి కిం తవ రుజ్జతీతి పుచ్ఛిత్వావ కణ్ణసూలాదిదుక్ఖం జానితబ్బం హోతీతి **పటిచ్ఛన్నదుక్ఖతా** తస్స వుత్తా. **ఉపక్కమస్స చ పాకటభావతోతి** కారణావసేన దుక్ఖవిసేసస్స పాకటభావం దస్సేతి.

సభావం ముఞ్చిత్వా పకారన్తరేన దుక్ఖన్తి వుచ్చమానం **పరియాయదుక్ఖం**. కథేతబ్బత్తా పటిఞ్ఞాతం యథా కథేతబ్బం, తంపకారదస్సనత్థం ''**అరియసచ్చఞ్చ నామేత**''న్తిఆదిమాహ. **సఙ్ఖేపో** సామఞ్ఞం, సామఞ్ఞఞ్చ విసేసే అన్తోకరిత్వా పవత్తతీతి తత్థ ఉభయథాపి కథేతుం వట్టతి. **విత్థారో పన** విసేసో జాతిఆదికో, విసేసో చ విసేసన్తరనివత్తకోతి జాతిఆదీసు జరాదీనం సఙ్ఖిపనం న సక్కా కాతున్తి తత్థ విత్థారేనేవ కథేతబ్బం.

౧౯౧. “అపరస్స అపరస్సా”తి దీపనం **అపరత్థదీపనం**. సామిఅత్థేపి హి అపరత్థ-సద్దో సిజ్ఝతీతి. **తేసం తేసన్తి** వా సామివసేన వుత్తం అత్థం భుమ్మవసేన వత్తుకామతాయ ఆహ ‘‘**అపరత్థదీపన**’’న్తి, అపరస్మిం అపరస్మిం దీపనన్తి అత్థో. అపరస్స అపరస్స వా జాతిసఙ్ఖాతస్స అత్థస్స దీపనం **అపరత్థదీపనం**. పఞ్చగతివసేన ఏకేకాయపి గతియా ఖత్తియాదిభుమ్మదేవాదిహత్థిఆదిజాతివసేన చాతి **గతిజాతివసేన**.

తిణాకారో **తిణజాతి**, నో చ ఉపాదాపఞ్ఞత్తీతి ‘‘**పఞ్ఞత్తియ**’’న్తి ఆహ. **తదుపాదాయాతి** తం పఠమం విఞ్ఞాణం ఉపాదాయ అయం జాతి, నాస్స కుతోచి నిగ్గమనం ఉపాదాయ. యస్మా చ ఏవం, తస్మా **సావస్స జాతి** పఠమవిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతాతి అత్థో. అథ వా తదుపాదాయ సజాతోతి వుచ్చతీతి **సావస్స జాతి** పఠమవిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతాతి అత్థో. విఞ్ఞాణముఖేన చ పఞ్చపి ఖన్ధా వుత్తా హోన్తీతి ‘‘**పటిసన్ధియ**’’న్తి ఆహ. అరియభావకరణత్తా **అరియసీల**న్తి పాతిమోక్ఖసంవరో వుచ్చతి. జాతిఆదీనిపి లక్ఖణాని ధమ్మానం ఆకారవికారాతి కత్వా సహుప్పాదకా సహవికారకాతి వుత్తా. **జాయనట్ఠేనాతి**ఆది ఆయతనవసేన యోనివసేన చ ద్వీహి ద్వీహి పదేహి సబ్బసత్తే పరియాదియిత్వా జాతిం దస్సేతుం వుత్తం. పురిమనయే పన ఏకేకేనేవ పదేన సబ్బసత్తే పరియాదియిత్వా జాతి దస్సితాతి అయం విసేసో. కేచి పన “పురిమనయే కత్తునిద్దేసో, పచ్ఛిమనయే భావనిద్దేసో కతో”తి వదన్తి, “తేసం తేసం సత్తానం జాతీ”తి పన కత్తరి సామినిద్దేసస్స కతత్తా ఉభయత్థాపి భావనిద్దేసోవ యుత్తో. సమ్పుణ్ణా జాతి **సఞ్జాతి**. పాకటా నిబ్బత్తి **అభినిబ్బత్తి**. “తేసం తేసం సత్తానం…పే॰… అభినిబ్బత్తీ”తి సత్తవసేన పవత్తత్తా **సమ్ముతికథా**.

తత్ర తత్రాతి ఏకచతువోకారభవేసు ద్విన్నం ద్విన్నం, సేసే రూపధాతుయం పటిసన్ధిక్ఖణే ఉప్పజ్జమానానం పఞ్చన్నం, కామధాతుయం వికలావికలిన్ద్రియానం వసేన సత్తన్నం నవన్నం దసన్నం పున దసన్నం ఏకాదసన్నఞ్చ ఆయతనానం వసేన సఙ్గహో వేదితబ్బో. ఏకభవపరియాపన్నస్స ఖన్ధసన్తానస్స పఠమాభినిబ్బత్తిభూతా పటిసన్ధిక్ఖన్ధాతి ఆహ ‘‘**పఠమాభినిబ్బత్తిలక్ఖణా**’’తి. తమేవ సన్తానం నియ్యాతేన్తం వియ “హన్ద గణ్హథా”తి పటిచ్ఛాపేన్తం వియ పవత్తతీతి **నియ్యాతనరసా**. సన్తతియా ఏవ ఉమ్ముజ్జనం హుత్వా గయ్హతీతి **ఉమ్ముజ్జనపచ్చుపట్ఠానా**. దుక్ఖరాసిస్స విచిత్తతా దుక్ఖవిచిత్తతా, దుక్ఖవిసేసా వా తదవయవా, తం పచ్చుపట్ఠాపేతి ఫలతీతి **దుక్ఖవిచిత్తతాపచ్చుపట్ఠానా**.

పరియాయనిప్పరియాయదుక్ఖేసు యం దుక్ఖం జాతి హోతి, తం దుక్ఖభావోయేవ తస్సా దుక్ఖట్ఠో. యది అక్ఖానేన పాపుణితబ్బం సియా, భగవా ఆచిక్ఖేయ్య. భగవతాపి –

> “తం కిం మఞ్ఞథ, భిక్ఖవే, కతమో ను ఖో మహన్తతరో? యో చాయం మయా పరిత్తో పాణిమత్తో పాసాణో గహితో, యో చ హిమవా పబ్బతరాజాతి. అప్పమ…పే॰… గహితో, హిమవన్తం పబ్బతరాజానం ఉపనిధాయ సఙ్ఖమ్పి న ఉపేతి, కలభాగమ్పి న ఉపేతి, ఉపనిధమ్పి న ఉపేతి. ఏవమేవ ఖో, భిక్ఖవే, యం సో పురిసో తీహి సత్తిసతేహి హఞ్ఞమానో తతోనిదానం దుక్ఖం దోమనస్సం పటిసంవేదేతి, తం నేరయికస్స దుక్ఖస్స ఉపనిధాయ సఙ్ఖమ్పి…పే॰… ఉపనిధమ్పి న ఉపేతీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౫౦) –

ఉపమావసేన పకాసితం **ఆపాయికదుక్ఖం**. సుఖుప్పత్తికారణాని సుచీని ఉప్పలాదీనీతి కత్వా తత్థ నిబ్బత్తినివారణేన జాతియా దుక్ఖవత్థుభావం దస్సేతి ‘‘**అథ ఖో**’’తిఆదినా. దుక్ఖుప్పత్తికారణే నిబ్బత్తేసేన గబ్భపరిహరణూపక్కమేన వినా మాతుకుచ్ఛిసమ్భవమేవ **దుక్ఖం గబ్భోక్కన్తిమూలకం** అఞ్ఞానపేక్ఖత్తా, ఉపక్కమనిబ్బత్తం పన **పరిహరణమూలకం** ఓక్కన్తిమత్తానపేక్ఖత్తా. అయమేతేసం విసేసో.

అత్తనో అభిముఖం కడ్ఢనం **ఆకడ్ఢనం,** పరితో సబ్బతోభాగేన కడ్ఢనం **పరికడ్ఢనం.** అధో ధుననం **ఓధుననం,** తిరియం, సబ్బతో వా ధుననం **నిధుననం.** తచ్ఛేత్వా ఖారపక్ఖిపనం **ఖారాపటిచ్ఛకం.**

సకలసరీరన్హాపనం **న్హాపనం,** ఏకదేసధోవనం **ధోవనం,** సూరియాభిముఖపవత్తనేన **ఆతాపనం,** పఞ్చగ్గితాపేన **పరితాపనం** దట్ఠబ్బం. సబ్బోయేవ వా తాపో ద్విధాపి వుత్తో.

కుహిం ను పతిట్ఠం లభేథ, జాతియా వినా న తస్స దుక్ఖస్స పతిట్ఠానం అత్థీతి అత్థో, జాతియా వా వినా సో సత్తో కుహిం ను పతిట్ఠం, కత్థ ను పతిట్ఠన్తో తం దుక్ఖం లభేథాతి అత్థో. తత్థ తిరచ్ఛానేసు కథం దుక్ఖం భవేయ్య తహిం తిరచ్ఛానేసు జాతిం వినా. **న చస్సాతి** న చే అస్స. నను నేవత్థీతి సమ్బన్ధో కాతబ్బో, నను ఆహాతి వా. **యదతోతి** యస్మా నేవత్థి, తస్మా ఆహాతి అత్థో.

జరానిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౨. జీరణమేవ **జీరణతా,** జీరణస్స వా ఆకారో **తా**-సద్దేన వుత్తో.

యథాపురే అసల్లక్ఖేన్తేతి గారవకరణఉపట్ఠానాదీని అసల్లక్ఖేన్తే తంనిమిత్తం దోమనస్సం ఉప్పజ్జతీతి అత్థో.

సతాదీనన్తి సతిసుతవీరియపఞ్ఞాదీనం విప్పవాసనిమిత్తం అత్తనా అపసాదేతబ్బేహిపి అత్తనో పుత్తదారేహి అపసాదనీయతో. అవసవత్తఙ్గపచ్చఙ్గతాయ సుచిఅసుచిఆదివిచారణవిరహేన చ బాలకుమారకకాలో వియ జిణ్ణకాలో హోతీతి ఆహ ‘‘**భియ్యో బాలత్తప్పత్తియా**’’తి.

మరణనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౩. ‘‘కాలస్స అన్తకస్స కిరియా’’తి యా లోకే వుచ్చతి, సా చుతి, మరణన్తి అత్థో. చవనకాలోయేవ వా అనతిక్కమనీయత్తా విసేసేన కాలోతి వుత్తో, తస్స కిరియా చుతిక్ఖన్ధానం భేదప్పత్తియేవ. **మచ్చు మరణన్తి** ఏత్థాపి సమాసం అకత్వా యో మచ్చు వుచ్చతి భేదో, యఞ్చ మరణం పాణచాగో, ఇదం వుచ్చతి మరణన్తి విసుం సమ్బన్ధో న న యుజ్జతి.

యస్స ఖన్ధభేదస్స పవత్తత్తా ‘‘తిస్సో మతో, ఫుస్సో మతో’’తి వోహారో హోతి, సో ఖన్ధప్పబన్ధస్స అనుపచ్ఛిన్నతాయ ‘‘**సమ్ముతిమరణ**’’న్తి వుత్తో, పబన్ధసముచ్ఛేదో చ ‘‘**సముచ్ఛేదమరణ**’’న్తి. మరణమ్పి దుక్ఖన్తి ఇమస్మిం పనత్థే దుక్ఖసచ్చకథా వట్టకథాతి కత్వా ‘‘**సమ్ముతిమరణం అధిప్పేత**’’న్తి ఆహ. **తస్సేవ నామన్తి** తబ్భావతో తదేకదేసభావతో చ మరణ-సద్దబహుత్తే అసమ్మోహత్థం వుత్తం. **చుతిలక్ఖణన్తి** ‘‘చవనతా’’తి నిదస్సితచవనలక్ఖణమేవ వదతి. సమ్పత్తిభవఖన్ధేహి వియోజేతీతి **వియోగరసం,** వియోగకిరియాభూతతాయ వా ‘‘**వియోగరస**’’న్తి వుత్తం. సత్తస్స పురిమభవతో విప్పవాసో హుత్వా ఉపట్ఠాతీతి **విప్పవాసపచ్చుపట్ఠానం.**

మరణన్తికాతి మరణస్స ఆసన్నా. యది మరణం న భవిస్సతి, యథావుత్తం కాయికం చేతసికఞ్చ దుక్ఖం న భవిస్సతీతి ఆహ ‘‘**ద్విన్నమ్పి దుక్ఖానం వత్థుభావేనా**’’తి.

పాపకమ్మాదినిమిత్తన్తి పాపకమ్మనిమిత్తం పాపగతినిమిత్తఞ్చాతి అత్థో, కమ్మమ్పి వా ఏత్థ "నిమిత్త"న్తి వుత్తం ఉపపత్తినిమిత్తభావేన ఉపట్ఠానతో. తదుపట్ఠానేపి హి "అకతం వత మే కల్యాణ"న్తిఆదినా అనప్పకం దోమనస్సం ఉప్పజ్జతీతి. **భద్దస్సాతి** కల్యాణకమ్మస్సాతి అత్థో. **అవిసేసతోతి** "సబ్బేస"న్తి ఏతేన యోజేతబ్బం. **సబ్బేసన్తి** చ యేసం కాయికం దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, తేయేవ సబ్బే గహితా "**వితుజ్జమానమమ్మాన**"న్తి విసేసితత్తా. సన్ధీనం బన్ధనాని సన్ధిబన్ధనాని , తేసం ఛేదనేన నిబ్బత్తం దుక్ఖం "**సన్ధిబన్ధనచ్ఛేదన**"న్తి వుత్తం. **ఆది**-సద్దో వా కారణత్థో, సన్ధిబన్ధనచ్ఛేదనమూలకన్తి అత్థో.

అనయబ్యసనాపాదనం వియాతి అనయబ్యసనాపత్తి వియాతి అత్థో. వాళాదీహి కతే హి అనయబ్యసనాపాదనే అన్తోగధా అనయబ్యసనాపత్తి ఏత్థ నిదస్సనన్తి.

సోకనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౪. సుఖకారణం **హితం,** తస్స ఫలం **సుఖం. ఞాతిక్ఖయోతి** భోగాదీహి ఞాతీనం పరిహాని మరణఞ్చ. **అయం పన విసేసోతి** భోగబ్యసనాదిపదత్థవిసేసం రోగబ్యసనాదీసు సమాసవిసేసఞ్చ సన్ధాయాహ. ఞాతిభోగా పణ్ణత్తిమత్తా తబ్బినాసావాతి ఇమినా అధిప్పాయేన అపరినిప్ఫన్నతం సన్ధాయ "**అనిప్ఫన్నానీ**"తి ఆహ. అపరినిప్ఫన్నతంయేవ హి సన్ధాయ **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౨.౪౪౭ ఆదయో) చ "దస రూపాని అనిప్ఫన్నానీ"తి వుత్తం. **రూపకణ్డవణ్ణనాయఞ్హి** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౯౭౫ పకిణ్ణకకథా) ని "అపరినిప్ఫన్నానీ"తి వుత్తాని. **ఖన్ధవిభఙ్గే** చ నిప్ఫాదేతబ్బస్స నిరోధసమాపత్తిఆదికస్స నిప్ఫన్నతా వుత్తాతి అసభావధమ్మస్స చ నిప్ఫన్నతా, నిబ్బానస్సేవ అనిప్ఫన్నతాతి.

ధమ్మ-సద్దో హేతుఅత్థోతి ఆహ "**దుక్ఖస్స ఉప్పత్తిహేతునా**"తి. **ఝామన్తి** దడ్ఢం. పుబ్బే వుత్తలక్ఖణాదికా దోమనస్సవేదనా సోకోతి తస్స పున లక్ఖణాదయో న వత్తబ్బా సియుం, తథాపి దోమనస్సవిసేసత్తా సోకస్స చ విసిట్ఠా లక్ఖణాదయో వత్తబ్బాతి "**కిఞ్చాపీ**"తిఆదిమాహ. విసారరహితం అన్తో ఏవ సఙ్కుచితం చిన్తనం, సుక్ఖనం వా **అన్తోనిజ్ఝానం. పరినిజ్ఝాయనం** దహనం. ఞాతిబ్యసనాదిఅనురూపం సోచనం **అనుసోచనం,** తం తం వా గుణం దోసఞ్చ అనుగన్త్వా సోచనం తప్పనం **అనుసోచనం.**

జవనక్ఖణేతి మనోద్వారజవనక్ఖణే. తథా హి తం దస్సేన్తో "**ఏత్తకా మే**"తిఆదిమాహ. కాయవిఞ్ఞాణాదివీథియమ్పి పన జవనక్ఖణే దోమనస్సస్స పచ్చయో హోతి ఏవ. తేనేవ "**జవనక్ఖణే చా**"తి ఆహ. అఞ్ఞథా కాయికచేతసికదుక్ఖానం కాయవత్థుకమనోద్వారప్పవత్తానమేవ పచ్చయోతి గణ్హేయ్య తత్థ విసేసేన కాయికచేతసికసద్దప్పవత్తితో.

తుజ్జతీతి "తుదతీ"తి వత్తబ్బే బ్యత్తయవసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

పరిదేవనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౫. ఆదేవన్తి ఏతేనాతి ఆదేవోతి ఆదేవన-సద్దం కత్వా అస్సువిమోచనాదివికారం ఆపజ్జన్తానం తబ్బికారాపత్తియా సో సద్దో కరణభావేన వుత్తోతి. వీహిపలాపాదయో వియ తుచ్ఛం వచనం **పలాపో**. గుణదోసే కిత్తేతి బోధేతీతి **గుణదోసకిత్తనరసో** లాలప్ప-సద్దో. అత్థానత్థే హిరియితబ్బజనే చ అవిచారేత్వా పుగ్గలస్స సమ్భమభావో హుత్వా పరిదేవన-సద్దో ఉపట్ఠాతీతి

‘‘**సమ్భమపచ్చుపట్ఠానో**’’తి వుత్తో, సోకవత్థుఅవిఘాతేన వా సమ్భమో, న ఉత్తాససమ్భమో, సో చ పరిదేవన-సద్దేన పాకటో హోతీతి పరిదేవో ‘‘**సమ్భమపచ్చుపట్ఠానో**’’తి వుత్తో.

సోకాభిభూతో పరిదేవననిమిత్తం ముట్ఠిపోథనాదీని కరోతి, పరిదేవననిమిత్తమేవ చ ఞాతిఅబ్భత్థఙ్గమనాదీని చిన్తేతీతి పరిదేవస్స దుక్ఖదోమనస్సానం **వత్థుభావో** వుత్తో.

భియ్యోతి యేన వినా న హోతి, తతో పరిదేవసముట్ఠాపకదోమనస్సతో, పుబ్బే వుత్తదుక్ఖతో వా భియ్యో, కణ్ఠోట్ఠతాలుఆదిసోసజతోపి వా భియ్యోతి అఞ్ఞఞ్చ కాయికం చేతసికం తంనిదానదుక్ఖం సఙ్గణ్హాతి.

దుక్ఖదోమనస్సనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౬-౭. కాయికం దుక్ఖం కాయికస్స దుక్ఖస్స ఉపనిస్సయపచ్చయోతి ‘‘**దుక్ఖితస్స దుక్ఖం ఉప్పజ్జతీ**’’తి వుత్తం. ఏతేన దుక్ఖేన అభిభూతత్తా నక్ఖత్తం కీళితుం న లభామీతి బలవదోమనస్సం ఉప్పజ్జతీతి దుక్ఖస్స దోమనస్సవత్థుతా హోతి.

అత్తనో పవత్తిక్ఖణం సన్ధాయ ‘‘**పీళేతీ**’’తి వుత్తం కాయికదుక్ఖం, తదుపనిస్సయతో వా.

ఆవట్టన్తీతి పరివట్టన్తి. **వివట్టన్తీ**తి పబ్భారే ఖిత్తత్థమ్భో వియ లుఠన్తి. మూలచ్ఛిన్నరుక్ఖో వియ **ఛిన్నపపాతం పపతన్తి,** పరిదయ్హమానచిత్తా పురిమదోమనస్సుపనిస్సయవసేన **చిన్తేన్తి,** విగతే దోమనస్సే తథాచిన్తనం నత్థీతి.

ఉపాయాసనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౮. సబ్బవిసయప్పటిపత్తినివారణవసేన సమన్తతో సీదనం **సంసీదనం,** ఉట్ఠేతుమ్పి అసక్కుణేయ్యతాకరణవసేన అతిబలవం, విరూపం వా సీదనం **విసీదనం**. అఞ్ఞం విసయం అగన్త్వా ఞాతిబ్యసనాదీసు విరూపో ఆసఙ్గో తత్థేవ అవబన్ధతా **బ్యాసత్తి**. నిత్థుననకరణతో **నిత్థుననరసో**. విసీదనం **విసాదో**.

సయం న దుక్ఖో దోసత్తా సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నధమ్మన్తరత్తా వా. యే పన దోమనస్సమేవ ఉపాయాసోతి వదేయ్యుం, తే “ఉపాయాసో తీహి ఖన్ధేహి ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా సమ్పయుత్తో, ఏకేన ఖన్ధేన ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా కేహిచి సమ్పయుత్తో”తి (ధాతు. ౨౪౯) ఇమాయ పాళియా పటిక్ఖిపితబ్బా. విసాదప్పత్తియా సుఖదుక్ఖకారణం అగణయిత్వా దుక్ఖట్ఠానాదీని కరోన్తానం ఉపాయాసో కాయికదుక్ఖస్స వత్థు హోతి, విసాదనవసేనేవ ఞాతివినాసాదీని చిన్తేన్తానం దోమనస్సస్స. అత్తనో పవత్తిక్ఖణేయేవ ఉపాయాసో దోమనస్ససమ్పయోగతో చిత్తం పరిదహతి, అవిప్ఫారికతాకరణవసేన కాయం విసాదేతి, తదుభయకరణేనేవ తతో పరం తంనిమిత్తం కాయికం చేతసికఞ్చ అధిమత్తం దుక్ఖం జనయతీతి దుక్ఖో వుత్తో.

అప్పియసమ్పయోగనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౯. **న అప్పియన్తీ**తి న గమియన్తి, న పవేసీయన్తీతి అత్థో. **అనత్థన్తి** బ్యసనం, దుక్ఖం వా. **అహితన్తి** తస్స హేతుం. దుతియే అత్థవికప్పే అత్థం న కామేన్తీతి **అనత్థకామా**తిఆది అసమత్థసమాసోపి యోజితో. “అసూరియపస్సాని

ముఖానీ"తిఆదీసు వియ హి యేన సమాసో, న తస్సాయం పటిసేధకో **అ**-కారోతి. యస్మిం కిస్మిఞ్చి నిబ్బయే యోగక్ఖేమ-సద్దో నిరుళ్హో దుక్ఖయోగతో ఖేమత్తా.

సఙ్గతిఆదీసు సఙ్ఖారవసేన యం లబ్భతి, తం గహేతబ్బం. న హి సఙ్ఖారానం ఠానినిసజ్జాదయో భోజనాదికిచ్చేసు వా సహకరణం విజ్జతీతి పచ్ఛిమద్వయం తదత్థవసేన లబ్భతీతి న సక్కా వత్తున్తి. **యం లబ్భతీ**తి వా యం అత్థజాతం లబ్భతీతి అత్థో. తేన యథా లబ్భతి సఙ్గతిఆదీసు అత్థో, తథా యోజేతబ్బో. పుగ్గలస్స హి సఙ్గతి గన్త్వా సఙ్ఖారేహి సంయోగో హోతి, ఆగతేహి చ తేహి, పుగ్గలస్స చ అత్తనో ఠానాదీసు సఙ్ఖారేహి సహభావో హోతి, సబ్బకిరియాసు చ మిస్సీభావోతి. **అనత్థభావో** ఉపద్దవభావో.

అనిట్ఠానం ఆపాథగమనమత్తం తంగహణమత్తఞ్చ **అప్పియసమ్పయోగో,** న పన పథవిఫస్సాదయో వియ అప్పియసమ్పయోగో నామ ఏకో ధమ్మో అత్థీతి ఆహ **''సో అత్థతో ఏకో ధమ్మో నామ నత్థీ**''తి. అనిట్ఠాని కణ్టకాదీని అమిత్తా చ ఉసుఆదీహి విజ్ఝనాదిదుక్ఖం ఉప్పాదేన్తి.

ఇధాతి ఇమస్మిం లోకే దుక్ఖం హోతీతి వా ఇధ ఇమస్మిం దుక్ఖసచ్చనిద్దేసే దుక్ఖో వుత్తోతి వా యోజేతబ్బం.

పియవిప్పయోగనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౦. మినన్తీతి నాళియాదీసు ధఞ్ఞం వియ అన్తో పక్ఖిపన్తి, న బహి కరోన్తీతి అత్థో. **అమా**-సద్దో సహభావదీపకో. **ఞాయన్తి వా** అజ్ఝత్తికాఇచ్చేవ. ఞాతిబ్యసనాదికో హుత్వా ఉపట్ఠాతీతి **బ్యసనపచ్చుపట్ఠానో**. సోకుప్పాదనేనేవ సరీరం సోసేన్తి, కిసం కరోన్తి, అకిసమ్పి నిరోజతాకరణేన మిలాపేన్తి, తతో చ కాయికం దుక్ఖం ఉప్పజ్జతీతి తదుప్పాదకతా వుత్తా.

సోకసరసమప్పితాతి ఏతేన చేతసికదుక్ఖం దస్సేతి, **వితుజ్జన్తీ**తి ఏతేన కాయికం దుక్ఖం.

ఇచ్ఛానిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౧. యస్మిం కాలే జాతియా న ఆగన్తబ్బం, తం కాలం గహేత్వా ఆహ **''పరినిబ్బుతేసు చ విజ్జమానం జాతియా అనాగమన**''న్తి. **యమ్పీ**తి యేనపీతి అత్థో వుత్తో. యదాపి పన **యం**-సద్దో "ఇచ్ఛ"న్తి ఏతం అపేక్ఖతి, తదాపి అలాభవిసిట్ఠా ఇచ్ఛా వుత్తా హోతి. యదా "న లభతీ"తి ఏతం అపేక్ఖతి, తదా ఇచ్ఛావిసిట్ఠో అలాభో వుత్తో హోతి. సో పనత్థతో అఞ్ఞో ధమ్మో నత్థి, తథాపి అలబ్భనేయ్యఇచ్ఛావ వుత్తా హోతి. అపాపుణితబ్బేసు పవత్తత్తా ఏవ **''అప్పత్తిపచ్చుపట్ఠానా**''తి వుత్తా. యత్థ హి సా ఇచ్ఛా పవత్తా, తం వత్థుం అపాపుణన్తీ హుత్వా గయ్హతీతి.

ఛిన్నభిన్నగణేనాతి నిల్లజ్జేన ధుత్తగణేన, కప్పటికగణేన వా.

విఘాతమయన్తి చిత్తవిఘాతమయం దోమనస్సం చిత్తవిఘాతతో ఏవ ఉప్పన్నం ఉబ్బన్ధనజరాతిసారాదికాయికం దుక్ఖఞ్చ. **ఇచ్ఛితాలాభ**న్తి అలబ్భనేయ్యఇచ్ఛమేవ వదతి.

ఉపాదానక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౨. విత్థిణ్ణస్స దుక్ఖస్స ఏత్తకన్తి దస్సనం దుక్ఖస్స సఙ్ఖేపో, తం కాతుం న సక్కా విత్థారస్స అనన్తత్తా. దుక్ఖవిత్థారగతం పన దేసనావిత్థారం పహాయ యత్థ సబ్బో దుక్ఖవిత్థారో సమోధానం గచ్ఛతి, తత్థ దేసనాయ వవత్థానం సఙ్ఖేపో, తం కాతుం సక్కా తాదిసస్స వత్థునో సబ్భావా.

దేసం జానన్తో మగ్గక్ఖాయికపురిసో **దేసకో**. భగవాపి **దుక్ఖస్స దేసకో**. **''దుక్ఖన్తదేసకేనా''**తి వా పాఠో, దుక్ఖన్తక్ఖాయికోతి అత్థో.

పావకాదయో యథా ఇన్ధనాదీని బాధేన్తి, ఏవం **బాధయమానా**. **మారణన్తికదుక్ఖాభిఘాతేనా**తి ఇమినా అతిపాకటేన జాతిజరాదుక్ఖవిఘాతజసోకాదయో దస్సేతి. **తతో**తి పరిదేవతో ఉద్ధం. కణ్ఠ సోసాది సన్ధి బన్ధచ్ఛేదనాది జనక ధాతుక్ఖోభ సమాయోగతో **కాయస్స ఆబాధనదుక్ఖం దుక్ఖం**. **యేసు కేసుచీ**తి తిస్సస్స వా ఫుస్సస్స వా ఉపాదానక్ఖన్ధేసు సబ్బమ్పి చక్ఖురోగాదిదుక్ఖం సబ్బసత్తగతం ఏవంపకారమేవాతి సఙ్ఖిపిత్వా దస్సేన్తోతి అత్థో.

దుక్ఖసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సముదయసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౩. ఉత్తరపదలోపం కత్వా **''పునబ్భవకరణం పునోబ్భవో''**తిఆహ. ''మనోసమ్ఫస్సో''తి ఏత్థ మనో వియ చ పురిమపదస్స ఓకారన్తతా దట్ఠబ్బా. అథ వా సీలట్ఠేన ఇక-సద్దేన గమియత్థత్తా కిరియావాచకస్స సద్దస్స అదస్సనం దట్ఠబ్బం యథా ''అపూపభక్ఖనసీలో ఆపూపికో''తి. ''తద్ధితా''ఇతి బహువచననిద్దేసా విచిత్తత్తా వా తద్ధితానం అభిధానలక్ఖణత్తా వా ''పునబ్భవం దేతీ''తిఆదీసు అత్థేసు పోనోబ్భవికసద్దసిద్ధి దట్ఠబ్బా. తత్థ కమ్మసహజాతా పునబ్భవం దేతి, కమ్మసహాయభూతా తదసహజాతా పునబ్భవాయ సంవత్తతి, దువిధాపి పునప్పునం భవే నిబ్బత్తేతి. తేనేవాహ **''పునబ్భవస్స దాయికాపీ''**తిఆది. **పోనోబ్భవికాయేవాతి నామం లభతీ**తి పునబ్భవం దాయికాపి అదాయికాపి పునబ్భవం దేతిచ్చేవ పోనోబ్భవికాతి సమానవిపాకాతి నామం లభతి సమానసభావత్తా తదానుభావత్తా చ. ఏవం ఇతరేసు దట్ఠబ్బం. తత్థ ఉపధిమ్హి యథానిబ్బత్తే అత్తభావే విపచ్చనకమ్మం ఏతిస్సాతి **ఉపధివేపక్కా**. నన్దనట్ఠేన **నన్దీ**, రఞ్జనట్ఠేన **రాగో**. యో చ నన్దిరాగో, యా చ తణ్హా, ఉభయమేతం ఏకత్థం, బ్యఞ్జనమేవ నానన్తి తణ్హా **''నన్దిరాగేన సద్ధిం అత్థతో ఏకత్తం గతా''**తి వుత్తా. రాగసమ్బన్ధేన **''ఉప్పన్నస్సా''**తి వుత్తం. రూపారూపభవరాగో విసుం వక్ఖతీతి కామభవే ఏవ భవపత్థనాఉప్పత్తి వుత్తాతి వేదితబ్బా.

తస్మిం తస్మిం పియరూపే పఠముప్పత్తివసేన **''ఉప్పజ్జతీ''**తి వుత్తా, పునప్పునం పవత్తివసేన **''నివిసతీ''**తి, పరియుట్ఠానానుసయవసేన వా ఉప్పత్తినివేసా యోజేతబ్బా. **సమ్పత్తియ**న్తి మనుస్ససోభగ్గే దేవత్తే చ. **అత్తనో చక్ఖు**న్తి సవత్థుకం చక్ఖుమాహ, సపసాదం వా మంసపిణ్డం. **విప్పసన్నపఞ్చపసాద**న్తి పరిసుద్ధనీలపీతలోహితకణ్హఓదాతవణ్ణపసాదం. **రజతపనాళికం వియ** ఛిద్దం అబ్భన్తరే ఓదాతతత్తా. **పామఙ్గసుత్తం వియ** లమ్బకణ్ణబద్ధం. తుఙ్గా ఉచ్చా దీఘా నాసికా **తుఙ్గనాసికా,** ఏవం **లద్ధవోహారం** అత్తనో **ఘానం**. ''లద్ధవోహారా''తి వా పాఠో. తస్మిం సతి తుఙ్గా నాసికా యేసం, తే **తుఙ్గనాసికా**. ఏవం **లద్ధవోహారా** సత్తా అత్తనో ఘానన్తి యోజనా కాతబ్బా. **జివ్హం...పే.... మఞ్ఞన్తి** వణ్ణా సణ్ఠానతో కిచ్చతో చ. **మనం...పే.... ఉళారం మఞ్ఞన్తి** అతీతాదిఅత్థవిచిననసమత్థం. **అత్తనా పటిలద్ధానీ**తి అజ్ఝత్తిఞ్చ సరీరగన్ధాదీని బహిద్ధా చ

విలేపనగన్ధాదీని. **ఉప్పజ్జమానా ఉప్పజ్జతీ**తి యదా ఉప్పజ్జమానా హోతి, తదా ఏత్థ ఉప్పజ్జతీతి సామఞ్ఞేన గహితా ఉప్పాదకిరియా లక్ఖణభావేన వుత్తా, విసయవిసిట్ఠా లక్ఖితబ్బభావేన. న హి సామఞ్ఞవిసేసేహి నానత్తవోహారో న హోతీతి. **ఉప్పజ్జమానా**తి వా అనిచ్ఛితో ఉప్పాదో హేతుభావేన వుత్తో. **ఉప్పజ్జతీ**తి నిచ్ఛితో ఫలభావేన "యది ఉప్పజ్జమానా హోతి, ఏత్థ ఉప్పజ్జతీ"తి. సో హి తేన ఉపయోజితో వియ హోతి.

సముదయసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిరోధసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౪. అనూహతేతి అనుద్ధతే, అప్పహీనేతి అత్థో.

సీహో వేధకే పటిపజ్జతి, న ఉసుమ్హి, సువానో లేడ్డుమ్హి పటిపజ్జతి, న పహారకే. ఖయగమనవసేన **విరజ్జతి,** అప్పవత్తిగమనవసేన **నిరుజ్ఝతి**. అనపేక్ఖతాయ చజనవసేన హానివసేన చ **చజీయతి,** పున యథా న పవత్తతి, తథా దూరఖిపనవసేన **పటినిస్సజ్జీయతి,** బన్ధనభూతాయ మోచనవసేన **ముచ్చతి,** అసంకిలేసవసేన **న అల్లీయతి**. ఆయూహనం సముదయో, తప్పటిపక్ఖవసేన **అనాయూహనం.**

అపఞ్ఞత్తిన్తి అపఞ్ఞాపనం, "తిత్తఅలాబు అత్థీ"తి వోహారాభావం వా. తిత్తఅలాబువల్లియా అప్పవత్తిం ఇచ్ఛన్తో పురిసో వియ మగ్గో దట్ఠబ్బో, తస్స తస్సా అప్పవత్తినిన్నచిత్తస్స మూలచ్ఛేదనం వియ మగ్గస్స నిబ్బానారమ్మణస్స తణ్హాపహానం. తదాప్పవత్తి వియ తణ్హాయ అప్పవత్తిభూతం నిబ్బానం దట్ఠబ్బం. దుతియూపమాయ దక్ఖిణద్వారం వియ నిబ్బానం, చోరఘాతకా వియ మగ్గో దట్ఠబ్బో, పురిమా వా ఉపమా మగ్గేన నిరుద్ధాయ పియరూపసాతరూపేసు నిరుద్ధాతి వత్తబ్బతాదస్సనత్థం వుత్తా, పచ్ఛిమా నిబ్బానం ఆగమ్మ నిరుద్ధాయపి.

నిరోధసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. మగ్గసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౫. అఞ్ఞమగ్గపటిక్ఖేపనత్థన్తి తిత్థియేహి కప్పితస్స మగ్గస్స దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదాభావం పటిక్ఖిపేతున్తి అత్థో, అఞ్ఞస్స వా మగ్గభావపటిక్ఖేపో **అఞ్ఞమగ్గపటిక్ఖేపో**. పుగ్గలస్స అరియభావకరత్తా అరియం కరోతీతి **అరియో,** అరియఫలపటిలాభకరత్తా అరియం లభాపేతి జనేతీతి **అరియో**. అత్తనో కిచ్చవసేన ఫలవసేన చ అరియనామలాభో ఏవ వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. అట్ఠ అఙ్గాని అస్సాతి అఞ్ఞపదత్థసమాసం అకత్వా "**అట్ఠఙ్గాని అస్స సన్తీతి అట్ఠఙ్గికో**"తి పదసిద్ధి దట్ఠబ్బా.

చతురఙ్గసమన్నాగతా వాచా జనం సఙ్గణ్హాతీతి తబ్బిపక్ఖవిరతిసభావా సమ్మావాచా భేదకరమిచ్ఛావాచాపహానేన జనే సమ్పయుత్తే చ పరిగ్గణ్హనకిచ్చవతీ హోతీతి "**పరిగ్గహలక్ఖణా**"తి వుత్తా. యథా చీవరకమ్మాదికో కమ్మన్తో ఏకం కాతబ్బం సముట్ఠాపేతి నిప్ఫాదేతి, తంతంకిరియానిప్ఫాదకో వా చేతనాసఙ్ఖాతో కమ్మన్తో హత్థపాదచలనాదికం కిరియం సముట్ఠాపేతి, ఏవం సావజ్జకత్తబ్బకిరియాసముట్ఠాపకమిచ్ఛాకమ్మన్తప్పహానేన సమ్మాకమ్మన్తో నిరవజ్జసముట్ఠాపనకిచ్చవా హోతి, సమ్పయుత్తధమ్మే చ సముట్ఠాపేన్తో ఏవ పవత్తతీతి "**సముట్ఠాపనలక్ఖణో**"తి వుత్తో. కాయవాచానం ఖన్ధసన్తానస్స చ సంకిలేసభూతమిచ్ఛాఆజీవప్పహానేన సమ్మాఆజీవో "**వోదాపనలక్ఖణో**"తి వుత్తో.

అత్తనో పచ్చనీకకిలేసా దిట్ఠేకట్ఠా అవిజ్జాదయో. **పస్సతీతి** పకాసేతీతి అత్థో. తేనేవ హి అజ్ఝేన తత్థ పచ్చవేక్ఖణా పవత్తతీతి. **తథేవాతి** అత్తనో పచ్చనీకకిలేసేహి సద్ధిన్తి అత్థో.

కిచ్చతోతి పుబ్బభాగేహి దుక్ఖాదిఞాణేహి కత్తబ్బకిచ్చస్స ఇధ నిప్ఫత్తితో, ఇమస్సేవ వా ఞాణస్స దుక్ఖాదిప్పకాసనకిచ్చతో. **తీణి నామాని లభతి** కామసఙ్కప్పాదిప్పహానకిచ్చనిప్ఫత్తితో. **సిక్ఖాపదవిభఙ్గే** (విభ॰ ౭౦౩ ఆదయో) "విరతిచేతనా సబ్బే సమ్పయుత్తధమ్మా చ సిక్ఖాపదానీ"తి వుత్తాతి తత్థ పధానానం విరతిచేతనానం వసేన "**విరతియోపి హోన్తి చేతనాయోపీ**"తి ఆహ. ముసావాదాదీహి విరమణకాలే వా విరతియో సుభాసితాదివాచాభాసనాదికాలే చ చేతనాయో యోజేతబ్బా, **మగ్గక్ఖణే విరతియోవ** చేతనానం అమగ్గఙ్గత్తా ఏకస్స ఞాణస్స దుక్ఖాదిఞాణతా వియ ఏకాయ విరతియా ముసావాదాదివిరతిభావో వియ చ ఏకాయ చేతనాయ సమ్మావాచాదికిచ్చత్తయసాధనసభావాభావా సమ్మావాచాదిభావాసిద్ధితో, తంసిద్ధియఞ్చ అఙ్గత్తయత్తాసిద్ధితో చ.

పుబ్బభాగేపి మగ్గక్ఖణేపి సమ్మాసమాధి ఏవాతి యదిపి సమాధిఉపకారకానం అభినిరోపనానుమజ్జనసమ్పియాయనబ్రూహనసన్తసుఖానం వితక్కాదీనం వసేన చతూహి ఝానేహి సమ్మాసమాధి విభత్తో, తథాపి వాయామో వియ అనుప్పన్నాకుసలానుప్పాదనాదిచతువాయామకిచ్చం, సతి వియ చ అసుభాసుఖానిచ్చానత్తేసు కాయాదీసు సుభాదిసఞ్ఞాపహానచతుసతికిచ్చం, ఏకో సమాధి చతుక్కజ్ఝానసమాధికిచ్చం న సాధేతీతి పుబ్బభాగేపి పఠమజ్ఝానసమాధిచిత్తే ఝానసమాధి పఠమజ్ఝానసమాధి ఏవ మగ్గక్ఖణేపి, తథా పుబ్బభాగేపి చతుత్థజ్ఝానసమాధిచిత్తే ఝానసమాధి చతుత్థజ్ఝానసమాధి ఏవ మగ్గక్ఖణేపీతి అత్థో.

వచీభేదస్స ఉపకారకో వితక్కో సావజ్జానవజ్జవచీభేదనివత్తనపవత్తనకరాయ సమ్మావాచాయపి ఉపకారకో ఏవాతి "**స్వాయ**"న్తిఆదిమాహ. వచీభేదనియామికా **వాచా** కాయికకిరియానియామకస్స సమ్మాకమ్మన్తస్స **ఉపకారికా. ఇదం వీరియన్తి** చతుసమ్మప్పధానవీరియం. **గతియోతి** నిప్ఫత్తియో, కిచ్చాదిసభావే వా. **సమన్నేసిత్వాతి** ఉపధారేత్వా.

పురిమాని ద్వే సచ్చాని ఉగ్గణ్హిత్వాతి సమ్బన్ధో. **ఇట్ఠం కన్తన్తి** నిరోధమగ్గేసు నిన్నభావం దస్సేతి, న అభినన్దనం, తన్నినిన్నభావోయేవ చ తత్థ కమ్మకరణం దట్ఠబ్బం.

కిచ్చతోతి పరిఞ్ఞాదితో. **ఆరమ్మణపటివేధోతి** సచ్ఛికిరియాపటివేధమాహ. **సబ్బమ్పి పటివేధఞాణం లోకుత్తరన్తి** కస్మా వుత్తం, నను ఉగ్గహాదిపటివేధో చ పటివేధోవ, న చ సో లోకుత్తరోతి? న, కేవలేన పటివేధ-సద్దేన ఉగ్గహాదిపటివేధానం అవచనీయత్తా, పటివేధనిమిత్తత్తా వా ఉగ్గహాదివసేన పవత్తం దుక్ఖాదీసు పుబ్బభాగే ఞాణం "పటివేధో"తి వుత్తం, న పటివేధత్తా, పటివేధభూతమేవ పన ఞాణం సన్ధాయాహ "**సబ్బమ్పి పటివేధఞాణం లోకుత్తర**"న్తి. ఉగ్గహపరిపుచ్ఛాఞాణానిపి సవనఞాణే ఏవ అవరోధం గచ్ఛన్తీతి "**సవనధారణసమ్మసనఞాణం లోకియ**"న్తి తివిధమేవ ఞాణమాహ. ఉగ్గహాదీహి సచ్చపరిగ్గణ్హనం **పరిగ్గహో**.

పయోగోతి కిరియా, వాయామో వా. తస్స మహన్తతరస్స ఇచ్ఛితబ్బతం దుక్కరతరతఞ్చ ఉపమాహి దస్సేతి "**భవగ్గగహణత్థ**"న్తిఆదినా.

పదఘాతన్తి ఏత్థ గతమగ్గో "పద"న్తి వుచ్చతి. యేన చుపాయేన కారణేన కామవితక్కో ఉప్పజ్జతి, సో తస్స గతమగ్గోతి తస్స ఘాతో **పదఘాతో. ఉస్సుక్కాపేత్వా**తి ఉద్ధం ఉద్ధం సన్తివిసేసయుత్తం కత్వా, వడ్ఢేత్వాతి అత్థో.

పాళియం విభత్తేసూతి కతరపాళియం? **ధమ్మసఙ్గహే** తావ అట్ఠ కసిణాని దస అసుభా చత్తారో బ్రహ్మవిహారా చత్తారి ఆరుప్పాని విభత్తాని, **ఆగమేసు** దస అనుస్సతియో ఆహారే పటికూలసఞ్ఞా చతుధాతువవత్థానన్తి ఇమాని చాతి తత్థ తత్థ విభత్తం. **ఇమేసు తీసూ**తి కామాదీసు తీసు ఠానేసు.

మిచ్ఛావాచాసఙ్ఖాతాయాతి ఏతేన ఏకాయ చేతనాయ పహాతబ్బఏకత్తం దస్సేతి. ఇధ అరియసావకో సకల్యాణపుథుజ్జనకో సేక్ఖో. **కాయద్వారవీతిక్కమా**తి ఆజీవహేతుకతో పాణాతిపాతాదితో విసుం విసుం విరమణం యోజేతబ్బం.

అయం పనస్సాతి మగ్గభావేన చతుబ్బిధమ్పి ఏకత్తేన గహేత్వా అస్స మగ్గస్స అయం ఝానవసేన సబ్బసదిససబ్బాసదిసఏకచ్చసదిసతా **విసేసో. పాదకజ్ఝాననియామేన హోతీ**తి ఇధ పాదకజ్ఝాననియామం ధురం కత్వా ఆహ, **అట్ఠసాలినియం** పన విపస్సనానియామం తత్థ సబ్బవాదావిరోధతో, ఇధ పన సమ్మసితజ్ఝానపుగ్గలజ్ఝాసయవాదనివత్తనతో పాదకజ్ఝాననియామం. విపస్సనానియామో పన సాధారణత్తా ఇధాపి న పటిక్ఖిత్తోతి దట్ఠబ్బో. అఞ్ఞే చాచరియవాదా వక్ఖమానా విభజితబ్బాతి యథావుత్తమేవ తావ పాదకజ్ఝాననియామం విభజన్తో ఆహ ''**పాదకజ్ఝాననియామేన తావా**''తి.

ఆరుప్పే చతుక్కపఞ్చక...పే.... వుత్తం అట్ఠసాలినియన్తి అధిప్పాయో. నను తత్థ "ఆరుప్పే తికచతుక్కజ్ఝానం ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం, న "చతుక్కపఞ్చకజ్ఝాన"న్తి? సచ్చం, యేసు పన సంసయో అత్థి, తేసం ఉప్పత్తిదస్సనేన, తేనత్థతో చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానం ఉప్పజ్జతీతి వుత్తమేవ హోతీతి ఏవమాహాతి వేదితబ్బం. సముదాయఞ్చ అపేక్ఖిత్వా ''**తఞ్చ లోకుత్తరం, న లోకియ**''న్తి ఆహ. చతుత్థజ్ఝానమేవ హి లోకియం తత్థ ఉప్పజ్జతి, న చతుక్కం పఞ్చకఞ్చాతి. **ఏత్థ కథ**న్తి పాదకజ్ఝానస్స అభావా కథం దట్ఠబ్బన్తి అత్థో. **తంఝానికావ తస్స తత్థ తయో మగ్గా ఉప్పజ్జన్తి** తజ్ఝానికం పఠమఫలాదిం పాదకం కత్వా ఉపరిమగ్గభావనాయాతి అధిప్పాయో, తికచతుక్కజ్ఝానికం పన మగ్గం భావేత్వా తత్థుప్పన్నస్స అరూపజ్ఝానం తజ్ఝానికం ఫలఞ్చ పాదకం కత్వా ఉపరిమగ్గభావనాయ అఞ్ఞఝానికాపి ఉప్పజ్జన్తీతి ఝానఙ్గాదినియామికా పుబ్బాభిసఙ్ఖారసమాపత్తి పాదకం, న సమ్మసితబ్బాతి ఫలస్సపి పాదకతా దట్ఠబ్బా.

దుక్ఖఞాణాదీనం రూపాదిఛళారమ్మణత్తా నేక్ఖమ్మసఙ్కప్పాదీనం కసిణాదితంతంకుసలారమ్మణారమ్మణత్తా సమ్మావాచాదీనం అఙ్గానం తంతంవిరమితబ్బాదిఆరమ్మణత్తా ''**యథానురూప**''న్తి ఆహ. **తదనురూపో**తి అవిప్పటిసారకరసీలం వాయామస్స విసేసపచ్చయోతి సీలానురూపతా వాయామస్స వుత్తా సమ్పయుత్తస్సపి, సమ్పయుత్తస్సేవ చ వచనతో "సీలభూమియం పతిట్ఠితస్సా"తి అవత్వా ''**పతిట్ఠమానస్సా**''తి వుత్తం. **చేతసో అసమ్మోసో**తి "ఏకారక్ఖో"తి ఏత్థ వుత్తేన సతారక్ఖేన చేతసో రక్ఖితతా. తేనాహ ''**ఇతి...పే.... సువిహితచిత్తారక్ఖస్సా**''తి.

ఆసవక్ఖయఞాణస్స విజ్జాభావో వుత్తోతి ఆసవక్ఖయసఙ్ఖాతే మగ్గే తీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహితే పఞ్ఞాక్ఖన్ధో **విజ్జా**, సీలస్స చతున్నఞ్చ ఝానానం చరణభావో వుత్తోతి ఇతరే ద్వే ఖన్ధా **చరణం**. యన్తి ఏతేన నిబ్బానం గచ్ఛన్తీతి యానం, విపస్సనావ

యానం **విపస్సనాయానం**. సీలం సమాధిస్స విసేసపచ్చయో, సమాధి విపస్సనాయాతి సమథస్స ఉపకారత్తా సీలక్ఖన్ధో చ **సమథయానేన** సఙ్గహితో. **విపస్సనాయానేన** కామేసు ఆదీనవం విభావేన్తో సమథయానేన నిరామిసం ఝానసుఖం అపరిచ్చజన్తో అన్తద్వయకుమ్మగ్గం వివజ్జేతి. పఞ్ఞా వియ మోహస్స, సీలసమాధయో చ దోసలోభానం ఉజువిపచ్చనీకా అదోసాలోభేహి సాధేతబ్బత్తా. సీలసమాధిపఞ్ఞాయోగతో **ఆదిమజ్ఝపరియోసానకల్యాణం**. సీలాదీని హి సాసనస్స ఆదిమజ్ఝపరియోసానన్తి. యస్మిం ఠితో మగ్గట్ఠో ఫలట్ఠో చ అరియో హోతి, తం మగ్గఫలసఙ్ఖాతం ఖన్ధత్తయసఙ్గహితం సాసనం **అరియభూమి**.

మగ్గసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౦౬-౨౧౪. అరియసచ్చ-సద్దో సముదయే వత్తమానో పరిఞ్ఞేయ్యభావరహితే ఏకన్తపహాతబ్బే తణ్హాసఙ్ఖాతే సముదయే పవత్తతి, న పహాతబ్బపరిఞ్ఞేయ్యేసు అవసేసకిలేసావసేసాకుసలేసు అప్పహాతబ్బేసు చ సాసవకుసలమూలావసేససాసవకుసలేసూతి సప్పదేసో తత్థ సముదయో హోతి, కేవలం సచ్చసద్దే నిప్పదేసోతి ఆహ ‘‘**నిప్పదేసతో సముదయం దస్సేతు**’’న్తి. దుక్ఖనిరోధా పన అరియసచ్చదేసనాయం ధమ్మతో నిప్పదేసా ఏవ. న హి తతో అఞ్ఞో ధమ్మో అత్థి, యో సచ్చదేసనాయం దుక్ఖం నిరోధోతి చ వత్తబ్బో సియా, మగ్గోపి అట్ఠఙ్గికపఞ్చఙ్గికవారేసు అపుబ్బో నత్థి, తస్మా సముదయమేవ “నిప్పదేసతో దస్సేతు”న్తి వదతి తస్స సబ్బత్థ తీసుపి వారేసు అపుబ్బస్స దస్సితత్తా. అపుబ్బసముదయదస్సనత్థాయపి హి సచ్చదేసనాయం “తత్థ కతమో దుక్ఖసముదయో? తణ్హా”తి వచనం కేవలాయ తణ్హాయ సచ్చ-సద్దస్స పవత్తిదస్సనత్థన్తి. దేసనావసేన పన తం తం సముదయం ఠపేత్వా దుక్ఖం తస్స తస్స పహానవసేన నిరోధో అట్ఠఙ్గికపఞ్చఙ్గికసబ్బలోకుత్తరకుసలవసేన మగ్గో చ అరియసచ్చదేసనాయం న వుత్తోతి దుక్ఖాదీని చ తత్థ సప్పదేసాని దస్సితాని హోన్తీతి తాని చ నిప్పదేసాని దస్సేతుం సచ్చదేసనా వుత్తాతి వత్తుం వట్టతి. **పచ్చయసఙ్ఖాత**న్తి కమ్మకిలేసవసేన జాతిఆదిదుక్ఖస్స మూలభూతన్తి అత్థో.

నిరోధసచ్చం...పే.... పఞ్చహాకారేహి నిద్దిట్ఠన్తి అరియసచ్చదేసనతో సచ్చదేసనాయ విసేసం దస్సేతి. తత్థ “తిణ్ణన్నఞ్చ కుసలమూలానం అవసేసానఞ్చ సాసవకుసలానం పహాన”న్తి ఇదం తేసం పచ్చయానం అవిజ్జాతణ్హాఉపాదానానం పహానవసేన, అవిజ్జాదీసు వా పహీనేసు తేసం అప్పవత్తివసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. న హి కుసలా పహాతబ్బాతి. **పహాన**న్తి చ మగ్గకిచ్చవసేన తదధిగమనీయం నిరోధం దస్సేతి, నిరోధస్సేవ వా తణ్హాదీనం అప్పవత్తిభావో **పహాన**న్తి దట్ఠబ్బం.

యదిపి “పుబ్బేవ ఖో పనస్స కాయకమ్మం వచీకమ్మం ఆజీవో సుపరిసుద్ధో హోతి, ఏవమస్సాయం అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో భావనాపారిపూరిం గచ్ఛతీ”తి (మ. ని. ౩.౪౩౧) లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే అట్ఠఙ్గికమగ్గపారిపూరియా ఉపనిస్సయదస్సనత్థం ఇదం వుత్తం, తథాపి “పుబ్బేవ ఖో పనా”తి వచనం కాయకమ్మాదిసుద్ధియా దూరతరుపనిస్సయతం, చక్ఖాదీసు అసారజ్జన్తస్స అసంయుత్తస్స అసమ్మూళ్హస్స ఆదీనవానుపస్సినో విహరతో తాయేవ వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ ఆయతిం పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధేసు అపచయం గచ్ఛన్తేసు సబ్బసఙ్ఖారేసు వివట్టనవసేన, పోనోబ్భవికతణ్హాయ పహీయమానాయ

కిలేసదూరీభావేన, కాయికచేతసికదరథసన్తాపపరిళాహేసు పహీయమానేసు పస్సద్ధకాయచిత్తవసేన కాయికచేతసికసుఖే పటిసంవేదియమానే “యా తథాభూతస్స దిట్ఠి, సాస్స హోతి సమ్మాదిట్ఠీ”తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౪౩౧) వుత్తానం వుట్ఠానగామినివిపస్సనాక్ఖణే పవత్తానం పఞ్చన్నం సమ్మాదిట్ఠాదీనం అఙ్గానం ఆసన్నతరుపనిస్సయతఞ్చ దస్సేతీతి ఆసన్నతరుపనిస్సయవసేన పఞ్చఙ్గికం మగ్గం సుఖం బుజ్ఝన్తానం పుగ్గలానం అజ్ఝాసయవసేన పఞ్చఙ్గికమగ్గదేసనాయ పవత్తితం దీపేతి. తేనాహ **‘‘పుబ్బేవ ఖో…పే॰… సుపరిసుద్ధో హోతీతి వచనతో’’**తిఆది. ఏవమిదం **వచనతో**తి నిస్సక్కవచనం దేసనుపాయస్స ఞాపకనిదస్సనం హోతి, **వచనతో**తి వా అత్తనో వచనానురూపం పఞ్చఙ్గికోపి మగ్గో పటిపదా ఏవాతి భగవతా దేసితోతి అత్థో. కత్థాతి? దేవపురే, తస్మా తం దేసితనయం దస్సేతుం పఞ్చఙ్గికవారోపి నిద్దిట్ఠో ధమ్మసఙ్గాహకేహి. అథ వా “పుబ్బేవ ఖో పనస్సా”తి వచనేనేవ అజ్ఝాసయవిసేసకారణనిదస్సకేన పుగ్గలజ్ఝాసయవసేన పఞ్చఙ్గికో మగ్గోపి పటిపదా ఏవాతి దేసితో హోతీతి ఆహ **‘‘పుబ్బేవ ఖో పన…పే॰… వచనతో పన…పే॰… దేసితో’’**తి, తస్మా తం సుత్తన్తే దేసితనయం దస్సేతుం పఞ్చఙ్గికవారోపి నిద్దిట్ఠో భగవతా దేవపురేతి అత్థో.

ఝానేహి దేసనాపవేసో, భావనాపవేసో వా **ఝానాభినివేసో**. ఏకేకస్మిం కోట్ఠాసే చతున్నం చతున్నం నయసహస్సానం దస్సనం గణనాసుఖత్థన్తి వేదితబ్బం. యథా పన పాళి ఠితా, తథా ఏకేకిస్సా పటిపదాయ సుఞ్ఞతాదీసు చ పఞ్చ పఞ్చ కోట్ఠాసే యోజేత్వా పాళిగమనం కతన్తి విఞ్ఞాయతి. తత్థ అట్ఠఙ్గికవారే దుతియజ్ఝానాదీసు తస్మిం సమయే సత్తఙ్గికో మగ్గో హోతీతి యోజనా కాతబ్బా, సబ్బసఙ్గాహికవారే చ యథా విజ్జమానధమ్మవసేనాతి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౨౧౭. ఏవం పురిమేసుపి ద్వీసూతి కస్మా వుత్తం, నను సుత్తన్తభాజనీయే దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదానిద్దేసే లోకియలోకుత్తరమిస్సకో మగ్గో వుత్తో. తస్స హి అట్ఠకథాయం (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౦౬) “చతూసు సచ్చేసు ఉగ్గహాదివసేన పుబ్బభాగఞాణుప్పత్తిం సన్ధాయ ఇదం ‘దుక్ఖే ఞాణ’న్తిఆది వుత్తం, పటివేధక్ఖణే పన ఏకమేవ ఞాణం హోతీ”తి సమ్మాదిట్ఠియా, తథా సమ్మాసఙ్కప్పాదీనఞ్చ లోకియలోకుత్తరమిస్సకతా దస్సితా “అపిచేసా సమ్మాదిట్ఠి నామ పుబ్బభాగే నానాక్ఖణా నానారమ్మణా హోతి, మగ్గక్ఖణే ఏకక్ఖణా ఏకారమ్మణా”తిఆదినా చాతి? సచ్చమేతం, ఏవం పన ఆగమనవసేన తత్థాపి చతుసచ్చకమ్మట్ఠానదస్సనాదిముఖేన అరియోవ అట్ఠఙ్గికో మగ్గో దస్సితో. ఏవఞ్చ కత్వా “పటివేధక్ఖణే పన ఏకమేవ ఞాణం హోతీ”తి మగ్గఞాణస్స ఏకస్సేవ దుక్ఖఞాణాదితా, “మగ్గక్ఖణే పన…పే॰… ఏకోవ కుసలసఙ్కప్పో ఉప్పజ్జతి, అయం సమ్మాసఙ్కప్పో నామా”తిఆదినా మగ్గసఙ్కప్పాదీనం సమ్మాసఙ్కప్పాదితా చ నిద్ధారితా, పాళియఞ్చ అట్ఠఙ్గికం మగ్గం ఉద్దిసిత్వా తమేవ నిద్దిసితుం “దుక్ఖే ఞాణ”న్తిఆది వుత్తం. తేన సుత్తన్తభాజనీయేపి ద్విన్నం లోకియతా, ద్విన్నం లోకుత్తరతా వుత్తా **‘‘ఏవం పురిమేసుపి ద్వీసూతి** ఏతేనాతి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సచ్చవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. ఇన్ద్రియవిభఙ్గో

౧. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౧౯. **చక్ఖుద్వారే ఇన్దట్ఠం కారేతీ**తి చక్ఖుద్వారభావే తంద్వారికేహి అత్తనో ఇన్దభావం పరమిస్సరభావం కారయతీతి అత్థో. తఞ్హి తే రూపగ్గహణే అత్తానం అనువత్తేతి, తే చ తం అనువత్తన్తీతి. ఏస నయో ఇతరేసుపి. యేన తంసమఙ్గీపుగ్గలో తంసమ్పయుత్తధమ్మా వా అఞ్ఞాతావినో హోన్తి, సో అఞ్ఞాతావిభావో పరినిట్ఠితకిచ్చజాననం.

కత్థచి ద్వేతి "ద్విన్నం ఖో, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియానం భావితత్తా బహులీకతత్తా ఖీణాసవో భిక్ఖు అఞ్ఞం బ్యాకరోతి…పే॰… అరియాయ చ పఞ్ఞాయ అరియాయ చ విముత్తియా. యా హిస్స, భిక్ఖవే, అరియా పఞ్ఞా, తదస్స పఞ్ఞిన్ద్రియం. యా హిస్స అరియా విముత్తి, తదస్స సమాధిన్ద్రియ"న్తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౫.౨౧౬) ద్వే, "తిణ్ణం ఖో, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియానం భావితత్తా బహులీకతత్తా పిణ్డోలభారద్వాజేన భిక్ఖునా అఞ్ఞా బ్యాకతా…పే॰… సతిన్ద్రియస్స సమాధిన్ద్రియస్స పఞ్ఞిన్ద్రియస్సా"తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౧౯), "తీణిమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియాని. కతమాని తీణి? అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం అఞ్ఞిన్ద్రియం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౩), "తీణిమాని…పే॰… ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం జీవితిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౨) చ ఏవమాదీసు తీణి, "పఞ్చిమాని, బ్రాహ్మణ, ఇన్ద్రియాని నానావిసయాని…పే॰… చక్ఖున్ద్రియం…పే॰… కాయిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౫౧౨), "పఞ్చ…పే॰… సుఖిన్ద్రియం…పే॰… ఉపేక్ఖిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౫౧౧ ఆదయో), "పఞ్చ…పే॰… సద్ధిన్ద్రియం…పే॰… పఞ్ఞిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౭౬ ఆదయో) చ ఏవమాదీసు పఞ్చ. తత్థ సుత్తన్తే దుకాదివచనం నిస్సరణుపాయాదిభావతో దుకాదీనం. సబ్బాని పన ఇన్ద్రియాని అభిఞ్ఞేయ్యాని, అభిఞ్ఞేయ్యధమ్మదేసనా చ అభిధమ్మోతి ఇధ సబ్బాని ఏకతో వుత్తాని.

ఖీణాసవస్స భావభూతో హుత్వా ఉప్పత్తితో "**ఖీణాసవస్సేవ ఉప్పజ్జనతో**"తి వుత్తం.

లిఙ్గేతి గమేతి ఞాపేతీతి లిఙ్గం, లిఙ్గీయతి వా ఏతేనాతి లిఙ్గం, కిం లిఙ్గేతి, కిఞ్చ వా లిఙ్గీయతీతి? ఇన్దం ఇన్దో వా, ఇన్దస్స లిఙ్గం ఇన్దలిఙ్గం, ఇన్దలిఙ్గస్స అత్థో తంసభావో **ఇన్దలిఙ్గట్ఠో**, ఇన్దలిఙ్గమేవ వా ఇన్ద్రియ-సద్దస్స అత్థో **ఇన్దలిఙ్గట్ఠో**. సజ్జితం ఉప్పాదితన్తి సిట్ఠం, ఇన్దేన సిట్ఠం **ఇన్దసిట్ఠం. జుట్ఠం** సేవితం. కమ్మసఙ్ఖాతస్స ఇన్దస్స లిఙ్గాని, తేన చ సిట్ఠానీతి కమ్మజానేవ యోజేతబ్బాని, న అఞ్ఞాని. తే చ ద్వే అత్థా కమ్మే ఏవ యోజేతబ్బా, ఇతరే చ భగవతి ఏవాతి "**యథాయోగ**"న్తి ఆహ. **తేనా**తి భగవతో కమ్మస్స చ ఇన్దత్తా. **ఏత్థా**తి ఏతేసు ఇన్ద్రియేసు. **ఉల్లిఙ్గేన్తి** పకాసేన్తి ఫలసమ్పత్తివిపత్తీహి కారణసమ్పత్తివిపత్తిఅవబోధతో. "సో తం నిమిత్తం ఆసేవతీ"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౯.౩౫) గోచరకరణమ్పి ఆసేవనాతి వుత్తాతి ఆహ "**కానిచి గోచరాసేవనాయా**"తి. తత్థ సబ్బేసం గోచరీకాతబ్బత్తేపి "కానిచీ"తి వచనం అవిపస్సితబ్బానం బహులీమనసికరణేన అనాసేవనీయత్తా. పచ్చవేక్ఖణామత్తమేవ హి తేసు హోతీతి. "తస్స తం మగ్గం ఆసేవతో"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౪.౧౭౦) భావనా "ఆసేవనా"తి వుత్తాతి భావేతబ్బాని సద్ధాదీని సన్ధాయాహ "**కానిచి భావనాసేవనాయా**"తి. **ఆధిపచ్చం** ఇన్ద్రియపచ్చయభావో, అసతి చ ఇన్ద్రియపచ్చయభావే ఇత్థిపురిసిన్ద్రియానం అత్తనో పచ్చయవసేన పవత్తమానేహి తంసహితసన్తానే అఞ్ఞాకారేన అనుప్పజ్జమానేహి లిఙ్గాదీహి అనువత్తనీయభావో, ఇమస్మిఞ్చత్థే ఇన్దన్తి పరమిస్సరియం కరోన్తిచ్చేవ ఇన్ద్రియాని. చక్ఖాదీసు దస్సితేన నయేన అఞ్ఞేసఞ్చ తదనువత్తీసు ఆధిపచ్చం యథారహం యోజేతబ్బం.

హేట్ఠాతి అట్ఠసాలినియం. **అమోహో ఏవ,** న విసుం చత్తారో ధమ్మా, తస్మా అమోహస్స పఞ్ఞిన్ద్రియపదే విభావితాని లక్ఖణాదీని తేసఞ్చ వేదితబ్బానీతి అధిప్పాయో. **సేసాని** అట్ఠసాలినియం లక్ఖణాదీహి **సరూపేనేవ ఆగతాని.** నను చ సుఖిన్ద్రియదుక్ఖిన్ద్రియానం తత్థ లక్ఖణాదీని న వుత్తానీతి? కిఞ్చాపి న వుత్తాని, సోమనస్సదోమనస్సిన్ద్రియానం పన వుత్తలక్ఖణాదివసేన విఞ్ఞేయ్యత్తో ఏతేసమ్పి వుత్తానేవ హోన్తి. కథం? ఇట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం సుఖిన్ద్రియం, ఇట్ఠాకారసమ్భోగరసం, కాయికస్సాదపచ్చుపట్ఠానం, కాయిన్ద్రియపదట్ఠానం . అనిట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం దుక్ఖిన్ద్రియం, అనిట్ఠాకారసమ్భోగరసం, కాయికాబాధపచ్చుపట్ఠానం, కాయిన్ద్రియపదట్ఠానన్తి. ఏత్థ చ ఇట్ఠానిట్ఠాకారానమేవ ఆరమ్మణానం సమ్భోగరసతా వేదితబ్బా, న విపరీతేపి ఇట్ఠాకారేన అనిట్ఠాకారేన చ సమ్భోగరసతాతి.

సత్తానం అరియభూమిపటిలాభో భగవతో దేసనాయ సాధారణం పధానఞ్చ పయోజనన్తి ఆహ **''అఞ్ఞాతధమ్మం పరిఞ్ఞాయా''**తిఆది. అట్ఠకథాయం ఇత్థిపురిసిన్ద్రియానన్తరం జీవితిన్ద్రియదేసనక్కమో వుత్తో, సో ఇన్ద్రియయమకదేసనాయ సమేతి. ఇధ పన ఇన్ద్రియవిభఙ్గే మనిన్ద్రియానన్తరం జీవితిన్ద్రియం వుత్తం, తం పురిమపచ్ఛిమానం అజ్ఝత్తికబాహిరానం అనుపాలకత్తేన తేసం మజ్ఝే వుత్తన్తి వేదితబ్బం. యఞ్చ కిఞ్చి వేదయితం, సబ్బం తం దుక్ఖం. యావ చ దువిధత్తభావానుపాలకస్స జీవితిన్ద్రియస్స పవత్తి, తావ దుక్ఖభూతానం ఏతేసం వేదయితానం అనివత్తీతి **ఞాపనత్థం.** తేన చ చక్ఖాదీనం దుక్ఖానుబన్ధతాయ పరిఞ్ఞేయ్యతం ఞాపేతి. **తతో అనన్తరం భావేతబ్బత్తా**తి భావనామగ్గసమ్పయుత్తం అఞ్ఞిన్ద్రియం సన్ధాయ వుత్తం. దస్సనానన్తరా హి భావనాతి.

సతిపి పురేజాతాదిపచ్చయభావే ఇన్ద్రియపచ్చయభావేన సాధేతబ్బమేవ కిచ్చం **''కిచ్చ''**న్తి ఆహ తస్స అనఞ్ఞసాధారణత్తా ఇన్ద్రియకథాయ చ పవత్తత్తా. పుబ్బఙ్గమభావేన మనిన్ద్రియస్స **వసవత్తాపనం** హోతి, నాఞ్ఞేసం. తంసమ్పయుత్తానిపి హి ఇన్ద్రియాని సాధేతబ్బభూతానేవ అత్తనో అత్తనో ఇన్ద్రియకిచ్చం సాధేన్తి చేతసికత్తాతి. "సబ్బత్థ చ ఇన్ద్రియపచ్చయభావేన సాధేతబ్బ"న్తి అయం అధికారో అనువత్తతీతి దట్ఠబ్బో. అనుప్పాదనే అనుపత్థమ్భే చ తప్పచ్చయానం తప్పవత్తనే నిమిత్తభావో **అనువిధానం.** ఛాదేత్వా ఫరిత్వా ఉప్పజ్జమానా సుఖదుక్ఖవేదనా సహజాతే అభిభవిత్వా సయమేవ పాకటా హోతి, సహజాతా చ తబ్బసేన సుఖదుక్ఖభావప్పత్తా వియాతి ఆహ **''యథాసకం ఓళారికాకారానుపాపన''**న్తి. అసన్తస్స అపణీతస్సపి అకుసలతబ్బిపాకాదిసమ్పయుత్తస్స మజ్ఝత్తాకారానుపాపనం యోజేతబ్బం, సమానజాతియం వా సుఖదుక్ఖేహి సన్తపణీతాకారానుపాపనఞ్చ.
పసన్నపగ్గహితఉపట్ఠితసమాహితదస్సనాకారానుపాపనం యథాక్కమం సద్ధాదీనం. **ఆది**-సద్దేన ఉద్ధమ్భాగియసంయోజనాని గహితాని, మగ్గసమ్పయుత్తస్సేవ చ ఇన్ద్రియస్స కిచ్చం దస్సితం, తేనేవ ఫలసమ్పయుత్తస్స తంతంసంయోజనానంయేవ పటిప్పస్సద్ధిపహానకిచ్చతా దస్సితా హోతీతి. సబ్బకతకిచ్చం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం అఞ్ఞస్స కాతబ్బస్స అభావా అమతాభిముఖమేవ తబ్భావపచ్చయో చ హోతి, న ఇతరాని వియ కిచ్చన్తరపసుతఞ్చ. తేనాహ **''అమతాభిముఖభావపచ్చయతా చా''**తి.

౨౨౦. ఏవం సన్తేపీతి సతిపి సబ్బసఙ్గాహకత్తే వీరియిన్ద్రియపదాదీహి సఙ్గహేతబ్బాని కుసలాకుసలవీరియాదీని, చక్ఖున్ద్రియపదాదీహి సఙ్గహేతబ్బాని కాలపుగ్గలపచ్చయాదిభేదేన భిన్నాని చక్ఖాదీని సఙ్గణ్హన్తిచ్చేవ **సబ్బసఙ్గాహకాని,** న యస్సా భూమియా యాని న విజ్జన్తి, తేసం సఙ్గాహకత్తాతి అత్థో. తేన చ అవిసేసితత్తా సబ్బేసం సబ్బభూమికత్తగహణప్పసఙ్గే తంనివత్తనేన సబ్బసఙ్గాహకవచనం అవిజ్జమానస్స సఙ్గాహకత్తదీపకం న హోతీతి దస్సేతి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౨౨౩. ఇధ అనాభట్ఠన్తి ఏకన్తానారమ్మణత్తేన భాసితం. ''**రూపమిస్సకత్తా అనారమ్మణేసు రూపధమ్మేసు సఙ్గహిత**''న్తి కస్మా వుత్తం, నను మిస్సకత్తా ఏవ జీవితిన్ద్రియం అనారమ్మణేసు అసఙ్గహితం. న హి అట్ఠిన్ద్రియా అనారమ్మణాతి వుత్తాతి? సచ్చమేతం, జీవితిన్ద్రియఏకదేసస్స పన అనారమ్మణేసు రూపధమ్మేసు సఙ్గహితతం సన్ధాయేతం వుత్తం, అరూపకోట్ఠాసేన పరిత్తారమ్మణాదితా అత్థీతి సియాపక్ఖే సఙ్గహితన్తి అధిప్పాయో. అరూపకోట్ఠాసేన పన పరిత్తారమ్మణాదితా, రూపకోట్ఠాసేన చ నవత్తబ్బతా అత్థీతి మిస్సకస్స సముదాయస్సేవ వసేన సియాపక్ఖే సఙ్గహితం, న ఏకదేసవసేనాతి దట్ఠబ్బం. న హి అనారమ్మణం పరిత్తారమ్మణాదిభావేన నవత్తబ్బం న హోతీతి. "రూపఞ్చ నిబ్బానఞ్చ అనారమ్మణా, సత్తిన్ద్రియా అనారమ్మణా"తిఆదివచనఞ్చ అవిజ్జమానారమ్మణానారమ్మణేసు నవత్తబ్బేసు అనారమ్మణత్తా నవత్తబ్బతం దస్సేతి, న సారమ్మణస్సేవ నవత్తబ్బతం, నవత్తబ్బస్స వా సారమ్మణతం. న హి నవత్తబ్బ-సద్దో సారమ్మణే నిరుళ్హో. యదిపి సియా, "తిస్సో చ వేదనా రూపఞ్చ నిబ్బానఞ్చ ఇమే ధమ్మా నవత్తబ్బా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా"తిఆది న వుచ్చేయ్య, అథాపి పరిత్తారమ్మణాదిసమ్బన్ధో నవత్తబ్బ-సద్దో సారమ్మణేస్వేవ వత్తతి, "ద్వాయతనా సియా పరిత్తారమ్మణా"తిఆదిం అవత్వా "మనాయతనం సియా పరిత్తారమ్మణం…పే.… అప్పమాణారమ్మణ"న్తిపి, "ధమ్మాయతనం సియా పరిత్తారమ్మణం…పే.… అప్పమాణారమ్మణ"న్తిపి, "సియా అనారమ్మణ"న్తిపి వత్తబ్బం సియా. న హి పఞ్హపుచ్ఛకే సావసేసా దేసనా అత్థీతి . "అట్ఠిన్ద్రియా సియా అజ్ఝత్తారమ్మణా"తి ఏత్థ చ జీవితిన్ద్రియస్స ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకాలే అరూపస్స రూపస్స చ అనారమ్మణత్తా నవత్తబ్బతా వేదితబ్బా.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇన్ద్రియవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౨౨౫. "'కింవాదీ భన్తే సమ్మాసమ్బుద్ధో'తి? 'విభజ్జవాదీ మహారాజా'"తి (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.తతియసఙ్గీతికథా) మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరేన వుత్తత్తా సమ్మాసమ్బుద్ధసావకా విభజ్జవాదినో. తే హి వేనయికాదిభావం విభజ్జ వదన్తి, చీవరాదీనం సేవితబ్బాసేవితబ్బభావం వా సస్సతుచ్ఛేదవాదే వా విభజ్జ వదన్తి "సస్సతో అత్తా చ లోకో చా"తిఆదీనం ఠపనీయానం ఠపనతో రాగాదిక్ఖయస్స సస్సతస్స రాగాదికాయదుచ్చరితాదిఉచ్ఛేదస్స చ వచనతో, న పన ఏకంసబ్యాకరణీయాదయో తయో పఞ్హే అపనేత్వా విభజ్జబ్యాకరణీయమేవ వదన్తీతి. విభజ్జవాదీనం మణ్డలం సమూహో **విభజ్జవాదిమణ్డలం,** విభజ్జవాదినో వా భగవతో పరిసా **విభజ్జవాదిమణ్డల**న్తిపి వదన్తి. ఆచరియేహి వుత్తఅవిపరీతత్థదీపనేన తే **అనబ్భాచిక్ఖన్తేన**. "అవిజ్జా పుఞ్ఞానేఞ్జాభిసఙ్ఖారానం హేతుపచ్చయో హోతీ"తిఆదిం వదన్తో కథావత్థుమ్హి పటిక్ఖిత్తే పుగ్గలవాదాదికే చ వదన్తో సకసమయం వోక్కమతి నామ, తథా **అవోక్కమన్తేన**. పరసమయం దోసారోపనబ్యాపారవిరహేన **అనాయూహన్తేన**. "ఇదమ్పి యుత్తం గహేతబ్బ"న్తి పరసమయం అసమ్పిణ్డేన్తేనాతి కేచి వదన్తి.

"తథాహం భగవతా ధమ్మం దేసితం ఆజానామి, యథా తదేవిదం విఞ్ఞాణం సన్ధావతి సంసరతి అనఞ్ఞ"న్తిఆదిం (మ॰ ని॰ ౧.౩౯౬) వదన్తో సుత్తం పటిబాహతి నామ, తథా **అప్పటిబాహన్తేన**. "తథాహం భగవతా ధమ్మం దేసితం ఆజానామి, యథా యేమే అన్తరాయికా ధమ్మా వుత్తా భగవతా, తే పటిసేవతో నాలం అన్తరాయాయా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౩౪; పాచి॰ ౪౧౭, ౪౨౯), "సుపినన్తే కతో వీతిక్కమో ఆపత్తికరో హోతీ"తి చ ఏవమాదిం వదన్తో వినయం పటిలోమేతి నామ, తబ్బిపరియాయేన తం **అనులోమేన్తేన**. పటిలోమేన్తో హి కమ్మన్తరం భిన్దన్తో ధమ్మతఞ్చ విలోమేతి. సుత్తన్తే వుత్తే చత్తారో **మహాపదేసే,** అట్ఠకథాయఞ్చ వుత్తే సుత్తసుత్తానులోమఆచరియవాదఅత్తనోమతి**మహాపదేసే ఓలోకేన్తేన**. తంఓలోకనేన హి సుత్తే వినయే చ సన్తిట్ఠతి నాతిధావతి. **ధమ్మ**న్తి పటిచ్చసముప్పాదపాళిం. **అత్థ**న్తి తదత్థం. హేతుహేతుఫలాని ఇధ నాధిప్పేతాని. "దుక్ఖాదీసు అఞ్ఞాణం అవిజ్జా"తి వుత్తమత్థం పరివత్తిత్వా పున "పుబ్బన్తే అఞ్ఞాణ"న్తిఆదీహి **అపరేహిపి పరియాయేహి నిద్దిసన్తేన**. "సఙ్ఖారా ఇమినా పరియాయేన భవోతి వుచ్చన్తి, తణ్హా ఇమినా పరియాయేన ఉపాదాన"న్తిఆదినా **నిద్దిసన్తే**నాతి వదన్తి.

సత్తోతి సత్తసుఞ్ఞతాతి వదన్తి, సత్తసుఞ్ఞేసు వా సఙ్ఖారేసు సత్తవోహారో. **పచ్చయాకారమేవ చా**తి పచ్చయాకారో ఏవ చ, **మ**-కారో పదసన్ధికరో.

తస్మాతి వుత్తనయేన అత్థవణ్ణనాయ కాతబ్బత్తా దుక్కరత్తా చ.

పతిట్ఠం నాధిగచ్ఛామీతి యత్థ ఠితస్స వణ్ణనా సుకరా హోతి, తం నయం అత్తనోయేవ ఞాణబలేన నాధిగచ్ఛామీతి అత్థో. నిస్సయం పన ఆచిక్ఖన్తో ఆహ **''సాసనం పనిద''**న్తిఆది. ఇధ **సాసన**న్తి పాళిధమ్మమాహ, పటిచ్చసముప్పాదమేవ వా.

సో హి అనులోమపటిలోమాదినానాదేసనానయమణ్డితో అబ్భోచ్ఛిన్నో అజ్జాపి పవత్తతీతి నిస్సయో హోతి. తదట్ఠకథాసఙ్ఖాతో చ **పుబ్బాచరియమగ్గో**తి.

“తం సుణాథ సమాహితా”తి ఆదరజననే కిం పయోజనన్తి తం దస్సేన్తో ఆహ “**వుత్తఞ్హేత**”న్తిఆది. **అట్ఠిం కత్వా**తి అత్థం కత్వా, యథా వా న నస్సతి, ఏవం అట్ఠిగతం వియ కరోన్తో అట్ఠిం కత్వా. పుబ్బకాలతో అపరకాలే భవం **పుబ్బాపరియం.** పఠమారమ్భాదితో పభుతి ఖణే ఖణే ఞాణవిసేసం కిలేసక్ఖయవిసేసఞ్చ లభతీతి అత్థో.

కమ్మవిపాకకిలేసవట్టానం మూలకారణత్తా ఆదితో వుత్తత్తా చ అవిజ్జా పటిచ్చసముప్పాదస్స మూలం. తత్థ వల్లియా మూలే దిట్ఠే తతో పభుతి వల్లియా హరణం వియ పటిచ్చసముప్పాదస్స మూలే దిట్ఠే తతో పభుతి పటిచ్చసముప్పాదదేసనాతి ఉపమాసంసన్దనా న కాతబ్బా. న హి భగవతో “ఇదమేవ దిట్ఠం, ఇతరం అదిట్ఠ”న్తి విభజనీయం అత్థి సబ్బస్స దిట్ఠత్తా. మూలతో పభుతి పన వల్లియా హరణం వియ మూలతో పభుతి పటిచ్చసముప్పాదదేసనా కతాతి ఇదమేత్థ సామఞ్ఞమధిప్పేతం, బోధనేయ్యజ్ఝాసయవసేన వా బోధేతబ్బభావేన మూలాదిదస్సనసామఞ్ఞఞ్చ యోజేతబ్బం.

తస్సాతి –

> “స ఖో సో, భిక్ఖవే, కుమారో వుద్ధిమన్వాయ ఇన్ద్రియానం పరిపాకమన్వాయ పఞ్చహి కామగుణేహి సమప్పితో…పే.… రజనీయేహి, సో చక్ఖునా రూపం దిస్వా పియరూపే రూపే సారజ్జతి, అపియరూపే రూపే బ్యాపజ్జతి, అనుపట్ఠితకాయసతీ చ విహరతి పరిత్తచేతసో. సో తఞ్చ చేతోవిముత్తిం పఞ్ఞావిముత్తిం యథాభూతం నప్పజానాతి. యత్థస్స తే ఉప్పన్నా పాపకా అకుసలా ధమ్మా అపరిసేసా నిరుజ్ఝన్తి, సో ఏవం అనురోధవిరోధం సమాపన్నో యం కిఞ్చి వేదనం వేదేతి సుఖం వా దుక్ఖం వా అదుక్ఖమసుఖం వా, సో తం వేదనం అభినన్దతి అభివదతి అజ్ఝోసాయ తిట్ఠతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౮) –

ఏవం వుత్తస్స. ఏవం సోతద్వారాదీసుపి. **అభివదతో**తి “అహో సుఖం, అహో సుఖ”న్తి వచీభేదకరప్పత్తాయ బలవతణ్హాయ “అహం మమా”తి అభివదతో. తతో బలవతియా మోచేతుం అసక్కుణేయ్యభావేన **అజ్ఝోసాయ తిట్ఠతో**. తతోపి బలవతీ ఉపాదానభూతా తణ్హా **నన్దీ**. ఏత్థ చ అభినన్దనాదినా తణ్హా వుత్తా, నన్దీవచనేన తప్పచ్చయం ఉపాదానం చతుబ్బిధమ్పి నన్దితాతదవిప్పయోగతాహి తణ్హాదిట్ఠాభినన్దనభావేహి చాతి వేదితబ్బం. “**జాతిపచ్చయా జరామరణ**”న్తిఆదికఞ్చ తత్థేవ **మహాతణ్హాసఙ్ఖయవిముత్తిసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౨-౪౦౩) వుత్తం.

విపాకవట్టభూతే పటిసన్ధిపవత్తిఫస్సాదయో కమ్మసముట్ఠానఞ్చ ఓజం సన్ధాయ “**చత్తారో ఆహారా తణ్హానిదానా**”తిఆది వుత్తం, వట్టూపత్థమ్భకా పన ఇతరేపి ఆహారా తణ్హాపభవే తస్మిం అవిజ్జమానే న విజ్జన్తీతి “తణ్హానిదానా”తి వత్తుం వట్టన్తి.

తతో తతోతి చతుబ్బిధాసు దేసనాసు తతో తతో దేసనాతో. **ఞాయప్పటివేధాయ సంవత్తతీతి ఞాయో**తి మగ్గో, సోయేవ వా పటిచ్చసముప్పాదో “అరియో చస్స ఞాయో పఞ్ఞాయ సుదిట్ఠో హోతీ”తి (సం॰ ని॰ ౨.౪౧) వచనతో. సయమేవ హి సమన్తభద్రకత్తా తథా తథా పటివిజ్ఝితబ్బత్తా తాయ తాయ దేసనాయ అత్తనో పటివేధాయ సంవత్తతీతి. సమన్తభద్రకత్తం దేసనావిలాసప్పత్తి చ చతున్నమ్పి దేసనానం సమానం కారణన్తి విసేసకారణం వత్తుకామో ఆహ “**విసేసతో**”తి. **అస్స**

భగవతో దేసనా, **అస్స** వా పటిచ్చసముప్పాదస్స దేసనాతి యోజేతబ్బం. **పవత్తికారణవిభాగో** అవిజ్జాదికోవ, కారణన్తి వా గహితానం పకతిఆదీనం అవిజ్జాదీనఞ్చ అకారణతా కారణతా చ. తత్థ సమ్మూళ్హా కేచి అకారణం "కారణ"న్తి గణ్హన్తి, కేచి న కిఞ్చి కారణం బుజ్ఝన్తీతి తేసం యథాసకేహి అనురూపేహి కారణేహి **సఙ్ఖారాదిపవత్తిసన్దస్సనత్థం** అనులోమదేసనా పవత్తా, ఇతరాసం తదత్థతాసమ్భవేపి న తాసం తదత్థమేవ పవత్తి అత్థన్తరసబ్భావతో. అయం పన తదత్థా ఏవాతి ఏతిస్సా తదత్థతా వుత్తా. పవత్తిఆదీనవపటిచ్ఛాదికా అవిజ్జా ఆది, తతో సఙ్ఖారా ఉప్పజ్జన్తి తతో విఞ్ఞాణన్తి ఏవం పవత్తియా **ఉప్పత్తిక్కమసన్దస్సనత్థఞ్చ**.

అనువిలోకయతో యో సమ్బోధితో పుబ్బభాగే తంతంఫలపటివేధో పవత్తో, తదనుసారేన తదనుగమేన జరామరణాదికస్స జాతిఆదికారణం యం అధిగతం, తస్స సన్దస్సనత్థం అస్స పటిలోమదేసనా పవత్తా, అనువిలోకయతో పటిలోమదేసనా పవత్తాతి వా సమ్బన్ధో. దేసేన్తోపి హి భగవా కిచ్ఛాపన్నం లోకం అనువిలోకేత్వా **పుబ్బభాగ...పే.... సన్దస్సనత్థం** దేసేతీతి. ఆహారతణ్హాదయో పచ్చుప్పన్నద్ధా, సఙ్ఖారావిజ్జా అతీతద్ధాతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ ''**యావ అతీతం అద్ధానం అతిహరిత్వా**''తి, ఆహారా వా తణ్హాయ పభావేతబ్బా అనాగతో అద్ధా, తణ్హాదయో పచ్చుప్పన్నో, సఙ్ఖారావిజ్జా అతీతోతి. పచ్చక్ఖం పన ఫలం దస్సేత్వా తంనిదానదస్సనవసేన ఫలకారణపరమ్పరాయ దస్సనం యుజ్జతీతి ఆహారా పురిమతణ్హాయ ఉప్పాదితా పచ్చుప్పన్నో అద్ధా, తణ్హాదయో అతీతో, సఙ్ఖారావిజ్జా తతోపి అతీతతరో సంసారస్స అనాదిభావదస్సనత్థం వుత్తోతి **యావ అతీతం అద్ధాన**న్తి యావ అతీతతరం అద్ధానన్తి అత్థో యుత్తో.

ఆయతిం పునబ్భవాభినిబ్బత్తిఆహారకా వా చత్తారో ఆహారా –

> "ఆహారేతీతి అహం న వదామి, ఆహారేతీతి చాహం వదేయ్యం, తత్రస్స కల్లో పఞ్హో 'కో ను ఖో, భన్తే, ఆహారేతీ'తి. ఏవం చాహం న వదామి, ఏవం పన అవదన్తం మం యో ఏవం పుచ్ఛేయ్య 'కిస్స ను ఖో, భన్తే, విఞ్ఞాణాహారో'తి. ఏస కల్లో పఞ్హో, తత్ర కల్లం వేయ్యాకరణం, విఞ్ఞాణాహారో ఆయతిం పునబ్భవాభినిబ్బత్తియా"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౨) –

వచనతో తంసమ్పయుత్తత్తా ఫస్సచేతనానం తప్పవత్తిహేతుత్తా చ కబళీకారాహారస్స. తేన హి ఉపత్థమ్భితరూపకాయస్స, తఞ్చ ఇచ్ఛన్తస్స కమ్మవిఞ్ఞాణాయూహనం హోతి. భోజనఞ్హి సద్ధాదీనం రాగాదీనఞ్చ ఉపనిస్సయోతి వుత్తన్తి. తస్మా "తే కమ్మవట్టసఙ్గహితా ఆహారా పచ్చుప్పన్నో అద్ధా"తి ఇమస్మిం పరియాయే పురిమోయేవత్థో యుత్తో. అతీతద్ధుతో పభుతి "ఇతి ఖో, భిక్ఖవే, అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.౩) అతీతే తతో పరఞ్చ హేతుఫలపటిపాటిం పచ్చక్ఖానం ఆహారానం నిదానదస్సనవసేన ఆరోహిత్వా నివత్తనేన వినా అబుజ్ఝన్తానం తంసన్దస్సనత్థం సా అయం దేసనా పవత్తాతి అత్థో. **అనాగతద్ధునో సన్దస్సనత్థ**న్తి అనాగతద్ధునో దుప్పటివిజ్ఝన్తానం అపస్సన్తానం పచ్చక్ఖం పచ్చుప్పన్నం హేతుం దస్సేత్వా హేతుఫలపరమ్పరాయ తస్స సన్దస్సనత్థన్తి అత్థో.

మూలకారణసద్దం అపేక్ఖిత్వా ''**న అకారణ**''న్తి నపుంసకనిద్దేసో కతో. అకారణం యది సియా, సుత్తం పటిబాహితం సియాతి దస్సేన్తో సుత్తం ఆహరతి. **వట్టకథాయ సీసభావో** వట్టహేతునో కమ్మస్సపి హేతుభావో. తత్థ భవతణ్హాయపి హేతుభూతా అవిజ్జా, తాయ పటిచ్ఛాదితాదీనవే భవే తణ్హుప్పత్తితోతి అవిజ్జా విసేసేన సీసభూతాతి ''**మూలకారణ**''న్తి వుత్తా. పురిమాయ కోటియా అపఞ్ఞాయమానాయ ఉప్పాదవిరహతో నిచ్చతం గణ్హేయ్యాతి ఆహ ''**ఏవఞ్చేతం, భిక్ఖవే,**

వుచ్చతీ''తిఆది. తేన ఇతో పుబ్బే ఉప్పన్నపుబ్బతా నత్థీతి అపఞ్ఞాయనతో పురిమకోటిఅపఞ్ఞాయనం వుత్తన్తి ఇమమత్థం దస్సేతి.

అవిజ్జాతణ్హాహేతుక్కమేన ఫలేసు వత్తబ్బేసు ''**సుగతిదుగ్గతిగామినో**''తి వచనం సద్దలక్ఖణావిరోధనత్థం. ద్వన్దే హి పూజితస్స పుబ్బనిపాతోతి. సవరా కిర మంసస్స అట్ఠినా అలగ్గనత్థం పునప్పునం తాపేత్వా కోట్టేత్వా ఉణ్హోదకం పాయేత్వా విరిత్తం సూనం అట్ఠితో ముత్తమంసం గావిం మారేన్తి. తేనాహ ''**అగ్గిసన్తాపి**''చ్చాది. తత్థ యథా వజ్ఝా గావీ చ అవిజ్జాభిభూతతాయ యథావుత్తం ఉణ్హోదకపానం ఆరభతి, ఏవం పుథుజ్జనో యథావుత్తం దుగ్గతిగామికమ్మం. యథా పన సా ఉణ్హోదకపానే ఆదీనవం దిస్వా తణ్హావసేన సీతుదకపానం ఆరభతి, ఏవమయం అవిజ్జాయ మన్దత్తా దుగ్గతిగామికమ్మే ఆదీనవం దిస్వా తణ్హావసేన సుగతిగామికమ్మం ఆరభతి. దుక్ఖే హి అవిజ్జం తణ్హా అనువత్తతి, సుఖే తణ్హం అవిజ్జాతి.

ఏవన్తి అవిజ్జాయ నివుతత్తా తణ్హాయ సంయుత్తత్తా చ. **అయం కాయో**తి సవిఞ్ఞాణకకాయో ఖన్ధపఞ్చకం, ''సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో''తి వచనతో ఫస్సకారణఞ్చేతం వుచ్చతీతి ఆయతనఛక్కం వా. **సముదాగతో**తి ఉప్పన్నో. **బహిద్ధా చ నామరూప**న్తి బహిద్ధా సవిఞ్ఞాణకకాయో ఖన్ధపఞ్చకం, సళాయతనాని వా. **ఇత్థేత**న్తి ఇత్థం ఏతం. అత్తనో చ పరేసఞ్చ పఞ్చక్ఖన్ధా ద్వాదసాయతనాని చ ద్వారారమ్మణభావేన వవత్థితాని ద్వయనామానీతి అత్థో. ''**ద్వయం పటిచ్చ ఫస్సో**తి అఞ్ఞత్థ చక్ఖురూపాదీని ద్వయాని పటిచ్చ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో వుత్తా, ఇధ పన అజ్ఝత్తికబాహిరాని ఆయతనాని. మహాద్వయం నామ కిరేత''న్తి (సం. ని. అట్ఠ. ౨.౨.౧౯) వుత్తం. అయమేత్థ అధిప్పాయో – అఞ్ఞత్థ ''చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో''తిఆదినా (సం. ని. ౨.౪౩) ''చక్ఖు చేవ రూపా చ...పే.... మనో చేవ ధమ్మా చా''తి వుత్తాని ద్వయాని పటిచ్చ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో వుత్తా, ఇధ పన ''అయఞ్చేవ కాయో''తి చక్ఖాదినిస్సయే సేసధమ్మే చక్ఖాదినిస్సితే ఏవ కత్వా వుత్తం, చక్ఖాదికాయం ఏకత్తేన ''అజ్ఝత్తికాయతన''న్తి గహేత్వా ''బహిద్ధా నామరూప''న్తి వుత్తం, రూపాదిఆరమ్మణం ఏకత్తేనేవ బాహిరాయతనన్తి తాని అజ్ఝత్తికబాహిరాని ఆయతనాని పటిచ్చ ఫస్సో వుత్తో, తస్మా మహాద్వయం నామేతన్తి. ఏవఞ్చ కత్వా ''అత్తనో చ పరస్స చ పఞ్చహి ఖన్ధేహి ఛహాయతనేహి చాపి అయమత్థో దీపేతబ్బోవా''తి (సం. ని. అట్ఠ. ౨.౨.౧౯) వుత్తం. ''అయం కాయో''తి హి వుత్తాని ససిస్సయాని చక్ఖాదీని అత్తనో పఞ్చక్ఖన్ధా, ''బహిద్ధా నామరూప''న్తి వుత్తాని రూపాదీని పరేసం. తథా అయం కాయో అత్తనోవ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని, బహిద్ధా నామరూపం పరేసం బాహిరానీతి. అఞ్ఞథా అజ్ఝత్తికాయతనమత్తే ఏవ ''అయం కాయో''తి వుత్తే న అజ్ఝత్తికాయతనానేవ అత్తనో పఞ్చక్ఖన్ధా హోన్తీతి అత్తనో చ పరేసఞ్చ పఞ్చక్ఖన్ధేహి దీపనా న సమ్భవేయ్యాతి. **సళేవాయతనానీ**తి సళేవ సమ్ఫస్సకారణాని, యేహి కారణభూతేహి ఆయతనేహి ఉప్పన్నేన ఫస్సేన ఫుట్ఠో బాలో సుఖదుక్ఖం పటిసంవేదేతి.

ఆది-సద్దేన ''ఏతేసం వా అఞ్ఞతరేన అవిజ్జానీవరణస్స, భిక్ఖవే, పణ్డితస్స తణ్హాయ సంయుత్తస్సా''తిఆది యోజేతబ్బం. తస్మిఞ్హి సుత్తే సఙ్ఖారే అవిజ్జాతణ్హానిస్సితే ఏవ కత్వా కాయగ్గహణేన విఞ్ఞాణనామరూపసళాయతనాని గహేత్వా ఏతస్మిఞ్చ కాయే సళాయతనానం ఫస్సం తంనిస్సితమేవ కత్వా వేదనాయ విసేసపచ్చయభావం దస్సేన్తేన భగవతా బాలపణ్డితానం అతీతద్ధావిజ్జాతణ్హామూలకో వేదనాన్తో పటిచ్చసముప్పాదో దస్సితో. పున చ బాలపణ్డితానం విసేసం దస్సేన్తేన –

> ''యాయ చ, భిక్ఖవే, అవిజ్జాయ నివుతస్స బాలస్స యాయ చ తణ్హాయ సంయుత్తస్స అయం కాయో సముదాగతో, సా చేవ అవిజ్జా బాలస్స అప్పహీనా, సా చ తణ్హా అపరిక్ఖీణా. తం కిస్స హేతు? న, భిక్ఖవే, బాలో

అచరి బ్రహ్మచరియం సమ్మా దుక్ఖక్ఖయాయ, తస్మా బాలో కాయస్స భేదా కాయూపగో హోతి, సో కాయూపగో సమానో న పరిముచ్చతి జాతియా…పే… దుక్ఖస్మాతి వదామీ"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౯) –

వేదనాపభవం సావిజ్జం తణ్హం దస్సేత్వా ఉపాదానభవే చ తంనిస్సితే కత్వా "కాయూపగో హోతీ"తిఆదినా జాతిఆదికే దస్సేన్తేన పచ్చుప్పన్నహేతుసముట్ఠానతో పభుతి ఉభయమూలోవ పటిచ్చసముప్పాదో వుత్తో, తబ్బిపరియాయేన చ పణ్డితస్స పచ్చుప్పన్నహేతుపరిక్ఖయతో పభుతి ఉభయమూలకో పటిలోమపటిచ్చసముప్పాదోతి.

దుగ్గతిగామికమ్మస్స విసేసపచ్చయత్తా అవిజ్జా ''**అవిన్దియం విన్దతీ**''తి వుత్తా, తథా విసేసపచ్చయో విన్దియస్స న హోతీతి ''**విన్దియం న విన్దతీ**'తి చ. అత్తని నిస్సితానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పవత్తనం ఉప్పాదనం **ఆయతనం**. సమ్మోహభావేనేవ అనభిసమయభూతత్తా **అవిదితం** అఞ్ఞాతం **కరోతి**. **అన్తవిరహితే జవాపేతీ**తి చ వణ్ణాగమవిపరియాయవికారవినాసధాతుఅత్థవిసేసయోగేహి పఞ్చవిధస్స నిరుత్తిలక్ఖణస్స వసేన తీసుపి పదేసు అ-కార వి-కార జ-కారే గహేత్వా అఞ్ఞేసం వణ్ణానం లోపం కత్వా జ-కారస్స చ దుతియస్స ఆగమం కత్వా ''**అవిజ్జా**''తి వుత్తా. బ్యఞ్జనత్థం దస్సేత్వా సభావత్థం దస్సేతుం ''**అపిచా**''తిఆదిమాహ. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం వత్థారమ్మణాని "ఇదం వత్థు, ఇదమారమ్మణ"న్తి అవిజ్జాయ ఞాతుం న సక్కాతి అవిజ్జా తప్పటిచ్ఛాదికా వుత్తా. వత్థారమ్మణసభావచ్ఛాదనతో ఏవ అవిజ్జాదీనం పటిచ్చసముప్పాదభావస్స, జరామరణాదీనం పటిచ్చసముప్పన్నభావస్స చ ఛాదనతో పటిచ్చసముప్పాదపటిచ్చసముప్పన్నఛాదనం వేదితబ్బం.

సఙ్ఖార-సద్దగ్గహణేన ఆగతా సఙ్ఖారా **సఙ్ఖార-సద్దేన ఆగతసఙ్ఖారా**. యదిపి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాపి సఙ్ఖార-సద్దేన ఆగతా, తే పన ఇమిస్సా దేసనాయ పధానాతి విసుం వుత్తా. తస్మా ''**దువిధా**''తి ఏత్థ అభిసఙ్ఖరణకసఙ్ఖారం సఙ్ఖార-సద్దేనాగతం సన్ధాయ తత్థ వుత్తమ్పి వజ్జేత్వా సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారా యోజేతబ్బా. "సఙ్ఖార-సద్దేనాగతసఙ్ఖారా"తి వా సముదాయో వుత్తో, తదేకదేసో చ ఇధ వణ్ణితబ్బభావేన "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తి, తస్మా వణ్ణితబ్బసబ్బసఙ్గహణవసేన దువిధతా వుత్తాతి వేదితబ్బా. **పఠమం నిరుజ్ఝతి వచీసఙ్ఖారో**తిఆదినా వితక్కవిచారఅస్సాసపస్సాససఞ్ఞావేదనావచీసఙ్ఖారాదయో వుత్తా, న అవిజ్జాసఙ్ఖారేసు వుత్తా కాయసఞ్చేతనాదయో.

పరితస్సతీతి పిపాసతి. **భవతీ**తి ఉపపత్తిభవం సన్ధాయ వుత్తం, **భావయతీ**తి కమ్మభవం. చుతి ఖన్ధానం మరణన్తి ''**మరన్తి ఏతేనా**''తి వుత్తం. "దుక్ఖా వేదనా ఉప్పాదదుక్ఖా ఠితిదుక్ఖా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౫) వచనతో **ద్వేధా ఖణతి**. **ఆయాసో**తి పరిస్సమో విసాదో. కేవల-సద్దో అసమ్మిస్సవాచకో హోతి "కేవలా సాలయో"తి, నిరవసేసవాచకో చ "కేవలా అఙ్గమగధా"తి, తస్మా ద్వేధాపి అత్థం వదతి. తత్థ **అసమ్మిస్సస్సా**తి సుఖరహితస్స. న హి ఏత్థ కిఞ్చి ఉప్పాదవయరహితం అత్థీతి.

తంసమ్పయుత్తే, పుగ్గలం వా సమ్మోహయతీతి **సమ్మోహనరసా**. ఆరమ్మణసభావస్స ఛాదనం హుత్వా గయ్హతీతి **ఛాదనపచ్చుపట్ఠానా**. "ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౩) వచనతో **ఆసవపదట్ఠానా**. పటిసన్ధిజననత్థం ఆయూహన్తి బ్యాపారం కరోన్తీతి **ఆయూహనరసా,** రాసికరణం వా **ఆయూహనం**. నామరూపస్స పురేచారికభావేన పవత్తతీతి **పుబ్బఙ్గమరసం**. పురిమభవేన సద్ధిం ఘటనం హుత్వా గయ్హతీతి **పటిసన్ధిపచ్చుపట్ఠానం**. విఞ్ఞాణేన సహ సమ్పయుజ్జతీతి **సమ్పయోగరసం**. అఞ్ఞమఞ్ఞం సమ్పయోగాభావతో రూపం వికిరతీతి **వికిరణరసం**. ఏవఞ్చ కత్వా పిసియమానా తణ్డులాదయో వికిరన్తి చుణ్ణీ భవన్తీతి. నామస్స కదాచి కుసలాదిభావో చ అత్థీతి తతో విసేసనత్థం

‘‘**అబ్యాకతపచ్చుపట్ఠాన**’’న్తి ఆహ. ‘‘అచేతనా అబ్యాకతా’’తి ఏత్థ వియ అనారమ్మణతా వా **అబ్యాకతతా** దట్ఠబ్బా. **ఆయతనలక్ఖణ**న్తి ఘటనలక్ఖణం, ఆయానం తననలక్ఖణం వా. దస్సనాదీనం కారణభావో **దస్సనాదిరసతా**. అకుసలవిపాకుపేక్ఖాయ అనిట్ఠభావతో దుక్ఖేన ఇతరాయ చ ఇట్ఠభావతో సుఖేన సఙ్గహితత్తా ‘‘**సుఖదుక్ఖపచ్చుపట్ఠానా**’’తి ఆహ. దుక్ఖసముదయత్తా **హేతులక్ఖణా తణ్హా**. ‘‘తత్రతత్రాభినన్దినీ’’తి (దీ. ని. ౨.౪౦౦; మ. ని. ౧.౧౩౩, ౪౬౦; విభ. ౨౦౩) వచనతో **అభినన్దనరసా**. చిత్తస్స, పుగ్గలస్స వా రూపాదీసు అతిత్తభావో హుత్వా గయ్హతీతి **అతిత్తభావపచ్చుపట్ఠానా**. తణ్హాదళ్హత్తం హుత్వా కాముపాదానం, సేసాని దిట్ఠి హుత్వా ఉపట్ఠహన్తీతి **తణ్హాదళ్హత్తదిట్ఠిపచ్చుపట్ఠానా**. కమ్ముపపత్తిభవవసేన భవస్స లక్ఖణాదయో యోజేతబ్బా.

ఆది-సద్దేన అనుబోధాదిభావగ్గహణం. దుక్ఖాదీసు అఞ్ఞాణం **అప్పటిపత్తి**, అసుభాదీసు సుభాదివిపల్లాసా **మిచ్ఛాపటిపత్తి**. దిట్ఠివిప్పయుత్తా వా **అప్పటిపత్తి**, దిట్ఠిసమ్పయుత్తా **మిచ్ఛాపటిపత్తి**. న అవిజ్జాయ ఏవ ఛద్వారికతా ఛళారమ్మణతా చ, అథ ఖో అఞ్ఞేసుపి పటిచ్చసముప్పాదఙ్గేసు అరూపధమ్మానన్తి ఆహ ‘‘**సబ్బేసుపీ**’’తి. **నోభయగోచర**న్తి మనాయతనమాహ. న హి అరూపధమ్మానం దేసవసేన ఆసన్నతా దూరతా చ అత్థి అసణ్ఠానత్తా, తస్మా మనాయతనస్స గోచరో న మనాయతనం సమ్పత్తో అసమ్పత్తో వాతి వుచ్చతీతి.

సోకాదీనం సబ్భావా అఙ్గబహుత్తప్పసఙ్గే ‘‘ద్వాదసేవా’’తి అఙ్గానం వవత్థానం వేదితబ్బం. న హి సోకాదయో అఙ్గభావేన వుత్తా, ఫలేన పన కారణం అవిజ్జం మూలఙ్గం దస్సేతుం తే వుత్తాతి. జరామరణబ్భాహతస్స హి బాలస్స తే సమ్భవన్తీతి సోకాదీనం జరామరణకారణతా వుత్తా. ‘‘సారీరికాయ దుక్ఖాయ వేదనాయ ఫుట్ఠో’’తి (సం. ని. ౪.౨౫౨) చ **సుత్తే** జరామరణనిమిత్తఞ్చ దుక్ఖం సఙ్గహితన్తి తంతంనిమిత్తానం సాధకభావేన వుత్తం. యస్మా పన జరామరణేనేవ సోకాదీనం ఏకసఙ్ఖేపో కతో, తస్మా తేసం జాతిపచ్చయతా యుజ్జతి. జరామరణపచ్చయభావే హి అవిజ్జాయ ఏకసఙ్ఖేపో కాతబ్బో సియా, జాతిపచ్చయా పన జరామరణం సోకాదయో చ సమ్భవన్తీతి. తత్థ జరామరణం ఏకన్తికం అఙ్గభావేనేవ గహితం, సోకాదయో పన రూపభవాదీసు అభావతో అనేకన్తికా కేవలం పాకటేన ఫలేన అవిజ్జానిదస్సనత్థం గహితా. తేన అనాగతే జాతియా సతి తతో పరాయ పటిసన్ధియా హేతుహేతుభూతా అవిజ్జా దస్సితాతి భవచక్కస్స అవిచ్ఛేదో దస్సితో హోతీతి. సుత్తఞ్చ సోకాదీనం అవిజ్జా కారణన్తి ఏతస్సేవత్థస్స సాధకం దట్ఠబ్బం, న సోకాదీనం బాలస్స జరామరణనిమిత్తతామత్తస్స. ‘‘అస్సుతవా పుథుజ్జనో’’తి (సం. ని. ౪.౨౫౨) హి వచనేన అవిజ్జా సోకాదీనం కారణన్తి దస్సితా, న చ జరామరణనిమిత్తమేవ దుక్ఖం దుక్ఖన్తి.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అవిజ్జాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౬. ‘‘అవిజ్జాపచ్చయా ౯౨ సఙ్ఖారా’’తి హి వుత్తన్తి ఏతేన అవిజ్జాయ విసేసనభావేన సఙ్ఖారానఞ్చ పధానభావేన వుత్తత్తా సఙ్ఖారానం నిద్దిసితబ్బభావస్స కారణం దస్సేతి. **పితా కథీయతి** ‘‘దీఘో సామో, మిత్తో రస్సో, ఓదాతో దత్తో’’తి.

రసితబ్బో పటివిజ్ఝితబ్బో సభావో రసో, అత్తనో రసో సరసో, యాథావో సరసో యాథావసరసో, సో ఏవ లక్ఖితబ్బత్తా లక్ఖణన్తి **యాథావసరసలక్ఖణం**. ‘‘కతమా చ, భిక్ఖవే, అవిజ్జా? దుక్ఖే అఞ్ఞాణ’’న్తిఆదినా (సం. ని. ౨.౨; మ. ని. ౧.౧౦౩) సుత్తే

చత్తారేవ వుత్తానీతి ''**సుత్తన్తికపరియాయేనా**''తి ఆహ. **నిక్ఖేపకణ్డే పనాతి**ఆదినా ఇధ చతూసు ఠానేసు కథితాయ ఏవ అవిజ్జాయ నిక్ఖేపకణ్డే అట్ఠసు ఠానేసు కిచ్చజాతితో పఞ్చవీసతియా పదేహి లక్ఖణతో చ కథితత్తా తదత్థసంవణ్ణనావసేన విభావనం కరోతి. అపాపేత్వా విభజితబ్బవిభజనఞ్హి **అభిధమ్మపరియాయో**.

జాయతి ఏత్థాతి **జాతి,** ఉప్పత్తిట్ఠానం. యదిపి నిరోధమగ్గే అవిజ్జా ఆరమ్మణం న కరోతి, తే పన జానితుకామస్స తప్పటిచ్ఛాదనవసేన అనిరోధమగ్గేసు నిరోధమగ్గగ్గహణకారణవసేన చ పవత్తమానా తత్థ ఉప్పజ్జతీతి వుచ్చతీతి తేసమ్పి అవిజ్జాయ ఉప్పత్తిట్ఠానతా హోతి, ఇతరేసం ఆరమ్మణభావేన చాతి. సఙ్ఖికబలదేవగోణాదీనం సఙ్ఘాటినఙ్గలాదీని వియ అఞ్ఞేసతాదీనం అవిజ్జాయ దుక్ఖాదివిసయానం అన్ధత్తకరానం లోభాదీనం నివత్తకో అఞ్ఞాణాదిసభావో లక్ఖణన్తి దట్ఠబ్బం.

అత్థత్థన్తి ఫలఫలం. ఆమేడితవచనఞ్హి సబ్బేసం అత్థానం విసుం విసుం పాకటకరణభావప్పకాసనత్థం. అత్థో ఏవ వా అత్థో **అత్థత్థో**తి అత్థస్స అవిపరీతతాదస్సనత్థం అత్థేనేవత్థం విసేసయతి. న హి ఞాణం అనత్థం అత్థోతి గణ్హాతీతి. ఏవం **కారణకారణ**న్తి ఏత్థాపి దట్ఠబ్బం. **తం ఆకార**న్తి అత్థత్థాదిఆకారం. **గహేత్వా**తి చిత్తే పవేసేత్వా, చిత్తేన పుగ్గలేన వా గహితం కత్వా. పటివిద్ధస్స పున అపేక్ఖణా **పచ్చవేక్ఖణా**. దుచ్చిన్తితచిన్తితాదిలక్ఖణస్స బాలస్స భావో **బాల్యం. పజానాతీ**తి పకారేహి జానాతి. బలవమోహనం **పమోహో**. సమన్తతో మోహనం **సమ్మోహో**.

దుక్ఖారమ్మణతాతి దుక్ఖారమ్మణతాయ, యాయ వా అవిజ్జాయ ఛాదేన్తియా దుక్ఖారమ్మణా తంసమ్పయుత్తధమ్మా, సా తేసం భావోతి **దుక్ఖారమ్మణతా,** ఆరమ్మణమేవ వా ఆరమ్మణతా, దుక్ఖం ఆరమ్మణతా ఏతిస్సాతి **దుక్ఖారమ్మణతా**.

దుద్దసత్తా గమ్భీరా న సభావతో, తస్మా తదారమ్మణతా అవిజ్జా ఉప్పజ్జతి, ఇతరేసం సభావతో గమ్భీరత్తా తదారమ్మణతా నుప్పజ్జతీతి అధిప్పాయో. **అపిచ ఖో పనాతి** మగ్గస్స సఙ్ఖతసభావత్తా తతోపి నిరోధస్స గమ్భీరతరతం దస్సేతి.

అవిజ్జాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్ఖారపదనిద్దేసవణ్ణనా

పునాతీతి సోధేతి అపుఞ్ఞఫలతో దుక్ఖసంకిలేసతో చ, హితసుఖజ్ఝాసయేన పుఞ్ఞం కరోతీతి తంనిప్ఫాదనేన కారకస్సజ్ఝాసయం పూరేతీతి **పుఞ్ఞో**, పూరకో పుజ్జనిబ్బత్తకో చ నిరుత్తిలక్ఖణేన ''**పుఞ్ఞో**''తి వేదితబ్బో. సమాధిపచ్చనీకానం అతిదూరతాయ **న ఇఞ్జతి** న చలతీతి అత్థో. **కాయస్సా**తి ద్వారస్స సామిభావేన నిద్దేసో కతో.

పుఞ్ఞూపగన్తి భవసమ్పత్తుపగం. **తత్థా**తి విభఙ్గసుత్తే (సం॰ ని॰ ౨.౨). తఞ్హి పధానభావేన గహితన్తి. **సమ్మాదిట్ఠిసుత్తే** (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౨) పన "తయోమే, ఆవుసో, సఙ్ఖారా"తి ఆగతన్తి. **సబ్బఞ్ఞుజినభాసితో పన అయం,** న పచ్చేకజినభాసితో, ఇమస్సత్థస్స దీపనత్థం ఏతేసం సుత్తానం వసేన తే గహితా. కథం పనేతేన గహణేనాయమత్థో దీపితో హోతీతి తందస్సనత్థమాహ ''**అభిధమ్మేపి హి సుత్తేపి ఏకసదిసావ తన్తి నిద్దిట్ఠా**''తి. **సబ్బఞ్ఞుభాసితో**తి పాకటేన సుత్తన్తేన సదిసత్తా అయమ్పి సబ్బఞ్ఞుభాసితోతి ఞాయతీతి వుత్తం హోతీతి.

“**తేరసాపీ**”తి వుత్తం, తత్థ ఞాణవిప్పయుత్తానం న భావనామయతా పాకటాతి “**యథా హీ**”తిఆదిమాహ . పథవీ పథవీతిఆదిభావనా చ కసిణపరికమ్మకరణం మణ్డలకరణఞ్చ భావనం భజాపేన్తి.

దానవసేన పవత్తా చిత్తచేతసికా ధమ్మా **దానం**. తత్థ బ్యాపారభూతా ఆయూహనచేతనా **దానం ఆరబ్భ దానం అధికిచ్చ ఉప్పజ్జతీతి** వుచ్చతి, ఏవం ఇతరేసు. **సోమనస్సచిత్తేనా**తి అనుమోదనాపవత్తినిదస్సనమత్తమేతం దట్ఠబ్బం. ఉపేక్ఖాసహగతేనపి హి అనుస్సరతి ఏవాతి.

అసరిక్ఖకమ్పి సరిక్ఖకేన చతుత్థజ్ఝానవిపాకేన వేహప్ఫలాదీసు వినాపి అసఞ్ఞేసు కటత్తారూపం. రూపమేవ సఫన్దనత్తా “**సఇఞ్జన**”న్తి వుత్తం ఇఞ్జనకరనీవరణాదీనం అవిక్ఖమ్భనతో, రూపతణ్హాసఙ్ఖాతస్స ఇఞ్జనకస్స కారణత్తా వా. తేనేవ రూపారమ్మణం నిమిత్తారమ్మణఞ్చ సబ్బమ్పి చతుత్థజ్ఝానం నిప్పరియాయేన “**అనిఞ్జన**”న్తి న వుచ్చతీతి. మహాతులాయ ధారయమానో నాళియా మినమానో చ సముదాయమేవ ధారేతి మినతి చ, న ఏకేకం గుఞ్జం, ఏకేకం తణ్డులం వా, ఏవం భగవాపి అపరిమాణా పఠమకుసలచేతనాయో సముదాయవసేనేవ గహేత్వా ఏకజాతికత్తా ఏకమేవ కత్వా దస్సేతి. ఏవం దుతియాదయోపీతి.

“కాయద్వారే పవత్తా”తి అవత్వా “**ఆదానగ్గహణచోపనం పాపయమానా ఉప్పన్నా**”తిపి వత్తుం వట్టతీతి వచనవిసేసమత్తమేవ దస్సేతి. కాయద్వారే పవత్తి ఏవ హి ఆదానాదిపాపనాతి. పురిమేన వా ద్వారస్స ఉపలక్ఖణభావో వుత్తో, పచ్ఛిమేన చేతనాయ సవిఞ్ఞత్తిరూపసముట్ఠాపనం. తత్థ ఆకడ్ఢిత్వా గహణం **ఆదానం,** సమ్పయుత్తస్స గహణం **గహణం,** ఫన్దనం **చోపనం**.

ఏత్థాతి కాయవచీసఙ్ఖారగ్గహణే, కాయవచీసఞ్చేతనాగహణే వా. అట్ఠకథాయం అభిఞ్ఞాచేతనా న గహితా విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో న హోతీతి. కస్మా పన న హోతి, నను సాపి కుసలా విపాకధమ్మా చాతి? సచ్చం, అనుపచ్ఛిన్నతణ్హావిజ్జామానే పన సన్తానే సబ్యాపారప్పవత్తియా తస్సా కుసలతా విపాకధమ్మతా చ వుత్తా, న విపాకుప్పాదనేన, సా పన విపాకం ఉప్పాదయన్తీ రూపావచరమేవ ఉప్పాదేయ్య. న హి అఞ్ఞభూమికం కమ్మం అఞ్ఞభూమికం విపాకం ఉప్పాదేతీతి. అత్తనా సదిసారమ్మణఞ్చ తిట్ఠానికం తం ఉప్పాదేయ్య చిత్తుప్పాదకణ్డే రూపావచరవిపాకస్స కమ్మసదిసారమ్మణస్సేవ వుత్తత్తా, న చ రూపావచరవిపాకో పరిత్తాదిఆరమ్మణో అత్థి, అభిఞ్ఞాచేతనా చ పరిత్తాదిఆరమ్మణావ హోతి, తస్మా విపాకం న ఉప్పాదేతీతి విఞ్ఞాయతి. కసిణేసు చ ఉప్పాదితస్స చతుత్థజ్ఝానసమాధిస్స ఆనిసంసభూతా అభిఞ్ఞా. యథాహ “సో ఏవం సమాహితే చిత్తే”తిఆది (దీ. ని. ౧.౨౪౪-౨౪౫; మ. ని. ౧.౩౮౪-౩౮౬). తస్మా సమాధిఫలసదిసా సా, న చ ఫలం దేతీతి దానసీలానిసంసో తస్మిం భవే పచ్చయలాభో వియ సాపి విపాకం న ఉప్పాదేతి. **యథా చ అభిఞ్ఞాచేతనా, ఏవం ఉద్ధచ్చచేతనాపి న హోతీ**తి ఇదం ఉద్ధచ్చసహగతే ధమ్మే విసుం ఉద్ధరిత్వా “తేసం విపాకే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా”తి (విభ. ౭౨౫) వుత్తత్తా విచారేతబ్బం.

అయం పనేత్థ అమతగ్గపథానుగతో వినిచ్ఛయో – దస్సనభావనానం అభావేపి యేసం పుథుజ్జనానం సేక్ఖానఞ్చ దస్సనభావనాహి భవితబ్బం, తేసం తదుప్పత్తికాలే తేహి పహాతుం సక్కుణేయ్యా అకుసలా “దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బా”తి చ వుచ్చన్తి, పుథుజ్జనానం పన భావనాయ అభావా భావనాయ పహాతబ్బచిన్తా నత్థి. తేన తేసం పవత్తమానా తే దస్సనేన పహాతుం అసక్కుణేయ్యాపి “భావనాయ పహాతబ్బా”తి న వుచ్చన్తి. యది వుచ్చేయ్యుం,

దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం కేసఞ్చి కేచి కదాచి ఆరమ్మణారమ్మణాధిపతిఉపనిస్సయపచ్చయేహి పచ్చయో భవేయ్యుం, న చ పట్ఠానే "దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం కేసఞ్చి కేనచి పచ్చయేన పచ్చయో"తి వుత్తా. సేక్ఖానం పన విజ్జమానా భావనాయ పహాతుం సక్కుణేయ్యా భావనాయ పహాతబ్బా. తేనేవ సేక్ఖానం దస్సనేన పహాతబ్బా చత్తత్తా వన్తత్తా ముత్తత్తా పహీనత్తా పటినిస్సట్ఠత్తా ఉక్ఖేటితత్తా సముక్ఖేటితత్తా అస్సాదితబ్బా అభినన్దితబ్బా చ న హోన్తి, పహీనతాయ ఏవ సోమనస్సహేతుభూతా అవిక్ఖేపహేతుభూతా చ న దోమనస్సం ఉద్ధచ్చఞ్చ ఉప్పాదేన్తీతి న తే తేసం ఆరమ్మణారమ్మణాధిపతిభావం పకతూపనిస్సయభావఞ్చ గచ్ఛన్తి. న హి పహీనే ఉపనిస్సాయ అరియో రాగాదికిలేసే ఉప్పాదేతి.

వుత్తఞ్చ "సోతాపత్తిమగ్గేన యే కిలేసా పహీనా, తే కిలేసే న పునేతి న పచ్చేతి న పచ్చాగచ్ఛతి...పే॰... అరహత్తమగ్గేన...పే॰... న పచ్చాగచ్ఛతీ"తి (మహాని॰ ౮౦; చూళని॰ మేత్తగూమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౨౭), న చ పుథుజ్జనానం దస్సనేన పహాతుం సక్కుణేయ్యా ఇతరేసం న కేనచి పచ్చయేన పచ్చయో హోన్తీతి సక్కా వత్తుం "దిట్ఠిం అస్సాదేతి అభినన్దతి, తం ఆరబ్భ రాగో ఉప్పజ్జతి, దిట్ఠి విచికిచ్ఛా ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతి. విచికిచ్ఛం ఆరబ్భ విచికిచ్ఛా దిట్ఠి ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతీ"తి దిట్ఠివిచికిచ్ఛానం ఉద్ధచ్చారమ్మణపచ్చయభావస్స వుత్తత్తా. ఏత్థ హి **ఉద్ధచ్చ**న్తి ఉద్ధచ్చసహగతం చిత్తుప్పాదం సన్ధాయ వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా అధిపతిపచ్చయనిద్దేసే "దిట్ఠిం గరుం కత్వా అస్సాదేతి అభినన్దతి, తం గరుం కత్వా రాగో ఉప్పజ్జతి, దిట్ఠి ఉప్పజ్జతీ"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౦౮) ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం "ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతీ"తి. తస్మా దస్సనభావనాహి పహాతబ్బానం అతీతాదిభావేన నవత్తబ్బతేపి యాదిసానం తాహి అనుప్పత్తిధమ్మతా ఆపాదేతబ్బా, తేసు పుథుజ్జనేసు వత్తమానా దస్సనం అపేక్ఖిత్వా తేన పహాతుం సక్కుణేయ్యా దస్సనేన పహాతబ్బా, సేక్ఖేసు వత్తమానా భావనం అపేక్ఖిత్వా తాయ పహాతుం సక్కుణేయ్యా భావనాయ పహాతబ్బా. తేసు భావనాయ పహాతబ్బా సహాయవిరహా విపాకం న జనయన్తీతి భావనాయ పహాతబ్బచేతనాయ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో న వుత్తో, అపేక్ఖితబ్బదస్సనభావనారహితానం పన పుథుజ్జనేసు ఉప్పజ్జమానానం సకభణ్డే ఛన్దరాగాదీనం ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదస్స చ సంయోజనత్తయతదేకట్ఠకిలేసానం అనుపచ్ఛిన్నతాయ అపరిక్ఖీణసహాయానం విపాకుప్పాదనం న సక్కా పటిక్ఖిపితున్తి ఉద్ధచ్చసహగతధమ్మానం విపాకో **విభఙ్గే** వుత్తోతి.

యది ఏవం, అపేక్ఖితబ్బదస్సనభావనారహితానం అకుసలానం నేవదస్సనేననభావనాయపహాతబ్బతా ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, అప్పహాతబ్బానం "నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బా"తి (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౮) వుత్తత్తా, అప్పహాతబ్బవిరుద్ధసభావత్తా చ అకుసలానం. ఏవమ్పి తేసం ఇమస్మిం తికే నవత్తబ్బతా ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి చిత్తుప్పాదకణ్డే దస్సితానం ద్వాదసఅకుసలచిత్తుప్పాదానం ద్వీహి పదేహి సఙ్గహితత్తా. యథా హి ధమ్మవసేన సఙ్ఖతధమ్మా సబ్బే సఙ్గహితాతి ఉప్పన్నత్తికే కాలవసేన అసఙ్గహితాపి అతీతా నవత్తబ్బాతి న వుత్తా చిత్తుప్పాదరూపభావేన గహితేసు నవత్తబ్బస్స అభావా, ఏవమిధాపి చిత్తుప్పాదభావేన గహితేసు నవత్తబ్బస్స అభావా నవత్తబ్బతా న వుత్తాతి వేదితబ్బా. యత్థ హి చిత్తుప్పాదో కోచి నియోగతో నవత్తబ్బో అత్థి, తత్థ తేసం చతుత్థో కోట్ఠాసో అత్థీతి యథావుత్తపదేసు వియ తత్థాపి భిన్దిత్వా భజాపేతబ్బే చిత్తుప్పాదే భిన్దిత్వా భజాపేతి "సియా నవత్తబ్బా పరిత్తారమ్మణా"తిఆదినా. తదభావా ఉప్పన్నత్తికే ఇధ చ తథా న వుత్తా.

అథ వా యథా సప్పటిఘేహి సమానసభావత్తా రూపధాతుయం తయో మహాభూతా “సప్పటిఘా”తి వుత్తా. యథాహ “అసఞ్ఞసత్తానం అనిదస్సనం సప్పటిఘం ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ ద్వే మహాభూతా, ద్వే మహాభూతే పటిచ్చ ఏకం మహాభూత”న్తి (పట్ఠా. ౨.౨౨.౮). ఏవం పుథుజ్జనానం పవత్తమానా భావనాయ పహాతబ్బసమానసభావా “భావనాయ పహాతబ్బా”తి వుచ్చేయ్యున్తి నత్థి నవత్తబ్బతాపసఙ్గో. ఏవఞ్చ సతి పుథుజ్జనానం పవత్తమానాపి భావనాయ పహాతబ్బా సకభణ్డే ఛన్దరాగాదయో పరభణ్డే ఛన్దరాగాదీనం ఉపనిస్సయపచ్చయో, రాగో చ రాగదిట్ఠీనం అధిపతిపచ్చయోతి అయమత్థో లద్ధో హోతి. యథా పన అఫోట్ఠబ్బత్తా రూపధాతుయం తయో మహాభూతా న పరమత్థతో సప్పటిఘా, ఏవం అపేక్ఖితబ్బభావనారహితా పుథుజ్జనేసు పవత్తమానా సకభణ్డే ఛన్దరాగాదయో న పరమత్థతో భావనాయ పహాతబ్బాతి భావనాయ పహాతబ్బానం నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయతా న వుత్తా, న చ “దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం కేనచి పచ్చయేన పచ్చయో”తి వుత్తా. యే హి దస్సనేన పహాతబ్బపచ్చయా కిలేసా, న తే దస్సనతో ఉద్ధం పవత్తన్తి, దస్సనేన పహాతబ్బపచ్చయస్సపి పన ఉద్ధచ్చసహగతస్స సహాయవేకల్లమత్తమేవ దస్సనేన కతం, న తస్స కోచి భావో దస్సనేన అనుప్పత్తిధమ్మతం ఆపాదితోతి తస్స ఏకన్తభావనాయ పహాతబ్బతా వుత్తా. తస్మా తస్స తాదిసస్సేవ సతి సహాయే విపాకుప్పాదనవచనం, అసతి చ విపాకానుప్పాదనవచనం న విరుజ్ఝతీతి.

సాపి విఞ్ఞాణపచ్చయభావే యది అపనేతబ్బా, కస్మా “సమవీసతి చేతనా”తి వుత్తన్తి తస్స కారణం దస్సేన్తో ఆహ **“అవిజ్జాపచ్చయా పన సబ్బాపేతా హోన్తీ”**తి. యది ఏవం, అభిఞ్ఞాచేతనాయ సహ “ఏకవీసతీ”తి వత్తబ్బన్తి? న, అవచనస్స వుత్తకారణత్తా, తం పన ఇతరావచనస్సపి కారణన్తి సమానచేతనావచనకారణవచనేన యం కారణం అపేక్ఖిత్వా ఏకా వుత్తా, తేన కారణేన ఇతరాయపి వత్తబ్బతం, యఞ్చ కారణం అపేక్ఖిత్వా ఇతరా న వుత్తా, తేన కారణేన వుత్తాయపి అవత్తబ్బతం దస్సేతి. ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో చిత్తసఙ్ఖారో ఏవాతి భేదాభావా పాకటోతి న తస్స సంయోగో దస్సితో.

సుఖసఞ్ఞాయ గహేత్వాతి ఏతేన తణ్హాపవత్తిం దస్సేతి. **తణ్హాపరిక్ఖారేతి** తణ్హాయ పరివారే, తణ్హాయ “సుఖం సుభ”న్తిఆదినా సఙ్ఖతే వా అలఙ్కతేతి అత్థో. తణ్హా హి దుక్ఖస్స సముదయోతి అజానన్తో “అహో వతాహం కాయస్స భేదా పరం మరణా ఖత్తియమహాసాలానం వా సహబ్యతం ఉపపజ్జేయ్య”న్తి సఙ్ఖారే పరిక్ఖరోతీతి. అమరణత్థాతి గహితా దుక్కరకిరియా **అమరతపో,** దేవభావత్థం తపో వా, దుక్ఖత్తా వా మరో మారకో తపో **అమరతపో**. దిట్ఠే అదిట్ఠ-సద్దో వియ మరేసు అమర-సద్దో దట్ఠబ్బో.

జాతిఆదిపపాతదుక్ఖజననతో **మరుపపాతసదిసతా** పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారస్స వుత్తా. రమణీయభావేన చ అస్సాదభావేన చ గయ్హమానం పుఞ్ఞఫలం **దీపసిఖామధులిత్తసత్థధారాసదిసం,** తదత్థో చ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో తంనిపాతలేహనసదిసో.

“సుఖో ఇమిస్సా పరిబ్బాజికాయ తరుణాయ ముదుకాయ లోమసాయ బాహాయ సమ్ఫస్సో”తిఆదినా (మ. ని. ౧.౪౬౮) సుఖసఞ్ఞాయ **బాలో వియ గూథకీళనం** కిలేసాభిభూతతాయ కోధారతిఅభిభూతో అసవనో **మరితుకామో వియ విసఖాదనం** కరణఫలక్ఖణేసు జిగుచ్ఛనీయం దుక్ఖఞ్చ **అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం ఆరభతి**. లోభసహగతస్స వా గూథకీళనసదిసతా, దోససహగతస్స విసఖాదనసదిసతా యోజేతబ్బా. కామగుణసమిద్ధియా సభయస్సపి పిసాచనగరస్స సుఖవిపల్లాసహేతుభావో వియ అరూపవిపాకానం నిరన్తరతాయ అనుపలక్ఖియమానఉప్పాదవయానం, దీఘసన్తానతాయ అగయ్హమానవిపరిణామానం, సఙ్ఖారవిపరిణామదుక్ఖభూతానమ్పి నిచ్చాదివిపల్లాసహేతుభావోతి తేసం **పిసాచనగరసదిసతా, తదభిముఖగమనసదిసతా** చ ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారస్స యోజేతబ్బా.

తావాతి వత్తబ్బన్తరాపేక్ఖో నిపాతో, తస్మా అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయోతి ఇదం తావ సిద్ధం, ఇదం పన అపరం వత్తబ్బన్తి అత్థో. అవిజ్జాపచ్చయా పన సబ్బాపేతా హోన్తీతి వుత్తన్తి అభిఞ్ఞాచేతనానం పచ్చయభావం దస్సేతి. చేతోపరియపుబ్బేనివాసఅనాగతంసఞాణేహి పరేసం అత్తనో చ సమోహచిత్తజాననకాలేతి యోజేతబ్బా.

అవిజ్జాసమ్మూళ్హత్తాతి భవాదీనవపటిచ్ఛాదికాయ అవిజ్జాయ సమ్మూళ్హత్తా. **రాగాదీనన్తి** రాగదిట్ఠివిచికిచ్ఛుద్ధచ్చదోమనస్సానం అవిజ్జాసమ్పయుత్తరాగాదిఅస్సాదనకాలేసు అవిజ్జం ఆరబ్భ ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. గరుం కత్వా అస్సాదనం రాగదిట్ఠిసమ్పయుత్తాయ ఏవ అవిజ్జాయ యోజేతబ్బం, అస్సాదనఞ్చ రాగో, తదవిప్పయుత్తా చ దిట్ఠీతి అస్సాదనవచనేనేవ యథావుత్తం అవిజ్జం గరుం కరోన్తీ దిట్ఠి చ వుత్తాతి వేదితబ్బా. రాగాదీహి చ పాళియం సరూపేన వుత్తేహి తంసమ్పయుత్తసఙ్ఖారస్స అవిజ్జారమ్మణాదితం దస్సేతి. అనవిజ్జారమ్మణస్స పఠమజవనస్స ఆరమ్మణాధిపతిఅనన్తరాదిపచ్చయవచనేసు అవుత్తస్స వుత్తస్స చ సబ్బస్స సఙ్గణ్హనత్థం **''యం కిఞ్చీ''**తి ఆహ. **వుత్తనయేనాతి** సమతిక్కమభవపత్థనావసేన వుత్తనయేన.

ఏకకారణవాదో ఆపజ్జతీతి దోసప్పసఙ్గో వుత్తో. అనిట్ఠో హి ఏకకారణవాదో సబ్బస్స సబ్బకాలే సమ్భవాపత్తితో ఏకసదిససభావాపత్తితో చ. యస్మా తీసు పకారేసు అవిజ్జమానేసు పారిసేసేన చతుత్థే ఏవ చ విజ్జమానే ఏకహేతుఫలదీపనే అత్థో అత్థి, తస్మా న నుపపజ్జతి.

యథాఫస్సం వేదనావవత్థానతోతి "సుఖవేదనీయం, భిక్ఖవే, ఫస్సం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి సుఖా వేదనా"తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.౬౨), "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ...పే॰... తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో, ఫస్సపచ్చయా వేదనా"తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.౪౩) చ సుఖవేదనీయాదిచక్ఖుసమ్ఫస్సాదిఅనురూపేన సుఖవేదనాదిచక్ఖుసమ్ఫస్సజావేదనాదీనం వవత్థానతో, సమానేసు చక్ఖురూపాదీసు ఫస్సవసేన సుఖాదివిపరియాయాభావతో, సమానేసు చ రూపమనసికారాదీసు చక్ఖాదిసఙ్ఘట్టనవసేన చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదివిపరియాయాభావతో, అఞ్ఞపచ్చయసామఞ్ఞేపి ఫస్సవసేన సుఖాదిచక్ఖుసమ్ఫస్సజాదీనం ఓళారికసుఖుమాదిసఙ్కరాభావతో చాతి అత్థో. సుఖాదీనం యథావుత్తసమ్ఫస్సస్స అవిపరీతో పచ్చయభావో ఏవ **యథావేదనం ఫస్సవవత్థానం,** కారణఫలవిసేసేన వా ఫలకారణవిసేసనిచ్ఛయో హోతీతి ఉభయత్థాపి నిచ్ఛయో వవత్థానన్తి వుత్తో. **కమ్మాదయోతి** కమ్మాహారఉతుఆదయో అపాకటా సేమ్హపటికారేన రోగవూపసమతో.

''అస్సాదానుపస్సినో తణ్హా పవడ్ఢతీ''తి వచనతోతి "సంయోజనీయేసు, భిక్ఖవే, ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో విహరతో తణ్హా పవడ్ఢతి, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం, ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి (సం॰ ని॰ ౨.౫౩-౫౪) ఇమినా సుత్తేన తణ్హాయ సఙ్ఖారకారణభావస్స వుత్తత్తాతి అత్థో. పున తస్సాపి అవిజ్జా కారణన్తి దస్సనత్థం **''అవిజ్జాసముదయా ఆసవసముదయోతి వచనతో''**తి ఆహ. తణ్హా వా చతురుపాదానభూతా కామభవదిట్ఠాసవా చ సఙ్ఖారస్స కారణన్తి పాకటాతి సుత్తద్వయేనపి అవిజ్జాయ సఙ్ఖారకారణభావమేవ దస్సేతి. **అస్సాదానుపస్సినోతి** హి వచనేన ఆదీనవపటిచ్ఛాదనకిచ్చా అవిజ్జా తణ్హాయ కారణన్తి దస్సితా హోతీతి. యస్మా అవిద్వా, తస్మా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదికే అభిసఙ్ఖరోతీతి అవిజ్జాయ సఙ్ఖారకారణభావస్స **పాకటత్తా** అవిద్దసుభావో సఙ్ఖారకారణభావేన వుత్తో ఖీణాసవస్స సఙ్ఖారాభావతో **అసాధారణత్తా** చ. పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం సాధారణాని వత్థారమ్మణాదీనీతి పుఞ్ఞభవాదిఆదీనవపటిచ్ఛాదికా అవిజ్జా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం అసాధారణం కారణన్తి వా అత్థో దట్ఠబ్బో. **ఠానవిరుద్ధోతి** అత్థితావిరుద్ధో. కేచి పన "పటిసన్ధిఆదీని ఠానానీ"తి వదన్తి, ఏవం సతి పురిమచిత్తం

పచ్ఛిమచిత్తస్స తానవిరుద్ధో పచ్చయోతి న ఇదం ఏకన్తికం సియా. భవఙ్గమ్పి హి భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయో, జవనం జవనస్సాతి, న చ సిప్పాదీనం పటిసన్ధిఆదితానం అత్థీతి న తం ఇధ అధిప్పేతం. కమ్మం రూపస్స నమనరుప్పనవిరోధా సారమ్మణానారమ్మణవిరోధా చ **సభావవిరుద్ధో పచ్చయో, ఖీరాదీని దధిఆదీనం** మధురమ్బిలరసాదిసభావవిరోధా. అవిజాననకిచ్చో **ఆలోకో** విజాననకిచ్చస్స **విఞ్ఞాణస్స**, అమదనకిచ్చా చ **గుళాదయో** మదనకిచ్చస్స **ఆసవస్స**.

గోలోమావిలోమాని దబ్బాయ పచ్చయో, **దధిఆదీని భూతిణకస్స**. ఏత్థ చ **అవీ**తి రత్తా ఏళకా వుచ్చన్తి. విపాకాయేవ తే చ న, తస్మా దుక్ఖవిపాకాయపి అవిజ్జాయ తదవిపాకానం పుఞ్ఞానేఞ్జాభిసఙ్ఖారానం పచ్చయత్తం న న యుజ్జతీతి అత్థో. తదవిపాకత్తేపి సావజ్జతాయ తదవిరుద్ధానం తంసదిసానఞ్చ అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారానమేవ పచ్చయో, న ఇతరేసన్తి ఏతస్స పసఙ్గస్స నివారణత్థం "విరుద్ధో చావిరుద్ధో చ, సదిసాసదిసో తథా. ధమ్మానం పచ్చయో సిద్ధో"తి వుత్తం, తస్మా తమత్థం పాకటం కరోన్తో **''ఇతి అయం అవిజ్జా''**తిఆదిమాహ.

అచ్ఛేజ్జసుత్తావుతాభేజ్జమణీనం వియ పుబ్బాపరియవవత్థానం నియతి, నియతియా, నియతి ఏవ వా సఙ్గతి సమాగమో నియతిసఙ్గతి, తాయ భావేసు పరిణతా మనుస్సదేవవిహఙ్గాదిభావం పత్తా **నియతిసఙ్గతిభావపరిణతా**. నియతియా సఙ్గతియా భావేన చ పరిణతా నానప్పకారతం పత్తా **నియతిసఙ్గతిభావపరిణతా**తి చ అత్థం వదన్తి. ఏతేహి చ వికప్పనేహి అవిజ్జా అకుసలం చిత్తం కత్వా పుఞ్ఞాదీసు యత్థ కత్థచి పవత్తతీతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ **''సో ఏవం అవిజ్జాయా''**తిఆది.

అపరిణాయకో బాలోతి అరహత్తమగ్గసమ్పటిపాదకకల్యాణమిత్తరహితోతి అత్థో. అరహత్తమగ్గావసానం వా ఞాణం సమవిసమం దస్సేత్వా నిబ్బానం నయతీతి పరిణాయకన్తి వుత్తం, తేన రహితో **అపరిణాయకో. ధమ్మం ఞత్వా**తి సప్పురిసూపనిస్సయేన చతుసచ్చప్పకాసకసుత్తాదిధమ్మం ఞత్వా, మగ్గఞాణేనేవ వా సబ్బధమ్మపవరం నిబ్బానం ఞత్వా, తంజాననాయత్తత్తా పన సేససచ్చాభిసమయస్స సమానకాలమ్పి తం పురిమకాలం వియ కత్వా వుత్తం.

సఙ్ఖారపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విఞ్ఞాణపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౭. యథావుత్తసఙ్ఖారపచ్చయా ఉప్పజ్జమానం తంకమ్మనిబ్బత్తమేవ విఞ్ఞాణం భవితుం అరహతీతి **''బాత్తింస లోకియవిపాకవిఞ్ఞాణాని సఙ్గహితాని హోన్తీ''**తి ఆహ. **ధాతుకథాయం** (ధాతు॰ ౪౬౬) పన విప్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదనిద్దేసే –

"సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణేన యే ధమ్మా…పే॰… సళాయతనపచ్చయా ఫస్సేన, ఫస్సపచ్చయా వేదనాయ యే ధమ్మా విప్పయుత్తా, తే ధమ్మా కతిహి ఖన్ధేహి…పే॰… సఙ్గహితా? తే ధమ్మా అసఙ్ఖతం ఖన్ధతో ఠపేత్వా ఏకేన ఖన్ధేన ఏకాదసహాయతనేహి ఏకాదసహి ధాతూహి సఙ్గహితా. కతిహి అసఙ్గహితా? చతూహి ఖన్ధేహి ఏకేనాయతనేన సత్తహి ధాతూహి అసఙ్గహితా"తి –

వచనతో సబ్బవిఞ్ఞాణఫస్సవేదనాపరిగ్గహో కతో. యది హి ఏత్థ విఞ్ఞాణఫస్సవేదనా సప్పదేసా సియుం, "విపాకా ధమ్మా"తి ఇమస్స వియ విస్సజ్జనం సియా, తస్మా తత్థ అభిధమ్మభాజనీయవసేన సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణాదయో గహితాతి వేదితబ్బా. అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా చ అభిధమ్మభాజనీయే చతుభూమకకుసలసఙ్ఖారో అకుసలసఙ్ఖారో చ వుత్తోతి సో ఏవ ధాతుకథాయం గహితోతి దట్ఠబ్బో. భవో పన **ధాతుకథాయం** కమ్ముపపత్తిభవవిసేసదస్సనత్థం న అభిధమ్మభాజనీయవసేన గహితో. ఏవఞ్చ కత్వా తత్థ "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి అనుద్ధరిత్వా "కమ్మభవో"తిఆదినావ నయేన భవో ఉద్ధటో. **విపాకఞ్చేత**న్తి విఞ్ఞాణస్స విపాకత్తా సఙ్ఖారపచ్చయత్తం సాధేతి, తస్స పన సాధనత్థం "ఉపచితకమ్మాభావే విపాకాభావతో"తి వుత్తన్తి తం వివరన్తో **"విపాకఞ్చా"**తిఆదిమాహ.

యేభుయ్యేన లోభసమ్పయుత్తజవనావసానేతి జవనేన తదారమ్మణనియమే సోమనస్ససహగతానన్తరం సోమనస్ససహగతతదారమ్మణస్స వుత్తత్తా సోమనస్ససహగతానేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. యస్మా పన తిహేతుకజవనావసానే చ కదాచి అహేతుకం తదారమ్మణం హోతి, తస్మా **"యేభుయ్యేనా"**తి ఆహ. **సకిం వా**తి "దిరత్తతిరత్తా"దీసు వియ వేదితబ్బం. ద్విక్ఖత్తుమేవ పన ఉప్పజ్జన్తీతి వదన్తి. "దిరత్తతిరత్త"న్తి ఏత్థ పన వా-సద్దస్స అభావా వచనసిలిట్ఠతామత్తేన దిరత్తగ్గహణం కతన్తి యుజ్జతి, "నిరన్తరతిరత్తదస్సనత్థం వా"తి. ఇధ పన వా-సద్దో వికప్పనత్థో వుత్తోతి సకిం ఏవ చ కదాచి పవత్తిం సన్ధాయ **"సకిం వా"**తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. తేనేవ హి సకిం తదారమ్మణప్పవత్తియా విచారేతబ్బతం దస్సేన్తో **"చిత్తప్పవత్తిగణనాయం పనా"**తిఆదిమాహ. తత్థ **చిత్తప్పవత్తిగణనాయ**న్తి విపాకకథాయం బలవరూపాదికే ఆరమ్మణే వుత్తం చిత్తప్పవత్తిగణనం సన్ధాయాహ. తత్థ హి ద్వేవ తదారమ్మణుప్పత్తివారా ఆగతా. జవనవిసయానుభవనఞ్హి తదారమ్మణం ఆసన్నభేదే తస్మిం విసయే ఏకచిత్తక్ఖణావసిట్ఠాయుకే న ఉప్పజ్జేయ్యాతి అధిప్పాయో. **అనురూపాయ పటిసన్ధియా**తి అకుసలవిపాకస్స అపాయపటిసన్ధి, కామావచరాదికుసలవిపాకానం కామరూపారూపసుగతిపటిసన్ధియో యథాకమ్మం అనురూపా.

పటిసన్ధికథా మహావిసయాతి కత్వా పవత్తిమేవ తావ దస్సేన్తో **"పవత్తియం పనా"**తిఆదిమాహ. అహేతుకద్వయాదీనం ద్వారనియమానియమావచనం భవఙ్గభూతానం సయమేవ ద్వారత్తా చుతిపటిసన్ధిభూతానఞ్చ భవఙ్గసఙ్ఖాతేన అఞ్ఞేన చ ద్వారేన అనుప్పత్తితో నియతం అనియతం వా ద్వారం ఏతేసన్తి వత్తుం అసక్కుణేయ్యత్తా. ఏకస్స సత్తస్స పవత్తరూపావచరవిపాకో పథవీకసిణాదీసు యస్మిం ఆరమ్మణే పవత్తో, తతో అఞ్ఞస్మిం తస్స పవత్తి నత్థీతి రూపావచరానం నియతారమ్మణతా వుత్తా. **తత్రస్సా**తి పవత్తియం బాత్తింసవిధస్స.

ఇన్ద్రియప్పవత్తిఆనుభావతో ఏవ చక్ఖుసోతద్వారభేదేన, తస్స చ విఞ్ఞాణవీథిభేదాయత్తత్తా వీథిభేదేన చ భవితబ్బం, తస్మిఞ్చ సతి "ఆవజ్జనానన్తరం దస్సనం సవనం వా తదనన్తరం సమ్పటిచ్ఛన"న్తిఆదినా చిత్తనియమేన భవితబ్బం. తథా చ సతి సమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణానమ్పి భావో సిద్ధో హోతి, న ఇన్ద్రియప్పవత్తిఆనుభావేన దస్సనసవనమత్తస్సేవ, నాపి ఇన్ద్రియానం ఏవ దస్సనసవనకిచ్చతాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ **"ద్వారవీథిభేదే చిత్తనియమతో చా"**తి. పఠమకుసలేన చే తదారమ్మణస్స ఉప్పత్తి హోతి, తం పఠమకుసలానన్తరం ఉప్పజ్జమానం జనకం అనుబన్ధతి నామ, దుతియకుసలాదిఅనన్తరం ఉప్పజ్జమానం జనకసదిసం అనుబన్ధతి నామ, అకుసలానన్తరం ఉప్పజ్జమానఞ్చ కామావచరతాయ జనకసదిసన్తి.

ఏకాదస తదారమ్మణచిత్తాని...పే.... తదారమ్మణం న గణ్హన్తీతి తదారమ్మణభావతాయ "తదారమ్మణ"న్తి లద్ధనామాని తదారమ్మణభావం న గణ్హన్తి, తదారమ్మణభావేన నప్పవత్తన్తీతి అత్థో. అథ వా నామగోత్తం ఆరబ్భ జవనే జవితే తదారమ్మణం తస్స జవనస్స ఆరమ్మణం న గణ్హన్తి, నాలమ్బన్తీతి అత్థో. **రూపారూపధమ్మే**తి రూపారూపావచరే ధమ్మే. ఇదం పన వత్వా "**అభిఞ్ఞాఞాణం ఆరబ్భా**"తి విసేసనం పరిత్తాదిఆరమ్మణతాయ కామావచరసదిసేసు చేవ తదారమ్మణానుప్పత్తిదస్సనత్థం. మిచ్ఛత్తనియతా ధమ్మా మగ్గో వియ భావనాయ సిద్ధా మహాబలా చాతి తత్థ జవనేన పవత్తమానేన సానుబన్ధనేన న భవితబ్బన్తి తేసు తదారమ్మణం పటిక్ఖిత్తం. **లోకుత్తరధమ్మే ఆరబ్భా**తి ఏతేనేవ సిద్ధే "**సమ్మత్తనియతధమ్మేసూ**"తి విసుం ఉద్ధరణం సమ్మత్తమిచ్ఛత్తనియతధమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞపటిపక్ఖాతి బలవభావేన తదారమ్మణస్స అవత్థుభావదస్సనత్థం.

ఏవం పవత్తియం విఞ్ఞాణప్పవత్తిం దస్సేత్వా పటిసన్ధియం దస్సేతుం "**యం పన వుత్త**"న్తిఆదిమాహ. **కేన కత్థా**తి కేన చిత్తేన కస్మిం భవే. ఏకూనవీసతి పటిసన్ధియో తేన తేన చిత్తేన పవత్తమానా పటిసన్ధిక్ఖణే రూపారూపధమ్మాతి తేన తేన చిత్తేన సా సా తత్థ తత్థ పటిసన్ధి హోతీతి వుత్తా. **తస్సా**తి చిత్తస్స.

ఆగన్త్వాతి ఆగతం వియ హుత్వా. **గోపకసీవలీ**తి రఞ్ఞో హితారక్ఖే గోపకకులే జాతో సీవలినామకో. కమ్మాదిఅనుస్సరణబ్యాపారరహితత్తా "**సమ్మోళ్హకాలకిరియా**"తి వుత్తా. అబ్యాపారేనేవ హి తత్థ కమ్మాదిఉపట్ఠానం హోతీతి. "పిసియమానాయ మక్ఖికాయ పఠమం కాయద్వారావజ్జనం భవఙ్గం నావట్టేతి అత్తనా చిన్తియమానస్స కస్సచి అత్థితాయా"తి కేచి కారణం వదన్తి, తదేతం అకారణం భవఙ్గవిసయతో అఞ్ఞస్స చిన్తియమానస్స అభావా అఞ్ఞచిత్తప్పవత్తికాలే చ భవఙ్గావట్టనస్సేవ అసమ్భవతో. ఇదం పనేత్థ కారణం సియా – "తానిస్స తమ్హి సమయే ఓలమ్బన్తి అజ్ఝోలమ్బన్తి అభిప్పలమ్బన్తీ"తి (మ. ని. ౩.౨౪౮) వచనతో తీసు జవనవారేసు అప్పవత్తేస్వేవ కమ్మాదిఉపట్ఠానేన భవితబ్బం. అనేకజవనవారప్పవత్తియా హి అజ్ఝోలమ్బనం అభిప్పలమ్బనఞ్చ హోతీతి. తస్మా కాయద్వారావజ్జనం అనావట్టేత్వా మనోద్వారావజ్జనమేవ కమ్మాదిఆలమ్బణం పఠమం భవఙ్గం ఆవట్టేతి, తతో ఫోట్ఠబ్బస్స బలవత్తా దుతియవారే కాయవిఞ్ఞాణవీథి పచ్చుప్పన్నే ఫోట్ఠబ్బే పవత్తతి, తతో పురిమజవనవారగహితేస్వేవ కమ్మాదీసు కమేన మనోద్వారజవనం జవిత్వా మూలభవఙ్గసఙ్ఖాతం ఆగన్తుకభవఙ్గసఙ్ఖాతం వా తదారమ్మణం భవఙ్గం ఓతరతి, తదారమ్మణాభావే వా భవఙ్గమేవ. **ఏతస్మిం ఠానే కాలం కరోతీ**తి తదారమ్మణానన్తరేన చుతిచిత్తేన, తదారమ్మణాభావే వా భవఙ్గసఙ్ఖాతేనేవ చుతిచిత్తేన చవతీతి అత్థో. భవఙ్గమేవ హి చుతిచిత్తం హుత్వా పవత్తతీతి చుతిచిత్తం ఇధ "భవఙ్గ"న్తి వుత్తన్తి. మనోద్వారవిసయో లహుకోతి లహుకపచ్చుపట్ఠానం సన్ధాయ వుత్తం "**అరూపధమ్మానం...పే.... లహుకో**"తి. అరూపధమ్మస్స హి మనోద్వారస్స విసయో లహుకపచ్చుపట్ఠానోతి. బలవతి చ రూపధమ్మస్స కాయద్వారస్స విసయే అప్పవత్తిత్వా మనోద్వారవిసయే కమ్మాదిమ్హి పఠమం చిత్తప్పవత్తిదస్సనేన అరూపధమ్మానం విసయస్స లహుకతా దీపితాతి. రూపానం విసయాభావేపి వా "అరూపధమ్మాన"న్తి వచనం యేసం విసయో అత్థి, తందస్సనత్థమేవాతి దట్ఠబ్బం. తేన లహుకమ్మాదీసు చిత్తప్పవత్తితో లహుగహణీయతా విసయస్స లహుకతా.

కమ్మాదీనం భూమిచిత్తుప్పాదాదివసేన విత్థారతో అనన్తో పభేదోతి "**సఙ్ఖేపతో**"తి ఆహ.

అవిజ్జాతణ్హాదికిలేసేసు అనుపచ్ఛిన్నేస్వేవ కమ్మాదినో ఉపట్ఠానం, తఞ్చారబ్భ చిత్తసన్తానస్స భవన్తరనిన్నపోణపబ్భారతా హోతీతి ఆహ ''**అనుపచ్ఛిన్నకిలేసబలవినామిత**''న్తి. సన్తానే హి వినామితే తదేకదేసభూతం పటిసన్ధిచిత్తఞ్చ వినామితమేవ హోతి, న చ ఏకదేసవినామితభావేన వినా సన్తానవినామితతా అత్థీతి. సబ్బత్థ పన "దుగ్గతిపటిసన్ధినిన్నాయ చుతియా పురిమజవనాని అకుసలాని, ఇతరాయ చ కుసలానీ"తి నిచ్ఛినన్తి. "నిమిత్తస్సాదగధితం వా, భిక్ఖవే, విఞ్ఞాణం తిట్ఠమానం తిట్ఠతి అనుబ్యఞ్జనస్సాదగధితం వా. తస్మిం చే సమయే కాలం కరోతి, ఠానమేతం విజ్జతి, యం ద్విన్నం గతీనం అఞ్ఞతరం గతిం ఉపపజ్జేయ్య నిరయం వా తిరచ్ఛానయోనిం వా"తి (సం॰ ని॰ ౪.౨౩౫) వుత్తం. తస్మా ఆసన్నం అకుసలం దుగ్గతియం, కుసలఞ్చ సుగతియం పటిసన్ధియా ఉపనిస్సయో హోతీతి.

రాగాదిహేతుభూతం హీనమారమ్మణన్తి అకుసలవిపాకస్స ఆరమ్మణం భవితుం యుత్తం అనిట్ఠారమ్మణం ఆహ. తమ్పి హి సఙ్కప్పవసేన రాగస్సపి హేతు హోతీతి. అకుసలవిపాకజనకకమ్మసహజాతానం వా తంసదిసాసన్నచుతిజవనచేతనాసహజాతానఞ్చ రాగాదీనం హేతుభావో ఏవ హీనతా. తఞ్హి పచ్ఛానుతాపజనకకమ్మానమారమ్మణం కమ్మవసేన అనిట్ఠం అకుసలవిపాకస్స ఆరమ్మణం భవేయ్య, అఞ్ఞథా చ ఇట్ఠారమ్మణే పవత్తస్స అకుసలకమ్మస్స విపాకో కమ్మనిమిత్తారమ్మణో న భవేయ్య. న హి అకుసలవిపాకో ఇట్ఠారమ్మణో భవితుమరహతీతి. పఞ్చద్వారే చ ఆపాథమాగచ్ఛన్తం పచ్చుప్పన్నం కమ్మనిమిత్తం ఆసన్నకతకమ్మారమ్మణసన్తతియం ఉప్పన్నం తంసదిసఞ్చ దట్ఠబ్బం, అఞ్ఞథా తదేవ పటిసన్ధిఆరమ్మణూపట్ఠాపకం తదేవ చ పటిసన్ధిజనకం భవేయ్య, న చ పటిసన్ధియా ఉపచారభూతాని వియ "ఏతస్మిం తయా పవత్తితబ్బ"న్తి పటిసన్ధియా ఆరమ్మణం అనుపాదేన్తాని వియ చ పవత్తాని చుతిఆసన్నాని జవనాని పటిసన్ధిజనకాని భవేయ్యుం. "కతత్తా ఉపచితత్తా"తి (ధ॰ స॰ ౪౩౧) హి వుత్తం. తదా చ తంసమానవీథియం వియ పవత్తమానాని కథం కతూపచితాని సియుం, న చ అస్సాదితాని తదా, న చ లోకియాని లోకుత్తరాని వియ సమానవీథిఫలాని హోన్తి.

> "పుబ్బే వాస్స తం కతం హోతి పాపకమ్మం దుక్ఖవేదనీయం, పచ్ఛా వాస్స తం కతం హోతి పాపకమ్మం దుక్ఖవేదనీయం, మరణకాలే వాస్స హోతి మిచ్ఛాదిట్ఠి సమత్తా సమాదిన్నా, తేన సో కాయస్స భేదా పరం మరణా అపాయం దుగ్గతిం వినిపాతం నిరయం ఉపపజ్జతీ"తి (మ॰ ని॰ ౩.౩౦౩) –

ఆదినా సుత్తే మరణకాలే సమత్తాయ సమాదిన్నాయ మిచ్ఛాదిట్ఠియా సమ్మాదిట్ఠియా చ సహజాతచేతనాయ పటిసన్ధిదానం వుత్తం, న చ దుబ్బలేహి పఞ్చద్వారికజవనేహి మిచ్ఛాదిట్ఠి సమ్మాదిట్ఠి వా సమత్తా హోతి సమాదిన్నా. వక్ఖతి చ –

> "సబ్బమ్పి హేతం కుసలాకుసలధమ్మపటివిజాననాదిచవనపరియోసానం కిచ్చం మనోద్వారికచిత్తేనేవ హోతి, న పఞ్చద్వారికేనాతి సబ్బస్సపేతస్స కిచ్చస్స కరణే సహజవనకాని వీథిచిత్తాని పటిక్ఖిత్తానీ"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౭౬౬).

తత్థ హి "న కిఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతీతి 'మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా'తి (ధ॰ ప॰ ౧-౨) ఏవం వుత్తం ఏకమ్పి కుసలం వా అకుసలం వా న పటివిజానాతీ"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౭౬౬) చ వుత్తం. యేసం పటివిభావనప్పవత్తియా సుఖం వా దుక్ఖం వా అన్వేతి, తేసం సా పవత్తి పఞ్చద్వారే పటిక్ఖిత్తా, కుసలాకుసలకమ్మసమాదానఞ్చ తాదిసమేవాతి. తదారమ్మణానన్తరం పన చవనం, తదనన్తరా చ ఉపపత్తి మనోద్వారికా ఏవ హోతి, న సహజవనకవీథిచిత్తే పరియాపన్నాతి ఇమినా అధిప్పాయేన

ఇధ పఞ్చద్వారికతదారమ్మణానన్తరం చుతి, తదనన్తరం పటిసన్ధి చ వుత్తాతి దట్ఠబ్బం. తత్థ అవసేసపఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే రూపాదిమ్హి ఉప్పన్నం పటిసన్ధిం సన్ధాయేవ "పచ్చుప్పన్నారమ్మణం ఉపపత్తిచిత్తం పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి, అవసేసేకచిత్తక్ఖణాయుకే చ ఉప్పన్నం సన్ధాయ "పచ్చుప్పన్నారమ్మణం ఉపపత్తిచిత్తం అతీతారమ్మణస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౨.౧౯.౨౮) వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

సుద్ధాయ వాతి మహగ్గతకమ్మనిమిత్తారమ్మణాయ జవనవీథియా తదారమ్మణరహితాయాతి అత్థో. సా పన జవనవీథి మహగ్గతవిపాకస్స ఉపచారో వియ దట్ఠబ్బా. కేచి పన తం వీథిం మహగ్గతావసానం వదన్తి. అతీతారమ్మణా ఏకాదసవిధా, నవత్తబ్బారమ్మణా సత్తవిధా.

ఏతేనానుసారేన ఆరుప్పచుతియాపి అనన్తరా పటిసన్ధి వేదితబ్బాతి ఇదం కస్మా వుత్తం, నను "పథవీకసిణజ్ఝానాదివసేన పటిలద్ధమహగ్గతసుగతియం ఠితస్సా"తి ఏవమాదికే ఏవ నయే అయమ్పి పటిసన్ధి అవరుద్ధాతి? న, తత్థ రూపావచరచుతిఅనన్తరాయ ఏవ పటిసన్ధియా వుత్తత్తా. తత్థ హి "పథవీకసిణాదికం వా నిమిత్తం మహగ్గతచిత్తం వా మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి. చక్ఖుసోతానం వా"తిఆదికేన రూపావచరచుతియా ఏవ అనన్తరా పటిసన్ధి వుత్తాతి విఞ్ఞాయతి. అథాపి యథాసమ్భవయోజనాయ అయమ్పి పటిసన్ధి తత్థేవ అవరుద్ధా, అరూపావచరచుతిఅనన్తరా పన రూపావచరపటిసన్ధి నత్థి, అరూపావచరే చ ఉపరూపరిచుతియా హేట్ఠిమా హేట్ఠిమా పటిసన్ధీతి చతుత్థారుప్పచుతియా నవత్తబ్బారమ్మణా పటిసన్ధి నత్థి. తేన తతో తత్థేవ అతీతారమ్మణా కామావచరే చ అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి ఇతరాహి చ యథాసమ్భవం అతీతనవత్తబ్బారమ్మణా ఆరుప్పపటిసన్ధి, అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా చ కామావచరపటిసన్ధి యోజేతబ్బాతి ఇమస్స విసేసస్స దస్సనత్థం విసుం ఉద్ధరణం కతం.

ఏవం ఆరమ్మణవసేన ఏకవిధాయ కామావచరసుగతిచుతియా దువిధా దుగ్గతిపటిసన్ధి, దుగ్గతిచుతియా దువిధా సుగతిపటిసన్ధి, కామావచరసుగతిచుతియా ద్విఏకద్విప్పకారానం కామరూపారుప్పానం వసేన పఞ్చవిధా సుగతిపటిసన్ధి, రూపావచరచుతియా చ తథేవ పఞ్చవిధా, దువిధాయ ఆరుప్పచుతియా పచ్చేకం ద్విన్నం ద్విన్నం కామారుప్పానం వసేన అట్ఠవిధా చ పటిసన్ధి దస్సితా, దుగ్గతిచుతియా పన ఏకవిధాయ దుగ్గతిపటిసన్ధి దువిధా న దస్సితా, తం దస్సేతుం **''దుగ్గతియం ఠితస్స పనా''**తిఆదిమాహ. యథావుత్తా పన –

> ద్విద్విపఞ్చప్పకారా చ, పఞ్చాట్ఠదువిధాపి చ;
> చతువీసతి సబ్బాపి, తా హోన్తి పటిసన్ధియో.

"కామావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కతత్తా"తిఆదినా (ధ. స. ౪౩౧, ౪౫౫, ౪౯౮) నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో దస్సితప్పకారోతి ఉపనిస్సయపచ్చయభావమేవ దస్సేన్తో **''వుత్తఞ్హేత''**న్తిఆదిమాహ.

ఆదినా సహాతిఆదినా విమిస్సవిఞ్ఞాణేన సహ. **ఓమతో ద్వే వా తయో వా దసకా ఉప్పజ్జన్తీ**తి గబ్భసేయ్యకానం వసేన వుత్తం. అఞ్ఞత్థ హి అనేకే కలాపా సహ ఉప్పజ్జన్తి. బ్రహ్మత్తభావేపి హి అనేకగావుతప్పమాణే అనేకే కలాపా సహుప్పజ్జన్తీతి ఠితసతో అధికానేవ రూపాని హోన్తి గన్ధరసాహారానం పటిక్ఖిత్తత్తా చక్ఖుసోతవత్థుసత్తకజీవితఛక్కభావేపి తేసం బహుత్తా. **అట్ఠకథాయం** పన తత్థాపి చక్ఖుసోతవత్థుదసకానం జీవితనవకస్స చ ఉప్పత్తి వుత్తా, **పాళియం** పన "రూపధాతుయా

ఉపపత్తిక్ఖణే ఠపేత్వా అసఞ్ఞసత్తానం దేవానం పఞ్చాయతనాని పాతుభవన్తి, పఞ్చ ధాతుయో పాతుభవన్తీ"తి వుత్తం, తథా "రూపధాతుయా ఛ ఆయతనాని నవ ధాతుయో"తి సబ్బసఙ్గహవసేన తత్థ విజ్జమానాయతనధాతుయో దస్సేతుం వుత్తం. **కథావత్థుమ్హి** చ ఘానాయతనాదీనం వియ గన్ధాయతనాదీనఞ్చ తత్థ భావో పటిక్ఖిత్తో "అత్థి తత్థ ఘానాయతనన్తి? ఆమన్తా, అత్థి తత్థ గన్ధాయతనన్తి? న హేవం వత్తబ్బే"తిఆదినా (కథా॰ ౫౧౯), న చ అఫోట్ఠబ్బాయతనానం పథవీధాతుఆదీనం వియ అగన్ధరసాయతనానం గన్ధరసానం తత్థ భావో సక్కా వత్తుం ఫుసితుం అసక్కుణేయ్యతావినిముత్తస్స పథవీఆదిసభావస్స వియ గన్ధరసభావవినిముత్తస్స గన్ధరససభావస్స అభావా.

యది చ ఘానసమ్ఫస్సాదీనం కారణభావో నత్థీతి ఆయతనానీతి తేన వుచ్చేయ్యుం, ధాతు-సద్దో పన నిస్సత్తనిజ్జీవవాచకోతి గన్ధధాతురసధాతూతి అవచనే నత్థి కారణం, ధమ్మభావో చ తేసం ఏకన్తేన ఇచ్ఛితబ్బో సభావధారణాదిలక్ఖణతో అఞ్ఞస్స అభావా, ధమ్మానఞ్చ ఆయతనభావో ఏకన్తతో **యమకే** (యమ॰ ౧. ఆయతనయమక. ౧౩) వుత్తో "ధమ్మో ఆయతనన్తి? ఆమన్తా"తి. తస్మా తేసం గన్ధరసాయతనభావాభావేపి కోచి ఆయతనసభావో వత్తబ్బో. యది చ ఫోట్ఠబ్బభావతో అఞ్ఞో పథవీధాతుఆదిభావో వియ గన్ధరసభావతో అఞ్ఞో తేసం కోచి సభావో సియా, తేసం ధమ్మాయతనే సఙ్గహో. గన్ధరసభావే పన ఆయతనభావే చ సతి గన్ధో చ సో ఆయతనఞ్చ గన్ధాయతనం, రసో చ సో ఆయతనఞ్చ రసాయతనన్తి ఇదమాపన్నమేవాతి గన్ధరసాయతనభావో చ న సక్కా నివారేతుం, "తయో ఆహారా"తి (విభ॰ ౯౯౩) చ వచనతో కబళీకారాహారస్స తత్థ అభావో విఞ్ఞాయతి. తస్మా యథా పాళియా అవిరోధో హోతి, తథా రూపగణనా కాతబ్బా. ఏవఞ్హి ధమ్మతా న విలోమితా హోతీతి.

జాతిఉణ్ణాయాతి గబ్భం ఫాలేత్వా గహితఉణ్ణాయాతిపి వదన్తి. **సమ్భవభేదో**తి అత్థితాభేదో. నిజ్ఝామతణ్హికా కిర నిచ్చం దుక్ఖాతురతాయ కామం సేవిత్వా గబ్భం న గణ్హన్తి.

రూపీబ్రహ్మేసు తావ ఓపపాతికయోనికేసూతి ఓపపాతికయోనికేహి రూపీబ్రహ్మే నిద్ధారేతి. "సంసేదజోపపాతీసు అవకంసతో తింసా"తి ఏతం వివరన్తో ఆహ "**అవకంసతో పనా**"తిఆది, తం పనేతం పాళియా న సమేతి. న హి పాళియం కామావచరానం సంసేదజోపపాతికానం అఘానకానం ఉపపత్తి వుత్తా. **ధమ్మహదయవిభఙ్గే** (విభ॰ ౧౦౦౭) హి –

> "కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కస్సచి ఏకాదసాయతనాని పాతుభవన్తి, కస్సచి దసాయతనాని, కస్సచి అపరాని దసాయతనాని, కస్సచి నవాయతనాని, కస్సచి సత్తాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి –

వుత్తం, న వుత్తం "అట్ఠాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి. తథా "దసాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి తిక్ఖత్తుం వత్తబ్బం సియా, అఘానకఉపపత్తియా విజ్జమానాయ తిక్ఖత్తుఞ్చ "నవాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి, న చ తం వుత్తం. ఏవం ధాతుపాతుభావాదిపఞ్హేసు యమకేపి ఘానజివ్హాకాయానం సహచారితా వుత్తాతి.

చుతిపటిసన్ధీనం ఖన్ధాదీహి అఞ్ఞమఞ్ఞం సమానతా **అభేదో**, అసమానతా **భేదో**. నయముఖమత్తం దస్సేత్వా వుత్తం అవుత్తఞ్చ సబ్బం సఙ్గణ్హిత్వా ఆహ "**అయం తావ అరూపభూమీసుయేవ నయో**"తి. రూపారూపావచరానం ఉపచారస్స బలవతాయ తతో చవిత్వా దుగ్గతియం ఉపపత్తి నత్థీతి "**ఏకచ్చసుగతిచుతియా**"తి ఆహ. **ఏకచ్చదుగ్గతిపటిసన్ధీ**తి ఏత్థ **ఏకచ్చ**గ్గహణస్స పయోజనం మగ్గితబ్బం. అయం పనేత్థాధిప్పాయో సియా – నానత్తకాయనానత్తసఞ్ఞీసు వుత్తా ఏకచ్చే

వినిపాతికా తిహేతుకాదిపటిసన్ధికా, తేసం తం పటిసన్ధిం వినిపాతభావేన దుగ్గతిపటిసన్ధీతి గహేత్వా సబ్బసుగతిచుతియావ సా పటిసన్ధి హోతి, న ఏకచ్చసుగతిచుతియా ఏవాతి తంనివత్తనత్థం ఏకచ్చదుగ్గతిగ్గహణం కతం. అపాయపటిసన్ధి ఏవ హి ఏకచ్చసుగతిచుతియా హోతి, న సబ్బసుగతిచుతియా. అథ వా దుగ్గతిపటిసన్ధి దువిధా ఏకచ్చసుగతిచుతియా అనన్తరా దుగ్గతిచుతియా చాతి. తత్థ పచ్ఛిమం వజ్జేత్వా పురిమం ఏవ గణ్హితుం ఆహ **''ఏకచ్చదుగ్గతిపటిసన్ధీ''**తి. **అహేతుకచుతియా సహేతుకపటిసన్ధీ**తి దుహేతుకా తిహేతుకా చ యోజేతబ్బా. మణ్డూకదేవపుత్తాదీనం వియ హి అహేతుకచుతియా తిహేతుకపటిసన్ధిపి హోతీతి.

తస్స తస్స విపరీతతో చ యథాయోగం యోజేతబ్బన్తి ''ఏకచ్చసుగతిచుతియా ఏకచ్చదుగ్గతిపటిసన్ధీ''తిఆదీసు భేదవిసేసేసు ''ఏకచ్చదుగ్గతిచుతియా ఏకచ్చసుగతిపటిసన్ధీ''తిఆదినా యం యం యుజ్జతి, తం తం యోజేతబ్బన్తి అత్థో. యుజ్జమానమత్తాపేక్ఖనవసేన నపుంసకనిద్దేసో కతో, యోజేతబ్బన్తి వా భావత్థో దట్ఠబ్బో. అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయ మహగ్గతఅజ్ఝత్తారమ్మణాతిఆదీసు పన విపరీతయోజనా న కాతబ్బా. న హి మహగ్గతఅజ్ఝత్తారమ్మణాయ చుతియా అరూపభూమీసు అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణా పటిసన్ధి అత్థి. చతుక్ఖన్ధాయ అరూపచుతియా పఞ్చక్ఖన్ధా కామావచరపటిసన్ధీతి ఏతస్స విపరియాయో సయమేవ యోజితో. అతీతారమ్మణచుతియా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధీతి ఏతస్స చ విపరియాయో నత్థి ఏవాతి. భేదవిసేసో ఏవ చ ఏవం విత్థారేన దస్సితో, అభేదవిసేసో పన ఏకేకస్మిం భేదే తత్థ తత్థేవ చుతిపటిసన్ధియోజనావసేన యోజేతబ్బో ''పఞ్చక్ఖన్ధాయ కామావచరాయ పఞ్చక్ఖన్ధా కామావచరా…పే… అవితక్కఅవిచారాయ అవితక్కఅవిచారా''తి, చతుక్ఖన్ధాయ పన చతుక్ఖన్ధా సయమేవ యోజితా. ఏతేనేవ నయేన సక్కా ఞాతున్తి పఞ్చక్ఖన్ధాదీసు అభేదవిసేసో న దస్సితోతి. **తతో హేతుం వినా**తి తత్థ హేతుం వినా.

అఙ్గపచ్చఙ్గసన్ధీనం బన్ధనాని **అఙ్గపచ్చఙ్గసన్ధిబన్ధనాని,** తేసం **ఛేదకానం. నిరుద్ధేసు చక్ఖాదీసూ**తి అతిమన్దభావూపగమనం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. పఞ్చద్వారికవిఞ్ఞాణానన్తరమ్పి హి పుబ్బే చుతి దస్సితా. **యమకే** చ (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౧౨౦) –

> ''యస్స చక్ఖాయతనం నిరుజ్ఝతి, తస్స మనాయతనం నిరుజ్ఝతీతి? ఆమన్తా. యస్స వా పన మనాయతనం నిరుజ్ఝతి, తస్స చక్ఖాయతనం నిరుజ్ఝతీతి? సచిత్తకానం అచక్ఖుకానం చవన్తానం తేసం మనాయతనం నిరుజ్ఝతి, నో చ తేసం చక్ఖాయతనం నిరుజ్ఝతి. సచక్ఖుకానం చవన్తానం తేసం మనాయతనఞ్చ నిరుజ్ఝతి, చక్ఖాయతనఞ్చ నిరుజ్ఝతీ''తి –

ఆదినా చక్ఖాయతనాదీనం చుతిచిత్తేన సహ నిరోధో వుత్తోతి. లద్ధో అవసేసో అవిజ్జాదికో విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో ఏతేనాతి **లద్ధావసేసపచ్చయో,** సఙ్ఖారో. అవిజ్జాపటిచ్ఛాదితాదీనవే తస్మిం కమ్మాదివిసయే పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణభావేన ఉప్పత్తిట్ఠానభూతే తణ్హాయ అప్పహీనత్తా ఏవ పురిముప్పన్నాయ చ సన్తతియా పరిణతత్తా పటిసన్ధిట్ఠానాభిముఖం విఞ్ఞాణం నిన్నపోణపబ్భారం హుత్వా పవత్తతీతి ఆహ **''తణ్హా నామేతీ''**తి. **సహజాతసఙ్ఖారా**తి చుతిఆసన్నజవనవిఞ్ఞాణసహజాతచేతనా, సబ్బేపి వా ఫస్సాదయో. తస్మిం పటిసన్ధిట్ఠానే కమ్మాదివిసయే విఞ్ఞాణం **ఖిపన్తి,** ఖిపన్తా వియ తస్మిం విసయే పటిసన్ధివసేన విఞ్ఞాణపతిట్ఠానస్స హేతుభావేన పవత్తన్తీతి అత్థో.

తన్తి తం విఞ్ఞాణం, చుతిపటిసన్ధితదాసన్నవిఞ్ఞాణానం సన్తతివసేన విఞ్ఞాణన్తి ఉపనీతేకత్తం. **తణ్హాయ నామియమానం...పే.... పవత్తతీతి** నమనఖిపనపురిమనిస్సయజహనాపరనిస్సయస్సాదననిస్సయరహితపవత్తనాని సన్తతివసేన తస్సేవేకస్స విఞ్ఞాణస్స హోన్తి, న అఞ్ఞస్సాతి దస్సేతి. **సన్తతివసేనాతి** చ వదన్తో "తదేవిదం విఞ్ఞాణం సన్ధావతి సంసరతి అనఞ్ఞ"న్తి (మ. ని. ౧.౩౯౬) ఇదఞ్చ మిచ్ఛాగాహం పటిక్ఖిపతి. సతి హి నానత్తనయే సన్తతివసేన ఏకత్తనయో హోతీతి. ఓరిమతీరరుక్ఖవినిబద్ధరజ్జు వియ పురిమభవత్తభావవినిబన్ధం కమ్మాదిఆరమ్మణం దట్ఠబ్బం, పురిసో వియ విఞ్ఞాణం, తస్స మాతికాతిక్కమనిచ్ఛా వియ తణ్హా, అతిక్కమనపయోగో వియ ఖిపనకసఙ్ఖారా. యథా చ సో పురిసో పరతీరే పతిట్ఠహమానో పరతీరరుక్ఖవినిబద్ధం కిఞ్చి అస్సాదయమానో అనస్సాదయమానో వా కేవలం పథవియం సబలపయోగేహేవ పతిట్ఠాతి, ఏవమిదమ్పి భవన్తరత్తభావవినిబద్ధం హదయవత్థునిస్సయం పఞ్చవోకారభవే అస్సాదయమానం చతువోకారభవే అనస్సాదయమానం వా కేవలం ఆరమ్మణసమ్పయుత్తకమ్మేహేవ పవత్తతి. తత్థ **అస్సాదయమాన**న్తి పాపుణన్తం, పటిలభమానన్తి అత్థో.

భవన్తరాదిపటిసన్ధానతోతి భవన్తరస్స ఆదిసమ్బన్ధనతో, భవన్తరాదయో వా భవయోనిగతివిఞ్ఞాణట్ఠితిసత్తావాసన్తరా, తేసం పటిసన్ధానతోతి అత్థో. **కమ్మ**న్తి పటిసన్ధిజనకం కమ్మం. **సఙ్ఖారాతి** చుతిఆసన్నజవనవిఞ్ఞాణసహగతా ఖిపనకసఙ్ఖారా.

సద్దాదిహేతుకాతి ఏత్థ పటిఘోసో సద్దహేతుకో, పదీపో పదీపన్తరాదిహేతుకో, ముద్దా లఞ్ఛనహేతుకా, ఛాయా ఆదాసాదిగతముఖాదిహేతుకా. **అఞ్ఞత్ర అగన్త్వా హోన్తీతి** సద్దాదిపచ్చయదేసం అగన్త్వా సద్దాదిహేతుకా హోన్తి తతో పుబ్బే అభావా, ఏవమిదమ్పి పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం న హేతుదేసం గన్త్వా తంహేతుకం హోతి తతో పుబ్బే అభావా, తస్మా న ఇదం హేతుదేసతో పురిమభవతో ఆగతం పటిఘోసాదయో వియ సద్దాదిదేసతో, నాపి తత్థ హేతునా వినా ఉప్పన్నం సద్దాదీహి వినా పటిఘోసాదయో వియాతి అత్థో. అథ వా **అఞ్ఞత్ర అగన్త్వా హోన్తీతి** పుబ్బే పచ్చయదేసే సన్నిహితా హుత్వా తతో అఞ్ఞత్ర గన్త్వా తప్పచ్చయా న హోన్తి ఉప్పత్తితో పుబ్బే అభావా, నాపి సద్దాదిపచ్చయా న హోన్తి, ఏవమిదమ్పీతి వుత్తనయేన యోజేతబ్బం. **ఏస నయోతి** బీజఙ్కురాదీసు సబ్బహేతుహేతుసముప్పన్నేసు యథాసమ్భవం యోజనా కాతబ్బాతి దస్సేతి. ఇధాపి హి హేతుహేతుసముప్పన్నవిఞ్ఞాణానం ఏకన్తమేకత్తే సతి న మనుస్సగతికో దేవగతిభూతో సియా, ఏకన్తనానత్తే న కమ్మవతో ఫలం సియా. తతో "రత్తస్స బీజం, రత్తస్స ఫల"న్తిఆదికస్స వియ "భూతపుబ్బాహం, భన్తే, రోహితస్సో నామ ఇసీ"తిఆదికస్స (సం. ని. ౧.౧౦౭) వోహారస్స లోపో సియా, తస్మా ఏత్థ సన్తానబన్ధే సతి హేతుహేతుసముప్పన్నేసు న ఏకన్తమేవ ఏకతా వా నానతా వా ఉపగన్తబ్బా. ఏత్థ చ ఏకన్తఏకతాపటిసేధేన "సయంకతం సుఖం దుక్ఖ"న్తి ఇమం దిట్ఠిం నివారేతి, ఏకన్తనానతాపటిసేధేన "పరంకతం సుఖం దుక్ఖ"న్తి, హేతుహేతుసముప్పన్నభావవచనేన "అధిచ్చసముప్పన్న"న్తి. **ఏత్థాతి** ఏకసన్తానే.

చతుమధురఅలత్తకరసాదిభావనా అమ్బమాతులుఙ్గాదిబీజానం **అభిసఙ్ఖారో**. ఏత్థ బీజం వియ కమ్మవా సత్తో, అభిసఙ్ఖారో వియ కమ్మం, బీజస్స అఙ్కురాదిప్పబన్ధో వియ సత్తస్స పటిసన్ధివిఞ్ఞాణాదిప్పబన్ధో, తత్థుప్పన్నస్స మధురస్స రత్తకేసరస్స వా ఫలస్స వా తస్సేవ బీజస్స, తతో ఏవ చ అభిసఙ్ఖారతో భావో వియ కమ్మకారకస్సేవ సత్తస్స, తంకమ్మతో ఏవ చ ఫలస్స భావో వేదితబ్బో. బాలసరీరే కతం విజ్జాపరియాపుణనం సిప్పసిక్ఖనం ఓసధప్పయోగో చ న వుడ్ఢసరీరం గచ్ఛన్తి. అథ చ తంనిమిత్తం విజ్జాపాటవం సిప్పజాననం అనామయతా చ వుడ్ఢసరీరే హోతి, న చ తం అఞ్ఞస్స హోతి తంసన్తతిపరియాపన్నే ఏవ వుడ్ఢసరీరే ఉప్పజ్జనతో, న చ యథాపయుత్తేన విజ్జాపరియాపుణనాదినా వినా అఞ్ఞతో హోతి

తదభావే అభావతో. ఏవమిధాపి సన్తానే యం ఫలం, ఏతం నాఞ్ఞస్స, న చ అఞ్ఞతోతి యోజేతబ్బం. **న అఞ్ఞతోతి** ఏతేన చ సఙ్ఖారాభావే ఫలాభావమేవ దస్సేతి, నాఞ్ఞపచ్చయనివారణం కరోతి.

యమ్పి వుత్తం, తత్థ వదామాతి వచనసేసో. తత్థ వా ఉపభుఞ్జకే అసతి సిద్ధా భుఞ్జకసమ్ముతీతి సమ్బన్ధో. ఫలతీతి సమ్ముతి **ఫలతిసమ్ముతి**.

ఏవం సన్తేపీతి అసఙ్కన్తిపాతుభావే, తత్థ చ యథావుత్తదోసపరిహారణే సతి సిద్ధేతి అత్థో. **పవత్తితో పుబ్బేతి** కమ్మాయూహనక్ఖణతో పుబ్బే. **పచ్ఛా చాతి** విపచ్చనపవత్తితో పచ్ఛా చ. అవిపక్కవిపాకా కతత్తా చే పచ్చయా, విపక్కవిపాకానమ్పి కతత్తం సమానన్తి తేసమ్పి ఫలావహతా సియాతి ఆసఙ్కానివత్తనత్థం ఆహ ''**న చ నిచ్చం ఫలావహా**''తి. **న విజ్జమానత్తా వా అవిజ్జమానత్తా వాతి** ఏతేన విజ్జమానత్తం అవిజ్జమానత్తఞ్చ నిస్సాయ వుత్తదోసేవ పరిహరతి.

తస్సా పాటిభోగకిరియాయ, భణ్డకీణనకిరియాయ, ఇణగహణాదికిరియాయ వా కరణమత్తం **తంకిరియాకరణమత్తం**. తదేవ **తదత్థనియ్యాతనే** పటిభణ్డదానే ఇణదానే చ పచ్చయో హోతి, అఫలితనియ్యాతనాదిఫలన్తి అత్థో.

అవిసేసేనాతి "తిహేతుకో తిహేతుకస్సా"తిఆదికం భేదం అకత్వావ సామఞ్ఞతో, పిణ్డవసేనాతి అత్థో. సబ్బత్థ ఉపనిస్సయపచ్చయో బలవకమ్మస్స వసేన యోజేతబ్బో. "దుబ్బలఞ్హి ఉపనిస్సయపచ్చయో న హోతీ"తి వక్ఖమానమేవేతం పట్ఠానవణ్ణనాయన్తి. **అవిసేసేనాతి** సబ్బపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం సహ సఙ్గణ్హాతి. **ద్వాదసాకుసలచేతనాభేదోతి** ఏత్థ ఉద్ధచ్చసహగతా కస్మా గహితాతి విచారేతబ్బమేతం. **ఏకస్స విఞ్ఞాణస్స తథేవ పచ్చయో పటిసన్ధియం, నో పవత్తేతి** ఏకస్సేవ పచ్చయభావనియమో పటిసన్ధియం, నో పవత్తే. పవత్తే హి సత్తన్నమ్పి పచ్చయోతి అధిప్పాయో. "తథా కామావచరదేవలోకేపి అనిట్ఠా రూపాదయో నత్థీ"తి వుత్తం, దేవానం పన పుబ్బనిమిత్తపాతుభావకాలే మిలాతమాలాదీనం అనిట్ఠతా కథం న సియా.

స్వేవ ద్వీసు భవేసూతి ఏత్థ ఏకూనతింసచేతనాభేదమ్పి చిత్తసఙ్ఖారం చిత్తసఙ్ఖారభావేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా ''**స్వేవా**''తి వుత్తం. తదేకదేసో పన కామావచరచిత్తసఙ్ఖారోవ తేరసన్నం నవన్నఞ్చ పచ్చయో దట్ఠబ్బో. ఏకదేసపచ్చయభావేన హి సముదాయో వుత్తోతి.

యత్థ చ విత్థారప్పకాసనం కతం, తతో భవతో పట్ఠాయ ముఖమత్తప్పకాసనం కాతుకామో ఆహ ''**ఆదితో పట్ఠాయా**''తి. తేన "ద్వీసు భవేసూ"తిఆది వుత్తం. **తతియజ్ఝానభూమివసేనాతి** ఏతేన ఏకత్తకాయఏకత్తసఞ్ఞీసామఞ్ఞేన చతుత్థజ్ఝానభూమి చ అసఞ్ఞారుప్పవజ్జా గహితాతి వేదితబ్బా. **యథాసమ్భవన్తి** ఏకవీసతియా కామావచరరూపావచరకుసలవిపాకేసు చుద్దసన్నం పటిసన్ధియం పవత్తే చ, సత్తన్నం పవత్తే ఏవ. అయం యథాసమ్భవో.

చతున్నం విఞ్ఞాణానన్తి భవాదయో అపేక్ఖిత్వా వుత్తం, చతూసు అన్తోగధానం పన తిణ్ణం విఞ్ఞాణానం ఠీసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు చ పచ్చయభావో యోజేతబ్బో, అవిఞ్ఞాణకే సత్తావాసే సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణే అవిజ్జమానేపి తస్స సఙ్ఖారహేతుకత్తం దస్సేతుం ''**అపిచా**''తిఆదిమాహ. ఏతస్మిఞ్చ ముఖమత్తప్పకాసనే పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం దుగ్గతిఆదీసు పవత్తియం కుసలవిపాకాదివిఞ్ఞాణానం పచ్చయభావో భవేసు వుత్తనయేనేవ విఞ్ఞాయతీతి న వుత్తోతి వేదితబ్బో.

విఞ్ఞాణపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నామరూపపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౮. సుత్తన్తాభిధమ్మేసు నామరూపదేసనావిసేసో **దేసనాభేదో. తయో ఖన్ధా**తి ఏతం యదిపి పాళియం నత్థి, అత్థతో పన వుత్తమేవ హోతీతి కత్వా వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

అణ్డజానఞ్చ అభావకానన్తి యోజేతబ్బం. **సన్తతిసీసానీ**తి కలాపసన్తానమూలాని. యదిపి వికారరూపాని పటిసన్ధిక్ఖణే న సన్తి, లక్ఖణపరిచ్ఛేదరూపాని పన సన్తీతి తాని అపరినిప్ఫన్నాని పరమత్థతో వివజ్జేన్తో ఆహ ‘‘**రూపరూపతో**’’తి.

కామభవే పన యస్మా సేసఓపపాతికానన్తి ఏత్థ కిఞ్చాపి కామభవే ‘‘ఓపపాతికా’’తి వుత్తా న సన్తి, యేన సేసగ్గహణం సాత్థకం భవేయ్య, అణ్డజగబ్భసేయ్యకేహి పన ఓపపాతికసంసేదజా సేసా హోన్తీతి సేసగ్గహణం కతన్తి వేదితబ్బం. అథ వా బ్రహ్మకాయికాదికేహి ఓపపాతికేహి వుత్తేహి సేసే సన్ధాయ ‘‘**సేసఓపపాతికాన**’’న్తి ఆహ. తే పన అరూపినోపి సన్తీతి ‘‘**కామభవే**’’తి వుత్తం, అపరిపుణ్ణాయతనానం పన నామరూపం యథాసమ్భవం రూపమిస్సకవిఞ్ఞాణనిద్దేసే వుత్తనయేన సక్కా ధమ్మగణనాతో విఞ్ఞాతున్తి న వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

అవకంసతో ద్వే అట్ఠకానేవ ఉతుచిత్తసముట్ఠానాని హోన్తీతి ససద్దకాలం సన్ధాయ ‘‘**ఉక్కంసతో ద్విన్నం నవకాన**’’న్తి వుత్తం. **పుబ్బే**తి ఖన్ధవిభఙ్గేతి వదన్తి. తత్థ హి ‘‘ఏకేకచిత్తక్ఖణే తిక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జమాన’’న్తి వుత్తం. ఇధేవ వా వుత్తం సన్తతిద్వయాదికం సత్తకపరియోసానం సన్ధాయాహ ‘‘**పుబ్బే వుత్తం కమ్మసముట్ఠానం సత్తతివిధ**’’న్తి, తం పనుప్పజ్జమానం ఏకేకచిత్తక్ఖణే తిక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జతీతి ఇమినాధిప్పాయేన వుత్తం ‘‘ఏకేకచిత్తక్ఖణే తిక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జమాన’’న్తి. **చతుద్దిసా వవత్థాపితా**తి అఞ్ఞమఞ్ఞసంసట్ఠసీసా మూలేన చతూసు దిసాసు వవత్థాపితా అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆలిఙ్గేత్వా ఠితా భిన్నవాహనికా వియ.

పఞ్చవోకారభవే చ పవత్తియన్తి రూపాజనకకమ్మజం పఞ్చవిఞ్ఞాణప్పవత్తికాలం సహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయఞ్చ సన్ధాయాహ. తదా హి తతో నామమేవ హోతీతి, కమ్మవిఞ్ఞాణపచ్చయా పన సదాపి ఉభయం హోతీతి సక్కా వత్తుం, పచ్ఛాజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయా చ రూపం ఉపత్థద్ధం హోతీతి. **అసఞ్ఞేసూ**తిఆది కమ్మవిఞ్ఞాణపచ్చయం సన్ధాయ వుత్తం, **పఞ్చవోకారభవే చ పవత్తియ**న్తి భవగ్గాదిజనకకమ్మతో అఞ్ఞేన రూపుప్పత్తికాలం నిరోధసమాపత్తికాలం భవగ్గాదిఉప్పత్తికాలతో అఞ్ఞకాలఞ్చ సన్ధాయ వుత్తన్తి యుత్తం. భవగ్గాదిఉప్పత్తికాలే హి తంజనకేనేవ కమ్మునా ఉప్పజ్జమానం రూపం, సో చ విపాకో కమ్మవిఞ్ఞాణపచ్చయో హోతీతి సక్కా వత్తుం. సహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయానపేక్ఖమ్పి హి పవత్తియం కమ్మేన పవత్తమానం రూపం నామఞ్చ న కమ్మవిఞ్ఞాణానపేక్ఖం హోతీతి. **సబ్బత్థా**తి పటిసన్ధియం పవత్తే చ. సహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, కమ్మవిఞ్ఞాణపచ్చయా చ నామరూపఞ్చ యథాసమ్భవం యోజేతబ్బం. **నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూప**న్తి ఏత్థ నామరూప-సద్దో అత్తనో ఏకదేసేన నామ-సద్దేన నామ-సద్దస్స సరూపో, రూప-సద్దేన చ రూప-సద్దస్స, తస్మా ‘‘సరూపానం ఏకసేసో’’తి నామరూప-సద్దస్స ఠానం ఇతరేసఞ్చ నామరూప-సద్దానం అదస్సనం దట్ఠబ్బం.

విపాకతో అఞ్ఞం **అవిపాకం**. యతో ద్విధా మతం, తతో యుత్తమేవ ఇదన్తి యోజేతబ్బం. **కుసలాదిచిత్తక్ఖణేతి ఆది**-సద్దేన అకుసలకిరియచిత్తక్ఖణే వియ విపాకచిత్తక్ఖణేపి విపాకాజనకకమ్మసముట్ఠానం సఙ్గహితన్తి వేదితబ్బం. విపాకచిత్తక్ఖణే పన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణపచ్చయా పుబ్బే వుత్తనయేన ఉభయఞ్చ ఉపలబ్భతీతి తాదిసవిపాకచిత్తక్ఖణవజ్జనత్థం ''**కుసలాదిచిత్తక్ఖణే**''తి వుత్తం.

సుత్తన్తికపరియాయేనాతి పట్ఠానే రూపానం ఉపనిస్సయపచ్చయస్స అవుత్తత్తా వుత్తం, సుత్తన్తే పన "యస్మిం సతి యం హోతి, అసతి చ న హోతి, సో తస్స ఉపనిస్సయో నిదానం హేతు పభవో"తి కత్వా "విఞ్ఞాణూపనిసం నామరూప"న్తి రూపస్స చ విఞ్ఞాణూపనిస్సయతా వుత్తా. వనపత్థపరియాయే చ వనసణ్డగామనిగమనగరజనపదపుగ్గలూపనిస్సయో ఇరియాపథవిహారో, తతో చ చీవరాదీనం జీవితపరిక్ఖారానం కసిరేన చ అప్పకసిరేన చ సముదాగమనం వుత్తం, న చ వనసణ్డాదయో ఆరమ్మణూపనిస్సయాదిభావం ఇరియాపథానం చీవరాదిసముదాగమనస్స చ భజన్తి, తస్మా వినా అభావో ఏవ చ సుత్తన్తపరియాయతో ఉపనిస్సయభావో దట్ఠబ్బో. నామస్స అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం కమ్మారమ్మణపటిసన్ధిఆదికాలే ఆరమ్మణపచ్చయోవ హోతీతి వత్తబ్బమేవ నత్థీతి రూపస్సేవ సుత్తన్తికపరియాయతో ఏకధా పచ్చయభావో వుత్తో. ససంసయస్స హి రూపస్స తంపచ్చయో హోతీతి వుత్తే నామస్స హోతీతి వత్తబ్బమేవ నత్థీతి.

పవత్తస్స పాకటత్తా అపాకటం పటిసన్ధిం గహేత్వా పుచ్ఛతి ''**కథం పనేత**''న్తిఆదినా. సుత్తతో నామం, యుత్తితో రూపం విఞ్ఞాణపచ్చయా హోతీతి జానితబ్బం. యుత్తితో సాధేత్వా సుత్తేన తం దళ్హం కరోన్తో ''**కమ్మసముట్ఠానస్సపి హీ**''తిఆదిమాహ. **చిత్తసముట్ఠానస్సేవా**తి చిత్తసముట్ఠానస్స వియ. యస్మా నామరూపమేవ పవత్తమానం దిస్సతి, తస్మా తదేవ వదన్తేన అనుత్తరం ధమ్మచక్కం పవత్తితం. సుఞ్ఞతాపకాసనఞ్హి ధమ్మచక్కప్పవత్తనన్తి అధిప్పాయో. నామరూపమత్తతావచనేనేవ వా పవత్తియా దుక్ఖసచ్చమత్తతా వుత్తా, దుక్ఖసచ్చప్పకాసనేన చ తస్స సముదయో, తస్స చ నిరోధో, నిరోధగామీ చ మగ్గో పకాసితో ఏవ హోతి. అహేతుకస్స దుక్ఖస్స హేతునిరోధా, అనిరుజ్ఝనకస్స చ అభావా, నిరోధస్స చ ఉపాయేన వినా అనధిగన్తబ్బత్తాతి చతుసచ్చప్పకాసనం ధమ్మచక్కప్పవత్తనం యోజేతబ్బం.

నామరూపపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సళాయతనపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౮. **నియమతో**తి చ ఇదం చతున్నం భూతానం, ఛన్నం వత్థూనం, జీవితస్స చ యథాసమ్భవం సహజాతనిస్సయపురేజాతఇన్ద్రియాదినా ఏకన్తేన సళాయతనస్స పవత్తమానస్స పచ్చయభావం సన్ధాయ వుత్తం. రూపాయతనాదీనం పన సహజాతనిస్సయానుపాలనభావో నత్థీతి అగ్గహణం వేదితబ్బం.
ఆరమ్మణారమ్మణపురేజాతాదిభావో చ తేసం న సన్తతిపరియాపన్నానమేవ, న చ చక్ఖాదీనం వియ ఏకప్పకారేనేవాతి అనియమతో పచ్చయభావో. **నియమతో...పే.... జీవితిన్ద్రియన్తి ఏవన్తి** ఏత్థ **ఏవం**-సద్దేన వా రూపాయతనాదీనమ్పి సఙ్గహో వేదితబ్బో. **ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చ సళాయతనన్**తి ఏత్థ యదిపి ఛట్ఠాయతనసళాయతన-సద్దానం సద్దతో సరూపతా నత్థి, అత్థతో పన సళాయతనేకదేసోవ ఛట్ఠాయతనన్తి ఏకదేససరూపతా అత్థీతి ఏకదేససరూపేకసేసో కతోతి వేదితబ్బో. అత్థతోపి హి సరూపానం ఏకదేససరూపేకసేసం ఇచ్ఛన్తి "వఙ్కో చ కుటిలో చ కుటిలా"తి, తస్మా అత్థతో ఏకదేససరూపానఞ్చ ఏకసేసేన భవితబ్బన్తి.

అథ వా ఛట్ఠాయతనఞ్చ మనాయతనఞ్చ ఛట్ఠాయతనన్తి వా, మనాయతనన్తి వా, ఛట్ఠాయతనఞ్చ ఛట్ఠాయతనఞ్చ ఛట్ఠాయతనన్తి వా, మనాయతనఞ్చ మనాయతనఞ్చ మనాయతనన్తి వా ఏకసేసం కత్వా చక్ఖాదీహి సహ “సళాయతన”న్తి వుత్తన్తి తమేవ ఏకసేసం నామమత్తపచ్చయస్స, నామరూపపచ్చయస్స చ మనాయతనస్స వసేన కతం అత్థతో దస్సేన్తో ఆహ **“ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చ సళాయతనన్తి ఏవం కతేకసేసస్సా”**తి. యథావుత్తోపి హి ఏకసేసో అత్థతో ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చాతి ఏవం కతో నామ హోతీతి. సబ్బత్థ చ ఏకసేసే కతే ఏకవచననిద్దేసో కతేకసేసానం సళాయతనాదిసద్దవచనీయతాసామఞ్ఞవసేన కతోతి దట్ఠబ్బో. **అబ్యాకతవారే వక్ఖతీ**తి కిఞ్చాపి అకుసలవారే కుసలవారే చ “నామపచ్చయా ఛట్ఠాయతన”న్తి వుత్తం, సుత్తన్తభాజనీయే పన విపాకఛట్ఠాయతనమేవ గహితన్తి అధిప్పాయేన అబ్యాకతవారమేవ సాధకభావేన ఉదాహటన్తి దట్ఠబ్బం. పచ్చయనయే పన “ఛట్ఠా హోతి తం అవకంసతో”తిఆదినా అవిపాకస్సపి పచ్చయో ఉద్ధటో, సో నిరవసేసం వత్తుకామతాయ ఉద్ధటోతి వేదితబ్బో. **ఇధ సఙ్గహిత**న్తి ఇధ ఏకసేసనయేన సఙ్గహితం, తత్థ అబ్యాకతవారే లోకియవిపాకభాజనీయే విభత్తన్తి వేదితబ్బన్తి అధిప్పాయో.

నేయ్యన్తి ఞేయ్యం. **ఉక్కంసావకంసో**తి ఏత్థ సత్తధా పచ్చయభావతో ఉక్కంసో అట్ఠధా పచ్చయభావో, తతో పన నవధా తతో వా దసధాతి అయం ఉక్కంసో, అవకంసో పన దసధా పచ్చయభావతో నవధా పచ్చయభావో, తతో అట్ఠధా, తతో సత్తధాతి ఏవం వేదితబ్బో, న పన సత్తధా పచ్చయభావతో ఏవ ద్వేపి ఉక్కంసావకంసా యోజేతబ్బా తతో అవకంసాభావతోతి.

హదయవత్థునో సహాయం హుత్వాతి ఏతేన అరూపే వియ అసహాయం నామం న హోతి, హదయవత్థు చ నామేన సహ ఛట్ఠాయతనస్స పచ్చయో హోతీతి ఏత్తకమేవ దస్సేతి, న పన యథా హదయవత్థు పచ్చయో హోతి, తథా నామమ్పీతి అయమత్థో అధిప్పేతో. వత్థు హి విప్పయుత్తపచ్చయో హోతి, న నామం, నామఞ్చ విపాకహేతాదిపచ్చయో హోతి, న వత్థూతి. పవత్తే అరూపధమ్మా కమ్మజరూపస్స ఠితిప్పత్తస్సేవ పచ్చయా హోన్తి, న ఉప్పజ్జమానస్సాతి విప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతా చ పచ్ఛాజాతవిప్పయుత్తాదయో ఏవ చక్ఖాదీనం యోజేతబ్బా.

అవసేసమనాయతనస్సాతి ఏత్థ “పఞ్చక్ఖన్ధభవే పనా”తి ఏతస్స అనువత్తమానత్తా పఞ్చవోకారభవే ఏవ పవత్తమానం పఞ్చవిఞ్ఞాణేహి అవసేసమనాయతనం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. నామరూపస్స సహజాతాదిసాధారణపచ్చయభావో సమ్పయుత్తాదిఅసాధారణపచ్చయభావో చ యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో.

సళాయతనపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఫస్సపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౦. “ఛట్ఠాయతనపచ్చయా ఫస్సో”తి అభిధమ్మభాజనీయపాళి ఆరుప్పం సన్ధాయ వుత్తాతి **“ఛట్ఠాయతనపచ్చయా ఫస్సోతి పాళిఅనుసారతో”**తి ఆహ. **అజ్ఝత్త**న్తి ససన్తతిపరియాపన్నమేవ గణ్హాతి. తఞ్హి ససన్తతిపరియాపన్నకమ్మనిబ్బత్తం తాదిసస్స ఫస్సస్స పచ్చయో హోతి, రూపాదీని పన బహిద్ధా అనుపాదిన్నాని చ ఫస్సస్స ఆరమ్మణం హోన్తి, న తాని చక్ఖాదీని వియ ససన్తతిపరియాపన్నకమ్మకిలేసనిమిత్తపవత్తిభావేన ఫస్సస్స పచ్చయోతి పఠమాచరియవాదే న గహితాని, దుతియాచరియవాదే పన యథా తథా వా పచ్చయభావే సతి న సక్కా వజ్జేతున్తి గహితానీతి.

యది సబ్బాయతనేహి ఏకో ఫస్సో సమ్భవేయ్య, "సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో"తి ఏకస్స వచనం యుజ్జేయ్య. అథాపి ఏకమ్హా ఆయతనా సబ్బే ఫస్సా సమ్భవేయ్యుం, తథాపి సబ్బాయతనేహి సబ్బఫస్ససమ్భవతో ఆయతనభేదేన ఫస్సభేదో నత్థీతి తదభేదవసేన ఏకస్స వచనం యుజ్జేయ్య, తథా పన అసమ్భవతో న యుత్తన్తి చోదేతి "**న సబ్బాయతనేహీ**"తిఆదినా. అఞ్ఞస్సపి వా అసమ్భవన్తస్స విధానస్స బోధనత్థమేవ "**నాపి ఏకమ్హా ఆయతనా సబ్బే ఫస్సా**"తి వుత్తం, "న సబ్బాయతనేహి ఏకో ఫస్సో సమ్భోతీ"తి ఇదమేవ పన ఏకఫస్సవచనస్స అయుత్తదీపకం కారణన్తి వేదితబ్బం. నిదస్సనవసేన వా ఏతం వుత్తం, నాపి ఏకమ్హా ఆయతనా సబ్బే ఫస్సా సమ్భోన్తి, ఏవం న సబ్బాయతనేహి ఏకో ఫస్సో సమ్భోతి, తస్మా ఏకస్స వచనం అయుత్తన్తి. పరిహారం పన అనేకాయతనేహి ఏకఫస్సస్స సమ్భవతోతి దస్సేన్తో "**తత్రిదం విస్సజ్జన**"న్తిఆదిమాహ. ఏకోపి అనేకాయతనప్పభవో **ఏకోపనేకాయతనప్పభవో**. ఛధాపచ్చయత్తే పఞ్చవిభావయేతి ఏవం సేసేసుపి యోజనా. **తథా చాతి** పచ్చుప్పన్నాని రూపాదీని పచ్చుప్పన్నఞ్చ ధమ్మాయతనపరియాపన్నం రూపారూపం సన్ధాయ వుత్తం. **ఆరమ్మణపచ్చయమత్తేనాతి** తం సబ్బం అపచ్చుప్పన్నం అఞ్ఞఞ్చ ధమ్మాయతనం సన్ధాయ వుత్తం.

ఫస్సపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౧. "సేసాన"న్తి ఏత్థ సమ్పటిచ్ఛనస్స చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో పఞ్చ యదిపి అనన్తరాదీహిపి పచ్చయా హోన్తి, అనన్తరాదీనం పన ఉపనిస్సయే అన్తోగధత్తా సన్తీరణతదారమ్మణానఞ్చ సాధారణస్స తస్స వసేన "**ఏకధా**"తి వుత్తం.

తేభూమకవిపాకవేదనానమ్పి సహజాతమనోసమ్ఫస్ససఙ్ఖాతో సో ఫస్సో అట్ఠధా పచ్చయో హోతీతి యోజేతబ్బం. పచ్చయం అనుపాదిన్నమ్పి కేచి ఇచ్ఛన్తీతి "**యా పనా**"తిఆదినా మనోద్వారావజ్జనఫస్సస్స పచ్చయభావో వుత్తో, తఞ్చ ముఖమత్తదస్సనత్థం దట్ఠబ్బం. ఏతేన నయేన సబ్బస్స అనన్తరస్స అనానన్తరస్స చ ఫస్సస్స తస్సా తస్సా విపాకవేదనాయ ఉపనిస్సయతా యోజేతబ్బాతి.

వేదనాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తణ్హాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౨. మమత్తేనాతి సమ్పియాయమానేన, అస్సాదనతణ్హాయాతి వుత్తం హోతి. తత్థ పుత్తో వియ వేదనా దట్ఠబ్బా, ఖీరాదయో వియ వేదనాయ పచ్చయభూతా రూపాదయో, ఖీరాదిదాయికా ధాతి వియ రూపాదిఛళారమ్మణదాయకా చిత్తకారాదయో చ. తత్థ వేజ్జో రసాయనోజావసేన తదుపత్థమ్భితజీవితవసేన చ ధమ్మారమ్మణస్స దాయకోతి దట్ఠబ్బో. ఆరమ్మణపచ్చయో ఉప్పజ్జమానస్స ఆరమ్మణమత్తమేవ హోతి, న ఉపనిస్సయో వియ ఉప్పాదకోతి ఉప్పాదకస్స ఉపనిస్సయస్సేవ వసేన "**ఏకధావా**"తి వుత్తం. ఉపనిస్సయేన వా ఆరమ్మణూపనిస్సయో సఙ్గహితో, తేన చ ఆరమ్మణభావేన తంసభావో అఞ్ఞోపి ఆరమ్మణభావో దీపితో హోతీతి ఉపనిస్సయవసేనేవ పచ్చయభావో వుత్తోతి వేదితబ్బో.

యస్మా వాతిఆదినా న కేవలం విపాకసుఖవేదనా ఏవ, తిస్సోపి పన వేదనా విపాకా విసేసేన తణ్హాయ ఉపనిస్సయపచ్చయో, అవిసేసేన ఇతరా చాతి దస్సేతి. **ఉపేక్ఖా పన సన్తత్తా, సుఖమిచ్చేవ భాసితా**తి తస్మా సాపి భియ్యో ఇచ్ఛనవసేన తణ్హాయ ఉపనిస్సయోతి అధిప్పాయో . ఉపేక్ఖా పన అకుసలవిపాకభూతా అనిట్ఠత్తా దుక్ఖే అవరోధేతబ్బా, ఇతరా ఇట్ఠత్తా సుఖేతి సా దుక్ఖం వియ సుఖం వియ చ ఉపనిస్సయో హోతీతి సక్కా వత్తున్తి. "వేదనాపచ్చయా తణ్హా"తి వచనేన సబ్బస్స వేదనావతో పచ్చయస్స అత్థితాయ తణ్హుప్పత్తిప్పసఙ్గే తంనివారణత్థమాహ **''వేదనాపచ్చయా చాపీ**''తిఆది.

ను "అనుసయసహాయా వేదనా తణ్హాయ పచ్చయో హోతీ"తి వచనస్స అభావా అతిప్పసఙ్గనివత్తనం న సక్కా కాతున్తి? న, వట్టకథాయ పవత్తత్తా. వట్టస్స హి అనుసయవిరహే అభావతో అనుసయసహితాయేవ పచ్చయోతి అత్థతో వుత్తమేతం హోతీతి. అథ వా "అవిజ్జాపచ్చయా"తి అనువత్తమానత్తా అనుసయసహితావ పచ్చయోతి విఞ్ఞాయతి. "వేదనాపచ్చయా తణ్హా"తి చ ఏత్థ వేదనాపచ్చయా ఏవ తణ్హా, న వేదనాయ వినాతి అయం నియమో విఞ్ఞాయతి, న వేదనాపచ్చయా తణ్హా హోతి ఏవాతి, తస్మా అతిప్పసఙ్గో నత్థి ఏవాతి.

వుసీమతోతి వుసితవతో, వుసితబ్రహ్మచరియవాసస్సాతి అత్థో. వుస్సతీతి వా "వుసీ"తి మగ్గో వుచ్చతి, సో ఏతస్స వుత్థో అత్థీతి **వుసీమా**. అగ్గఫలం వా పరినిట్ఠితవాసత్తా "వుసీ"తి వుచ్చతి, తం ఏతస్స అత్థీతి **వుసీమా**.

తణ్హాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉపాదానపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౩. సస్సతో అత్తాతి ఇదం పురిమదిట్ఠిం ఉపాదియమానం ఉత్తరదిట్ఠిం నిదస్సేతుం వుత్తం. యథా హి ఏసా దిట్ఠి దళ్హీకరణవసేన పురిమం ఉత్తరా ఉపాదియతి, ఏవం "నత్థి దిన్న"న్తిఆదికాపీతి. **అత్త**గ్గహణం పన అత్తవాదుపాదానన్తి న ఇదం దిట్ఠుపాదానదస్సనన్తి దట్ఠబ్బం. **లోకో చా**తి వా అత్తగ్గహణవినిముత్తం గహణం దిట్ఠుపాదానభూతం ఇధ పురిమదిట్ఠిఉత్తరదిట్ఠివచనేహి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. "ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారే పన సఙ్ఖేపతో తణ్హాదళ్హత్తం, సఙ్ఖేపతో దిట్ఠిమత్తమేవ, విత్థారతో పనా"తి ఏవం ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారతో సఙ్ఖేపం విత్థారఞ్చ నిద్ధారేతీతి. **ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారే**తి నిద్ధారణే భుమ్మం దట్ఠబ్బం.

పకతిఅణుఆదీనం సస్సతగాహపుబ్బఙ్గమో, సరీరస్స ఉచ్ఛేదగ్గాహపుబ్బఙ్గమో చ తేసం సామిభూతో కోచి సస్సతో ఉచ్ఛిజ్జమానో వా అత్తా అత్థీతి అత్తగ్గాహో కదాచి హోతీతి **''యేభుయ్యేనా**''తి వుత్తం. యేభుయ్యేన పఠమం అత్తవాదుపాదానన్తిఆదినా వా సమ్బన్ధో.

యదిపి భవరాగజవనవీథి సబ్బపఠమం పవత్తతి గహితప్పటిసన్ధికస్స భవనికన్తియా పవత్తితబ్బత్తా, సో పన భవరాగో తణ్హాదళ్హత్తం న హోతీతి మఞ్ఞమానో న కాముపాదానస్స పఠముప్పత్తిమాహ. తణ్హా కాముపాదానన్తి పన విభాగస్స అకరణే సబ్బాపి తణ్హా కాముపాదానన్తి, కరణేపి కామరాగతో అఞ్ఞాపి తణ్హా దళ్హభావం పత్తా కాముపాదానన్తి తస్స అరహత్తమగ్గవజ్ఝతా వుత్తా.

ఉప్పత్తిట్ఠానభూతా చిత్తుప్పాదా **విసయో**. పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా ఆలయో, తత్థ రమతీతి **ఆలయరామా** , పజా. తేనేవ సా ఆలయరామతా చ సకసన్తానే పరసన్తానే చ పాకటా హోతీతి. ఉపనిస్సయవచనేన ఆరమ్మణానన్తరపకతూపనిస్సయా వుత్తాతి అనన్తరపచ్చయాదీనమ్పి సఙ్గహో కతో హోతి.

ఉపాదానపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భవపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౪. ఫలవోహారేన కమ్మభవో భవోతి వుత్తోతి ఉపపత్తిభవనిబ్బచనమేవ ద్వయస్సపి సాధారణం కత్వా వదన్తో ఆహ ‘‘**భవతీతి భవో**’’తి. **భవం గచ్ఛతీతి** నిప్ఫాదనఫలవసేన అత్తనో పవత్తికాలే భవాభిముఖం హుత్వా పవత్తతీతి అత్థో, నిబ్బత్తనమేవ వా ఏత్థ గమనం అధిప్పేతం.

సఞ్ఞావతం భవో సఞ్ఞాభవోతి ఏత్థ వన్తు-సద్దస్స లోపో దట్ఠబ్బో, తస్స వా అత్థే అకారం కత్వా ‘‘సఞ్ఞభవో’’తిపి పాఠో. వోకిరీయతి పసారీయతి విత్థారీయతీతి వోకారో, వోకిరణం వా వోకారో, సో ఏకస్మిం పవత్తత్తా **ఏకో వోకారో**తి వుత్తో, పదేసపసటుప్పత్తీతి అత్థో.

చేతనాసమ్పయుత్తా వా...పే.... సఙ్గహితాతి ఆచయగామితాయ కమ్మసఙ్ఖాతతం దస్సేత్వా కమ్మభవే సఙ్గహితభావం పరియాయేన వదతి, నిప్పరియాయేన పన చేతనావ కమ్మభవో. వుత్తఞ్హి ‘‘కమ్మభవో తీహి ఖన్ధేహి ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా సమ్పయుత్తో, ఏకేన ఖన్ధేన ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా కేహిచి సమ్పయుత్తో’’తి (ధాతు. ౨౪౪). ఉపపత్తిభవో తీహిపి తికేహి వుత్తా ఉపపత్తిక్ఖన్ధావ. యథాహ ‘‘ఉపపత్తిభవో కామభవో సఞ్ఞాభవో పఞ్చవోకారభవో పఞ్చహి ఖన్ధేహి ఏకాదసహాయతనేహి సత్తరసహి ధాతూహి సఙ్గహితో’’తిఆది (ధాతు. ౬౭). యది హి అనుపాదిన్నకానమ్పి గహణం సియా, ‘‘ద్వాదసహాయతనేహి అట్ఠారసహి ధాతూహీ’’తి వత్తబ్బం సియాతి.

సఙ్ఖారభవానం ధమ్మభేదతో న సఙ్ఖారా ఏవ పున వుత్తాతి ‘‘**సాత్థకమేవిదం పునవచన**’’న్తి ఏతం న యుత్తన్తి చే? న, భవేకదేసభావేన సఙ్ఖారానం భవోతి పున వుత్తత్తా. పరేన వా ధమ్మవిసేసం అగణేత్వా పునవచనం చోదితన్తి చోదకాభిలాసవసేన ‘‘**సాత్థకమేవిదం పునవచన**’’న్తి వుత్తం.

కామభవాదినిబ్బత్తనకస్స కమ్మస్స కామభవాదిభావో ఫలవోహారేన అట్ఠకథాయం వుత్తో. అన్తోగధే విసుం అగణేత్వా అబ్భన్తరగతే ఏవ కత్వా కామభవాదికే కమ్ముపపత్తిభవవసేన దుగుణే కత్వా ఆహ ‘‘**ఛ భవా**’’తి.

అవిసేసేనాతి ఉపాదానభేదం అకత్వాతి అత్థో. ఉపాదానభేదాకరణేనేవ చ ద్వాదసప్పభేదస్స సఙ్గహవసేన సఙ్గహతో ‘‘**ఛ భవా**’’తి వుత్తం.

గోసీలేన కుక్కురసీలేన చ సమత్తేన సమాదిన్నేన గున్నం కుక్కురానఞ్చ సహబ్యతా వుత్తాతి సీలబ్బతుపాదానవతో ఝానభావనా న ఇజ్ఝతీతి మఞ్ఞమానా తేన **రూపారూపభవా న హోన్తీతి కేచి వదన్తి,** వక్ఖమానేన పన పకారేన పచ్చయభావతో ‘‘**తం న గహేతబ్బ**’’న్తి ఆహ. అసుద్ధిమగ్గే చ సుద్ధిమగ్గపరామసనం సీలబ్బతుపాదానన్తి

సుద్ధిమగ్గపరామసనేన రూపారూపావచరజ్ఝానానం నిబ్బత్తనం న యుజ్జతీతి.
పురాణభారతసీతాహరణపసుబన్ధవిధిఆదిసవనం **అసద్ధమ్మసవనం. ఆది**-సద్దేన అసప్పురిసూపనిస్సయం పుబ్బే చ అకతపుఞ్ఞతం అత్తమిచ్ఛాపణిధితఞ్చ సఙ్గణ్హాతి. **తదన్తోగధా ఏవాతి** తస్మిం దుచ్చరితనిబ్బత్తే సుచరితనిబ్బత్తే చ కామభవే అన్తోగధా ఏవాతి అత్థో.

అన్తోగధాతి చ సఞ్ఞాభవపఞ్చవోకారభవానం ఏకదేసేన అన్తోగధత్తా వుత్తం. న హి తే నిరవసేసా కామభవే అన్తోగధాతి. **సప్పభేదస్సాతి** సుగతిదుగ్గతిమనుస్సాదిప్పభేదవతో. కమేన చ అవత్వా సీలబ్బతుపాదానస్స అన్తే భవపచ్చయభావవచనం అత్తవాదుపాదానం వియ అభిణ్హం అసముదాచరణతో అత్తవాదుపాదాననిమిత్తత్తా చ.

హేతుపచ్చయప్పభేదేహీతి ఏత్థ మగ్గపచ్చయో చ వత్తబ్బో. దిట్ఠుపాదానాదీని హి మగ్గపచ్చయా హోన్తీతి.

భవపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

జాతిజరామరణాదిపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౫. ఉపపత్తిభవుప్పత్తియేవ జాతీతి ఆహ ‘‘**న ఉపపత్తిభవో**’’తి. జాయమానస్స పన జాతి జాతీతి ఉపపత్తిభవోపి అసతి అభావా జాతియా పచ్చయోతి సక్కా వత్తుం. జాయమానరూపపదట్ఠానతాపి హి రూపజాతియా వుత్తా “ఉపచితరూపపదట్ఠానో (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౪౧) ఉపచయో, అనుప్పబన్ధరూపపదట్ఠానా సన్తతీ”తి.

ఖన్ధానం జాతానం ఉఞ్ఞాతతానుఞ్ఞాతతాచ **హీనపణీతతా. ఆది**-సద్దేన సువణ్ణదుబ్బణ్ణాదివిసేసం సఙ్గణ్హాతి. అజ్ఝత్తసన్తానగతతో అఞ్ఞస్స విసేసకారకస్స కారణస్స అభావా ‘‘**అజ్ఝత్తసన్తానే**’’తి ఆహ.

తేన తేనాతి ఞాతిబ్యసనాదినా జరామరణతో అఞ్ఞేన దుక్ఖధమ్మేన. **ఉపనిస్సయకోటియాతి** ఉపనిస్సయంసేన, ఉపనిస్సయలేసేనాతి అత్థో. యో హి పట్ఠానే అనాగతో సతి భావా అసతి చ అభావా సుత్తన్తికపరియాయేన ఉపనిస్సయో, సో “ఉపనిస్సయకోటీ”తి వుచ్చతి.

జాతిజరామరణాదిపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భవచక్కకథావణ్ణనా

౨౪౨. **సమితన్తి** సఙ్గతం, అబ్బోచ్ఛిన్నన్తి అత్థో. **కామయానస్సాతి** కామయమానస్స, కామో యానం ఏతస్సాతి వా కామయానో, తస్స **కామయానస్స. రుప్పతీతి** సోకేన రుప్పతి.

పరియుట్ఠానతాయ తిట్ఠనసీలో **పరియుట్ఠానట్ఠాయీ**. “పరియుట్ఠట్ఠాయినో”తి వా పాఠో, తత్థ పరియుట్ఠాతీతి పరియుట్ఠం, దిట్ఠిపరియుట్ఠం, తేన తిట్ఠతీతి **పరియుట్ఠట్ఠాయీతి** అత్థో దట్ఠబ్బో. **పఞ్చ పుబ్బనిమిత్తానీతి** “మాలా మిలాయన్తి, వత్థాని కిలిస్సన్తి, కచ్ఛేహి సేదా ముచ్చన్తి, కాయే వేవణ్ణియం ఓక్కమతి, దేవో దేవాసనే నాభిరమతీ”తి (ఇతివు॰ ౮౩) వుత్తాని పఞ్చ మరణపుబ్బనిమిత్తానీతి అత్థో. తాని హి దిస్వా కమ్మనిబ్బత్తక్ఖన్ధసఙ్ఖాతే ఉపపత్తిభవే

భవఛన్దబలేన దేవానం బలవసోకో ఉప్పజ్జతీతి. **బాలో**తి అవిద్వా. తేన అవిజ్జాయ కారణభావం దస్సేతి. **తివిధన్తి** తస్సారుప్పకథాసవనకమ్మకారణాదస్సనమరణకాలకమ్మోపట్ఠాననిదానం సోకాదిదుక్ఖం. **ఆసవే సాధేన్తీ**తి ఆసవే గమేన్తి బోధేన్తీతి అత్థో.

ఏవం సతీతి అవిదితాదితాయ అనాదిభావే సతి. **ఆదిమత్తకథనన్తి**ఆది ఏతస్స అత్థీతి ఆదిమం, భవచక్కం. తస్స భావో ఆదిమత్తం, తస్స కథనం ఆదిమత్తకథనం. విసేసనివత్తిఅత్థో వా **మత్త**-సద్దో, సతి అనాదిభావే అవిజ్జా ఆదిమ్హి మజ్ఝే పరియోసానే చ సబ్బత్థ సియాతి ఆదిమత్తాయ అవిజ్జాయ కథనం విరుజ్ఝతీతి అత్థో. **అవిజ్జాగ్గహణేనా**తి అవిజ్జాయ ఉప్పాదనేన కథనేన, అప్పహానేన వా, అత్తనో సన్తానే సన్నిహితభావకరణేనాతి అత్థో. **కమ్మాదీనీ**తి కమ్మవిపాకవట్టాని. వట్టకారణభావేన పధానత్తా "పధానధమ్మో"తి అవిజ్జా కథితా. వదతీతి **వదో**. వేదేతి, వేదియతీతి వా **వేదేయ్యో**, సుఖాదిం అనుభవతి, సబ్బవిసయే వా జానాతి, "సుఖితో"తిఆదినా అత్తనా పరేహి చ జానాతి ఞాయతి చాతి అత్థో. **బ్రహ్మాదినా వా అత్తనా వాతి వా**-సద్దో చ-సద్దత్థో. తేనాహ "**కారకవేదకరహిత**"న్తి చ-సద్దత్థసమాసం.

ద్వాదసవిధసుఞ్ఞతాసుఞ్ఞన్తి అవిజ్జాదీనం ద్వాదసవిధానం సుఞ్ఞతాయ సుఞ్ఞం, చతుబ్బిధమ్పి వా సుఞ్ఞతం ఏకం కత్వా ద్వాదసఙ్గతాయ ద్వాదసవిధాతి తాయ ద్వాదసవిధాయ సుఞ్ఞతాయ సుఞ్ఞన్తి అత్థో.

పుబ్బన్తాహరణతోతి పుబ్బన్తతో పచ్చుప్పన్నవిపాకస్స ఆహరణతో పరిచ్ఛిన్నవేదనావసానం ఏతం భవచక్కన్తి అత్థో. భవచక్కేకదేసోపి హి భవచక్కన్తి వుచ్చతి. వేదనా వా తణ్హాసహాయాయ అవిజ్జాయ పచ్చయో హోతీతి వేదనాతో అవిజ్జా, తతో సఙ్ఖారాతి సమ్బజ్ఝనతో వేదనావసానం భవచక్కన్తి యుత్తమేతం, ఏవం తణ్హామూలకే చ యోజేతబ్బం. ద్విన్నమ్పి హి అఞ్ఞమఞ్ఞం అనుప్పవేసో హోతీతి. అవిజ్జా ధమ్మసభావం పటిచ్ఛాదేత్వా విపరీతాభినివేసం కరోన్తీ దిట్ఠిచరితే సంసారే నయతి, తేసం వా సంసారం సఙ్ఖారాదిపవత్తిం నయతి పవత్తేతీతి "**సంసారనాయికా**"తి వుత్తా. **ఫలుప్పత్తియా**తి కత్తునిద్దేసో. విఞ్ఞాణాదిపచ్చుప్పన్నఫలుప్పత్తి హి ఇధ దిట్ఠా, అదిట్ఠానఞ్చ పురిమభవే అత్తనో హేతూనం అవిజ్జాసఙ్ఖారానం ఫలం అజనేత్వా అనుపచ్ఛిజ్జనం పకాసేతి. అథ వా పురిమభవచక్కం దుతియేన సమ్బన్ధం వుత్తన్తి వేదనాసఙ్ఖాతస్స ఫలస్స ఉప్పత్తియా తణ్హాదీనం హేతూనం అనుపచ్ఛేదం పకాసేతి, తస్మా ఫలుప్పత్తియా కారణభూతాయ పఠమస్స భవచక్కస్స హేతూనం అనుపచ్ఛేదప్పకాసనతోతి అత్థో. సఙ్ఖారాదీనమేవ వా ఫలానం ఉప్పత్తియా అవిజ్జాదీనం హేతూనం ఫలం అజనేత్వా అనుపచ్ఛేదమేవ, విఞ్ఞాణాదిహేతూనం వా సఙ్ఖారాదీనం అనుబన్ధనమేవ పకాసేతి పఠమం భవచక్కం, న దుతియం వియ పరియోసానమ్పీతి "**ఫలుప్పత్తియా హేతూనం అనుపచ్ఛేదప్పకాసనతో**"తి వుత్తం. "విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప"న్తి ఏత్థ అపరిపుణ్ణాయతనకలలరూపం వత్వా తతో ఉద్ధం "నామరూపపచ్చయా సళాయతన"న్తి సళాయతనప్పవత్తి వుత్తాతి ఆహ "**అనుపుబ్బపవత్తిదీపనతో**"తి. "భవపచ్చయా జాతీ"తి ఏత్థ న ఆయతనానం కమేన ఉప్పత్తి వుత్తాతి ఆహ "**సహుప్పత్తిదీపనతో**"తి.

హేతుఆదిపుబ్బకా తయో సన్ధీ ఏతస్సాతి **హేతుఫలహేతుపుబ్బకతిసన్ధి**, భవచక్కం. హేతుఫలహేతుఫలవసేన చతుప్పభేదో అఙ్గానం సఙ్గహో ఏతస్సాతి **చతుభేదసఙ్గహం**. సరూపతో అవుత్తాపి తస్మిం తస్మిం సఙ్గహే ఆకిరీయన్తి అవిజ్జాసఙ్ఖారాదిగ్గహణేహి పకాసీయన్తీతి **ఆకారా**, అతీతహేతుఆదీనం వా పకారా **ఆకారా**. కిలేసకమ్మవిపాకా విపాకకిలేసకమ్మేహి సమ్బన్ధా హుత్వా పునప్పునం పరివత్తన్తీతి తేసు వట్టనామం ఆరోపేత్వా "**తివట్ట**"న్తి వుత్తం, వట్టేకదేసత్తా వా "వట్టానీ"తి వుత్తాని.

సన్ధీనం ఆదిపరియోసానవవత్థితాతి సన్ధీనం పుబ్బాపరవవత్థితాతి అత్థో.

‘‘**యా కాచి వా పన చేతనా భవో, చేతనాసమ్పయుత్తా ఆయూహనసఙ్ఖారా**’’తి ఇదం ఇమిస్సా ధమ్మట్ఠితిఞాణభాజనీయే వుత్తాయ **పటిసమ్భిదాపాళియా** (పటి॰ మ॰ ౧.౪౭) వసేన వుత్తం. ఏత్థ హి ‘‘చేతనా భవో’’తి ఆగతాతి. భవనిద్దేసే పన ‘‘**సాత్థతో**’’తి ఏత్థ ‘‘చేతనావ సఙ్ఖారా, భవో పన చేతనాసమ్పయుత్తాపీ’’తి విభఙ్గపాళియా వసేన దస్సితం. ‘‘తత్థ కతమో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో? కుసలా చేతనా కామావచరా’’తిఆదినా హి సఙ్ఖారానం చేతనాభావో **విభఙ్గపాళియం** (విభ॰ ౨౨౬) వుత్తోతి. తత్థ **పటిసమ్భిదాపాళియం** ‘‘చేతనాసమ్పయుత్తా విపాకధమ్మత్తా సవిపాకేన ఆయూహనసఙ్ఖాతేన సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణకిచ్చేన సఙ్ఖారా’’తి వుత్తా. **విభఙ్గపాళియం** (విభ॰ ౨౩౪) ‘‘సబ్బమ్పి భవగామికమ్మం కమ్మభవో’’తి భవస్స పచ్చయభావేన భవగామిభావతో కమ్మసంసట్ఠసహాయతాయ కమ్మభావతో చ ఉపపత్తిభవం భావేన్తీతి భవోతి వుత్తా, ఉపపత్తిభవభావనకిచ్చం పన చేతనాయ సాతిసయన్తి **పటిసమ్భిదాపాళియం** చేతనా ‘‘భవో’’తి వుత్తా, భవాభిసఙ్ఖరణకిచ్చం చేతనాయ సాతిసయన్తి **విభఙ్గపాళియం** ‘‘కుసలా చేతనా’’తిఆదినా చేతనా ‘‘సఙ్ఖారా’’తి వుత్తా, తస్మా తేన తేన పరియాయేన ఉభయం ఉభయత్థ వత్తుం యుత్తన్తి నత్థేత్థ విరోధో . **గహణన్తి** కాముపాదానం కిచ్చేనాహ. **పరామసనన్తి** ఇతరాని. **ఆయూహనావసానే**తి తీసుపి అత్థవికప్పేసు వుత్తస్స ఆయూహనస్స అవసానే.

ద్వీసు అత్థవికప్పేసు వుత్తే ఆయూహనసఙ్ఖారే ‘‘**తస్స పుబ్బభాగా**’’తి ఆహ, తతియే వుత్తే ‘‘**తంసమ్పయుత్తా**’’తి. దహరస్స చిత్తప్పవత్తి భవఙ్గబహులా యేభుయ్యేన భవన్తరజనకకమ్మాయూహనసమత్థా న హోతీతి ‘‘**ఇధ పరిపక్కత్తా ఆయతనాన**’’న్తి వుత్తం. **కమ్మకరణకాలే సమ్మోహో**తి ఏతేన కమ్మస్స పచ్చయభూతం సమ్మోహం దస్సేతి, న కమ్మసమ్పయుత్తమేవ.

కమ్మానేవ విపాకం సమ్భరన్తి వడ్ఢేన్తీతి **కమ్మసమ్భారా,** కమ్మం వా సఙ్ఖారభవా, తదుపకారకాని అవిజ్జాతణ్హుపాదానాని **కమ్మసమ్భారా,** పటిసన్ధిదాయకో వా భవో కమ్మం, తదుపకారకా యథావుత్తఆయూహనసఙ్ఖారా అవిజ్జాదయో చ **కమ్మసమ్భారా**తి కమ్మఞ్చ కమ్మసమ్భారా చ కమ్మసమ్భారాతి ఏకసేసం కత్వా ‘‘**కమ్మసమ్భారా**’’తి ఆహ. **దస ధమ్మా కమ్మ**న్తి అవిజ్జాదయోపి కమ్మసహాయతాయ కమ్మసరిక్ఖకా తదుపకారకా చాతి ‘‘కమ్మ’’న్తి వుత్తా.

సఙ్ఖేప్పన్తి ఏత్థ అవిజ్జాదయో విఞ్ఞాణాదయో చాతి సఙ్ఖేపో, కమ్మం విపాకో చ. కమ్మం విపాకోతి ఏవం సఙ్ఖిపీయతీతి వా సఙ్ఖేపో, అవిజ్జాదయో విఞ్ఞాణాదయో చ. సఙ్ఖేపభావసామఞ్ఞేన పన ఏకవచనం కతన్తి దట్ఠబ్బం. సఙ్ఖేపసద్దో వా భాగాధివచనన్తి కమ్మభాగో **కమ్మసఙ్ఖేపో**.

ఏవం సముప్పన్నన్తి కమ్మతో విపాకో. తత్థాపి అవిజ్జాతో సఙ్ఖారాతి ఏవం సముప్పన్నం, తిసన్ధిఆదివసేన వా సముప్పన్నం ఇదం భవచక్కన్తి అత్థో. **ఇత్తర**న్తి గమనధమ్మం, వినస్సధమ్మన్తి అత్థో. తేన ఉప్పాదవయవన్తతాదీపకేన **అనిచ్చ**-సద్దేన వికారాపత్తిదీపకేన **చల**-సద్దేన చ అదీపితం కాలన్తరట్ఠాయితాపటిక్ఖేపం దీపేతి, **అధువ**న్తి ఏతేన థిరభావపటిక్ఖేపం నిస్సారతం. హేతూ ఏవ సమ్భారా **హేతుసమ్భారా**. ‘‘ఠానసో హేతుసో’’తి ఏత్థ ఏవం వుత్తం వా ఠానం, అఞ్ఞమ్పి తస్స తస్స సాధారణం కారణం **సమ్భారో,** అసాధారణం **హేతు**. **ఏవ**న్తి ఏవం హేతుతో ధమ్మమత్తసమ్భవే హేతునిరోధా చ వట్టుపచ్ఛేదే ధమ్మే చ తంనిరోధాయ దేసితే సతీతి అత్థో. బ్రహ్మచరియం ఇధ **బ్రహ్మచరియిధ. సత్తే చా**తి ఏత్థ **చ**-సద్దో ఏవం బ్రహ్మచరియఞ్చ విజ్జతి, సస్సతుచ్ఛేదా చ న హోన్తీతి సముచ్చయత్థో. ఏవఞ్హి హేతుఆయత్తే

ధమ్మమత్తసమ్భవే సత్తో నుపలబ్భతి, తస్మిఞ్చ ఉపలబ్భన్తే సస్సతో ఉచ్ఛేదో వా సియా, నుపలబ్భన్తే తస్మిం నేవుచ్ఛేదో న సస్సతన్తి వుత్తం హోతి.

సచ్చప్పభవతోతి సచ్చతో, సచ్చానం వా పభవతో. **కుసలాకుసలం కమ్మ**న్తి వట్టకథాయ వత్తమానత్తా సాసవన్తి విఞ్ఞాయతి. **అవిసేసేనా**తి చేతనా చేతనాసమ్పయుత్తకాతి విసేసం అకత్వా సబ్బమ్పి తం కుసలాకుసలం కమ్మం "సముదయసచ్చ"న్తి వుత్తన్తి అత్థో. "తణ్హా చ...పే.... అవసేసా చ సాసవా కుసలా ధమ్మా"తి హి చేతనాచేతనాసమ్పయుత్తవిసేసం అకత్వా వుత్తన్తి, అరియసచ్చవిసేసం వా అకత్వా సముదయసచ్చన్తి వుత్తన్తి అత్థో.

వత్థూసూతి ఆరమ్మణేసు, చక్ఖాదీసు వా పటిచ్చాదేతబ్బేసు వత్థూసు. **సోకాదీనం అధిట్ఠానత్తా**తి తేసం కారణత్తా, తేహి సిద్ధాయ అవిజ్జాయ సహితేహి సఙ్ఖారేహి పచ్చయో చ హోతి భవన్తరపాతుభావాయాతి అధిప్పాయో. చుతిచిత్తం వా పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స అనన్తరపచ్చయో హోతీతి "**పచ్చయో చ హోతి భవన్తరపాతుభావాయా**"తి వుత్తం . తం పన చుతిచిత్తం అవిజ్జాసఙ్ఖారరహితం భవన్తరస్స పచ్చయో న హోతీతి తస్స సహాయదస్సనత్థమాహ "**సోకాదీనం అధిట్ఠానత్తా**"తి. **ద్విధా**తి అత్తనోయేవ సరసేన ధమ్మన్తరపచ్చయభావేన చాతి ద్విధా.

అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి ఏతేన సఙ్ఖారానం పచ్చయుప్పన్నతాదస్సనేన "కో ను ఖో అభిసఙ్ఖరోతీతి ఏస నో కల్లో పఞ్హో"తి దస్సేతి. తేనేతం కారకదస్సననివారణన్తి. **ఏవమాదిదస్సననివారణ**న్తి ఏతేన "సోచతి పరిదేవతి దుక్ఖితో"తిఆదిదస్సననివారణమాహ. సోకాదయోపి హి పచ్చయాయత్తా అవసవత్తినోతి "జాతిపచ్చయా జరామరణం సోక... పే.... సమ్భవన్తీ"తి ఏతేన వుత్తన్తి.

గణ్డభేదపీళకా వియాతి గణ్డభేదనత్థం పచ్చమానే గణ్డే తస్సపి ఉపరి జాయమానఖుద్దకపీళకా వియ, గణ్డస్స వా అనేకధాభేదే పీళకా వియ. **గణ్డవికారా** సూనతాసరాగపుబ్బగహణాదయో.

పటలాభిభూతచక్ఖుకో రూపాని న పస్సతి, కిఞ్చిపి పస్సన్తో చ విపరీతం పస్సతి, ఏవం అవిజ్జాభిభూతో దుక్ఖాదీని న పటిపజ్జతి న పస్సతి, మిచ్ఛా వా పటిపజ్జతీతి **పటలం వియ అవిజ్జా** , కిమినా వియ అత్తనా కతత్తా వట్టస్స అత్తనోయేవ పరిబ్భమనకారణత్తా చ **కోసప్పదేసా వియ సఙ్ఖారా,** సఙ్ఖారపరిగ్గహం వినా పతిట్ఠం అలభమానం **విఞ్ఞాణం** పరిణాయకపరిగ్గహం వినా పతిట్ఠం అలభమానో **రాజకుమారో వియా**తి పరిగ్గహేన వినా పతిట్ఠాలాభో ఏత్థ సామఞ్ఞం. **ఉపపత్తినిమిత్త**న్తి కమ్మాదిఆరమ్మణమాహ. **పరికప్పనతో**తి ఆరమ్మణకరణతో, సమ్పయుత్తేన వా వితక్కేన వితక్కనతో. దేవమనుస్సమిగవిహఙ్గాదివివిధప్పకారతాయ **మాయా వియ నామరూపం,** పతిట్ఠావిసేసేన వుడ్ఢివిసేసాపత్తితో **వనప్పగుమ్బో వియ సళాయతనం**. ఆయతనానం విసయివిసయభూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞాభిముఖభావతో **ఆయతనఘట్టనతో**. ఏత్థ చ సఙ్ఖారాదీనం కోసప్పదేసపరిణాయకాదీహి ద్వీహి ద్వీహి సదిసతాయ ద్వే ద్వే ఉపమా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

గమ్భీరో ఏవ హుత్వా ఓభాసతి పకాసతి దిస్సతీతి **గమ్భీరావభాసో**. **జాతిపచ్చయసమ్భూతసముదాగతట్ఠో**తి జాతిపచ్చయా సమ్భూతం హుత్వా సహితస్స అత్తనో పచ్చయానురూపస్స ఉద్ధం ఉద్ధం ఆగతభావో, అనుప్పబన్ధోతి అత్థో. అథ వా సమ్భూతట్ఠో చ సముదాగతట్ఠో చ **సమ్భూతసముదాగతట్ఠో**. "న జాతితో జరామరణం న హోతి, న చ జాతిం వినా

అఞ్ఞతో హోతీ"తి హి జాతిపచ్చయసమ్భూతట్ఠో వుత్తో. **ఇత్థఞ్చ జాతితో సముదాగచ్ఛతీతి** పచ్చయసముదాగతట్ఠో, యా యా జాతి యథా యథా పచ్చయో హోతి, తదనురూపపాతుభావోతి అత్థో.

అనులోమపటిలోమతోతి ఇధ పన పచ్చయుప్పాదా పచ్చయుప్పన్నుప్పాదసఙ్ఖాతం అనులోమం, నిరోధా నిరోధసఙ్ఖాతం పటిలోమఞ్చాహ. ఆదితో పన అన్తగమనం అనులోమం, అన్తతో చ ఆదిగమనం పటిలోమమాహాతి. "ఇమే చత్తారో ఆహారా కింనిదానా"తిఆదికాయ (సం॰ ని॰ ౨.౧౧) వేమజ్ఝతో పట్ఠాయ పటిలోమదేసనాయ, "చక్ఖుం పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో, ఫస్సపచ్చయా వేదనా"తిఆదికాయ (సం॰ ని॰ ౨.౪౩-౪౪; ౨.౪.౬౦) అనులోమదేసనాయ చ **ద్విసన్ధితిసఙ్ఖేపం,** "సంయోజనీయేసు, భిక్ఖవే, ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో విహరతో తణ్హా పవడ్ఢతి, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన"న్తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౨.౫౩-౫౪) **ఏకసన్ధిద్విసఙ్ఖేపం.**

అవిజ్జాదీనం సభావో పటివిజ్ఝీయతీతి **పటివేధో**. వుత్తఞ్హి "తేసం తేసం వా తత్థ తత్థ వుత్తధమ్మానం పటివిజ్ఝితబ్బో సలక్ఖణసఙ్ఖాతో అవిపరీతసభావో పటివేధో"తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ నిదానకథా). అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారేకదేసో **సరాగో,** అఞ్ఞో **విరాగో,** రాగస్స వా అపటిపక్ఖభావతో రాగప్పవడ్ఢకో సబ్బోపి అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో **సరాగో,** ఇతరో పటిపక్ఖభావతో **విరాగో**. "దీఘరత్తఞ్హేతం, భిక్ఖవే, అస్సుతవతో పుథుజ్జనస్స అజ్ఝోసితం మమాయితం పరామట్ఠం 'ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా"తి (సం॰ ని॰ ౨.౬౨) అత్తపరామాసస్స విఞ్ఞాణం విసిట్ఠం వత్థు వుత్తన్తి విఞ్ఞాణస్స **సుఞ్ఞతట్ఠో** గమ్భీరో, అత్తా విజానాతి సంసరతీతి సబ్యాపారతాసఙ్కన్తిఅభినివేసబలవతాయ **అబ్యాపారట్ఠఅసఙ్కన్తిపటిసన్ధిపాతుభావట్ఠా** చ గమ్భీరా, నామస్స రూపేన, రూపస్స చ నామేన అసమ్పయోగతో **వినిబ్భోగో,** నామస్స నామేన **అవినిబ్భోగో** యోజేతబ్బో. ఏకుప్పాదేకనిరోధేహి అవినిబ్భోగే అధిప్పేతే రూపస్స చ రూపేన లబ్భతి. అథ వా ఏకచతువోకారభవేసు నామరూపానం అసహవత్తనతో అఞ్ఞమఞ్ఞవినిబ్భోగో, పఞ్చవోకారభవే సహవత్తనతో అవినిబ్భోగో చ వేదితబ్బో.

అధిపతియట్ఠో నామ ఇన్ద్రియపచ్చయభావో. "లోకోపేసో ద్వారాపేసా ఖేత్తమ్పేత"న్తి (ధ॰ స॰ ౫౯౮-౫౯౯) వుత్తా **లోకాదిఅత్థా** చక్ఖాదీసు పఞ్చసు యోజేతబ్బా. మనాయతనస్సపి లుజ్జనతో మనోసమ్ఫస్సాదీనం ద్వారఖేత్తభావతో చ ఏతే అత్థా సమ్భవన్తేవ. ఆపాథగతానం రూపాదీనం పకాసనయోగ్యతాలక్ఖణం ఓభాసనం చక్ఖాదీనం **విసయిభావో,** మనాయతనస్స విజాననం. **సఙ్ఘట్టనట్ఠో** విసేసేన చక్ఖుసమ్ఫస్సాదీనం పఞ్చన్నం, ఇతరే ఛన్నమ్పి యోజేతబ్బా. ఫుసనఞ్చ ఫస్సస్స సభావో, సఙ్ఘట్టనం రసో, ఇతరే ఉపట్ఠానాకారా. **ఆరమ్మణరసానుభవనట్ఠో** రసవసేన వుత్తో, **వేదయితట్ఠో** లక్ఖణవసేన. అత్తా వేదయతీతి అభినివేసస్స బలవతాయ **నిజ్జీవట్ఠో** వేదనాయ గమ్భీరో. నిజ్జీవాయ వేదనాయ వేదయితం నిజ్జీవవేదయితం, నిజ్జీవవేదయితమేవ అత్థో **నిజ్జీవవేదయితట్ఠో**.

ఆదానట్ఠో చతున్నమ్పి ఉపాదానానం సమానో, **గహణట్ఠో** కాముపాదానస్స, ఇతరేసం తిణ్ణం **అభినివేసాదిఅత్థో**. "దిట్ఠికన్తారో"తి హి వచనతో దిట్ఠీనం **దురతిక్కమనట్ఠోపీతి**. దళ్హగహణత్తా వా చతున్నమ్పి **దురతిక్కమనట్ఠో** యోజేతబ్బో. **యోనిగతిఠితినివాసేసుఖిపనన్తి** సమాసే భుమ్మవచనస్స అలోపో దట్ఠబ్బో, తస్మా తేన ఆయూహనాభిసఙ్ఖరణపదానం సమానో హోతి. జరామరణఙ్గం మరణప్పధానన్తి మరణట్ఠా **ఏవ ఖయాదయో** గమ్భీరా దస్సితా. నవనవానఞ్హి పరిక్ఖయేన ఖణ్డిచ్చాదిపరిపక్కప్పవత్తి జరాతి, **ఖయట్ఠో** వా జరాయ వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. నవభావాపగమో హి ఖయోతి వత్తుం యుత్తోతి.

విపరిణామట్ఠో ద్విన్నమ్పి. సన్తతివసేన వా జరాయ ఖయవయభావో, సమ్ముతిఖణికవసేన మరణస్స భేదవిపరిణామతా యోజేతబ్బా.

అత్థనయాతి అత్థానం నయా. అవిజ్జాదిఅత్థేహి ఏకత్తాదీ సేన భావేన నీయన్తి గమ్మేన్తీతి ఏకత్తాదయో తేసం నయాతి వుత్తా. నీయన్తీతి హి నయాతి. అత్థా ఏవ వా ఏకత్తాదిభావేన నీయమానా ఞాయమానా "**అత్థనయా**"తి వుత్తా. నీయన్తి ఏతేహీతి వా నయా, ఏకత్తాదీహి చ అత్థా "ఏక"న్తిఆదినా నీయన్తి, తస్మా ఏకత్తాదయో అత్థానం నయాతి **అత్థనయా**. సన్తానానుపచ్ఛేదేన బీజం రుక్ఖభావం పత్తం రుక్ఖభావేన పవత్తన్తి ఏకత్తేన వుచ్చతీతి సన్తానానుపచ్ఛేదో ఏకత్తం, ఏవమిధాపి అవిజ్జాదీనం **సన్తానానుపచ్ఛేదో ఏకత్త**న్తి దస్సేతి.

భిన్నసన్తానస్సేవాతి సమ్బన్ధరహితస్స నానత్తస్స గహణతో సత్తన్తరో ఉచ్ఛిన్నో సత్తన్తరో ఉప్పన్నోతి గణ్హన్తో ఉచ్ఛేదదిట్ఠిముపాదియతి.

యతో కుతోచీతి యది అఞ్ఞస్మా అఞ్ఞస్సుప్పత్తి సియా, వాలికతో తేలస్స, ఉచ్ఛుతో ఖీరస్స కస్మా ఉప్పత్తి న సియా, తస్మా న కోచి కస్సచి హేతు అత్థీతి **అహేతుకదిట్ఠిం,** అవిజ్జమానేపి హేతుమ్హి నియతతాయ తిలగావీసుక్కసోణితాదీహి తేలఖీరసరీరాదీని పవత్తన్తీతి **నియతివాదఞ్చ ఉపాదియతీతి విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.**

కస్మా? యస్మా ఇదఞ్హి భవచక్కం అపదాలేత్వా సంసారభయమతీతో న కోచి సుపినన్తరేపి అత్థీతి సమ్బన్ధో. **దురభియాన**న్తి దురతిక్కమం. **అసనివిచక్కమివా**తి అసనిమణ్డలమివ. తఞ్హి నిమ్మథనమేవ, నానిమ్మథనం పవత్తమానం అత్థి, ఏవం భవచక్కమ్పి ఏకన్తం దుక్ఖుప్పాదనతో "**నిచ్చనిమ్మథన**"న్తి వుత్తం.

ఞాణాసినా అపదాలేత్వా సంసారభయం అతీతో నత్థీతి ఏతస్స సాధకం దస్సేన్తో ఆహ "**వుత్తమ్పి చేత**"న్తిఆది. తన్తూనం ఆకులకం తన్తాకులకం, తన్తాకులకమివ జాతా **తన్తాకులకజాతా,** కిలేసకమ్మవిపాకేహి అతీవ జటితాతి అత్థో. గుణాయ సకుణియా నీడం **గుణాగుణ్డికం**. వడ్ఢిఅభావతో **అపాయం** దుక్ఖగతిభావతో **దుగ్గతిం** సుఖసముస్సయతో వినిపాతత్తా **వినిపాతఞ్చ** చతుబ్బిధం **అపాయం,** "ఖన్ధానఞ్చ పటిపాటీ"తిఆదినా వుత్తం **సంసారఞ్చ నాతివత్తతి**. సంసారో ఏవ వా సబ్బో ఇధ వడ్ఢిఅపగమాదీహి అత్థేహి అపాయాదినామకో వుత్తో కేవలం దుక్ఖక్ఖన్ధభావతో.

భవచక్కకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౪౩. పథవీఆకాసా వియ పటిచ్చసముప్పాదో మహాపత్థటవిత్థారితానం అత్థానం పరికప్పవసేన కథితో. తఞ్హి అపత్థటం అవిత్థతఞ్చ పథవిం ఆకాసఞ్చ పత్థరన్తో విత్థారయన్తో వియ చ ఏకేకచిత్తావరుద్ధం అకత్వా సబ్బసత్తసబ్బచిత్తసాధారణవసేన పత్థటవిత్థతం కత్వా సుత్తన్తభాజనీయేన భగవా దస్సేతి. తత్థ **నానాచిత్తవసేనా**తి అసహజాతానం సహజాతానఞ్చ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నానం నానాచిత్తగతానం దస్సితభావం సన్ధాయ వుత్తం. నవ మూలపదాని ఏతేసన్తి **నవమూలపదా,**

నయా. “ఏకేకేన నయేన చతున్నం చతున్నం వారానం సఙ్గహితత్తా”తి వుత్తం, ఏత్థ “ఏకేకేన చతుక్కేనా”తి వత్తబ్బం. నయచతుక్కవారా హి ఏత్థ వవత్థితా దస్సితానం చతుక్కానం నయభావాతి.

౧. పచ్చయచతుక్కవణ్ణనా

అవిజ్జం అఙ్గం అగ్గహేత్వా తతో పరం “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారో”తిఆదీని పచ్చయసహితాని పచ్చయుప్పన్నాని అఙ్గభావేన వుత్తానీతి ఆహ **‘‘న, తస్స అనఙ్గత్తా’’**తి. ఏవఞ్చ కత్వా **నిద్దేసే** (విభ॰ ౨౨౬) “తత్థ కతమా అవిజ్జా”తి అవిజ్జం విసుం విస్సజ్జేత్వా “తత్థ కతమో అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారో”తిఆదినా తంతంపచ్చయవన్తో సఙ్ఖారాదయో విస్సజ్జితాతి. తీసు పకారేసు పఠమపఠమవారో దుతియవారాదీసు పవిసన్తో పచ్చయవిసేసాదిసబ్బనానత్తసాధారణత్తా తే వారవిసేసే గణ్హాతీతి **‘‘సబ్బసఙ్గాహకో’’**తి వుత్తో. పఠమవారో ఏవ హి న కేవలం ఛట్ఠాయతనమేవ, అథ ఖో నామఞ్చ ఫస్సస్స పచ్చయో, నామం వా న కేవలం ఛట్ఠాయతనస్సేవ, అథ ఖో ఫస్సస్సాపీతి పచ్చయవిసేసదస్సనత్థం, యేన అత్థవిసేసేన మహానిదానసుత్తదేసనా పవత్తా, తందస్సనత్థఞ్చ ఛట్ఠాయతనఙ్గం పరిహాపేత్వా వుత్తోతి తస్స దుతియవారే చ పవేసో వుత్తో, న సబ్బఙ్గసమోరోధతో.

యత్థాతి వారచతుక్కే ఏకేకవారే చ. **అఞ్ఞథా**తి సుత్తన్తభాజనీయతో అఞ్ఞథా సఙ్ఖారోతి వుత్తం. **అవుత్త**న్తి “రూపం సళాయతన”న్తి, తేసుపి చ వారేసు చతూసుపి సోకాదయో అవుత్తా సుత్తన్తభాజనీయేసు వుత్తా. తత్థ చ వుత్తమేవ ఇధ “ఛట్ఠాయతన”న్తి అఞ్ఞథా వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

సబ్బట్ఠానసాధారణతోతి వుత్తనయేన సబ్బవారసాధారణతో, సబ్బవిఞ్ఞాణపవత్తిట్ఠానభవసాధారణతో వా. వినా అభావేన విఞ్ఞాణస్స ఖన్ధత్తయమ్పి సమానం ఫలం పచ్చయో చాతి ఆహ **‘‘అవిసేసేనా’’**తి. “తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౪; సం॰ ని॰ ౨.౪౩) వచనతో పన విఞ్ఞాణం ఫస్సస్స విసేసపచ్చయోతి తస్స ఫస్సో విసిట్ఠం ఫలం, సతిపి పచ్చయసమ్పయుత్తానం ఆహారపచ్చయభావే మనోసఞ్చేతనాయ విఞ్ఞాణాహరణం విసిట్ఠం కిచ్చన్తి సఙ్ఖారో చస్స విసిట్ఠో పచ్చయో. **అచిత్తక్ఖణమత్తానీ**తి చిత్తక్ఖణప్పమాణరహితాని. **తస్సత్థో**తి తస్స వుత్తస్స అవిజ్జాదికస్స అత్థో సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనాయం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

హేతుకాదీనీతి ఏత్థ యస్మిం చతుక్కే హేతుక-సద్దో వుత్తో, తం హేతుక-సద్దసహచరితత్తా “హేతుక”న్తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. హేతు-సద్దో గతిసూచకో అవిగతతా చ విగతతానివారణవసేన గతి ఏవ హోతీతి హేతుకచతుక్కం అవిగతపచ్చయవసేన వుత్తన్తి వుత్తం.

తిధా చతుధా పఞ్చధా వాతి వా-సద్దో “ఛధా వా”తిపి వికప్పేతీతి దట్ఠబ్బో. సమాధి హి సాధారణేహి తీహి ఝానిన్ద్రియమగ్గపచ్చయేహి చ పచ్చయోతి. **ఉపాదానం భవస్స మగ్గపచ్చయేన చాతి సత్తధా**తి కాముపాదానవజ్జానం వసేన వదతి. కాముపాదానం పన యథా భవస్స పచ్చయో హోతి, సో పకారో తణ్హాయం వుత్తో ఏవాతి న వుత్తో.

ఇమస్మిం చతుక్కే సహజాతపచ్చయేన పచ్చయా హోన్తీతి వచనవసేనాతి అధిప్పాయో. అత్థో హి న కత్థచి అత్తనో పచ్చయుప్పన్నస్స యథాసకేహి పచ్చయో న హోతి, సహజాతపచ్చయవసేనేవ పన ఇమస్స చతుక్కస్స వుత్తత్తా సోయేవేత్థ హోతీతి వదన్తి. **పఠమవారో**తి పఠమచతుక్కోతి ఏవం వత్తబ్బం. **భవాదీనం తథా అభావ**న్తి యది

సహజాతపచ్చయవసేనేవ పఠమచతుక్కో వుత్తో, భవో జాతియా, జాతి చ మరణస్స సహజాతపచ్చయో న హోతీతి యథా అవిగతచతుక్కాదీసు "భవపచ్చయా జాతి భవహేతుకా"తిఆది న వుత్తం భవాదీనం అవిగతాదిపచ్చయతాయ అభావతో, ఏవమిధాపి "భవపచ్చయా జాతీ"తిఆది న వత్తబ్బం సియా. పచ్చయవచనమేవ హి తేసం సహజాతసూచకం ఆపన్నం అవిగతచతుక్కాదీసు వియ ఇధ పచ్చయవిసేససూచకస్స వచనన్తరస్స అభావా, న చ తం న వుత్తం, న చ భవాదయో సహజాతపచ్చయా హోన్తి, తస్మా న సహజాతపచ్చయవసేనేవాయం చతుక్కో వుత్తో. **సేసపచ్చయానఞ్చ సమ్భవన్తి** ఇదం "భవాదీన"న్తి ఏతేన సహ అయోజేత్వా సామఞ్ఞేన అవిజ్జాదీనం సహజాతేన సహ సేసపచ్చయభావానఞ్చ సమ్భవం సన్ధాయ వుత్తం. అయఞ్హేత్థ అత్థో – పచ్చయవిసేససూచకస్స వచనన్తరస్స అభావా సహజాతతో అఞ్ఞే పచ్చయభావా అవిజ్జాదీనం న సమ్భవన్తీతి సహజాతపచ్చయవసేనేవాయం చతుక్కో ఆరద్ధోతి వుచ్చేయ్య, న చ తే న సమ్భవన్తి, తస్మా నాయం తథా ఆరద్ధోతి.

''**మహానిదానసుత్తన్తే ఏకాదసఙ్గికో పటిచ్చసముప్పాదో వుత్తో**''తి వుత్తం, తత్థ పన "నామరూపపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, నామపచ్చయా ఫస్సో"తిఆదినా (దీ. ని. ౨.౯౭) ద్విక్ఖత్తుం ఆగతే నామరూపే ఏకధా గహితే నవఙ్గికో, ద్విధా గహితే దసఙ్గికో వుత్తో, అఞ్ఞత్థ పన వుత్తేసు అవిజ్జాసఙ్ఖారేసు అద్ధత్తయదస్సనత్థం యోజియమానేసు ఏకాదసఙ్గికో హోతీతి కత్వా ఏవం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **మహానిదానసుత్తన్తదేసనాయ పరిగ్గహత్థన్తి** తత్థ హి చక్ఖాయతనాదీని వియ రూపే ఛట్ఠాయతనఞ్చ నామే అన్తోగధం కత్వా ఫస్సస్స నిరవసేసరూపపచ్చయం వియ నిరవసేసనామపచ్చయఞ్చ దస్సేతుం ''**నామరూపపచ్చయా ఫస్సో**''తి వుత్తం, ఏవమిధాపి తత్థ దస్సితవిసేసదస్సనేన తందేసనాపరిగ్గహత్థం ఏకచిత్తక్ఖణికే పటిచ్చసముప్పాదే ఛట్ఠాయతనం నామన్తోగధం కత్వా "నామపచ్చయా ఫస్సో"తి వుత్తన్తి అత్థో.

రూపప్పవత్తిదేసం సన్ధాయ దేసితత్తా "ఇమస్సా"తి వచనసేసో, న పురిమానన్తి, తేనేవ ''**అయఞ్హీ**''తిఆదిమాహ.

యోనివసేన ఓపపాతికానన్తి చేత్థ సంసేదజయోనికాపి పరిపుణ్ణాయతనభావేన ఓపపాతికసఙ్గహం కత్వా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా. పధానాయ వా యోనియా సబ్బపరిపుణ్ణాయతనయోనిం దస్సేతుం ''**ఓపపాతికాన**''న్తి వుత్తం. ఏవం సఙ్గహనిదస్సనవసేనేవ హి **ధమ్మహదయవిభఙ్గేపి** (విభ. ౧౦౦౯) "ఓపపాతికానం పేతాన"న్తిఆదినా ఓపపాతికగ్గహణమేవ కతం, న సంసేదజగ్గహణన్తి. ఏకచిత్తక్ఖణే ఛహాయతనేహి ఫస్సస్స పవత్తి నత్థి, న చేకస్స అకుసలఫస్సస్స ఛట్ఠాయతనవజ్జం ఆయతనం సమానక్ఖణే పవత్తమానం పచ్చయభూతం అత్థి, ఆరమ్మణపచ్చయో చేత్థ పవత్తకో న హోతీతి న గయ్హతి, తస్మా "సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో"తి న సక్కా వత్తున్తి దస్సనత్థం ''**యస్మా పనేసో**''తిఆదిమాహ.

పురిమయోనిద్వయే సమ్భవన్తమ్పి కేసఞ్చి సళాయతనం కలలాదికాలే న సమ్భవతీతి ''**సదా అసమ్భవతో**''తి ఆహ. పచ్ఛిమయోనిద్వయే పన యేసం సమ్భవతి, తేసం సదా సమ్భవతీతి. **ఇతోతి** ఇమస్మా చతుక్కతో, నయతో వా, యో విసేసో.

పచ్చయచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. హేతుచతుక్కవణ్ణనా

౨౪౪. జాతిక్ఖణమత్తే ఏవ అభావతోతి తతో ఉద్ధం భావతోతి అత్థో. **అవిగతపచ్చయనియమాభావతో** భవే ఉపాదానహేతుకగ్గహణం న కతం, **అభావతో అవిగతపచ్చయస్స** జాతిఆదీసు భవహేతుకాదిగ్గహణం న కతన్తి యోజేతబ్బం. యథా పన యావ వత్థు, తావ అనుపలబ్భమానస్స విఞ్ఞాణస్స వత్థు అవిగతపచ్చయో హోతి విఞ్ఞాణతో ఉద్ధం పవత్తనకమ్పి, ఏవం ఉపాదానం భవసఙ్గహితానం జాతిఆదీనం, భవో చ జాతియా అవిగతపచ్చయో సియా. అథ న సియా, సఙ్ఖారక్ఖన్ధే జాతిఆదీనం సఙ్గహితత్తా విఞ్ఞాణం నామస్స, నామఞ్చ అతక్ఖణికసమ్భవా ఛట్ఠాయతనస్స అవిగతపచ్చయో న సియాతి ఇధ వియ తత్థాపి హేతుకగ్గహణం న కత్తబ్బం సియా, తస్మా యావ ఉపాదానం, తావ జాతిఆదీనం అనుపలబ్భో, జాతిక్ఖణమత్తే ఏవ భవస్స అభావో చ కారణన్తి న సక్కా కాతుం. సఙ్ఖతలక్ఖణానం పన జాతిఆదీనం అసభావధమ్మానం భవేన సఙ్గహితత్తా అసభావధమ్మస్స చ పరమత్థతో భవన్తరస్స అభావతో హేతుఆదిపచ్చయా న సన్తీతి భవస్స ఉపాదానం న నియమేన అవిగతపచ్చయో, భవో పన జాతియా, జాతి జరామరణస్స నేవ అవిగతపచ్చయోతి అవిగతపచ్చయనియమాభావతో అభావతో చ అవిగతపచ్చయస్స భవాదీసు హేతుకగ్గహణం న కతన్తి యుత్తం.

నను ఏవం "నామం విఞ్ఞాణహేతుకం ఛట్ఠాయతనం నామహేతుక"న్తి వచనం న వత్తబ్బం. న హి నామసఙ్గహితానం జాతిఆదీనం అవిగతపచ్చయో అఞ్ఞస్స అవిగతపచ్చయభావో చ అత్థి అసభావధమ్మత్తాతి? న, తేసం నామేన అసఙ్గహితత్తా. నమనకిచ్చపరిచ్ఛిన్నఞ్హి నామం, తఞ్చ కిచ్చం సభావధమ్మానమేవ హోతీతి సభావధమ్మభూతా ఏవ తయో ఖన్ధా "నామ"న్తి వుత్తా, తస్మా తత్థ హేతుకగ్గహణం యుత్తం, ఇధ పన భవతీతి భవో, న చ జాతిఆదీని న భవన్తి "భవపచ్చయా జాతి సమ్భవతి, జాతిపచ్చయా జరామరణం సమ్భవతీ"తి యోజనతో , తస్మా సఙ్ఖరణతో సఙ్ఖారే వియ భవనతో భవే జాతిఆదీని సఙ్గహితానీతి నియమాభావాభావేహి యథావుత్తేహి హేతుకగ్గహణం న కతన్తి.

కేచి పనాతిఆదినా రేవతత్థేరమతం వదతి. **అరూపక్ఖన్ధా హి ఇధ భవోతి ఆగతా**. వుత్తఞ్హి "తత్థ కతమో ఉపాదానపచ్చయా భవో, ఠపేత్వా ఉపాదానం వేదనాక్ఖన్ధో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తి (విభ॰ ౨౪౯).

"వత్తబ్బపదేసాభావతో"తి వుత్తం, సతిపి పన పదేసే ఉపాదానం వియ సభావాని జాతిఆదీని న హోన్తీతి ఠపేతబ్బస్స భావన్తరస్స అభావతో ఏవ ఠపనం న కాతబ్బన్తి యుత్తం. జాయమానానం పన జాతి, జాతానఞ్చ జరామరణన్తి "భవపచ్చయా జాతి, జాతిపచ్చయా జరామరణ"న్తి (విభ॰ ౨౨౫) వుత్తం. యథా పన "నామపచ్చయా ఫస్సోతి తత్థ కతమం నామం? ఠపేత్వా ఫస్సం వేదనాక్ఖన్ధో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. ఇదం వుచ్చతి నామ"న్తి (విభ॰ ౨౪౫), "నామరూపపచ్చయా సళాయతనన్తి అత్థి నామం అత్థి రూపం. తత్థ కతమం నామం? వేదనాక్ఖన్ధో సఞ్ఞాక్ఖన్ధో సఙ్ఖారక్ఖన్ధో. ఇదం వుచ్చతి నామం. తత్థ కతమం రూపం? చత్తారో మహాభూతా యఞ్చ రూపం నిస్సాయ మనోధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతు వత్తతి, ఇదం వుచ్చతి రూప"న్తి (విభ॰ ౨౬౧) చ యం నామరూపఞ్చ ఫస్సస్స సళాయతనస్స పచ్చయో, తస్స వత్తబ్బపదేసో నిద్దిట్ఠో, ఏవం యో భవో జాతియా పచ్చయో, తస్సపి ఠపేతబ్బగహేతబ్బవిసేసే సతి న సక్కా వత్తబ్బపదేసో నత్థీతి వత్తున్తి.

హేతుచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అఞ్ఞమఞ్ఞచతుక్కవణ్ణనా

౨౪౬. నిప్పదేసత్తా భవేన ఉపాదానం సఙ్గహితన్తి పచ్చయుప్పన్నస్స ఉపాదానస్స విసుం ఠితస్స అభావా "భవపచ్చయాపి ఉపాదాన"న్తి న సక్కా వత్తున్తి దస్సేతుం **''యస్మా పన భవో నిప్పదేసో''**తిఆదిమాహ. ఏవం సతి "నామపచ్చయాపి విఞ్ఞాణ"న్తి న వత్తబ్బం సియా, నామం పన పచ్చయుప్పన్నభూతం పచ్చయభూతఞ్చ సప్పదేసమేవ గహితన్తి అధిప్పాయో. యథా పన "నామపచ్చయా ఛట్ఠాయతనం, నామపచ్చయా ఫస్సో"తిఆదీసు (విభ. ౧౨౦-౧౨౪) పచ్చయుప్పన్నం ఠపేత్వా నామం గహితం, ఏవం "భవపచ్చయాపి ఉపాదాన"న్తి ఇధాపి పచ్చయుప్పన్నం ఠపేత్వా భవస్స గహణం న న సక్కా కాతుం, తస్మా ఉపాదానస్స అవిగతపచ్చయనియమాభావో వియ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయనియమాభావో భవే పుబ్బే వుత్తనయేన అత్థీతి "భవపచ్చయాపి ఉపాదాన"న్తి న వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయోతి చేత్థ సమ్పయుత్తవిప్పయుత్తఅత్థిపచ్చయో అధిప్పేతో సియా. "నామరూపపచ్చయాపి విఞ్ఞాణ"న్తి హి వుత్తం, న చ వత్థు అకుసలవిఞ్ఞాణస్స అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో హోతి, పురేజాతవిప్పయుత్తో పన హోతీతి. తథా "ఛట్ఠాయతనపచ్చయాపి నామరూప"న్తి వుత్తం, న చ ఛట్ఠాయతనం చక్ఖాయతనుపచయాదీనం చిత్తసముట్ఠానరూపస్స చ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో హోతి, పచ్ఛాజాతవిప్పయుత్తో పన హోతీతి.

అఞ్ఞమఞ్ఞచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్ఖారాదిమూలకనయమాతికావణ్ణనా

౨౪౭. **''అపుబ్బస్స అఞ్ఞస్స అవిజ్జాపచ్చయస్స వత్తబ్బస్స అభావతో భవమూలకనయో న వుత్తో''**తి వుత్తం, ఏవం సతి "ఛట్ఠాయతనపచ్చయా అవిజ్జా"తిఆదికా ఛట్ఠాయతనాదిమూలకా చ న వత్తబ్బా సియుం. "నామపచ్చయా అవిజ్జా"తి ఏత్థ హి అవిజ్జాపచ్చయా సబ్బే చత్తారో ఖన్ధా నామన్తి వుత్తాతి. తత్థాయం అధిప్పాయో సియా – నామవిసేసానం ఛట్ఠాయతనాదీనం అవిజ్జాయ పచ్చయభావో వత్తబ్బోతి ఛట్ఠాయతనాదిమూలకా వుత్తా. యదేవ పన నామం అవిజ్జాయ పచ్చయో, తదేవ భవపచ్చయా అవిజ్జాతి ఏత్థాపి వుచ్చేయ్య, న వత్తబ్బవిసేసో కోచి, తస్మా అపుబ్బాభావతో న వుత్తోతి. భవగ్గహణేన చ ఇధ అవిజ్జాయ పచ్చయభూతా సభావధమ్మా గణ్హేయ్యుం, న జాతిఆదీనీతి అపుబ్బాభావతో న వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. **''అవిజ్జాపచ్చయా అవిజ్జాతిపి వుత్తం సియా''**తి వుత్తం, యథా పన "నామపచ్చయా ఫస్సో"తి వుత్తే "ఫస్సపచ్చయా ఫస్సో"తి వుత్తం న హోతి పచ్చయుప్పన్నం ఠపేత్వా పచ్చయస్స గహణతో, ఏవమిధాపి న సియా, తస్మా భవనవసేన సభావధమ్మాసభావధమ్మేసు సామఞ్ఞేన పవత్తో భవ-సద్దోతి న సో అవిజ్జాయ పచ్చయోతి సక్కా వత్తుం. తేన భవమూలకనయో న వుత్తోతి వేదితబ్బో.

"ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి ఏత్థ వియ భవేకదేసే విసుం పుబ్బే అగ్గహితే భవ-సద్దో పచ్చయసోధనత్థం ఆదితో వుచ్చమానో నిరవసేసబోధకో హోతి, న నామ-సద్దో. ఏవంసభావా హి ఏతా నిరుత్తియోతి ఇమినావా అధిప్పాయేన **''అవిజ్జాపచ్చయా అవిజ్జాతిపి వుత్తం సియా''**తి ఆహాతి దట్ఠబ్బం, ఇమినావ అధిప్పాయేన "భవస్స నిప్పదేసత్తా భవపచ్చయాపి ఉపాదానన్తి న వుత్త"న్తి అయమత్థో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయవారే వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. తత్థ **పచ్ఛిన్నత్తాతి** ఏతేన జాతిజరామరణానం అవిజ్జాయ పచ్చయభావో అనుఞ్ఞాతో వియ హోతి. జాయమానానం పన జాతి, న జాతియా జాయమానా, జీయమానమీయమానఞ్చ జరామరణం, న జరామరణస్స జీయమానమీయమానాతి జాతిఆదీని

ఏకచిత్తక్ఖణే న అవిజ్జాయ పచ్చయో హోన్తి, తస్మా అసమ్భవతో ఏవ తమ్మూలకా నయా న గహితా, పచ్ఛేదోపి పన అత్థీతి "**తత్థ పచ్ఛిన్నత్తా**"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. తేనేవ "**అపిచా**"తిఆదిమాహ.

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలనిద్దేసవణ్ణనా

౨౪౭-౨౪౯. ఉపాదానస్స ఉపాదానపచ్చయత్తం ఆపజ్జేయ్యాతి నను నాయం దోసో. కాముపాదానఞ్హి దిట్ఠుపాదానస్స, తఞ్చ ఇతరస్స పచ్చయో హోతీతి? సచ్చం, కాముపాదానస్స పన తణ్హాగహణేన గహితత్తా నామే వియ విసేసపచ్చయత్తాభావా చ ఉపాదానగ్గహణేన తణ్హాపచ్చయా భవస్స చ పచ్చయభూతా దిట్ఠి ఏవ గహితాతి అయం దోసో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. యస్మా చ ఉపాదానట్ఠానే పచ్చయుప్పన్నం పచ్చయో చ ఏకమేవ, తస్మా "నామపచ్చయా ఫస్సో, నామరూపపచ్చయా సళాయతన"న్తి ఏతేసం నిద్దేసేసు వియ "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి ఏతస్స నిద్దేసే పచ్చయో విసుం న విభత్తో. సతిపి వా భవస్స పచ్చయభావేన కాముపాదానస్సపి గహణే "ఠపేత్వా ఉపాదాన"న్తి అవుచ్చమానే కాముపాదానం కాముపాదానస్స, దిట్ఠి చ దిట్ఠియా పచ్చయోతి ఆపజ్జేయ్యాతి పచ్చయపచ్చయుప్పన్నతానివారణత్థం "**ఠపేత్వా ఉపాదాన**"న్తి వుత్తన్తి దస్సేతి.

౨౫౨. చక్ఖాయతనాదిఉపత్థమ్భకస్స చిత్తసముట్ఠానరూపస్స జనకం విఞ్ఞాణం చక్ఖాయతనుపచయాదీనం పచ్చయోతి వుత్తం తదజనకమ్పీతి అధిప్పాయేన "**యస్స చిత్తసముట్ఠానరూపస్సా**"తిఆదిమాహ. **తాసమ్పి హీతి** ఉతుఆహారజసన్తతీనమ్పి హి ఉపత్థమ్భకసముట్ఠాపనపచ్ఛాజాతపచ్చయవసేన విఞ్ఞాణం పచ్చయో హోతి ఏవాతి అత్థో.

౨౫౪. యథానురూపన్తి మహాభూతసఙ్ఖాతం పఞ్చన్నం సహజాతాదిపచ్చయో, వత్థుసఙ్ఖాతం ఛట్ఠస్స పురేజాతాదిపచ్చయో, నామం పఞ్చన్నం పచ్ఛాజాతాదిపచ్చయో, ఛట్ఠస్స సహజాతాదిపచ్చయోతి ఏసా యథానురూపతా.

౨౬౪. యస్సాతి యస్స పచ్చయుప్పన్నస్స నామస్స విఞ్ఞాణస్స సమ్పయుత్తపచ్చయభావో హోతీతి యోజేతబ్బం.

౨౭౨. "ఫస్సపచ్చయాపి నామ"న్తి ఫస్సపచ్చయభావేన వత్తబ్బస్సేవ నామస్స అత్తనో పచ్చయుప్పన్నేన పవత్తి దస్సితాతి "**ఠపేత్వా ఫస్స**"న్తి పున వచనే కోచి అత్థో అత్థీతి న వుత్తన్తి దస్సేన్తో "**తథాపీ**"తిఆదిమాహ.

౨౮౦. యస్మా అధిమోక్ఖోపి నత్థి, తస్మా ఉపాదానట్ఠానం పరిహీనమేవాతి సమ్బన్ధో. బలవకిలేసేన పన పదపూరణస్స కారణం తణ్హాయ అభావో దోమనస్ససహగతేసు వుత్తో ఏవాతి తస్స తేన సమ్బన్ధో యోజేతబ్బో. **సబ్బత్థాతి** తతియచిత్తాదీసు "తణ్హాపచ్చయా అధిమోక్ఖో"తిఆదిమ్హి విస్సజ్జనమేవ విసేసం దస్సేత్వా పాళి సంఖిత్తా. **హేట్ఠాతి** చిత్తుప్పాదకణ్డాదీసు.

అకుసలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలాబ్యాకతనిద్దేసవణ్ణనా

౨౯౨. పసాదోతి సద్ధా.

౩౦౬. “అలోభో నిదానం కమ్మానం సముదయాయా”తిఆదివచనతో (అం. ని. ౩.౩౪) సబ్యాపారాని కుసలమూలాని సఙ్ఖారానం నిదానాని హోన్తి, న కమ్మవేగక్ఖిత్తేసు విపాకేసు అలోభాదిసహగతకమ్మపటిబిమ్బభూతా వియ పవత్తమానా అలోభాదయోతి పఞ్చవిఞ్ఞాణేసు వియ నిదానరహితతా **నోతపతితతా**తి దట్ఠబ్బా. కిరియధమ్మా కిరియమత్తత్తా కమ్మనిదానరహితాఇచ్చేవ పరిహీనావిజ్జట్ఠానా వేదితబ్బా.

తతియచతుత్థవారా అసమ్భవతో ఏవాతి కస్మా వుత్తం, కిం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని చక్ఖాయతనుపచయాదీనం పచ్ఛాజాతపచ్చయా న హోన్తీతి? హోన్తి, తదుపత్థమ్భకస్స పన చిత్తసముట్ఠానస్స అసముట్ఠాపనం సన్ధాయ ‘‘**అసమ్భవతో**’’తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. సహజాతపచ్ఛాజాతవిఞ్ఞాణస్స పన వసేన తదాపి విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, పచ్ఛాజాతసహజాతనామస్స సహజాతపురేజాతభూతచక్ఖాదిరూపస్స చ వసేన నామరూపపచ్చయా సళాయతనఞ్చ లబ్భతీతి తతియచతుత్థవారా న న సమ్భవన్తీతి.

కుసలాబ్యాకతనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అవిజ్జామూలకకుసలనిద్దేసవణ్ణనా

౩౩౪. సమ్మోహవసేనాతి కుసలఫలే అనిచ్చాదితాయ సభయే సాదురసవిసరుక్ఖబీజసదిసే తంనిబ్బత్తకకుసలే చ అనాదీనవదస్సితావసేన. సమతిక్కమత్థం భావనా **సమతిక్కమభావనా,** తదఙ్గవిక్ఖమ్భనవసేన సమతిక్కమభూతా వా భావనా **సమతిక్కమభావనా**.

తథా ఇధ న లబ్భన్తీతి అవిజ్జాయ ఏవ సఙ్ఖారానం అవిగతాదిపచ్చయత్తాభావం సన్ధాయ వుత్తం, విఞ్ఞాణాదీనం పన సఙ్ఖారాదయో అవిగతాదిపచ్చయా హోన్తీతి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారో, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం సఙ్ఖారహేతుకన్తిఆదినా యోజనా న న సక్కా కాతున్తి అవిగతచతుక్కాదీనిపి న ఇధ లబ్భన్తి. విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం విఞ్ఞాణసమ్పయుత్తం నామన్తిఆదినా హి యథాలాభయోజనాయ నయో దస్సితోతి.

అవిజ్జామూలకకుసలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలమూలకవిపాకనిద్దేసవణ్ణనా

౩౪౩. ‘‘నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయే పన వత్తబ్బమేవ నత్థీ’’తి వుత్తం, కిం కుసలమూలం అకుసలమూలఞ్చ కమ్మపచ్చయో హోతీతి? న హోతి, కమ్మపచ్చయభూతాయ పన చేతనాయ సంసట్ఠం కమ్మం వియ పచ్చయో హోతి. తేన ఏకీభావమివ గతత్తాతి ఏవం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. యథా కుసలాకుసలమూలేహి వినా కమ్మం విపాకం న జనేతీతి తాని విపాకస్స పరియాయేన ఉపనిస్సయోతి వుత్తాని, ఏవం కమ్మేన ఏకీభూతాని సంసట్ఠాని హుత్వా కమ్మజానం పచ్చయా హోన్తీతి పరియాయేన తేసం కమ్మపచ్చయతా వుత్తా. **ఏసా**తి ఏస కుసలమూలపచ్చయో అకుసలమూలపచ్చయో చాతి యోజేతబ్బం.

కుసలాకుసలవిపాకానం వియ కిరియానం ఉప్పాదకాని అవిజ్జాకుసలాకుసలమూలాని చ న హోన్తీతి ఆహ ‘‘**ఉపనిస్సయతం న లభన్తీ**’’తి. మనసికారోపి జవనవీథిపటిపాదకమత్తత్తా కుసలాకుసలాని వియ అవిజ్జం ఉపనిస్సయం న

కరోతి, అవిజ్జూపనిస్సయానం పన పవత్తిఅత్థం భవఙ్గావట్టనమత్తం హోతి, పహీనావిజ్జానఞ్చ కిరియానం అవిజ్జా నేవుప్పాదికా, ఆరమ్మణమత్తమేవ పన హోతి. ఏవఞ్చ కత్వా “కుసలో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౨౩), “విపాకధమ్మధమ్మో నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౩.౧౦౩) చ ఏవమాదీసు కిరియానం అకుసలా ఉపనిస్సయపచ్చయభావేన న ఉద్ధటాతి. అపిచ “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తి ఏతస్స వసేన అవిజ్జామూలకో కుసలనయో వుత్తో, “సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ”న్తి ఏతస్స వసేన కుసలాకుసలమూలకో విపాకనయో, కిరియానం పన నేవ సఙ్ఖారగ్గహణేన, న చ విఞ్ఞాణగ్గహణేన గహణం గచ్ఛతీతి తంమూలకో కిరియానయో న లబ్భతీతి న వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

అనేకభేదతోతి అవిజ్జాదీనం మూలపదానం ఏకచిత్తక్ఖణికానం కిరియన్తే పఠమనయే సహజాతాదిఅనేకపచ్చయభావేన గహితత్తా తేసం పచ్చయానం వసేన నవాదిమూలపదానం నయానం వసేన, అనేకప్పకారతో చతున్నం చతుక్కానం వసేనాతి వా అధిప్పాయో. **కుసలాకుసలానం పన విపాకే చా**తి ఏత్థ కుసలాకుసలేసు కుసలాకుసలానం విపాకే చాతి వత్తబ్బం. పురిమపచ్ఛిమేసు హి నయేసు యథా పచ్చయాకారో వుత్తో, తందస్సనత్థం “అనేకభేదతో ఏకధావా”తి వుత్తం, న చ పచ్ఛిమనయే కుసలే అనేకభేదతో పచ్చయాకారో వుత్తో, అథ ఖో “**ఏకధావా**”తి. **ఏకధావా**తి చ మూలపదేకపచ్చయతావసేన, ఏకస్సేవ వా నయస్స వసేన ఏకప్పకారేనాతి అత్థో, పఠమచతుక్కస్సేవ వసేనాతి వా అధిప్పాయో. **ధమ్మపచ్చయభేదే**తి అవిజ్జాదీనం ధమ్మానం పచ్చయభావభేదే జరామరణాదీనం ధమ్మానం జాతిఆదిపచ్చయభేదే, తంతంచిత్తుప్పాదసమయపరిచ్ఛిన్నానం వా ఫస్సాదీనం ధమ్మానం ఏకక్ఖణికావిజ్జాదిపచ్చయభేదే. పరియత్తిఆదీనం కమో **పరియత్తి...పే.... పటిపత్తిక్కమో**. పచ్చయాకారే హి పాళిపరియాపుణనతదత్థసవనపాళిఅత్థచిన్తనాని “జరామరణం అనిచ్చం సఙ్ఖతం...పే.... నిరోధధమ్మ”న్తిఆదినా భావనాపటిపత్తి చ కమేన కాతబ్బాతి **కమ**-గ్గహణం కరోతి. **తతో**తి ఞాణప్పభేదజనకతో కమతో. అఞ్ఞం కరణీయతరం నత్థి. తదాయత్తా హి దుక్ఖన్తకిరియాతి.

కుసలమూలకవిపాకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సతిపట్ఠానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౩౫౫. తయో సతిపట్ఠానాతి సతిపట్ఠాన-సద్దస్స అత్థుద్ధారం కరోతి, న ఇధ పాళియం వుత్తస్స సతిపట్ఠాన-సద్దస్స అత్థదస్సనం. **ఆదీసు హి సతిగోచరోతి ఆది**-సద్దేన "ఫస్ససముదయా వేదనానం సముదయో, నామరూపసముదయా చిత్తస్స సముదయో, మనసికారసముదయా ధమ్మానం సముదయో"తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౦౮) సతిపట్ఠానన్తి వుత్తానం సతిగోచరానం దీపకే సుత్తప్పదేసే సఙ్గణ్హాతి. ఏవం పటిసమ్భిదాపాళియమ్పి అవసేసపాళిప్పదేసదస్సనత్థో ఆది-సద్దో దట్ఠబ్బో. దానాదీనిపి కరోన్తస్స రూపాదీని కసిణాదీని చ సతియా ఠానం హోతీతి తంనివారణత్థమాహా **"పధానం ఠాన"**న్తి. **ప**-సద్దో హి పధానత్థదీపకోతి అధిప్పాయో.

అరియోతి అరియం సేట్ఠం సమ్మాసమ్బుద్ధమాహ. **ఏత్థాతి** ఏతస్మిం సళాయతనవిభఙ్గసుత్తేతి అత్థో. సుత్తేకదేసేన హి సుత్తం దస్సేతి. తత్థ హి –

> "తయో సతిపట్ఠానా యదరియో…పే॰… అరహతీతి ఇతి ఖో పనేతం వుత్తం, కిఞ్చేతం పటిచ్చ వుత్తం? ఇధ, భిక్ఖవే, సత్థా సావకానం ధమ్మం దేసేతి అనుకమ్పకో హితేసీ అనుకమ్పం ఉపాదాయ 'ఇదం వో హితాయ ఇదం వో సుఖాయా'తి. తస్స సావకా న సుస్సూసన్తి, న సోతం ఓదహన్తి, న అఞ్ఞా చిత్తం ఉపట్ఠాపేన్తి, వోక్కమ్మ చ సత్థుసాసనా వత్తన్తి. తత్ర, భిక్ఖవే, తథాగతో న చేవ అనత్తమనో హోతి, న చ అనత్తమనతం పటిసంవేదేతి, అనవస్సుతో చ విహరతి సతో సమ్పజానో. ఇదం, భిక్ఖవే, పఠమం సతిపట్ఠానం. యదరియో…పే॰… అరహతి.
>
> "పున చపరం భిక్ఖవే సత్థా…పే॰… ఇదం వో సుఖాయాతి. తస్స ఏకచ్చే సావకా న సుస్సూసన్తి…పే॰… వత్తన్తి. ఏకచ్చే సావకా సుస్సూసన్తి …పే॰… న చ వోక్కమ్మ సత్థుసాసనా వత్తన్తి. తత్ర, భిక్ఖవే, తథాగతో న చేవ అత్తమనో హోతి, న చ అత్తమనతం పటిసంవేదేతి. న చేవ అనత్తమనో హోతి, న చ అనత్తమనతం పటిసంవేదేతి. అత్తమనతఞ్చ అనత్తమనతఞ్చ తదుభయం అభినివజ్జేత్వా ఉపేక్ఖకో చ విహరతి సతో సమ్పజానో. ఇదం, భిక్ఖవే, దుతియం…పే॰….
>
> "పున చపరం…పే॰… సుఖాయాతి. తస్స సావకా సుస్సూసన్తి…పే॰… వత్తన్తి. తత్ర, భిక్ఖవే, తథాగతో అత్తమనో చేవ హోతి, అత్తమనతఞ్చ పటిసంవేదేతి, అనవస్సుతో చ విహరతి సతో సమ్పజానో. ఇదం, భిక్ఖవే, తతియ"న్తి (మ॰ ని॰ ౩.౩౧౧) –

ఏవం పటిఘానునయేహి అనవస్సుతతా, నిచ్చం ఉపట్ఠితసతితా, తదుభయవీతివత్తతా సతిపట్ఠానన్తి వుత్తా. బుద్ధానమేవ కిర నిచ్చం ఉపట్ఠితసతితా హోతి, న పచ్చేకబుద్ధాదీనన్తి.

ప-సద్దో ఆరమ్భం జోతేతి, ఆరమ్భో చ పవత్తీతి కత్వా ఆహ "**పవత్తయితబ్బతోతి అత్థో**"తి. సతియా కరణభూతాయ పట్ఠానం పట్ఠాపేతబ్బం **సతిపట్ఠానం**. అన-సద్దఞ్హి బహులం-వచనేన కమ్మత్థం ఇచ్ఛన్తి సద్దవిదూ, తథేవ కత్తుఅత్థమ్పి ఇచ్ఛన్తీతి పున తతియనయే "**పతిట్ఠాతీతి పట్ఠాన**"న్తి వుత్తం. తత్థ ప-సద్దో భుసత్థం పక్ఖన్దనం దీపేతీతి "**ఓక్కన్తిత్వా పక్ఖన్దిత్వా వత్తతీతి అత్థో**"తి ఆహ. పున భావత్థే సతి-సద్దం పట్ఠాన-సద్దఞ్చ వణ్ణేన్తో "**అథ వా**"తిఆదిమాహ. తేన పురిమత్థే సతి-సద్దో పట్ఠాన-సద్దో చ కత్తుఅత్థోతి విఞ్ఞాయతి.

విసేసేన కాయో చ వేదనా చ అస్సాదస్స కారణన్తి తప్పహానత్థం తేసం తణ్హావత్థూనం ఓళారికసుఖుమానం అసుభదుక్ఖతాదస్సనాని మన్దతిక్ఖపఞ్ఞేహి తణ్హాచరితేహి సుకరానీతి తాని తేసం విసుద్ధిమగ్గోతి వుత్తాని, ఏవం దిట్ఠియా విసేసకారణేసు చిత్తధమ్మేసు అనిచ్చానత్తతాదస్సనాని నాతిపభేదాతిపభేదగతేసు తేసు తప్పహానత్థం మన్దతిక్ఖానం దిట్ఠిచరితానం సుకరానీతి తేసం తాని విసుద్ధిమగ్గోతి. తిక్ఖో సమథయానికో ఓళారికారమ్మణం పరిగ్గణ్హన్తో తత్థ అట్ఠత్వా ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ వేదనం పరిగ్గణ్హాతీతి ఆహ "**ఓళారికారమ్మణే అసణ్ఠహనతో**"తి. విపస్సనాయానికస్స సుఖుమే చిత్తే ధమ్మేసు చ చిత్తం పక్ఖన్దతీతి తదనుపస్సనానం తంవిసుద్ధిమగ్గతా వుత్తా.

తేసం తత్థాతి ఏత్థ **తత్థ**-సద్దస్స పహానత్థన్తి ఏతేన యోజనా. పఞ్చ కామగుణా సవిసేసా కాయే లబ్భన్తీతి విసేసేన కాయో కామోఘస్స వత్థు, భవే సుఖగ్గహణవసేన భవస్సాదో హోతీతి భవోఘస్స వేదనా, సన్తతిఘనగ్గహణవసేన చిత్తే అత్తాభినివేసో హోతీతి దిట్ఠోఘస్స చిత్తం, ధమ్మవినిబ్భోగస్స ధమ్మానం ధమ్మమత్తతాయ చ దుప్పటివిజ్ఝత్తా సమ్మోహో హోతీతి అవిజ్జోఘస్స ధమ్మా, తస్మా తేసు తేసం పహానత్థం చత్తారోవ వుత్తా, దుక్ఖాయ వేదనాయ పటిఘానుసయో అనుసేతీతి దుక్ఖదుక్ఖవిపరిణామదుక్ఖసఙ్ఖారదుక్ఖభూతా వేదనా విసేసేన బ్యాపాదకాయగన్థస్స వత్థు, చిత్తే నిచ్చగ్గహణవసేన సస్సతస్స అత్తనో సీలేన సుద్ధీతిఆదిపరామసనం హోతీతి సీలబ్బతపరామాసస్స చిత్తం, నామరూపపరిచ్ఛేదేన భూతం భూతతో అపస్సన్తస్స భవవిభవదిట్ఠిసఙ్ఖాతో ఇదంసచ్చాభినివేసో హోతీతి తస్స ధమ్మా…పే.… సుఖవేదనాస్సాదవసేన పరలోకనిరపేక్ఖో "నత్థి దిన్న"న్తిఆదిపరామాసం ఉప్పాదేతీతి దిట్ఠుపాదానస్స వేదనా. సన్తతిఘనగ్గహణవసేన సరాగాదిచిత్తే సమ్మోహో హోతీతి మోహాగతియా చిత్తం, ధమ్మసభావానవబోధేన భయం హోతీతి భయాగతియా ధమ్మా…పే.… అవుత్తానం వుత్తనయేన వత్థుభావో యోజేతబ్బో.

"ఆహారసముదయా కాయసముదయో, ఫస్ససముదయా వేదనాసముదయో (సం॰ ని॰ ౫.౪౦౮), సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప"న్తి (మ॰ ని॰ ౩.౧౨౬; సం॰ ని॰ ౨.౧; ఉదా॰ ౧) వచనతో కాయాదీనం సముదయభూతా కబళీకారాహారఫస్సమనోసఞ్చేతనావిఞ్ఞాణాహారా కాయాదిపరిజాననేన పరిఞ్ఞాతా హోన్తీతి ఆహ "**చతుబ్బిధాహారపరిఞ్ఞత్థ**"న్తి. **పకరణనయో**తి తమ్బపణ్ణిభాసాయ వణ్ణనానయో. నేత్తిపేటకప్పకరణే ధమ్మకథికానం యోజనానయోతిపి వదన్తి.

సరణవసేనాతి కాయాదీనం కుసలాదిధమ్మానఞ్చ ధారణతావసేన. సరన్తి గచ్ఛన్తి ఏతాయాతి సతీతి ఇమస్మిం అత్థే ఏకత్తే నిబ్బానే సమాగమో **ఏకత్తసమోసరణం**. ఏతదేవ హి దస్సేతుం "**యథా హీ**"తిఆదిమాహ. ఏకనిబ్బానప్పవేసహేతుభూతో వా సమానతాయ ఏకో సతిపట్ఠానసభావో ఏకత్తం, తత్థ సమోసరణం తంసభాగతా **ఏకత్తసమోసరణం**. ఏకనిబ్బానప్పవేసహేతుభావం పన దస్సేతుం "**యథా హీ**"తిఆదిమాహ. ఏతస్మిం అత్థే

సరణేకత్తసమోసరణాని సహ సతిపట్ఠానేకభావస్స కారణత్తేన వుత్తానీతి దట్ఠబ్బాని, పురిమస్మిం విసుం. **సరణవసేనాతి** వా గమనవసేనాతి అత్థే సతి తదేవ గమనం సమోసరణన్తి సమోసరణే వా సతి-సద్దత్థవసేన అవుచ్చమానే ధారణతావ సతీతి సతి-సద్దత్థన్తరాభావా పురిమం సతిభావస్స కారణం, పచ్ఛిమం ఏకభావస్సాతి నిబ్బానసమోసరణేపి సహితానేవ తాని సతిపట్ఠానేకభావస్స కారణాని.

చుద్దసవిధేనాతి ఇదం **మహాసతిపట్ఠానసుత్తే** (దీ॰ ని॰ ౨.౩౭౨ ఆదయో; మ॰ ని॰ ౧.౧౦౭ ఆదయో) వుత్తానం ఆనాపానపబ్బాదీనం వసేన. తథా **పఞ్చవిధేన ధమ్మానుపస్సనన్తి** ఏత్థాపి దట్ఠబ్బం. ఏత్థ చ ఉట్ఠానకభణ్డసదిసతా తంతంసతిపట్ఠానభావనానుభావస్స దట్ఠబ్బా. **భిక్ఖుగోచరా హి ఏతే**. వుత్తఞ్హి "గోచరే, భిక్ఖవే, చరథ సకే పేత్తికే విసయే"తిఆది (సం॰ ని॰ ౫.౩౭౨; దీ॰ ని॰ ౩.౮౦).

కాయానుపస్సనాదిపటిపత్తియా భిక్ఖు హోతీతి భిక్ఖుం "కాయానుపస్సీ విహరతీ"తిఆదినా దస్సేతి భిక్ఖుమ్హి తంనియమతో. తేనాహ "**పటిపత్తియా వా భిక్ఖుభావదస్సనతో**"తి.

సమం చరేయ్యాతి కాయాదివిసమచరియం పహాయ కాయాదీహి సమం చరేయ్య. రాగాదివూపసమేన **సన్తో,** ఇన్ద్రియదమనేన **దన్తో,** చతుమగ్గనియమేన **నియతో,** సేట్ఠచారితాయ **బ్రహ్మచారీ**. కాయదణ్డాదిఓరోపనేన **నిధాయ దణ్డం**. సో ఏవరూపో బాహితపాపసమితపాపభిన్నకిలేసతాహి **బ్రాహ్మణాదిసమఞ్ఞో** వేదితబ్బో.

కాయానుపస్సనాఉద్దేసవణ్ణనా

అసమ్మిస్సతోతి వేదనాదయోపి ఏత్థ సితా, ఏత్థ పటిబద్ధాతి కాయే వేదనాదిఅనుపస్సనాపసఙ్గేపి ఆపన్నే తదమిస్సతోతి అత్థో. అవయవీగాహసమఞ్ఞాతిధావనసారాదానాభినివేసనిసేధనత్థం కాయం అఙ్గపచ్చఙ్గేహి, తాని చ కేసాదీహి, కేసాదికే చ భూతుపాదాయరూపేహి వినిబ్భుజన్తో "**తథా న కాయే**"తిఆదిమాహ. పాసాదాదినగరావయవసమూహే అవయవీవాదినోపి అవయవీగాహం న కరోన్తి. నగరం నామ కోచి అత్థో అత్థీతి పన కేసఞ్చి సమఞ్ఞాతిధావనం సియాతి ఇత్థిపురిసాదిసమఞ్ఞాతిధావనే నగరనిదస్సనం వుత్తం.

యం పస్సతి ఇత్థిం వా పురిసం వా, నను చక్ఖునా ఇత్థిపురిసదస్సనం నత్థీతి? సచ్చం నత్థి, "ఇత్థిం పస్సామి, పురిసం పస్సామీ"తి పన పవత్తసఞ్ఞాయ వసేన "**యం పస్సతీ**"తి వుత్తం. మిచ్ఛాదస్సనే వా దిట్ఠియా యం పస్సతి, న తం దిట్ఠం, తం రూపాయతనం న హోతి, రూపాయతనం వా తం న హోతీతి అత్థో. అథ వా తం కేసాదిభూతుపాదాయసమూహసఙ్ఖాతం దిట్ఠం న హోతి, దిట్ఠం వా యథావుత్తం న హోతీతి అత్థో. **యం దిట్ఠం తం న పస్సతీతి** యం రూపాయతనం, కేసాదిభూతుపాదాయసమూహసఙ్ఖాతం వా దిట్ఠం, తం పఞ్ఞాచక్ఖునా భూతతో న పస్సతీతి అత్థో.

న అఞ్ఞధమ్మానుపస్సీతి న అఞ్ఞసభావానుపస్సీ, అసుభాదితో అఞ్ఞాకారానుపస్సీ న హోతీతి వుత్తం హోతి. **పథవీకాయన్తి** కేసాదిపథవిం ధమ్మసమూహత్తా కాయోతి వదతి, లక్ఖణపథవిమేవ వా అనేకప్పభేదసకలసరీరగతం పుబ్బాపరియభావేన పవత్తమానం సమూహవసేన గహేత్వా కాయోతి వదతి, ఏవం అఞ్ఞత్థాపి.

అజ్ఝత్తబహిద్ధాతి అజ్ఝత్తబహిద్ధాధమ్మానం **ఘటితారమ్మణం** ఏకతో ఆరమ్మణభావో నత్థీతి అత్థో, అజ్ఝత్తబహిద్ధా ధమ్మా వా ఘటితారమ్మణం ఇదం నత్థీతి అత్థో. **తీసు భవేసు కిలేసానన్తి** భవత్తయవిసయానం కిలేసానన్తి అత్థో.

సబ్బత్థికన్తి సబ్బత్థ భవం. సబ్బస్మిం లీనే ఉద్ధటే చ చిత్తే ఇచ్ఛితబ్బత్తా, సబ్బే వా లీనే ఉద్ధటే చ భావేతబ్బా బోజ్ఝఙ్గా అత్థికా ఏతాయాతి **సబ్బత్థికా. అన్తోసఙ్ఖేపోతి** అన్తోఓలీయనా కోసజ్జన్తి అత్థో.

అవిసేసేన ద్వీహిపి నీవరణప్పహానం వుత్తన్తి కత్వా పున ఏకేకేన వుత్తప్పహానవిసేసం దస్సేతుం **''విసేసేనా''**తి ఆహ, "వినేయ్య నీవరణానీ"తి అవత్వా అభిజ్ఝాదోమనస్సవినయస్స వా పయోజనం దస్సేన్తో **''విసేసేనా''**తిఆదిమాహ. కాయానుపస్సనాభావనాయ ఉజువిపచ్చనీకానం అనురోధవిరోధాదీనం పహానదస్సనఞ్హి ఏతస్స పయోజనన్తి. **కాయభావనాయాతి** కాయానుపస్సనాభావనా అధిప్పేతా. **తేనాతి** అనురోధాదిప్పహానవచనేన.

సబ్బత్థికకమ్మట్ఠానం బుద్ధానుస్సతి మేత్తా మరణస్సతి అసుభభావనా చ. సతిసమ్పజఞ్ఞేన ఏతేన యోగినా పరిహరియమానం తం సబ్బత్థికకమ్మట్ఠానం వుత్తం సతిసమ్పజఞ్ఞబలేన అవిచ్ఛిన్నస్స తస్స పరిహరితబ్బత్తా, సతియా వా సమథో వుత్తో సమాధిక్ఖన్ధసఙ్గహితత్తా.

కాయానుపస్సనాఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనానుపస్సనాదిఉద్దేసవణ్ణనా

కేవలం పనిధాతిఆదినా ఇధ ఏత్తకం వేదితబ్బన్తి వేదితబ్బం పరిచ్ఛేదం దస్సేతి. **అద్దమదక్ఖీతి** ద్వేపి ఏకత్థా. **సమ్మద్దసోతి** సమ్మా పస్సకో.

సుఖదుక్ఖతోపి చాతి సుఖాదీనం ఠితివిపరిణామఞాణసుఖతాయ, విపరిణామట్ఠితిఅఞ్ఞాణదుక్ఖతాయ చ వుత్తత్తా తిస్సోపి చ సుఖతో తిస్సోపి చ దుక్ఖతో అనుపస్సితబ్బాతి అత్థో.

రూపాదిఆరమ్మణఛన్దాదిఅధిపతిఞాణాదిసహజాతకామావచరాదిభూమినానత్తభేదానం కుసలాకుసలతబ్బిపాకకిరియానానత్తభేదస్స చ **ఆది**-సద్దేన ససఙ్ఖారికాసఙ్ఖారికసవత్థుకావత్థుకాదినానత్తభేదానఞ్చ వసేనాతి యోజేతబ్బం. **సుఞ్ఞతాధమ్మస్సాతి** "ధమ్మా హోన్తి, ఖన్ధా హోన్తీ"తిఆదినా (ధ. స. ౧౨౧) సుఞ్ఞతావారే ఆగతసుఞ్ఞతాసభావస్స వసేన. **కామఞ్చేత్థాతి**ఆదినా పుబ్బే పహీనత్తా పున పహానం న వత్తబ్బన్తి చోదనం దస్సేతి, మగ్గచిత్తక్ఖణే వా ఏకత్థ పహీనం సబ్బత్థ పహీనం హోతీతి విసుం విసుం న వత్తబ్బన్తి. తత్థ పురిమచోదనాయ నానాపుగ్గలపరిహారో, పచ్ఛిమాయ నానాచిత్తక్ఖణికపరిహారో. లోకియభావనాయ హి కాయే పహీనం న వేదనాదీసు విక్ఖమ్భితం హోతి. యదిపి న పవత్తేయ్య, న పటిపక్ఖభావనాయ తత్థ సా అభిజ్ఝాదోమనస్సస్స అప్పవత్తి హోతీతి పున తప్పహానం వత్తబ్బమేవాతి. ఉభయత్థ వా ఉభయం సమ్భవతో యోజేతబ్బం. **ఏకత్థ పహీనం సేసేసుపి పహీనం హోతీతి** మగ్గసతిపట్ఠానభావనం, లోకియభావనాయ వా సబ్బత్థ అప్పవత్తిమత్తం సన్ధాయ వుత్తం. "పఞ్చపి ఖన్ధా లోకో"తి హి చతూసుపి వుత్తన్తి.

వేదనానుపస్సనాదిఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కాయానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౦౬. సబ్బప్పకారవచనేన ఉద్దేసే దస్సితా అజ్ఝత్తాదిఅనుపస్సనా పకారా చ గహితా. తత్థ అన్తోగధా చుద్దస పకారా, కాయగతాసతిసుత్తే వుత్తా కేసాదివణ్ణకసిణారమ్మణచతుక్కజ్ఝానప్పకారా, లోకియాదిప్పకారా చాతి తేపి గహితా ఏవ. నిద్దేసే హి ఏకప్పకారనిద్దేసేన నిదస్సనమత్తం కతన్తి, సబ్బప్పకారగ్గహణఞ్చ బాహిరేసుపి ఏకదేససమ్భవతో కతన్తి దట్ఠబ్బం.

తిరియం తచపరిచ్ఛిన్నన్తి ఏత్థ నను కేసలోమనఖానం అతచపరిచ్ఛిన్నతా తచస్స చ అత్థీతి? యదిపి అత్థి, తచపరిచ్ఛిన్నబహులతాయ పన తచపరిచ్ఛిన్నతా న న హోతి కాయస్సాతి ఏవం వుత్తం. తచో పరియన్తో అస్సాతి తచపరియన్తోతి వుత్తోతి ఏతేన పన వచనేన కాయేకదేసభూతో తచో గహితో ఏవ. తప్పటిబద్ధా చ కేసాదయో తదనుపవిట్ఠమూలా తచపరియన్తావ హోన్తీతి ద్వత్తింసాకారసమూహో సబ్బోపి కాయో తచపరియన్తోతి వుత్తోతి వేదితబ్బో.

‘‘**పూరం నానప్పకారస్సా**’’తి వుత్తం, కే పన తే పకారా? యేహి నానప్పకారం అసుచి వుత్తన్తి కేసా లోమాతిఆది వుత్తన్తి ఇమమత్థం దీపేన్తో ఆహ ‘‘**ఏతే కేసాదయో ఆకారా**’’తి. ఆకారా పకారాతి హి ఏకో అత్థో.

నిసిన్నస్స యావ అపరిప్ఫన్దనిసజ్జామూలకం దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, యావతా ఉట్ఠాతి వా, తావ ఏకో **నిసజ్జవారో**. యేన విధినా ఉగ్గహే కుసలో హోతి, సో సత్తవిధో విధి ‘‘**ఉగ్గహకోసల్ల**’’న్తి వుచ్చతి, తంనిబ్బత్తం వా ఞాణం.

పథవీధాతుబహులభావతో మత్థలుఙ్గస్స కరీసావసానే తన్తిఆరోపనమాహ. ఏత్థ పన **మంసం...పే.... వక్కం...పే.... కేసా**తి ఏవం వక్కపఞ్చకాదీసు అనులోమసజ్ఝాయం వత్వా పటిలోమసజ్ఝాయో పురిమేహి సమ్బన్ధో వుత్తో. స్వాయం యే పరతో విసుం తిపఞ్చాహం, పురిమేహి ఏకతో తిపఞ్చాహన్తి ఛపఞ్చాహం సజ్ఝాయా వక్ఖమానా, తేసు ఆదిఅన్తదస్సనవసేన వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. అనులోమపటిలోమసజ్ఝాయేపి హి పటిలోమసజ్ఝాయో అన్తిమోతి. సజ్ఝాయప్పకారన్తరం వా ఏతమ్పీతి వేదితబ్బం. **హత్థసఙ్ఖలికా** అఙ్గులిపన్తి. **లక్ఖణపటివేధస్సా**తి అసుభలక్ఖణపటివేధస్స, ధాతులక్ఖణపటివేధస్స వా.

అత్తనో భాగో సభాగో, సభాగేన పరిచ్ఛేదో **సభాగపరిచ్ఛేదో,** హేట్ఠుపరితిరియన్తేహి సకకోట్ఠాసికకేసన్తరాదీహి చ పరిచ్ఛేదోతి అత్థో.

ధాతువిభఙ్గో (మ॰ ని॰ ౩.౩౪౨ ఆదయో) పుక్కుసాతిసుత్తం. **సాధారణవసేనా**తి ఏత్తకేనేవ సిద్ధే **సబ్బ**-గ్గహణం వణ్ణకసిణవసేన చతుక్కజ్ఝానికసమథసాధారణత్తస్స చ దస్సనత్థం.

ఓక్కమనవిస్సజ్జనన్తి పటిపజ్జితబ్బవజ్జేతబ్బే మగ్గేతి అత్థో. **బహిద్ధా పుథుత్తారమ్మణే**తి ఏత్థ కాయానుపస్సనం హిత్వా సుభాదివసేన గయ్హమానా కేసాదయోపి బహిద్ధా పుథుత్తారమ్మణానేవాతి వేదితబ్బా. **ఉక్కుట్ఠుక్కట్ఠట్ఠానేయేవ ఉట్ఠహిత్వా**తి పుబ్బే వియ ఏకత్థ కతాయ ఉక్కుట్ఠియా కమేన సబ్బతాలేసు పతిత్వా ఉట్ఠహిత్వా పరియన్తతాలం ఆదితాలఞ్చ అగన్త్వా తతో తతో తత్థ తత్థేవ కతాయ ఉక్కుట్ఠియా ఉట్ఠహిత్వాతి అత్థో.

అధిచిత్తన్తి సమథవిపస్సనాచిత్తం. **అనుయుత్తే**నాతి యుత్తపయుత్తేన, భావేన్తేనాతి అత్థో. **సమాధినిమిత్తం** ఉపలక్ఖణాకారో సమాధియేవ. **మనసి కాతబ్బ**న్తి చిత్తే కాతబ్బం, ఉప్పాదేతబ్బన్తి అత్థో. సమాధికారణం వా ఆరమ్మణం సమాధినిమిత్తం ఆవజ్జితబ్బన్తి అత్థో. ఠానం అత్థీతి వచనసేసో, తం చిత్తం కోసజ్జాయ సంవత్తేయ్య, ఏతస్స సంవత్తనస్స కారణం అత్థీతి అత్థో. తం వా మనసికరణం చిత్తం కోసజ్జాయ సంవత్తేయ్యాతి ఏతస్స ఠానం కారణన్తి అత్థో. **న చ పభఙ్గు**తి కమ్మనియభావూపగమనేన చ పభిజ్జనసభావన్తి అత్థో.

ఆలిమ్పేతీతి ఆదీపేతి జాలేతి. **తఞ్చా**తి తం పిళన్ధనవికతిసఙ్ఖాతం అత్థం పయోజనం. **అస్సా**తి సువణ్ణకారస్స **అనుభోతి** సమ్భోతి సాధేతి . **అస్స** వా సువణ్ణస్స **తం** అత్థం సువణ్ణకారో **అనుభోతి** పాపుణాతి.

అభిఞ్ఞాయ ఇద్ధివిధాదిఞాణేన సచ్ఛికరణీయస్స ఇద్ధివిధపచ్చనుభవనాదికస్స **అభిఞ్ఞాసచ్ఛికరణీయస్స**. పచ్చక్ఖం యస్స అత్థి, సో సక్ఖి, సక్ఖినో భబ్బతా **సక్ఖిభబ్బతా,** సక్ఖిభవనతాతి వుత్తం హోతి. సక్ఖి చ సో భబ్బో చాతి వా **సక్ఖిభబ్బో**. అయఞ్హి ఇద్ధివిధాదీనం భబ్బో, తత్థ చ సక్ఖీతి సక్ఖిభబ్బో, తస్స భావో **సక్ఖిభబ్బతా,** తం పాపుణాతి. **ఆయతనే**తి పుబ్బహేతాదికే కారణే సతి.

సీతిభావన్తి నిబ్బానం, కిలేసదరథవూపసమం వా. **సమ్పహంసేతీ**తి సమపవత్తం చిత్తం తథాపవత్తియా పఞ్ఞాయ తోసేతి ఉత్తేజేతి. యదా వా నిరస్సాదం చిత్తం భావనాయ న పక్ఖన్దతి, తదా జాతిఆదీని సంవేగవత్థూని పచ్చవేక్ఖిత్వా **సమ్పహంసేతి** సముత్తేజేతి.

తిరియం అఞ్ఞమఞ్ఞేన పరిచ్ఛిన్నా, కథం? **ద్వే కేసా ఏకతో నత్థీ**తి. **ఆసయో**తి నిస్సయో, పచ్చయోతి అత్థో.

నఖా తిరియం అఞ్ఞమఞ్ఞేన పరిచ్ఛిన్నాతి విసుం వవత్థితతం సన్ధాయ వుత్తం. తమేవ హి అత్థం దస్సేతుం ''**ద్వే నఖా ఏకతో నత్థీ**''తి ఆహాతి.

సుఖుమమ్పీతి యథావుత్తఓళారికచమ్మతో సుఖుమం అన్తోముఖచమ్మాది. కోట్ఠాసేసు వా తచేన పరిచ్ఛిన్నత్తా యం దురుపలక్ఖణీయం, తం "సుఖుమ"న్తి వుత్తం. తఞ్హి వుత్తనయేన తచం వివరిత్వా పస్సన్తస్స పాకటం హోతీతి.

తాలగుళపటలం నామ పక్కతాలఫలలసికం తాలపట్టికాయ లిమ్పిత్వా సుక్ఖాపేత్వా ఉద్ధరిత్వా గహితపటలం.

ఏవం తిమత్తానీతి ఏవం-మత్త-సద్దేహి గోప్ఫకట్ఠికాదీని అవుత్తానిపి దస్సేతీతి వేదితబ్బం. **కీళాగోళకాని** సుత్తేన బన్ధిత్వా అఞ్ఞమఞ్ఞం ఘట్టేత్వా కీళనగోళకాని.

తత్థ జఙ్ఘట్ఠికస్స పతిట్ఠితట్ఠానన్తి జణ్ణుకట్ఠిమ్హి పవిసిత్వా ఠితట్ఠానన్తి అధిప్పాయో. **తేన** అట్ఠినా **పతిట్ఠితట్ఠానం** యం **కటిట్ఠినో,** తం **అగ్గఛిన్నమహాపున్నాగఫలసదిసం. సీసకపట్టవేఠకం** వేఠేత్వా ఠపితసీసమయం పట్టకం. సుత్తకన్తనసలాకావిద్ధా గోళకా వట్టనాతి వుచ్చన్తి, వట్టనానం ఆవలి **వట్టనావలి. అవలేఖనసత్థకం** ఉచ్ఛుతచావలేఖనసత్థకం.

వక్కభాగేన పరిచ్ఛిన్నన్తి వక్కపరియన్తభాగేన పరిచ్ఛిన్నం.

సక్ఖరసుధావణ్ణన్తి మరుమ్బేహి కతసుధావణ్ణం. "సేతసక్ఖరసుధావణ్ణ"న్తి చ పాఠం వదన్తి, సేతసక్ఖరావణ్ణం సుధావణ్ణఞ్చాతి అత్థో.

యత్థ అన్నపానం నిపతిత్వా తిట్ఠతీతి సమ్బన్ధో.

విసమచ్ఛిన్నకలాపో విసమం ఉదకం పగ్ఘరతి, ఏవమేవ సరీరం కేసకూపాదివివరేహి ఉపరి హేట్ఠా తిరియఞ్చ విసమం పగ్ఘరతీతి దస్సేతుం **విసమచ్ఛిన్న**-గ్గహణం కరోతి.

అతికటుకఅచ్ఛుణ్హాదికో **విసభాగాహారో** ఉణ్హకాలే పవత్తమానానం ధాతూనం విసభాగత్తా.

ఏకత్తారమ్మణబలేనేవ వాతి విక్ఖమ్భితనీవరణేన సుసమాహితచిత్తేన ఉపట్ఠితస్స నానారమ్మణవిప్ఫన్దనవిరహేన ఏకసభావస్స ఆరమ్మణస్స వసేన. తఞ్హి ఏకత్తారమ్మణం ఉపట్ఠహమానమేవ అత్తని అభిరతిం, సాతిసయం ఫరణపీతిం, ఇట్ఠాకారానుభవనఞ్చ సోమనస్సం ఉప్పాదేతి. న హి అభిరతిసోమనస్సేహి వినా అనతిక్కన్తపీతిసుఖస్స ఏకత్తుపట్ఠానం అత్థీతి.

అవిసేసతో పన సాధారణవసేనాతి పటికూలధాతువణ్ణవిసేసం అకత్వా సమథవిపస్సనాసాధారణవసేనాతి అత్థో. **తివిధేనాతి** అనులోమాదినా వక్ఖమానేన. **ఛ మాసేతి** అద్ధమాసే ఊనేపి మాసపరిచ్ఛేదేన పరిచ్ఛిజ్జమానే సజ్ఝాయే ఛ మాసా పరిచ్ఛేదకా హోన్తీతి కత్వా వుత్తన్తి వేదితబ్బం. పరిచ్ఛిజ్జమానస్స మాసన్తరగమననివారణత్థం ఛమాసగ్గహణం, న సకలఛమాసే పరివత్తదస్సనత్థం. **ఆచరియాతి** అట్ఠకథాచరియా.

లక్ఖణన్తి ధాతుపటికూలలక్ఖణం. జనం న అరహన్తీతి **అజఞ్ఞా,** జనే పవేసేతుం అయుత్తా జిగుచ్ఛనీయాతి వుత్తం హోతి.

పటిపాటియా అట్ఠీనీతి పటిపాటియా అట్ఠీని కోటియా ఠితాని. న ఏత్థ కోచి అత్తా నామ అత్థి, అట్ఠీని ఏవ అట్ఠిపుఞ్జమత్తో ఏవాయం సఙ్ఘాటోతి దస్సేతి . **అనేకసన్ధియమితోతి** అనేకేహి సన్ధీహి యమితో సమ్బద్ధో సో అట్ఠిపుఞ్జోతి దస్సేతి. **న కేహిచీతి** యమేన్తం అత్తానం పటిసేధేతి. **చోదితో** జరాయ మరణాభిముఖగమనేన చోదితో.

మహాభూతం ఉపాదారూపేన పరిచ్ఛిన్నం "నీలం పీతం సుగన్ధం దుగ్గన్ధ"న్తిఆదినా. **ఉపాదారూపం మహాభూతేన** తన్నిస్సితస్స తస్స తతో బహి అభావా. ఛాయాతపానం ఆతపపచ్చయఛాయుప్పాదకభావో అఞ్ఞమఞ్ఞపరిచ్ఛేదకతా. రూపక్ఖన్ధస్స పరిగ్గహితత్తా తదన్తోగధానం చక్ఖాదిఆయతనద్వారానం వసేన తంతంద్వారికా అరూపినో ఖన్ధా పాకటా హోన్తి, ఆయతనాని చ ద్వారాని చ ఆయతనద్వారానీతి వా అత్థో. తేన రూపాయతనాదీనఞ్చ వసేనాతి వుత్తం హోతి.

సప్పచ్చయాతి సప్పచ్చయభావా, పచ్చయాయత్తం హుత్వా నిబ్బత్తన్తి వుత్తం హోతి. సమానో వా సదిసో యుత్తో పచ్చయో సప్పచ్చయో, తస్మా **సప్పచ్చయా.**

ఏత్తకోతి యథావుత్తేన ఆకారేన పగుణో కోట్ఠాసో. ఉగ్గహోవ **ఉగ్గహసన్ధి.** వణ్ణాదిముఖేన హి ఉపట్ఠానం ఏత్థ సన్ధీయతి సమ్బజ్ఝతీతి "సన్ధీ"తి వుచ్చతి.

ఉపట్ఠాతీతి వణ్ణాదివసేన ఉపట్ఠాతీతి అత్థో. **పఞ్చఙ్గసమన్నాగతే**తి నాతిదూరనాచ్చాసన్నగమనాగమనసమ్పన్నన్తి ఏకఙ్గం, దివా అబ్బోకిణ్ణం రత్తిం అప్పసద్దం అప్పనిగ్ఘోసన్తి ఏకం, అప్పడంసమకసవాతాతపసరీసపసమ్ఫస్సన్తి ఏకం, తస్మిం ఖో పన సేనాసనే విహరన్తస్స అప్పకసిరేన ఉప్పజ్జతి చీవర...పే... పరిక్ఖారోతి ఏకం, తస్మిం పన సేనాసనే థేరా భిక్ఖూ విహరన్తి బహుస్సుతాతి ఏకం (అం॰ ని॰ ౧౦.౧౧). **పఞ్చఙ్గసమన్నాగతేనా**తి అప్పాబాధాసాఠేయ్యసద్ధాపఞ్ఞావీరియేహి పధానియఙ్గేహి సమన్నాగతేన.

ఉట్ఠానకదాయన్తి తేహి ఖేత్తేహి ఉట్ఠానకం, తేహి దాతబ్బధఞ్ఞన్తి అత్థో. ఏత్థ చ అట్ఠకుమ్భదాయకఖేత్తం వియ ముఖధోవనకిచ్చం, సోళసకుమ్భదాయకం వియ ఖాదనభుఞ్జనకిచ్చం దట్ఠబ్బం లహుకగరుకభావతో. తతో పన యం దుక్ఖం నిబ్బత్తతి, తం అఞ్ఞాయ ద్వత్తింసాకారమనసికారేన చ నివత్తతీతి ఆహ ''**ఏత్థేవ కమ్మం కాతబ్బ**''న్తి. **ఏత్తావతా**తి ఏకదివసం తింస వారే మనసికారట్ఠపనేన.

సహస్సుద్ధారం సాధేత్వాతి సహస్సవడ్ఢితం ఇణం యోజేత్వా. ఉద్ధరితబ్బోతి **ఉద్ధారో**తి హి వడ్ఢి వుచ్చతీతి. **సుద్ధచిత్తేనా**తి విక్ఖేపాదికిలేసవిరహితచిత్తేన. కేసాదీసు తచే రజ్జన్తా సుచ్ఛవిచమ్మం తచోతి గహేత్వా ''సువణ్ణాదివణ్ణో మే తచో''తిఆదినా రజ్జన్తి.

తేసు ద్వే ఏకమగ్గం పటిపజ్జమానా నామ న హోన్తీతి యథా తథా వా పలాయన్తీతి అత్థో. తత్థ రాగాదివత్థుభావేన ద్వత్తింసాకారానం చోరసదిసతా అనత్థావహతా దట్ఠబ్బా.

కమ్మమేవ విసేసాధిగమస్స ఠానన్తి **కమ్మట్ఠానం** భావనా వుచ్చతి. తేనాహ ''**మనసికరోన్తస్స అప్పనం పాపుణాతీ**''తి. కమ్మస్స వా భావనాయ ఠానం ఆరమ్మణం అప్పనారమ్మణభావూపగమనేన అప్పనం పాపుణాతీతి వుత్తం.

మానజాతికోతి ఏతేన లఙ్ఘనసమత్థతాయోగేన ఉపసమరహితతం దస్సేతి. చిత్తమ్పి హి తథా నానారమ్మణేసు వడ్ఢితం ఉపసమరహితన్తి దస్సేతబ్బన్తి.

హత్థే గహితపఞ్హవత్థు పాకతికమేవాతి విసుద్ధిమగ్గే వుత్తతం సన్ధాయాహ. తత్థ హి వుత్తం –

> ''మాలకత్థేరో కిర దీఘభాణకఅభయత్థేరం హత్థే గహేత్వా 'ఆవుసో అభయ, ఇమం తావ పఞ్హం ఉగ్గణ్హాహీ'తి వత్వా ఆహ 'మాలకత్థేరో ద్వత్తింసకోట్ఠాసేసు ద్వత్తింసపఠమజ్ఝానలాభీ, సచే రత్తిం ఏకం, దివా ఏకం సమాపజ్జతి, అతిరేకడ్ఢమాసేన పున సమ్పజ్జతి. సచే పన దేవసికం ఏకమేవ సమాపజ్జతి, అతిరేకమాసేన పున సమ్పజ్జతీ'''తి.

ఇదం పన **ఏకం మనసికరోన్తస్స ఏకం పాటియేక్కం మనసికరోన్తస్స ద్వత్తింసా**తి ఏతస్స సాధనత్థం నిదస్సనవసేన ఆనీతన్తి దట్ఠబ్బం.

అనుపాదిన్నకపక్ఖే ఠితానీతి ఏతేన చేతియపబ్బతవాసీ మహాతిస్సత్థేరో వియ, సఙ్ఘరక్ఖితత్థేరుపట్ఠాకసామణేరో వియ చ అనుపాదిన్నకపక్ఖే ఠపేత్వా గహేతుం సక్కోన్తస్స దసవిధాసుభవసేన జీవమానకసరీరేపి ఉపట్ఠితే ఉపచారప్పత్తి దస్సితా హోతీతి వేదితబ్బా. ''అత్థిస్స కాయే''తి పన సత్తవసేన కేసాదీసు గయ్హమానేసు యథా ''ఇమస్మిం కాయే''తి సత్త-

గ్గహణరహితే అహంకారవత్థుమ్హి విద్ధస్తాహంకారే సదా సన్నిహితే పాకటే చ అత్తనో కాయే ఉపట్ఠానం హోతి, న తథా తత్థాతి అప్పనం అప్పత్తా ఆదీనవానుపస్సనావ తత్థ హోతీతి అధిప్పాయేనాహ ''**అసుభానుపస్సనాసఙ్ఖాతా పన విపస్సనాభావనా హోతీతి వేదితబ్బా**''తి.

౩౧౭. ఆదిమ్హి సేవనా **ఆసేవనా,** వడ్ఢనం **భావనా,** పునప్పునం కరణం **బహులీకమ్మ**న్తి అయమేతేసం విసేసో.

౩౮౨. వత్థుపరిఞ్ఞాయాతి అభిజ్ఝాదోమనస్సానం వత్థుభూతస్స కాయస్స పరిజాననేన. **అప్పితాతి** గమితా, సా చ వినాసితతాతి ఆహ ''**వినాసితా**''తి. అప్పవత్తియం ఠపితాతిపి **అప్పితాతి** అయమత్థో నిరుత్తిసిద్ధియా వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. **విగతన్తా కతాతి** ఇదాని కాతబ్బో అన్తో ఏతేసం నత్థీతి విగతన్తా, ఏవంభూతా కతాతి అత్థో. కమ్మమేవ విసేసాధిగమస్స ఠానం **కమ్మట్ఠానం,** కమ్మే వా ఠానం భావనారమ్భో **కమ్మట్ఠానం,** తఞ్చ అనుపస్సనాతి ఆహ ''**అనుపస్సనాయ కమ్మట్ఠాన**''న్తి, అనుపస్సనాయ వుత్తన్తి అధిప్పాయో.

కాయానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౮౩. సమ్పజానస్స వేదియనం **సమ్పజానవేదియనం. వత్థు**న్తి సుఖాదీనం ఆరమ్మణమాహ, తేన వత్థు ఆరమ్మణం ఏతిస్సాతి **వత్థుఆరమ్మణాతి** సమాసో దట్ఠబ్బో. **వోహారమత్తం హోతీతి** ఏతేన "సుఖం వేదనం వేదయామీ"తి ఇదం వోహారమత్తేన వుత్తన్తి దస్సేతి.

వీరియసమాధిం యోజేత్వాతి అధివాసనవీరియస్స అధిమత్తతాయ తస్స సమతాయ ఉభయం సహ యోజేత్వా. **సహ పటిసమ్భిదాహీతి** లోకుత్తరపటిసమ్భిదాహి సహ. లోకియానమ్పి వా సతి ఉప్పత్తికాలే తత్థ సమత్థతం సన్ధాయ ''**సహ పటిసమ్భిదాహీ**''తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **సమసీసీతి** వారసమసీసీ హుత్వా పచ్చవేక్ఖణవారస్స అనన్తరవారే పరినిబ్బాయీతి అత్థో. **సఙ్ఖేపమనసికారవసేన** మహాసతిపట్ఠానే, **విత్థారమనసికారవసేన** రాహులోవాదధాతువిభఙ్గాదీసు.

ఫస్సపఞ్చమకేయేవాతి ఏవ-సద్దేన వుత్తేసు తీసుపి ముఖేసు పరిగ్గహస్స సమానతం దస్సేతి. నామరూపవవత్థానస్స అధిప్పేతత్తా నిరవసేసరూపపరిగ్గహస్స దస్సనత్థం ''**వత్థు నామ కరజకాయో**''తి ఆహ, న చక్ఖాదీని ఛవత్థూనీతి. కరజకాయస్స పన వత్థుభావసాధనత్థం "ఇదఞ్చ పన మే విఞ్ఞాణం ఏత్థ సితం, ఏత్థ పటిబద్ధ"న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౩౫; మ॰ ని॰ ౨.౨౫౨) సుత్తం ఆభతం.

ఫస్సవిఞ్ఞాణానం పాకటతా కేసఞ్చి హోతీతి యేసం న హోతి, తే సన్ధాయాహ ''**ఫస్సవసేన వా హి…పే॰… న పాకటం హోతీ**''తి. తేసం పన అఞ్ఞేసఞ్చ సబ్బేసం వేనేయ్యానం వేదనా పాకటాతి ఆహ ''**వేదనావసేన పన పాకటం హోతీ**''తి. **సతధోతసప్పి** నామ సతవారం విలాపేత్వా విలాపేత్వా ఉదకే పక్ఖిపిత్వా ఉద్ధరిత్వా గహితసప్పి.

వినివత్తేత్వాతి చతుక్ఖన్ధసముదాయతో విసుం ఉద్ధరిత్వా. మహాసతిపట్ఠానసుత్తాదీసు కత్థచి పఠమం రూపకమ్మట్ఠానం వత్వా పచ్ఛా అరూపకమ్మట్ఠానం వేదనావసేన వినివత్తేత్వా దస్సితం. కత్థచి అరూపకమ్మట్ఠానం ఏవ వేదనావసేన

అరూపరాసితో, ఞాతపరిఞ్ఞాయ పరిఞ్ఞాతతో వా రూపారూపరాసితో వా వినివత్తేత్వా దస్సితం. తత్థాపి యేసు పఠమం ఞాతపరిఞ్ఞా వుత్తా, తేసు తదన్తోగధం . యేసు న వుత్తా, తేసు చ వేదనాయ ఆరమ్మణమత్తం సంఖిత్తం పాళిఅనారుళ్హం రూపకమ్మట్ఠానం సన్ధాయ రూపకమ్మట్ఠానస్స పఠమం కథితతా వుత్తాతి వేదితబ్బా.

"మనోవిఞ్ఞేయ్యానం ధమ్మానం ఇట్ఠానం కన్తాన"న్తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౩౦౬) నయేన వుత్తం ఛగేహస్సితసోమనస్సం పఞ్చకామగుణేసు అస్సాదానుపస్సినో ఏవ హోతీతి ఆహ **''పఞ్చకామగుణామిసనిస్సితా ఛ గేహస్సితసోమనస్సవేదనా''**తి.

వేదనానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చిత్తానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౮౧. కిలేససమ్పయుత్తానం ధమ్మానం కేహిచి కిలేసేహి విప్పయోగేపి సతి యేహి సమ్పయుత్తా, తేహి సంకిలేసభావేన సదిసేహి సంకిలిట్ఠత్తా ఇతరేహిపి న విసుద్ధతా హోతీతి ఆహ **''న పచ్ఛిమపదం భజన్తీ''**తి. **దువిధన్తి** విసుం వచనం సరాగసదోసేహి విసిట్ఠగ్గహణత్థం. అవిపస్సనుపగత్తా **''ఇధ ఓకాసోవ నత్థీ''**తి వుత్తం.

చిత్తానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్మానుపస్సనానిద్దేసో

౧. నీవరణపబ్బవణ్ణనా

౩౮౨. కణ్హసుక్కానం యుగనద్ధతా నత్థీతి పజాననకాలే అభావా **''అభిణ్హసముదాచారవసేనా''**తి ఆహ.

సుభమ్పీతి కామచ్ఛన్దోపి. సో హి అత్తనో గహణాకారేన "సుభ"న్తి వుచ్చతి, తేనాకారేన పవత్తమానకస్స అఞ్ఞస్స కామచ్ఛన్దస్స నిమిత్తత్తా **''నిమిత్త''**న్తి చాతి. ఆకఙ్ఖితస్స హితసుఖస్స అనుపాయభూతో మనసికారో **అనుపాయమనసికారో. తత్థాతి** నిప్ఫాదేతబ్బే ఆరమ్మణభూతే చ దువిధేపి సుభనిమిత్తే.

అసుభమ్పీతి అసుభజ్ఝానమ్పి. తం పన దససు అసుభేసు కేసాదీసు చ పవత్తం దట్ఠబ్బం. కేసాదీసు హి సఞ్ఞా అసుభసఞ్ఞాతి గిరిమానన్దసుత్తే వుత్తాతి. ఏత్థ చతుబ్బిధస్సపి అయోనిసోమనసికారస్స యోనిసోమనసికారస్స చ దస్సనం నిరవసేసదస్సనత్థం కతన్తి వేదితబ్బం. తేసు పన అసుభే సుభన్తి అసుభన్తి చ మనసికారో ఇధాధిప్పేతో, తదనుకులత్తా వా ఇతరేపీతి.

భోజనే మత్తఞ్ఞునో థినమిద్ధాభిభవాభావా ఓతారం అలభమానో కామరాగో పహీయతీతి వదన్తి. భోజననిస్సితం పన ఆహారేపటికూలసఞ్ఞం, తబ్బిపరిణామస్స తదాధారస్స తస్స చ ఉపనిస్సయభూతస్స అసుభతాదిదస్సనం, కాయస్స చ ఆహారట్ఠితికతాదిదస్సనం సో ఉప్పాదేతీతి తస్స కామచ్ఛన్దో పహీయతేవ, అభిధమ్మపరియాయేన సబ్బోపి లోభో కామచ్ఛన్దనీవరణన్తి ఆహ **''అరహత్తమగ్గేనా''**తి.

ఓదిస్సకానోదిస్సకదిసాఫరణానన్తి అత్తగరుఅతిప్పియసహాయమజ్ఝత్తవసేన ఓదిస్సకతా, సీమాభేదే కతే అనోదిస్సకతా, ఏకదిసాఫరణవసేన దిసాఫరణతా మేత్తాయ ఉగ్గహణే వేదితబ్బా. విహారరచ్ఛాగామాదివసేన వా ఓదిస్సకదిసాఫరణం, విహారాదిఉద్దేసరహితం పురత్థిమాదిదిసావసేన అనోదిస్సకదిసాఫరణన్తి ఏవం వా ద్విధా ఉగ్గహం సన్ధాయ "**ఓదిస్సకానోదిస్సకదిసాఫరణాన**"న్తి వుత్తం. ఉగ్గహో చ యావ ఉపచారా దట్ఠబ్బో, ఉగ్గహితాయ ఆసేవనా **భావనా**. తత్థ "సబ్బే సత్తా పాణా భూతా పుగ్గలా అత్తభావపరియాపన్నా"తి ఏతేసం వసేన పఞ్చవిధా, ఏకేకస్మిం "అవేరా హోన్తు, అబ్యాపజ్జా, అనీఘా, సుఖీ అత్తానం పరిహరన్తూ"తి చతుధా పవత్తితో వీసతివిధా వా అనోధిసోఫరణా మేత్తా, "సబ్బా ఇత్థియో పురిసా అరియా అనరియా దేవా మనుస్సా వినిపాతికా"తి సత్తోధికరణవసేన పవత్తా సత్తవిధా, అట్ఠవీసతివిధా వా ఓధిసోఫరణా మేత్తా, దసహి దిసాహి దిసోధికరణవసేన పవత్తా దసవిధా చ దిసాఫరణా మేత్తా, ఏకేకాయ వా దిసాయ సత్తాదిఇత్థిఆదిఅవేరాదియోగేన అసీతాధికచతుసతప్పభేదా అనోధిసోఓధిసోఫరణా వేదితబ్బా.

కాయవినామనాతి కాయస్స వివిధేన ఆకారేన నామనా.

అతిభోజనే నిమిత్తగ్గాహోతి అతిభోజనే థినమిద్ధస్స నిమిత్తగ్గాహో, "ఏత్తకే భుత్తే థినమిద్ధస్స కారణం హోతి, ఏత్తకే న హోతీ"తి థినమిద్ధస్స కారణాకారణగ్గాహోతి అత్థో. ధుతఙ్గానం వీరియనిస్సితత్తా ఆహ "**ధుతఙ్గనిస్సితసప్పాయకథాయపీ**"తి.

కుక్కుచ్చమ్పి కతాకతానుసోచనవసేన పవత్తమానం ఉద్ధచ్చేన సమానలక్ఖణం అవూపసమసభావమేవాతి చేతసో అవూపసమో "**ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చమేవా**"తి వుత్తో.

బహుస్సుతస్స గన్థతో చ అత్థతో చ అత్థాదీని విచినన్తస్స చేతసో విక్ఖేపో న హోతి యథావిధిపటిపత్తియా యథానురూపపతికారప్పవత్తియా కతాకతానుసోచనఞ్చాతి "**బాహుసచ్చేనపి ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చం పహీయతీ**"తి ఆహ. వుడ్ఢసేవితా చ వుడ్ఢసీలితం ఆవహతీతి చేతోవూపసమకరత్తా ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చప్పహానకారితా వుత్తా. వుడ్ఢతం పన అనపేక్ఖిత్వా వినయధరా కుక్కుచ్చవినోదకా కల్యాణమిత్తా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

తిట్ఠతి ఏత్థాతి ఠానీయా, విచికిచ్ఛాయ ఠానీయా **విచికిచ్ఛాఠానీయా**. ఠాతబ్బాతి వా ఠానీయా, విచికిచ్ఛా ఠానీయా ఏతేసూతి **విచికిచ్ఛాఠానీయా**.

కామం బహుస్సుతతాపరిపుచ్ఛకతాహి అట్ఠవత్థుకాపి విచికిచ్ఛా పహీయతి, తథాపి రతనత్తయవిచికిచ్ఛామూలికా సేసవిచికిచ్ఛాతి కత్వా ఆహ "**తీణి రతనాని ఆరబ్భా**"తి. వినయే పకతఞ్ఞుతా "సిక్ఖాయ కఙ్ఖతీ"తి (ధ॰ స॰ ౧౦౦౮; విభ॰ ౯౧౫) వుత్తాయ విచికిచ్ఛాయ పహానం కరోతీతి ఆహ "**వినయే చిణ్ణవసీభావస్సపీ**"తి. **ఓకప్పనియసద్ధాసఙ్ఖాతఅధిమోక్ఖబహులస్సాతి** అనుపవిసనసద్ధాసఙ్ఖాతఅధిమోక్ఖేన అధిముచ్చనబహులస్స. అధిముచ్చనఞ్చ అధిమోక్ఖుప్పాదనమేవాతి దట్ఠబ్బం. సద్ధాయ వా నిన్నతా **అధిముత్తి**.

నీవరణపబ్బవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖ. బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా

ఖన్ధాదిపాళియా అత్థో ఖన్ధాదీనం అత్థోతి కత్వా ఆహ ‘‘**ఖన్ధ...పే.... విపస్సనానం అత్థసన్నిస్సితపరిపుచ్ఛాబహులతా**’’తి. తేన పాళిముత్తకపుచ్ఛా న తథా పఞ్ఞాసంవత్తనికా, యథా అత్థపటిపుచ్ఛాతి దస్సేతి.

మన్దత్తా అగ్గిజాలాదీసు ఆపోధాతుఆదీనం వియ వీరియాదీనం సకిచ్చే అసమత్థతా వుత్తా.

పత్తం నీహరన్తోవ తం సుత్వాతి ఏత్థ పఞ్చాభిఞ్ఞత్తా దిబ్బసోతేన అస్సోసీతి వదన్తి.

పసాదసినేహాభావేనాతి పసాదసఙ్ఖాతస్స సినేహస్స అభావేన. **గద్రభపిట్ఠే** లూఖరజో లూఖతరో హుత్వా దిస్సతీతి అతిలూఖతాయ తంసదిసే.

సంవేజనపసాదనేహి తేజనం తోసనఞ్చ **సమ్పహంసనాతి.**

బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమథవిపస్సనాసుద్ధవిపస్సనావసేన పఠమస్స ఇతరేసఞ్చ కథితత్తాతి అత్థో. **మగ్గసమ్పయుత్తా సతి కాయానుపస్సనా నామాతి** ఆగమనవసేన వుత్తం. **ఏవం తావ దేసనా పుగ్గలే తిట్ఠతీతి** కాయానుపస్సీఆదీనం ఆగమనవసేన విసేసేత్వా వుత్తా సతిపట్ఠానదేసనా పుగ్గలే తిట్ఠతీతి అత్థో. న హి సక్కా ఏకస్స అనేకసమఙ్గితా వత్తుం ఏకక్ఖణే అనేకసతిసమ్బావావబోధపసఙ్గా, పుగ్గలం పన ఆమసిత్వా సకిచ్చపరిచ్ఛిన్నే ధమ్మే వుచ్చమానే కిచ్చభేదేన ఏకిస్సాపి సతియా అనేకనామతా హోతీతి దస్సేన్తో ‘‘**కాయే పనా**’’తిఆదిమాహ. యథా హి పుగ్గలకిచ్చం ధమ్మా ఏవాతి ధమ్మభేదేన కాయానుపస్సీఆదిపుగ్గలభేదోవ హోతి, న ఏవం ధమ్మస్స ధమ్మో కిచ్చన్తి న ధమ్మభేదేన తస్స భేదో, తస్మా ఏకావ సతి చతువిపల్లాసప్పహానభూతా మగ్గే సమిద్ధా అనత్థన్తరేన తప్పహానకిచ్చభేదేన చత్తారి నామాని లభతీతి అయమేత్థ అధిప్పాయో.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౩౭౪. అభిధమ్మభాజనీయే ‘‘కథఞ్చ భిక్ఖు కాయే కాయానుపస్సీ విహరతి? ఇధ భిక్ఖు యస్మిం సమయే...పే.... దన్ధాభిఞ్ఞం కాయే కాయానుపస్సీ, యా తస్మిం సమయే సతీ’’తిఆదినా ఆగమనవసేన విసేసితాని సతిపట్ఠానాని పుగ్గలే ఠపేత్వా దేసేత్వా పున ‘‘తత్థ కతమం సతిపట్ఠానం? ఇధ భిక్ఖు యస్మిం సమయే...పే.... దన్ధాభిఞ్ఞం...పే.... యా తస్మిం సమయే సతీ’’తిఆదినా పుగ్గలం అనామసిత్వా ఆగమవిసేసనఞ్చ అకత్వా చతుకిచ్చసాధకేకసతివసేన సుద్ధికసతిపట్ఠాననయో వుత్తోతి అయమేత్థ నయద్వయే విసేసో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సతిపట్ఠానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. సమ్మప్పధానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౩౯౦. కారణప్పధానాతి "అనుప్పన్నపాపకానుప్పాదాదిఅత్థా"తి గహితా తథేవ తే హోన్తీతి తం అత్థం సాధేన్తియేవాతి ఏతస్స అత్థస్స దీపకో సమ్మా-సద్దోతి యథాధిప్పేతత్థస్స అనుప్పన్నపాపకానుప్పాదాదినో కారణభూతా, పధానకారణభూతాతి అత్థో. సమ్మాసద్దస్స ఉపాయయోనిసోఅత్థదీపకతం సన్ధాయ ''**ఉపాయప్పధానా యోనిసోపధానా**''తి వుత్తం. **పటిపన్నకోతి** భావనమనుయుత్తో. భుసం యోగో పయోగో, పయోగోవ పరక్కమో **పయోగపరక్కమో. ఏతానీతి** "వాయమతీ"తిఆదీని "ఆసేవమానో వాయమతీ"తిఆదినా యోజేతబ్బాని.

అనుప్పన్నాతి అవత్తబ్బతం ఆపన్నానన్తి భూమిలద్ధారమ్మణాధిగ్గహితావిక్ఖమ్భితాసముగ్ఘాతితుప్పన్నానం.

౩౯౧. ధమ్మచ్ఛన్దోతి తణ్హాదిట్ఠివీరియచ్ఛన్దా వియ న అఞ్ఞో ధమ్మో, అథ ఖో ఛన్దనియసభావో ఏవాతి దస్సేన్తో ఆహ ''**సభావచ్ఛన్దో**''తి. తత్థ "యో కామేసు కామచ్ఛన్దో"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౧౦౩) తణ్హా ఛన్దోతి వుత్తాతి వేదితబ్బో, "సబ్బేవ ను ఖో, మారిస, సమణబ్రాహ్మణా ఏకన్తవాదా ఏకన్తసీలా ఏకన్తఛన్దా ఏకన్తఅజ్ఝోసానా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౩౬౬) ఏత్థ దిట్ఠి, పమాదనిద్దేసే "నిక్ఖిత్తఛన్దతా నిక్ఖిత్తధురతా"తి వీరియన్తి వణ్ణేతి.

౩౯౪. వాయమతి వీరియం ఆరభతీతి పదద్వయస్సపి నిద్దేసో వీరియనిద్దేసోయేవాతి అధిప్పాయేనాహ "వీరియనిద్దేసే"తి.

౪౦౬. సబ్బపుబ్బభాగేతి సబ్బమగ్గానం పుబ్బభాగే. **పురిమస్మిన్తి** "అనుప్పన్నా మే కుసలా ధమ్మా అనుప్పజ్జమానా అనత్థాయ సంవత్తేయ్యు"న్తి ఏత్థాపి ''**సమథవిపస్సనావ గహేతబ్బా**''తి వుత్తం అట్ఠకథాయం, తం పన మగ్గానుప్పన్నతాయ భావతో అనుప్పజ్జమానే చ తస్మిం వట్టానత్థసంవత్తనతో న యుత్తన్తి పటిక్ఖిపతి.

మహన్తం గారవం హోతి, తస్మా "సఙ్ఘగారవేన యథారుచి విన్దితుం న సక్కా"తి సఙ్ఘేన సహ న నిక్ఖమి. **అతిమన్దాని నోతి** నను అతిమన్దానీతి అత్థో. సన్తసమాపత్తితో అఞ్ఞం సన్ధమ్భనకారణం బలవం నత్థీతి ''**తతో పరిహీనా సన్ధమ్భితుం న సక్కోన్తీ**''తి ఆహ. న హి మహారజ్జుమ్హి ఛిన్నే సుత్తతన్తూ సన్ధారేతుం సక్కోన్తీతి. సమథే వత్థుం దస్సేత్వా తేన సమానగతికా విపస్సనా చాతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ ''**ఏవం ఉప్పన్నా సమథవిపస్సనా...పే.... సంవత్తన్తీ**''తి.

తత్థ అనుప్పన్నానన్తి ఏత్థ తత్థ దువిధాయ సమ్మప్పధానకథాయ, **తత్థ** వా పాళియం "అనుప్పన్నాన"న్తి ఏతస్స అయం వినిచ్ఛయోతి అధిప్పాయో. **ఏతేయేవాతి** అనమతగ్గే సంసారే ఉప్పన్నాయేవ.

చుద్దస మహావత్తాని ఖన్ధకే వుత్తాని ఆగన్తుకఆవాసికగమికఅనుమోదన భత్తగ్గ పిణ్డచారిక ఆరఞ్ఞిక సేనాసన జన్తాఘరవచ్చకుటి ఆచరియఉపజ్ఝాయసద్ధివిహారికఅన్తేవాసికవత్తాని చుద్దస. తతో అఞ్ఞాని పన కదాచి తజ్జనీయకమ్మకతాదికాలే పారివాసికాదికాలే చ చరితబ్బాని ద్వాసీతి ఖుద్దకవత్తానీతి కథితాని దట్ఠబ్బాని. న హి తాని సబ్బాసు అవత్థాసు చరితబ్బాని, తస్మా మహావత్తే అగణితాని. తత్థ "పారివాసికానం భిక్ఖూనం వత్తం పఞ్ఞాపేస్సామీ"తి

ఆరభిత్వా “న ఉపసమ్పాదేతబ్బం…పే… న ఛమాయం చఙ్కమన్తే చఙ్కమే చఙ్కమితబ్బ”న్తి (చూళవ॰ ౭౬) వుత్తాని పకతత్తే చరితబ్బవత్తావసానాని ఛసట్ఠి, తతో పరం “న, భిక్ఖవే, పారివాసికేన భిక్ఖునా పారివాసికవుడ్ఢతరేన భిక్ఖునా సద్ధిం, మూలాయపటికస్సనారహేన, మానత్తారహేన, మానత్తచారికేన, అబ్భానారహేన భిక్ఖునా సద్ధిం ఏకచ్ఛన్నే ఆవాసే వత్థబ్బ”న్తిఆదీని (చూళవ॰ ౮౨) పకతత్తే చరితబ్బేహి అనఞ్ఞత్తా విసుం విసుం అగణేత్వా పారివాసికవుడ్ఢతరాదీసు పుగ్గలన్తరేసు చరితబ్బత్తా తేసం వసేన సమ్పిణ్డేత్వా ఏకేకం కత్వా గణేతబ్బాని పఞ్చాతి ఏకసత్తతి వత్తాని, ఉక్ఖేపనీయకమ్మకతవత్తేసు వత్తపఞ్ఞాపనవసేన వుత్తం “న పకతత్తస్స భిక్ఖునో అభివాదనం పచ్చుట్ఠానం…పే… నహానే పిట్ఠిపరికమ్మం సాదితబ్బ”న్తి (చూళవ॰ ౭౫) ఇదం అభివాదనాదీనం అస్సాదియనం ఏకం, “న పకతత్తో భిక్ఖు సీలవిపత్తియా అనుద్ధంసేతబ్బో”తిఆదీని (చూళవ॰ ౫౧) చ దసాతి ఏవం ద్వాసీతి హోన్తి. ఏతేస్వేవ కానిచి తజ్జనీయకమ్మకతాదివత్తాని, కానిచి పారివాసికాదివత్తానీతి అగ్గహితగ్గహణేన ద్వాసీతివత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

ఇధ విపాకానుభవనవసేన తదారమ్మణం, అవిపక్కవిపాకస్స సబ్బథా అవిగతత్తా భవిత్వా విగతమత్తవసేన కమ్మఞ్చ “**భుత్వా విగతుప్పన్న**”న్తి వుత్తం, **న అట్ఠసాలినియం** (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧) వియ రజ్జనాదివసేన అనుభుత్వాపగతం జవనం, ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధతావసేన భూతాపగతసఙ్ఖాతం సేససఙ్ఖతఞ్చ “భూతాపగతుప్పన్న”న్తి, తస్మా ఇధ ఓకాసకతుప్పన్నం విపాకమేవ వదతి, న తత్థ వియ కమ్మమ్పీతి. **అనుసయితకిలేసాతి** అప్పహీనా మగ్గేన పహాతబ్బా అధిప్పేతా. తేనాహ “**అతీతా వా…పే… న వత్తబ్బా**”తి. తేసఞ్హి అమ్బతరుణోపమాయ వత్తమానాదితా న వత్తబ్బాతి.

ఆహతఖీరరుక్ఖో వియ నిమిత్తగ్గాహవసేన అధిగతం ఆరమ్మణం, అనాహతఖీరరుక్ఖో వియ అవిక్ఖమ్భితతాయ అన్తోగధకిలేసం ఆరమ్మణం దట్ఠబ్బం, నిమిత్తగ్గాహకావిక్ఖమ్భితకిలేసా వా పుగ్గలా ఆహతానాహతఖీరరుక్ఖసదిసా. **పురిమనయేనేవాతి** అవిక్ఖమ్భితుప్పన్నే వియ “ఇమస్మిం నామ ఠానే నుప్పజ్జిస్సన్తీతి న వత్తబ్బా అసముగ్ఘాటితత్తా”తి యోజేత్వా విత్థారేతబ్బం.

పాళియన్తి పటిసమ్భిదాపాళియం (పటి॰ మ॰ ౩.౨౧). మగ్గేన పహీనకిలేసానమేవ తిధా నవత్తబ్బతం అపాకటం పాకటం కాతుం అజాతఫలరుక్ఖో ఆభతో, అతీతాదీనం అప్పహీనతాదస్సనత్థమ్పి “**జాతఫలరుక్ఖేన దీపేతబ్బ**”న్తి ఆహ. తత్థ యథా అచ్ఛిన్నే రుక్ఖే నిబ్బత్తిరహాని ఫలాని ఛిన్నే అనుప్పజ్జమానాని న కదాచి ససభావాని అహేసుం హోన్తి భవిస్సన్తి చాతి అతీతాదిభావేన న వత్తబ్బాని, ఏవం మగ్గేన పహీనకిలేసా చ దట్ఠబ్బా. యథా చ ఛేదే అసతి ఫలాని ఉప్పజ్జిస్సన్తి, సతి చ నుప్పజ్జిస్సన్తీతి ఛేదస్స సాత్థకతా, ఏవం మగ్గభావనాయ చ సాత్థకతా యోజేతబ్బా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౪౨౭. పఞ్హపుచ్ఛకే యం వుత్తం “**వీరియజేట్ఠికాయ పన అఞ్ఞస్స వీరియస్స అభావా న వత్తబ్బాని మగ్గాధిపతీనీతి వా న మగ్గాధిపతీనీతి వా**”తి, ఏత్థ “మగ్గాధిపతీనీ”తి న వత్తబ్బతాయ ఏవ అఞ్ఞస్స వీరియస్స అభావో కారణన్తి దట్ఠబ్బం. ఛన్దస్స పన చిత్తస్స వా నమగ్గభూతస్స అధిపతినో తదా అభావా “న మగ్గాధిపతీనీ”తి న వత్తబ్బానీతి వుత్తం. ఛన్దచిత్తానం

వియ నమగ్గభూతస్స అఙ్గస్స వీరియాధిపతినో అభావాతి వా అధిప్పాయో. సమ్మప్పధానానం తదా మగ్గసఙ్ఖాతఅధిపతిభావతో వా “న మగ్గాధిపతీనీ”తి నవత్తబ్బతా వుత్తాతి వేదితబ్బా.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమ్మప్పధానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ఇద్ధిపాదవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౪౩౧. **ఇద్ధి**-సద్దస్స పఠమో కత్తుఅత్థో, దుతియో కరణత్థో వుత్తో, **పాద**-సద్దస్స ఏకో కరణమేవత్థో వుత్తో. పజ్జితబ్బావ ఇద్ధి వుత్తా, న చ ఇజ్ఝన్తీ పజ్జితబ్బా చ ఇద్ధి పజ్జనకరణేన పాదేన సమానాధికరణా హోతీతి ‘‘**పఠమేనత్థేన ఇద్ధి ఏవ పాదో ఇద్ధిపాదో**’’తి న సక్కా వత్తుం, తథా ఇద్ధికిరియాకరణేన సాధేతబ్బా చ వుద్ధిసఙ్ఖాతా ఇద్ధి పజ్జనకిరియాకరణేన పజ్జితబ్బాతి ద్విన్నం కరణానం న అసమానాధికరణతా సమ్భవతీతి ‘‘**దుతియేనత్థేన ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో**’’తి చ న సక్కా వత్తుం, తస్మా పఠమేనత్థేన ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో, దుతియేనత్థేన ఇద్ధి ఏవ పాదో ఇద్ధిపాదోతి ఏవం యోజనా యుజ్జతి.

‘‘ఛన్దం చే…పే.… అయం వుచ్చతి ఛన్దసమాధీ’’తి ఇమాయ పాళియా ఛన్దాధిపతి సమాధి **ఛన్దసమాధీ**తి అధిపతి-సద్దలోపం కత్వా సమాసో వుత్తోతి విఞ్ఞాయతి, అధిపతి-సద్దత్థదస్సనవసేన పన ‘‘**ఛన్దహేతుకో ఛన్దాధికో వా సమాధి ఛన్దసమాధీ**’’తి అట్ఠకథాయం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **పధానభూతా**తి వీరియభూతాతి కేచి వదన్తి. సఙ్ఖతసఙ్ఖారాదినివత్తనత్థఞ్హి పధానగ్గహణన్తి. అథ వా తం తం విసేసం సఙ్ఖరోతీతి **సఙ్ఖారో,** సబ్బం వీరియం. తత్థ చతుకిచ్చసాధకతో అఞ్ఞస్స నివత్తనత్థం పధానగ్గహణన్తి **పధానభూతా** సేట్ఠభూతాతి అత్థో. చతుబ్బిధస్స పన వీరియస్స అధిప్పేతత్తా బహువచననిద్దేసో కతో. **అధిట్ఠానట్ఠేనా**తి దువిధత్థాయపి ఇద్ధియా అధిట్ఠానత్థేన. **పాదభూత**న్తి ఇమినా విసుం సమాసయోజనావసేన పన యో పుబ్బే ఇద్ధిపాదత్థో పాద-సద్దస్స ఉపాయత్థతం గహేత్వా యథాయుత్తో వుత్తో, సో వక్ఖమానానం పటిలాభపుబ్బభాగానం కత్తుకరణిద్ధిభావం, ఉత్తరచూళభాజనీయే వా వుత్తేహి ఛన్దాదీహి ఇద్ధిపాదేహి సాధేతబ్బాయ ఇద్ధియా కత్తిద్ధిభావం, ఛన్దాదీనఞ్చ కరణిద్ధిభావం సన్ధాయ వుత్తోతి వేదితబ్బో.

వీరియిద్ధిపాదనిద్దేసే ‘‘వీరియసమాధిపధానసఙ్ఖారసమన్నాగత’’న్తి ద్విక్ఖత్తుం వీరియం ఆగతం. తత్థ పురిమం సమాధివిసేసనం ‘‘వీరియాధిపతి సమాధి వీరియసమాధీ’’తి, దుతియం సమన్నాగమఙ్గదస్సనం. ద్వేయేవ హి సబ్బత్థ సమన్నాగమఙ్గాని సమాధి పధానసఙ్ఖారో చ, ఛన్దాదయో సమాధివిసేసనాని, పధానసఙ్ఖారో పన పధానవచనేనేవ విసేసితో, న ఛన్దాదీహీతి న ఇధ వీరియాధిపతితా పధానసఙ్ఖారస్స వుత్తా హోతి. వీరియఞ్చ సమాధిం విసేసేత్వా ఠితమేవ సమన్నాగమఙ్గవసేన పధానసఙ్ఖారవచనేన వుత్తన్తి నాపి ద్వీహి వీరియేహి సమన్నాగమో వుత్తో హోతీతి. యస్మా పన ఛన్దాదీహి విసిట్ఠో సమాధి, తథా విసిట్ఠేనేవ చ తేన సమ్పయుత్తో పధానసఙ్ఖారో సేసధమ్మా చ, తస్మా సమాధివిసేసనానం వసేన చత్తారో ఇద్ధిపాదా వుత్తా. విసేసనభావో చ ఛన్దాదీనం తంతంఅవస్సయనవసేన హోతీతి ‘‘**ఛన్దసమాధి…పే.… ఇద్ధిపాద**’’న్తి ఏత్థ నిస్సయత్థేపి పాద-సద్దే ఉపాయత్థేన ఛన్దాదీనం ఇద్ధిపాదతా వుత్తా హోతి. తేనేవ ఉత్తరచూళభాజనీయే ‘‘చత్తారో ఇద్ధిపాదా ఛన్దిద్ధిపాదో’’తిఆదినా ఛన్దాదీనమేవ ఇద్ధిపాదతా వుత్తా. పఞ్హపుచ్ఛకే చ ‘‘చత్తారో ఇద్ధిపాదా ఇధ భిక్ఖు ఛన్దసమాధీ’’తిఆదినావ (విభ. ౪౬౨) ఉద్దేసం కత్వాపి పున ఛన్దాదీనంయేవ కుసలాదిభావో విభత్తోతి. ఉపాయిద్ధిపాదదస్సనత్థమేవ హి నిస్సయిద్ధిపాదదస్సనం కతం, అఞ్ఞథా చతుబ్బిధతా న హోతీతి అయమేత్థ పాళివసేన అత్థవినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

४३३. **రథధురేతి** రథస్స పురతో. **హీనజాతికో** చణ్డాలో ఉపట్ఠానాదిగుణయోగేపి సేనాపతిట్ఠానాదీని న లభతీతి ఆహ "**జాతిం నోధేత్వా…పే॰… జాతిం అవస్సయతీ**"తి. **అమన్తనీయోతి** హితాహితమన్తనే న అరహో.

రట్ఠపాలత్థేరో ఛన్దే సతి కథం నానుజానిస్సన్తీతి సత్తపి భత్తాని అభుఞ్జిత్వా మాతాపితరో అనుజానాపేత్వా పబ్బజిత్వా ఛన్దమేవ అవస్సాయ లోకుత్తరధమ్మం నిబ్బత్తేసీతి ఆహ "**రట్ఠపాలత్థేరో వియా**"తి.

మోఘరాజత్థేరో వీమంసం అవస్సయీతి తస్స భగవా "సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సూ"తి (సు॰ ని॰ ౧౧౨౨) సుఞ్ఞతాకథం కథేసి, పఞ్ఞానిస్సితమాననిగ్గహత్థఞ్చ ద్విక్ఖత్తుం పుచ్ఛితో పఞ్హం న కథేసి. తత్థ పునప్పునం ఛన్దుప్పాదనం తోసనం వియ హోతీతి ఛన్దస్స ఉపట్ఠానసదిసతా వుత్తా, థామభావతో వీరియస్స సూరత్తసదిసతా, "ఛద్వారాధిపతి రాజా"తి (ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౮౧ ఏరకపత్తనాగరాజవత్థు) వచనతో పుబ్బఙ్గమత్తా చిత్తస్స విసిట్ఠజాతిసదిసతా.

అభేదతోతి ఛన్దాదికే తయో తయో ధమ్మే సమ్పిణ్డేత్వా, ఇద్ధిఇద్ధిపాదే అమిస్సేత్వా వా కథనన్తి అత్థో. తత్థ ఛన్దవీరియాదయో విసేసేన ఇజ్ఝన్తి ఏతాయాతి ఇద్ధీతి వుచ్చన్తి, ఇజ్ఝతీతి ఇద్ధీతి అవిసేసేన సమాధిపధానసఙ్ఖారాపీతి.

ఛన్దిద్ధిపాదసమాధిద్ధిపాదాదయో విసిట్ఠా, పాదో సబ్బిద్ధీనం సాధారణత్తా అవిసిట్ఠో, తస్మా విసిట్ఠేస్వేవ పవేసం అవత్వా అవిసిట్ఠే చ పవేసం వత్తుం యుత్తన్తి దస్సేతుం సబ్బత్థ "**పాదే పతిట్ఠాతిపి వత్తుం వట్టతీ**"తి ఆహ. **తత్థేవాతి** ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారఇద్ధిపాదేసు, చతూసు ఛన్దాదికేస్వేవాతి అత్థో. "ఛన్దవతో కో సమాధి న ఇజ్ఝిస్సతీ"తి సమాధిభావనాముఖేన భావితా సమాధిభావితా.

ఏత్థ పనాతి భేదకథాయం అభేదకథనతో అభినవం నత్థీతి అత్థో. యే హి తయో ధమ్మా అభేదకథాయం ఇద్ధిఇద్ధిపాదోత్వేవ వుత్తా, తే ఏవ భేదకథాయం ఇద్ధీపి హోన్తి ఇద్ధిపాదాపి, సేసా ఇద్ధిపాదా ఏవాతి ఏవం అభినవాభావం దస్సేన్తో "**ఛన్దో సమాధీ**"తిఆదిమాహ. **ఇమే హి తయో…పే॰… న వినా,** తస్మా సేసా సమ్పయుత్తకా చత్తారో ఖన్ధా తేసం తిణ్ణం ఇజ్ఝనేన ఇద్ధి నామ భవేయ్యుం, న అత్తనో సభావేనాతి తే ఇద్ధిపాదా ఏవ హోన్తి, న ఇద్ధీతి ఏవమిదం పురిమస్స కారణభావేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. అథ వా తిణ్ణం ఇద్ధితా ఇద్ధిపాదతా చ వుత్తా, సేసానఞ్చ ఇద్ధిపాదతావ, తం సబ్బం సాధేతుం "**ఇమే హి తయో…పే॰… న వినా**"తి ఆహ. తేన యస్మా ఇజ్ఝన్తి, తస్మా ఇద్ధి. ఇజ్ఝమానా చ యస్మా సమ్పయుత్తకేహి సహేవ ఇజ్ఝన్తి, న వినా, తస్మా సమ్పయుత్తకా ఇద్ధిపాదా, తదన్తోగధత్తా పన తే తయో ధమ్మా ఇద్ధిపాదాపి హోన్తీతి దస్సేతి. సమ్పయుత్తకానమ్పి పన ఖన్ధానం ఇద్ధిభావపరియాయో అత్థీతి దస్సేతుం "**సమ్పయుత్తకా పనా**"తిఆదిమాహ. చతూసు ఖన్ధేసు ఏకదేసస్స ఇద్ధితా, చతున్నమ్పి "ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో"తి ఇమినా అత్థేన ఇద్ధిపాదతా, పునపి చతున్నం ఖన్ధానం "ఇద్ధి ఏవ పాదో ఇద్ధిపాదో"తి ఇమినా అత్థేన ఇద్ధిపాదతా చ దస్సితా, న అఞ్ఞస్సాతి కత్వా ఆహ "**న అఞ్ఞస్స కస్సచి అధివచన**"న్తి. ఇమినా "ఇద్ధి నామ అనిప్ఫన్నా"తి ఇదం వాదం పటిసేధేతి.

పటిలాభపుబ్బభాగానం పటిలాభస్సేవ చ ఇద్ధిఇద్ధిపాదతావచనం అపుబ్బన్తి కత్వా పుచ్ఛతి "**కేనట్ఠేన ఇద్ధి, కేనట్ఠేన పాదో**"తి. పటిలాభో పుబ్బభాగో చాతి వచనసేసో. ఉపాయో చ ఉపాయభావేనేవ అత్తనో ఫలస్స పతిట్ఠా హోతీతి ఆహ "**పతిట్ఠానట్ఠేనేవ పాదో**"తి. **ఛన్దోయేవ…పే॰… వీమంసావ వీమంసిద్ధిపాదోతి కథితం,** తస్మా న చత్తారో ఖన్ధా ఇద్ధియా సమానకాలికా నానాక్ఖణికా వా ఇద్ధిపాదా, జేట్ఠకభూతా పన ఛన్దాదయో ఏవ సబ్బత్థ ఇద్ధిపాదాతి అయమేవ తేసం

అట్ఠకథాచరియానం అధిప్పాయో. సుత్తన్తభాజనీయే హి అభిధమ్మభాజనీయే చ సమాధివిసేసనవసేన దస్సితానం ఉపాయభూతానం ఇద్ధిపాదానం పాకటకరణత్థం ఉత్తరచూళభాజనీయం వుత్తన్తి. **కేచీ**తి ఉత్తరవిహారవాసిథేరా కిర.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౪౪౪. అభిధమ్మభాజనీయే "ఇద్ధిపాదోతి తథాభూతస్స ఫస్సో...పే.... పగ్గాహో అవిక్ఖేపో"తి (విభ. ౪౪౭) ఇద్ధిఇద్ధిపాదత్థదస్సనత్థం పగ్గాహావిక్ఖేపా వుత్తా, చిత్తపఞ్ఞా చ సఙ్ఖిపిత్వాతి. **చత్తారి నయసహస్సాని విభత్తానీ**తి ఇదం సాధిపతివారానం పరిపుణ్ణానం అభావా విచారేతబ్బం. న హి అధిపతీనం అధిపతయో విజ్జన్తి, ఏకేకస్మిం పన ఇద్ధిపాదనిద్దేసే ఏకేకో అధిపతివారో లబ్భతీతి సోళస సోళస నయసతాని లబ్భన్తి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

ననుచ చత్తారోపి అధిపతయో ఏకక్ఖణే లబ్భన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పన అధిపతయో న భవన్తి "చత్తారో ఇద్ధిపాదా న మగ్గాధిపతినో"తి వుత్తత్తా. రాజపుత్తోపమాపి హి ఏతమత్థం దీపేతీతి? న, ఏకక్ఖణే దుతియస్స అధిపతినో అభావతో ఏవ, "న మగ్గాధిపతినో"తి వుత్తత్తా రాజపుత్తోపమా అధిపతిం న కరోన్తీతి ఇమమేవత్థం దీపేతి, న అధిపతీనం సహభావం. తం కథం జానితబ్బన్తి? పటిక్ఖిత్తత్తా. అధిపతిపచ్చయనిద్దేసే హి **అట్ఠకథాయం** (పట్ఠా. అట్ఠ. ౧.౩) వుత్తా "కస్మా పన యథా హేతుపచ్చయనిద్దేసే 'హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకాన'న్తి వుత్తం, ఏవమిధ 'అధిపతీ అధిపతిసమ్పయుత్తకాన'న్తి అవత్వా 'ఛన్దాధిపతి ఛన్దసమ్పయుత్తకాన'న్తిఆదినా నయేన దేసనా కతాతి? ఏకక్ఖణే అభావతో"తి. సతి చ చతున్నం అధిపతీనం సహభావే "అరియమగ్గసమఙ్గిస్స వీమంసాధిపతేయ్యం మగ్గం భావేన్తస్సా"తి విసేసనం న కత్తబ్బం సియా అవీమంసాధిపతికస్స మగ్గస్స అభావా. ఛన్దాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞాధిపతికరణభావే చ "వీమంసం ఠపేత్వా తంసమ్పయుత్తో"తిఆదినా ఛన్దాదీనం వీమంసాధిపతికత్తవచనం న వత్తబ్బం సియా. తథా "చత్తారో అరియమగ్గా సియా మగ్గాధిపతినో, సియా న వత్తబ్బా మగ్గాధిపతినో"తి (ధ. స. ౧౪౨౯) ఏవమాదీహిపి అధిపతీనం సహభావో పటిక్ఖిత్తో ఏవాతి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇద్ధిపాదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

పఠమనయవణ్ణనా

౪౬౬. పతిట్ఠానాయూహనా ఓఘతరణసుత్తవణ్ణనాయం (సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౧) –

> ''కిలేసవసేన పతిట్ఠానం, అభిసఙ్ఖారవసేన ఆయూహనా. తథా తణ్హాదిట్ఠీహి పతిట్ఠానం, అవసేసకిలేసాభిసఙ్ఖారేహి ఆయూహనా. తణ్హావసేన పతిట్ఠానం, దిట్ఠివసేన ఆయూహనా. సస్సతదిట్ఠియా పతిట్ఠానం, ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా ఆయూహనా. లీనవసేన పతిట్ఠానం, ఉద్ధచ్చవసేన ఆయూహనా. కామసుఖానుయోగవసేన పతిట్ఠానం, అత్తకిలమథానుయోగవసేన ఆయూహనా. సబ్బాకుసలాభిసఙ్ఖారవసేన పతిట్ఠానం, సబ్బలోకియకుసలాభిసఙ్ఖారవసేన ఆయూహనా''తి –

వుత్తేసు పకారేసు ఇధ అవుత్తానం వసేన వేదితబ్బా.

సమ్మప్పవత్తే ధమ్మే పటిసఙ్ఖిక్ఖతి, ఉపపత్తితో ఇక్ఖతి, తదాకారో హుత్వా పవత్తతీతి **పటిసఙ్ఖానలక్ఖణో ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గో**. ఏవఞ్చ కత్వా ''పటిసఙ్ఖా సన్తిట్ఠనా గహణే మజ్ఝత్తతా''తి ఉపేక్ఖాకిచ్చాధిమత్తతాయ సఙ్ఖారుపేక్ఖా వుత్తా. అనుక్కమనిక్ఖేపే పయోజనం పురిమస్స పురిమస్స పచ్ఛిమపచ్ఛిమకారణభావో.

౪౬౭. బలవతీ ఏవ సతి సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గోతి కత్వా బలవభావదీపనత్థం పఞ్ఞా గహితా, న యస్స కస్సచి సమ్పధారణసతి, కుసలుప్పత్తికారణస్స పన సరణం సతీతి దస్సేన్తో **''వత్తం వా''**తిఆదిమాహ. **వత్తసీసే ఠత్వాతి** ''అహో వత మే ధమ్మం సుణేయ్యుం, సుత్వా చ ధమ్మం పసీదేయ్యుం, పసన్నా చ మే పసన్నాకారం కరేయ్యు''న్తి ఏవంచిత్తో అహుత్వా ''స్వాక్ఖాతో భగవతా ధమ్మో…పే॰… విఞ్ఞూహి, అహో వత మే ధమ్మం సుణేయ్యుం, సుత్వా చ ధమ్మం ఆజానేయ్యుం, ఆజానిత్వా చ పన తథత్థాయ పటిపజ్జేయ్యు''న్తి ధమ్మసుధమ్మతం పటిచ్చ కారుఞ్ఞం అనుద్దయం అనుకమ్పం ఉపాదాయ మహాకస్సపత్థేరేన వియ భాసితన్తి అత్థో. **విముత్తాయతనసీసేతి** ''న హేవ ఖో సత్థా, అపిచ ఖో యథాసుతం యథాపరియత్తం ధమ్మం విత్థారేన పరేసం దేసేస్సామీ''తి ఏవం విముత్తికారణపధానభావే ఠత్వా. చిరకతవత్తాదివసేన తంసముట్ఠాపకో అరూపకోట్ఠాసో వుత్తో, భావత్థత్తా ఏవ వా కతభాసిత-సద్దా కిరియాభూతస్స అరూపకోట్ఠాసస్స వాచకాతి కత్వా ఆహ **''కాయవిఞ్ఞత్తిం…పే॰… కోట్ఠాస''**న్తి.

బోజ్ఝఙ్గసముట్ఠాపకతా పురిమానం ఛన్నం అత్తనో అత్తనో అనన్తరికస్స, పరేసం సబ్బేసం వా తంతంపరియాయేన సముట్ఠాపనవసేన యోజేతబ్బా. **కామలోకవట్టామిసాతి** తణ్హా తదారమ్మణా ఖన్ధాతి వదన్తి, పఞ్చకామగుణికో చ రాగో తదారమ్మణఞ్చ **కామామిసం,** ''సస్సతో అత్తా చ లోకో చా''తిఆదినా లోకగ్గహణవసేన పవత్తో సస్సతుచ్ఛేదసహగతో రాగో తదారమ్మణఞ్చ **లోకామిసం,** లోకధమ్మా వా, వట్టస్సాదవసేన ఉప్పన్నో సంసారజనకో రాగో తదారమ్మణఞ్చ **వట్టామిసం.** మగ్గస్స పుబ్బభాగత్తా **పుబ్బభాగా.**

పఠమనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియనయవణ్ణనా

౪౬౮-౪౬౯. అభిఞ్ఞేయ్యా ధమ్మా నామ “సబ్బే సత్తా ఆహారట్ఠితికా, ద్వే ధాతుయో, తిస్సో ధాతుయో, చత్తారి అరియసచ్చాని, పఞ్చ విముత్తాయతనాని, ఛ అనుత్తరియాని, సత్త నిద్దసవత్థూని, అట్ఠాభిభాయతనాని, నవానుపుబ్బవిహారా, దస నిజ్జరవత్థూనీ”తి ఏవంపభేదా ధమ్మా , “సబ్బం, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్య”న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౪౬) దస్సితా ఖన్ధాదయో చ. **వానన్తి** వినన్ధనం భవాదీనం, గమనం వా పియరూపసాతరూపేసు.

చఙ్కమం అధిట్ఠహన్తస్స ఉప్పన్నవీరియం విపస్సనాసహగతన్తి వేదితబ్బం. **ఏత్తకేనాతి** “లోకియలోకుత్తరమిస్సకా కథితా”తి ఏత్తావతా. **లోకియన్తి వదన్తో న కిలమతీతి** కాయవిఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకస్స లోకియత్తా అచోదనీయోతి అత్థో. **అలబ్భ... పే.... పటిక్ఖిత్తాతి** రూపావచరే అలబ్భమానకం పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గం ఉపాదాయ లబ్భమానాపి అవితక్కఅవిచారా పీతి పటిక్ఖిత్తా, “పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో”తి న వుత్తోతి అత్థో. కామావచరే వా అలబ్భమానకం అవితక్కఅవిచారం పీతిం ఉపాదాయ లబ్భమానకావ పీతిబోజ్ఝఙ్గభూతా పటిక్ఖిత్తా, అవితక్కఅవిచారో పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో న వుత్తోతి అత్థో.

అజ్ఝత్తవిమోక్ఖన్తి అజ్ఝత్తధమ్మే అభినివిసిత్వా తతో వుట్ఠితమగ్గో “అజ్ఝత్తవిమోక్ఖో”తి ఇధ వుత్తోతి అధిప్పాయో. **న వారేతబ్బోతి** విపస్సనాపాదకేసు కసిణాదిఝానేసు సతిఆదీనం నిబ్బేధభాగియత్తా న పటిక్ఖిపితబ్బోతి అత్థో. అనుద్ధరన్తా పన విపస్సనా వియ బోధియా మగ్గస్స ఆసన్నకారణం ఝానం న హోతి, న చ తథా ఏకన్తికం కారణం, న చ విపస్సనాకిచ్చస్స వియ ఝానకిచ్చస్స నిట్ఠానం మగ్గోతి కత్వా న ఉద్ధరన్తి. తత్థ కసిణజ్ఝానగ్గహణేన తదాయత్తాని ఆరుప్పానిపి గహితానీతి దట్ఠబ్బాని. అసుభజ్ఝానానం అవచనం అవితక్కావిచారస్స అధిప్పేతత్తా.

దుతియనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియనయవణ్ణనా

౪౭౦-౪౭౧. తదఙ్గసముచ్ఛేదనిస్సరణవివేకనిస్సితతం వత్వా పటిప్పస్సద్ధివివేకనిస్సితత్తస్స అవచనం “సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గం భావేతీ”తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౫.౧౮౨; విభ॰ ౪౭౧) ఇధ భావేతబ్బానం బోజ్ఝఙ్గానం వుత్తత్తా. భావితబోజ్ఝఙ్గస్స హి సచ్ఛికాతబ్బా ఫలబోజ్ఝఙ్గా అభిధమ్మభాజనీయే వుత్తాతి. వోస్సగ్గ-సద్దో పరిచ్చాగత్థో పక్ఖన్దనత్థో చాతి వోస్సగ్గస్స దువిధతా వుత్తా. **యథావుత్తేనాతి** తదఙ్గసముచ్ఛేదప్పకారేన తన్నిన్నభావారమ్మణకరణప్పకారేన చ. **పరిణామేన్తం** విపస్సనాక్ఖణే, **పరిణతం** మగ్గక్ఖణే.

తతియనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౪౭౨. **ఉపేక్ఖనవసేనాతి** సభావనిద్దేసతం దస్సేతి, హాపనవడ్ఢనేసు బ్యాపారం అకత్వా ఉపపత్తితో ఇక్ఖనవసేనాతి అత్థో. **లోకియఉపేక్ఖనాయ అధికా ఉపేక్ఖనా అజ్ఝుపేక్ఖనాతి** అయమత్థో ఇధ లోకుత్తరా ఏవ అధిప్పేతాతి యుత్తోతి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. మగ్గఙ్గవిభఙ్గో

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౪౯౦. అభిధమ్మే లోకుత్తరచిత్తభాజనీయేపి ''తస్మిం ఖో పన సమయే చత్తారో ఖన్ధా హోన్తి...పే.... అట్ఠఙ్గికో మగ్గో హోతీ''తి (ధ. స. ౩౩౭) వుత్తత్తా ఇధాపి అభిధమ్మభాజనీయే అభిధమ్మానురూపం దేసనం కరోన్తో ''అట్ఠఙ్గికో మగ్గో''తి అరియోపపదతం న కరోతి.

౪౯౩. తస్మిం సమయేతి లోకియకాలేన ఏతేసం అతిరేకకిచ్చం దస్సేతి. విరతిఉప్పాదనేన మిచ్ఛావాచాదీని పుగ్గలం పజహాపేన్తీతి సమ్మాదిట్ఠాదీని పఞ్చ '''**కారాపకఙ్గానీ**'''తి వుత్తాని. సమ్మావాచాదికిరియా హి విరతి, తఞ్చ ఏతాని కారాపేన్తీతి. **విరతివసేనాతి** విరమణకిరియావసేన, న కారాపకభావేన కత్తుభావేన చాతి అత్థో. **ఇమం...పే.... కిచ్చాతిరేకతం దస్సేతు**న్తి లోకుత్తరక్ఖణేపి ఇమానేవ పఞ్చ సమ్మావాచాదిత్తయస్స ఏకక్ఖణే కారాపకానీతి దస్సేతున్తి అత్థో. మిచ్ఛాదిట్ఠాదికా దస, తప్పచ్చయా అకుసలా చ దసాతి వీసతి అకుసలపక్ఖియా, సమ్మాదిట్ఠాదికా దస, తప్పచ్చయా చ కుసలా దసాతి వీసతి కుసలపక్ఖియా చ మహాచత్తారీసకసుత్తే (మ. ని. ౩.౧౩౬) వుత్తాతి తస్స ఏతం నామం.

పుబ్బభాగియాతి పుబ్బకోట్ఠాసే భవా, పుబ్బాభిసఙ్ఖారేకదేసభూతాతి అత్థో. ఖన్ధోపధిం విపచ్చతి, తత్థ వా విపచ్చతీతి **ఉపధివేపక్కా**.

పఞ్చఙ్గికమగ్గం ఉద్దిసిత్వా తత్థ ఏకేకం పుచ్ఛిత్వా తస్స తస్సేవ సమయవవత్థానం కత్వా విస్సజ్జనం '''**పాటియేక్కం పుచ్ఛిత్వా పాటియేక్కం విస్సజ్జన**'''న్తి వుత్తం. సహ పన పుచ్ఛిత్వా పఞ్చన్నమ్పి సమయవవత్థానం కత్వా విస్సజ్జనే ''తత్థ కతమా సమ్మాదిట్ఠియా పఞ్ఞా''తిఆదికో పటినిద్దేసో ఏకతో విస్సజ్జనపటినిద్దేసత్తా న పాటియేక్కం పుచ్ఛావిస్సజ్జనం నామ హోతీతి. తత్థ పఞ్చఙ్గికవారే ఏవ పాటియేక్కం పుచ్ఛావిస్సజ్జనం సమ్మాదిట్ఠాదీసు కారాపకఙ్గేసు ఏకేకముఖాయ భావనాయ మగ్గుప్పత్తిం సన్ధాయ కతన్తి వేదితబ్బం. వాచాదీని హి పుబ్బసుద్ధియా సిజ్ఝన్తి, న మగ్గస్స ఉపచారేనాతి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మగ్గఙ్గవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ఝానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

మాతికావణ్ణనా

౨౦౮. ఝానస్స **పుబ్బభాగకరణీయసమ్పదా** పాతిమోక్ఖసంవరాది. అసుభానుస్సతియో లోకుత్తరజ్ఝానాని చ ఇతో బహిద్ధా నత్థీతి **సబ్బప్పకార**-గ్గహణం కరోతి, **సుఞ్ఞా పరప్పవాదా సమణేభీ**తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౩౯; అ॰ ని॰ ౪.౨౪౧) వచనేన సమణభావకరపుబ్బభాగకరణీయసమ్పదాసమ్పన్నస్సపి అభావం దస్సేతి. సిక్ఖాపదేసు నామకాయాదివసేన వుత్తేసు వచనానతిక్కమవసేన సిక్ఖితబ్బేసు, అవీతిక్కమనవిరతిచేతనాసఙ్ఖాతేసు వా సిక్ఖాకోట్ఠాసేసు పరిపూరణవసేన సిక్ఖితబ్బేసు సా సా భిక్ఖుసిక్ఖాదికా సిక్ఖాపదేకదేసభూతా సిక్ఖితబ్బాతి ఆహ ‘‘**సిక్ఖాపదేసూతి ఇదమస్స సిక్ఖితబ్బధమ్మపరిదీపన**’’న్తి.

సన్తోసాదివసేన ఇతరీతరసన్తోసం, తస్స చ వణ్ణవాదితం, అలద్ధా చ అపరితస్సనం, లద్ధా చ అగధితపరిభోగన్తి ఏతే గుణే దస్సేతి. ఝానభావనాయ కారకోతి పరిదీపనం **కారకభావపరిదీపనం. అరఞ్ఞ**న్తిఆదినా సేనాసనస్స పభేదం, **అప్పసద్ద**న్తిఆదినా నిరాదీనవతం, **పటిసల్లానసారుప్ప**న్తి ఆనిసంసం దీపేతీతి ఆహ ‘‘**సేనాసనప్పభేదే...పే॰... పరిదీపన**’’న్తి.

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౯. కమ్మత్థేహి దిట్ఠి-సద్దాదీహి సాసనం వుత్తన్తి ‘‘**దిట్ఠత్తా దిట్ఠీ**’’తిఆది వుత్తం. **సభావట్ఠేనా**తి అవిపరీతట్ఠేన. సిక్ఖియమానో కాయాదీని వినేతి, న అఞ్ఞథాతి ఆహ ‘‘**సిక్ఖితబ్బట్ఠేన వినయో**’’తి, వినయో వా సిక్ఖితబ్బాని సిక్ఖాపదాని, ఖన్ధత్తయం సిక్ఖితబ్బన్తి వినయో వియాతి వినయోతి దస్సేతి. సత్థు అనుసాసనదానభూతం సిక్ఖత్తయన్తి ఆహ ‘‘**అనుసిట్ఠిదానవసేనా**’’తి.

సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయత్తాతి సమ్మాదిట్ఠియా పచ్చయత్తా. తిస్సో హి సిక్ఖా సిక్ఖన్తస్స సమ్మాదిట్ఠి పరిపూరతీతి. ‘‘తస్మాతిహ త్వం భిక్ఖు ఆదిమేవ విసోధేహి కుసలేసు ధమ్మేసు, కో చాది కుసలానం ధమ్మానం? సీలఞ్చ సువిసుద్ధం దిట్ఠి చ ఉజుకా’’తి (సం॰ ని॰ ౫.౩౬౯) వచనతో సమ్మాదిట్ఠిపుబ్బఙ్గమం సిక్ఖత్తయం. ఏతస్మిఞ్చ అత్థద్వయే ఫలకారణోపచారేహి సిక్ఖత్తయం ‘‘దిట్ఠీ’’తి వుత్తం, కుసలధమ్మేహి వా అత్తనో ఏకదేసభూతేహీతి అధిప్పాయో. భగవతో వినయనకిరియత్తా వినయో సిక్ఖత్తయం, తం పన వినయనం ధమ్మేనేవ అవిసమసభావేన, దేసనాధమ్మేన వా పవత్తం, న దణ్డాదినాతి ‘‘**ధమ్మవినయో**’’తి వుత్తం.

అనవజ్జధమ్మత్థన్తి పరమానవజ్జనిబ్బానత్థం, అకుప్పచేతోవిముత్తిఅత్థం వా. ధమ్మేసు అభిఞ్ఞేయ్యాదీసు అభిజాననాదికారణం సిక్ఖత్తయన్తి తం ‘‘**ధమ్మవినయో**’’తి వుత్తం. ‘‘ఇమిస్సా ఇమస్మి’’న్తి పునప్పునం వుచ్చమానం నియమకరణం హోతి, **ఏవ**-సద్దలోపో వా కతోతి అధిప్పాయేనాహ ‘‘**నియమో కతో**’’తి.

౨౧౧౦. **భిక్ఖుకోతి** అనత్థన్తేన క-కారేన పదం వడ్ఢితన్తి **''భిక్ఖనధమ్మతాయా''**తి అత్థమాహ. **భిక్ఖకోతి** పన పాఠే భిక్ఖతీతి భిక్ఖకోతి అత్థో. **జల్లికం** రజమిస్సం మలం, అమిస్సం **మలమేవ. భిన్నపటధరోతి** నిబ్బచనం భిన్నపటధరే భిక్ఖు-సద్దస్స నిరుళ్హత్తా వుత్తం.

యస్స భావేతబ్బో పహాతబ్బో చ ఓధి అవసిట్ఠో అత్థి, సో ఓధిసో, అరహా పన తదభావా ఓధిరహితోతి **''అనోధిసో కిలేసానం పహానా భిక్ఖూ''**తి వుత్తో. ఓధి-సద్దో వా ఏకదేసే నిరుళ్హోతి సబ్బమగ్గా సబ్బకిలేసా చ అరహతా భావితా పహీనా చ ''ఓధీ''తి న వుచ్చన్తి. **పహానాతి** ఇదఞ్చ నిబ్బచనం భేదనపరియాయవసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

సేక్ఖోతిఆదినా భిక్ఖు-సద్దేన వుచ్చమానం అత్థం గుణవసేన దస్సేతి, హేట్ఠా పన ''సమఞ్ఞాయ పటిఞ్ఞాయా''తి పఞ్ఞాయనవసేన, ''భిక్ఖతీ''తిఆదినా నిబ్బచనవసేన దస్సితో.

సేక్ఖో భిక్ఖూతి సత్త సేక్ఖా కథితా, భిన్నత్తా పాపకానం...పే.... భిక్ఖూతి ఖీణాసవోవ కథితోతి ఇదం ద్వయం ''సేక్ఖోతి పుథుజ్జనకల్యాణకేన సద్ధిం సత్త అరియా, భిన్నత్తాతి ఇమినా పన చత్తారో ఫలట్ఠా''తి ఇమినా ద్వయేన న సమేతి, తదిదం నిప్పరియాయదస్సనం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **''సేసట్ఠానేసు పుథుజ్జనకల్యాణకాదయో కథితా''**తి వుత్తం, నను పటిఞ్ఞాయ భిక్ఖుసీలోపి వుత్తోతి? వుత్తో, న పన ఇధాధిప్పేతో సబ్బప్పకారఞ్ఞాననిబ్బత్తకస్స అధిప్పేతత్తా.

భగవతో వచనం ఉపసమ్పదాకమ్మకరణస్స కారణత్తా ఠానం, తదనురూపం **ఠానారహం,** అనూనఞత్తిఅనుస్సావనం ఉప్పటిపాటియా చ అవుత్తన్తి అత్థో.

౨౧౧౧. **నిప్పరియాయతో సీలం** సమాదానవిరతిఅవీతిక్కమనవిరతిభావతోతి అధిప్పాయో. అనభిజ్ఝాదీని సన్ధాయ చేతసికసీలస్స పరియాయసీలతా వుత్తా. **నగరవడ్ఢకీ** వత్థువిజ్జాచరియోతి వదన్తి. **చతుబ్బిధో ఆహారో** అసితాదీని, భక్ఖితబ్బభుఞ్జితబ్బలేహితబ్బచుబితబ్బాని వా.

పాతిమోక్ఖసంవరేన ఉపేతో పిహితిన్ద్రియో హోతి తిణ్ణం సుచరితానం ఇన్ద్రియసంవరాహారత్తా, పాతిమోక్ఖసంవరో వా ఇన్ద్రియసంవరస్స ఉపనిస్సయో హోతి. ఇతి పాతిమోక్ఖసంవరేన పిహితిన్ద్రియో ''పాతిమోక్ఖసంవరసంవుతో''తి వుత్తో. ఇమినా అధిప్పాయేన ''సంవుతో''తి ఏతస్స పిహితిన్ద్రియోతి అత్థమాహ. **పాతిమోక్ఖేన చ సంవరేన చాతి** ఇదం పాతిమోక్ఖతో అఞ్ఞం సీలం కాయికఅవీతిక్కమాదిగ్గహణేన గహితన్తి ఇమినా అధిప్పాయేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. దుతియో పనత్థో ద్విన్నమ్పి ఏకత్థతం సన్ధాయ వుత్తో.

౨౧౧౩. **సబ్బమ్పి దుస్సీల్యన్తి** ఇమినా అభిజ్ఝాదయో చ గహితాతి సన్ధాయాహ **''మనసాపి ఆచరతి ఏవ, తస్మా తం దస్సేతు''**న్తి. **తత్థాతి** కాయికవీతిక్కమాదివసేన వుత్తేసు అనాచారేసు. **గరుభణ్డవిస్సజ్జనమాపజ్జతీతి** థుల్లచ్చయం ఆపజ్జతీతి అత్థో.

అరోపిమోతి సప్పికభూమియం ఉట్ఠితో వుత్తో. **ఘాతికమ్మన్తి** గరుభణ్డన్తరభూతం కమ్మం. **దణ్డకమ్మన్తి** యథావుత్తం హత్థకమ్మమాహ. సినాయన్తి ఏతేనాతి **సినానం,** చుణ్ణాది.

సచ్చాలీకేన పియవాదీ “చాటూ”తి వుచ్చతి, చాటుం అత్తానం ఇచ్ఛతీతి చాటుకామో, తస్స భావో **చాటుకమ్యతా. ముగ్గసూపస్స అప్పవిసనట్ఠానం నామ నత్థి** సబ్బాహారేహి అవిరుద్ధత్తాతి అధిప్పాయో. పరిభటతి ధారేతి, పోసేతి వాతి **పరిభటో**, అథ వా పరివారభూతో భటో సేవకో **పరిభటో**.

భణ్డాగారికకమ్మం గిహీనం కరియమానం వుత్తం. పిణ్డత్థం పటిపిణ్డదానం, పిణ్డం దత్వా పటిపిణ్డగ్గహణం వా **పిణ్డపటిపిణ్డం**. సఙ్ఘభోగచేతియభోగానం అయోనిసో విచారణం **సఙ్ఘుప్పాదచేతియుప్పాదపట్ఠపనం,** అత్తనో సన్తకే వియ పటిపజ్జనన్తి కేచి.

౨.౧౪. గావో చరన్తి ఏత్థాతి గోచరో, గోచరో వియాతి **గోచరో,** అభిణ్హం చరితబ్బట్ఠానం. గావో వా చక్ఖాదీని ఇన్ద్రియాని, తేహి చరితబ్బట్ఠానం **గోచరో**. అయుత్తో గోచరో **అగోచరో**తి తదఞ్ఞో యుత్తో “గోచరో”తి వుత్తో.

వా-సద్దో విధుననత్థోపి హోతీతి కత్వా ఆహ **“వినిద్ధుతకిబ్బిసాని వా”**తి.

౨.౧౫. అవరా పచ్ఛిమా మత్తా ఏతేసన్తి **ఓరమత్తకాని. సంయమకరణీయానీ**తి కాయవాచాసంయమమత్తేన కత్తబ్బపటికమ్మాని, విక్ఖిపితబ్బాని వా. “పున న ఏవం కరోమీ”తి చిత్తేన సంవరమత్తేన, ఇన్ద్రియసంవరేనేవ వా కరణీయాని **సంవరకరణీయాని**. దివివిహారజనపదవాసీ **దివివిహారవాసీ**. మనస్స అధిట్ఠానమేవ **అధిట్ఠానావికమ్మం**. దేసనా ఇధ **“వుట్ఠానావికమ్మ”**న్తి అధిప్పేతా. తత్థ “చిత్తుప్పాదకరణీయాని మనసికారపటిబద్ధానీ”తి వచనతో పాతిమోక్ఖసంవరవిసుద్ధత్థం అనతిక్కమనీయాని అనాపత్తిగమనీయాని వజ్జాని వుత్తానీతి ఆచరియస్స అధిప్పాయో. **చతుబ్బిధస్సా**తి అత్తానువాదపరానువాదదణ్డదుగ్గతిభయస్స.

౨.౧౬. “ఇధ భిక్ఖూ”తి భిక్ఖు ఏవ అధిప్పేతోతి సన్ధాయ **“సేససిక్ఖా పన అత్థుద్ధారవసేన సిక్ఖా-సద్దస్స అత్థదస్సనత్థం వుత్తా”**తి ఆహ. భిక్ఖుగ్గహణం పన అగ్గపరిసాముఖేన సబ్బఞ్ఞునిబ్బత్తకానం చతున్నమ్పి పరిసానం దస్సనత్థం కతం. గుణతో వా భిక్ఖు అధిప్పేతోతి సబ్బాపి సిక్ఖా ఇధాధిప్పేతాతి దట్ఠబ్బా. **సబ్బేన సిక్ఖాసమాదానేనా**తి ఏత్థ యేన సమాదానేన సబ్బాపి సిక్ఖా సమాదిన్నా హోన్తి, తం ఏకమ్పి సబ్బసమాదానకిచ్చకరత్తా సబ్బసమాదానం నామ హోతి, అనేకేసు పన వత్తబ్బమేవ నత్థి. **సబ్బేన సిక్ఖితబ్బాకారేనా**తి అవీతిక్కమదేసనావుట్ఠానవత్తచరణాదిఆకారేన. వీతిక్కమనవసేన సేసస్సపి నిస్సేసతాకరణం సన్ధాయ **“భిన్నస్సపీ”**తిఆదిమాహ.

౨.౧౯. ఆవరణీయేహి చిత్తపరిసోధనభావనా జాగరియానుయోగోతి కత్వా ఆహ **“భావన”**న్తి. **సుప్పపరిగ్గాహక**న్తి “సుప్పపరిగ్గాహకం నామ ఇదం ఇతో పుబ్బే ఇతో పరఞ్చ నత్థి, అయమేతస్స పచ్చయో”తిఆదినా పరిగ్గాహకం.

౨.౨౦-౨.౨౧. **యుత్తో**తి ఆరమ్భమానో. సాతచ్చం నేపక్కఞ్చ పవత్తయమానో జాగరియానుయోగం అనుయుత్తో హోతీతి సమ్బన్ధం దస్సేతి.

౨.౨౨. **లోకియాయపి...పే.... ఆహా**తి ఇదం విపస్సనాభావనాయ సతిపట్ఠానాదయో ఏకస్మిం ఆరమ్మణే సహ నప్పవత్తన్తి, పవత్తమానానిపి ఇన్ద్రియబలాని బోజ్ఝఙ్గేస్వేవ అన్తోగధాని హోన్తి. పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గగ్గహణేన హి

తదుపనిస్సయభూతం సద్ధిన్ద్రియం సద్ధాబలఞ్చ గహితమేవ హోతి “సద్ధూపనిసం పామోజ్జ”న్తి (సం. ని. ౨.౨౩) వుత్తత్తా. మగ్గఙ్గాని పఞ్చేవ విపస్సనాక్ఖణే పవత్తన్తీతి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

౨.౨౩. సమన్తతో, సమ్మా, సమం వా సాత్థకాదిపజాననం సమ్పజానం, తదేవ **సమ్పజఞ్ఞం. తేనాతి** సతిసమ్పయుత్తత్తా ఏవ ఉద్దేసే అవుత్తాపి సతి నిద్దేసే “సతో”తి ఇమినా వుత్తాతి అధిప్పాయో.

సాత్థకానం అభిక్కమాదీనం సమ్పజాననం **సాత్థకసమ్పజఞ్ఞం. ఏవం సప్పాయసమ్పజఞ్ఞం**. అభిక్కమాదీసు పన భిక్ఖాచారగోచరే అఞ్ఞత్థాపి చ పవత్తేసు అవిజహితే కమ్మట్ఠానసఙ్ఖాతే గోచరే సమ్పజఞ్ఞం **గోచరసమ్పజఞ్ఞం.** అభిక్కమాదీసు అసమ్ముయ్హనమేవ సమ్పజఞ్ఞం **అసమ్మోహసమ్పజఞ్ఞం.**

ద్వే కథాతి వచనకరణాకరణకథా న కథితపుబ్బా. వచనం కరోమి ఏవ, తస్మా సుబ్బచత్తా పటివచనం దేమీతి అత్థో.

కమ్మట్ఠానసీసేనేవాతి కమ్మట్ఠానగ్గేనేవ, కమ్మట్ఠానం పధానం కత్వా ఏవాతి అత్థో. తేన “పత్తమ్పి అచేతన”న్తిఆదినా వక్ఖమానం కమ్మట్ఠానం, యథాపరిహరియమానం వా అవిజహిత్వాతి దస్సేతి. “తస్మా”తి ఏతస్స “ధమ్మకథా కథేతబ్బాయేవాతి వదన్తీ”తి ఏతేన సమ్బన్ధో. **భయేతి** పరచక్కాదిభయే.

అవసేసట్ఠానేతి యాగుఅగ్గహితట్ఠానే. **ఠానచఙ్కమనమేవాతి** అధిట్ఠాతబ్బిరియాపథవసేన వుత్తం, న భోజనాదికాలే అవస్సం కత్తబ్బనిసజ్జాయపి పటిక్ఖేపవసేన.

థేరో దారుచీరియో –

> “తస్మాతిహ తే, బాహియ, ఏవం సిక్ఖితబ్బం. దిట్ఠే దిట్ఠమత్తం భవిస్సతి, సుతే ముతే విఞ్ఞాతే. యతో ఖో తే, బాహియ, దిట్ఠే దిట్ఠమత్తం భవిస్సతి, సుతే ముతే విఞ్ఞాతే విఞ్ఞాతమత్తం భవిస్సతి, తతో త్వం, బాహియ, న తేన, యతో త్వం, బాహియ, న తేన. తతో త్వం, బాహియ, న తత్థ, యతో త్వం, బాహియ, న తత్థ. తతో త్వం, బాహియ, నేవిధ న హురం న ఉభయమన్తరేన. ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సా”తి (ఉదా. ౧౦) –

ఏత్తకేన అరహత్తం సచ్ఛాకాసి.

ఖాణుఆదిపరిహరణత్థం, పతిట్ఠితపాదపరిహరణత్థం వా పస్సేన హరణం **వీతిహరణన్తి** వదన్తి. యావ పతిట్ఠితపాదో, తావ ఆహరణం **అతిహరణం,** తతో పరం హరణం **వీతిహరణన్తి** అయం వా ఏతేసం విసేసో. **అవీచిన్తి** నిరన్తరం.

పఠమజవనేపి...పే.... న హోతీతి ఇదం పఞ్చవిఞ్ఞాణవీథియం ఇత్థిపురిసోతి రజ్జనాదీనం అభావం సన్ధాయ వుత్తం. తత్థ హి ఆవజ్జనవోట్ఠబ్బనానం అయోనిసో ఆవజ్జనవోట్ఠబ్బనవసేన ఇట్ఠే ఇత్థిరూపాదిమ్హి లోభో, అనిట్ఠే చ పటిఘో ఉప్పజ్జతి. మనోద్వారే పన ఇత్థిపురిసోతి రజ్జనాది హోతి, తస్స పఞ్చద్వారజవనం మూలం, యథావుత్తం వా సబ్బం భవఙ్గాది. ఏవం మనోద్వారజవనస్స మూలవసేన **మూలపరిఞ్ఞా వుత్తా. ఆగన్తుకతావకాలికతా** పన పఞ్చద్వారజవనస్సేవ అపుబ్బతిత్తరతావసేన. **మణిసప్పో** సీహళదీపే విజ్జమానా ఏకా సప్పజాతీతి వదన్తి. **చలనన్తి** కమ్పనం.

అతిహరతీతి యావ ముఖా ఆహరతి. **వీతిహరతీ**తి తతో యావ కుచ్ఛి, తావ హరతి, కుచ్ఛిగతం వా పస్సతో హరతి. **అల్లత్తఞ్చ అనుపాలేతీ**తి వాయుఆదీహి అతివిసోసనం యథా న హోతి, తథా పాలేతి. **ఆభుజతీ**తి పరియేసనజ్ఝోహరణజిణ్ణాజిణ్ణతాదిం ఆవజ్జేతి, విజానాతీతి అత్థో. తంతంవిజాననినిప్ఫాదకోయేవ హి పయోగో "**సమ్మాపయోగో**"తి వుత్తోతి. అథ వా "సమ్మాపటిపత్తిమాగమ్మ అబ్భన్తరే అత్తా నామ కోచి భుజనకో నత్థీ"తిఆదినా విజాననం **ఆభుజనం**.

అట్ఠానేతి మనుస్సామనుస్సపరిగ్గహితే అయుత్తే ఠానే ఖేత్తదేవాయతనాదికే. **తుమ్బతో** వేళునాళిఆదిఉదకభాజనతో. **తన్తి** ఛడ్డితం ఉదకం.

గతేతి గమనేతి పుబ్బే అభిక్కమపటిక్కమగ్గహణేన గమనేపి పురతో పచ్ఛతో చ కాయస్స అతిహరణం వుత్తన్తి ఇధ గమనమేవ గహితన్తి వేదితబ్బం, వక్ఖమానో వా ఏతేసం విసేసో.

ఏత్తకేనాతి కమ్మట్ఠానం అవిస్సజ్జేత్వా చతున్నం ఇరియాపథానం పవత్తనవచనమత్తేన గోచరసమ్పజఞ్ఞం న పాకటం హోతీతి అత్థో. **ఏవం పన సుత్తే కమ్మట్ఠానం అవిభూతం హోతీ**తి చఙ్కమనట్ఠాననిసజ్జాసు ఏవ పవత్తే పరిగ్గణ్హన్తస్స సుత్తే పవత్తా అపాకటా హోన్తీతి అత్థో.

కాయాదికిరియామయత్తా ఆవజ్జనకిరియాసముట్ఠితత్తా చ జవనం, సబ్బమ్పి వా ఛద్వారప్పవత్తం **కిరియామయపవత్తం** నామ, దుతియజ్ఝానం వచీసఙ్ఖారవిరహా "తుణ్హీభావో"తి వుచ్చతి.

౨౨౬. **ఉపాసనట్ఠాన**న్తి ఇస్సాసానం వియ ఉపాసనస్స సిక్ఖాయోగకరణస్స కమ్మట్ఠానఉపాసనస్స ఠానన్తి అత్థో. తమేవ హి అత్థం దస్సేతుం "**యోగపథ**"న్తి ఆహాతి. **సీసం ధోవతీ**తి ఇచ్ఛాదాసబ్యా భుజిస్సతం ఞాపయతి, మిచ్ఛాపటిపన్నేహి వా పక్ఖిత్తం అయసరజం ధోవతి.

౨౨౯. **వినయపరియాయేన** అదిన్నాదానపారాజికే ఆగతం. **సుత్తన్తపరియాయేన** ఆరఞ్ఞకసిక్ఖాపదే "పఞ్చధనుసతికం పచ్ఛిమ"న్తి ఆగతం ఆరఞ్ఞికం భిక్ఖుం సన్ధాయ. న హి సో వినయపరియాయికే అరఞ్ఞే వసనతో "ఆరఞ్ఞికో పన్తసేనాసనో"తి సుత్తే వుత్తోతి.

౨౩౦. "**నితుమ్బ**"న్తిపి "**నదీకుఞ్జ**"న్తిపి **యం వదన్తి**, తం కన్దరన్తి అపబ్బతపదేసేపి విదుగ్గనదీనివత్తనపదేసం **కన్దర**న్తి దస్సేతి.

౨౩౧. **భాజేత్వా దస్సిత**న్తి ఏతేన భాజేతబ్బతం అస్తే నిద్దేసస్స కారణం దస్సేతి.

౨౩౩. రహస్స కిరియా రహస్సం, తం అరహతి తస్స యోగ్గన్తి **రాహస్సేయ్యకం**. విచిత్తా హి తద్ధితాతి. రహసి వా సాధు రహస్సం, తస్స యోగ్గం **రాహస్సేయ్యకం**.

౨౩౬. **పణిహితో**తి సుట్ఠు ఠపితో.

౨:౩౭. **పరిగ్గహితనియ్యానన్తి** పరిగ్గహితనియ్యానసభావం, కాయాదీసు సుట్ఠు పవత్తియా నియ్యానసభావయుత్తన్తి అత్థో. కాయాదిపరిగ్గహణం ఞాణం వా పరిగ్గహో, తం-సమ్పయుత్తతాయ పరిగ్గహితం నియ్యానభూతం ఉపట్ఠానం కత్వాతి అత్థో.

౨:౪౨-౨:౪౩. **వికారపత్తియాతి** చిత్తస్స వికారాపత్తిభావేనాతి అత్థో. **సబ్బసఙ్గాహికవసేనాతి** సత్తసఙ్ఖారగతసబ్బకోధసఙ్గాహికవసేన. సబ్బసఙ్గహణఞ్చ సముచ్ఛేదప్పహానస్సపి అధిప్పేతత్తా కతన్తి వేదితబ్బం.

౨:౪౬. **ఇదం సన్ధాయాతి** "ద్వే ధమ్మా"తి సన్ధాయ. ఏకవచనేన "థినమిద్ధ"న్తి ఉద్దిసిత్వాపి నిద్దేసే "సన్తా"తి **వచనభేదో,** బహువచనం కతన్తి అత్థో. **నిరోధసన్తతాయాతి** వచనం అఙ్గసన్తతాయ, సభావసన్తతాయ వా సన్తతానివారణత్థం.

౨:౫౦. థినమిద్ధవికారవిరహా తప్పటిపక్ఖసఞ్ఞా **ఆలోకసఞ్ఞా** నామ హోతి. తేనేవ వుత్తం "అయం సఞ్ఞా ఆలోకా హోతీ"తి.

౨:౫౩. "వన్తత్తా ముత్తత్తా"తిఆదీని, "ఆలోకా హోతీ"తిఆదీని చ "**చత్తత్తాతిఆదీనీ**"తి వుత్తాని. **ఆది**-సద్దేన వా ద్విన్నమ్పి నిద్దేసపదాని సఙ్గహేత్వా తత్థ యాని యేసం వేవచనాని, తానేవ సన్ధాయ "**అఞ్ఞమఞ్ఞవేవచనానీ**"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **పటిముఞ్చతీతి** ఏతేన సారమ్భం అభిభవం దస్సేతి. నిరావరణా హుత్వా ఆభుజతి సమ్పజానాతీతి **నిరావరణాభోగా,** తంసభావత్తా **వివటా.**

౨:౫౬. "వికాలో ను ఖో, న ను ఖో"తి అనిచ్ఛయతాయ కతవత్థుజ్ఝాచారమూలకో విప్పటిసారో **వత్థుజ్ఝాచారో** కారణవోహారేన వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

౨:౬౨. **కిలిస్సన్తీతి** కిలేసేన్తీతి అత్థం వదన్తి, సదరథభావేన సయమేవ వా కిలిస్సన్తి. న హి తే ఉప్పజ్జమానా కిలేసరహితా ఉప్పజ్జన్తీతి.

౨:౬౪. **ఇధేవ** చ విభఙ్గే "ఉపేతో హోతీ"తిఆది **తత్థ తత్థ వుత్తమేవ.**

౨:౮౮. **నిద్దేసవసేనాతి** "తత్థ కతమా ఉపేక్ఖా? యా ఉపేక్ఖా"తిఆదినిద్దేసవసేన. "ఇమాయ ఉపేక్ఖాయ ఉపేతో హోతీ"తిఆది **పటినిద్దేసవసేనాతి** వదన్తి. "తత్థ కతమా…పే… ఇమాయ ఉపేక్ఖాయ ఉపేతో హోతీ"తి ఏతేన పుగ్గలో నిద్దిట్ఠో హోతి, "సముపేతో"తిఆదినా పటినిద్దిట్ఠో. యావ వా "సమన్నాగతో"తి పదం, తావ నిద్దిట్ఠో, "తేన వుచ్చతి ఉపేక్ఖకో"తి ఇమినా పటినిద్దిట్ఠోతి తేసం వసేన నిద్దేసపటినిద్దేసా యోజేతబ్బా. **పకారేనాతి** ఉపేక్ఖాయ "ఉపేక్ఖనా"తిఆదిధమ్మప్పకారేన "ఉపేతో సముపేతో"తిఆదిపుగ్గలప్పకారేన చ ఉపేక్ఖకసద్దస్స అత్థం ఠపేన్తో **పట్ఠపేన్తి.** "ఉపేక్ఖా"తి ఏతస్స అత్థస్స "ఉపేక్ఖనా"తి **కారణం.** ఉపేక్ఖనావసేన హి ఉపేక్ఖాతి. తథా "ఉపేతో సముపేతో"తి ఏతేసం "ఉపాగతో సముపాగతో"తి **కారణన్తి** ఏవం ధమ్మపుగ్గలవసేన **తస్స తస్సత్థస్స కారణం దస్సేన్తా వివరన్తి,** "ఉపేక్ఖకో"తి ఇమస్సేవ వా అత్థస్స "ఇమాయ ఉపేక్ఖాయ ఉపేతో హోతీ"తిఆదినా **కారణం దస్సేన్తా.** "ఉపేక్ఖనా అజ్ఝుపేక్ఖనా సముపేతో"తిఆదినా బ్యఞ్జనానం విభాగం **దస్సేన్తా విభజన్తి.** ఉపేక్ఖక-సద్దన్తోగధాయ వా ఉపేక్ఖాయ తస్సేవ చ ఉపేక్ఖక-సద్దస్స విసుం అత్థవచనం "యా ఉపేక్ఖా ఉపేక్ఖనా"తిఆదినా, "ఇమాయ ఉపేక్ఖాయ ఉపేతో హోతీ"తిఆదినా చ **బ్యఞ్జనవిభాగో.** సబ్బథా అఞ్ఞాతతా **నికుజ్జితభావో,** కేనచి పకారేన విఞ్ఞాతేపి నిరవసేసపరిచ్ఛిన్దనాభావో **గమ్భీరభావో.**

౬౦౨. ఉపరిభూమిప్పత్తియాతి ఇదం “రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా”తి ఏత్థేవ యోజేతబ్బం. విఞ్ఞాణఞ్చాయతనాదీనిపి వా ఆకాసానఞ్చాయతనాదీనం ఉపరిభూమియోతి సబ్బత్థాపి న న యుజ్జతి.

౬౧౦. విఞ్ఞాణఞ్చాయతననిద్దేసే “అనన్తం విఞ్ఞాణన్తి తంయేవ ఆకాసం విఞ్ఞాణేన ఫుటం మనసి కరోతి అనన్తం ఫరతి, తేన వుచ్చతి అనన్తం విఞ్ఞాణ”న్తి ఏత్థ **విఞ్ఞాణేనాతి** ఏతం ఉపయోగత్థే కరణవచనం, తంయేవ ఆకాసం ఫుటం విఞ్ఞాణం మనసి కరోతీతి కిర అట్ఠకథాయం వుత్తం. అయం వా ఏతస్స అత్థో – తంయేవ ఆకాసం ఫుటం విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణేన మనసి కరోతీతి. అయం పనత్థో యుత్తో – తంయేవ ఆకాసం విఞ్ఞాణేన ఫుటం తేన గహితాకారం మనసి కరోతి, ఏవం తం విఞ్ఞాణం అనన్తం ఫరతీతి. యఞ్హి ఆకాసం పఠమారుప్పసమఙ్గీ విఞ్ఞాణేన అనన్తం ఫరతి, తం ఫరణాకారసహితమేవ విఞ్ఞాణం మనసికరోన్తో దుతియారుప్పసమఙ్గీ అనన్తం ఫరతీతి వుచ్చతీతి.

౬౧౫. తంయేవ విఞ్ఞాణం అభావేతీతి యం పుబ్బే “అనన్తం విఞ్ఞాణ”న్తి మనసి కతం, తంయేవాతి అత్థో. తస్సేవ హి ఆరమ్మణభూతం పఠమేన వియ రూపనిమిత్తం తతియేనారుప్పేన అభావేతీతి.

నిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౬౨౩. అభిధమ్మభాజనీయే పఞ్చకనయదస్సనే “పఞ్చ ఝానానీ”తి చ, “తత్థ కతమం పఠమం ఝాన”న్తి చ ఆదినా ఉద్ధటం. ఉద్ధటానంయేవ చతున్నం పఠమతతియచతుత్థపఞ్చమజ్ఝానానం దస్సనతో, దుతియస్సేవ విసేసదస్సనతో చ.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౬౪౦. లోకుత్తరాపనేత్థాతి ఏతేసు తీసుఝానేసు “లోకుత్తరా సియా అప్పమాణారమ్మణా”తి ఏవం కోట్ఠాసికా పన మగ్గకాలే, ఫలకాలే వా లోకుత్తరభూతా ఏవాతి అధిప్పాయో. పరిచ్ఛిన్నాకాసకసిణాలోకకసిణానాపానబ్రహ్మవిహారచతుత్థాని **సబ్బత్థపాదకచతుత్థే** సఙ్గహితానీతి దట్ఠబ్బాని.

బుద్ధపచ్చేకబుద్ధఖీణాసవా మగ్గం భావయింసు, ఫలం సచ్ఛికరింసూతి, భావేస్సన్తి సచ్ఛికరిస్సన్తీతి చ హేట్ఠిమమగ్గఫలానం వసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. కుసలతో తేరససు హి చతుత్థేసు అయం కథా పవత్తా, న చ కుసలచతుత్థేన అరహత్తమగ్గఫలాని దట్ఠుం సక్కోతి.

“కిరియతో తేరసన్న”న్తి ఏత్థ లోకుత్తరచతుత్థం కిరియం నత్థీతి “ద్వాదసన్న”న్తి వత్తబ్బం, కుసలతో వా తేరససు సేక్ఖఫలచతుత్థం అన్తోగధం కత్వా “కిరియతో తేరసన్న”న్తి అసేక్ఖచతుత్థేన సహ వదతీతి వేదితబ్బం. సబ్బత్థపాదకఞ్చేత్థ ఖీణాసవానం యాని అభిఞ్ఞాదీని సన్తి, తేసం సబ్బేసం పాదకత్తా **సబ్బత్థపాదక**న్తి దట్ఠబ్బం. న హి తేసం వట్టం అత్థీతి. పరిచ్ఛన్నాకాసకసిణచతుత్థాదీని వియ వా నవత్తబ్బతాయ సబ్బత్థపాదకసమానత్తా **సబ్బత్థపాదకతా** దట్ఠబ్బా.

మనోసఙ్ఖారా నామ సఞ్ఞావేదనా, చత్తారోపి వా ఖన్ధా. **నిమిత్తం ఆరబ్భా**తి ఏత్థ ‘‘నిమిత్తం నిబ్బానఞ్చా’’తి వత్తబ్బం.

‘‘అజ్ఝత్తో ధమ్మో అజ్ఝత్తస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో’’తి (పట్ఠా. ౨.౨౦.౨౮) ఏత్థ ‘‘అజ్ఝత్తా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స యథాకమ్మూపగఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆవజ్జనాయ ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో’’తి వుత్తత్తా న చేతోపరియఞాణం వియ యథాకమ్మూపగఞాణం పరసన్తానగతమేవ జానాతి, ససన్తానగతమ్పి పన అపాకటం రూపం దిబ్బచక్ఖు వియ అపాకటం కమ్మం విభావేతి. తేనాహ ‘‘**అత్తనో కమ్మజాననకాలే**’’తి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఝానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౬౪౨. **సబ్బధీ**తి దిసాదేసోధినా అనోధిసోఫరణం వుత్తం, **సబ్బత్తతాయ సబ్బావన్త**న్తి సత్తోధినా. తేనాహ ‘‘**అనోధిసో దస్సనత్థ**’’న్తి. **తథా-సద్దో ఇతి-సద్దో వా న వుత్తో**తి ‘‘మేత్తాసహగతేన చేతసా’’తి ఏతస్స అనువత్తకం తం ద్వయం తస్స ఫరణన్తరాదిట్ఠానం అట్ఠానన్తి కత్వా న వుత్తం, పున ‘‘మేత్తాసహగతేన చేతసా’’తి వుత్తన్తి అత్థో.

౬౪౩. **హిరోత్తప్పానుపాలితా మేత్తా న పరిహాయతి** ఆసన్నసపత్తస్స రాగస్స సినేహస్స చ విపత్తియా అనుప్పత్తితోతి అధిప్పాయో.

౬౪౨. **అధిముఞ్చిత్వా**తి సుట్ఠు పసారేత్వాతి అత్థో. తం దస్సేన్తో ‘‘**అధికభావేనా**’’తిఆదిమాహ, బలవతా వా అధిమోక్ఖేన **అధిముచ్చిత్వా**.

౬౪౮. **హేట్ఠా వుత్తోయేవా**తి ‘‘సబ్బేన సబ్బం సబ్బథా సబ్బ’’న్తి ఏతేసం ‘‘సబ్బేన సిక్ఖాసమాదానేన సబ్బం సిక్ఖం, సబ్బేన సిక్ఖితబ్బాకారేన సబ్బం సిక్ఖ’’న్తి చ **ఝానవిభఙ్గే** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౧౬) అత్థో వుత్తో. ఇధ పన సబ్బేన అవధినా అత్తసమతాయ సబ్బసత్తయుత్తతాయ చ సబ్బం లోకం, సబ్బావధిదిసాదిఫరణాకారేహి సబ్బం లోకన్తి చ అత్థో యుజ్జతి.

౬౨౦. **పచ్చత్థికవిఘాతవసేనా**తి మేత్తాదీనం ఆసన్నదూరపచ్చత్థికానం రాగబ్యాపాదాదీనం విఘాతవసేన. **యం అప్పమాణం, సో అవేరో**తి సో అవేరభావోతి అయం వా తస్స అత్థోతి.

౬౨౩. నిరయాది **గతి,** చణ్డాలాది **కులం,** అన్నాదీనం అలాభితా **భోగో. ఆది**-సద్దేన దుబ్బణ్ణతాది గహితం.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౬౯౯. **ఇమస్మిం పన…పే॰… కథితా**తి ఇమినా ఇమస్మిం విభఙ్గే కథితానం లోకియభావమేవ దస్సేన్తో ఖన్ధవిభఙ్గాదీహి విసేసేతీతి న అఞ్ఞత్థ లోకుత్తరానం అప్పమఞ్ఞానం కథితతా అనుఞ్ఞాతా హోతి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. సిక్ఖాపదవిభఙ్గో

౧. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౭౦౩. పతిట్ఠానట్ఠేనాతి సమ్పయోగవసేన ఉపనిస్సయవసేన చ ఓకాసభావేన. పిట్ఠపూవఓదనకిణ్ణనానాసమ్భారే పక్ఖిపిత్వా మద్దిత్వా కతా **సురా** నామ. మధుకాదిపుప్ఫపనసాదిఫలఉచ్ఛుముద్దికాదినానాసమ్భారానం రసా చిరపరివాసితా **మేరయం** నామ, ఆసవోతి అత్థో.

౭౦౪. తంసమ్పయుత్తత్తాతి విరతిసమ్పయుత్తత్తా, విరతిచేతనాసమ్పయుత్తత్తా వా.

కమ్మపథా ఏవాతి అసబ్బసాధారణేసు ఝానాదికోట్ఠాసేసు కమ్మపథకోట్ఠాసికా ఏవాతి అత్థో. సురాపానమ్పి "సురాపానం, భిక్ఖవే, ఆసేవితం…పే.… నిరయసంవత్తనిక"న్తి (అ. ని. ౮.౪౦) విసుం కమ్మపథభావేన ఆగతన్తి వదన్తి. ఏవం సతి ఏకాదస కమ్మపథా సియుం, తస్మాస్స యథావుత్తేస్వేవ కమ్మపథేసు ఉపకారకత్తసభాగత్తవసేన అనుపవేసో దట్ఠబ్బో.

సత్తఇత్థిపురిసారమ్మణతా తథాగహితసఙ్ఖారారమ్మణతాయ దట్ఠబ్బా. "పఞ్చ సిక్ఖాపదా పరిత్తారమ్మణా"తి హి వుత్తం. "సబ్బాపి హి ఏతా వీతిక్కమితబ్బవత్థుం ఆరమ్మణం కత్వా వేరచేతనాహి ఏవ విరమన్తీ"తి (విభ. అట్ఠ. ౭౦౪) చ వక్ఖతీతి.

గోరూపసీలకో పకతిభద్దో. **కాకణికమత్తస్స అత్థాయాతిఆది** లోభవసేన ముసాకథనే వుత్తం. దోసవసేన ముసాకథనే చ నిట్ఠప్పత్తో సఙ్ఖభేదో గహితో. దోసవసేన పరస్స బ్యసనత్థాయ ముసాకథనే పన తస్స తస్స గుణవసేన అప్పసావజ్జమహాసావజ్జతా యోజేతబ్బా, మన్దాధిమత్తబ్యసనిచ్ఛావసేన చ. నిస్సగ్గియథావరవిజ్జామయిద్ధిమయా సాహత్థికాణత్తికేస్వేవ పవిసన్తీతి ద్వే ఏవ గహితా.

పఞ్చపి కమ్మపథా ఏవాతి చేతనాసఙ్ఖాతం పరియాయసీలం సన్ధాయ వుత్తం, విరతిసీలం పన మగ్గకోట్ఠాసికన్తి. **తేసం పనాతి** సేససీలానం.

౭౧౨. ''కోట్ఠాసభావేనా''తి వుత్తం, "పతిట్ఠానభావేనా"తి పన వత్తబ్బం. ఏత్థ పన సిక్ఖాపదవారే పహీనపఞ్చభబ్బట్ఠానస్స అరహతో విరమితబ్బవేరస్స సబ్బథా అభావా కిరియేసు విరతియో న సన్తీతి న ఉద్ధటా, సేక్ఖానం పన పహీనపఞ్చవేరత్తేపి తంసభాగతాయ వేరభూతానం అకుసలానం వేరనిదానానం లోభాదీనఞ్చ సబ్భావా విరతీనం ఉప్పత్తి న న భవిస్సతి. అకుసలసముట్ఠితాని చ కాయకమ్మాదీని తేసం కాయదుచ్చరితాదీని వేరానేవ, తేహి చ తేసం విరతియో హోన్తేవ, యతో నఫలభూతస్సపి ఉపరిమగ్గత్తయస్స అట్ఠఙ్గికతా హోతి. సిక్ఖావారే చ అభావేతబ్బతాయ ఫలధమ్మాపి న సిక్ఖితబ్బా, నాపి సిక్ఖితసిక్ఖస్స ఉప్పజ్జమానా కిరియధమ్మాతి న కేచి అబ్యాకతా సిక్ఖాతి ఉద్ధటా.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా

౭౧౪. సమ్పత్తవిరతివసేనాతి సమ్పత్తే పచ్చుప్పన్నే ఆరమ్మణే యథావిరమితబ్బతో విరతివసేనాతి అత్థో.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సిక్ఖాపదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. పటిసమ్భిదావిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

౧. సఙ్గహవారవణ్ణనా

౭౧౮. **ఏసేవ నయోతి** సఙ్ఖేపేన దస్సేత్వా తమేవ నయం విత్థారతో దస్సేతుం ''**ధమ్మప్పభేదస్స హీ**''తిఆదిమాహ. నిరుత్తిపటిభానప్పభేదా తబ్బిసయానం అత్థాదీనం పచ్చయుప్పన్నాదిభేదేహి భిన్దిత్వా వేదితబ్బా.

''**యం కిఞ్చి పచ్చయసముప్పన్న**''న్తి ఏతేన సచ్చహేతుధమ్మపచ్చయాకారవారేసు ఆగతాని దుక్ఖాదీని గహితాని. సచ్చపచ్చయాకారవారేసు నిబ్బానం, పరియత్తివారే భాసితత్థో, అభిధమ్మభాజనీయే విపాకో కిరియఞ్చాతి ఏవం పాళియం వుత్తానమేవ వసేన పఞ్చ అత్థా వేదితబ్బా, తథా ధమ్మా చ.

విదహతీతి నిబ్బత్తకహేతుఆదీనం సాధారణం నిబ్బచనం, తదత్థం పన విభావేతుమాహ ''**పవత్తేతి చేవ పాపేతి చా**''తి. తేసు పురిమో అత్థో మగ్గవజ్జేసు దట్ఠబ్బో. భాసితమ్పి హి అవబోధనవసేన అత్థం పవత్తేతీతి. మగ్గో పన నిబ్బానం పాపేతీతి తస్మిం పచ్ఛిమో.

ధమ్మనిరుత్తాభిలాపేతి ఏత్థ **ధమ్మ**-సద్దో సభావవాచకోతి కత్వా ఆహ ''**యా సభావనిరుత్తీ**''తి, అవిపరీతనిరుత్తీతి అత్థో. **తస్సా అభిలాపేతి** తస్సా నిరుత్తియా అవచనభూతాయ పఞ్ఞత్తియా అభిలాపేతి కేచి వణ్ణయన్తి. ఏవం సతి పఞ్ఞత్తి అభిలపితబ్బా , న వచనన్తి ఆపజ్జతి, న చ వచనతో అఞ్ఞం అభిలపితబ్బం ఉచ్చారేతబ్బం అత్థి, అథాపి ఫస్సాదివచనేహి బోధేతబ్బం అభిలపితబ్బం సియా, ఏవం సతి అత్థధమ్మవజ్జం తేహి బోధేతబ్బం న విజ్జతీతి తేసం నిరుత్తిభావో ఆపజ్జతి. ''ఫస్సోతి చ సభావనిరుత్తి, ఫస్సం ఫస్సాతి న సభావనిరుత్తీ''తి దస్సితోవాయమత్థో, న చ అవచనం ఏవంపకారం అత్థి, తస్మా వచనభూతాయ ఏవ తస్సా సభావనిరుత్తియా అభిలాపే ఉచ్చారణేతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

తం సభావనిరుత్తిం సద్దం ఆరమ్మణం కత్వా పచ్చవేక్ఖన్తస్స తస్మిం సభావనిరుత్తాభిలాపే పభేదగతం ఞాణం నిరుత్తిపటిసమ్భిదాతి వుత్తత్తా నిరుత్తిసద్దారమ్మణాయ సోతవిఞ్ఞాణవీథియా పరతో మనోద్వారే నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పవత్తతీతి వదన్తి. ''నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా''తి చ వచనం సద్దం గహేత్వా పచ్ఛా జాననం సన్ధాయ వుత్తన్తి. ఏవం పన అఞ్ఞస్మిం పచ్చుప్పన్నారమ్మణే అఞ్ఞం పచ్చుప్పన్నారమ్మణన్తి వుత్తన్తి ఆపజ్జతి. యథా పన దిబ్బసోతఞాణం మనుస్సామనుస్సాదిసద్దప్పభేదనిచ్ఛయస్స పచ్చయభూతం తం తం సద్దవిభావకం, ఏవం సభావాసభావనిరుత్తినిచ్ఛయస్స పచ్చయభూతం పచ్చుప్పన్నసభావనిరుత్తిసద్దారమ్మణం తంవిభావకఞాణం నిరుత్తిపటిసమ్భిదాతి వుచ్చమానే న పాళివిరోధో హోతి. **తం సభావనిరుత్తిం సద్దం ఆరమ్మణం కత్వా పచ్చవేక్ఖన్తస్సాతి** చ పచ్చుప్పన్నసద్దారమ్మణం పచ్చవేక్ఖణం పవత్తయన్తస్సాతి న న సక్కా వత్తుం. తమ్పి హి ఞాణం సభావనిరుత్తిం విభావేన్తంయేవ తంతంసద్దపచ్చవేక్ఖణానన్తరం తంతంపభేదనిచ్ఛయహేతుత్తా నిరుత్తిం భిన్దన్తం పటివిజ్ఝన్తమేవ ఉప్పజ్జతీతి చ పభేదగతమ్పి హోతీతి. **సభావనిరుత్తీతి** మాగధభాసా అధిప్పేతాతి తతో అఞ్ఞం సక్కటనామాదిసద్దం సన్ధాయ ''**అఞ్ఞం పనా**''తి ఆహ. **బ్యఞ్జనన్తి** నిపాతపదమాహ.

కథితం అట్ఠకథాయం. **బోధిమణ్డ**-సద్దో పఠమాభిసమ్బుద్ధట్ఠానే ఏవ దట్ఠబ్బో, న యత్థ కత్థచి బోధిరుక్ఖస్స పతిట్ఠితట్ఠానే. **సువణ్ణసలాకన్తి** సేట్ఠసలాకం, ధమ్మదేసనత్థం సలాకం గహేత్వాతి అత్థో, **న పటిసమ్భిదాయం ఠితేన** పవారితం, తస్మా పటిసమ్భిదాతో అఞ్ఞేనేవ పకారేన జానితబ్బతో న సక్కటభాసాజాననం పటిసమ్భిదాకిచ్చన్తి అధిప్పాయో.

ఇదం కథితన్తి మాగధభాసాయ సభావనిరుత్తిభావఞాపనత్థం ఇదం ఇదాని వత్తబ్బం కథితన్తి అత్థో. **ఛద్దన్తవారణ** (జా. ౧.౧౬.౯౭ ఆదయో) -**తిత్తిరజాతకాదీసు** (జా. ౧.౪.౭౩ ఆదయో) తిరచ్ఛానేసు చ మాగధభాసా ఉస్సన్నా, న ఓట్టకాదిభాసా సక్కటం వా.

తత్థాతి మాగధసేసభాసాసు. **సేసా పరివత్తన్తి** ఏకన్తేన కాలన్తరే అఞ్ఞథా హోన్తి వినస్సన్తి చ. మాగధా పన కత్థచి కదాచి పరివత్తన్తీపి న సబ్బత్థ సబ్బదా సబ్బథా చ పరివత్తతి, కప్పవినాసేపి తిట్ఠతియేవాతి ‘‘**అయమేవేకా న పరివత్తతీ**’’తి ఆహ. **పపఞ్చోతి** చిరాయనన్తి అత్థో. బుద్ధవచనమేవ చేతస్స విసయో, తేనేవ ‘‘నేలఙ్గో సేతపచ్ఛాదో’’తి గాథం పుచ్ఛితో చిత్తో గహపతి ‘‘‘కిం ను ఖో ఏతం, భన్తే, భగవతా భాసిత’న్తి? ‘ఏవం గహపతీ’తి. ‘తేన హి, భన్తే, ముహుత్తం ఆగమేథ, యావస్స అత్థం పేక్ఖామీ’’’తి (సం. ని. ౪.౩౪౭) ఆహాతి వదన్తి.

సబ్బత్థకఞాణన్తి అత్థాదీసు ఞాణం. తఞ్హి సబ్బేసు తేసు తీసు చతూసుపి వా పవత్తత్తా, కుసలకిరియభూతాయ పటిభానపటిసమ్భిదాయ ధమ్మత్థభావతో తీసు ఏవ వా పవత్తత్తా ‘‘**సబ్బత్థకఞాణ**’’న్తి వుత్తం. ఇమాని ఞాణాని ఇదమత్థజోతకానీతి సాత్థకానం పచ్చవేక్ఖితబ్బత్తా సబ్బో అత్థో ఏతస్సాతిపి సబ్బత్థకం, సబ్బస్మిం ఖిత్తన్తి వా. సేక్ఖే పవత్తా అరహత్తప్పత్తియా విసదా హోన్తీతి వదన్తి. పుబ్బయోగో వియ పన అరహత్తప్పత్తి అరహతోపి పటిసమ్భిదావిసదతాయ పచ్చయో న న హోతీతి పఞ్చన్నమ్పి యథాయోగం సేక్ఖాసేక్ఖపటిసమ్భిదావిసదత్తకారణతా యోజేతబ్బా.

పుచ్ఛాయ పరతో పవత్తా కథాతి కత్వా అట్ఠకథా ‘‘**పరిపుచ్ఛా**’’తి వుత్తా. **పటిపత్తిం పూరేతబ్బం మఞ్ఞిస్సన్తీతి** పటిపత్తిగరుతాయ లాభం హీళేన్తేన సతసహస్సగ్ఘనకమ్పి కమ్బలం వాసియా కోట్టేత్వా పరిభణ్డకరణం మయా కతం ఆవజ్జిత్వా లాభగరునో పరియత్తిధరా ధమ్మకథికావ భవితుం న మఞ్ఞిస్సన్తీతి వుత్తం హోతి. ఏత్థ చ థేరస్స కఞ్జపప్పత్తియా పుబ్బే అవిసదతం దస్సేత్వా అరహత్తప్పత్తస్స పఞ్హవిస్సజ్జనేన అరహత్తప్పత్తియా విసదతా దస్సితా. **తిస్సత్థేరో** అనన్తరం వుత్తో తిస్సత్థేరో ఏవాతి వదన్తి.

పభేదో నామ మగ్గేహి అధిగతానం పటిసమ్భిదానం పభేదగమనం. **అధిగమో** తేహి పటిలాభో, తస్మా సో లోకుత్తరో, పభేదో కామావచరో దట్ఠబ్బో. **న పన తథాతి** యథా అధిగమస్స బలవపచ్చయో హోతి, న తథా పభేదస్సాతి అత్థో. ఇదాని పరియత్తియాదీనం అధిగమస్స బలవపచ్చయత్తాభావం, పుబ్బయోగస్స చ బలవపచ్చయత్తం దస్సేన్తో ‘‘**పరియత్తిసవనపరిపుచ్ఛా హి**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **పటిసమ్భిదా నామ నత్థీతి** పటిసమ్భిదాధిగమో నత్థీతి అధిప్పాయో. ఇదాని యం వుత్తం హోతి, తం దస్సేన్తో ‘‘**ఇమే పనా**’’తిఆదిమాహ. పుబ్బయోగాధిగమా హి ద్వేపి విసదకారణాతి ‘‘పుబ్బయోగో పభేదస్స బలవపచ్చయో హోతీ’’తి వుత్తన్తి.

సఙ్ఘవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సచ్చవారాదివణ్ణనా

౨౧౮. హేతువారే కాలత్తయేపి హేతుఫలధమ్మా "అత్థా"తి వుత్తా, తేసఞ్చ హేతుధమ్మా "ధమ్మా"తి, ధమ్మవారే వేనేయ్యవసేన అతీతానఞ్చ సఙ్గహితత్తా "ఉప్పన్నా సముప్పన్నా"తిఆది న వుత్తన్తి అతీతపచ్చుప్పన్నా "అత్థా"తి వుత్తా, తంనిబ్బత్తకా చ "ధమ్మా"తి ఇదమేతేసం ద్విన్నమ్పి వారానం నానత్తం.

సచ్చవారాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౭౨౫. అవుత్తత్తాతి "తేసం విపాకే ఞాణ"న్తి సామఞ్ఞేన వత్వా విసేసేన అవుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. ఏత్థ చ కిరియానం అవిపాకత్తా ధమ్మభావో న వుత్తోతి. యది ఏవం విపాకా న హోన్తీతి అత్థభావో చ న వత్తబ్బోతి? న, పచ్చయుప్పన్నత్తా. ఏవఞ్చే కుసలాకుసలానమ్పి అత్థభావో ఆపజ్జతీతి. నప్పటిసిద్ధో, విపాకస్స పన పధానహేతుతాయ పాకటత్తా ధమ్మభావోవ తేసం వుత్తో. కిరియానం పచ్చయత్తా ధమ్మభావో ఆపజ్జతీతి చే? నాయం దోసో అప్పటిసిద్ధత్తా, కమ్మఫలసమ్బన్ధస్స పన అహేతుత్తా ధమ్మభావో న వుత్తో. అపిచ "అయం ఇమస్స పచ్చయో, ఇదం పచ్చయుప్పన్న"న్తి ఏవం భేదం అకత్వా కేవలం కుసలాకుసలే విపాకకిరియధమ్మే చ సభావతో పచ్చవేక్ఖన్తస్స ధమ్మపటిసమ్భిదా అత్థపటిసమ్భిదా చ హోతీతిపి తేసం అత్థధమ్మతా న వుత్తాతి వేదితబ్బా . కుసలాకుసలవారేసు చ ధమ్మపటిసమ్భిదా కుసలాకుసలానం పచ్చయభావం సత్తివిసేసం సనిప్ఫాదేతబ్బతం పస్సన్తీ నిప్ఫాదేతబ్బాపేక్ఖా హోతీతి తంసమ్బన్ధేనేవ "తేసం విపాకే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా"తి వుత్తం. సభావదస్సనమత్తమేవ పన అత్థపటిసమ్భిదాయ కిచ్చం నిప్ఫన్నఫలమత్తదస్సనతోతి తస్సా నిప్ఫాదకానపేక్ఖత్తా విపాకవారే "తేసం విపచ్చనకే ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా"తి న వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

సభావపఞ్ఞత్తియాతి న సత్తాదిపఞ్ఞత్తియా, అవిపరీతపఞ్ఞత్తియా వా. **ఖోభేత్వాతి** లోమహంసజననసాధుకారదానాదీహి ఖోభేత్వా. **పున ధమ్మస్సవనే జానిస్సథాతి** అప్పస్సుతత్తా దుతియవారం కథేన్తో తదేవ కథేస్సతీతి అధిప్పాయో.

౭౪౬. భూమిదస్సనత్థన్తి ఏత్థ కామావచరా లోకుత్తరా చ భూమి "భూమీ"తి వేదితబ్బా, చిత్తుప్పాదా వాతి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౭౪౭. పచ్చయసముప్పన్నఞ్చ అత్థం పచ్చయధమ్మఞ్చాతి వచనేహి హేతాదిపచ్చయసముప్పన్నానం కుసలాకుసలరూపానమ్పి అత్థపరియాయం, హేతాదిపచ్చయభూతానం విపాకకిరియరూపానమ్పి ధమ్మపరియాయఞ్చ దస్సేతి. పటిభానపటిసమ్భిదాయ కామావచరవిపాకారమ్మణతా మహగ్గతారమ్మణతా చ పటిసమ్భిదాఞాణారమ్మణత్తే న యుజ్జతి పటిసమ్భిదాఞాణానం కామావచరలోకుత్తరకుసలేసు కామావచరకిరియాలోకుత్తరవిపాకేసు చ ఉప్పత్తితో. సబ్బఞాణారమ్మణతాయ సతి యుజ్జేయ్య, "యేన ఞాణేన తాని ఞాణాని జానాతీ"తి (విభ. ౭౨౬) వచనతో పన న సబ్బఞాణారమ్మణతాతి కథయన్తి. సుత్తన్తభాజనీయే పన "ఞాణేసు ఞాణం పటిభానపటిసమ్భిదా"తి అవిసేసేన వుత్తత్తా సబ్బఞాణారమ్మణతా సియా. అభిధమ్మభాజనీయేపి చిత్తుప్పాదవసేన కథనం నిరవసేసకథనన్తి

యథాదస్సితవిసయవచనవసేన “యేన ఞాణేన తాని ఞాణాని జానాతీ”తి యం వుత్తం, తం అఞ్ఞారమ్మణతం న పటిసేధేతీతి. యథా చ అత్థపటిసమ్భిదావిసయానం న నిరవసేసేన కథనం అభిధమ్మభాజనీయే, ఏవం పటిభానపటిసమ్భిదావిసయస్సపీతి. ఏవం పటిభానపటిసమ్భిదాయ సబ్బఞాణవిసయత్తా “తిస్సో పటిసమ్భిదా సియా పరిత్తారమ్మణా సియా మహగ్గతారమ్మణా సియా అప్పమాణారమ్మణా”తి (విభ॰ ౭౪౯) వుత్తా.

యదిపి “సియా అత్థపటిసమ్భిదా న మగ్గారమ్మణా”తి (విభ॰ ౭౪౯) వచనతో అభిధమ్మభాజనీయే వుత్తపటిసమ్భిదాస్వేవ పఞ్హాపుచ్ఛకనయో పవత్తో. న హి మగ్గో పచ్చయుప్పన్నో న హోతి, అభిధమ్మభాజనీయే చ పటిసమ్భిదాఞాణవిసయా ఏవ పటిభానపటిసమ్భిదా వుత్తాతి న తస్సా మహగ్గతారమ్మణతాతి. ఏవమపి ద్వేపి ఏతా పాళియో విరుజ్ఝన్తి, తాసు బలవతరాయ ఠత్వా ఇతరాయ అధిప్పాయో మగ్గితబ్బో. కుసలాకుసలానం పన పచ్చయుప్పన్నత్తపటివేధోపి కుసలాకుసలభావపటివేధవినిముత్తో నత్థీతి నిప్పరియాయా తత్థ ధమ్మపటిసమ్భిదా ఏకన్తధమ్మవిసయత్తా, తథా విపాకకిరియానం పచ్చయభావపటివేధోపి విపాకకిరియభావపటివేధవినిముత్తో నత్థీతి నిప్పరియాయా తత్థ అత్థపటిసమ్భిదా ఏకన్తికఅత్థవిసయత్తా. కిఞ్చి పన ఞాణం అప్పటిభానభూతం నత్థి ఞేయ్యప్పకాసనతోతి సబ్బస్మిమ్పి ఞాణే నిప్పరియాయా పటిభానపటిసమ్భిదా భవితుం అరహతి. నిప్పరియాయపటిసమ్భిదాసు పఞ్హాపుచ్ఛకస్స పవత్తియం ద్వేపి పాళియో న విరుజ్ఝన్తి.

సద్దారమ్మణత్తా బహిద్ధారమ్మణాతి ఏత్థ పరస్స అభిలాపసద్దారమ్మణత్తాతి భవితబ్బం. న హి సద్దారమ్మణతా బహిద్ధారమ్మణతాయ కారణం సద్దస్స అజ్ఝత్తస్స చ సబ్భావాతి. అనువత్తమానో చ సో ఏవ సద్దోతి విసేసనం న కతన్తి దట్ఠబ్బం.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిసమ్భిదావిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౬. ఞాణవిభఙ్గో

౧. ఏకకమాతికాదివణ్ణనా

౭౫౧. ఓకాసట్ఠేన సమ్పయుత్తా ధమ్మా ఆరమ్మణఞ్చాపి **ఞాణస్స వత్థు. యాథావకవత్థువిభావనాతి** నహేతాదిఅవితథేకప్పకారవత్థువిభావనా. యథా ఏకం నహేతు, తథా ఏకం అఞ్ఞమ్పీతి హి గహేతబ్బం అవితథసామఞ్ఞయుత్తం ఞాణారమ్మణం యాథావకవత్థు. యాథావకేన వా అవితథసామఞ్ఞేన వత్థువిభావనా **యాథావకవత్థువిభావనా**.

దుకానురూపేహీతి దుకమాతికానురూపేహీతి వదన్తి. ఓసానదుకస్స పన దుకమాతికం అనిస్సాయ వుత్తత్తా దుకభావానురూపేహీతి వత్తబ్బం. ఏవం **తికానురూపేహీతి** ఏత్థాపి దట్ఠబ్బం. ఓసానదుకే పన **అత్థోతి** ఫలం, అనేకత్థత్తా ధాతుసద్దానం తం జనేతీతి **అత్థజాపికా,** కారణగతా పఞ్ఞా. జాపితో జనితో అత్థో ఏతిస్సాతి **జాపితత్థా,** కారణపఞ్ఞాసదిసీ ఫలప్పకాసనభూతా ఫలసమ్పయుత్తా పఞ్ఞా.

౧౦. దసకమాతికావణ్ణనా

౭౬౦. "చత్తారో ఖో ఇమా, సారిపుత్త, యోనియో. కతమా…పే… యో ఖో మం, సారిపుత్త, ఏవం జాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౨) వచనేన **చతుయోనిపరిచ్ఛేదకఞాణం** వుత్తం, "నిరయఞ్చాహం, సారిపుత్త, పజానామీ"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౩) **పఞ్చగతిపరిచ్ఛేదకం. ''సంయుత్తకే ఆగతాని తేసత్తతి ఞాణాని, సత్తసత్తతి ఞాణానీ''**తి వుత్తం, తత్థ పన నిదానవగ్గే సత్తసత్తతి ఆగతాని చతుచత్తారీసఞ్చ, తేసత్తతి పన పటిసమ్భిదామగ్గే సుతమయాదీని ఆగతాని దిస్సన్తి, న సంయుత్తకేతి. **అఞ్ఞానిపీతి** ఏతేన ఇధ ఏకకాదివసేన వుత్తం, అఞ్ఞత్థ చ "పుబ్బన్తే ఞాణ"న్తిఆదినా, బ్రహ్మజాలాదీసు చ "తయిదం తథాగతో పజానాతి 'ఇమాని దిట్ఠిట్ఠానాని ఏవం గహితానీ'తి"ఆదినా వుత్తం అనేకఞాణప్పభేదం సఙ్గణ్హాతి. యాథావపటివేధతో సయఞ్చ అకమ్పియం పుగ్గలఞ్చ తంసమఙ్గిం ఞేయ్యేసు అధిబలం కరోతీతి ఆహ **''అకమ్పియట్ఠేన ఉపత్థమ్భకట్ఠేన చా''**తి.

సేట్ఠట్ఠానం సబ్బఞ్ఞుతం. పటిజాననవసేన సబ్బఞ్ఞుతం అభిముఖం గచ్ఛన్తి, అట్ఠ వా పరిసా ఉపసఙ్కమన్తీతి **ఆసభా,** బుద్ధా. **ఇదం పనాతి** బుద్ధానం ఠానం సబ్బఞ్ఞుతమేవ వదతి. **తిట్ఠమానోవాతి** అవదన్తోపి తిట్ఠమానోవ పటిజానాతి నామాతి అత్థో. **అట్ఠసు పరిసాసు** "అభిజానామహం, సారిపుత్త, అనేకసతం ఖత్తియపరిసం…పే… తత్ర వత మం భయం వా సారజ్జం వా ఓక్కమిస్సతీతి నిమిత్తమేతం, సారిపుత్త, న సమనుపస్సామీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౧) వచనేన దస్సితఅకమ్పియఞాణయుత్తో దసబలోహన్తి **అభీతనాదం నదతి. సీహనాదసుత్తేన** ఖన్ధకవగ్గే ఆగతేన.

"దేవమనుస్సానం చతుచక్కం వత్తతీ"తి (అ॰ ని॰ ౪.౩౧) సుత్తసేసేన సప్పురిసూపస్సయాదీనం ఫలసమ్పత్తి పవత్తి, పురిమసప్పురిసూపస్సయాదిం ఉపనిస్సాయ పచ్ఛిమసప్పురిసూపస్సయాదీనం సమ్పత్తి పవత్తి వా వుత్తాతి **ఆది**-సద్దేన తత్థ చ చక్క-సద్దస్స గహణం వేదితబ్బం. పటివేధనిట్ఠత్తా అరహత్తమగ్గఞాణం పటివేధోతి **''ఫలక్ఖణే ఉప్పన్నం నామా''**తి వుత్తం. తేన పటిలద్ధస్సపి దేసనాఞాణస్స కిచ్చనిప్ఫత్తిపరస్స బుజ్ఝనమత్తేన హోతీతి **''అఞ్ఞాసికోణ్డఞ్ఞస్స సోతాపత్తిఫలక్ఖణే**

పవత్తం నామా''తి వుత్తం. తతో పరం పన యావ పరినిబ్బానా దేసనాఞాణప్పవత్తి తస్సేవ పవత్తితస్స ధమ్మచక్కస్స ఠానన్తి వేదితబ్బం, పవత్తితచక్కస్స చక్కవత్తినో చక్కరతనట్ఠానం వియ.

సమాదీయన్తీతి **సమాదానాని,** తాని పన సమాదియిత్వా కతాని హోన్తీతి ఆహ ''**సమాదియిత్వా కతాన**''న్తి. **కమ్మమేవ వా కమ్మసమాదానన్**తి ఏతేన సమాదాన-సద్దస్స అపుబ్బత్థాభావం దస్సేతి ముత్తగత-సద్దే గత-సద్దస్స వియ.

అగతిగామినిన్తి నిబ్బానగామినిం. వుత్తఞ్హి "నిబ్బానఞ్చాహం, సారిపుత్త, పజానామి నిబ్బానగామినిఞ్చ పటిపద"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౩).

హానభాగియధమ్మన్తి హానభాగియసభావం, కామసహగతసఞ్ఞాదిధమ్మం వా. **తం కారణ**న్తి పుబ్బేవ కతాభిసఙ్ఖారాదిం.

''**ఇదానీ**''తి ఏతస్స "ఇమినా అనుక్కమేన వుత్తానీతి వేదితబ్బానీ"తి ఇమినా సహ యోజనా కాతబ్బా. కిలేసావరణం తదభావఞ్చాతి **కిలేసావరణాభావం**. కిలేసక్ఖయాధిగమస్స హి కిలేసావరణం **అట్ఠానం,** తదభావో **ఠానం**. అనధిగమస్స కిలేసావరణం **ఠానం,** తదభావో **అట్ఠాన**న్తి. తత్థ తదభావగ్గహణేన గహితం "అత్థి దిన్న"న్తిఆదికాయ సమ్మాదిట్ఠియా ఠితిం తబ్బిపరీతాయ ఠానాభావఞ్చ అధిగమస్స ఠానం పస్సన్తేన ఇమినా ఞాణేన అధిగమానధిగమానం ఠానాట్ఠానభూతే కిలేసావరణతదభావే పస్సతి భగవాతి ఇమమత్థం సాధేన్తో ఆహ ''**లోకియసమ్మాదిట్ఠిఠితిదస్సనతో నియతమిచ్ఛాదిట్ఠిఠానాభావదస్సనతో చా**''తి. ఏత్థ చ అధిగమట్ఠానదస్సనమేవ అధిప్పేతం ఉపరి భబ్బపుగ్గలవసేనేవ విపాకావరణాభావదస్సనాదికస్స వక్ఖమానత్తా. ఇమినా పన ఞాణేన సిజ్ఝనతో పసఙ్గేన ఇతరమ్పి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **ధాతువేమత్తదస్సనతో**తి రాగాదీనం అధిమత్తతాదివసేన తంసహితానం ధాతూనం వేమత్తతాదస్సనతో, "అయం ఇమిస్సా ధాతుయా అధిమత్తత్తా రాగచరితో"తిఆదినా చరియాహేతూనం వా, రాగాదయో ఏవ వా పకతిభావతో ధాతూతి రాగాదివేమత్తదస్సనతోతి అత్థో. **పయోగం అనాదియిత్వా**తి సన్తతిమహామత్తఅఙ్గులిమాలాదీనం వియ కామరాగబ్యాపాదాదివసేన పయోగం అనాదియిత్వా.

(౧.) ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౬౧. న హేతుమేవాతి ఏత్థ చ న హేతూ ఏవాతి అత్థో, బ్యఞ్జనసిలిట్ఠతావసేన పన రస్సత్తం **మ**-కారో చ కతో "అదుక్ఖమసుఖా"తి ఏత్థ వియ. **ఇమినాపి నయేనా**తి ఏత్థ పురిమనయేన హేతుభావాదిపటిక్ఖేపో, పచ్ఛిమనయేన నహేతుధమ్మాదికోట్ఠాససఙ్గహోతి అయం విసేసో వేదితబ్బో. **చుతి**గ్గహణేన చుతిపరిచ్ఛిన్నాయ ఏకాయ జాతియా గహణం దట్ఠబ్బం, **భవ**గ్గహణేన నవధా వుత్తభవస్స. తదన్తోగధతాయ తత్థ తత్థ **పరియాపన్నతా** వుత్తా. **ఉప్పన్నం మనోవిఞ్ఞాణవిఞ్ఞేయ్యమేవా**తి "న రూపం వియ ఉప్పన్నా ఛవిఞ్ఞాణవిఞ్ఞేయ్యా"తి రూపతో ఏతేసం విసేసనం కరోతి.

౮౬౨. కప్పతో కప్పం గన్త్వాపి న ఉప్పజ్జతీతి న కదాచి తథా ఉప్పజ్జతి. న హి ఖీరాదీనం వియ ఏతేసం యథావుత్తలక్ఖణవిలక్ఖణతా అత్థీతి దస్సేతి.

౮౬౩. సమోధానేత్వాతి లోకే విజ్జమానం సబ్బం రూపం సమోధానేత్వా. ఏతేన మహత్తేపి అవిభావకత్తం దస్సేన్తో సుఖుమత్తా న విభావేస్సతీతి వాదపథం ఛిన్దతి. **చక్ఖుపసాదే** మమ వత్థుమ్హీతి అత్థో. **విసయో**తి ఇస్సరియట్ఠానన్తి

అధిప్పాయో.

౭౬౪. **అబ్బోకిణ్ణాతి** అబ్యవహితా, అనన్తరితాతి అత్థో. వవత్థితానమ్పి పటిపాటినియమో తేన పటిక్ఖిత్తోతి అత్థో. **అనన్తరతాతి** అనన్తరపచ్చయతా ఏతేన పటిక్ఖిత్తాతి అత్థో.

౭౬౫. **సమనన్తరతాతి** చ సమనన్తరపచ్చయతా.

౭౬౬. **ఆభుజనతోతి** ఆభుగ్గకరణతో, నివత్తనతో ఇచ్చేవ అత్థో. ఏత్థ చ "పఞ్చ విఞ్ఞాణా అనాభోగా"తి ఆభోగసభావా న హోన్తీతి అత్థో, "పఞ్చన్నం విఞ్ఞాణానం నత్థి ఆవట్టనా వా"తిఆదీసుపి ఆవట్టనభావో వాతిఆదినా అత్థో దట్ఠబ్బో.

న కఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతీతి ఏత్థ న సబ్బే రూపాదిధమ్మా ధమ్మగ్గహణేన గహితాతి యథాధిప్పేతధమ్మదస్సనత్థం "**మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మాతి ఏవం వుత్త**"న్తి ఆహ.

రూపాదీసు అభినిపతనం తేహి సమాగమో తేసన్తిపి వత్తుం యుజ్జతీతి ఆహ "**రూపాదీనం అభినిపాతమత్త**"న్తి. కమ్మత్థే వా సామివచనం. విఞ్ఞాణేహి అభినిపతితబ్బాని హి రూపాదీనీతి. **ఇదం వుత్తం హోతీతి**ఆదీసు హి అయం అధిప్పాయో – ఆరమ్మణకరణేన పటివిజానితబ్బాని రూపాదీని ఠపేత్వా కుసలాకుసలచేతనాయ తంసమ్పయుత్తానఞ్చ యథావుత్తానం సహజపుబ్బఙ్గమధమ్మేన పటివిజానితబ్బానం పటివిజాననం ఏతేసం నత్థీతి. ఏవఞ్చ కత్వా "**దస్సనాదిమత్తతో పన ముత్తా అఞ్ఞా ఏతేసం కుసలాదిపటివిఞ్ఞత్తి నామ నత్థీ**"తి కిచ్చన్తరం పటిసేధేతి.

అవిపాకభావేన అఞ్ఞం అబ్యాకతసామఞ్ఞం అనివారేన్తో కుసలాకుసలగ్గహణఞ్చ కరోతీతి చవనపరియోసానఞ్చ **కిచ్చం**. **పి**-సద్దేన సహజవనకాని వీథిచిత్తాని సమ్పిణ్డేత్వా పఞ్చద్వారే పటిసేధనే అయం అధిప్పాయో సియా – "మనసా చే పదుట్ఠేన...పే.... పసన్నేన భాసతి వా కరోతి వా"తి (ధ. ప. ౧-౨) ఏవం వుత్తా భాసనకరణకరా, తంసదిసా చ సుఖదుక్ఖుప్పాదకా బలవన్తో ఛట్ఠద్వారికా ఏవ ధమ్మగ్గహణేన గహితాతి న తేసం పఞ్చద్వారికజవనేన పటివిజాననం అత్థి, దుబ్బలానం పన పుబ్బఙ్గమపటివిజాననం తత్థ న పటిసిద్ధం "న కాయకమ్మం న వచీకమ్మం పట్ఠపేతీ"తి విఞ్ఞత్తిద్వయజనకస్సేవ పట్ఠపనపటిక్ఖేపేన దుబ్బలస్స మనోకమ్మస్స అనుఞ్ఞాతత్తా. తథా కాయసుచరితాదికుసలకమ్మం కరోమీతి, తబ్బిపరీతం అకుసలం కమ్మం కరోమీతి చ కుసలాకుసలసమాదానం పఞ్చద్వారికజవనేన న హోతి. తథా పటిచ్చసముప్పాదవణ్ణనాయం వుత్తా "పఞ్చద్వారికచుతి చ న పఞ్చద్వారికచిత్తేహి హోతి చుతిచిత్తస్స అతంద్వారికత్తా"తి. యా పనాయం పాళి "పఞ్చహి విఞ్ఞాణేహి న కఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతి అఞ్ఞత్ర అభినిపాతమత్తా"తి, తస్సా రూపాదీనం ఆపాథమత్తం ముఞ్చిత్వా అఞ్ఞం కఞ్చి ధమ్మసభావం న పటివిజానాతీతి అయమత్థో దిస్సతి. న హి రూపం పటిగ్గణ్హన్తమ్పి చక్ఖువిఞ్ఞాణం రూపన్తి చ గణ్హాతీతి. సమ్పటిచ్ఛనస్సపి రూపనీలాదిఆకారపటివిజాననం నత్థీతి కిఞ్చి ధమ్మస్స పటివిజాననం పటిక్ఖిత్తం, పఞ్చహి పన విఞ్ఞాణేహి సాతిసయం తస్స విజాననన్తి "అఞ్ఞత్ర అభినిపాతమత్తా"తి న వుత్తం. యస్స పాళియం బహిద్ధాపచ్చుప్పన్నారమ్మణతా వుత్తా, తతో అఞ్ఞం నిరుత్తిపటిసమ్భిదం ఇచ్ఛన్తేహి పఞ్చద్వారజవనేన పటిసమ్భిదాఞాణస్స సహుప్పత్తి పటిసిద్ధా. **రూపారూపధమ్మేతి** రూపారూపావచరధమ్మేతి అత్థో.

పఞ్చద్వారికచిత్తేన న పటిబుజ్ఝతీతి కస్మా వుత్తం, నను రూపాదీనం ఆపాథగమనే నిద్దాపటిబోధో హోతీతి? న, పఠమం మనోద్వారికజవనస్స ఉప్పత్తితోతి దస్సేన్తో ఆహ "**నిద్దాయన్తస్స హీ**"తిఆది. **పలోభేత్వా** సచ్చసుపినేన.

అబ్యాకతోయేవ ఆవజ్జనమత్తస్సేవ ఉప్పజ్జనతోతి వదన్తి. ఏవం వదన్తేహి మనోద్వారేపి ఆవజ్జనం ద్వత్తిక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జిత్వా జవనట్ఠానే ఠత్వా భవఙ్గం ఓతరతీతి అధిప్పేతన్తి దట్ఠబ్బం.

తస్సా ఏవ వసేనాతి తస్సా వసేన ఏకవిధేన ఞాణవత్థు హోతీతి చ, వేదితబ్బన్తి చ యోజనా కాతబ్బా.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౨.) దుకనిద్దేసవణ్ణనా

౭౬౭. అత్థ-సద్దో అఞ్ఞత్ర సభావం గహేత్వా అధికరణేసు పవత్తమానో అధికరణవసేన లిఙ్గపరివత్తిం గచ్ఛతీతి అధిప్పాయేన జాపితా చ సా అత్థా చాతి **జాపితత్థాతి** అయమత్థో విభావితోతి దట్ఠబ్బో.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౩.) తికనిద్దేసవణ్ణనా

౭౬౮. పఞ్ఞాపరిణామితేసూతి పఞ్ఞాయ పరిపాచితేసు. "యోగవిహితేసూతి ఇదఞ్చ విసయవిసేసనమత్తమేవ, తస్మా యాని పఞ్ఞాయ విహితాని అహేసుం హోన్తి భవిస్సన్తి చ, సబ్బాని తాని యోగవిహితానీతి దట్ఠబ్బాని. సిక్ఖిత్వా కాతబ్బం **సిప్పం,** ఇతరం **కమ్మం**. అయమేతేసం విసేసో. **వడ్ఢకీకమ్మన్తి** చ అసిక్ఖిత్వాపి కాతబ్బం థూలకమ్మం ''**కమ్మ**''న్తి దట్ఠబ్బం, పఞ్ఞా ఏవ వా తత్థ తత్థ ''**కమ్మం సిప్ప**''న్తి చ వేదితబ్బా. **నాగమణ్డలం** నామ మణ్డలం కత్వా సప్పే విజ్జాయ పక్కోసిత్వా బలిం దత్వా విసాపనయనం. **పరిత్తం** రక్ఖా, యేన "ఫూ"తి ముఖవాతం దత్వా విసం అపనయన్తి, సో ఉణ్ణనాభిఆదిమన్తో **ఫుధమనకమన్తో**. "అ ఆ"తిఆదికా మాతికా "క కా"తిఆదికో తప్పభేదో చ **లేఖా**.

కుసలం ధమ్మం **సకం,** ఇతరం **నోసకం**. చతున్నం సచ్చానం పటివిజ్ఝితబ్బానం తప్పటివేధపచ్చయభావేన **అనులోమనం** దట్ఠబ్బం. పుబ్బే "యోగవిహితేసు వా కమ్మాయతనేసూ"తిఆదినా పఞ్ఞా వుత్తా, పున తస్సా వేవచనవసేన "అనులోమికం ఖన్తి"న్తిఆది వుత్తన్తి అధిప్పాయేన ''**అను...పే.... పఞ్ఞావేవచనానీ**''తి ఆహ. ఏత్థ చ **ఏవరూపిన్తి** యథావుత్తకమ్మాయతనాదివిసయం కమ్మస్సకతసచ్చానులోమికసభావం అనిచ్చాదిపవత్తిఆకారఞ్చాతి అత్థో. యథావుత్తా చ భూమిసభావపవత్తిఆకారనిద్దేసా ఖన్తిఆదీహి యోజేతబ్బా. యస్సా పఞ్ఞాయ ధమ్మా నిజ్ఝానపజాననకిచ్చసఙ్ఖాతం ఓలోకనం ఖమన్తి అవిపరీతసభావత్తా, సా పఞ్ఞా ధమ్మానం నిజ్ఝానక్ఖమనం ఏతిస్సా అత్థీతి **ధమ్మనిజ్ఝానక్ఖన్తీ**తి అత్థో.

౭౬౯. అసంవరం ముఞ్చతీతి సమాదానసమ్పత్తవిరతిసమ్పయుత్తచేతనా ''**సీలం పూరేన్తస్స ముఞ్చచేతనా**''తి వుత్తా. పుబ్బాపరపఞ్ఞాయ చ దానసీలమయతావచనతో ముఞ్చఅపరచేతనావసేన "ఆరబ్భా"తి, పుబ్బచేతనావసేన "అధికిచ్చా"తి చ వత్తుం యుత్తన్తి "అధికిచ్చా"తిపి పాఠో యుజ్జతి.

౭౭౦. పఞ్చసీలదససీలాని విఞ్ఞాణస్స జాతియా చ పచ్చయభూతేసు సఙ్ఖారభవేసు అన్తోగధానీతి ''**ఉప్పాదా వా**''తిఆదికాయ ధమ్మట్ఠితిపాళియా సఙ్గహితాని. భవనిబ్బత్తకసీలస్స పఞ్ఞాపనం సతిపి సవనే న తథాగతదేసనాయత్తన్తి భిక్ఖుఆదీనమ్పి తం వుత్తం.

అధిపఞ్ఞాయ పఞ్ఞాతి అధిపఞ్ఞాయ అన్తోగధా పఞ్ఞా. అథ వా అధిపఞ్ఞానిబ్బత్తేసు, తదధిట్ఠానేసు వా ధమ్మేసు అధిపఞ్ఞా-సద్దో దట్ఠబ్బో, తత్థ పఞ్ఞా **అధిపఞ్ఞాయ పఞ్ఞా**.

౭౭౧. అపాయుప్పాదనకుసలతా అపాయకోసల్లం సియాతి మఞ్ఞమానో పుచ్ఛతి ''**అపాయకోసల్లం కథం పఞ్ఞా నామ జాతా**''తి. తం పన పరస్స అధిప్పాయం నివత్తేన్తో ''**పఞ్ఞవాయేవ హీ**''తిఆదిమాహ. **తత్రుపాయా**తి తత్ర తత్ర ఉపాయభూతా. ఠానే ఉప్పత్తి ఏతస్సాతి **ఠానుప్పత్తియం**. కిం తం? కారణజాననం, భయాదీనం ఉప్పత్తిక్ఖణే తస్మింయేవ ఠానే లహుఉప్పజ్జనకన్తి వుత్తం హోతి.

తికనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౪.) చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౭౯౩. **న పరితస్సతీ**తి "అపి నామ మే తణ్డులాదీని సియు"న్తి న పత్థేతి, తదభావేన వా న ఉత్తసతి.

౭౯౬. **అపరప్పచ్చయే**తి పరేన నపత్తియాయితబ్బే. **ధమ్మే ఞాణ**న్తి సచ్చవిసయం ఞాణం. అరియసచ్చేసు హి **ధమ్మ**-సద్దో తేసం అవిపరీతసభావత్తాతి. సబ్బతపవరో వా అరియమగ్గో తస్స చ ఫలం **ధమ్మో**, తత్థ పఞ్ఞా తంసహగతా **ధమ్మే ఞాణం**. న అఞ్ఞఞాణుప్పాదనం **నయనయనం,** ఞాణస్సేవ పన పవత్తివిసేసోతి అధిప్పాయేనాహ ''**పచ్చవేక్ఖణఞాణస్స కిచ్చ**''న్తి. ఏత్థ చ **ఇమినా ధమ్మేనా**తి మగ్గఞాణేనాతి వుత్తం, దువిధమ్పి పన మగ్గఫలఞాణం పచ్చవేక్ఖణాయ చ మూలం, కారణఞ్చ నయనయనస్సాతి దువిధేనపి తేన ధమ్మేనాతి న న యుజ్జతి, తథా చతుసచ్చధమ్మస్స ఞాతత్తా, మగ్గఫలసఙ్ఖాతస్స చ ధమ్మస్స సచ్చపటివేధసమ్పయోగం గతత్తా నయనం హోతీతి తేన ఇమినా ధమ్మేన ఞాణవిసయభావేన, ఞాణసమ్పయోగేన వా ఞాతేనాతి చ అత్థో న న యుజ్జతి.

యదిపి సబ్బేన సబ్బం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం దుక్ఖం అభిజానన్తి, తథాపి పచ్చుప్పన్నే ససన్తతిపరియాపన్నే సవిసేసే అభినివేసో హోతీతి ఆహ ''**న తఞ్ఞేవ ఇమ**''న్తి. దిట్ఠేన అదిట్ఠేన నయతో **నయనఞాణం,** అదిట్ఠస్స దిట్ఠతాయ కారణభూతత్తా **కారణఞాణం,** అనురూపత్థవాచకో వా కారణ-సద్దోతి ధమ్మే ఞాణస్స అనురూపఞాణన్తి అత్థో.

సమ్ముతిమ్హి ఞాణన్తి ధమ్మే ఞాణాదీనం వియ సాతిసయస్స పటివేధకిచ్చస్స అభావా విసయోభాసనమత్తజాననసామఞ్ఞేన ఞాణన్తి సమ్మతేసు అన్తోగధన్తి అత్థో. సమ్ముతివసేన వా పవత్తం **సమ్ముతిమ్హి ఞాణం,** అవసేసం పన ఇతరఞాణత్తయవిసభాగం ఞాణం తబ్బిసభాగసామఞ్ఞేన సమ్ముతిఞాణమ్హి పవిట్ఠత్తా **సమ్ముతిఞాణం** నామ హోతీతి.

౭౯౭. **కిలేసమూలకే చా**తి నీవరణమూలకే చ కామభవధమ్మే.

౭౯౮. **సా హిస్సా**తి ఏత్థ **అస్సా**తి యో "కామేసు వీతరాగో హోతీ"తి ఏవం వుత్తో, అస్స పఠమజ్ఝానసమఙ్గిస్సాతి అత్థో. **స్వేవా**తి ఏతేన కామేసు వీతరాగభావనావత్థస్సేవ పఠమజ్ఝానసమఙ్గిస్స గహణే పవత్తే తస్స తతో పరం అవత్థం దస్సేతుం ''**కామేసు వీతరాగో సమానో**''తి వుత్తం. చతుత్థమగ్గపఞ్ఞా ఛట్ఠాభిఞ్ఞాభావప్పత్తియా తం **పటివిజ్ఝతి** నామ, ఇతరా

తదుపనిస్సయత్తా. యథానురూపం వా ఆసవక్ఖయభావతో, ఫలే వా ఆసవక్ఖయే సతి యథానురూపం తంనిబ్బత్తనతో చతూసుపి మగ్గేసు పఞ్ఞా **ఛట్ఠం అభిఞ్ఞం పటివిజ్ఝతీ**తి దట్ఠబ్బా.

౭౯౯. కామసహగతాతి వత్థుకామారమ్మణా. **చోదేన్తీ**తి కామాభిముఖం తన్నిన్నం కరోన్తీతి అత్థో. **తదనుధమ్మతా**తి తదనుధమ్మా ఇచ్చేవ వుత్తం హోతి. **తా**-సద్దస్స అపుబ్బత్థాభావతోతి అధిప్పాయేనాహ ''**తదనురూపసభావా**''తి. నికన్తిం, నికన్తిసహగతచిత్తుప్పాదం వా ''**మిచ్ఛాసతీ**''తి వదతి. "అహో వత మే అవితక్కం ఉప్పజ్జేయ్యా"తి అవితక్కారమ్మణా **అవితక్కసహగతా**.

౮౦౧. అధిగమభావేన అభిముఖం జానన్తస్స **అభిజానన్తస్స**, అభివిసిట్ఠేన వా ఞాణేన జానన్తస్స, అనారమ్మణభూతఞ్చ తం ఠానం పాకటం కరోన్తస్సాతి అత్థో.

౮౦౨. వసితాపఞ్చకరహితం ఝానం **అప్పగుణం**. ఏత్థ చతస్సో పటిపదా చత్తారి ఆరమ్మణానీతి పఞ్ఞాయ పటిపదారమ్మణుద్దేసేన పఞ్ఞా ఏవ ఉద్దిట్ఠాతి సా ఏవ విభత్తాతి.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౫.) పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౪. పఞ్చఙ్గికో సమ్మాసమాధీతి సమాధిఅఙ్గభావేన పఞ్ఞా ఉద్దిట్ఠాతి. పీతిఫరణతాదివచనేన హి తమేవ విభజతి, "సో ఇమమేవ కాయం వివేకజేన పీతిసుఖేన అభిసన్దేతీ"తిఆదినా (దీ. ని. ౧.౨౨౬; మ. ని. ౧.౪౨౭) నయేన పీతియా సుఖస్స చ ఫరణం వేదితబ్బం. పీతిఫరణతాసుఖఫరణతాహి ఆరమ్మణే ఠత్వా చతుత్థజ్ఝానస్స ఉప్పాదనతో ''**పాదా వియా**''తి తా వుత్తా.

దుతియపఞ్చకే చ ''**పఞ్చఞాణికో**''తి సమాధిముఖేన పఞ్చఞాణానేవ ఉద్దిట్ఠాని నిద్దిట్ఠాని చాతి దట్ఠబ్బాని. లోకియసమాధిస్స పచ్చనీకాని నీవరణపఠమజ్ఝాననికన్తిఆదీని నిగ్గహేతబ్బాని. అఞ్ఞే కిలేసా వారేతబ్బా, ఇమస్స పన అరహత్తసమాధిస్స పటిప్పస్సద్ధసబ్బకిలేసత్తా న నిగ్గహేతబ్బం వారేతబ్బఞ్చ అత్థీతి మగ్గానన్తరం సమాపత్తిక్ఖణే చ అప్పయోగేనేవ అధిగతత్తా చ ఠపితత్తా చ, అపరిహానివసేన ఠపితత్తా వా **న ససఙ్ఖారనిగ్గయ్హవారితగతో. సతివేపుల్లప్పత్తత్తా**తి ఏతేన అప్పవత్తమానాయపి సతియా సతిబహులతాయ సతో ఏవ నామాతి దస్సేతి. **యథాపరిచ్ఛిన్నకాలవసేనా**తి ఏతేన పరిచ్ఛిన్దనసతియా సతోతి.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౬.) ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౫. విసుద్ధిభావం దస్సేన్తో ''**దూర...పే.... రమ్మణాయా**''తి ఆహ. సోతధాతువిసుద్ధీతి చ చిత్తచేతసికా ధమ్మా వుత్తాతి తత్థ ఞాణం **సోతధాతువిసుద్ధియా ఞాణం**. "చేతోపరియఞాణ"న్తి ఇదమేవ అత్థవసేన ''**పరచిత్తే ఞాణ**''న్తి ఉద్ధటన్తి

దట్ఠబ్బం. చుతూపపాతఞాణస్స దిబ్బచక్ఖుఞాణేకదేసత్తా ‘‘**వణ్ణధాతుఆరమ్మణా**’’తి వుత్తం. ముద్ధప్పత్తేన చుతూపపాతఞాణసఙ్ఖాతేన దిబ్బచక్ఖుఞాణేన సబ్బం దిబ్బచక్ఖుఞాణన్తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౭.) సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౬. తదేవ ఞాణన్తి ఛబ్బిధమ్పి పచ్చవేక్ఖణఞాణం విపస్సనారమ్మణభావేన సహ గహేత్వా వుత్తన్తి అధిప్పాయో. **ధమ్మట్ఠితిఞాణేనా**తి ఛపి ఞాణాని సఙ్ఖిపిత్వా వుత్తేన ఞాణేన. **ఖయధమ్మ**న్తిఆదినా హి పకారేన పవత్తఞాణస్స దస్సనం, ఞాణవిపస్సనాదస్సనతో విపస్సనాపటివిపస్సనాదస్సనమత్తమేవాతి న తం అఙ్గన్తి అధిప్పాయో. పాళియం పన సబ్బత్థ ఞాణవచనేన అఙ్గానం వుత్తత్తా **నిరోధధమ్మన్తి ఞాణన్తి ఇతి**-సద్దేన పకాసేత్వా వుత్తం విపస్సనాఞాణం సత్తమం ఞాణన్తి అయమత్థో దిస్సతి. న హి యమ్పి తం ధమ్మట్ఠితిఞాణం, తమ్పి ఞాణన్తి సమ్బన్ధో హోతి తంఞాణగ్గహణే ఏతస్మిం ఞాణభావదస్సనస్స అనధిప్పేతత్తా, ‘‘ఖయధమ్మం…పే.… నిరోధధమ్మ’’న్తి ఏతేసం సమ్బన్ధాభావప్పసఙ్గతో చాతి.

సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౮.) అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౮. విహారితబ్బట్ఠేనాతి పచ్చనీకధమ్మే, దుక్ఖం వా విచ్ఛిన్దిత్వా పవత్తేతబ్బట్ఠేన.

అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౧౦.) దసకనిద్దేసో

పఠమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౯. అవిజ్జమానం ఠానం **అట్ఠానం,** నత్థి ఠానన్తి వా **అట్ఠానం**. ఏస ‘‘**అనవకాసో**’’తి ఏత్థాపి నయో. తదత్థనిగమనమత్తమేవ హి ‘‘నేతం ఠానం విజ్జతీ’’తి వచనన్తి. అసుఖే సుఖన్తి దిట్ఠివిపల్లాసోవ ఇధ సుఖతో ఉపగమనస్స ఠానన్తి అధిప్పేతన్తి దస్సేన్తో ‘‘**ఏకన్త…పే.… అత్తదిట్ఠివసేనా**’’తి పధానదిట్ఠిమాహ. భేదానురూపస్స సావనం **అనుస్సావనం,** భేదానురూపేన వా వచనేన విఞ్ఞాపనం.

లిఙ్గే పరివత్తే చ సో ఏవ ఏకకమ్మనిబ్బత్తితో భవఙ్గప్పబన్ధో జీవితిన్ద్రియప్పబన్ధో చ, నాఞ్ఞోతి ఆహ ‘‘**అపి పరివత్తలిఙ్గ**’’న్తి. **అయం పఞ్హో**తి ఞాపనిచ్ఛానిబ్బత్తా కథా.

సఙ్గామచతుక్కం సపత్తవసేన యోజేతబ్బం. సబ్బత్థ చ పురిమం అభిసన్ధిచిత్తం అప్పమాణం, వధకచిత్తం పన తదారమ్మణఞ్చ జీవితిన్ద్రియం ఆనన్తరియానానన్తరియభావే పమాణన్తి దట్ఠబ్బం. **పుథుజ్జనస్సేవ తం దిన్నం హోతి**. కస్మా? యథా వధకచిత్తం పచ్చుప్పన్నారమ్మణమ్పి జీవితిన్ద్రియప్పబన్ధవిచ్ఛేదనవసేన ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తతి, న ఏవం

చాగచేతనా. సా హి చజితబ్బం ఆరమ్మణం కత్వా చజనమత్తమేవ హోతి, అఞ్ఞసకకరణఞ్చ తస్స చజనం, తస్మా యస్స తం సకం కతం, తస్సేవ దిన్నం హోతీతి.

సణ్ఠ...పే.... కప్పవినాసేయేవ ముచ్చతీతి ఇదం కప్పట్ఠకథాయ న సమేతి. తత్థ హి **అట్ఠకథాయం** (కథా॰ అట్ఠ॰ ౬౫౪-౬౫౭) వుత్తం "ఆపాయికోతి ఇదం సుత్తం యం సో ఏకం కప్పం అసీతిభాగే కత్వా తతో ఏకభాగమత్తం కాలం తిట్ఠేయ్య, తం ఆయుకప్పం సన్ధాయ వుత్త"న్తి. **కప్పవినాసేయేవా**తి పన ఆయుకప్పవినాసేయేవాతి అత్థే సతి నత్థి విరోధో. ఏత్థ చ **సణ్ఠహన్తే**తి ఇదం స్వే వినస్సిస్సతీతి వియ అభూతపరికప్పవసేన వుత్తం. **ఏకదివసమేవ పచ్చతి** తతో పరం కప్పాభావేన ఆయుకప్పస్సపి అభావతోతి అవిరోధతో అత్థయోజనా దట్ఠబ్బా.

పకతత్తోతి అనుక్ఖిత్తో. **సమానసంవాసకో**తి అపారాజికో.

కిం పన తన్తి యో సో "నియతో"తి వుత్తో, తం కిం నియమేతీతి అత్థో. తస్సేవ పన యథాపుచ్ఛితస్స నియతస్స మిచ్ఛత్తసమ్మత్తనియతధమ్మానం వియ సభావతో విజ్జమానతం యథాపుచ్ఛితఞ్చ నియామకహేతుం పటిసేధేత్వా యేన "నియతో"తి "సత్తక్ఖత్తుపరమాదికో"తి చ వుచ్చతి, తం యథాధిప్పేతకారణం దస్సేతుం **"సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి"**తిఆదిమాహ. జాతస్స కుమారస్స వియ అరియాయ జాతియా జాతస్స **నామమత్తమేతం** నియతసత్తక్ఖత్తుపరమాదికం, నియతానియతభేదం నామన్తి అత్థో. యది పుబ్బహేతు నియామకో, సోతాపన్నో చ నియతోతి సోతాపత్తిమగ్గతో ఉద్ధం తిణ్ణం మగ్గానం ఉపనిస్సయభావతో పుబ్బహేతుకిచ్చం, తతో పుబ్బే పన పుబ్బహేతుకిచ్చం నత్థీతి సోతాపత్తిమగ్గస్స **ఉపనిస్సయాభావో ఆపజ్జతి**. యది హి తస్సపి పుబ్బహేతు ఉపనిస్సయో సియా, సో చ నియామకోతి సోతాపత్తిమగ్గుప్పత్తితో పుబ్బే ఏవ నియతో సియా, తఞ్చ అనిట్ఠం, తస్మాస్స పుబ్బహేతునా అహేతుకతా ఆపన్నాతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ **"ఇచ్చస్స అహేతు అప్పచ్చయా నిబ్బత్తిం పాపుణాతీ"**తి.

పటిలద్ధమగ్గో సోతాపత్తిమగ్గో, తేనేవ సత్తక్ఖత్తుపరమాదినియమే సతి సత్తమభవాదితో ఉద్ధం పవత్తనకస్స దుక్ఖస్స మూలభూతా కిలేసా తేనేవ ఖీణాతి ఉపరి తయో మగ్గా అకిచ్చకా హోన్తీతి అత్థో. యది ఉపరి తయో మగ్గా సత్తక్ఖత్తుపరమాదికం నియమేన్తి, తతో చ అఞ్ఞో సోతాపన్నో నత్థీతి సోతాపత్తిమగ్గస్స అకిచ్చకతా నిప్పయోజనతా ఆపజ్జతీతి అత్థో. అథ సక్కాయదిట్ఠాదిప్పహానం దస్సనకిచ్చం, తేసం పహానేన సత్తక్ఖత్తుపరమాదితాయ భవితబ్బం. సా చుపరిమగ్గేహి ఏవ హోతీతి సత్తమభవాదితో ఉద్ధం పవత్తితో తేన వినా వుట్ఠానే సక్కాయదిట్ఠాదిప్పహానేన చ తేన వినా భవితబ్బన్తి ఆహ **"పఠమమగ్గేన చ అనుప్పజ్జిత్వావ కిలేసా ఖేపేతబ్బా హోన్తీ"**తి. **న అఞ్ఞో కోచి నియమేతీ**తి నామకరణనిమిత్తతో విపస్సనాతో అఞ్ఞో కోచి నియామకో నామ నత్థీతి అత్థో. విపస్సనావ నియమేతీతి చ నామకరణనిమిత్తతంయేవ సన్ధాయ వుత్తం. తేనేవాహ **"ఇతి సమ్మాసమ్బుద్ధేన గహితనామమత్తమేవ త"**న్తి.

న ఉప్పజ్జన్తీతి పన అత్థీతి "న మే ఆచరియో అత్థి, సదిసో మే న విజ్జతీ"తిఆదిం (మ॰ ని॰ ౧.౨౮౫; ౨.౩౪౧; మహావ॰ ౧౧; కథా॰ ౪౦౫) ఇమిస్సా లోకధాతుయా ఠత్వా వదన్తేన భగవతా "కిం పనావుసో సారిపుత్త, అత్థేతరహి అఞ్ఞే సమణా వా బ్రాహ్మణా వా భగవతా సమసమా సమ్బోధియన్తి ఏవం పుట్ఠాహం, భన్తే, నోతి వదేయ్య"న్తి (దీ॰ ని॰ ౩.౧౬౧) వత్వా తస్స కారణం దస్సేతుం "అట్ఠానమేతం అనవకాసో, యం ఏకిస్సా లోకధాతుయా ద్వే అరహన్తో సమ్మాసమ్బుద్ధా"తి (మ॰ ని॰

૩.౧౨౫) ఇమం సుత్తం దస్సేన్తేన ధమ్మసేనాపతినా చ బుద్ధక్ఖేత్తభూతం ఇమం లోకధాతుం ఠపేత్వా అఞ్ఞత్థ అనుప్పత్తి వుత్తా హోతీతి అధిప్పాయో.

“యో పన భిక్ఖూ”తిఆదినా వుత్తాని సిక్ఖాపదాని **మాతికా,** తాయ అన్తరహితాయ నిదానుద్దేససఙ్ఖాతే పాతిమోక్ఖే పబ్బజ్జూపసమ్పదాకమ్మేసు చ **సాసనం తిట్ఠతీ**తి అత్థో. పాతిమోక్ఖే వా అన్తోగధా పబ్బజ్జా ఉపసమ్పదా చ తదుభయాభావే పాతిమోక్ఖాభావతో, తస్మా పాతిమోక్ఖే, తాసు చ **సాసనం తిట్ఠతీ**తి వుత్తం. **ఓసక్కితం నామా**తి పచ్ఛిమపటివేధసీలభేదద్వయం ఏకతో కత్వా తతో పరం వినట్ఠం నామ హోతీతి అత్థో.

తాతి రస్మియో. **కారుఞ్ఞ**న్తి పరిదేవనకారుఞ్ఞం.

అనచ్ఛరియత్తాతి ద్వీసు ఉప్పజ్జమానేసు అచ్ఛరియత్తాభావదోసతోతి అత్థో. **వివాదభావతో**తి వివాదాభావత్థం ద్వే న ఉప్పజ్జన్తీతి అత్థో.

ఏకం బుద్ధం ధారేతీతి **ఏకబుద్ధధారణీ.** ఏతేన ఏవంసభావా ఏతే బుద్ధగుణా, యేన దుతియబుద్ధగుణే ధారేతుం అసమత్థా అయం లోకధాతూతి దస్సేతి. పచ్చయవిసేసనిప్ఫన్నానఞ్హి ధమ్మానం సభావవిసేసో న సక్కా ధారేతున్తి. సమం ఉద్ధం పజ్జతీతి **సముపాదికా,** ఉదకస్సోపరి సమం గామినీతి అత్థో. **ద్విన్నమ్పీ**తి ద్వేపి, ద్విన్నమ్పి వా సరీరభారం. **ఛాదేన్త**న్తి రోచయమానం. **సకిం భుత్తోవా**తి ఏకమ్పి ఆలోపం అజ్ఝోహరిత్వావ మరేయ్యాతి అత్థో.

అతిధమ్మభారేనాతి ధమ్మేన నామ పథవీ తిట్ఠేయ్య, సా కిం తేనేవ చలతీతి అధిప్పాయో. పున థేరో “రతనం నామ లోకే కుటుమ్బం సన్ధారేన్తం అభిమతఞ్చ లోకేన అత్తనో గరుసభావతాయ సకటభఙ్గస్స కారణం అతిభారభూతం దిట్ఠం. ఏవం ధమ్మో చ హితసుఖవిసేసేహి తంసమఙ్గినం ధారేన్తో అభిమతో చ విఞ్ఞూహి గమ్భీరాప్పమేయ్యభావేన గరుసభావత్తా అతిభారభూతో పథవీచలనస్స కారణం హోతీ”తి దస్సేన్తో **“ఇధ, మహారాజ, ద్వే సకటా”**తిఆదిమాహ. **ఏకస్సా**తి ఏకస్మా, ఏకస్స వా సకటస్స రతనం, తస్మా సకటతో గహేత్వాతి అత్థో. **ఓసారిత**న్తి పవేసితం ఆహటం వుత్తన్తి అత్థో.

సభావపకతికాతి అకిత్తిమపకతికాతి అత్థో. **కారణమహన్తత్తా**తి మహన్తేహి పారమితాకారణేహి బుద్ధగుణానం నిబ్బత్తితోతి వుత్తం హోతి. పథవీఆదయో మహన్తా అత్తనో అత్తనో విసయే ఏకేకావ, ఏవం సమ్మాసమ్బుద్ధోపి మహన్తో అత్తనో విసయే ఏకో ఏవ. కో చ తస్స విసయో? యావతకం ఞేయ్యం, ఏవం ఆకాసో వియ అనన్తవిసయో భగవా ఏకో ఏవ హోతీతి వదన్తో లోకధాత్వన్తరేసుపి దుతియస్స అభావం దస్సేతి.

పుబ్బభాగే ఆయూహనవసేన **ఆయూహనసమఙ్గితా** సన్నిట్ఠానచేతనావసేన **చేతనాసమఙ్గితా** చ వేదితబ్బా, సన్తతిఖణవసేన వా. **విపాకారహ**న్తి దుతియభవాదీసు విపచ్చనపకతితం సన్ధాయ వదతి. **చలతీ**తి పరివత్తతి. సునఖేహి వజనసీలో **సునఖవాజికో.**

పఠమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౦. గతితో అఞ్ఞా గతిసమ్పత్తి నామ నత్థీతి దస్సేన్తో "**సమ్పన్నా గతీ**"తి ఆహ. మహాసుదస్సనాదిసురాజకాలో పఠమకప్పికాదిసుమనుస్సకాలో చ **కాలసమ్పత్తి**.

ఏకన్తం కుసలస్సేవ ఓకాసోతి ఇదం యదిపి కోచి కాయసుచరితాదిపయోగసమ్పత్తియం ఠితం బాధేయ్య, తం పన బాధనం బాధకస్సేవ ఇస్సాదినిమిత్తేన విపరీతగ్గాహేన జాతం. సా పయోగసమ్పత్తి సభావతో సుఖవిపాకస్సేవ పచ్చయో, న దుక్ఖవిపాకస్సాతి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తం. మక్కటో భత్తపుటం బన్ధట్ఠానే ముఞ్చిత్వా భుఞ్జితుం న జానాతి, యత్థ వా తత్థ వా భిన్దిత్వా వినాసేతి, ఏవం అనుపాయఞ్ఞూపి భోగే. **సుసానే ఛడ్డేత్వా**తిఆదినా ఘాతేత్వా ఛడ్డితస్స వుట్ఠానాభావో వియ అపాయతో వుట్ఠానాభావోతి దస్సేతి.

"పచ్చరీ"తిపి **ఉళుమ్పస్స** నామం, తేన ఏత్థ కతా "మహాపచ్చరీ"తి వుచ్చతి. **ఉదకే మరణం థలే మరణఞ్చ ఏకమేవా**తి కస్మా వుత్తం, నను సక్కేన "సముద్దారక్ఖం కరిస్సామీ"తి వుత్తన్తి? సచ్చం వుత్తం, జీవితస్స లహుపరివత్తితం పకాసేన్తేహి థేరేహి ఏవం వుత్తం, లహుపరివత్తితాయ జీవితహేతు న గమిస్సామాతి అధిప్పాయో. అథ వా **ఉదకే**తి నాగదీపం సన్ధాయ వుత్తం, **థలే**తి జమ్బుదీపం.

థేరో న దేతీతి కథమహం ఏతేన ఞాతో, కేనచి కిఞ్చి ఆచిక్ఖితం సియాతి సఞ్ఞాయ న అదాసి. తేనేవ "మయమ్పి న జానామా"తి వుత్తం. **అపరస్సా**తి అపరస్స భిక్ఖునో పత్తం ఆదాయ…పే.… థేరస్స హత్థే ఠపేసీతి యోజనా. **అనాయతనే**తి నిక్కారణే, అయుత్తే వా నస్సనట్ఠానే. **తువం అత్తానం రక్ఖేయ్యాసి,** మయం పన మహల్లకత్తా కిం రక్ఖిత్వా కరిస్సామ, మహల్లకత్తా ఏవ చ రక్ఖితుం న సక్ఖిస్సామాతి అధిప్పాయో. అనాగామిత్తా వా థేరో అత్తనా వత్తబ్బం జానిత్వా ఓవదతి.

సమ్మాపయోగస్స గతమగ్గోతి సమ్మాపయోగేన నిప్ఫాదితత్తా తస్స సఞ్జాననకారణన్తి అత్థో.

భూతమత్థం కత్వా అభూతోపమం కథయిస్సతీతి అధిప్పాయో. **మనుస్సా**తి భణ్డాగారికాదినియుత్తా మనుస్సా మహన్తత్తా **సమ్పటిచ్ఛితుం నాసక్ఖింసు**.

దుతియబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౧. **అఞ్చితా**తి గతా. **పేచ్చా**తి పున, మరిత్వాతి వా అత్థో. **ఉస్సన్నత్తా**తి వితక్కబహులతాయ ఉస్సన్నత్తాతి వదన్తి, సూరతాదీహి వా **ఉస్సన్నత్తా. దిబ్బన్తీ**తి కీళన్తి.

సఞ్జీవకాళసుత్తసఙ్ఘాతరోరువమహారోరువతాపనమహాతాపనఅవీచియో **అట్ఠ మహానిరయా**. ఏకేకస్స చత్తారి ద్వారాని, ఏకేకస్మిం ద్వారే చత్తారో చత్తారో గూథనిరయాదయోతి ఏవం **సోళస ఉస్సదనిరయే** వణ్ణయన్తి.

సక్కసుయామాదయో వియ **జేట్ఠకదేవరాజా**. పజాపతివరుణఈసానాదయో వియ దుతియాదిట్ఠానన్తరకారకో **పరిచారకో** హుత్వా.

తతియబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుత్థబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౨. **కప్పోతి** ద్వేధాభూతగ్గో. ఏత్థ చ బీజాదిధాతునానత్తవసేన ఖన్ధాదిధాతునానత్తం వేదితబ్బం.

చతుత్థబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౩. **అజ్ఝాసయధాతూతి** అజ్ఝాసయసభావో. యథా గూథాదీనం ధాతుసభావో ఏసో, యం గూథాదీహేవ సంసన్దతి, ఏవం పుగ్గలానం అజ్ఝాసయస్సేవేస సభావో, యం దుస్సీలాదయో దుస్సీలాదికేహేవ సంసన్దన్తీతి వుత్తం హోతి. **భిక్ఖూపి ఆహంసూతి** అఞ్ఞమఞ్ఞం ఆహంసు. ఆవునో ఇమే మనుస్సా "యథాసభాగేన పరిభుఞ్జథా"తి వదన్తా అమ్హే సభాగాసభాగే విదిత్వా హీనజ్ఝాసయపణీతజ్ఝాసయతం పరిచ్ఛిన్దిత్వా ధాతుసంయుత్తకమ్మే ఉపనేన్తి తస్స పయోగం దట్ఠుకామాతి అత్థో, ఏవం సభాగవసేనేవ అజ్ఝాసయధాతుపరిచ్ఛిన్దనతో అజ్ఝాసయధాతుసభాగవసేన నియమేతీతి అధిప్పాయో.

పఞ్చమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఛట్ఠబలనిద్దేసవణ్ణనా

చరితన్తి ఇధ దుచ్చరితం సుచరితన్తి వుత్తం. అప్పరజం అక్ఖం ఏతేసన్తి **అప్పరజక్ఖాతి** అత్థో విభావితో, అప్పరజం అక్ఖిమ్హి ఏతేసన్తి **అప్పరజక్ఖాతిపి** సద్దత్థో సమ్భవతి. ఏత్థ చ ఆసయజాననాదినా యేహి ఇన్ద్రియేహి పరోపరేహి సత్తా కల్యాణపాపాసయాదికా హోన్తి, తేసం జాననం విభావేతీతి వేదితబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఆసయానుసయఞాణానం విసుం అసాధారణతా, ఇన్ద్రియపరోపరియత్తనానాధిముత్తికతాఞాణానం విసుం బలతా చ సిద్ధా హోతి.

౮౧౫. **యదరియాతి** యే అరియా. **ఆవసింసూతి** నిస్సాయ వసింసు. కే పన తే? "ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు పఞ్చఙ్గవిప్పహీనో హోతి ఛళఙ్గసమన్నాగతో ఏకారక్ఖో చతురాపస్సేనో పనుణ్ణపచ్చేకసచ్చో సమవయసట్ఠేసనో అనావిలసఙ్కప్పో పస్సద్ధకాయసఙ్ఖారో సువిముత్తచిత్తో సువిముత్తపఞ్ఞో"తి (దీ. ని. ౩.౩౪౮; అ. ని. ౧౦.౧౯) ఏవం వుత్తా. ఏతేసు పఞ్చఙ్గవిప్పహీనపచ్చేకసచ్చపనోదనఏసనాసమవయసజ్జనాని "సఙ్ఖాయేకం పటిసేవతి అధివాసేతి పరివజ్జేతి వినోదేతీ"తి (మ. ని. ౨.౧౬౮) వుత్తేసు అపస్సేనేసు వినోదనఞ్చ మగ్గకిచ్చానేవ, ఇతరే చ మగ్గేనేవ సమిజ్ఝన్తి. తేనాహ "**ఏతఞ్హి సుత్తం...పే.... దీపేతీ**"తి.

౮౧౬. ఆరమ్మణసన్తానానుసయనేసు ఇట్ఠారమ్మణే ఆరమ్మణానుసయనేన **అనుసేతి. ఆచిణ్ణసమాచిణ్ణాతి** ఏతేన సమన్తతో వేఠేత్వా వియ ఠితభావేన అనుసయితతం దస్సేతి. భవస్సపి వత్థుకామత్తా, రాగవసేన వా సమానత్తా "**భవరాగానుసయో...పే.... సఙ్గహితో**"తి ఆహ.

౮౧౮. "పణీతాధిముత్తికా తిక్ఖిన్ద్రియా, ఇతరే ముదిన్ద్రియా"తి ఏవం ఇన్ద్రియవిసేసదస్సనత్థమేవ అధిముత్తిగ్గహణన్తి ఆహ "**తిక్ఖిన్ద్రియముదిన్ద్రియభావదస్సనత్థ**"న్తి.

౮౧౯. **పహానక్కమవసేనా**తి ఏత్థ పహాతబ్బపజహానక్కమో పహానక్కమోతి దట్ఠబ్బో, యస్స పహానేన భవితబ్బం, తం తేనేవ పహానేన పఠమం వుచ్చతి, తతో అప్పహాతబ్బన్తి అయం వా పహానక్కమో.

౮౨౦. మగ్గస్స ఉపనిస్సయభూతాని ఇన్ద్రియాని **ఉపనిస్సయఇన్ద్రియాని**.

౮౨౬. నిబ్బుతిఛన్దరహితత్తా **అచ్ఛన్దికట్ఠానం పవిట్ఠా**. యస్మిం భవఙ్గే పవత్తమానే తంసన్తతియం లోకుత్తరం నిబ్బత్తతి, తం తస్స **పాదకం**.

ఛట్ఠబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సత్తమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౨౮. **నిద్దాయిత్వా**తి కమ్మట్ఠానం మనసి కరోన్తో నిద్దం ఓక్కమిత్వా పటిబుద్ధో సమాపత్తిం సమాపన్నో వియాతి అత్థో. నీవరణాదీహి విసుద్ధచిత్తసన్తతి ఏవ **చిత్తమఞ్జూసా**, సమాధి వా, కమ్మట్ఠానం వా. **చిత్తం ఠపేతు**న్తి సమాపత్తిచిత్తం ఠపేతుం. సఞ్ఞావేదయితానం అపగమో ఏవ **అపగమవిమోక్ఖో**.

సఞ్ఞామనసికారానం కామాదిదుతియజ్ఝానాదిపక్ఖన్దనాని "**హానభాగియవిసేసభాగియధమ్మా**"తి దస్సితాని, తేహి పన ఝానానం తంసభావతా ధమ్మ-సద్దేన వుత్తా. పగుణభావవోదానం **పగుణవోదానం**. తదేవ పఠమజ్ఝానాదీహి వుట్ఠహిత్వా దుతియజ్ఝానాదిఅధిగమస్స పచ్చయత్తా "**వుట్ఠానం నామా**"తి వుత్తం. "వోదానమ్పి వుట్ఠానం, తమ్హా తమ్హా సమాధిమ్హా వుట్ఠానమ్పి వుట్ఠాన"న్తి ఇమాయ వుట్ఠానపాళియా అసఙ్గహితత్తా నిరోధసమాపత్తియా వుట్ఠానం "**పాళిముత్తకవుట్ఠానం నామా**"తి వుత్తం. యే పన "నిరోధతో ఫలసమాపత్తియా వుట్ఠాన"న్తి పాళి నత్థీతి వదేయ్యుం, తే "నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౭) ఇమాయ పాళియా పటిసేధేతబ్బా.

సత్తమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దసమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౩౧. రాగాదీహి చేతసో విముత్తిభూతో సమాధి **చేతోవిముత్తి**. పఞ్ఞావ విముత్తి **పఞ్ఞావిముత్తి**. **కమ్మన్తరవిపాకన్తరమేవా**తి కమ్మన్తరస్స విపాకన్తరమేవాతి అత్థో. చేతనాచేతనాసమ్పయుత్తకధమ్మే నిరయాదినిబ్బానగామినిపటిపదాభూతే కమ్మన్తి గహేత్వా ఆహ "**కమ్మపరిచ్ఛేదమేవా**"తి. **అప్పేతుం న సక్కోతి** అట్ఠమనవమబలాని వియ, తంసదిసం ఇద్ధివిధఞాణం వియ వికుబ్బితుం. ఏతేన దసబలసదిసతఞ్చ వారేతి, ఝానాదిఞాణం వియ వా అప్పేతుం వికుబ్బితుఞ్చ. యదిపి హి ఝానాదిపచ్చవేక్ఖణఞాణం సత్తమబలన్తి తస్స సవితక్కసవిచారతా వుత్తా, తథాపి ఝానాదీహి వినా పచ్చవేక్ఖణా నత్థీతి ఝానాదిసహగతం ఞాణం తదన్తోగధం కత్వా ఏవం

వుత్తన్తి వేదితబ్బం. అథ వా సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం ఝానాదికిచ్చం వియ న సబ్బం బలకిచ్చం కాతుం సక్కోతీతి దస్సేతుం ‘‘**తఞ్హి ఝానం హుత్వా అప్పేతుం ఇద్ధి హుత్వా వికుబ్బితుఞ్చ న సక్కోతీ**’’తి వుత్తం, న పన కస్సచి బలస్స ఝానఇద్ధిభావతోతి దట్ఠబ్బం.

దసమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఞాణవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౬. ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గో

౧. ఏకకమాతికాదివణ్ణనా

౮౩౨. "తేత్తింసతి తికా"తి వుత్తం, తే పన **పఞ్చతింస**. తథా "పురిసమలాదయో అట్ఠ నవకా"తి వుత్తం, తే పన **ఆఘాతవత్థుఆదయో నవ**. యే "ద్వే అట్ఠారసకా"తిఆదిమ్హి వుత్తా, తే ఏవ "ఇతి అతీతాని ఛత్తింసా"తిఆదినా తయో ఛత్తింసకా కతాతి ఆహ "**ఛ అట్ఠారసకా**"తి, ద్వాసట్ఠి పన దిట్ఠిగతాని అఞ్ఞత్థ వుత్తభావేనేవ ఇధ నిక్ఖిత్తానీతి న గహితానీతి దట్ఠబ్బాని.

ఏకకమాతికాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౧.) ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౪౩-౮౪౪. **అత్థి పటిచ్చం నామాతి** యథా "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చా"తిఆదీసు నిస్సయాదిపచ్చయభావేన పటిచ్చాతి వుత్తం, న తథా ఇధ ఖత్తియాదిజాతీనం పరమత్థతో అవిజ్జమానానం నిస్సయాదిపచ్చయత్తస్స అభావా. యేసు పన ఖన్ధేసు సన్తేసు ఖత్తియాదిసమ్ముతి హోతి, తేసం అబ్బోచ్ఛిన్నతావ ఖత్తియాదిజాతియా అత్థితా, సా ఇధ పటిచ్చ-సద్దేన విభావితాతి అత్థో. **ఏకిస్సా సేణియాతి** అసమ్భిన్నాయాతి అత్థో.

పఞ్చవిస్సజ్జనాదికిరియాసు పురతో కరణం **పురేక్ఖారో. నిక్ఖేపరాసీతి** నిధానరాసి. **పత్థటాకిత్తినోతి** విత్థిణ్ణాకిత్తినో. **రత్తఞ్ఞుమదోతి** పురాణఞ్ఞుతామదోతి వదన్తి. చిరరత్తిజాతేన, చిరరత్తిపబ్బజితేన వా జానితబ్బస్స, రత్తీనమేవ వా జాననమదో. **ఉపట్ఠాపకమానోతి** ఆణాకరణమానో. ఆణాకరణఞ్హి విచారణం ఇధ "**యసో**"తి వుత్తన్తి. పరిమణ్డలత్తభావనిస్సితో మానో **పరిణాహమదో**. సరీరసమ్పత్తిపారిపూరియా మదో **పారిపూరిమదో**.

౮౪౫. వత్థునా వినాపి వత్తబ్బతాయ **అవత్థుకం,** న వత్థునో అభావా.

౮౪౬. చిత్తస్స వోస్సజ్జనన్తి చిత్తస్స సతితో ముచ్చనం, కాయదుచ్చరితాదీసు పక్ఖన్దనం వా **వోస్సగ్గో. పతిట్ఠాభావోతి** కుసలకరణే అట్ఠానం, అనుట్ఠానన్తి అత్థో. పమాదసఙ్ఖాతస్స **అత్థస్స** కాయదుచ్చరితే చిత్తస్స వోస్సగ్గో పాణాతిపాతే మిచ్ఛాదిట్ఠియం కోధే ఉపనాహేతి ఏవమాదికో పరియాయో అపరియన్తో, తదత్థతప్పరియాయప్పకాసకో వోస్సగ్గనిస్సగ్గాదికో బ్యఞ్జనపరియాయో చాతి సబ్బం తం సఙ్ఖిపిత్వా ఏవరూపోతి ఇదం ఆకారనిదస్సనం సబ్బపరియాయస్స వత్తుం అసక్కుణేయ్యత్తా కతన్తి దస్సేన్తో ఆహ "**పరియన్తాభావతో**"తి. **విస్సట్ఠాకారోతి** సతియా పచ్చనీకభూతే చత్తారో ఖన్ధే దస్సేతి.

౮౪౭. చిత్తస్స థద్ధతా తథాపవత్తచిత్తమేవాతి వదన్తి, మానవిసేసో వా దట్ఠబ్బో. ఉపసఙ్కమనే వన్దితబ్బం హోతీతి **పరియన్తేనేవ చరతి**.

౮౪౮. "ఆపత్తిం ఆపన్నోసీ"తి వుత్తే "ఆవుసో, త్వం ఆపన్నోసీ"తిఆదినా తేన వుత్తం తస్సేవ ఉపరి ఖిపనవసేన "**పటిప్ఫరిత్వా**"తి వదన్తి. "తస్మిం నామ దలిద్దే, అకుసలే వా ఇదం కరోన్తే అహం కస్మా న కరోమీ"తి ఏవం ఇధ పటిప్ఫరణం

యుత్తం. కరణస్స ఉత్తరకిరియా **కరణుత్తరియం. అకుసలపక్ఖో** ఏసాతి సారమ్భోతి అధిప్పాయో.

౮౪. అతిచ్చ ఇచ్ఛతీతి అతిచ్ఛిచ్ఛో, తస్స భావో అతిచ్ఛిచ్ఛతాతి వత్తబ్బే చ్ఛి-కారలోపం కత్వా "**అతిచ్ఛతా**"తి వుత్తం. **అత్రిచ్ఛతాతి** చ సా ఏవ వుచ్చతీతి. తత్రాపి నేరుత్తికవిధానేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా. యథాలద్ధం వా అతిక్కమిత్వా అత్ర అత్ర ఇచ్ఛనం **అత్రిచ్ఛతా,** సా ఏవ ర-కారస్స త-కారం కత్వా "**అతిచ్ఛతా**"తి వుత్తా.

అత్రిచ్ఛన్తి అతిచ్ఛం, అత్ర వా ఇచ్ఛన్తో. కేన? **అతిలోభేన** అతిలోభమిచ్ఛాసఙ్ఖాతేన **అతిలోభమదేన** చ. అత్తనో హితం **అత్తాతి** వుత్తం. **హాయతి** జీరతి, ఆదిణ్ణో వా **అత్తా,** పత్తో వా **అత్తా,** నం జీరతి చన్దకిన్నరిం పత్థయిత్వా అసితాభూదేవియా విహీనో వియ.

ఇచ్ఛాహతస్సాతి ఇచ్ఛాయ ఉపద్దుతస్స, ముద్దితస్స వా.

అతిహీళయానోతి అవమఞ్ఞమానో. **మలకన్తి** ఏవంనామకం జనపదం, అబ్భోకాసం వా. **కోదణ్డకేనాతి** కుదణ్డకేన రస్సదణ్డకేన. గద్దులేనాతి చ వదన్తి. **రుహిరమక్ఖితఙ్గోతి** రుహిరసిన్నగత్తో.

౮౫. జానన్తస్సేవ భియ్యో భియ్యో చోదేన్తో వియ **సమ్భావేతుకామో హోతి. పచ్చయేతి** ఉపాదానాదిపచ్చయే.

౮౬. యే పతిరూపేన వఞ్చేన్తి, తే **గణ్ఠికా,** దురాచారేన వా గణ్ఠిభూతా. **గణ్ఠికపుత్తా నామ గణ్ఠికా ఏవ హోన్తి, తేన** సద్ధివిహారికా గణ్ఠికభావేన "**థేరో...పే.... దీఘచఙ్కమే విహరతీ**"తి వదన్తి.

వట్టతి భన్తేతి అయమ్పి ఏకో పకారో, లాభినా ఏవ పన సక్కా ఞాతున్తి అత్తనో సమాపత్తిలాభితం సూచేతీతి అత్థో. **పఞ్చత్తయం** నామ ఉపరిపణ్ణాసకే దుతియసుత్తం (మ. ని. ౩.౨౧ ఆదయో). తస్స గమ్భీరత్తా వదతి "**పఞ్చత్తయం ఓలోకేన్తస్సా**"తి.

౮౭. సిఙ్గన్తి సిఙ్గారం. తఞ్హి కుసలస్స విజ్ఝనతో సమాసేవితతాయ సీసే పరిక్ఖతం సునిఖతం విసాణం వియ, ధిరత్తా చ సిఙ్గం వియాతి సిఙ్గం, తం పనత్థతో రాగో.

౮౮. తేమనకరణత్థే **తిన్తిణ**-సద్దో దట్ఠబ్బో. **ఖీయనన్తి** చ యేన లోభేన పరం మమన్తి వదన్తం ఖీయతి, సో వుత్తో. **ఖీయనం** భణ్డనన్తి చ వదన్తి. **తిన్తిణన్తి** వా లోలుప్పమిచ్చేవ వుత్తం హోతి. సఞ్ఞా-సద్దో హి ఏసో లోలుప్పవాచకోతి.

౮౯. ఊరుప్పమాణాపీతి ఏతేన మహన్తఘనభావేన అపూతితం దస్సేతి. **అథవాతిఆదినా** చీవరమణ్డనాదీనం విసేసనాని "ఇమస్స వా పూతికాయస్స బాహిరానం వా పరిక్ఖారానం మణ్డనా"తిఆదీనీతి దస్సేతి. చీవరేన హి మణ్డనా **చీవరమణ్డనా,** చీవరస్స వా మణ్డనా **చీవరమణ్డనా,** ఏవం **పత్తమణ్డనా సేనాసనమణ్డనా** చాతి అధిప్పాయో. ఊనట్ఠానపూరణం ఛవిరాగసుసణ్ఠానాదికరణఞ్చ చీవరాదీసు కాయే చ యథాయోగం యోజేతబ్బం. **తదహుజాతదారకో వియ హోతీతి** దారకచాపల్యం న ముఞ్చతీతి అత్థో.

౮౩౩. సదిసా అనురూపా భత్తి సభాగో, న సభాగో అసభాగో, మానథద్ధతా, విరోధో వా. తేనస్స మాతాదీసు వత్తనం **అసభాగవుత్తితా**. ఏవంవిధానం మానాధికానం అకుసలానమిదం నామం.

౮౩౪. పరితస్సితాతి సఙ్కమ్పనా, ఉక్కణ్ఠితస్స వా తస్స తస్స తణ్హాయనా.

౮౩౫. కుసలకరణే కాయస్స అవిప్ఫారికతా లీనతా **జాతిఆలస్యం,** న రోగఉతుభోజనాదీహి కాయగేలఞ్ఞం **తన్దీ** నామ, అథ ఖో పకతిఆలస్యన్తి అత్థో. **కాయాలసియ**న్తి నామకాయస్స ఆలసియం, తదేవ రూపకాయస్సాపీతి దట్ఠబ్బం.

౮౩౮. అచ్చసనాదీహి ఉప్పన్నధాతుక్ఖోభనిమిత్తం ఆలసియం **విజమ్భితా**.

౮౩౯. భత్తనిమిత్తేన ఉప్పన్నం ఆలస్యం **భత్తసమ్మదో.**

౮౪౦. ఇమేహి పనాతి చిత్తస్స అకల్యతాదీహి. సబ్బత్థ **కిలేసవసేనాతి** థినమిద్ధకారణానం రాగాదీనం వసేనాతి దట్ఠబ్బం.

౮౪౧. సమ్మాఆజీవతో అపేతో కతోతి **అపకతో**. సో ఆజీవుపద్దవేన ఉపద్దుతోతి కత్వా ఆహ ''**ఉపద్దుతస్సాతి అత్థో**''తి.

తివిధమ్పి తం తత్థ ఆగతం తస్స నిస్సయభూతాయ ఇమాయ పాళియా **దస్సేతు**న్తి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో.

పాపణికానీతి ఆపణతో ఛడ్డితాని. **నన్తకానీ**తి అన్తరహితాని, చీరాని వా. గిలానస్స పచ్చయభూతా భేసజ్జసఙ్ఖాతా జీవితపరిక్ఖారా **గిలానపచ్చయభేసజ్జపరిక్ఖారా. పూతిముత్త**న్తి పురాణస్స అపురాణస్స చ సబ్బస్స గోముత్తస్సేతం నామం. పూతిభావేన ఛడ్డితోసధన్తిపి కేచి.

అగబ్భికా ఏకద్వారా దీఘసాలా కిర **ఉద్దణ్డో**. కుచ్ఛితరజభూతాయ పాపిచ్ఛతాయ నిరత్థకకాయవచీవిప్ఫన్దనిగ్గహణం కోరజం, తం ఏతస్స అత్థీతి కోరజికో, అతివియ కోరజికో **కోరజికకోరజికో**. అతిపరిసఙ్కితోతి కేచి. **ముఖసమ్భావితోతి** కోరజికకోరజికాదిభావేన పవత్తవచనేహి అత్తనో ముఖమత్తేన అఞ్ఞేహి సమ్భావితో. సో ఏవరూపో ఏవరూపతాయ ఏవ అత్తానం పరం వియ కత్వా ''**అయం సమణో**''తిఆదిం కథేతి.

పణిధాయాతి ''అరహాతి మం జానన్తూ''తి చిత్తం ఠపేత్వా, పత్థేత్వా వా. **ఆపాథకజ్ఝాయీతి** మనుస్సానం ఆపాథట్ఠానే సమాధిం సమాపన్నో వియ నిసీదన్తో ఆపాథకే జనస్స పాకటట్ఠానే ఝాయీ.

అఞ్ఞం వియ కత్వా అత్తనో సమీపే భణనం **సామన్తజప్పితం**. ఆకారస్స రస్సత్తం కత్వా ''**అఠపనా**''తి వుత్తం. కుహనం కుహో, తస్స అయనా పవత్తి **కుహాయనా,** కుహస్స వా పుగ్గలస్స అయనా గతికిరియా **కుహాయనా**.

౮౪౨. పుట్ఠస్సాతి ''కో తిస్సో, కో రాజపూజితో''తి పుట్ఠస్స. **నహనాతి** బన్ధనా పరివేఠనా.

౮౪౩. నిమిత్తేన చరన్తో జీవన్తో నిమిత్తకారకో నేమిత్తికో, తస్స భావో **నేమిత్తికతా**. అత్తనో ఇచ్ఛాయ పకాసనం **ఓభాసో**. కో పన సోతి? ''అజ్జ భిక్ఖూనం పచ్చయా దుల్లభా జాతా''తిఆదికా **పచ్చయపటిసంయుత్తకథా**. ఇచ్ఛితవత్థుస్స సమీపే కథనం

సామన్తజప్పా.

౮౬౪. బహి ఛడ్డనం **ఉక్ఖేపనా**. పరపిట్ఠిమంసఖాదనసీలో పరపిట్ఠిమంసికో, తస్స భావో **పరపిట్ఠిమంసికతా**.

౮౬౫. నికత్తుం అప్పేన లాభేన బహుకం వఞ్చేత్వా గహేతుం ఇచ్ఛనం నిజిగీసనం, తస్స భావో **నిజిగీసనతా**. తస్సేవ ఇచ్ఛనస్స పవత్తిఆకారో, తంసహజాతం వా గవేసనకమ్మం.

౮౬౬. వణ్ణసమ్పన్నం పోక్ఖరం వణ్ణపోక్ఖరన్తి ఉత్తరపదలోపో పుబ్బపదస్స దట్ఠబ్బో, వణ్ణపారిపూరీ వా **వణ్ణపోక్ఖరతా**. "అత్థజాపికా"తి ఏత్థ వియ జప-సద్దో ఉప్పత్తివాచకోతి ఆహ "**పవత్తేతీ**"తి.

౮౬౭. సేయ్యసదిసమానా ఉన్నతివసేన పవత్తాతి ఉభయత్థాపి "**మానం జప్పేతీ**"తి వుత్తం.

౮౬౮. హీనమానో పన ఓనతివసేన పవత్తితో కేవలేన మానసద్దేన నిద్దేసం నారహతీతి తంనిద్దేసే "**ఓమానం జప్పేతీ**"తి (విభం॰ ౮౭౪) వుత్తం.

౮౭౨. రాజభోగేన రట్ఠభుఞ్జనకో రాజనిస్సితో **రట్ఠియో**.

౮౭౯. **పుగ్గలం అనామసిత్వా**తి యథా సేయ్యస్స సేయ్యమానాదినిద్దేసేసు "పరేహి సేయ్యం అత్తానం దహతీ"తి సేయ్యాదిపుగ్గలో మానుప్పాదకో ఆమట్ఠో, ఏవమేతస్స సేయ్యమానభావేపి మానుప్పాదకపుగ్గలవిసేసం అనామసిత్వా "పరే అతిమఞ్ఞతీ"చ్చేవ వుత్తన్తి అత్థో. పరే అతిక్కమిత్వా మఞ్ఞనఞ్హి యస్స కస్సచి అతిమానోతి.

౮౮౦. పురిమమానస్స ఉపరిమానో **మానాతిమానో**, **అతి**-సద్దో ఉపరి-సద్దస్స అత్థం వదతీతి దట్ఠబ్బో. పురిమమానం వా అతిక్కన్తో మానో **మానాతిమానో**.

౮౮౧. పక్ఖిజాతీసు వాయసో అన్తో లామకోతి కత్వా "**కాకజాతి వియా**"తి వుత్తం.

౮౮౨. థేరో కిర దోసచరితో అహోసి, తస్మా ఆదితోవ "తుమ్హే అఖీణాసవా"తి అవత్వా ఉపాయేన కథేసీతి వదన్తి, దోసచరితత్తా వా ఖిప్పం తతియపదవారే విరాగం ఉప్పాదేసీతి అధిప్పాయో.

౮౮౩. **మానం అనుగతచ్ఛన్దో**తి మానసమ్పయుత్తఛన్దో, మానసభావం అనుగతో మానచ్ఛన్దో వా.

౮౮౪. "విలమ్బన"న్తి చ ఇత్థిపురిససమ్మానానాదికిరియాదివిలమ్బనపటిసంయుత్తం కత్తబ్బం దట్ఠబ్బం. తత్థ యుత్తముత్తసిలిట్ఠం పటిభానం **విలమ్బనపటిభానం**.

౮౮౭. అమరవాదపటిసంయుత్తో వితక్కో, అత్తనో అమరణత్థాయ దేవభావత్థాయ వా వితక్కో **అమరవితక్కో**.

౮౮౮. పరేసు అనుద్దయా రాగవసేన అనుద్దయకరణం ఏతస్సాతి పరానుద్దయో, తస్స భావో **పరానుద్దయతా**, పరేసు వా అనుద్దయస్సేవ సహనన్దితాదికస్స భావో **పరానుద్దయతా**, తాదిసో రాగో. **తత్థా**తి పరానుద్దయతాయ సంసట్ఠవిహారేన దస్సితాయాతి అత్థో యుజ్జతి.

౮౯౦. అనవజ్ఝత్తిం పత్థేన్తో అనవజ్ఝత్తత్థమేవ కామగుణే చ పత్థేతీతి ఆహ ‘‘**పఞ్చకామ...పే.... నిస్సితో హుత్వా**’’తి.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౨.) దుకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౯౧. **ఉపనయ్హతీతి** బన్ధతి. అ-కారో అనన్తరత్థవాచకో, మరియాదవాచకస్స వా ఆకారస్స రస్సత్తం కత్వా “అట్ఠపనా”తి వుత్తన్తి ‘‘**అనన్తరట్ఠపనా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ పఠముప్పన్నస్స పవత్తాకారో మరియాదా, తం అనతిక్కమిత్వా తస్సేవ దళ్హీకరణవసేన ఠపనా **మరియాదట్ఠపనా. పకతిట్ఠపనా**మత్తమేవ, విసేసనరహితాతి అత్థో.

౮౯౨. నిట్ఠురియం ఖేళపాతనం, నిట్ఠురియం వియ **నిట్ఠురియం. దస్సేత్వాతి** దన్తేహి ఛిన్దిత్వా. తేన పన దస్సనం **పళాసోతి** దస్సేతి. **పళాసస్స ఆయనాతి** యుగగ్గాహప్పవత్తి. సమభావదహనం **జయో,** తస్స ఆహరణతో **ఆహారో. ధురం న దేతీతి** పామోక్ఖం న దేతి.

౮౯౪. కాయేన చేతియఙ్గణాదివత్తం కరోతి “ఏవం వత్తసమ్పన్నో సద్ధో కథం కాయదుచ్చరితాదీని కరిస్సతీ”తి పరేసం ఞాపనత్థం. **అతిచ్చాతి** అచ్చయం కత్వా. **ఆసరన్తీతి** ఆగచ్ఛన్తి, పున పటిచ్ఛాదనే పవత్తన్తీతి అత్థో. కోనామేవం కరోతీతి వోచ్ఛిన్దనచ్ఛాదనా వా **వోచ్ఛాదనా.**

న సమ్మా భాసితాతి యో న సమ్మా భాసతి, సో **సఠోతి** దస్సేతి. **కుచ్ఛి వా పిట్ఠి వా జానితుం న సక్కాతి** అసన్తగుణసమ్భావనేనేవ చిత్తానురూపకిరియావిరహతో “ఏవంచిత్తో ఏవంకిరియో”తి జానితుం న సక్కాతి అత్థో.

అజో ఏవ **అజామిగో. నేలకోతి** తరుణవచ్ఛో. యథా సో యక్ఖో తాదిసం రూపం దస్సేత్వా “అజా”తి సఞ్ఞాయ ఆగతాగతే ఖాదతి, ఏవమయమ్పి తంతంసదిసగుణసమ్భావనేన తే తే వఞ్చేతి. తేనేతం సాఠేయ్యం మాయాతో బలవతరా వఞ్చనాతి దట్ఠబ్బం. తేనేవ ‘‘**పరిక్ఖత్తతా**’’తి వుత్తం.

౯౦౮. సక్కాయదిట్ఠాదీనం అభావేపి యం సంయోజనం హోతి, తం బహిద్ధా సంయోజనతో బహిద్ధాసంయోజనస్స పుగ్గలస్స విసేసనభూతం **బహిద్ధాసంయోజనం నామ.**

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౩.) తికనిద్దేసవణ్ణనా

౯౦౯. అకుసలమూలానేవ వట్టమూలానీతి తేహి కథితేహి వట్టమూలసముదాచారో కథితో హోతీతి ఆహ ‘‘**తీహి...పే.... కథితో**’’తి.

౯౧౯. **సస్సతో లోకోతి**ఆదిదస్సనమేవ బ్రహ్మచరియం మోక్ఖసమ్పాపకం ఉత్తమచరియన్తి దిట్ఠిగతికేహి సమ్మతన్తి ఆహ ‘‘**దిట్ఠిగతికసమ్మతస్సా**’’తి. రూపారూపావచరవిపాకేసు సాతిసయో భవరాగోతి అధిప్పాయేన వుత్తం ‘‘**మహాబ్రహ్మాన**’’న్తి.

౯౨౦. **కథంవిధన్తి** కేనాకారేన సణ్ఠితన్తి అత్థోతి కత్వా ఆహ ‘‘**ఆకారసణ్ఠాన**’’న్తి. **మానఠపనాతి** సేయ్యాదివసేన మానేన ఠపనా, మానసఙ్ఖాతా వా ఠపనా.

౯౨౧. **చేతసో ఉత్రాసో** దోమనస్సం, దోసో వా, తంసమ్పయుత్తా వా చేతనాదయో.

౯౨౨. **దేసనాసుఖతాయాతి** తిణ్ణం అద్ధానం వసేన విచికిచ్ఛాయ దేసనా సుఖా ‘‘కఙ్ఖతి విచికిచ్ఛతీ’’తి, న పన తథా మోహేనాతి అధిప్పాయో. **వణ్ణాదిభేదం సుత్వాతి** కేచి కిర వదన్తి ‘‘ఖత్తియజీవో పణ్డువణ్ణో. కస్మా? సో హి పుబ్బణ్హే రమతి, పుబ్బణ్హే చ ఛాయా పణ్డువణ్ణా. బ్రాహ్మణవేస్ససుద్దజీవా ఓదాతపీతకాళవణ్ణా. తే హి మజ్ఝన్హసాయన్హరత్తీసు ఓదాతపీతకాళఛాయా కాళతమకాలేసు రమన్తీ’’తి తేసం వణ్ణభేదం, ‘‘బ్యాపీ పరిమణ్డలో’’తిఆదినా కథేన్తానం సణ్ఠానభేదఞ్చ సుత్వా.

౯౨౩. **పురిసపుగ్గలోతి** పదద్వయం ఏకపదం కత్వా జానన్తానం వసేనాయం సమ్ముతికథా పవత్తా, పదన్తరమేవ వా ఇదం పుగ్గలవాచకన్తి దస్సేన్తో ‘‘**అయం పనా**’’తిఆదిమాహ. అథ వా పురిసోతి వుత్తో చ పుగ్గలో ఏవ, న పురిసిన్ద్రియయుత్తోవాతి దస్సనత్థమ్పి ‘‘**పురిసపుగ్గలో**’’తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **అట్ఠసు ఆబాధేసూతి** పిత్తసేమ్హవాతసముట్ఠానఉతువిపరిణామజఓపక్కమికవిసమపరిహారజసన్నిపాతజకమ్మసముట్ఠానేసు. **పుబ్బే కతన్తి** పురాణతరకమ్మం ఇచ్ఛన్తీతి ఉపపజ్జవేదనీయఞ్చ కిర పటిక్ఖిపన్తి. **ఆణత్తిమూలకేన వాతి** యోపి ఆణాపేత్వా వధబన్ధాదిదుక్ఖం ఉప్పాదేతి, తమ్పి తంమూలకం న హోతి, ఇస్సరనిమ్మానమూలమేవాతి అధిప్పాయో.

౯౨౪. **మోహస్స అనుదహనం** దాహకారణతాయ వుత్తం, సభావతోపి పన అసమ్పటివేధో సమ్పటివేధసుఖస్స పచ్చనీకభూతో దుక్ఖో ఏవాతి అనుదహనతా వేదితబ్బా. ఏవఞ్చ కత్వా ‘‘ఉపేక్ఖా వేదనా ఞాణసుఖా అఞ్ఞాణదుక్ఖా’’తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౫) వుత్తా.

౯౨౬. **పుథునిమిత్తారమ్మణేసూతి** సుభనిమిత్తాదివసేన పుథునిమిత్తసభావేసు ఆరమ్మణేసు, పుథుసభావేసు వా సుభనిమిత్తాదిఆరమ్మణేసు. కోసజ్జపమాదనిద్దేసానం సమానత్తేపి అవిప్ఫారికతాసఙ్ఖాతా లీనవుత్తితా **కోసజ్జం,** సతివోస్సగ్గసఙ్ఖాతం పమజ్జనం **పమాదోతి** అయం విసేసోతి.

౯౩౧. **సగరువాసన్తి** సఓత్తప్పవాసమాహ, **సజేట్ఠకవాసన్తి** సహిరివాసం. అనాదియనా **అనద్దా** ఓవాదఅగ్గహణం, అచిత్తీకారోతి అత్థో. సుక్ఖకట్ఠస్స వియ అనల్లతా, అముదుతా వా **అనద్దా. అసీల్యన్తి** అసుఖసీలతా అముదుతా ఏవ.

౯౩౪. **ఉపారమ్భో** దోససమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదో సియా.

౯౩౬. ‘‘ఇధ పాసాణం కరోతీ’’తిఆదినా ఠపనత్థేపి కరోతి-సద్దో యుజ్జతీతి ఆహ ‘‘**కరోతీతి ఠపేతీ**’’తి. ఏత్థ చాయం ఆవజ్జనా అకుసలానం ఆసన్నకారణత్తా ఖుద్దకవత్థూసు వుత్తాతి వేదితబ్బా, తదనుకూలకిచ్చత్తా వా.

తికనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౪.) చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౩౮. ఇతీతి నిదస్సనే నిపాతోతి ఏవం-సద్దేన సమానత్థోతి దస్సేతి. **భవాభవహేతూతిపీ**తి ఏత్థ భవన్తి జాయన్తి ఏతేనాతి **భవో,** సప్పిఆదిభేసజ్జం. భవో ఏవ పణీతతరో అభివుద్ధో **అభవో**. భావనారామతాఅరియవంసప్పహేయ్యత్తా వా పురిమతణ్హాత్తయవజ్జా సబ్బా తణ్హా "భవాభవహేతు ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తాతి వేదితబ్బా.

ఏతాయాతి ఛన్దాదిఅగతియా. **న గచ్ఛన్తీ**తి న పవత్తన్తి, తం తం కిరియం న కరోన్తీతి అత్థో. **ఇమినా**తి ఛన్దాదినా అగతిగమనేన. ఛన్దాదీసు యేన నిన్నో, తేన గమనం **యథానిన్నగమనం**.

"రాజా"తిఆదినా రాజాదినిమిత్తో వియ ఊమిఆదినిమిత్తో చిత్తుత్రాసో **ఊమిఆదిభయం,** "ఊమిభయన్తి ఖో, భిక్ఖవే, కోధుపాయాసస్సేతం అధివచన"న్తిఆదివచనతో (మ. ని. ౨.౧౬౨; అ. ని. ౪.౧౨౨; ఇతివు. ౧౦౯) కోధుపాయాసఓదరికత్తపఞ్చకామగుణమాతుగామా వా. తత్థ పఞ్చకామగుణమాతుగామగ్గహణేన తన్నిస్సితఛన్దరాగగ్గహణం వేదితబ్బం, ఓదరికత్తఞ్చ లోభోవ. ఉక్ఖేపనీయాదికమ్మం **వినయదణ్డం**.

"అథ ఖో తిమ్బరుకో పరిబ్బాజకో యేన భగవా…పే.… ఏతదవోచ 'కిం ను ఖో, భో గోతమ, సయంకతం సుఖదుక్ఖ'న్తి? మా హేవం తిమ్బరుకాతి భగవా అవోచా"తిఆదినా నిదానవగ్గే (సం. ని. ౨.౧౮) ఆగతత్తా "**తిమ్బరుకదిట్ఠీ**"తి వుత్తా.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౫.) పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౪౦. ఆగన్తుం పన న దేన్తీతి ఆగమనస్స పచ్చయా న హోన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

౯౪౧. అవదేహనతోతి పూరణేన మంసూపచయహేతుతాయ చ ఉపచయనతో. గిమ్హకాలే భుఞ్జిత్వా సయన్తస్స సుఖం హోతీతి తం ఉతుసుఖం "**సేయ్యసుఖ**"న్తి వుత్తం, సయనిరియాపథసుఖన్తి అత్థో. **వత**న్తి ధుతఙ్గాని. **తపో**తి ఖన్ధకవత్తాని, వీరియం వా. సీలగ్గహణేన ఖన్ధకవత్తమేథునవిరతీనం గహితత్తా తపబ్రహ్మచరియగ్గహణం న కత్తబ్బన్తి చే? న, అఞ్ఞసీలతో విసేసేత్వా తపబ్రహ్మచరియానం దేవత్తకారణత్తగ్గహణస్స దస్సనతో, బాహిరానఞ్చస్స వినిబన్ధస్స పవత్తిదస్సనతో వా. తేసఞ్హి అవిహింసాదిగోవతాదిదుక్కరకారికామేథునవిరతియో యథాక్కమం సీలాదీని, తాని చ తే దేవనికాయం పణిధాయ చరన్తీతి. **అఞ్ఞథా చ** సద్ధారుచిఆదీహి "యతో ఖో భో అయం అత్తా రూపీ చాతుమహాభూతికో మాతాపేత్తికసమ్భవో కాయస్స భేదా ఉచ్ఛిజ్జతీ"తిఆదినా (దీ. ని. ౧.౮౫) వికప్పేత్వా.

౯౪౨. బ్యసనేసు ఞాతిభోగరోగబ్యసనగ్గహణేన తంనిమిత్తా సోకాదయో గహితాతి దట్ఠబ్బా. దస్సనసవనేసు పటికూలతా **దస్సనసవనపటికూలతా**. ఏత్థ చ ఆదీనవేహి పఞ్చహి తేసం కారణభూతా అక్ఖన్తియేవ భిన్దిత్వా కథితాతి వేదితబ్బా, అక్ఖన్తిమూలకా వా అప్పియతాదిహేతుభూతా దుక్కటదుబ్బాసితతాదిదోసా.

మిచ్ఛాజీవనిమిత్తం మరణకాలే ఉప్పన్నభయం "**ఆజీవకభయ**"న్తి వుత్తం. "ఆజీవికాభయ"న్తి పన పాఠే పచ్చయానుప్పత్తిం పస్సతో ఆజీవికనిమిత్తో చిత్తుత్రాసోతి అత్థో దట్ఠబ్బో. కిత్తిసద్దో సిలోకన్తి తప్పటిపక్ఖా అసిలోకం అకిత్తి. తేనాహ "**గరహభయ**"న్తి.

౯౪౩. **ఉప్పిలావితన్తి** ఉదగ్గతాసఙ్ఖాతో అవూపసమభావో, అవూపసమహేతుభూతో వా పీతియా ఆకారో.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౬.) ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౪౪. ‘‘కోధనో హోతి ఉపనాహీ’’తిఆదినా కోధాదిహేతుకా ఉపనాహాదయో కోధాదీనం సహాయకారణభావేన సుత్తన్తే వుత్తాతి కోధాదయో ఏవ **వివాదమూలాని,** తేనేత్థ తే ఏవ వుత్తా. **సన్దిట్ఠిపరామసితా** అత్తనో దిట్ఠియం అభినివిట్ఠతా.

౯౪౫. **అప్పతిస్సయోతి** పతిస్సయభూతేహి గరూహి విరహితో. **అప్పమాదలక్ఖణన్తి** సతిఅవిప్పవాసం కుసలానుయోగసాతచ్చం వా.

యుత్తపయుత్తతాతి తన్నిన్నతావసేన సుట్ఠు యుత్తతా. **గణసఙ్గణికా** కిలేసవసేన పవత్తా సఙ్గణికా. ఇత్థిపటిసంయుత్తకథాసవనే ఇత్థిసద్దసవనే చ అస్సాదో **సవనసంసగ్గో**. ఇత్థియా కస్సచి దానగ్గహణస్సాదో **పరిభోగసంసగ్గో**.

౯౪౬. **సోమనస్సేన సద్ధిం ఉపవిచరన్తీతి సోమనస్సుపవిచారాతి** అకుసలసోమనస్ససహగతా రూపవిచారాదయో ఇధాధిప్పేతాతి వేదితబ్బా, తథా **ఉపేక్ఖుపవిచారా చ**. **తంసమ్పయుత్తో వాతి** ఏతేన విచారగ్గహణేన వితక్కోపి గహితోతి వితక్కప్పవత్తనేన ‘‘ఉపవితక్కేతీ’’తి ఇదమ్పి వుత్తం హోతీతి దస్సేతి.

౯౪౭. **అఞ్ఞాణసమ్పయుత్తాతి** విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతచిత్తేసు ఉపేక్ఖా మోహోతి వదన్తి, లోభసమ్పయుత్తుపేక్ఖాపి పన గేహస్సితా న న హోతి.

౯౪౮. **అధిచ్చసముప్పన్నికో** ‘‘అధిచ్చ సముప్పన్నో అత్తా ఉప్పన్నో భవిస్సతీ’’తి గణ్హన్తో సస్సతదిట్ఠికో హోతీతి ఏవరూపస్స దిట్ఠి వియాతి దస్సేన్తో **‘‘అధిచ్చసముప్పన్నికస్సేవా’’**తి ఆహ. **న నో జాతోతి** ఏత్థ ‘‘జాతూ’’తి అయం నిపాతో ఉ-కారస్స ఓ-కారం కత్వా జాతోతి వుత్తో, తేన వా సమానత్థం నిపాతన్తరం ఏతం దట్ఠబ్బం. **సబ్బాసవదిట్ఠీతి** **సబ్బాసవపరియాయేన** ఆగతా దిట్ఠి.

ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౭.) సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౫౧. ద్వాసట్ఠియా దిట్ఠీసు సత్తకస్స అఞ్ఞస్స అభావా సత్త ఉచ్ఛేదవాదా ఏవ ఇధ తథా అవత్వా ‘‘సత్త దిట్ఠీ’’తి వుత్తా.

సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౮.) అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౫౨. ‘‘కమ్మం ఖో మే కత్తబ్బం భవిస్సతీ’’తిఆదినా ఓసీదనాకారేన పవత్తచిత్తుప్పాదా **కోసజ్జకారణాని,** కోసజ్జమేవ వా కోసజ్జన్తరకారణతాయ **కోసజ్జకారణానీతి** దట్ఠబ్బాని. **మాసాచితం మఞ్ఞేతి** ఏత్థ ఆచిత-సద్దో తిన్త-సద్దస్స, మఞ్ఞే-సద్దో చ

వియ-సద్దస్స అత్థం వదతీతి అధిప్పాయేన “తిన్తమానో వియా”తి అయమత్థో విభావితో, మాసచయో వియాతి వా అత్థో.

౯౩౭. **ఫరతీ**తి ఫుసతి, ఘట్టేతీతి అత్థో. **అఞ్ఞేన కారణేనా**తి “అజ్జ తయా వికాలే భుత్తం, తేన త్వం ఆపత్తిం ఆపన్నోసీ”తి వుత్తో “హియ్యో మయా కాలే భుత్తం, తేనాహం అనాపన్నో”తిఆదినా అఞ్ఞేన అయుత్తేన కారణేన అఞ్ఞం యుత్తం కారణం పటిచ్ఛాదేతీతి అత్థో. పుచ్ఛితత్థతో బహిద్ధా యథా తం న అల్లీయతి, తథా కథాయ అపనయనం విక్ఖిపనం **బహిద్ధా అపనామనా**.

౯౩౮. **అసఞ్ఞీవాదా**తి పుగ్గలేహి దిట్ఠియో దస్సేతి. యేహి వా అభినివేసేహి అసఞ్ఞీ అత్తానం వదన్తి, తే **అసఞ్ఞీవాదా. అరూపసమాపత్తినిమిత్త**న్తి ఆకాసాదిం.

అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౯.) నవకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౦. దసమస్స అవుత్తత్తా “**సత్తేసు ఉప్పత్తివసేనేవ కథితానీ**”తి వుత్తం.

౯౬౩. **సుఖవినిచ్ఛయ**న్తి సేవితబ్బాసేవితబ్బసుఖసన్నిట్ఠానన్తి అత్థో. **అజ్ఝత్తం సుఖ**న్తి సేవితబ్బం నేక్ఖమ్మసుఖం. **వినిచ్ఛయాతి ద్వే వినిచ్ఛయా**తి ఇదం –

“సాతం అసాతన్తి యమాహు లోకే,
తమూపనిస్సాయ పహోతి ఛన్దో;
రూపేసు దిస్వా విభవం భవఞ్చ,
వినిచ్ఛయం కుబ్బతి జన్తు లోకే”తి. (సు॰ ని॰ ౮౭౩; మహాని॰ ౧౦౭) –

ఏతస్స నిద్దేసే వుత్తం.

ఇధ వినిచ్ఛయోతి వుత్తోతి ఇమిస్సా విభఙ్గపాళియా యో ఛన్దరాగస్స పచ్చయసభావేన వినిచ్ఛయ-సద్దేన వుత్తో, **సక్కపఞ్హేపి** (దీ॰ ని॰ ౨.౩౫౭) ఛన్దస్స నిదానభావేన వితక్క-సద్దేన సో ఏవ ఆగతోతి ఏవం వితక్కస్స వినిచ్ఛయభావం తస్సేవ ఇధ గహితతఞ్చ దస్సేతి. **బలవసన్నిట్ఠాన**న్తి బలవతియా తణ్హాయ ఆరమ్మణస్స నిట్ఠపేత్వా గహణం.

౯౬౪. సతిపి అఞ్ఞేసఞ్చ సఞ్జితభావే అహన్తి అస్మీతి చ సాతిసయా మానస్స సఞ్జితతాతి కత్వా “**సఞ్జిత**”న్తి మానో వుత్తో. సేయ్యాదివసేన “అహమస్మీ”తి అత్తనో సఞ్జరణం వా **సఞ్జితం**. ఏత్థ “భవిస్స’న్తీ”తిఆదికా పవత్తి తణ్హాదిట్ఠీనం విసేసవతీతి తాసమ్పి ఇఞ్జితాదిభావో వుత్తో.

నవకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౧౦.) దసకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౨౦. జాలక్ఖిపసంవిధానాదికుసలతాసఙ్కప్పనం **ఉపాయచిన్తా,** తస్సా మిచ్ఛాభావపటిచ్ఛాదనభావేన పవత్తో తదాకారో **మోహో ఉపాయచిన్తావసేన ఉప్పన్నో**తి దట్ఠబ్బో. యథాకతే పన పాపే అనాదీనవదస్సనవసేన పవత్తా సఞ్ఞా, సఙ్కప్పో వా **పచ్చవేక్ఖణా,** తస్సాపి మిచ్ఛాభావపటిచ్ఛాదకం తదాకారం, అనాదీనవదస్సనం వా **పచ్చవేక్ఖణాకారేన ఉప్పన్నో మోహో**తి. **విముత్తసఞ్ఞితా**తి అధిమానసమ్పయుత్తం, తిత్థియానం వా అత్తనో దిట్ఠియా విముత్తతాసఞ్జాననం. "విముత్తోమ్హీ"తి ఏవం పవత్తో అకుసలచిత్తుప్పాదో **మిచ్ఛావిముత్తీ**తి కేచి వదన్తి. ఫలం వియ విముత్తన్తి గహితే పన దిట్ఠిసమ్పయుత్తచిత్తే దిట్ఠి **మిచ్ఛాఞాణం,** సమాధి చ **మిచ్ఛావిముత్తీ**తి యుత్తం సియా.

దసకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తణ్హావిచరితనిద్దేసవణ్ణనా

౯౨౩. **సమూహగాహతో**తి తణ్హామానదిట్ఠీనం సాధారణగ్గహణతోతి వదన్తి. "ఇత్థం ఏవం అఞ్ఞథా"తి పన విసేసం అకత్వా గహణం **సమూహగాహో**తి దట్ఠబ్బో. **అఞ్ఞం ఆకారన్తి** పరసన్తానగతం ఆకారం. **అత్థీ**తి సదా సంవిజ్జతీతి అత్థో. **సీదతీ**తి వినస్సతి. **సంసయపరివితక్కవసేనా**తి "కిం ను ఖో అహం సియం, న సియ"న్తి ఏవం పరివితక్కవసేన. **పత్థనాకప్పనవసేనా**తి "అపి నామ సాధు పనాహం సియ"న్తి ఏవం పత్థనాయ కప్పనవసేన.

సుద్ధసీసాతి తణ్హామానదిట్ఠీనం సాధారణసీసా విసేసస్స అనిస్సితత్తా "సుద్ధసీసా"తి వుత్తా. తత్థ దిట్ఠిసీసేహి దిట్ఠియా తణ్హా దస్సితా, సీససీసమూలకేహి మానదిట్ఠీహి సయమేవ చాతి ఆహ **"ఏవమేతే...పే.... తణ్హా విచరితధమ్మా వేదితబ్బా"**తి. దిట్ఠిమానేసుపి **"తణ్హావిచరితానీ"**తి వచనఞ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞం విప్పయోగీనం దిట్ఠిమానానం తణ్హాయ అవిప్పయోగీనం తంమూలకత్తావ తప్పధానతాయ కతన్తి వేదితబ్బం.

౯౨౪. **అవక్కరీ**తి నిపాతో నానాభావే వత్తతీతి అనానాకరణం అనవక్కరి, తం కత్వా, అవక్కరి వా అకత్వా అనవక్కరి కత్వాతి ఏవం దస్సేన్తో ఆహ **"అవినిబ్భోగం కత్వా"**తి. "అనవకారిం కరిత్వా"తి వా పాఠో, తత్థ అవకిరణం విక్ఖేపనం సమూహస్స ఏకదేసానం వినిబ్భుజనం అవకారి, తం అవకారిం వినిబ్భోగం అకత్వా, పఞ్చపి ఖన్ధే సమూహతో ఏకతోయేవ గహేత్వా అత్తతో అవినిబ్భుజిత్వా అస్మీతి ఛన్దమానదిట్ఠియో పటిలభతీతి అత్థో. **అసితబ్యాభఙ్గితాయా**తి దాత్తేన కాజేన చాతి ఏతేన పరిక్ఖారేన, అసితబ్యాభఙ్గీహి లవనవహనకిరియా వా "అసితబ్యాభఙ్గీ"తి వుత్తా.

౯౨౬. **అవకారిం కరిత్వా**తి రూపాదీని అత్తతో వినిబ్భుజిత్వా ఇమినా రూపేన...పే.... ఇమినా విఞ్ఞాణేన అస్మీతి ఛన్దం పటిలభతీతి ఏవం సబ్బత్థ ఇమినాతి ఏతస్స అత్తతో అవినిబ్భుత్తేన రూపాదినాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. అత్తతో హి అవినిబ్భుత్తాని అబహికతాని అహమిచ్చేవ గహితాని రూపాదీని ఉపాదాయ ఉపగన్త్వా పవత్తా తణ్హా **"అజ్ఝత్తికస్స ఉపాదాయా"**తి వుత్తా, అత్తతో చ వినిబ్భుత్తాని బహికతాని ఉపగన్త్వా పవత్తా **"బాహిరస్స ఉపాదాయా"**తి. **ఖగ్గేన వా ఛత్తేన వా అహం నిచ్చో**తి అభిమఙ్గలసమ్మతేన ఖగ్గాదినా మమ వినాసో నత్థీతి మఞ్ఞతీతి అత్థో. **ఏకేకస్సా**తి ఇదం అనాదిమ్హి అనన్తే చ సంసారే ఏకేకస్స అతీతానాగతేసు ఛత్తింసాయపి సమ్భవదస్సనత్థం వుత్తం, **ఏకేకస్స వా పుగ్గలస్స యథాలాభవసేనా**తి ఇదమ్పి అనిస్సితతణ్హామానదిట్ఠిం కత్వా పుథుజ్జనస్స అద్ధాపచ్చుప్పన్నే కస్సచి సమ్భవదస్సనత్థం.

తణ్హావిచరితనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౮. ధమ్మహదయవిభఙ్గో

౧. సబ్బసఙ్గాహికవారవణ్ణనా

౯౭౮. “పఞ్చక్ఖన్ధా”తిఆదినా **ఖన్ధాదీనం** ధాతుసమ్భవపరియాపన్నపాతుభావ భూమన్తరతీసు ధాతూసుఉప్పాదకదానాదికుసల కమ్మతబ్బిపాకఅభిఞ్ఞేయ్యాదిఆరమ్మణదుకద్వయదిట్ఠాదికుసలత్తికాదితికపఞ్చకరూపలోకియదుకద్వయభేదభిన్నానం నిరవసేసతో సఙ్గహితత్తా దుతియవారాదీనఞ్చ ఏత్థ అనుప్పవేసతో సబ్బసామఞ్ఞేన వుత్తో పఠమో **సబ్బసఙ్గాహికవారో** నామ, దుతియో **ఉప్పత్తానుప్పత్తిదస్సనవారో నామా**తి వుత్తం. తత్థ పన “కామధాతుయా కతి ఖన్ధా కతి ఆయతనానీ”తిఆదినా (విభ॰ ౯౯౧) తేసం అత్థితా ఏవ వుత్తా, కిరియావిసేసస్స అప్పయోగో “అత్థి భవతి సంవిజ్జతీ”తి సామఞ్ఞకిరియాయ విఞ్ఞేయ్యభావతో, తేనాయం “సమ్భవాసమ్భవదస్సనవారో”తి వత్తుం యుత్తో, చతుత్థో చ ఉపపత్తిక్ఖణే ఉప్పత్తానుప్పత్తిదస్సనవారోతి తత్థ పాతుభావాపాతుభావవచనతో.

౯౭౯. **యథాపుచ్ఛన్తి** పుచ్ఛానురూపం అవితథబ్యాకరణం పరేహి కతమ్పి సబ్బఞ్ఞువచనం విఞ్ఞాయ కతత్తా **సబ్బఞ్ఞుబ్యాకరణమేవ** నామ హోతి, కో పన వాదో సబ్బఞ్ఞునా ఏవ కతేతి అధిప్పాయో.

౨. ఉప్పత్తానుప్పత్తివారవణ్ణనా

౯౯౧. **కామధాతుసమ్భూతానఞ్చాతి** ఇద్ధియా రూపధాతుగతానం కామావచరసత్తానఞ్చాతి అత్థో. **ఘానాయతనాదీనం అభావేనాతి** ఏత్థ యది తదభావేన గన్ధాయతనాదీని ఆయతనాదికిచ్చం న కరోన్తి , అసఞ్ఞసత్తేసు చక్ఖాయతనస్స అభావేన రూపాయతనం ఆయతనాదికిచ్చం న కరేయ్య. తతో “అసఞ్ఞసత్తానం దేవానం ఉపపత్తిక్ఖణే ద్వాయతనాని పాతుభవన్తీ”తిఆదివచనం న వత్తబ్బం సియా. కామావచరాదిఓకాసా తత్థ ఉప్పజ్జమానసత్తానం, తత్థ పరియాపన్నధమ్మానం వా అధిట్ఠానభావేన “ధాతూ”తి వుచ్చన్తి, తథా యేసు కామావచరాదిసత్తనికాయేసు కామావచరాదిసత్తా ఉప్పజ్జన్తి, తేసం సత్తానం ఉప్పత్తి ఏత్థాతి సత్తుప్పత్తీతి వుచ్చమానా తే సత్తనికాయా చ, న పనేత్థ అపరియాపన్నోకాసో అపరియాపన్నసత్తనికాయో చ అత్థి, యో “ధాతూ”తి వుచ్చేయ్యాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో **“ఓకాసవసేన వా సత్తుప్పత్తివసేన వా అపరియాపన్నధాతు నామ నత్థీ”**తి ఆహ. **సత్తుప్పత్తివసేనాతి** ఇమినా వా ఓకాససత్తలోకద్వయం సహ గహేత్వా తాదిసాయ అపరియాపన్నధాతుయా అభావం దస్సేతి, సత్తభావేన వా ఉప్పత్తి సత్తుప్పత్తి, సత్తావాసవసేన తంతంభవవసేన ఉప్పజ్జమానా ఉపాదిన్నకక్ఖన్ధా తంతంపరియాపన్నానం సదిసాధిట్ఠానభావేన ధాతూతి వుచ్చన్తీతి ఏవం అపరియాపన్నధాతు నత్థీతి అత్థో.

౩. పరియాపన్నాపరియాపన్నవారవణ్ణనా

౯౯౯. **భవవసేన ఓకాసవసేన చ పరిచ్ఛిన్నాతి** తత్థ అఞ్ఞత్థ చ ఉప్పజ్జమానా ఉపాదిన్నకక్ఖన్ధా తంతంపరియాపన్నా సబ్బే దట్ఠబ్బా.

౬. ఉప్పాదకకమ్మఆయుప్పమాణవారో

(౧.) ఉప్పాదకకమ్మవణ్ణనా

౧౦౨౧. ఖన్ధాదీనం ధాతుసమ్భవాదివసేన పభేదం వత్వా యే సత్తా ధాతుప్పభేదవన్తో, యఞ్చ తేసం ఉప్పాదకకమ్మం, యో చ తస్స విపాకో, తేసం వసేన పభేదం దస్సేతుం ''**తయో దేవా**''తిఆదికో ఛట్ఠవారో ఆరద్ధో. ఖన్ధాదయో ఏవ హి ధాతుత్తయభూతదేవవసేన దానాదికమ్మవసేన తంతంఆయుప్పమాణపరిచ్ఛిన్నఉపాదిన్నకక్ఖన్ధవసేన చ భిన్నాతి. చతుదోణం **అమ్బణం,** ఛదోణన్తి ఏకే.

ఉప్పాదకకమ్మవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౨.) ఆయుప్పమాణవణ్ణనా

౧౦౨౪. తయోపి జనాతి తయో జనసమూహోతి అధిప్పాయో.

౧౦౨౫. ఆభాతి సోభనా పభా.

౧౦౨౬. కఞ్చనపిణ్డో వియ సస్సిరికా **కఞ్చనపిణ్డసస్సిరికా.** తత్థ పన సోభనపభాయ కిణ్ణా సుభాకిణ్ణాతి వత్తబ్బే ఆ-కారస్స రస్సత్తం అన్తిమణ-కారస్స హ-కారఞ్చ కత్వా ''**సుభకిణ్హా**''తి వుత్తా, అథ పన సుభేన కిణ్ణా సుభకిణ్ణా. పురిమపదేసుపి పరిత్తం సుభం ఏతేసన్తి **పరిత్తసుభా,** అప్పమాణం సుభం ఏతేసన్తి **అప్పమాణసుభాతి** సుభ-సద్దేన సమాసో యోజేతబ్బో హోతి.

౧౦౨౭. ఆరమ్మణమనసికారా పుబ్బభాగేన కథితాతి ఝానక్ఖణే తతో పచ్ఛా వా పరిత్తాదికసిణారమ్మణభావనాయ ఆవజ్జనేన చ ఝానస్స ఆరమ్మణమనసికారనానత్తతా న హోతి, పుబ్బభాగభావనాయ పన పుబ్బభాగావజ్జనేన చ హోతీతి అత్థో. పుబ్బభాగభావనాయ వసేన హి ఝానం పరిత్తపథవీకసిణాదీసు తంతదారమ్మణం హోతి, పుబ్బభాగేన తంతంకసిణావజ్జనేన తంతంమనసికారన్తి. ఛన్దాదయో పన అప్పనాక్ఖణేపి విజ్జన్తి. తత్థ **పణిధీ**తి న తణ్హాపత్థనా, అథ ఖో ఛన్దపత్థనావ దట్ఠబ్బా. **అధిమోక్ఖో** నిచ్ఛయో. **అభినీహారో** చిత్తప్పవత్తియేవ. యది పన భవఛన్దభవపత్థనాదయో తంతంభవవిసేసనియామకా అధిప్పేతా. ''**అప్పనాయపి వట్టన్తీ**''తి ఏతస్స అప్పనాయ పవత్తాయ తతో పచ్ఛాపి వట్టన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో. సఞ్ఞావిరాగాదీహి పన విసేసియమానం ఆరమ్మణం తథా తథా తత్థ పవత్తో మనసికారో చ భవవిసేసనియామకో పుబ్బభాగోవ వట్టతీతి ''**ఆరమ్మణమనసికారా పుబ్బభాగేన కథితా**''తి వుత్తం.

విపులా ఫలాతి విపులసన్తసుఖాయువణ్ణాదిఫలా. **సుట్ఠు పస్సన్తి** పఞ్ఞాచక్ఖునా మంసదిబ్బచక్ఖూహి చ.

౧౦౨౮. ''యావ న తం పాపకమ్మం బ్యన్తీ హోతీ''తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౫౦) వచనతో ''**కమ్మమేవ పమాణ**''న్తి ఆహ, అబ్బుదాదిఆయుప్పమాణపరిచ్ఛేదో పన కమ్మవసేనేవ కతోతి అధిప్పాయో.

నిలీయనోకాసస్స అభావాతి సమానజాతికేన అచ్ఛరాగణేన సబ్బదా పరివారియమానస్స కామగుణాకిణ్ణస్స తబ్బిరహితట్ఠానస్స అభావాతి అత్థో.

కిం నియమేతీతి కిం ఝానం ఉపపత్తిం నియమేతీతి అత్థో. **నవ బ్రహ్మలోకేతి** బ్రహ్మపారిసజ్జాదయో నవపి సోధేత్వా. **మత్థకేతి** వేహప్ఫలేసూతి అత్థో. **సేట్ఠభవా నామాతి** తతో పరం అగమనతో ఉత్తమభవాతి అధిప్పాయో. తేనేవ **భవసీసానీతి** గహితా. **ఇమేసు తీసు ఠానేసూతి** వేహప్ఫలాదిట్ఠానాని ఏవ సన్ధాయ వుత్తం. వేహప్ఫలతో పన పురిమేసు నవసు నిబ్బత్తఅనాగామీ అరూపధాతుం ఉపపజ్జతీతి కత్వా "రూపధాతుయా చుతస్స అరూపధాతుం ఉపపజ్జన్తస్స కస్సచి సత్త అనుసయా అనుసేన్తి, కస్సచి పఞ్చ, కస్సచి తయో అనుసేన్తీ"తి (యమ. ౨.అనుసయయమక.౩౧౧) ఇదం వుత్తం, న వేహప్ఫలాదీసు ఉపపన్నం సన్ధాయాతి అయమేత్థ అధిప్పాయో సియా. యం పన వుత్తం "**నవసు బ్రహ్మలోకేసు నిబ్బత్తఅరియసావకానం తత్రూపపత్తియేవ హోతి, న హేట్ఠూపపత్తీ**"తి, ఏతేన హేట్ఠూపపత్తి ఏవ నివారితా, న తేస్వేవ ఉపరూపరి వేహప్ఫలే చ ఉపపత్తి అరూపధాతూపపత్తి చ. "**పఠమజ్ఝానభూమియం నిబ్బత్తో అనాగామీ నవ బ్రహ్మలోకే సోధేత్వా మత్థకే ఠితో పరినిబ్బాతీ**"తి ఇదమ్పి అనుపుబ్బేన ఆరోహన్తం సన్ధాయ వుత్తన్తి న తేన తస్స మత్థకం అప్పత్తస్స అరూపధాతుం ఉపపత్తి నివారితాతి దట్ఠబ్బా.

యో వా అఞ్ఞత్థ తత్థ వా మగ్గం భావేత్వా చవిత్వా తత్థ ఉపపన్నో అవిక్ఖమ్భితరూపరాగో అరియసావకో, తం సన్ధాయ అయం అట్ఠకథా వుత్తా. తేనేవ "**నవసు బ్రహ్మలోకేసు నిబ్బత్తఅరియసావకాన**"న్తి, "**పఠమజ్ఝానభూమియం నిబ్బత్తో అనాగామీ**"తి, "**ఇమేసు తీసు ఠానేసు నిబ్బత్తఅనాగామినో**"తి చ సబ్బత్థ నిబ్బత్తగ్గహణం కతం. తస్స పన యేన తత్థ ఉపపన్నో, తస్మిం రూపరాగే విక్ఖమ్భితే పున భవాభిలాసో న భవిస్సతీతి అరూపరాగుపచ్ఛేదో చ భవిస్సతియేవ. యో పన పుథుజ్జనో తత్థ నిబ్బత్తో అరియమగ్గం భావేత్వా అరూపేహి విక్ఖమ్భితరూపరాగో ఉప్పన్నే మగ్గే నిబ్బత్తభవాదీనవదస్సనవసేన అనివత్తితభవాభిలాసో, తస్స వసేన యమకపాళి పవత్తాతి వా అయమత్థో అధిప్పేతో సియా.

ఆయుప్పమాణవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. అభిఞ్ఞేయ్యాదివారవణ్ణనా

౧౦౩౦. "రుప్పనలక్ఖణం రూపం, ఫుసనలక్ఖణో ఫస్సో"తిఆదినా సామఞ్ఞవిసేసలక్ఖణపరిగ్గాహికా **సలక్ఖణపరిగ్గాహికా** దిట్ఠికఙ్ఖావితరణవిసుద్ధియో **ఞాతపరిఞ్ఞా,** తతో పరం యావ అనులోమా **తీరణపరిఞ్ఞా,** ఉదయబ్బయానుపస్సనతో పట్ఠాయ యావ మగ్గా **పహానపరిఞ్ఞా.**

తత్థ తత్థాతి ఖన్ధాదీనం తావ ఖన్ధవిభఙ్గాదీసు పఞ్హాపుచ్ఛకవారే వత్తబ్బం వుత్తం, హేతుఆదీనఞ్చ ఖన్ధాదీసు అన్తోగధత్తా తత్థ తత్థ పఞ్హాపుచ్ఛకవారే వత్తబ్బం వుత్తమేవాతి దట్ఠబ్బం.

అభిఞ్ఞేయ్యాదివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్మహదయవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి సమ్మోహవినోదనియా లీనత్థపదవణ్ణనా

విభఙ్గ-మూలటీకా సమత్తా.

నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

విభఙ్గ-అనుటీకా

౧. ఖన్ధవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

చతుసచ్చన్తోగధత్తా చతున్నం అరియసచ్చానం గాథాయం “చతుసచ్చదసో”తి నిప్పదేసతో సచ్చాని గహితానీతి నిప్పదేసతో ఏవ తదత్థం విభావేన్తో ‘‘**చత్తారి సచ్చానీ**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **సమాహటానీ**తి సమానీతాని, చిత్తేన ఏకతో గహితానీతి అధిప్పాయో. ‘‘**సమాహటానీ**’’తి చ ఏతేన సమాహారే అయం సమాసోతి దస్సేతి. తేనేవస్స కతేకత్తస్స చతుసచ్చన్తి నపుంసకనిద్దేసో “తివట్ట”న్తిఆదీసు వియ. పత్తాదిపక్ఖేపేన హిస్స న ఇత్థిలిఙ్గతా యథా పఞ్చపత్తం, చతుయుగం, తిభువనన్తి, తం చతుసచ్చం పస్సి అదక్ఖి, పరిఞ్ఞాపహానసచ్ఛికిరియాభావనాభిసమయవసేన పటివిజ్ఝీతి అత్థో. కస్మా పనేత్థ అనన్తాపరిమాణేసు అనఞ్ఞసాధారణేసు మహాకరుణాసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణాదీసు బుద్ధగుణేసు సంవిజ్జమానేసు సావకేహి, పచ్చేకబుద్ధేహి చ సాధారణేన చతుసచ్చదస్సనేన భగవన్తం థోమేతీతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**సతిపి సావకాన**’’న్తిఆది. తత్థ ‘‘**అనఞ్ఞపుబ్బకత్తా**’’తి ఇమినా సావకేహి, ‘‘**తత్థ చా**’’తిఆదినా పచ్చేకబుద్ధేహి చ భగవతో చతుసచ్చదస్సనస్స అసాధారణతం, నిరతిసయతఞ్చ దస్సేతి. **పరసన్తానేసు పసారితభావేన సుపాకటత్తా**తి దేసనానుభావేన వేనేయ్యసన్తానేసు చతుసచ్చదస్సనస్స విత్థారితభావేన యావ దేవమనుస్సేసు సుప్పకాసితత్తా. నాథసద్దం లోకే యాచనుపతాపిస్సరియాసీసాసు పతన్తీతి తమత్థం దస్సేతుం ‘‘**నాథతీతి నాథో**’’తిఆది వుత్తం. తత్థ యస్మా భగవా చతుసచ్చదస్సనభావేనేవ అత్తనో హితసుఖాసీసాయ కిలేసబ్యసనుపతాపనస్స, హితపటిపత్తియాచనస్స చ మత్థకం పత్తో, తస్మా తం తేనేవ పకాసితన్తి అత్థుద్ధారం అనామసిత్వా పదుద్ధారవసేన నాథసద్దస్స అత్థం దస్సేన్తో ‘‘**వేనేయ్యానం హితసుఖం ఆసీసతీ**’’తిఆదిమాహ. “చతుసచ్చదసో”తి వా ఇమినా అనఞ్ఞసాధారణో భగవతో ఞాణానుభావో పకాసితోతి “నాథో”తి ఇమినా అనఞ్ఞసాధారణం కరుణానుభావం విభావేతుం ‘‘**వేనేయ్యాన**’’న్తిఆది వుత్తం. పరమేన చిత్తిస్సరియేన సమన్నాగతో భగవా నాథోతి వుచ్చతీతి యోజనా. తథా పరమేన చిత్తిస్సరియేన సమన్నాగతో సబ్బసత్తే గుణేహి ఈసతీతి యోజేతబ్బం. **చిత్తిస్సరియేనా**తి అరియిద్ధిఆదినా చిత్తే వసీభావేన. **గుణేహి ఈసతీ**తి పరముక్కంసగతేహి అత్తనో సీలాదిగుణేహి ధమ్మేన ఇస్సరియం వత్తేతీతి అత్థో. ఏవంభూతో యస్మా సబ్బాభిభూ నామ హోతి, తేన వుత్తం ‘‘**అభిభవతీ**’’తి. తథా చాహ “సదేవకే, భిక్ఖవే, లోకే…పే.… అభిభూ అనభిభూతో, తస్మా ‘తథాగతో’తి వుచ్చతీ”తి (అ. ని. ౪.౨౩; దీ. ని. ౧.౧౮౮). దువిధేనాపి ఇస్సరియత్థం నాథసద్దం దస్సేతి.

అట్ఠారసప్పభేదాయ దేసనాయ థోమనమేవాతి యోజనా. **సమానగణనగుణేహీ**తి సమానగణనేహి గుణేహి కరణభూతేహి. **యథావుత్తేన నిరతిసయేన చతుసచ్చదస్సనేనా**తి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స, దసబలేసు వసీభావస్స చ పదట్ఠానభూతేన. సచ్చాభిసమ్బోధేన హి అభినీహారానురూపం రూపారూపధమ్మేసు ఛత్తింసకోటిసతసహస్సముఖప్పవత్తేన సాతిసయం సన్తతిసమూహకిచ్చారమ్మణఘనప్పభేదేన మహావజిరఞాణసఙ్ఖాతేన బుద్ధావేణికేన సమ్మసనేన సమ్భూతేన భగవా సమ్మాసమ్బోధియం పతిట్ఠితోవ కుసలాదిభేదేన, ఫస్సాదిభేదేన చ ధమ్మే విభజన్తో చిత్తుప్పాదకణ్డాదివసేన ధమ్మసఙ్గహం చతుధా దేసేతుం సమత్థో అహోసి. తథా అతీతంసే అప్పటిహతఞాణతాదిబుద్ధధమ్మసమన్నాగతో భగవా అతీతాదిభేదతో ఖన్ధాదికే విభజిత్వా దేసేతుం సమత్థో అహోసి. తేన వుత్తం ‘‘**యథావుత్తేన…పే.… విభఙ్గ**’’న్తి. ‘‘**సబ్బఞ్ఞుభాసితత్తా**’’తి వత్వా పున ‘‘**అసబ్బఞ్ఞునా దేసేతుం అసక్కుణేయ్యతం దస్సేన్తో**’’తి ఏతేన ధమ్మసఙ్గణీవిభఙ్గానం

అన్వయతో బ్యతిరేకతో చ సమ్మాసమ్బుద్ధప్పవేదితతఞ్ఞేవ విభావేతి. **సమ్మాసమ్బుద్ధతాదిగుణే**తి బుద్ధరతనస్స సమ్మాసమ్బుద్ధతా, ధమ్మసఙ్ఘరతనానం స్వాక్ఖాతతా, సుప్పటిపన్నతాతి ఏవమాదిగుణే పకాసేతి.

నను చ "చతుసచ్చదసో"తిఆదినా భగవతోవ గుణా విభావితాతి? సచ్చం, తేనేవ ధమ్మసఙ్ఘానమ్పి గుణా విభావితా హోన్తి తప్పభవస్స అనఞ్ఞథాభావతో, తదుపదేసేన వా ధమ్మో, తదాధారో చ సఙ్ఘో వుత్తోవ హోతీతి వుత్తం "**బుద్ధాదీనం...పే.... విభావేతీ**"తి.

అతీతంసేతి అతీతకోట్ఠాసే, పుబ్బన్తేతి అత్థో. **అప్పటిహత**న్తి నప్పటిహతం, ఞాణస్స పటిఘాతో నామ అఞ్ఞాణం, సబ్బమ్పి వా కిలేసజాతం. తం యస్మా భగవతో సహ వాసనాయ పహీనం, తస్మాస్స అతీతంసే సబ్బత్థకమేవ ఞేయ్యావరణప్పహానేన ఞాణం అప్పటిహతన్తి వుచ్చతి. ఏస నయో సేసేసుపి. కిం పనేతాని పాటియేక్కం విసుం ఞాణాని, ఉదాహు అతీతాదీసు పవత్తనకఞాణాని ఏవ? తీసు కాలేసు అప్పటిహతఞాణాని నామ పాటియేక్కం భగవతో తీణి ఞాణానేవాతి వదన్తి. ఏకంయేవ హుత్వా తీసు కాలేసు అప్పటిహతఞాణం నామ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణమేవ. **సబ్బం కాయకమ్మ**న్తి యం కిఞ్చి భగవతా కత్తబ్బం కాయకమ్మం. **ఞాణపుబ్బఙ్గమ**న్తి ఞాణపురేచారికం. **ఞాణానుపరివత్త**న్తి ఞాణస్స అనుపరివత్తనకం, సబ్బం కాయపయోగం పవత్తేన్తో భగవా ఞాణేన పరిచ్ఛిన్దిత్వా ఞాణసహితమేవ పవత్తేతీతి అత్థో. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో. **ఛన్దస్సా**తి కత్తుకమ్యతాయ, మహాకరుణాసమాయోగతో సత్తానం ఏకన్తహితేసితాయ హితకిరియాఛన్దస్సాతి అత్థో. **ధమ్మదేసనాయా**తి ధమ్మకథాయ. అపరిక్ఖయాపరిమేయ్యపటిభానతాయ హి భగవతో కరణసమ్పత్తియా చ ధమ్మదేసనా నిరన్తరం పవత్తియమానాపి న కదాచిపి పరిక్ఖయం గచ్ఛతి, అఞ్ఞదత్థు ఉపరూపరి వడ్ఢతేవ. **వీరియస్సా**తి పరహితపటిపత్తియం ఉస్సాహస్స. **విముత్తియా**తి ఫలవిముత్తియా. ఏత్థ చ సమాధిఆదీనం అహాని తంతంపటిపక్ఖస్స సవాసనపహీనత్తా అనఞ్ఞసాధారణతాయ వేదితబ్బా. ఛన్దాదీనం పన మహాకరుణాసమాయోగతోపి. సేసం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

౧. తే ఏవ ధమ్మేతి తే ఏవ కుసలాదికే తికదుకేహి సఙ్గహితే ధమ్మే. సుత్తన్తే ఖన్ధాదివసేన వుత్తే ఖన్ధాదివసేన విభజితున్తి యోజనా. నను సుత్తన్తే పటిసమ్భిదావసేన తే న వుత్తాతి? యదిపి సరూపతో న వుత్తా, "జరామరణే ఞాణం, జరామరణసముదయే ఞాణ"న్తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.33) పన హేతుహేతుఫలాదీసు ఞాణవిభాగస్స వుత్తత్తా అత్థతో వుత్తా ఏవ హోన్తి, పటిసమ్భిదామగ్గే (పటి॰ మ॰ ౨.30) వా పటిసమ్భిదానం ఆగతత్తా సుత్తన్తే పటిసమ్భిదావసేనపి తే ధమ్మా వుత్తా ఏవ. **తత్థా**తి తస్మిం సుత్తన్తే. **సఙ్ఖేపేనా**తి సమాసేన. ఉద్దేసనిద్దేసమత్తేనేవ హి సుత్తన్తే ఖన్ధాదయో దేసితా, న పటినిద్దేసాదినాతి సఙ్ఖేపేన తే తత్థ వుత్తాతి వుత్తా. **తత్థా**తి వా ధమ్మసఙ్గహే. తత్థాపి హి "తస్మిం ఖో పన సమయే చత్తారో ఖన్ధా హోన్తీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౫౮) ఖన్ధాదయో సఙ్ఖేపేన వుత్తాతి. విభజీయన్తి ఏత్థ, ఏతేన వా ఖన్ధాదయోతి విభఙ్గో, తే ఏవ పకిరీయన్తి పట్ఠపీయన్తి ఏత్థ, ఏతేన వాతి పకరణం, విభఙ్గో చ సో పకరణఞ్చాతి **విభఙ్గప్పకరణం. ఆదిసద్దత్థజోతకేనా**తి "ఇతి వా, ఇతి ఏవరూపా నచ్చగీతవాదితవిసూకదస్సనా పటివిరతో"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౧.౧౩) వియ ఆదిసద్దస్స అత్థదీపకేన. **పకారత్థజోతకేనా**తి "ఇతి ఖో, భిక్ఖవే, సప్పటిభయో బాలో, అప్పటిభయో పణ్డితో"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౩.౧) వియ పకారత్థవిభావకేన. "**ఏకదేసేన సముదాయం నిదస్సేతీ**"తి ఏతేన "రూపక్ఖన్ధో...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తి ఏత్థ ఇతిసద్దస్స నిదస్సనత్థతం దస్సేతి. నిదస్సనత్థోపి హి ఇతి-సద్దో దిట్ఠో యథా "అత్థీతి ఖో, కచ్చాన, అయమేకో అన్తో"తిఆదీసు (సం॰ ని॰

౨.౧౩౹; ౩.౯౦). పరిసమాపనత్థో వా “తస్మాతిహ మే, భిక్ఖవే, ధమ్మదాయాదా భవథ, నో ఆమిసదాయాదా. అత్థి మే తుమ్హేసు అనుకమ్పా ‘కిన్తి మే సావకా ధమ్మదాయాదా భవేయ్యుం, నో ఆమిసదాయాదా’తి” (మ॰ ని॰ ౧.౨౯) ఏవమాదీసు వియ. పరిసమాపనత్థోతం సుత్తన్తభాజనీయస్స ఏకదేసదస్సనేన యదిదం “పఞ్చక్ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో”తి తావ తదత్థస్స సఙ్గహితత్తా. **తత్థా**తి విభఙ్గప్పకరణే. **“నిబ్బానవజ్జాన”**న్తి ఏత్థ యది నిబ్బానవజ్జానం…పే॰… అప్పకతరపదత్తా ఖన్ధానం ఖన్ధవిభఙ్గో ఆదిమ్హి వుత్తో, నను సహ నిబ్బానేన సబ్బధమ్మసఙ్గాహకత్తా, సబ్బధమ్మసఙ్గాహకేహి చ ఆయతనాదీహి ఖన్ధేహి చ అప్పకతరపదత్తా సచ్చవిభఙ్గో ఆదిమ్హి వత్తబ్బోతి ? న, తత్థాపి దుక్ఖసచ్చవిభఙ్గే ఏకదేసేన ఖన్ధానం ఏవ విభజితబ్బతో. యథాహ “తత్థ కతమం దుక్ఖం అరియసచ్చం? జాతిపి దుక్ఖా…పే॰… సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా”తి (విభ॰ ౧౯౦; దీ॰ ని॰ ౨.౩౮౭; మ॰ ని॰ ౧.౧౨౦; ౩.౩౭౩). ఇధ పన అనవసేసతోవ ఖన్ధా విభజీయన్తీతి నిబ్బానవజ్జానం…పే॰… అప్పకతరపదత్తా ఖన్ధానం ఖన్ధవిభఙ్గో ఆదిమ్హి వుత్తో.

అపిచ రూపసమ్మూళ్హా అరూపసమ్మూళ్హా ఉభయసమ్మూళ్హాతి తివిధా బోధనేయ్యపుగ్గలా, తథా సంఖిత్తరుచినో విత్థారరుచినో నాతిసఙ్ఖేపవిత్థారరుచినో, తిక్ఖిన్ద్రియా ముదిన్ద్రియా మజ్ఝిమిన్ద్రియాతి చ. తేసు అరూపసమ్మూళ్హానం ఉపకారాయ ఖన్ధదేసనా, రూపసమ్మూళ్హానం ఆయతనదేసనా, ఉభయసమ్మూళ్హానం ధాతుదేసనా. తథా సంఖిత్తరుచీనం ఖన్ధదేసనా, నాతిసఙ్ఖేపవిత్థారరుచీనం ఆయతనదేసనా, విత్థారరుచీనం ధాతుదేసనా. తిక్ఖిన్ద్రియానం ఖన్ధదేసనా, మజ్ఝిమిన్ద్రియానం ఆయతనదేసనా, ముదిన్ద్రియానం ధాతుదేసనాతి ఇమినా పయోజనేన అనుక్కమేన చ ఖన్ధాయతనధాతువిభఙ్గానం దేసనాక్కమోవ వేదితబ్బో. తం పనేతం ఖన్ధాదిత్తయం పవత్తినివత్తితదుభయహేతుముఖేనేవ ఞాయమానం యథాభూతావబోధాయ హోతి, నాఞ్ఞథాతి దస్సనత్థం సచ్చవిభఙ్గదేసనా పవత్తా. సో చ యథాభూతావబోధో విసేసతో ఇన్ద్రియసన్నిస్సయేనాతి ఇన్ద్రియవిభఙ్గదేసనా. ఇన్ద్రియానఞ్చ ఇన్దట్ఠో తంతంపచ్చయధమ్మభూతానం యథాసకం పచ్చయుప్పన్నేసు పచ్చయభావవిసేసేనేవాతి పచ్చయపచ్చయుప్పన్నవిభాగసన్దస్సనీ పచ్చయాకారవిభఙ్గదేసనా. పచ్చయాకారస్స ఖన్ధాదీనఞ్చ అవిపరీతసభావావబోధో సతిపట్ఠానాదీసు సమ్మామనసికారేనాతి సతిపట్ఠానసమ్మప్పధానఇద్ధిపాదబోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గవిభఙ్గదేసనా. స్వాయం సతిపట్ఠానాదీసు సమ్మామనసికారో ఇమాయ పటిపత్తియా హోతీతి ఝానఅప్పమఞ్ఞావిభఙ్గదేసనా, సా సమ్మాపటిపత్తి ఏత్తకే సీలే పతిట్ఠితస్స సమ్భవతీతి సిక్ఖాపదవిభఙ్గదేసనా, యథావుత్తాయ చ సమ్మాపటిపత్తియా ఇమే ఆనిసంసాతి పటిసమ్భిదాఞాణవిభఙ్గదేసనా, తే చిమే ఞాణవిసేసా ఇమేసు కిలేసేసు పహీయన్తేసు చ సమ్భవన్తి, నాఞ్ఞథాతి కిలేసవిభఙ్గదేసనా, ఏవం విత్థారతో దేసితే ఖన్ధాదికే సఙ్ఖేపతోపి జానన్తస్స అత్థసిద్ధి హోతి ఏవాతి దస్సనత్థం పరియోసానే ధమ్మహదయవిభఙ్గదేసనా పవత్తాతి ఏవమేతేసం అట్ఠారసన్నం మహావిభఙ్గానం దేసనాక్కమకారణం వేదితబ్బం.

రూపాదీనన్తి రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణానం. **వేదయితాదిసభావత్తాభావా**తి యథాక్కమం అనుభవనసఞ్జాననాభిసఙ్ఖరణాదిసభావత్తాభావా. న హి రూపం వేదయితాదిసభావం, వేదనాది వా రుప్పనాదిసభావం. యతో రూపాదీనం వేదనాసమవరోధనేన “చత్తారో ఖన్ధా”తిఆదినా సఙ్ఖిపిత్వా ఖన్ధా ౦౬ దేసేతబ్బా సియుం. **రుప్పనాదితో అఞ్ఞస్సాభావా**తి రుప్పనానుభవనాదిసభావతో అఞ్ఞస్స అతీతాదికే గహేత్వా రాసివసేన వత్తబ్బస్స సంఖిత్తస్స సభావస్స

అభావా. న హి చేతసికాదిభావో వేదనాదీనం సభావో. **హేట్ఠా గణనేసూతి** పఞ్చతో హేట్ఠా గణనేసు. **అనిట్ఠానన్తి** అపరియోసానం. రూపాదీసు హి కతిపయే, ఏకమ్పి వా అగ్గహేత్వా వుచ్చమానా ఖన్ధవసేన దేసనా అనవసేససఙ్ఖతధమ్మసఙ్గాహినీ న సమ్భవతి. **ఖన్ధస్సాతి** రాసట్ఠస్స ఖన్ధస్స. తేనేవాహ ''**న హీ**''తిఆది. **సవిభాగధమ్మేహీతి** సప్పభేదధమ్మేహి.

''**సద్దత్థసహితం ఖన్ధసద్దస్స విసయం దస్సేతీ**''తి ఏతేన రాసిసద్దస్స వియ రాసట్ఠే ఖన్ధసద్దస్స వాచకభావేన పవత్తిం దస్సేతి పరియాయన్తరభావతో. గుణాదీసు పన కేవలం తబ్బిసయపయోగభావేనేవ పవత్తి, న వాచకభావేనాతి ఆహ ''**గుణే...పే.... న సద్దత్థ**''న్తి. **ఖన్ధసద్దోతి** సీలాదిసద్దే సన్నిధాపితో ఖన్ధసద్దో. తేనేవాహ ''**సీలాదిగుణవిసిట్ఠం రాసట్ఠం దీపేతీ**''తి. **కేచీతి ధమ్మసిరిత్థేరం** సన్ధాయ వదతి. **ఏత్థాతి** ''సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధో''తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౫) ఏత్థ. న కేవలఞ్చ సో ఏవ, అట్ఠకథాచరియేహిపి ఏత్థ గుణత్థతా ఇచ్ఛితా ఏవ. తథా హి **అట్ఠసాలినియం** ''సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధోతిఆదీసు గుణట్ఠేనా''తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౫౸) వుత్తం. నను చ కేవలోపి ఖన్ధసద్దో ''తిణ్ణం ఖో, మాణవ, ఖన్ధానం వణ్ణవాదీ, న ఖో, ఆవుసో విసాఖ, తీహి ఖన్ధేహి అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో సఙ్గహితో''తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౨) చ ఆదీసు సీలాదివాచకో దిట్ఠోతి? న, తత్థాపి అధికారాదివచ్ఛేదకవసేనేవస్స సీలాదీసు పవత్తిదస్సనతో. **న ఖన్ధసద్దో పణ్ణత్తిసద్దస్స అత్థే వత్తతీతి** నిరుత్తివోహారాదిసద్దా వియ పణ్ణత్తిపరియాయో న హోతీతి అత్థో. **దారుక్ఖన్ధోతి పణ్ణత్తి హోతీతి** తస్స ఖన్ధసద్దస్స పణ్ణత్తివిసేసప్పవత్తితం దస్సేతి. **విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఖన్ధసద్దోతి** ''విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో''తి (యమ॰ ౧.ఖన్ధయమక.౩౨) ఏత్థ వుత్తో ఖన్ధసద్దో. **సముదాయే నిరుళ్హోతి** అతీతాదిభేదభిన్నస్స పఞ్ఞాయ అభిసంయూహనేన రాసికతే విఞ్ఞాణసమూహే నిరుళ్హో. **తాయ ఏవ రుళ్హియా పవత్తతీతి** తాయ సముదాయే నిరుళ్హతాయ తదవయవే ఏకస్మిమ్పి విఞ్ఞాణే పవత్తతీతి. ఏత్థ చ ఞాణసమ్పయుత్తే నిరుళ్హో కోసల్లసమ్భూతట్ఠేన కుసలభావో వియ ఞాణవిప్పయుత్తే విఞ్ఞాణసముదాయే నిరుళ్హో తదేకదేసేపి రుళ్హియా పవత్తతీతి వేదితబ్బం. అథ వా కిఞ్చి నిమిత్తం గహేత్వా సతిపి అఞ్ఞస్మిం తన్నిమిత్తయుత్తే కిస్మిఞ్చిదేవ విసయే సమ్ముతియా చిరకాలతావసేన నిమిత్తవిరహేపి పవత్తి రుళ్హి నామ, యథా మహియం సేతీతి మహింసో, గచ్ఛన్తీతి గావోతి, ఏవం ఖన్ధసద్దస్సాపి రుళ్హిభావో వేదితబ్బో.

రాసితో గుణతోతి సబ్బత్థ భుమ్మత్థే వా నిస్సక్కవచనం దట్ఠబ్బం. **నియమేత్వాతి** వవత్థపేత్వా. **పిణ్డట్ఠోతి** సఙ్ఘాతత్థో. **తస్మాతి** యస్మా పఞ్చేవ ఖన్ధా వుత్తా, కోట్ఠాసట్ఠే చ ఖన్ధట్ఠే నిబ్బానస్స వసేన ఛట్ఠేనాపి ఖన్ధేన భవితబ్బం, తస్మా **ఖన్ధట్ఠో నామ రాసట్ఠోతి యుత్తం.** ''**యేసం వా అతీతాదివసేన భేదో అత్థీ**''తిఆదినా అతీతాదివిభాగభిన్నేసు రుప్పనాదిసభావధమ్మేసు విసుం విసుం కోట్ఠాసభావేన గయ్హమానేసు తబ్బిభాగరహితస్స ఏకస్స నిబ్బానస్స రాసట్ఠతా వియ కోట్ఠాసట్ఠతాపి న సమ్భవతీతి దస్సేతి. ఏతేన పణ్ణత్తియాపి ఖన్ధేసు అగ్గహణే కారణం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

కస్మా పనేత్థ ఫస్సాదికే వియ సఙ్ఖారక్ఖన్ధే అనవరోధేత్వా వేదనాసఞ్ఞా విసుం ఖన్ధభావేన గహితాతి? వివాదమూలతాదివిసేసదస్సనత్థం. గహట్ఠానఞ్హి వివాదకారణం కామజ్ఝోసానం. వుత్తఞ్చేతం ''పున చపరం, భిక్ఖవే, కామహేతు కామనిదానం కామాధికరణం కామానమేవ హేతు మాతాపి పుత్తేన వివదతి, పుత్తోపి మాతరా వివదతీ''తిఆది (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౮, ౧౭౮). పబ్బజితానం దిట్ఠాభినివేసో. వుత్తమ్పి చేతం ''యే దిట్ఠిముగ్గయ్హ వివాదయన్తి, 'ఇదమేవ సచ్చ'న్తి (సు॰ ని॰ ౮౩౮; మహాని॰ ౬౭) చ వాదయన్తీ''తిఆది. తేసు కామజ్ఝోసానం

వేదనస్సాదేన హోతి, దిట్ఠాభినివేసో సఞ్ఞావిపల్లాసేన. సఞ్ఞావిపల్లాసేన హి చిత్తవిపల్లాసో, చిత్తవిపల్లాసేన దిట్ఠిమానతణ్హాపపఞ్చానం విపల్లాసోతి. తథా వేదనానుగిద్ధో విపల్లత్థసఞ్ఞో చ సంసరతి. వేదనానుగిద్ధస్స హి వేదనాపచ్చయా తణ్హా సిద్ధా హోతి, తతో చ తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానన్తి ఆవట్టతి భవచక్కం. విపల్లత్థసఞ్ఞిస్స చ "సఞ్ఞానిదానా హి పపఞ్చసఙ్ఖా"తి (సు॰ ని॰ ౮౮౦) వచనతో దిట్ఠిమానతణ్హాపపఞ్చానం అనుపచ్ఛేదతో సంసారస్స అనుపచ్ఛేదోవ. ఇతి వివాదకారణానం కామజ్ఝోసానదిట్ఠాభినివేసానం కారణభావో సంసారహేతుభావోతి ఇమస్స వివాదమూలతాదివిసేసస్స దస్సనత్థం సఙ్ఖారక్ఖన్ధే అనవరోధేత్వా వేదనాసఞ్ఞా విసుం ఖన్ధభావేన గహితాతి వేదితబ్బం.

ఓకాసేసూతి విభజనకిరియాయ పవత్తిట్ఠానభావతో అతీతాదయో ఓకాసాతి వుత్తా. **ఇతిసద్దేనా**తి "ఉపాదాయరూప"న్తి ఏవం అట్ఠకథాయం వుత్తఇతిసద్దేన. **నిదస్సనత్థేనా**తి ఉదాహరణత్థేన. **సబ్బో**తి సకలో ఏకాదససు ఓకాసేసు విభత్తో విభజననయో. **ఇదఞ్చ విభజన**న్తి "చత్తారో చ మహాభూతా…పే॰… ఉపాదాయరూప"న్తి ఏవం విభత్తం ఇదఞ్చ విభజనం. **ఓళారికాదీసూ**తి ఓళారికసుఖుమహీనపణీతదూరసన్తికేసు. **చక్ఖాయతనన్తిఆదివిభజనఞ్చా**తి "చక్ఖాయతనం…పే॰… ఫోట్ఠబ్బాయతనం ఇత్థిన్ద్రియం…పే॰… కబళీకారో ఆహారో రూపా సద్దా గన్ధా రసా ఫోట్ఠబ్బా"తి ఏవం పవత్తం విభజనఞ్చ. **యథాసమ్భవ**న్తి యథారహం. ఏకాదససు ఓకాసేసు యం యత్థ విభజనం యుత్తం, తం తత్థ యోజేతబ్బం. **ఏవం వేదనాక్ఖన్ధాదీసుపీ**తి యథా రూపక్ఖన్ధే యథాసమ్భవం ఏకాదససు ఓకాసేసు విభజనం యోజేతబ్బన్తి వుత్తం, ఏవం వేదనాక్ఖన్ధాదీసుపి యథాసమ్భవం ఏకాదససు ఓకాసేసు విభజనం యోజేతబ్బన్తి అత్థో.

తత్థ వేదనాక్ఖన్ధో తావ పురిమే ఓకాసపఞ్చకే సుఖాదివేదనాత్తికవసేన విభత్తో, ఇతరస్మిం కుసలత్తికవేదనాత్తికసమాపన్నదుకసాసవదుకవసేన. సఞ్ఞాక్ఖన్ధో పన పురిమే ఓకాసపఞ్చకే ఛఫస్సద్వారవసేన, ఇతరస్మిం ఓళారికదుకే పటిఘసమ్ఫస్సదుకవసేన చేవ యథావుత్తకుసలత్తికాదివసేన చ విభత్తో. సేసేసు కుసలత్తికాదివసేనేవ. తథా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో. పటిఘసమ్ఫస్సదుకో పనేత్థ నత్థేవ. చేతనాయ ఏవ చేత్థ నిద్దేసో సఙ్ఖారక్ఖన్ధధమ్మానం చేతనాప్పధానభావదస్సనత్థం. తథా హి సా "సఙ్ఖారక్ఖన్ధో"తి వుత్తా. **తత్థా**తి తస్మిం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స విభజనే పటినిద్దేసే. **తం పన ద్వయ**న్తి మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయం. యఞ్హి సత్తవిఞ్ఞాణధాతుదేసనాయం "మనోధాతు, మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తి ద్వయం దేసితం, తం ఛవిఞ్ఞాణకాయదేసనాయం "మనోవిఞ్ఞాణ"న్త్వేవ వుచ్చతీతి.

పాళినయేనాతి ఖన్ధవిభఙ్గపాళినయేన. **అఞ్ఞేన పకారేనా**తి ధమ్మసఙ్గహే, తదట్ఠకథాయఞ్చ ఆగతేన పకారన్తరేన.

౧. రూపక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨. "కిఞ్చీ"తి పదం "ఏకచ్చ"న్తి ఇమినా సమానత్థన్తి ఆహ **"కిఞ్చీతి పకారన్తరభేదం ఆమసిత్వా అనియమనిదస్సన"**న్తి. **ఉభయేనా**తి పకారభేదం అనామసిత్వా ఆమసిత్వా చ అనియమదస్సనవసేన పవత్తేన "యం కిఞ్చీ"తి పదద్వయేన. **అధిప్పేతత్థ**న్తి రూపం. **అతిచ్చా**తి అతిక్కమిత్వా. **పవత్తితో**తి పవత్తనతో. **నియమనత్థ**న్తి నివత్తనత్థం.

"కిఞ్చా"తి ఏత్థ కిం-సద్దో పుచ్ఛాయం హేతుఅత్థదీపకో, కరణే చేతం పచ్చత్తవచనం, చ-సద్దో వచనాలఙ్కారోతి ఆహ **"కేన కారణేన వదేథా"**తి. దుతియవికప్పే పన వుత్తనయేనేవ కారణత్థే పవత్తం కిం-సద్దం "వదేథా"తి

కిరియాపదసమ్బన్ధేన ఉపయోగవసేన పరిణామేత్వా వదతి ‘‘**తం కారణం వదేథా**’’తి.

పురిమసన్తానస్స భేదన్తి పురిమసన్తానస్స వినాసం, వినాసాపదేసేన చేత్థ సన్తానే విసదిసుప్పాదమేవ దస్సేతి. తేనేవాహ ‘‘**విసదిససన్తానుప్పత్తిదస్సనతో**’’తి. నను చ అరూపధమ్మానమ్పి విరోధిపచ్చయసమవాయే విసదిసుప్పత్తి అత్థీతి? సచ్చం అత్థి, సా పన న పాకటతరా, పాకటతరా చ ఇధాధిప్పేతా. తేనేవాహ ‘‘**సీతాదిసన్నిపాతే**’’తి. తథా చాహ భగవా ‘‘సీతేనపి రుప్పతి, ఉణ్హేనపి రుప్పతీ’’తిఆది (సం॰ ని॰ ౩.౭౯). ఇదాని భేద-సద్దో ఉజుకమేవ వికారాపత్తిం వదతీతి దస్సేన్తో ‘‘**భేదో చా**’’తిఆదిమాహ . **విసదిసరూపుప్పత్తియేవ,** న ఉప్పన్నస్స అఞ్ఞథాభావోతి అధిప్పాయో. తేన **కాపిలియం** పరిణామవాదం పటిక్ఖిపతి. యది పురిమసన్తానతో భేదో విసదిసుప్పత్తి రుప్పనం, ఏవం సన్తే లక్ఖణస్స అతిప్పసఙ్గో సియాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**అరూపక్ఖన్ధాన**’’న్తిఆది. ఏత్థ **సీతాదీహీతి ఆది**-సద్దేన యథా ఉణ్హజిఘచ్ఛాదయో సఙ్గయ్హన్తి, ఏవం ఆహారాదీనమ్పి సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **యేనాతి** యేన సీతాదీహి సమాగమేన. **తత్థాతి** తేసు రూపధమ్మేసు. ఆహారాదికస్స వా ఠితిప్పత్తస్సాతి సమ్బన్ధో. యథా రూపధమ్మానం ఠితిక్ఖణే సీతాదీహి సమాగమో హోతి, ఏవం అరూపక్ఖన్ధానం అఞ్ఞేహి సమాగమో నత్థి అతిలహుపరివత్తితో, తస్మా అరూపధమ్మా రూపధమ్మానం వియ పాకటస్స వికారస్స అభావతో ‘‘రుప్పన్తీ’’తి, ‘‘రుప్పనలక్ఖణా’’తి చ న వుచ్చన్తీతి సమ్బన్ధో. ‘‘రుప్పతీ’’తి పదస్స కత్తుకమ్మసాధనానం వసేన అత్థం దస్సేతుం అట్ఠకథాయం ‘‘కుప్పతి ఘట్టీయతి పీళీయతి భిజ్జతీ’’తి వుత్తన్తి తదత్థం వివరన్తో ‘‘**కుప్పతీతి ఏతేనా**’’తిఆదిమాహ. **కోపాదికిరియాతి** కోపసఙ్ఘట్టనపీళనకిరియా. కోప-సద్దో చేత్థ ఖోభపరియాయో వేదితబ్బో. **కత్తుభూతో కమ్మభూతో చ అత్థోతి** కత్తుకమ్మసాధనానం వసేన వుచ్చమానో భూతుపాదాయరూపసఙ్ఖాతో అత్థో. **కమ్మకత్తుత్థేన భిజ్జతి-సద్దేనాతి** యదా కమ్మకత్తుత్థో రుప్పతి-సద్దో, తదా భిజ్జతి-సద్దోపి తదత్థో ఏవ వేదితబ్బోతి అత్థో. తత్థ యదా కమ్మత్థే ‘‘రుప్పతీ’’తి పదం, తదా ‘‘సీతేనా’’తిఆదీసు కత్తుఅత్థే కరణవచనం. యదా పన ‘‘రుప్పతీ’’తి పదం కత్తుఅత్థే కమ్మకత్తుఅత్థే వా, తదా హేతుమ్హి కరణవచనం వేదితబ్బం. ‘‘**యం పన రుప్పతీ**’’తిఆదినా ‘‘కుప్పతీ’’తిఆదీనం కత్తుకమ్మత్థానమ్పి అత్థవచనానం వచనే కారణం దస్సేతి. యదిపి అత్థ-సద్దో ‘‘పీళనట్ఠో’’తిఆదీసు (పటి॰ మ॰ ౧.౧౭; ౨.౮) సభావపరియాయోపి హోతి, ‘‘కేనట్ఠేనా’’తి పనేత్థ అభిధేయ్యపరియాయో అధిప్పేతోతి ఆహ ‘‘**కేనట్ఠేనాతి పుచ్ఛాసభాగవసేన రుప్పనట్ఠేనా**’’తి, రుప్పనసద్దాభిధేయ్యభావేనాతి అత్థో. తేనేవాహ ‘‘**న కేవలం సద్దత్థోయేవ రుప్పన**’’న్తి. **తస్స అత్థస్సాతి** తస్స భూతుపాదాయప్పభేదస్స సభావధమ్మస్స. రుప్పనలక్ఖణఞ్చ నామేతం అనిచ్చతాది వియ కక్ఖళత్తాదితో అఞ్ఞన్తి న గహేతబ్బం. పఞ్ఞత్తివిసేసో హి తన్తి, కక్ఖళత్తాదీనంయేవ పన అరూపధమ్మవిధురో సభావవిసేసోతి వేదితబ్బం.

ముచ్ఛాపత్తియాతి ముచ్ఛాయ మోహస్స ఆపజ్జనేన. **కప్పసణ్ఠానం ఉదకన్తి** కప్పసణ్ఠాపకమహామేఘవుట్ఠం ఉదకం. **తథాతి** తప్పకారతాయ ఖారభావే **సతి** ఉదకేన కప్పవుట్ఠానకాలే వియ **పథవీ విలీయేయ్య**. లోకన్తరియసత్తానం పన పాపకమ్మబలేన అఖారేపి ఖారే వియ సరీరస్స విలీయనా వేదితబ్బా. **తేనేవాతి** సఉస్సదనిస్సయనిరయస్స వుత్తత్తా ఏవ. న హి అవీచిమ్హి పఞ్చవిధబన్ధనాదికమ్మకారణం కరోన్తి.

౩. పకరణప్పత్తం రూపం పక్ఖిపిత్వా మాతికా ఠపితాతి ఆనేత్వా సమ్బన్ధో. **మహాభూతు...పే.... ఆపజ్జతి** తప్పకారభావేన అతీతంసే గణనం గతన్తి వుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. ‘‘**న హీ**’’తిఆదినా ధమ్మన్తరనివత్తనత్థతా పకారన్తరనివత్తనత్థతా చ భూతుపాదాయగహణస్స నత్థీతి దస్సేతి. **తందస్సనేతి** గణనన్తరదస్సనే. **తంసభావత్తాతి** భూతుపాదాయసభావత్తా. ‘‘**న చా**’’తిఆదినా భూతుపాదాయసభావో అతీతంసగణితతాయ తంసభావస్సపి అఞ్ఞథా గణితత్తా, అతంసభావస్స చ తథా

గణితత్తా అకారణన్తి దస్సేతి. ‘‘**అజ్ఝత్త...పే.... లబ్భతీ**’’తి ఏతేన దుతియనయే న కేవలం యథావుత్తోవ దోసో, అథ ఖో అబ్యాపితోపి దోసోతి దస్సేతి. తదేతం పన అకారణం కారణభావస్సేవ అనధిప్పేతత్తా. న హేత్థ భూతుపాదాయరూపభావో అతీతంసే గణనస్స కారణన్తి అధిప్పేతం, యతో యథావుత్తదోసాపత్తి సియా.

‘‘**కిన్తీ**’’తి ఏత్థ ‘‘**కి**’’న్తి పుబ్బే యం “రూప”న్తి సామఞ్ఞతో గహితం, తస్స సరూపపుచ్ఛా. **ఇతి**-సద్దో నిదస్సనత్థో, న కారణత్థో. తేనస్స యం రూపం అతీతం నిరుద్ధం...పే.... అతీతంసేన సఙ్గహితం అతీతకోట్ఠాసే గణనం గతం, తం కిన్తి చే? ‘‘**చత్తారో చ...పే.... రూప**’’న్తి భూతుపాదాయవిభాగదస్సనముఖేన విసేసం నిదస్సేతి. యత్తకా హి ఇధ విసేసా నిద్దిట్ఠా చక్ఖాయతనాదయో, తేసమిదం నిదస్సనన్తి. న చేత్థ పురిమనయతో అవిసేసో. తత్థ హి రూపస్స భూతుపాదాయతామత్తసభావదస్సనతా వుత్తా. తేనాహ అట్ఠకథాయం “అతీతరూపమ్పి భూతాని చేవా”తిఆది. ఇధ పన భూతుపాదాయేన నిదస్సనభూతేన రూపస్స సబ్బవిసేసవిభావనతా దస్సితా. ఏవఞ్చ కత్వా అబ్యాపితదోసోపి చేత్థ అనోకాసోవ, యం రూపం అజ్ఝత్తం...పే.... ఉపాదిన్నం, కిన్తి? చత్తారో చ...పే.... రూపన్తి తదఞ్ఞవిసేసనిదస్సనస్స అధిప్పేతత్తా. తథా చాహ ‘‘**ఏవం సబ్బత్థ అత్థో వేదితబ్బో**’’తి.

పరియాయదేసనత్తాతి సభావతో పరియాయనం పరివత్తనం పరియాయో, ఉజుకం అప్పవత్తీతి అత్థో. పరియాయేన, పరియాయభూతా వా దేసనా ఏత్థాతి పరియాయదేసనం, సుత్తన్తం. సుత్తన్తఞ్హి వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన దేసేతబ్బధమ్మే లేసతో లబ్భమానభావకథనం, న ఉజునిప్పదేసభావకథనన్తి పరియాయదేసనం నామ. తేనేవ తం “యథానులోమసాసన”న్తి వుచ్చతి. అభిధమ్మో పన దేసేతబ్బధమ్మే ఉజునిప్పదేసకథనన్తి నిప్పరియాయదేసనం నామ, యతో “యథాధమ్మసాసన”న్తి వుచ్చతి. **నిచ్ఛయేన దేసో**తి వవత్థానతో కథనం. తథా **భద్దేకరత్తసుత్తా**దీసు (మ॰ ని॰ ౩.౨౭౨ ఆదయో) వియ అతీతాదిభావో అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నభావో అద్ధావసేన ఇధాపి ఖన్ధవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయత్తా నిద్దిసితబ్బో సియాతి యోజనా.

సన్నిపతితన్తి సమాగతం. **సన్తానవసేనా**తి పుబ్బాపరవసేన. పుబ్బేనాపరస్స సమప్పమాణతాయ **అనూనం అనధికం,** తతో ఏవ **ఏకాకారం**. పవత్తికాలవసేన వా **అనూనం అనధికం,** సమానసభావతాయ **ఏకాకారం**. తేన విసభాగఉతునా అనన్తరితతం దస్సేతి. **ఏవం ఆహారేపీ**తి ఏత్థ విసభాగాహారేన అనన్తరితో అనేకవారం అనేకదివసమ్పి భుత్తో సభాగేకాహారం నామ. “తతో పుబ్బే విసభాగఉతుఆహారసముట్ఠానం అతీతం, పచ్ఛా అనాగత”న్తి హి వుత్తన్తి. “ఏకాహారసముట్ఠాన”న్తి పన వుత్తత్తా ఏకస్సేవ ఆహారస్స యోజనా యుత్తరూపాతి అపరే. **పఞ్చద్వారవసేనా**తి ఏత్థ పఞ్చద్వారావజ్జనతో పట్ఠాయ యావ తదారమ్మణం, యావ జవనం, యావ వా వోట్ఠబ్బనం, తావ పవత్తా చిత్తసన్తతి ఏకవీథి. **ఏకజవనసముట్ఠాన**న్తి ఏకజవనవారసముట్ఠానం. ఏత్థ చ సమయం అనామసిత్వావ సన్తతివసేన, సన్తతిఞ్చ అనామసిత్వావ సమయవసేన అతీతాదివిభాగో గహేతబ్బో.

తేసన్తి హేతుపచ్చయానం. **కలాపస్సా**తి రూపకలాపస్స. **కమ్మానన్తరాదీ**తి కమ్మాది, అనన్తరాదీతి పచ్చేకం ఆది-సద్దో యోజేతబ్బో. తత్థ పఠమేన ఆదిసద్దేన ఉపనిస్సయపచ్చయస్స ఆహారాదినో చ దుతియేన సమనన్తరానన్తరూపనిస్సయాదినో సఙ్గహో వేదితబ్బో. చిత్తుప్పాదస్స చేత్థ కమ్మానన్తరాదిపచ్చయవసేన, ఇతరస్స కమ్మాదివసేనేవ జనకభావే యోజనా దట్ఠబ్బా. తథా చిత్తుప్పాదస్స పురేజాతవసేన, ఇతరస్స పచ్ఛాజాతవసేన,

ఉభయేసమ్పి సహజాతవసేన ఉపత్థమ్భనం వేదితబ్బం . తేనేవాహ ''**యథాసమ్భవం యోజేతబ్బ**''న్తి. **ఉప్పాదక్ఖణేతి** హేతుకిచ్చక్ఖణే. హేతుకిచ్చం నామ తస్స తస్స ఉప్పాదేతబ్బస్స ఉప్పత్తికరణం, తఞ్చ తస్మిం ఖణే ఉప్పన్నఫలత్తా తతో పరం కత్తబ్బాభావతో నిట్ఠితఞ్చాతి దట్ఠబ్బం. ఇతరం పన తీసుపి ఖణేసు పచ్చయకిచ్చం దట్ఠబ్బన్తి యోజనా.

౬. **అనిట్ఠనామనివత్తనస్సాతి** అనిట్ఠనామనివత్తియా అకారణభావదస్సనేన ఇట్ఠనామలాభాపనస్స అకారణభావం దస్సేతి.

దేవమనుస్ససమ్పత్తిభవేతి సమ్పత్తియుత్తే సమ్పన్నే దేవమనుస్సభవే. **సమిద్ధసోభనతాతి** అభివుద్ధసోభనతా. **తతో ఏవాతి** సమ్పత్తివిరహతో ఏవ, అసమ్పన్నత్తా ఏవాతి అత్థో. **తేసంయేవ హత్థిఆదీనం సుఖస్స హేతుభావం న గచ్ఛన్తి** సారణాదివసేన దుక్ఖపచ్చయత్తా. **తేసన్తి** హత్థిరూపాదీనం. ''**తస్స తస్సేవా**''తిఆదినా యథావుత్తమత్థం వివరతి. అకుసలేన అత్తనా కతేన నిబ్బత్తం దుక్ఖస్స పచ్చయో హోతీతి యోజనా. **తస్మాతి** యస్మా కమ్మం యస్మిం సన్తానే నిబ్బత్తం, తత్థేవ సుఖదుక్ఖానం పచ్చయో హోతి, న అఞ్ఞత్థ, తస్మా. **అట్ఠకథాయం పనాతి** ఏకచ్చమతదస్సనం. తత్థ ''**అనిట్ఠం నామ నత్థీ**''తి యస్మా పటిసేధద్వయేన కుసలకమ్మజస్స ఇట్ఠభావో నియతో, తస్మా "కుసలకమ్మజమేవ ఇట్ఠ"న్తి ఏవం అనియమేత్వా "కుసలకమ్మజం ఇట్ఠమేవా"తి ఏవమేత్థ నియమో గహేతబ్బోతి దస్సేన్తో ''**అకుసలకమ్మజమ్పీ**''తిఆదిమాహ. కిన్తి అకుసలకమ్మజం సోభనం, యం పరేసం ఇట్ఠం నామ సియా? యది దుగ్గతియం కేసఞ్చి తిరచ్ఛానానం సణ్ఠానాదిసమ్పత్తి సుగతియం సత్తానం అకుసలనిస్సన్దేన విరూపరూపతా వియ కుసలనిస్సన్దేన, కథం తస్సా అకుసలకమ్మజతా. అథ పన యం కేసఞ్చి అమనాపమ్పి సమానం రూపం మనాపం హుత్వా ఉపట్ఠాతి, తం సన్ధాయ వుత్తం, ఏవమ్పి యథా కేసఞ్చి తిరచ్ఛానాదీనం కుసలకమ్మజం మనుస్సాదిరూపం అమనాపతో ఉపట్ఠహన్తమ్పి కుసలవిపాకస్సేవ ఆరమ్మణభావతో అత్థతో ఇట్ఠమేవ నామ హోతి, ఏవం అకుసలకమ్మజం కేసఞ్చి మనాపం హుత్వా ఉపట్ఠహన్తమ్పి అకుసలవిపాకస్సేవ ఆరమ్మణభావతో అత్థతో అనిట్ఠమేవ నామ హోతి, ఏవఞ్చేతం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. అఞ్ఞథా "అట్ఠానమేతం అనవకాసో, యం కాయదుచ్చరితస్స ఇట్ఠో కన్తో మనాపో విపాకో ఉప్పజ్జేయ్యా"తిఆదిఅట్ఠానపాళియా (మ॰ ని॰ ౩.౧౩౧) విరోధో సియా. తేనేవాహ ''**కుసలకమ్మజస్స పనా**''తిఆది. **సబ్బేసన్తి** అత్తనో, పరేసఞ్చ . **ఇట్ఠస్స అభావో వత్తబ్బోతి** యథా "కుసలకమ్మజం అనిట్ఠం నామ నత్థీ"తి వుత్తం, ఏవం కిఞ్చాపి "అకుసలకమ్మజం ఇట్ఠం నామ నత్థీ"తి అట్ఠకథాయం న వుత్తం, తేన పన నయదస్సనేన అకుసలకమ్మజస్స అభావో వుత్తో ఏవ హోతీతి సో సంవణ్ణనావసేన నిద్ధారేత్వా వత్తబ్బోతి అధిప్పాయో. ఏతేన కుసలకమ్మజమేవ ఇట్ఠన్తి పురిమపదావధారణస్స గహేతబ్బతం దస్సేతి.

ఇదాని ''**హత్థిఆదీనమ్పీ**''తిఆదినా తమేవత్థం వివరతి. **కుసలవిపాకస్సాతి** ఏత్థాపి కుసలవిపాకస్సేవ ఆరమ్మణన్తి అత్థో. **మనుస్సానన్తి** చ నిదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం. ఇతరేసమ్పి చ అకుసలకమ్మజం అకుసలవిపాకస్సేవ, కుసలకమ్మజఞ్చ కుసలవిపాకస్సేవ ఆరమ్మణన్తి దస్సితోవాయం నయోతి. కస్మా పన ఇట్ఠానిట్ఠమిస్సితే వత్థుమ్హి మనాపతావ సణ్ఠాతీతి ఆహ ''**ఇట్ఠారమ్మణేన...పే.... సక్కా వత్తు**''న్తి. **సుట్ఠు వుత్తన్తి** "ఇట్ఠానిట్ఠం ఏకన్తతో విపాకేనేవ పరిచ్ఛిజ్జతీ"తి వదన్తేహి ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణవవత్థానం సమ్మదేవ వుత్తం. **తం అనుగన్త్వాతి** విపాకవసేన ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణవవత్థానం అనుగన్త్వా. **సబ్బత్థాతి** సుగతిదుగ్గతీసు, సబ్బేసు వా ఆరమ్మణేసు.

“అనిట్ఠా”తి వచనేనేవ తేసం ఇట్ఠతా నివత్తితాతి ఆహ **“సదిసతా చ రూపాదిభావోయేవా”**తి. ఇట్ఠానేవ రూపాదీని కామగుణాతి సుత్తే వుత్తానీతి మిత్తపటిపక్ఖో అమిత్తో వియ ఇట్ఠపటిపక్ఖా అనిట్ఠాతి అధిప్పేతాతి వుత్తం **“అనిట్ఠాతి...పే... వోహారో వియా”**తి. **సబ్బాని వాతి** ఏత్థ “పియరూపం సాతరూప”న్తి (దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౦; మ॰ ని॰ ౧.౧౩౩; విభ॰ ౨౦౩) వచనతో కథం అనిట్ఠానం రూపాదీనం కామగుణభావాపత్తీతి చే? తేసమ్పి విపల్లాసవసేన తణ్హావత్థుభావతో పియరూపభావస్స అధిప్పేతత్తా. యది ఏవం కథం “చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యాని రూపాని ఇట్ఠానీ”తిఆదిసుత్తపదం (మ॰ ని॰ ౧.౧౬౬; ౨.౧౨౧; ౩.౨౪; సం॰ ని॰ ౫.౩౦) నీయతీతి ఆహ **“అతిసయేనా”**తిఆది.

ఇన్ద్రియబద్ధరూపవసేన పాళియం హీనదుకనిద్దేసో పవత్తోతి దస్సేతుం **“ద్వీసుపి హీనపణీతపదేసూ”**తిఆదిమాహ. **అవయవయోగే సామివచనం,** న కత్తరీతి అధిప్పాయో. “తేసం తేసం సత్తాన”న్తి ఇన్ద్రియబద్ధరూపే నిద్దిట్ఠే కస్మా కమ్మజవసేన అత్థో వుత్తో, న చతుసన్తతివసేనాతి ఆహ **“సత్తసన్తాన...పే... వుత్త”**న్తి. పధానత్తా హి కమ్మజవసేన అత్థం వత్వా సేసేసు “ఏవం ఉతుసముట్ఠానాదీసుపీ”తి అట్ఠకథాయం అతిదేసో కతో . **“తేహి తేహీతి ఏతస్మిం అత్థే”**తి ఇమినా “తేసం తేస”న్తి కత్తరి సామివచనం ఆసఙ్కతి. తథా సతి విసయే వా సామివచనే లద్ధగుణం దస్సేతి **“న కమ్మజవసేనేవా”**తిఆదినా, కమ్మజగ్గహణఞ్చేత్థ ఉపలక్ఖణం దట్ఠబ్బం.

మరియాదాభూతన్తి ఉత్తమమరియాదాభూతం. తేనేవాహ **“యస్స యేవ మనాపా, తస్స తేవ పరమా”**తి. **తేస**న్తి కామగుణానం. **సభావతోతి** లక్ఖణతో.

“ఏకస్మింయేవ అస్సాదనకుజ్ఝనతో”తిఆదినా “యస్మా తేయేవ రూపాదయో ఏకో అస్సాదేతీ”తిఆదికం సుత్తన్తవివరణం ఇట్ఠానిట్ఠభావే హేతుభావేన వుత్తన్తి దస్సేతి. **ఇట్ఠానిట్ఠగ్గహణం హోతీతి** నిబ్బానే వియ అనిట్ఠగ్గహణం సఞ్ఞావిపల్లాసేన అఞ్ఞేసుపి ఆరమ్మణేసు ఇట్ఠానిట్ఠాభినివేసో హోతీతి అధిప్పాయో.

విభాగో నామ అసఙ్కరో, విత్థారో చాతి **“విభత్త”**న్తి పదస్స **“పవత్థితం, పకాసిత”**న్తి చ అత్థమాహ. **అఞ్ఞేస**న్తి అతిఅడ్ఢదలిద్దానం. **ఇదం ఇట్ఠం, అనిట్ఠఞ్చ హోతీతి** ఏత్థ **చ**-సద్దేన అనిట్ఠం, ఇట్ఠఞ్చ హోతీతి అయమ్పి అత్థో వుత్తోతి వేదితబ్బం. **అనిట్ఠం ఇట్ఠ**న్తి ఇట్ఠస్స “అనిట్ఠ”న్తి, అనిట్ఠస్స “ఇట్ఠ”న్తి గహణే యథాసఙ్ఖ్యం యోజనా. **ఇన్ద్రియవికారాపత్తిఆదినాతి** ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన పుబ్బాభిసఙ్ఖారాదిం సఙ్గణ్హాతి. పురేతరం పవత్తచిత్తాభిసఙ్ఖారవసేనాపి హి వినావ సఞ్ఞావిపల్లాసం ఇట్ఠం “అనిట్ఠ”న్తి, అనిట్ఠఞ్చ “ఇట్ఠ”న్తి గయ్హతీతి.

తేన విపాకేనాతి తేన కుసలాకుసలవిపాకేన. **ఆరమ్మణస్స ఇట్ఠానిట్ఠత**న్తి యత్థ తం ఉప్పజ్జతి, తస్స బుద్ధరూపాదికస్స గూథాదికస్స చ ఆరమ్మణస్స యథాక్కమం ఇట్ఠతం అనిట్ఠతఞ్చ నిదస్సేతి. **విజ్జమానేపి సఞ్ఞావిపల్లాసే ఆరమ్మణేన విపాకనియమదస్సన**న్తి ఇట్ఠారమ్మణే కుసలవిపాకోవ ఉప్పజ్జతి, అనిట్ఠారమ్మణే అకుసలవిపాకోవాతి ఏవం ఆరమ్మణేన విపాకనియమదస్సనం. **ఆరమ్మణనియమదస్సనత్థ**న్తి యం కుసలవిపాకస్స ఆరమ్మణం, తం ఇట్ఠం నామ. యం అకుసలవిపాకస్స ఆరమ్మణం, తం అనిట్ఠం నామాతి దస్సనత్థం. ఆరమ్మణేన నియామితో హి విపాకో అత్తనో ఉపకారకస్స ఆరమ్మణస్స నియామకో హోతీతి.

ద్వారన్తరే దుక్ఖస్స పచ్చయభూతస్స ఆరమ్మణస్స ద్వారన్తరే సుఖవిపాకుప్పాదనతో, ద్వారన్తరే సుఖస్స పచ్చయభూతస్స ఆరమ్మణస్స ద్వారన్తరే దుక్ఖవిపాకుప్పాదనతో విపాకేన ఆరమ్మణనియమదస్సనేన విపాకవసేన ఇట్ఠానిట్ఠతా దస్సితాతి యోజనా.

౭. దుప్పరిగ్గహట్ఠేన కారణభూతేన లక్ఖణస్స ఇన్ద్రియాదిసభావస్స దుప్పటివిజ్ఝతా, ఏవం సుపరిగ్గహట్ఠేన లక్ఖణసుప్పటివిజ్ఝతా వేదితబ్బా. **''దూరే''తి అవుత్తస్సాతి** లక్ఖణతో ''దూరే''తి అకథితస్స. **వుత్తమ్పీతి** లక్ఖణతో ''దూరే''తి వుత్తమ్పి సుఖుమరూపం.

''భిన్దమానో''తి సమ్భిన్దమానోతి వుత్తం హోతీతి ఆహ **''మిస్సకం కరోన్తో''**తి. యస్మా పన భేదనం విభాగకరణమ్పి హోతి, తస్మా దుతియవికప్పే ''భిన్దమానో''తి పదస్స **''విసుం కరోన్తో''**తి అత్థమాహ. తతియవికప్పే పన **భిన్దమానోతి** వినాసేన్తోతి అత్థో. తేనాహ **''సన్తికభావం భిన్దిత్వా దూరభావం, దూరభావఞ్చ భిన్దిత్వా సన్తికభావం కరోన్తో''**తి. న హి సక్కా సన్తికస్స తబ్భావం అవినాసేత్వా దూరభావం కాతుం, తథా ఇతరస్సాపి. సన్తికభావకరణేన న భిన్దతి న వినాసేతి, న చ ఓకాసదూరతో లక్ఖణతో దూరం విసుం కరణేన భిన్దతి విభాగం కరోతి, నాపి ఓకాసదూరేన లక్ఖణతో దూరం వోమిస్సకకరణేన భిన్దతి సమ్భిన్దతీతి యోజనా. **''తిధా అత్థో దట్ఠబ్బో''**తి సఙ్ఖేపేన వుత్తమత్థం **''న హీ''**తిఆదినా వివరతి. విసుం కరోతి, వోమిస్సకం కరోతీతి కరోతి-సద్దం ఆనేత్వా సమ్బన్ధో. **''ఏత్థాపీ''**తిఆదినా యథా ''ఓకాసతో దూరమేవ భిన్దతీ''తి ఏత్థ ఓకాసతో దూరస్స ఓకాసతో సన్తికభావకరణం అధిప్పేతన్తి వినాసనం భేదనం, ఏవం ''న లక్ఖణతో దూరం భిన్దతీ''తి ఏత్థాపి లక్ఖణతో దూరస్స లక్ఖణతో సన్తికభావాకరణం అభేదనం అవినాసనన్తి ఇమమత్థం దస్సేతి. వోమిస్సకకరణవిభాగకరణత్థతం సన్ధాయాహ **''భిన్దమానోతి ఏత్థ చ అఞ్ఞథా భేదనం వుత్త''**న్తి. పచ్ఛిమనయే వినాసనత్థమేవ సన్ధాయ **''భేదనం ఇధ చ అఞ్ఞథా వుత్త''**న్తి అవోచ.

రూపక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. వేదనాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౮. చక్ఖాదయో పసాదాతి ఓళారికత్తభావపరియాపన్నా చక్ఖుసోతఘానజివ్హాపసాదా, మనోమయత్తభావపరియాపన్నా చక్ఖుసోతప్పసాదా చ. **కాయవోహారం అరహన్తీతి** కాయన్తోగధత్తా కాయేకదేసత్తా చ కాయోతి వత్తబ్బతం అరహన్తి. **కాయోతి** హి అత్తభావోపి వుచ్చతి ''సక్కాయదిట్ఠీ''తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౧.౨౧; ౩.౧౩౨), కరజకాయోపి ''సో ఇమమ్హా కాయా అఞ్ఞం కాయం అభినిమ్మినాతీ''తిఆదీసు (పటి॰ మ॰ ౩.౧౪). **తబ్బత్థుకాతి** చక్ఖాదినిస్సితా కాయికాతి పరియాయేన వుత్తా, నిప్పరియాయేన పన చేతసికావ. యథాహ ''యం తస్మిం సమయే తజ్జాచక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజం చేతసికం నేవ సాతం నాసాతం చేతోసమ్ఫస్సజం అదుక్ఖమసుఖం వేదయిత''న్తిఆది (ధ॰ స॰ ౧౩౨). **''న హి చక్ఖాదయో కాయప్పసాదా హోన్తీ''**తి ఇమినా కాయపసాదనిస్సితా వేదనా నిప్పరియాయేన కాయికాతి దస్సేతి. **కాయికచేతసికాదిభావేనాతి ఆది**-సద్దేన కుసలాకుసలాబ్యాకతాదిభావా సఙ్గయ్హన్తి. **తేనాతి** సుఖాదివేదనేకదేసస్స అద్ధాసమయవసేన అతీతాదిభావాభావేన. కేచి పనేత్థ ''హేట్ఠా దస్సితనయత్తా పాకటత్తా అద్ధావసేన, ఏకముహుత్తాదిపుబ్బణ్హాదీసు ఉతుఆదినా రూపస్స వియ వేదనాయ విభాగో న గయ్హతీతి సమయవసేన చ అతీతాదిభేదో న దస్సితో''తి వదన్తి. సన్తానవసేన పవత్తానమ్పి వేదనానం చిత్తేన సమూహతో గహేతబ్బతం సన్ధాయాహ **''వేదనాసముదాయో''**తి. **తేహీతి** అద్ధాసమయవసేన అతీతాదిభావేహి. **ఏత్థాతి**

ఏతస్మిం విభఙ్గే. **తేతి** "వేదనేకదేసా"తి వుత్తా కాయికచేతసికాదిభావేన భిన్నా సుఖాదివేదనావిసేసా. యది వేదనేకదేసా ఏత్థ గహితా, ఖణపరిచ్ఛిన్నావ తే గహేతబ్బా, న సన్తతిపరిచ్ఛిన్నాతి ఆహ "**ఏకసన్తతియం పనా**"తిఆది. **తేసూతి** సుఖాదిభేదేసు. **భేదోతి** విసేసో. **తస్సాతి** సుఖాదివిసేసస్స. యథా చేత్థ, ఏవం "**తంసహితతదుప్పాదకా**"తి ఏత్థాపి తం-సద్దేన సుఖాదివిసేసో పచ్చామట్ఠోతి వేదితబ్బో. సన్తతి పరిచ్ఛేదికా భవితుం అరహతీతి సమ్బన్ధో. **సన్తతిఖణవసేనేవ పరిచ్ఛేదో వుత్తో**, న అద్ధాసమయవసేనాతి అధిప్పాయో.

"**పుబ్బన్తాపరన్తమజ్ఝగతా**"తి నిట్ఠితహేతుకిచ్చా అనిట్ఠితపచ్చయకిచ్చాతి వుత్తా, తం పన అతిక్కన్తహేతుపచ్చయకిచ్చన్తి ఏవం వుత్తస్స నయస్స ఉపలక్ఖణన్తి ఆహ "**పుబ్బన్తాపరన్తమజ్ఝగతాతి ఏతేన హేతుపచ్చయకిచ్చవసేన వుత్తనయం దస్సేతీ**"తి. ఏత్థ కుసలాకుసలకిరియవేదనానం రూపస్స వియ, విపాకానం వియ చ అయం నామ జనకహేతూతి నిప్పరియాయేన న సక్కా వత్తుం, పరియాయేన పన అనన్తరపచ్చయభూతో హేతూతి వత్తబ్బో.

౧౧. **సన్తాపనకిచ్చన్తి** పరిడహనకిచ్చం. **జాతిఆదిసఙ్కరన్తి** జాతిసభావపుగ్గలలోకియలోకుత్తరతో సఙ్కరం సమ్భేదం అకత్వా. **సమానజాతియన్తి** ఏకజాతియం. సుఖతో తజ్జాతియా అదుక్ఖమసుఖా పణీతాతి యోజేతబ్బాతి సమ్బన్ధో. **సమానభేదేతి** భూమన్తరాదిసమానవిభాగే. **ఉపబ్రూహితానం ధాతూనన్తి** ఉళారరూపసముట్ఠాపనేన పణీతానం రూపధమ్మానం. **విబాధితానన్తి** నిప్పీళితానం మిలాపితానం. **ఉభయన్తి** సుఖాదిద్వయం. ఏత్థ చ ఖోభనా, ఆలుళనా చ కాయికసుఖస్స వసేన వేదితబ్బా. అభిసన్దనా ఝానసుఖస్స. మదయనా కామసుఖస్స. తథా ఛాదనా. ఆసిఞ్చనా సబ్బస్స. ఛాదనా ఆసిఞ్చనా వా సబ్బస్స వసేన వేదితబ్బా.

సభావాదిభేదేన చాతి సభావపుగ్గలలోకియాదిభేదేన చ. ఏకన్తపణీతే లోకుత్తరే హీనపణీతానం పటిపదానం వసేన హీనపణీతతా. ఏకన్తహీనే అకుసలే ఛన్దాదివసేన హీనపణీతతా, ఓళారికసుఖుమతా చ. తథా హి వుత్తం **అట్ఠకథాయం** "యా ఓళారికా, సా హీనా. యా సుఖుమా, సా పణీతా"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౧). అకుసలాదీసు దోససహగతాదిఅన్తరభేదవసేన ఉపాదాయుపాదాయ ఓళారికసుఖుమతా తంతంవాపనవసేన వుచ్చతి, న కుసలాకుసలాదివసేనాతి ఆహ "**తంతంవాపనవసేన కథనేపి పరివత్తనం నత్థీ**"తి. **దోసుస్సన్నతాయాతి** కిలేసాధికతాయ. **తథాతి** దోసుస్సన్నతాయ. కథం పన కుసలేసు దోసుస్సన్నతా? ఉపనిస్సయవసేన, కిలేసాధికేహి సన్తానే పవత్తమానా కుసలా ధమ్మా కిలేసేహి సమ్బాధప్పత్తియా తిణాదీహి సమ్బాధప్పత్తాని వియ సస్సాని విపులఫలఉళారఫలా న హోన్తీతి. **తథాతి** మన్దదోసతాయ. కుసలానం మన్దదోసతాపి వుత్తనయానుసారేన వేదితబ్బా. **ఓళారికసుఖుమనికన్తీతి** ఏత్థ అన్తోగధవిసేసం నికన్తియా ఓళారికసుఖుమతాసామఞ్ఞం వుత్తం. యథా హేత్థ ఓళారికసామఞ్ఞేన ఓళారికోళారికతరోళారికతమా నికన్తియో గయ్హన్తి, తథా సుఖుమసుఖుమతరసుఖుమతమా సుఖుమతాసామఞ్ఞేన గయ్హన్తీతి. సుఖుమతమనికన్తివత్థున్తి చేత్థ యావ భవగ్గం విపస్సనాఞాణఞ్చ వేదితబ్బం.

౧౩. **యది సియాతి** యది అసమ్పయోగో విసంసట్ఠో సియా.

సన్తికతో అకుసలతోతి అకుసలభావేన సన్తికతో లోభసహగతాదిఅకుసలవేదయితతో. **అకుసలాతి** దోససహగతాదిఅకుసలవేదనా **దూరేతి యథా ఉద్ధరీయతి. తతో దూరతో కుసలతోతి** తతో అకుసలతో దూరతో

కామావచరాదికుసలవేదయితతో **కుసలా** కామావచరాదికుసలవేదనా. ‘‘**న సక్కా**’’తి వుత్తం ఉద్ధరితుం అసక్కుణేయ్యతం ‘‘**తథా హి సతీ**’’తిఆదినా వివరతి. **తస్మా**తి యస్మా దూరతో సన్తికుద్ధరణం వుత్తనయేన సన్తికతో సన్తికుద్ధరణమేవ హోతి, తథా సతి అత్థవిసేసో న హోతి, ఉపాదాయుపాదాయ దూరసన్తికతా ఇధ వుచ్చతి. తస్మా సన్తికతో సన్తికుద్ధరణఞ్చ న సక్కా కాతుం అత్థవిసేసాభావతో, అనధిప్పేతత్తా చాతి అధిప్పాయో.

నను చ అతిసయవచనిచ్ఛావసేన అత్థేవ అత్థవిసేసోతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**దూరదూరతరతాయ వియ సన్తికసన్తికతరతాయ చ అనధిప్పేతత్తా**’’తి. **యా**తి అకుసలవేదనా. **తతో**తి కుసలవేదయితతో. **ఇధ వుత్తస్స దూరస్సా**తి ఇమస్మిం వేదనాక్ఖన్ధవిభఙ్గే ‘‘అకుసలా వేదనా కుసలాబ్యాకతాహి వేదనాహి దూరే’’తిఆదినా (విభ॰ ౧౩) వుత్తస్స దూరస్స. **దూరతో అచ్చన్తవిసభాగత్తా**తి యతో యం ‘‘దూరే’’తి వుత్తం, తతో అచ్చన్తవిసదిసత్తా తస్స వసేన **దూరే సన్తికం నత్థీతి న సక్కా దూరతో సన్తికం ఉద్ధరితుం**. అయఞ్హేత్థ అధిప్పాయో – హేట్ఠా యా వేదనా యాయ వేదనాయ దూరేతి వుత్తా, సా ఏవ తస్సా కేనచిపి పరియాయేన సన్తికేతి న ఉద్ధరితబ్బాతి. **సన్తికే**తి వుత్తపదనంయేవ సన్ధాయ వదతి. **భిన్నే**తి లోభసహగతాదివసేన విభత్తే. **తత్థేవా**తి ‘‘సన్తికే’’తి వుత్తఅత్థే ఏవ. ఇదం వుత్తం హోతి – ‘‘అకుసలా వేదనా అకుసలాయ వేదనాయ సన్తికే’’తి ఏవం వుత్తఅకుసలాయ వేదనాయమేవ లోభసహగతాదివసేన విభత్తాయ దూరభావోపి లబ్భతి. ఏవం సేసేసుపీతి.

యది సన్తికతో దూరం లబ్భతి, యదగ్గేన దూరం లబ్భతి, తదగ్గేన దూరతో సన్తికం ఉద్ధరియేయ్యాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**ఉపాదాయుపాదాయ దూరతో చ సన్తికం న సక్కా ఉద్ధరితు**’’న్తిఆది. తస్సత్థో – యం సన్తికతో దూరం లబ్భతి, యదిపి తం విసభాగట్ఠేన లబ్భతి, తథాపి యం తత్థ సన్తికం లబ్భతి, తం సభాగట్ఠేనేవ లబ్భతీతి సన్తికతోవ సన్తికం ఉద్ధటం సియాతి. **తస్మా**తి యస్మా విసభాగట్ఠేన దూరతా, సభాగట్ఠేన చ సన్తికతా ఇచ్ఛితా, తస్మా. **లోభసహగతాయ దోససహగతా** విసభాగతాయ దూరే సమానా కథం సన్తికే భవేయ్యాతి అధిప్పాయో. నను తాసం అకుసలసభాగతా లబ్భతేవాతి తత్థ ఉత్తరమాహ ‘‘**విసభాగతా**’’తిఆది. తత్థ **భేదం అగ్గహేత్వా న పవత్తతీ**తి భేదం విసేసం అసదిసతం గహేత్వా ఏవ పవత్తతి విసభాగతా. **దూరతాయా**తి ఇధాధిప్పేతాయ దూరతాయ సభాగస్స అబ్యాపకత్తా దూరతో సన్తికుద్ధరణం న సక్కా కాతుం. సతి హి సభాగబ్యాపకత్తే సియా సన్తికతాతి దూరతో సన్తికుద్ధరణం సక్కా కాతున్తి అధిప్పాయో. ‘‘**న హీ**’’తిఆదినా తమేవత్థం పాకటం కరోతి. **సభాగతా**తి సామఞ్ఞం. **భేద**న్తి విసేసం. **అన్తోగధం కత్వా**వాతి అభిబ్యాపేత్వావ. **విసభాగబ్యాపకత్తా సన్తికతాయా**తి ఇధాధిప్పేతవిసభాగం బ్యాపేత్వా పవత్తనతో హేట్ఠా వుత్తసన్తికతాయ సన్తికతో దూరుద్ధరణం సక్కా కాతుం. తమేవత్థం ‘‘**అకుసలతా హీ**’’తిఆదినా పాకటం కరోతి.

వేదనాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సఞ్ఞాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౧౭. **తస్సాపీ**తి సఞ్ఞాయపి. **తబ్బత్థుకత్తా**తి చక్ఖువత్థుకత్తా. **పటిఘవిఞ్ఞేయ్యా**తి యథావుత్తపటిఘతో విజానితబ్బా పటిఘవసేన గహేతబ్బా. **ఉత్తరపదలోపం కత్వా**తి పురిమపదే ఉత్తరపదలోపం కత్వా.

విఞ్ఞేయ్యభావే, న ఉప్పత్తియన్తి అధిప్పాయో. **వచనన్తి** సద్దో, నామన్తి అత్థో. **వచనాధీనాతి** గహేతబ్బతం పతి సద్దాధీనా, నామాయత్తగహణాతి అత్థో. యదేత్థ వత్తబ్బం, తం **నామరూపదుకే** (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౧౧౧-౧౧౮) వుత్తమేవ. అధివచనం పఞ్ఞత్తిపకాసకం ఞాపకం ఏతేసం అత్థీతి **అధివచనా** యథా అరిసనోతి. **తతో జాతి** అధివచనసఙ్ఖాతతో అరూపక్ఖన్ధతో జాతో. అరూపక్ఖన్ధపరియాపన్నత్తా ఫస్సేపి యథావుత్తో అత్థో సమ్భవతీతి దస్సేతుం **''సమ్ఫస్సోయేవ వా''**తిఆదిమాహ. న కేవలం మనోద్వారికఫస్సే ఏవ, అథ ఖో పఞ్చద్వారికఫస్సేపి ''విఞ్ఞేయ్యభావే వచనం అధికిచ్చ పవత్తా అధివచనా''తిఆదివుత్తప్పకారో అత్థో సమ్భవతి. **ఇతీతి** తస్మా. **తేన పరియాయేనాతి** మనోసమ్ఫస్సజపరియాయేన. **తతోజాపీతి** పఞ్చద్వారికఫస్సజాతాపి. **అఞ్ఞప్పకారాసమ్భవతోతి** పటిఘసమ్ఫస్సజపరియాయస్స అసమ్భవతో. **ఆవేణికం** పటిఘసమ్ఫస్సజతా. **పకారన్తరం** అధివచనసమ్ఫస్సజతా.

యది ఏవన్తి యది పఞ్చద్వారికఫస్సేహి ఉప్పన్నసఞ్ఞా పరియాయతో నిప్పరియాయతో చ ''అధివచనసమ్ఫస్సజా''తి వుచ్చన్తి, ఏవం చత్తారోపి అరూపినో ఖన్ధా ఏవం వత్తుం యుత్తా. ఏవం సన్తే సఞ్ఞావ కస్మా ''అధివచనసమ్ఫస్సజా''తి వుత్తాతి ఆహ **''తిణ్ణం ఖన్ధాన''**న్తిఆది. తత్థ **తిణ్ణం ఖన్ధానన్తి** వేదనాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణక్ఖన్ధానం. **అత్థవసేనాతి** ''వచనం అధికిచ్చ పవత్తా అధివచనా''తిఆదినా వుత్తఅత్థవసేన అన్వత్థతావసేన. **అత్తనో పత్తమ్పి నామన్తి** ''అధివచనసమ్ఫస్సజా''తి ఏవం అత్తనో అనుప్పత్తమ్పి నామం. **ధమ్మాభిలాపోతి** సభావనిరుత్తి. పుబ్బే చతున్నం అరూపక్ఖన్ధానం సాధారణోపి అధివచనసమ్ఫస్సజవోహారో రుళ్హివసేన సఞ్ఞాయ ఏవ పవత్తోతి వత్వా ఇదాని సో తదఞ్ఞారూపక్ఖన్ధసాధారణో సఞ్ఞాయ నివేసితోతి దస్సేతుం **''అథ వా''**తిఆదిమాహ. **రజ్జిత్వా ఓలోకనాదీసూతి** ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన కుజ్ఝిత్వా ఓలోకనాది వియ రజ్జిత్వా సవనాదిపి సఙ్గయ్హతీతి వేదితబ్బం, తథాసోతావధానాదినోపి రత్తతాదివిజాననినిమిత్తతాసమ్భవతో. చక్ఖుసమ్ఫస్సజాసఞ్ఞాయ పన పాకటభావం నిదస్సనవసేన దస్సేతుం **''ఓలోకనం చక్ఖువిఞ్ఞాణవిసయసమాగమే''**తిఆదిమాహ.

ఓలోకనస్స అపాకటభావే రత్తతాదివిజాననం న హోతి, పాకటభావే చ హోతీతి ఆహ **''పసాదవత్థుకా ఏవా''**తి. **''అఞ్ఞం చిన్తేన్త''**న్తి యం పుబ్బే తేన కథితం, కాయేన వా పకాసితం, తతో అఞ్ఞం కిఞ్చి అత్థం చిన్తేన్తం. తేనేవాహ **''ఞాత''**న్తి.

సఞ్ఞాక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

४. సఙ్ఖారక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦. ''హేట్ఠిమకోటియాతి ఏత్థా''తి ఇదం పఠమం ''హేట్ఠిమకోటియా''తి వచనం సన్ధాయ వుత్తం. తస్స హి భుమ్మవసేన అత్థో గహేతబ్బో. తేనాహ **''తత్థ హి పధానం దస్సిత''**న్తి. హేట్ఠిమకోటియావ పధానం దస్సితన్తి ఇమమత్థం గహేత్వా **''యది ఏవ''**న్తిఆదినా చోదేతి. ఇతరో ''హేట్ఠిమకోటియా పధానమేవ దస్సిత''న్తి ఏవమేత్థ నియమో గహేతబ్బోతి దస్సేన్తో **''ఉపరిమకోటిగతభావేనా''**తిఆదినా తం పరిహరతి. పధానస్సేవ దస్సనం. పధానే హి దస్సితే అప్పధానమ్పి అత్థతో దస్సితమేవ హోతీతి. తేనాహ **అట్ఠకథాయం** ''తంసమ్పయుత్తసఙ్ఖారా పన తాయ గహితాయ గహితావ హోన్తీ''తి. యం హేట్ఠిమకోటియం లబ్భతి, తం ఉపరిమకోటియమ్పి లబ్భతి ఏవాతి ఆహ **''హేట్ఠిమకోటి హి సబ్బబ్యాపికా''**తి. దుతియే కరణనిద్దేసతం దస్సేతుం **''ఆగతాతి సమ్బన్ధో''**తి ఆహ. ఆగమనకిరియా హి హేట్ఠిమకోటియా కరణభావేన తత్థ వుత్తాతి. యథా చ ఆగమనకిరియాయ, ఏవం వచనకిరియాయపి హేట్ఠిమకోటియా కరణభావో సమ్భవతీతి దస్సేతుం **''పురిమేపి**

వా''తిఆదిమాహ. ''**ఏకూనపఞ్ఞాసప్పభేదే**''తి ఇదం లోకియచిత్తుప్పాదే పాళిఆగతానం సఙ్ఖారక్ఖన్ధధమ్మానం ఉపరిమకోటిం సన్ధాయ వుత్తం. యేవాపనకధమ్మేహి సద్ధిం ఉపరిమకోటియా గయ్హమానాయ "తేపఞ్ఞాసా"తి వత్తబ్బం సియా, లోకుత్తరచిత్తుప్పాదవసేన పన "సత్తపఞ్ఞాసా"తి.

సఙ్ఖారక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా

సముగ్గమ-పదస్స తత్వతో పరియాయతో చ అత్థం దస్సేతి ''**సఞ్జాతియం ఆదిఉప్పత్తియ**''న్తి. భేదతో పన సమాయోగే ఉగ్గమనన్తి. తత్థ కేన సమాయోగే, కుతో, కథఞ్చ ఉగ్గమనన్తి విచారణాయం ఆహ ''**తంతంపచ్చయసమాయోగే**''తిఆది. **తత్థేవా**తి పఞ్చవోకారభవే ఏవ. తత్థ హి పఞ్చక్ఖన్ధా పరిపుణ్ణా సముగ్గచ్ఛన్తి. **యథాధిగతానం** అధిగతప్పకారానం, పటిసన్ధికానన్తి అత్థో. ఓపపాతికసముగ్గమేనేవ చేత్థ సంసేదజసముగ్గమోపి గహితోతి దట్ఠబ్బో పఞ్చక్ఖన్ధపరియాపన్నానం తదా ఉప్పజ్జనారహానం ఉప్పజ్జనతో. తత్థ సంసేదజా ఉప్పజ్జిత్వా వడ్ఢన్తి, ఇతరే న వడ్ఢన్తీతి ఇదమేతేసం నానాకరణం. సుఖుమజాతియలోమా ఏవ కిర కేచి ఏళకా హిమవన్తే విజ్జన్తి, తేసం లోమం సన్ధాయ ''**జాతిమన్తఏళకలోమ**''న్తి వుత్తం అతిసుఖుమత్తా తేసం లోమానం. కేచి పన "అజపాకతికేళకాదీహి సఙ్కరరహితానం తేసం ఏళకవిసేసానం నిబ్బత్తేళకస్స లోమం **జాతిఉణ్ణా,** తమ్పి తఙ్ఖణనిబ్బత్తస్సా"తి వదన్తి. గబ్భం ఫాలేత్వా గహితస్సాతి అపరే. **ఏవంసణ్ఠాన**న్తి జాతిఉణ్ణంసునో పగ్ఘరిత్వా అగ్గే ఠితతేలబిన్దుసణ్ఠానం. **వణ్ణప్పటిభాగో**తి రూపపటిచ్ఛన్నో సణ్ఠానపటిచ్ఛన్నో చ.

సన్తతిమూలానీతి తస్మిం భవే రూపసన్తతియా మూలభూతాని. **అనేకిన్ద్రియసమాహారభావతో**తి యథారహం చక్ఖాదిఅనేకిన్ద్రియసఙ్ఘాతభావతో. **పధానఙ్గ**న్తి ఉత్తమఙ్గం సిరో.

న తస్స తస్స ఖన్ధస్స పరిపుణ్ణతం, తంతంఖన్ధేకదేసస్సేవ వుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. **కామావచరాన**న్తి కామావచరసత్తానం. **పరిహీనాయతనస్సా**తి పరిహీనస్స చక్ఖాదిఆయతనస్స వసేన. తత్థ దుగ్గతియం అన్ధస్స చక్ఖుదసకవసేన, బధిరస్స సోతదసకవసేన, అన్ధబధిరస్స ఉభయవసేన **సన్తతిసీసహాని వేదితబ్బా**. నపుంసకస్స పన భావహాని వుత్తా ఏవ. తథా అన్ధబధిరాఘానకస్స చక్ఖుసోతఘానవసేన. తం పన ధమ్మహదయవిభఙ్గపాళియా విరుజ్ఝతి. తం పరతో ఆవి భవిస్సతి. రూపావచరానం పన చక్ఖుసోతవత్థుజీవితవసేన చత్తారి సన్తతిసీసానీతి ఇతరేసం వసేన సన్తతిసీసహాని వేదితబ్బా.

తేసన్తి పఞ్చన్నం ఖన్ధానం. **వత్థుభావేనా**తి విచారణాయ అధిట్ఠానభావేన. **పటిసన్ధియం ఉప్పన్నా పవత్తా పఞ్చక్ఖన్ధా**తి పటిసన్ధిక్ఖణే పవత్తిక్ఖణే చ పఞ్చక్ఖన్ధే దస్సేతి. **భుమ్మనిద్దేసో**తి "పఞ్చసు ఖన్ధేసూ"తి అయం భుమ్మనిద్దేసో. **అఞ్ఞథా**తి నిద్ధారణే అనధిప్పేతే. ''**భావేనభావలక్ఖణత్థే**''తి ఇదం విసయాదిఅత్థానం ఇధాసమ్భవతో వుత్తం. **ఉభయ**న్తి రూపారూపం. **రూపారూపసన్తతి**న్తి రూపసముట్ఠాపకం రూపసన్తతిం అరూపసన్తతిఞ్చ. "వత్థు ఉప్పాదక్ఖణే దుబ్బలం హోతీ"తి ఇదం న పటిసన్ధిక్ఖణం ఏవ, నాపి వత్థురూపం ఏవ సన్ధాయ వుత్తన్తి దస్సేన్తో ఆహ ''**సబ్బరూపానం ఉప్పాదక్ఖణే దుబ్బలతం సన్ధాయ వుత్త**''న్తి. ''**తదా హీ**''తిఆది యథావుత్తస్స అత్థస్స కారణవచనం. తత్థ **త**న్తి రూపం. "కమ్మక్ఖిత్తత్తా"తి ఇదం న కమ్మజతామత్తం సన్ధాయ వుత్తం, అథ ఖో కమ్మజస్స పఠముప్పత్తియం అపతిట్ఠితతం సన్ధాయాతి దస్సేన్తో

‘‘**సతిపీ**’’తిఆదిమాహ. **తతో పరన్తి** తతో పటిసన్ధితో పరం. సదిససన్తానే యథా పతిట్ఠితం, న తథా విసదిససన్తానేతి ఆహ ‘‘**సమానసన్తతియ**’’న్తి.

అఙ్గభావన్తి కారణభావం. తేనేవాహ ‘‘**సహాయభావ**’’న్తి. **తేసం ధమ్మానన్తి** యేహి సద్ధిం ఉప్పన్నం, తేసం పటిసన్ధియం చిత్తచేతసికధమ్మానం. **తదాతి** ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే చ రూపుప్పాదనమేవ నత్థి. అనన్తరాదిపచ్చయలాభేన ఉప్పాదక్ఖణే ఏవ చిత్తస్స బలవభావో, న ఇతరత్ర. తేనాహ ‘‘**యదా చ రూపుప్పాదనం, తదా ఉప్పాదక్ఖణే**’’తి.

యేహాకారేహీతి ఆహారిన్ద్రియపచ్చయాదిఆకారేహి. **యథాసమ్భవం పచ్చయా హోన్తీతి** ఫస్సాదయో ఆహారాదివసేన యథారహం పచ్చయా హోన్తి. వుత్తఞ్హేతం **పట్ఠానే** ‘‘పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతా ఆహారా సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం, కటత్తా చ రూపానం ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో’’తిఆది (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౯).

చుతిచిత్తేన సద్ధిం ఉప్పజ్జమానం, చుతిచిత్తేన వా కారణభూతేన ఉప్పజ్జమానం. **తతో పురిమతరేహి ఉప్పజ్జమానం వియాతి** యథా చుతిచిత్తతో ఆసన్నేహి పురిమతరేహి ఉప్పజ్జమానం రూపం భవన్తరే న ఉప్పజ్జతి, ఏవం చుతిచిత్తేన ఉప్పజ్జమానమ్పి అనుపచ్ఛిన్నేపి వట్టమూలేతి అకారణం వట్టమూలావూపసమో చుతిచిత్తస్స రూపుప్పాదనేతి దస్సేతి.

అరూపస్సాతి అరుప్పస్స.

ఉతునాతి పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నేన ఉతునా. **సముట్ఠితే రూపేతి** పటిసన్ధిచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే రూపే సముట్ఠితే పటిసన్ధిఅనన్తరం పఠమభవఙ్గచిత్తం రూపం సముట్ఠాపేతి. **ఉప్పాదనిరోధక్ఖణాతి** యథావుత్తేసు సోళససు చిత్తేసు ఆదిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణో, సోళసమచిత్తస్స నిరోధక్ఖణో చాతి వదన్తి, రూపస్సేవ పన ఉప్పాదనిరోధక్ఖణా వేదితబ్బా.

ధరమానక్ఖణే ఏవాతి తస్స ఉతునో విజ్జమానక్ఖణే ఏవ యది గహితా, ‘‘**సోళసచిత్తక్ఖణాయుకం రూప**’’**న్తి వుత్తం హోతి** సోళసహేవ చిత్తేహి తస్స ధరమానతాయ పరిచ్ఛిన్నత్తా. **ఉప్పాదక్ఖణం అగ్గహేత్వాతి** ఉతునో ధరమానక్ఖణే ఉప్పాదక్ఖణం అగ్గహేత్వా నిరోధక్ఖణో అథ గహితో, ‘‘**సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకం రూప**’’న్తి వుత్తం హోతి ఉప్పాదక్ఖణసహితేన చ ఏకస్స చిత్తక్ఖణస్స గహితత్తా. ‘‘**అధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుక**’’న్తి వుత్తం హోతి నిరోధక్ఖణస్స బహికతత్తా.

ఏవం ఉప్పాదనిరోధక్ఖణేసు గహితేసు అగ్గహితేసు చ సోళససత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకతా, తతో అధికచిత్తక్ఖణాయుకతా చ సియాతి దస్సేత్వా ఇదాని తత్థ ఠితపక్ఖం దస్సేన్తో ‘‘**యస్మా పనా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **తస్స ధరమానక్ఖణే ఉప్పన్నేసూతి** తస్స ఉతునో ధరమానక్ఖణే ఉప్పన్నేసు సోళససు చిత్తేసు పటిసన్ధిపి యస్మా గహితా, తస్మా ఉతునో **ఉప్పాదక్ఖణో ధరమానక్ఖణే గహితోతి నిరోధక్ఖణే అగ్గహితే** ‘‘రూపే ధరన్తేయేవ సోళస చిత్తాని ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝన్తి, తం పన సత్తరసమేన చిత్తేన సద్ధిం నిరుజ్ఝతీ’’తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౬ పకిణ్ణకకథా) ఏవం అట్ఠకథాయం వక్ఖమానా అధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా అధిప్పేతా. గహితే వా నిరోధక్ఖణే సోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా అధిప్పేతాతి సమ్బన్ధో. ఏత్థ చ ‘‘**అధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా**’’తి ఇదం పటిసన్ధిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణో గహితోతి కత్వా వుత్తం. యస్మా పన **పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గవణ్ణనాయం** ‘‘ద్వే భవఙ్గాని, ఆవజ్జనం, దస్సనం, సమ్పటిచ్ఛనం, సన్తీరణం, వోట్ఠబ్బనం, పఞ్చ జవనాని, ద్వే తదారమ్మణాని, ఏకం చుతిచిత్తన్తి పఞ్చదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి, అథావసేసఏకచిత్తక్ఖణాయుకే’’తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭), తథా తదారమ్మణపరియోసానాని,

“ఏకం చుతిచిత్తం, తదవసానే తస్మిఞ్ఞేవ ఏకచిత్తక్ఖణట్ఠితికే ఆరమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతీ”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) చ వక్ఖతి. తస్మా రూపస్స సోళసచిత్తక్ఖణాయుకతాయపి అత్థసిద్ధి హోతియేవ. తేనాహ “**సోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా అధిప్పేతా**”తి. తథాపి ఉప్పజ్జిత్వా భవఙ్గచలనస్స పచ్చయో హోతి, న ఉప్పజ్జమానమేవాతి సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకతా వేదితబ్బా.

ఓజాయ సభావసుఖుమతా ఉపాదారూపభావతో. ఏత్థ చ మాతరా అజ్ఝోహటా ఓజా బాహిరబ్యఞ్జనం వియ గబ్భమల్లినా తస్మిం సన్తానే ఓజట్ఠమకరూపుప్పత్తియా పచ్చయో హోతి. ఆహారసముట్ఠానరూపపవేణియా ఓజాయ వియ సేసతిసన్తతిఓజాయ రూపుప్పాదనన్తి ఉదరియే ఓజా రూపం న సముట్ఠాపేతి ఉతుసముట్ఠానభావతో, ఉపాదిన్నకట్ఠానే ఏవ పన సముట్ఠాపేతి, రసహరణీహి గన్త్వా కాయానుసటన్తి వేదితబ్బం.

చిత్తఞ్చేవాతి ఏత్థ చ-సద్దేన పటియోగీనం కమ్మమేవ సముచ్చినోతి, న చిత్తేన సమ్పయుత్తధమ్మేతి కత్వా ఆహ “**చిత్తస్స పుబ్బఙ్గమతాయ వుత్త**”న్తి. “**చిత్తుప్పాదం గణ్హాతి** ‘చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ’తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧) వియ, **న కమ్మచేతనం వియ ఏకధమ్మమేవా**”తి వుత్తే “యథా చిత్తసముట్ఠానరూపస్స హేతుఆదయో చిత్తసమ్పయుత్తధమ్మాపి సముట్ఠాపకావ, ఏవం కమ్మసముట్ఠానరూపస్స కమ్మసమ్పయుత్తాపీ”తి చోదనం సముట్ఠాపేత్వా తస్స పరిహారం వత్తుం “**కమ్మసముట్ఠానఞ్చా**”తిఆదిమాహ.

రూపస్సాతి రూపక్ఖణస్స, రూపస్స వా అద్ధునో. **నయదస్సనమత్తం దట్ఠబ్బం** పటిసన్ధిక్ఖణే ఏవ రూపారూపధమ్మానం ఏకక్ఖణే పాతుభావోతి ఇమస్స అత్థస్స అనధిప్పేతత్తా. తేనేవాహ “**తతో పరమ్పి రూపారూపానం సహుప్పత్తిసబ్భావతో**”తి. యథా చ “పటిసన్ధిక్ఖణే ఏవా”తి నియమో న గహేతబ్బో, ఏవం “ఏకక్ఖణే ఏవ పాతుభావో”తిపి నియమో న గహేతబ్బోతి దస్సేన్తో “**న పనేత**”న్తిఆదిమాహ. **తందీపనత్థమేవాతి** అసమానకాలతాదీపనత్థమేవ, న సహుప్పాదదీపనత్థం. అద్ధానపరిచ్ఛేదకథా హి అయన్తి.

యది ఏవన్తి యథా ఫలపత్తాని, ఏవం రూపారూపధమ్మా యది దన్ధలహుపరివత్తినో. **అసమానద్ధత్తాతి** అతుల్యకాలత్తా. **నిచ్ఛిద్దేసూతి** నిబ్బివరేసు. తేన నిరన్తరప్పవత్తిం ఏవ విభావేతి. **అయన్తి** అద్ధానపరిచ్ఛేదకథా. చిత్తజరూపాదీనం న తథా నిరన్తరభావేన పవత్తి, యథా కమ్మజరూపానన్తి ఆహ “**కమ్మజరూపప్పవత్తిం సన్ధాయా**”తి. కమ్మజరూపానం వా ఇతరేసం మూలభావతో పధానన్తి “**కమ్మజరూపప్పవత్తిం సన్ధాయా**”తి వుత్తం. అచిత్తుప్పాదకత్తా అబ్యాబజ్ఝతాయ నిరోధసమాపత్తియా నిబ్బానపటిభాగతా వేదితబ్బా. **పదే పదం అక్కమిత్వాతి** లకుణ్డకపాదతాయ అత్తనో అక్కన్తపదసమీపే పదం నిక్ఖిపిత్వా. యో హి సీఘపదవిక్కమో లకుణ్డకపాదో, సో ఇధాధిప్పేతోతి ఆహ “**లహుం లహుం అక్కమిత్వాతి అత్థో**”తి. **సహేవ నిరుజ్ఝన్తీతి** రూపం కమ్మజమిధాధిప్పేతన్తి కత్వా వుత్తం. ఉతుజం పన చుతితో ఉద్ధమ్పి పవత్తతి ఏవ. **పుబ్బే వుత్తన్తి** “రూపస్స సత్తరసచిత్తక్ఖణా, అరూపస్స తతో ఏకభాగో”తి (విభ॰ మూలటీ॰ ౨౦ పకిణ్ణకకథావణ్ణనా) ఏవం వుత్తం అద్ధానప్పకారం.

ఏకుప్పాదతోతి సమానుప్పాదతో. సమానత్థో హి అయం ఏక-సద్దో. **ఏకో దట్ఠబ్బాకారోతి** ఏకో ఞాతపరిఞ్ఞాయ పస్సితబ్బాకారో. ఏవఞ్హి సోళసాకారా సియుం, ఇతరథా వీసతి, తతో అధికా వా ఏతే ఆకారా భవేయ్యుం. **తస్సాతి** పచ్ఛిమకమ్మజస్స. **హేట్ఠా సోళసకేతి** పరియోసానసోళసకస్స అనన్తరాతీతసోళసకే. **పచ్ఛిమస్సాతి** తత్థ పచ్ఛిమచిత్తస్స. నానానిరోధభావం వియ ఏకుప్పాదభావమ్పి పచ్ఛిమకమ్మజస్స ఠపనే కారణం అనిచ్ఛన్తో “**యది పనా**”తి సాసఙ్కం వదతి.

‘‘**సబ్బమ్పీ**’’తిఆదినా తత్థ అతిప్పసఙ్గం దస్సేతి. **వజ్జేతబ్బం** నానుప్పాదం ఏకనిరోధం. **గహేతబ్బం** ఏకుప్పాదనానానిరోధం. ఉభయమ్పి **తదా నత్థి** అనుప్పజ్జనతో. తేనేవాహ ‘‘**కమ్మజరూపస్స అనుప్పత్తితో**’’తి. **తతో పుబ్బేతి** పచ్ఛిమకమ్మజరూపుప్పజ్జనతో ఓరం. **అఞ్ఞస్సాతి** యస్స చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం, తతో అఞ్ఞస్స చిత్తస్స. ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నస్స ఏకుప్పాదతా, భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నస్స నానానిరోధతా చ నత్థీతి ఆహ ‘‘**ఠితిభఙ్గక్ఖణేసు ఉప్పన్నరూపాని వజ్జేత్వా**’’తి. **తేనాతి** రూపేన. ‘‘**సఙ్ఖలికస్స వియ సమ్బన్ధో**’’తి ఏతేన అవిచ్ఛిన్నసమ్బన్ధో ఇధ ‘‘పవేణీ’’తి అధిప్పేతోతి దస్సేతి. **అఞ్ఞథాతి** విచ్ఛిజ్జమానమ్పి గహేత్వా ‘‘పవేణీ’’తి వుచ్చమానే. న హి రూపధమ్మానం అరూపధమ్మానం వియ అనన్తరపచ్చయభావో అత్థీతి రూపధమ్మానం భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నరూపధమ్మే అగ్గహేత్వా ‘‘**అట్ఠచత్తాలీసా**’’తి వుత్తం. తేసం పన గహణే ఏకూనపఞ్ఞాసావ సియాతి ఆహ ‘‘**ఏకూనపఞ్ఞాసకమ్మజియవచనం కత్తబ్బం సియా**’’తి.

సుదీపనత్తాతి సుఖదీపనత్తా, నయదస్సనభావేన వా సుట్ఠు దీపనత్తా. తేనేవాహ ‘‘**ఏతేన హి నయేనా**’’తిఆది. తత్థ **తన్తి** రూపం. **తేనాతి** రూపేన. **ఉభయత్థాతి** పచ్ఛిమకమ్మజరూపప్పవత్తియం, తతో పుబ్బే చ. **అఞ్ఞస్సాతి** ఏకస్స చిత్తస్స ఠితిక్ఖణే ఉప్పజ్జిత్వా తతో అఞ్ఞస్స చిత్తస్స. **తస్సాతి** రూపస్స. ఏత్థ చ పచ్ఛిమకమ్మజరూపప్పవత్తియం నిరుజ్ఝనకన్తి వుత్తం తతో పురేతరప్పవత్తం రూపం వేదితబ్బం. **చతుసన్తతికరూపేనాతిఆది** యథావుత్తసఙ్గహగమనదస్సనం. **ఏత్థాతి** ఏతస్మిం నానుప్పాదేకనిరోధతాదీపనే. **ఠితిక్ఖణేతి** అరూపస్స రూపస్స చ ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నస్స రూపస్స చ అరూపస్స చ దస్సితత్తా. **అదస్సితస్సాతి** యథా ఏవ ఏత్థ, ఏవం తత్థ విభజిత్వా అదస్సితస్స. కస్మా పనేత్థ పచ్ఛిమకమ్మజేన దీపనాయం సమతింసకమ్మజరూపగ్గహణం కతన్తి ఆహ ‘‘**సమతింస...పే.... యోజిత**’’న్తి. తతో కమ్మతో జాతా **తంకమ్మజా,** తేసు. సఙ్ఖరోతీతి సఙ్ఖారో, జీవితఞ్చ తం సఙ్ఖారో చాతి **జీవితసఙ్ఖారో,** ఆయు. జీవితేన సఙ్ఖరీయన్తీతి **జీవితసఙ్ఖారా,** ఉస్మాదయో.

అఞ్ఞస్స ఉప్పాదక్ఖణేతి యస్స చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం రూపం అఞ్ఞస్స తతో సత్తరసమస్స ఉప్పాదక్ఖణే, ఠితిక్ఖణే ఉప్పన్నం అఞ్ఞస్స ఠితిక్ఖణేతి సమ్బన్ధో. ‘‘**వుత్తన్తి అధిప్పాయో**’’తి ఇదం పాళియా విరుజ్ఝన్తమ్పి అట్ఠకథాయం ఆగతభావదస్సనత్థం వుత్తన్తి అయమేత్థ అధిప్పాయోతి అత్థో. **కస్మాతి** చిత్తసముట్ఠానరూపం సన్ధాయ పాళి పవత్తా, అట్ఠకథాయం పన కమ్మజరూపన్తి సా తాయ కేన కారణేన విరుజ్ఝతీతి ఆహ ‘‘**చతు...పే.... భవితబ్బత్తా**’’తి, నిప్పన్నస్సాతి అధిప్పాయో. తేనాహ **అట్ఠకథాయం** ‘‘యో చాయం చిత్తసముట్ఠానస్స...పే.... కమ్మాదిసముట్ఠానస్సాపి అయమేవ ఖణనియమో’’తి (విభ. అట్ఠ. ౨౬ పకిణ్ణకకథా). **ఏతేహీతి** యథానీతో యమకపాఠో, ‘‘కాయసఙ్ఖారో చిత్తసముట్ఠానో’’తిఆదికో అట్ఠకథాపదేసోతి ఏతేహి . **నత్థియేవ** ఏకుప్పాదఏకనిరోధదీపనతోతి అధిప్పాయో. తేన హి వుత్తం ‘‘యేన చిత్తేన సద్దం ఉప్పజ్జతి, తతో పట్ఠాయ సత్తరసమేన సద్దం నిరుజ్ఝతీ’’తిఆది.

పున ‘‘**ఏతేహీ**’’తి ఇమినా ఏకుప్పాదనానానిరోధనానుప్పాదఏకనిరోధదీపనవసేన పవత్తా అట్ఠకథాపదేసా గహితాతి వేదితబ్బం, ఉభయత్థాపి వా ఏతేహి ఆచరియేహీతి అత్థో. తతియో భాగో, తేన అధికా సోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా **తతియ... పే.... యుకతా** వుత్తాతి సమ్బన్ధో. **తతియ భాగోతి** చ ఉప్పాదట్ఠితిక్ఖణే ఉపాదాయ భఙ్గక్ఖణో అధిప్పేతో. యస్మిం ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతా, అవసేసపఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే, యస్మిం పఞ్చదస చిత్తక్ఖణా అతీతా, అవసేసఏకచిత్తక్ఖణాయుకే తస్మింయేవ ఆరమ్మణేతి యోజేతబ్బం. ఉభయఞ్చేతం యథాక్కమం మనోద్వారే పఞ్చద్వారే చ ఆపాథగతం వేదితబ్బం. న ఖో పనేవం సక్కా విఞ్ఞాతుం ఏకచిత్తక్ఖణాతీతం ఆరమ్మణం సన్ధాయ **పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గట్ఠకథాయం** (విభ. అట్ఠ. ౨౨౭) తథా వుత్తన్తి దస్సేన్తో ‘‘**న హి సక్కా**’’తిఆదిమాహ. **పఞ్చదసాతి** అతిరేకపఞ్చదస చిత్తక్ఖణా అతీతాతి సమ్బన్ధో. ‘‘**తస్మా**’’తిఆదినా

యత్థ ఖణేకదేసం అగ్గహితన్తి న సక్కా వత్తుం, తమేవ దస్సేతి. ఏవం తావ న రూపం సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకం, నాపి తతియభాగాధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకం, అథ ఖో సోళసచిత్తక్ఖణాయుకమేవాతి దస్సితం హోతి.

కస్మా పనేత్థ రూపమేవ సమానేపి అనిచ్చసఙ్ఖతాదిభావే చిరాయుకం జాతన్తి? దన్ధపరివత్తిభావతో. అరూపధమ్మా హి సారమ్మణా చిత్తపుబ్బఙ్గమా, తే యథాబలం అత్తనో ఆరమ్మణవిభావనవసేన పవత్తన్తీతి తదత్థనిప్ఫత్తిసమనన్తరమేవ నిరుజ్ఝనతో లహుపరివత్తినో. తేనాహ భగవా, "నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి ఏవం లహుపరివత్తం, యదిదం, భిక్ఖవే, చిత్త"న్తి (అం॰ ని॰ ౧.౪౮). రూపధమ్మా పన అనారమ్మణా, తే ఆరమ్మణవసేన అరూపధమ్మేహి విభావేతబ్బా. సా చ నేసం వోహారానుగుణా విభావేతబ్బతా అత్తనో దన్ధపరివత్తితాయ, తేసఞ్చ లహుపరివత్తితాయ సోళసహి సత్తరసహి వా చిత్తక్ఖణేహి నిప్ఫజ్జతీతి రూపమేవేత్థ చిరాయుకం జాతం. కిఞ్చ – లహువిఞ్ఞాణవిసయసన్తతిమత్తాధీనవుత్తితాయ తిణ్ణం ఖన్ధానం, ఆరమ్మణూపలద్ధిమత్తభావతో విఞ్ఞాణస్స చ లహుపరివత్తితా, దన్ధమహాభూతప్పచ్చయతాయ పన రూపస్స దన్ధపరివత్తితా. నానాధాతూసు తథాగతస్సేవ యథాభూతఞాణం, తేన చ రూపమేవ పురేజాతపచ్చయో వుత్తో, పచ్ఛాజాతపచ్చయో చ తస్సేవాతి న ఏత్థ అనిచ్చసఙ్ఖతాదిభావసామఞ్ఞేన రూపారూపం సమానాయుకం పరికప్పేతబ్బం. వుత్తనయేన రూపమేవ చిరాయుకన్తి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం.

యథా చ రూపస్స సత్తరసచిత్తక్ఖణాయుకతా, తతియభాగాధికసోళసచిత్తక్ఖణాయుకతా వా న హోతి, తం దస్సేత్వా య్వాయం అట్ఠకథాయం చిత్తస్స ఠితిక్ఖణే రూపుప్పాదో వుత్తో, తత్థ ఠితిక్ఖణమేవ తావ చిత్తస్స అననుజానన్తో "**యో చేత్థ... పే॰... విచారేతబ్బో**"తి వత్వా యమకే ఉప్పన్నఉప్పజ్జమానవారాదిపాళిం ఆహరన్తో "**చిత్తయమకే**"తిఆదిమాహ. తత్థ **పరిపుణ్ణవిస్సజ్జనే**తి ఉభయమ్పి యమకపదం అహాపేత్వా కతవిస్సజ్జనే. **ఉప్పాదక్ఖణే అనాగతఞ్చా**తి ఉప్పాదక్ఖణే చ చిత్తం, అనాగతఞ్చ చిత్తం న నిరుద్ధం, నిరుజ్ఝమానన్తి అత్థో. **ఠితిక్ఖణాభావం చిత్తస్స దీపేతీ**తి ఉప్పన్నఉప్పజ్జమానవారాదీసు "ఠితిక్ఖణే"తి అవచనం చిత్తస్స ఠితిక్ఖణం నామ నత్థీతి ఇమమత్థం దీపేతి బోధేతి. న హి యథాధమ్మసాసనే అభిధమ్మే లబ్భమానస్స అవచనే కారణం దిస్సతీతి అధిప్పాయో. న కేవలమభిధమ్మే అవచనమేవ చిత్తస్స ఠితిక్ఖణాభావజోతకం, అపిచ ఖో సుత్తన్తపాళిపీతి దస్సేన్తో "**సుత్తేసుపీ**"తిఆదిమాహ. తత్థ **అఞ్ఞథత్తం** నామ పుబ్బాపరవిసేసో. **ఖణద్వయసమఙ్గిం ఠిత**న్తి పచ్చుప్పన్నస్స ఠితభావమాహ. అఞ్ఞథత్తం పన సన్తానేయేవ వేదితబ్బం.

ఏత్థ చ కేచి "యథాభూతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి, కిం తథాభూతోవ భిజ్జతి, ఉదాహు అఞ్ఞథాభూతో? యది తథాభూతోవ భిజ్జతి, న జరతాయ సమ్భవో. అథ అఞ్ఞథాభూతో, అఞ్ఞో ఏవ సోతి సబ్బథాపి ఠితిక్ఖణస్స అభావోయేవా"తి వదన్తి. తత్థ ఏకధమ్మాధారభావేపి ఉప్పాదనిరోధానం అఞ్ఞోవ ఉప్పాదక్ఖణో, అఞ్ఞో నిరోధక్ఖణో. ఉప్పాదావత్థఞ్హి ఉపాదాయ ఉప్పాదక్ఖణో, నిరోధావత్థం ఉపాదాయ నిరోధక్ఖణో. ఉప్పాదావత్థాయ చ భిన్నా నిరోధావత్థాతి ఏకస్మింయేవ సభావధమ్మే యథా ఇచ్ఛితబ్బా, అఞ్ఞథా అఞ్ఞోవ ధమ్మో ఉప్పజ్జతి, అఞ్ఞో ధమ్మో నిరుజ్ఝతీతి ఆపజ్జేయ్య, ఏవం నిరోధావత్థాయ వియ నిరోధాభిముఖావత్థాయపి భవితబ్బం. సా ఠితి, జరతా చాతి సమ్పటిచ్ఛితబ్బమేతం. యది ఏవం కస్మా పాళియం ఠితిక్ఖణో న వుత్తోతి? వినేయ్యజ్ఝాసయానురోధేన నయదస్సనవసేన పాళి గతాతి వేదితబ్బా. అభిధమ్మదేసనాపి హి కదాచి వినేయ్యజ్ఝాసయానురోధేన పవత్తతి. తథా హి రూపస్స ఉప్పాదో "ఉపచయో, సన్తతీ"తి భిన్దిత్వా దేసితో. హేతుసమ్పయుత్తదుకాదిదేసనా చేత్థ నిదస్సితబ్బా.

‘‘**యస్స వా పనా**’’తిఆది పుచ్ఛావచనం. తస్స ‘‘**నో**’’తి విస్సజ్జనం. **సముదయసచ్చం నిరుజ్ఝతీతి** చిత్తుప్పాదస్స నిరోధక్ఖణో వుత్తో. అయమేత్థ అధిప్పాయో – యది చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే రూపం ఉప్పజ్జేయ్య, తం దుక్ఖసచ్చన్తి కత్వా “నో”తి వత్తుం న సక్కా, వుత్తఞ్చేతం. తస్మా విఞ్ఞాయతి “చిత్తస్స నిరోధక్ఖణే రూపుప్పాదో నత్థీ”తి. తయిదమకారణం. అరూపలోకఞ్హి సన్ధాయ, చిత్తసముట్ఠానరూపం వా “నో”తి సక్కా వత్తున్తి. అయఞ్హి యమకదేసనాయ పకతి, యదిదం యథాసమ్భవయోజనా. ఏతేన “న చ చిత్తసముట్ఠానరూపమేవా”తిఆదివచనం పటిక్ఖిత్తం దట్ఠబ్బం. అథ వా పచ్చాసత్తిఞాయేన యం సముదయసచ్చం నిరుజ్ఝతి, తేన యం దుక్ఖసచ్చం ఉప్పాదేతబ్బం చిత్తచేతసికతప్పటిబద్ధరూపసఙ్ఖాతం, తస్స తదా ఉప్పత్తి నత్థీతి “నో”తి విస్సజ్జనం, న సబ్బస్స.

సహుప్పాదేకనిరోధవచనతోతి “యస్స కాయసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝతి, తస్స చిత్తసఙ్ఖారో నిరుజ్ఝతీతి? ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౨.సఙ్ఖారయమక.౭౫) ఏవం సహుప్పాదసహనిరోధవచనతో. **తేన వచనేనాతి** “యస్స కాయసఙ్ఖారో”తిఆదివచనేన. **అఞ్ఞరూపానన్తి** కమ్మఉతుఆహారజరూపానం. **సహుప్పాదసహనిరోధాదికానన్తి** ఏత్థాయం యోజనా – అప్పటిక్ఖిత్తసహుప్పాదసహనిరోధఅననుఞ్ఞాతనానుప్పాదనానానిరోధఅనివారితఅబ్యాకతభావానం కమ్మజాదీనన్తి. **ఏతేనాతి** “యస్స కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తీ”తిఆదికేన (యమ॰ ౩.ధమ్మయమక.౧౬౩) పాఠేన, “న చిత్తసముట్ఠానరూపమేవా”తి యుత్తివచనేన చ. **యమకపాళిఅనుస్సరణేతి** యథాదస్సితచిత్తయమకపాళియా యథారుతవసేనేవ అనుస్సరణే విజ్జమానే. **భిజ్జమానతాతి** చిత్తస్స భిజ్జమానతా నామ నిరుజ్ఝమానతా ఠితియా అభావతో. **సహాయభావం నాపి గచ్ఛతి** నిస్సయత్థిభావాదినా పచ్చయభావాభావతో. ఉప్పాదక్ఖణే ఏవ హి అనన్తరాదిపచ్చయలాభేన చిత్తస్స బలవతా. **ఏవఞ్చ సతీతి** ఏవఞ్చ ఉతునాపి భవఙ్గచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేయేవ రూపసముట్ఠాపనే సతి. **తంచిత్తక్ఖణేతి** తస్స చిత్తస్స ఖణే, ఖణద్వయేపీతి అత్థో. **తేనేవాతి** అతిలహుపరివత్తిభావేనేవ. అథ వా **తేనేవాతి** దన్ధపరివత్తికతాయ రూపస్స సకలం ఏకచిత్తక్ఖణం ఉప్పజ్జమానభావేనేవ. **తన్తి** చిత్తం. పటిసన్ధిచిత్తం సమ్పయుత్తధమ్మానం వియ సహజాతరూపధమ్మానమ్పి సహజాతాదిపచ్చయేన పచ్చయో హోతీతి ఆహ ‘‘**పటిసన్ధితో ఉద్ధ**’’న్తి. చిత్తసముట్ఠానానం చిత్తం సహజాతాదిపచ్చయో హోతియేవాతి వుత్తం ‘‘**అచిత్తసముట్ఠానాన**’’న్తి. **తదనన్తరన్తి** యేన చిత్తేన సహుప్పన్నం, తస్స చిత్తస్స అనన్తరం. **తన్తి** రూపం. **తదనన్తరం చిత్తన్తి** సహుప్పన్నచిత్తానన్తరం చిత్తం. **యది ఏవన్తి** యది సకలం చిత్తక్ఖణం రూపం ఉప్పజ్జమానమేవ హోతి, చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఏవ రూపస్స ఉప్పాదారమ్భోతి ఆహ ‘‘**న, చిత్తనిరోధక్ఖణే రూపుప్పాదారమ్భాభావతో**’’తి. **చిత్తక్ఖణేతి** అత్తనా సహుప్పన్నచిత్తస్స ఖణే. **తన్తి** రూపం. **రూపసముట్ఠాపనపురేజాతపచ్చయకిచ్చన్తి** రూపసముట్ఠాపనకిచ్చఞ్చ పురేజాతపచ్చయకిచ్చఞ్చ. **ఠితిప్పత్తివిసేసాలాభన్తి** ఠితిప్పత్తియా లద్ధబ్బో యో విసేసో, తస్స అలాభం. **ఇదం వుత్తన్తి** “యేన సహుప్పజ్జతి, తంచిత్తక్ఖణే రూపం ఉప్పజ్జమానమేవా”తి ఇదం పరియాయేన వుత్తం.

యం యస్స సమ్బన్ధిభావేన వుత్తం, తం దూరే ఠితమ్పి తేన సమ్బన్ధనీయన్తి ఆహ ‘‘**తతో పరం…పే.… ఏతేన సహ సమ్బన్ధో**’’తి. తస్మా “తతో”తి ఏత్థ తంసద్దేన చుతిం పచ్చామసతీతి వుత్తం ‘‘**చుతితో పరన్తి అత్థో**’’తి.

నత్థీతి కత్వాతి యదిపి యథా అట్ఠకథాయం వుత్తం, తథా ఏకుప్పాదేకనిరోధతా రూపానం అరూపేహి, అరూపానఞ్చ రూపేహి నత్థి. యథా చ అమ్హేహి వుత్తం, తథా అత్థేవాతి అధిప్పాయో.

చతుత్థస్స పకారస్స వుచ్చమానత్తా ‘‘**తయో పకారే ఆహ**’’తి వుత్తం.

“తేసంయేవ రూపానం కాయవికారో”తిఆదినా పరినిప్ఫన్నానం వికారాదిభావం దస్సేత్వా “సబ్బం పరినిప్ఫన్నం సఙ్ఖతమేవా”తి వదన్తేన పరినిప్ఫన్నతాపరియాయో దస్సితో. **పుబ్బన్తాపరన్తపరిచ్ఛిన్నో**తి పాతుభావవిద్ధంసభావపరిచ్ఛిన్నో, ఉదయబ్బయపరిచ్ఛిన్నో వా. “అయం దత్తో నామ హోతూ”తిఆదినా నామకరణం **నామగ్గహణం. సమాపజ్జనం** నిరోధసమాపత్తియా సమథవిపస్సనానుక్కమేన నామకాయస్స నిరోధమేవ. **ఆది**-సద్దేన సత్తకసిణాదిపణ్ణత్తియా పణ్ణాపనం సఙ్గణ్హాతి. **నిప్ఫాదియమానో**తి సాధియమానో.

పకిణ్ణకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

కమాదివినిచ్ఛయకథావణ్ణనా

ఉప్పత్తిక్కమాదీసు దేసనాక్కమోపి లబ్భతేవాతి ‘‘**చత్తారో సతిపట్ఠానాతిఆదికో దేసనాక్కమోవా**’’తి వుత్తం. **అనుపుబ్బుక్కంసతో**తి దానసీలకామాదీనవాదిదస్సనేక్ఖమ్మకథానం అనుక్కమేన ఉక్కట్ఠభావతో కథానం అనుపుబ్బుక్కంసతా వుత్తా. తేన ఉక్కంసక్కమో నామాయం విసుం కమోతి దస్సేతి. తథాపి దానాదీనం దేసనాక్కమావరోధనే కారణమాహ ‘‘**ఉప్పత్తిఆదివవత్థానాభావతో**’’తి. తత్థ **ఆది**-సద్దేన పహానపటిపత్తిభూమిక్కమే సఙ్గణ్హాతి. “చక్ఖుఆదీనమ్పి విసయభూత”న్తి ఇమినా పఞ్చరూపిన్ద్రియగోచరతా అధిప్పేతాతి ఆహ ‘‘**ఏకదేసేనా**’’తిఆది. **ఏకదేసేనా**తి బాహిరోళారికాయతనేహి. **ఏత్థా**తి “యం వేదయతి, తం సఞ్జానాతీ”తి ఏతస్మిం పదే వుత్తనయేన.

తంసభావతానివత్తనత్థన్తి అనాసవధమ్మసభావతానివత్తనత్థం. **అనాసవా ఖన్ధేస్వేవ వుత్తాతి అత్థో** సాసవానమ్పి ఖన్ధేసు వుత్తత్తా. నను చ అనాసవధమ్మో ఖన్ధేసు అవుత్తోపి అత్థీతి? సచ్చం అత్థి, ఖన్ధాధికారే ఖన్ధపరియాపన్నా ఏవ అనాసవా గయ్హన్తీతి నాయం దోసో.

యథా ఫస్సాదయో విసేసతో తదనుగుణవుత్తితాయ సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణసభావాతి సఙ్ఖారక్ఖన్ధే సమవరుద్ధా, న ఏవం వేదనాసఞ్ఞావిఞ్ఞాణానీతి రూపధమ్మా వియ తాని విసుం ఖన్ధభావేన వుత్తాని. ఏతేన ఫస్సాదీనం విసుం ఖన్ధసద్దవచనీయతాభావో వుత్తోతి వేదితబ్బో. తేన వుత్తం ‘‘**ఫుసనాదయో పనా**’’తిఆది. **ఇతిఆదీనఞ్చ సుత్తాన**న్తి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన “రూపే ఖో, భిక్ఖవే, సతి రూపం ఉపాదాయ రూపం అభినివిస్స ఉప్పజ్జన్తి సంయోజనాభినివేసవినిబన్ధా. వేదనాయ... పే.... సఞ్ఞాయ... సఙ్ఖారేసు... విఞ్ఞాణే సతి విఞ్ఞాణం ఉపాదాయ విఞ్ఞాణం అభినివిస్స ఉప్పజ్జన్తి సంయోజనాభినివేసవినిబన్ధా”తి (సం. ని. ౩.౧౬౭), తథా “అహం రూపం, మమ రూపన్తి పరియుట్ఠట్ఠాయీ హోతీ”తి (సం. ని. ౩.౧) చ ఏవమాదీనం సుత్తపదానం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **ఏతేనా**తి అత్తనా దస్సితసుత్తేన. **వక్ఖమానసుత్తవసేన చా**తి “రూపే ఖో, భిక్ఖవే, సతీ”తిఆదికస్స **అట్ఠకథాయం** (విభ. అట్ఠ. ౨౬ పకిణ్ణకకథా) వక్ఖమానస్స సుత్తస్స వసేన. ‘‘**పరిత్తారమ్మణాదివసేన న వత్తబ్బా**’’తి ఏతేన నవత్తబ్బారమ్మణాపి దిట్ఠి ఖన్ధే ఏవ నిస్సాయ ఉప్పజ్జతి, పగేవ ఖన్ధారమ్మణాతి దస్సేతి.

వేదనాకారణాయాతి వేదనాయాతనాయ. **ఛాదాపనతో**తి రోచాపనతో. **బాహుల్లేనా**తి బహులభావేన. ఉపాదానక్ఖన్ధా హి బాహుల్లప్పవత్తికా, న ఇతరే.

పుటం కత్వాతి చ ఛత్తసదిసం పుటం బన్ధం కత్వా. **వత్థుమ్హీతి** చక్ఖాదివత్థుమ్హి. **వట్టగతవేదనం సన్ధాయ వుత్తం**. సా హి ఇధ దట్ఠబ్బభావే ఠితా. **ఊనేహీతి** వత్థునా, కిలేసేహి చ ఊనేహి.

మాయాయాతి ఇన్దజాలాదిమాయాయ పయోగో మాయాతి అధిప్పాయేనాహ ''**మాయాయ దస్సితం రూపం 'మాయా'తి ఆహ**''తి. **వత్థుభావాదితోతి ఆది**-సద్దేన ఆరమ్మణసమ్పయుత్తాదికే సఙ్గణ్హాతి. **కత్థచీతి** రూపక్ఖన్ధాదికే. **కోచి విసేసోతి** అసుభాదికోవ.

తస్సాతి అజ్ఝత్తికరూపస్స. యస్స కామరాగప్పహానముఖేన సబ్బరాగప్పహానం సమ్భవతి, తం సన్ధాయాహ ''**కామరాగముఖేన వా సబ్బలోభప్పహానం వదతీ**''తి. **యోజేతబ్బన్తి** వేదనాయ ఛన్దరాగం పజహన్తో తస్సా సముదయభూతే ఫస్సేపి ఛన్దరాగం పజహతీతి యోజేతబ్బన్తి. పరిఞ్ఞత్తయస్స యోజనా పాకటా ఏవ.

తతోతి దుక్ఖుప్పాదనసుఖవినాసనానం అదస్సనతో. **భిన్దతీతి** వినాసేతి. **తన్తి** మనోసఞ్చేతనాహారం ఞాతతీరణపరిఞ్ఞాహి పరిగ్గణ్హాతి తీరేతి.

తం పజహన్తోతి అవిజ్జం పజహన్తో. **పరామట్ఠన్తి** పరామాససఙ్ఖాతాయ దిట్ఠియా నిచ్చాదివసేన గహితం. **విఞ్ఞాణం నిచ్చతో పస్సన్తో దిట్ఠుపాదానం ఉపాదియతీతి** అయమత్థో "తదేవిదం విఞ్ఞాణం సన్ధావతి సంసరతి, అనఞ్ఞ"న్తిఆదిసుత్తపదేహి (మ॰ ని॰ ౧.౩౯౬) దీపేతబ్బో.

కమాదివినిచ్ఛయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౩౪. తం వత్వాతి తం భూమివసేన జానితబ్బతం "సబ్బాపి చతుభూమికవేదనా"తిఆదినా వత్వా. **సమ్పయుత్తతో దస్సితతాదీతి** ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన హేతుజాతిభూమిఇన్ద్రియవత్థుసమ్ఫస్సజభేదతో దస్సితతం అనవసేసతో సఙ్గణ్హాతి.

యదిపి తం-సద్దో పుబ్బే వుత్తస్స సామఞ్ఞతో పటినిద్దేసో, తథాపి అనన్తరమేవ పచ్చామసితుం యుత్తో ఇతరత్థ అసమ్భవతోతి ఆహ ''**అట్ఠ...పే.... యోజనా**''తి. ''**అట్ఠవిధత్తాభావతో**''తి ఇమినా తం అసమ్భవం దస్సేతి.

పూరణత్థమేవ వుత్తో, అపుబ్బతాభావతోతి అత్థో.

గహణవడ్ఢనవసేనాతి గహణస్స వడ్ఢనవసేన. **గహణన్తి** చేత్థ కథనం దట్ఠబ్బం, తస్స వడ్ఢనం తస్మిం తస్మిం ఠానే అవుత్తస్స కథనం. తేనాహ ''**పుబ్బే గహితతో అఞ్ఞస్స గహణం వడ్ఢన**''న్తి, తతో ఏవ చ ''**పురిమగహితే అఞ్ఞూపచయవసేనా**''తి వుత్తం. ''**వడ్ఢనసద్దో ఛేదనత్థో**''తి ఇదం యథా అసివా "సివా"తి, దిట్ఠఞ్చ "అదిట్ఠ"న్తి వుచ్చతి, ఏవం దట్ఠబ్బం. **నయనీహరణన్తి** నీయతీతి నయో, దేసనా, తస్స నీహరణం పవత్తనం. **వడ్ఢనకనయోతి** యథావుత్తవడ్ఢనకవసేన పవత్తో దేసనానయో. **అఞ్ఞే భేదాతి** ఏకవిధచతుబ్బిధాదయో భేదా. యది అవిసిట్ఠా, కస్మా వుత్తాతి ఆహ ''**తథాపీ**''తిఆది.

తత్థ **పఞ్ఞాప్పభేదజననత్థన్తి** ధమ్మవిసయాయ పభేదగతాయ పఞ్ఞాయ వినేయ్యానం నిబ్బత్తనత్థం, విఞ్ఞాట్ఠానాదివసేన వినేయ్యానం ధమ్మపటిసమ్భిదాయ ఉప్పాదనత్థన్తి అత్థో. అభిఞ్ఞేయ్యధమ్మవిభాగతాయ సమ్మసనవారస్స విసయభావతో వుత్తం "**ఏకేకస్స వారస్స గహితస్స నియ్యానముఖభావతో**"తి. **ఇతరేపి భేదా వుత్తాతి** దువిధతివిధభేదానం యం నానత్తం, తస్స వసేన ఇతరే భేదా అనానత్తాపి యథావుత్తకారణతో వుత్తా. "**న కేవల**"న్తిఆదినా భేదానం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖతం దస్సేత్వా "**తస్మా**"తిఆదినా తేసం విసిట్ఠతం దస్సేతి.

యథా దుకమూలకాదీసు భేదా గణనానుపుబ్బియా పవత్తా పభేదన్తరాపేక్ఖా, న ఏవమేతే. ఏతే పన సత్తవిధాదిభేదా పభేదన్తరనిరపేక్ఖా కేవలం బహువిధభావసామఞ్ఞేనేవ వుత్తాతి దస్సేతి "**అఞ్ఞప్పభేదనిరపేక్ఖా**"తిఆదినా. దుకతికపదత్థానం యథారహం అపేక్ఖితబ్బాపేక్ఖకభావేన వుత్తత్తా యథా దుకే ఠపేత్వా వుత్తా తికా తత్థ పక్ఖిత్తా నామ జాతా, ఏవం తికదుకపదత్థానం అపేక్ఖితబ్బాపేక్ఖకభావేన వుత్తత్తా దుకే వత్వా వుత్తేసుపి తికేసు తే పక్ఖిత్తా నామ హోన్తీతి ఆహ "**పరతో... పే.... యోజితత్తా**"తి.

సమానవీథియన్తి ఏకవీథియం. **చక్ఖుసఙ్ఘట్టనాయాతి** చక్ఖురూపపటిఘాతేన. **సోతి** చక్ఖురూపపటిఘాతో. **తదుప్పాదికాతి** తస్స చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఉప్పాదికా. **సాతి** ఆవజ్జనవేదనా. నను చ వేదనాపచ్చయో ఫస్సో వుత్తో, న ఫస్సపచ్చయా వేదనాతి? న, వేదనాసీసేన చిత్తుప్పాదస్స గహితత్తాతి. **తప్పయోజనత్తాతి** చక్ఖుసమ్ఫస్సపయోజనత్తా. పయోజయతీతి **పయోజనం,** ఫలం.

రూపావచరారూపావచరానం విపాకానన్తి అధిప్పాయో. తే హి ఇధ అగ్గహితా. తేనేవాహ "**తేసం సయమేవ మనోద్వారభూతత్తా**"తిఆది. **తతోతి** భవఙ్గతో. **చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయాదికుసలాదీనన్తి** ఏత్థ పురిమేన **ఆది**-సద్దేన "సోతసమ్ఫస్సపచ్చయా"తి ఏవమాదయో సఙ్గహితా, దుతియేన అకుసలాదయో. "కామావచరఅట్ఠకుసలచిత్తవసేనా"తిఆదినా కుసలాబ్యాకతానమ్పి కామావచరానంయేవ యోజితత్తా వుత్తం "**సమానవీథియం లబ్భమానతా అట్ఠకథాయం వుత్తా**"తి. వేదనాపీతిసనిదస్సనత్తికవజ్జానం ఏకూనవీసతియా తికానం వసేన **ఏకూనవీసతిచతువీసతికా**. యది అసమానవీథియమ్పి కుసలాదీనం లబ్భమానతా యోజేతబ్బా, అథ కస్మా సమానవీథియంయేవ యోజితాతి ఆహ "**అట్ఠకథాయం పనా**"తిఆది. **తేనేవాతి** అసమానవీథియం అప్పటిక్ఖిత్తత్తాయేవ.

చిత్తసమ్పయుత్తోతి చిత్తేన సమ్పయుత్తో చిత్తసమ్పయుత్తం కత్వా చిత్తసీసేన వేదనాయ కథనం. **తికభూమివసేనాతి** కుసలత్తికాదితికవసేన, కామావచరాదిభూమివసేన చ. **ద్వారతికవసేనాతి** చక్ఖాదిఉప్పత్తిద్వారవసేన, కుసలత్తికాదితికవసేన చ. **యత్థ కత్థచీతి** దీపేతబ్బస్స అత్థస్స విసేసాభావతో సత్తవిధభేదాదీసు యత్థ కత్థచి. న చ ద్వారం అనామట్ఠన్తి యోజనా. తేన సత్తవిధభేదతో తింసవిధభేదే విసేసం దస్సేతి. యదిపి ఉభయత్థ భూమియో ఆగతా, రూపావచరాదిభూమిఆమసనేన పన అసమానవీథియం లబ్భమానతా దస్సితాతి ఆహ "**అతిబ్యత్తా చ ఏత్థ సమానాసమానవీథీసు లబ్భమానతా**"తి. **సుఖదీపనాని హోన్తి** ద్వారభూమిఆమసనముఖేన వేదనాక్ఖన్ధస్స విభత్తత్తా. **న భూమియో అపేక్ఖిత్వా ఠపితాతి** కథేతబ్బభావేన భూమియో అపేక్ఖిత్వా న ఠపితా, భూమివిభాగేన న కథితాతి అత్థో. **అపేక్ఖితబ్బరహితాతి** ద్వారభూమీనం అగ్గహితత్తా ఆకఙ్ఖితబ్బద్వారాదివిసేసరహితా.

‘‘**ఉపనిస్సయకోటియా**’’తి ఏత్థ నిప్పరియాయతో పరియాయతో చ ఉపనిస్సయకోటిదస్సనముఖేన ఇధాధిప్పేతఉపనిస్సయకోటిం దస్సేతుం ‘‘**సద్ధం ఉపనిస్సాయా**’’తిఆది వుత్తం. తత్థ **ఉపనిస్సయానన్తి** వేదనాయ ఉపనిస్సయభూతానం. **దస్సనన్తి** చక్ఖువిఞ్ఞాణం, దిస్వా వా గహణం. **ఉపనిస్సయన్తభావేనాతి** లామకూపనిస్సయభావేన. యది ఘాయనాదీని ఉపనిస్సయో భవేయ్యుం, పకతూపనిస్సయానేవ సియుం. పకతూపనిస్సయో చ నానావీథియంయేవాతి తదలాభవచనం ఇధ నానావీథిజోతకన్తి దస్సేతి ‘‘**ఘానాదిద్వారేసూ**’’తిఆదినా. **కసిణపరికమ్మాదీనన్తి** కసిణపరికమ్మసమాపత్తినిబ్బత్తనవిపస్సనావడ్ఢనాదీనం. **తదలాభోతి** ఉపనిస్సయాలాభో, సో చ ఘాయనాదీహి పరేసం పటిపత్తియా జానితుం అసక్కుణేయ్యత్తా. అన్తిమభవికబోధిసత్తాదీనం సవసేన వినా తంపుసనం సియా మూలూపనిస్సయోతి ‘‘**యేభుయ్యేనా**’’తి వుత్తం.

సమ్పన్నజ్ఝాసయోతి వివట్టూపనిస్సయసమ్పత్తియా సమ్పన్నజ్ఝాసయో. **తేనాతి** “ఏవం చక్ఖువిఞ్ఞాణ”న్తి వచనేన. **తదుపనిస్సయన్తి** తతో పరం ఉప్పన్నకసిణరూపదస్సనాదీనం ఉపనిస్సయభూతం.

థామగమనం నామ కామరాగాదీనంయేవ ఆవేణికో సభావోతి ఆహ ‘‘**అప్పహీనకామరాగాదికస్స వా**’’తి. “రాగో ఉప్పన్నో”తిఆదినా ఇట్ఠానిట్ఠారమ్మణే రాగపటిఘానం ఉప్పత్తివిచారణావ వుత్తా, న నేసం కిచ్చవిసేసోతి కిచ్చవిసేసేన వుత్తే దస్సేన్తో ‘‘**అసమపేక్ఖనాయా**’’తిఆదిమాహ. **పవత్తా** వేదనాతి అత్థో. **పకారన్తరేనాతి** చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా ఉప్పన్నకిలేసానం సమతిక్కమనసఙ్ఖాతేన పకారన్తరేన. **తథా భావనావసేనాతి** ఏత్థ **తథా**-సద్దేన చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స చతుభూమికవేదనాయ ఉపనిస్సయభావో ఏవ పకారన్తరేన కథితోతి ఇమమేవత్థం ఆకడ్ఢతి. భావనాయేవేత్థ **పకారన్తరం.**

సబ్బం సమ్మసనం భావనాతి వేదితబ్బా, న నీవరణప్పహానపరిఞ్ఞావ.

అఞ్ఞమఞ్ఞస్స చాతి ఫోట్ఠబ్బమహాభూతేసు ఇతరీతరస్స, ఆపోధాతుయా చ వసేన.

తేసన్తి జాతిఆదీనం, కమ్మత్థే చేతం సామివచనం. సహజాతస్స మనోసమ్ఫస్సస్స బలవపచ్చయభావం దస్సేతీతి సమ్బన్ధో. **తస్స వా దస్సనస్సాతి** తస్స వా జాతిఆదికే భయతో దస్సనవసేన పవత్తస్స కామావచరఞాణస్స.

తదేవ అత్తనో ఫలస్సేవ ఫలభావేనాతి “మనోసమ్ఫస్సో”తి ఫస్సస్స కారణభావేన యం వుత్తం, తదేవ విఞ్ఞాణం అత్తనో ఫలస్స ఫలభావేన వుత్తస్స ఫస్సస్స “చక్ఖుసమ్ఫస్సజ”న్తిఆదినా ఫలభావేన వత్తుం న యుత్తం. “మనోసమ్ఫస్సో”తిఆదినా లబ్భమానోపి విఞ్ఞాణం పటిచ్చ ఫస్సస్స పచ్చయభావో హేతుఫలసఙ్కరపరిహరణత్థం న వుత్తోతి వత్వా యదిపి ఫస్సో విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హోతి, న పన ఫస్సస్స వియ విఞ్ఞాణం సో తస్స విసేసపచ్చయో హోతీతి విఞ్ఞాణస్స చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదితా న వుత్తాతి దస్సేతుం ‘‘**యస్మా వా**’’తిఆది వుత్తం.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా

౧౩౦. తం తం సముదాయన్తి తం తం చిత్తుప్పాదసఙ్ఖాతధమ్మసముదాయం, అనవసేసరూపధమ్మసముదాయఞ్చ. **యథాసమ్భవన్తి** చోపనం పత్తో సంవరో ఛట్ఠద్వారే, ఇతరో ఛసుపీతి ఏవం యథాసమ్భవం. **తతోతి** అభిజ్ఝాదోమనస్సాదితో.

యథాయోగన్తి యో సంవరితబ్బో, తదనురూపం.

కత్థచీతి తే ఏవ పరివట్టే సామఞ్ఞేన వదతి. **కత్థచీ**తి వా తేసు పరివట్టేసు కిస్మిఞ్చిపి పదేసే. **కిఞ్చిపి** అప్పకమ్పి. **ఏకోవ పరిచ్ఛేదో,** న ఆయతనవిభఙ్గాదీసు వియ నానాతి అధిప్పాయో.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖన్ధవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఆయతనవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౧౫౪. అసాధారణతోతి ఆవేణికతో. తం నేసం అసాధారణభావం విపక్ఖవసేన పతిట్ఠాపేతుం సాధారణం ఉదాహరణవసేన దస్సేతి ''**ఆయతనసద్దత్థో వియా**''తి. అథ వా చక్ఖాదిఅత్థో ఏవ చక్ఖాదిసద్దవిసేసితో ఆయతనత్థోతి తం తాదిసం ఆయతనత్థం సన్ధాయాహ ''**ఆయతనసద్దత్థో వియ అసాధారణతో**''తి.

యది విసయస్సాదనత్థో చక్ఖు-సద్దో, సోతాదీనమ్పి అయం సమఞ్ఞా సియాతి అతిప్పసఙ్గం పరిహరన్తో ''**సతిపీ**''తిఆదిమాహ. దుతియే అత్థవికప్పే **చక్ఖతీ**తి విఞ్ఞాణాధిట్ఠితం సమవిసమం ఆచిక్ఖతి, ఆచిక్ఖన్తం వియ, విభావేన్తం వియ వా హోతీతి అత్థో. **రూపమివ** చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యం వియ **సవిగ్గహమివ** సబిమ్బకం వియ వణ్ణవాచకో రూప-సద్దో అధిప్పేతోతి ఆహ ''**విత్థారణం వా రూపసద్దస్స అత్థో**''తి.

వచనమేవాతి సవిఞ్ఞత్తికసద్దమేవ. **గమీయతీ**తి ఉపనీయతి. అజ్ఝోహరణస్స రసగ్గహణమూలతావచనేన రసస్స పరమ్పరాయ జీవితహేతుతం దస్సేతి. రసనిమిత్తఞ్హి **రసగ్గహణం,** రసగ్గహణనిమిత్తం **అజ్ఝోహరణం,** తంనిమిత్తం **జీవిత**న్తి. రసగ్గహణమూలతా చ అజ్ఝోహరణస్స యేభుయ్యతో వేదితబ్బా. దిస్సతి అపదిస్సతి ఏతేన ఫలన్తి దేసో, హేతూతి ఆహ ''**ఉప్పత్తిదేసోతి ఉప్పత్తికారణ**''న్తి. **తథా**తి చక్ఖాయతనాదిప్పకారేన. **మనోగోచరభూతా**తి మనసో ఏవ గోచరభూతా. **సామఞ్ఞలక్ఖణేనేవా**తి అనుభవనాదివిసేసలక్ఖణం అగ్గహేత్వా ధమ్మభావసఙ్ఖాతసాధారణలక్ఖణేనేవ . **ఏకాయతనత్తం ఉపనేత్వా వుత్తా** ద్వాదస ఏకసభావత్తా భిన్దిత్వా వచనే పయోజనాభావా. ద్వారాలమ్బనవిభాగదస్సనత్థా హి ఆయతనదేసనాతి.

పుబ్బన్తతోతి పురిమభాగతో పాకభావతో. పాకభావో హి సభావధమ్మానం పుబ్బన్తో, విద్ధంసాభావో అపరన్తో.

నివాసట్ఠానాదీసు ఆయతన-సద్దో న ఆయతనత్థాదీసు వియ పదత్థవివరణముఖేన పవత్తో, అథ ఖో తస్మిం తస్మిం దేవఘరాదికే నిరుళ్హతాయ ఏవమత్థోతి ఆహ ''**రుళ్హీవసేన ఆయతనసద్దస్సత్థం వత్తు**''న్తి. **మనో**తి ద్వారభూతమనో . **నిస్సయభావో**తి ఏత్థ నిస్సయసదిసో నిస్సయో, సదిసతా చ ఫలస్స తప్పటిబద్ధవుత్తితాయ దట్ఠబ్బా. **వచనీయత్థో** భావత్థో.

తావత్వతోతి తత్తకతో. **ఊనచోదనా**తి ద్వాదసతో ఊనాని కస్మా న వుత్తానీతి చోదనా. యది చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అసాధారణం ధమ్మజాతం ధమ్మాయతనం, ఏవం సన్తే చక్ఖాదీనమ్పి ధమ్మాయతనభావో సియాతి చోదనం సన్ధాయాహ ''**సతిపీ**''తిఆది. **ద్వారారమ్మణభావేహీ**తి న ఆరమ్మణభావేనేవ అసాధారణం, అథ ఖో ద్వారారమ్మణభావేహి అసాధారణం సమ్భవతీతి వచనసేసో.

యేభుయ్యసహుప్పత్తిఆదీహీతి యేభుయ్యేన చక్ఖాయతనాదీని కస్సచి కదాచి ఏకతో ఉప్పజ్జన్తి. ''కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కస్సచి ఏకాదసాయతనాని ఉప్పజ్జన్తీ''తి హి వుత్తం. తస్మా ఆయతనానం ఉప్పత్తిక్కమో తావ న యుజ్జతి, న పహానక్కమో కుసలాబ్యాకతానం అప్పహాతబ్బతో, న పటిపత్తిక్కమో అకుసలానం, ఏకచ్చఅబ్యాకతానఞ్చ అప్పటిపజ్జనీయతో, న భూమిక్కమో అడ్ఢేకాదసన్నం ఆయతనానం ఏకన్తకామావచరత్తా, ఇతరేసం చతుభూమిపరియాపన్నత్తా, ఏకచ్చస్స లోకుత్తరభావతో చ. ఏవం ఉప్పత్తిక్కమాదిఅయుత్తియోజనా వేదితబ్బా. యేసు

విజ్జమానేసు అత్తభావస్స పఞ్ఞాపనా, తే “మయ్హం చక్ఖు”న్తిఆదినా అధికసినేహవత్థుభూతా చక్ఖాదయో యథా అజ్ఝత్తికతాయ, ఏవం దస్సనాదికిచ్చకరఇన్ద్రియతా చ పధానాతి ఆహ **‘‘అజ్ఝత్తికభావేన, విసయిభావేన వా’’**తి. **ఘానాదిక్కమేనా**తి ఘానం జివ్హా కాయోతి ఇమినా కమేన.

పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా వా చక్ఖాదీని పఠమం వుత్తాని, మనో పన కిఞ్చి పచ్చుప్పన్నారమ్మణం , కిఞ్చి యావనవత్తబ్బారమ్మణన్తి పచ్ఛా వుత్తం. పచ్చుప్పన్నారమ్మణేసుపి ఉపాదారూపారమ్మణాని చత్తారి పఠమం వుత్తాని, తతో భూతరూపారమ్మణం. ఉపాదారూపారమ్మణేసుపి దూరతరే దూరే, సీఘతరం సీఘఞ్చ ఆరమ్మణసమ్పటిచ్ఛనదీపనత్థం చక్ఖాదీనం దేసనాక్కమో. చక్ఖుసోతద్వయఞ్హి దూరగోచరన్తి పఠమం వుత్తం. తత్రాపి చక్ఖు దూరతరగోచరన్తి సబ్బపఠమం వుత్తం. పస్సన్తోపి హి దూరతరే నదిసోతం న తస్స సద్దం సుణాతి. ఘానజివ్హాసుపి ఘానం సీఘతరవుత్తీతి పఠమం వుత్తం. పురతో ఠపితమత్తస్స హి భోజనస్స గన్ధో గయ్హతీతి. యథాఠానం వా తేసం దేసనాక్కమో. ఇమస్మిఞ్హి సరీరే సబ్బుపరి చక్ఖుస్స అధిట్ఠానం, తస్స అధో సోతస్స, తస్స అధో ఘానస్స, తస్స అధో జివ్హాయ, తథా కాయస్స యేభుయ్యేన, మనో పన అరూపీభావతో సబ్బపచ్ఛా వుత్తో. తంతంగోచరత్తా తస్స తస్సానన్తరం బాహిరాయతనాని వుత్తానీతి వుత్తోవాయమత్థోతి ఏవమ్పి ఇమేసం కమో వేదితబ్బో.

తతోతి హదయవత్థుభేదతో. యఞ్హి హదయవత్థుం నిస్సాయ ఏకం మనోవిఞ్ఞాణం పవత్తతి, న తదేవ నిస్సాయ అఞ్ఞం పవత్తతి. **నిద్దేసవసేనా**తి సఙ్ఖేపవిత్థారనిద్దేసవసేన. **యోజేతబ్బం** “కుసలసముట్ఠానం కుసలసముట్ఠానస్స సభాగ”న్తిఆదినా.

సభావోతి విసయివిసయభావో, తదభినిబ్బత్తియఞ్చ యోగ్యతా. **కారణసమత్థతా**తి కారణభూతా సమత్థతా పచ్చయభావో. **ద్వారాదిభావో**తి ద్వారారమ్మణే ద్వారవుత్తిభావో. **ఇమస్మిం అత్థే**తి అనన్తరం వుత్తఅత్థే. **యస్మా**తి యాయ ధమ్మతాయ యేన ద్వారాదిభావేన కారణభూతేన. **సమ్భవనవిసేసన**న్తి కిరియాయ పరామసనమాహ. **యం** సమ్భవనం, ధమ్మతాపేసాతి అత్థో. **రిత్తకానేవా**తి ధువాదిభావరిత్తకానేవ. విసమాదీసు అజ్ఝాసయో ఏతేసన్తి విసమాదిఅజ్ఝాసయాని, విసమాదిఅజ్ఝాసయాని వియ హోన్తీతి **విసమాదిఅజ్ఝాసయాని,** చక్ఖాదీని. **విసమభావ...పే.... వనభావేహీ**తి విసమభావాదిసన్నిస్సితఅహిఆదిసదిసుపాదిన్నధమ్మేహి చక్ఖాదీహి, వనసన్నిస్సితమక్కటసదిసేన చిత్తేన చ అభిరమితత్తా. **వనభావో**తి హి వనజ్ఝాసయోతి అత్థో.

పురిమన్తవివిత్తతాతి పుబ్బభాగవిరహో. ఉప్పాదతో పురిమకోట్ఠాసో హి ఇధ పురిమన్తో. **అపరన్తే**తి అపరభాగే, భఙ్గతో ఉద్ధన్తి అత్థో. ఉదయబ్బయపరిచ్ఛిన్నో హి సభావధమ్మో. యం సన్ధాయ వుత్తం “అనిధానగతా భగ్గా, పుఞ్జో నత్థి అనాగతే”తి (మహాని॰ ౧౦). **సదా అభావో**తి న సదా అభావపతిట్ఠాపనం సబ్బకాలమ్పి నత్థీతి, అథ ఖో ఉదయబ్బయపరిచ్ఛిన్నత్తా సదాభావపటిక్ఖేపోతి ఆహ **‘‘అనిచ్చలక్ఖణ’’**న్తి. **సభావవిజహన**న్తి భఙ్గుప్పత్తిమాహ . విపరివత్తనం ఉప్పాదజరావత్థాహి సన్తానం వినా న వికారాపత్తీతి ఆహ **‘‘సన్తానవికారాపత్తి వా’’**తి.

జాతిధమ్మతాదీహీతి జాతిజరాబ్యాధిమరణాదిసభావతాహి. **అనిట్ఠతా**తి న ఇట్ఠతా, దుక్ఖతాతి అత్థో. **పురిమం సామఞ్ఞలక్ఖణ**న్తి “పటిపీళనట్ఠేనా”తి పుబ్బే సామఞ్ఞతో వుత్తం దుక్ఖలక్ఖణం. పచ్చయవసేన దుక్ఖనాకారేన పవత్తమానానం సభావధమ్మానం దుక్ఖనం పుగ్గలస్సేవ వసేన దుక్ఖమతాతి ఆహ **‘‘పుగ్గలస్స పీళనతో దుక్ఖమ’’**న్తి. **దుక్ఖవచన**న్తి “దుక్ఖ”న్తి సత్థు వచనం.

‘‘**నత్థి ఏతస్స వసవత్తికో**’’తి ఇమినా నత్థి ఏతస్స అత్తాతి అనత్తాతి ఇమమత్థం దస్సేతి, ‘‘**నాపి ఇదం వసవత్తిక**’’న్తి ఇమినా పన న అత్తాతి అనత్తాతి. **అత్తనోతి** నియకజ్ఝత్తం సన్ధాయ వదతి. **పరస్మిన్తి** తతో అఞ్ఞస్మిం. **పరస్స చ అత్తనీతి** ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. **తం ఏతస్స నత్థీతి** తం యథావుత్తపరపరికప్పితం వసవత్తికం ఏతస్స చక్ఖాదినో నత్థి, ఏతేన చతుకోటికసుఞ్ఞతాయ సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. “సుఞ్ఞం తం తేన వసవత్తనాకారేనా”తి ఇమినా ఉభయథాపి అవసవత్తనట్ఠే దస్సితబ్బే తత్థ తావ ఏకం దస్సేతుం ‘‘**పరస్సా**’’తిఆదిం వత్వా పున ‘‘**అథ వా**’’తిఆదినా ఇతరం దస్సేతి. సామి ఏవ సామికో, న సామికో **అస్సామికోతి** ఏవం అత్థే గయ్హమానే “అస్సామికతో”తి పదస్స సుఞ్ఞవిసేసనతాయ పయోజనం నత్థి. **కామకారియన్తి** యథాకామకరణీయం. **అవసవత్తనత్థం విసేసేత్వా దస్సేతి** సమాసద్వయత్థసఙ్గహాతో.

ససన్తానే ధమ్మానం విసదిసుప్పత్తి ఇధ భావసఙ్కన్తిగమనం నామాతి ఆహ ‘‘**సన్తతియం భావన్తరుప్పత్తియేవా**’’తి. తథా విసదిసుప్పత్తియం పురిమాకారవిగమో పకతిభావవిజహనన్తి ఆహ ‘‘**సన్తతియా యథాపవత్తాకారవిజహన**’’న్తి. భవతీతి వా భావో, అవత్థావిసేసో, తస్స సఙ్కమనం **భావసఙ్కన్తి**. సభావధమ్మో హి ఉప్పాదక్ఖణం రితిక్ఖణఞ్చ పత్వా భిజ్జతీతి ఉప్పాదావత్థాయ జరావత్థం, తతో భఙ్గావత్థం సఙ్కమతీతి వుచ్చతి. తథా సఙ్కమతో చ అత్తలాభక్ఖణతో ఉద్ధం జరామరణేహి తంసభావపరిచ్చాగో పకతిభావవిజహనన్తి ఖణవసేన చేతం యోజేతబ్బం. **పుబ్బాపరవసేనాతి** చ ఖణానం పుబ్బాపరవసేనాతి అత్థో సమ్భవతి. **ఏకత్థత్తాతి** సమానాధికరణత్తా, న పన విసేసనవిసేసితబ్బభావానం ఏకత్తా. “చక్ఖుం అనిచ్చ”న్తి వుత్తే “అనిచ్చం చక్ఖు”న్తిపి వుత్తమేవ హోతీతి “యం చక్ఖు, తం అనిచ్చం, యం అనిచ్చం, తం చక్ఖు”న్తి ఆపన్నమేవాతి ఆహ ‘‘**అనిచ్చానం సేసధమ్మానమ్పి చక్ఖుభావో ఆపజ్జతీ**’’తి.

తేహి చ అనిచ్చదుక్ఖలక్ఖణేహి చ **అనత్తలక్ఖణమేవ విసేసేన దస్సితం** “యదనిచ్చం, తం దుక్ఖం, యం దుక్ఖం, తదనత్తా”తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ३.౧౫, ४౫, ౭౬, ౮౫; ౨.४.౧, ४; పటి॰ మ॰ ౨.౧౦) వియ. **దోసలక్ఖణాకారనిదస్సనత్థోతి** దోసస్స లక్ఖితబ్బాకారనిదస్సనత్థో. **ఏవం దుక్ఖేనాతి** ఏవం నానప్పకారేన అక్ఖిరోగాదిదుక్ఖేన ఆబాధతాయ. **అనత్తలక్ఖణదీపకానన్తి** అనత్తతాపఞ్ఞాపనస్స జోతకానం ఉపాయభూతానం. న హి ఘటభేదకణ్టకవేధాదివసేన లబ్భమానా అనిచ్చదుక్ఖతా సత్తానం ఏకన్తతో అనత్తతాధిగమహేతూ హోన్తి. పచ్చయపటిబద్ధతాఅభిణ్హసమ్పటిపీళనాదివసేన పన లబ్భమానా హోన్తి. తథా హి చక్ఖాదీని కమ్మాదిమహాభూతాదిపచ్చయపటిబద్ధవుత్తీని, తతో ఏవ అహుత్వా సమ్భవన్తి, హుత్వా పటివేన్తీతి అనిచ్చాని, అభిణ్హసమ్పటిపీళితత్తా దుక్ఖాని, ఏవంభూతాని చ అవసవత్తనతో అనత్తకానీతి పరిగ్గహే ఠితేహి సముపచితఞాణసమ్భారేహి పస్సితుం సక్కా.

> కథం పనేతేసం హుత్వా అభావో జానితబ్బోతి? ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తదస్సనతో. తం కథం ఞాయతీతి? యుత్తితో. కా పనేత్థ యుత్తీతి? విసేసగ్గహణం. యది చక్ఖాదీనం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం న సియా, బహిపచ్చయభేదే యదిదం పచ్ఛా విసేసగ్గహణం, తం న సియా. యస్స హి తాదిసం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం నత్థి, తస్స అసతి బహిపచ్చయవిసేసే కథం పచ్ఛా విసేసగ్గహణం భవేయ్య, భవతి చ విసేసగ్గహణం. తస్మా అత్థి నేసం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం యం సణికం సణికం వడ్ఢేన్తం పచ్ఛా పాకటతరం జాయతీతి. తథా హి సరీరస్స తావ ఆనాపానానం అనవత్థానతో పరిస్సమతో చ విసేసగ్గహణం. అనవట్ఠితా హి అస్సాసపస్సాసా వాతా వారేన వారేన పవత్తనతో. యది హి అస్ససితే వా పస్ససితే వా సరీరస్స కోచి పచ్ఛా విసేసో న సియా, న నేసం కోచి భేదో సియా, దిట్ఠో చ నో. తస్మా అస్ససితం సరీరం అఞ్ఞథా హోన్తం కమేన తాదిసం అవత్థం పాపుణాతి. యా పస్సాసస్స పచ్చయో

హోతి, పస్ససితే చ పున తథేవ అస్సాసస్స పచ్చయో హోతీతి ఆనాపానానం అనవట్ఠానతోపి సరీరస్స విసేసగ్గహణం అఞ్ఞథత్తసిద్ధి. తథా పరిస్సమోపి అసతి విసేసే పచ్ఛా సరీరస్స న సియా, యేనాయం ఇరియాపథన్తరాదీని సేవనేన పరిస్సమవినోదనం కరోతి.

అథ వా రూపాదిభేదతోపి విసేసగ్గహణం. రూపగన్ధరసఫస్సాదీనఞ్హి విసేసేన యో సరీరే అనిన్ద్రియబద్ధేసు చ ఖీరూదకవత్థపుప్ఫఫలోసధిధఞ్ఞాదీనం పచ్ఛా విసేసో గయ్హతి, సో అసతి బహిపచ్చయవిసేసే నేసం జరాదిఅవత్థాసు వణ్ణబలాదిభేదో, రసవీరియవిపాకానుభావభేదో చ ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం వినా కథముపలబ్భేయ్య. యం పన తం ధమ్మతారూపం సిలాది, తత్థ కథన్తి? తస్సాపి సీతుణ్హసమ్ఫస్సభేదతో అత్థేవ విసేసగ్గహణం. తం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం వినా న యుజ్జతీతి. సతి చ రూపాదిభేదే సిద్ధోవ తంనిస్సయమహాభూతభేదోపి. న హి నిస్సయమహాభూతభేదేన వినా నిస్సితభేదో సమ్భవతీతి. ఏవం తావ రూపధమ్మానం విసేసగ్గహణతో ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం, తతో చ హుత్వా అభావసిద్ధి.

అరూపధమ్మానం పన ఆరమ్మణాదిభేదేన విసేసగ్గహణం. యత్థ యత్థ హి ఆరమ్మణే అరూపధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, తత్థ తత్థేవ తే భిజ్జన్తి, న అఞ్ఞం సఙ్కమన్తి, ఆరమ్మణధమ్మా చ యథాసకం ఖణతో ఉద్ధం న తిట్ఠన్తీతి. స్వాయమత్థో పదీపాదిఉదాహరణేన వేదితబ్బో. అఞ్ఞో ఏవ హి ఖణే ఖణే రూపాదయో పదీపజాలాయ, తథా ఖీరధారాదీసు పతన్తీసు, వాయుమ్హి చ పహరన్తే సమ్ఫస్సాని. యథా చేతేసం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం, కిమఙ్గం పన చిత్తచేతసికానం. కిఞ్చ సద్దభేదతో, సద్దవిసేసతోపి తన్నిమిత్తానం చిత్తచేతసికానం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం, తతో విసేసగ్గహణం. పగుణఞ్హి గన్థం సీఘం పరివత్తేన్తస్స చిత్తసముట్ఠానానం సద్దానం భేదో దిట్ఠో. న హి కారణభేదేన వినా ఫలభేదో అత్థి. యథా తం వాదితసద్దానం, ఏవం ఆరమ్మణభేదేన అరూపధమ్మానం విసేసగ్గహణం. తేనేవ నేసం ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తం వేదితబ్బం. జాతిభూమిసమ్పయుత్తధమ్మభేదేన విసేసగ్గహణేపి ఏసేవ నయో. ఏవం రూపారూపధమ్మానం విసేసగ్గహణతో ఖణే ఖణే అఞ్ఞథత్తసిద్ధి. యతో హుత్వా అభావతో చక్ఖాదీని అనిచ్చానీతి సిద్ధాని, అనిచ్చత్తా ఏవ అభిణ్హసమ్పటిపీళనతో దుక్ఖాని, తతో చ అవసవత్తనతో అనత్తకాని. తేనాహ భగవా "యదనిచ్చం, తం దుక్ఖం, యం దుక్ఖం, తదనత్తా"తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫, ౪౫, ౭౬, ౮౫; ౨.౪.౧, ౨; పటి॰ మ॰ ౨.౧౦).

నిరన్తరం పవత్తమానస్సాతి అభిణ్హసద్దత్థం విసేసేత్వా వదతి. **ధాతుమత్తతాయా**తి ధాతుమత్తభావేన. **సమూహతో**తి ససమ్భారచక్ఖాదిపిణ్డతో. "**చక్ఖాదీన**"న్తి ఇదం "సమూహతో"తి పదం అపేక్ఖిత్వా సమ్బన్ధే సామివచనం, "వినిబ్భుజన"న్తి పదం అపేక్ఖిత్వా కమ్మత్థేతి వేదితబ్బం. **చత్తారిపి ఘనానీ**తి సన్తతిసమూహకిచ్చారమ్మణఘనాని. **పవత్తరూపాదిగ్గహణతో**తి రుప్పనాదివసేన పవత్తఞ్చ తం రూపాదిగ్గహణఞ్చాతి పవత్తరూపాదిగ్గహణం, తతోతి యోజేతబ్బం. **అనిచ్చాదిగ్గహణస్స సబ్భావా**తి రూపవేదనాదిఞాణతో భిన్నస్స అనిచ్చాదిఞాణస్స లబ్భమానత్తా. తేన సతిపి రూపాదిఅత్థానం అనిచ్చాదిభావే రుప్పనాదిభావతో అనిచ్చాదిభావస్స భేదమాహ. ఇదాని తమేవ భేదం ఞాతతీరణపరిఞ్ఞావిసయతాయ పాకటం కాతుం "**న హీ**"తిఆదిమాహ. **నాతిధావితు**న్తి ఇధ లక్ఖణలక్ఖణవన్తా భిన్నా వుత్తా. తత్థ లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనాయ ఖన్ధారమ్మణతావచనేన అభిన్నాతి అఞ్ఞమఞ్ఞవిరోధాపాదనేన అతిధావితుం న యుత్తం. కస్మాతి చే? వుత్తం "**తే పనాకారా**"తిఆది. అధిప్పాయోపి చేత్థ లక్ఖణానం రూపాదిఆకారమత్తతావిభావనన్తి దట్ఠబ్బో. "అనిచ్చం దుక్ఖం అనత్తా"తి హి సఙ్ఖారే సభావతో సల్లక్ఖేన్తోయేవ లక్ఖణాని చ సల్లక్ఖేతీతి. యథా అనిచ్చాదితో అనిచ్చతాదీనం వుత్తనయేన భేదో, ఏవం

అనిచ్చతాదీనమ్పి సతిపి లక్ఖణభావసామఞ్ఞే నానాఞాణగోచరతాయ, నానాపటిపక్ఖతాయ, నానిన్ద్రియాధికతాయ చ విమోక్ఖముఖత్తయభూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞభేదోతి దస్సేన్తో **''అనిచ్చన్తి చ గణ్హన్తో''**తిఆదిమాహ. తం సువిఞ్ఞేయ్యమేవ.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౧౨౩౩. పచ్చయయుగళవసేనాతి అజ్ఝత్తికబాహిరపచ్చయద్వయవసేన. **అజ్ఝత్తికబాహిరవసేన అబ్బోకారతోతి** అజ్ఝత్తికవసేన చేవ బాహిరవసేన చ అసఙ్కరతో.

౧౬౭. విసఙ్ఖారనిన్నస్సాతి నిబ్బానపోణస్స. **వినిముత్తసఙ్ఖారస్సాతి** సముచ్ఛేదపటిపస్సద్ధివిముత్తీహి సముఖేన, తప్పటిబద్ధఛన్దరాగప్పహానేన చ సుట్ఠు వినిముత్తసఙ్ఖారస్స పరమస్సాసభావేన, గతిభావేన చ పతిట్ఠానభూతే. "నిబ్బానం అరహతో గతీ"తి (పటి॰ ౩౩౮) హి వుత్తం. **ఠితిభావేనాతి** చ పాఠో. **తంసచ్ఛికరణాభావేతి** తస్స నిబ్బానస్స సచ్ఛికరణాభావే. **నీతోతి** పాపితో, పకాసితోతి అత్థో.

చుణ్ణితన్తి భేదితం. **త్వమేవ కిం న జానాసీతి** కిం త్వం న జానాసియేవాతి అత్థో. "కిం త్వం ఏకం నానం జానాసి, కిం త్వం న జానాసి ఏవా"తి ఏవం విక్ఖేపం కరోన్తం పరవాదిం **''నను ఞాతే''**తిఆదినా సకవాదీ నిబన్ధతి. **విభజిత్వాతి** "రాగాదీనం ఖీణన్తే ఉప్పన్నత్తా"తి భావత్థం విభజిత్వా. రాగాదీనం ఖయా న హోన్తీతి యోజనా. ససభావతా చ నిబ్బానస్స ఆపన్నా హోతీతి సమ్బన్ధో.

నిబ్బానారమ్మణకరణేన కారణభూతేన. హేతుఅత్థే హి ఇదం కరణవచనం. కిలేసక్ఖయమత్తతం వా నిబ్బానస్స ఇచ్ఛతో కిలేసక్ఖయేన భవితబ్బన్తి యోజనా.

ఏవం కిలేసక్ఖయమత్తే నిబ్బానే ఖేపేతబ్బా కిలేసా బహువిధా నానప్పకారా, మగ్గో చ ఓధిసో కిలేసే ఖేపేతి. స్వాయం "కతమం కిలేసక్ఖయం నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా కతమే కిలేసే ఖేపేతీ"తి పురిమపుచ్ఛాద్వయమేవ వదతి. **తదేవాతి** యం "అవిఞ్ఞాతఞ్ఞానం కిఞ్చి ఏకదేసమత్తమ్పీ"తి వుత్తం, తదేవ.

> ఏత్థ చ యాయం "కిలేసక్ఖయోవ నిబ్బాన"న్తి నిబ్బానస్స అభావతాచోదనా, తత్రాయం ఆగమతో యుత్తితో చస్స భావాభావవిభావనా. తత్థ భగవతా –
>
> "అత్థి, భిక్ఖవే, అజాతం అభూతం అకతం అసఙ్ఖత"న్తి (ఉదా॰ ౭౩; ఇతివు॰ ౪౩).
>
> "అత్థి , భిక్ఖవే, తదాయతనం, యత్థ నేవ పథవీ న ఆపో న తేజో న వాయో"తి (ఉదా॰ ౭౧) –

చ ఆదినా, తథా –

“గమ్భీరో దుద్దసో దురనుబోధో సన్తో పణీతో అతక్కావచరో నిపుణో పణ్డితవేదనీయో”తి (మ॰ ని॰ ౨.౩౩౭; సం॰ ని॰ ౧.౧౭౨; మహావ॰ ౭-౮) –

“అసఙ్ఖతఞ్చ వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి అసఙ్ఖతగామినిఞ్చ పటిపదం, అనతం, అనాసవం, సచ్చం, పారం, నిపుణం, సుదుద్దసం, అజజ్జరం, ధువం, అపలోకితం, అనిదస్సనం, నిప్పపఞ్చం, సన్తం, అమతం, పణీతం, సివం, ఖేమం, తణ్హాక్ఖయం, అచ్ఛరియం, అబ్భుతం, అనీతికం, అనీతికధమ్మం, నిబ్బానం, అబ్యాబజ్ఝం, విరాగం, సుద్ధిం, ముత్తిం, అనాలయం, దీపం, లేణం, తాణం, సరణం, పరాయణఞ్చ వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి పరాయణగామినిఞ్చ పటిపద”న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౩౭౭) –

ఏవమాదీహి చ సుత్తపదేహి “అప్పచ్చయా ధమ్మా, అసఙ్ఖతా ధమ్మా (ధ॰ స॰ దుకమాతికా ౭), సబ్బఞ్చ రూపం అసఙ్ఖతా చ ధాతూ”తిఆదీహి (ధ॰ స॰ ౧౧౯౨, ౧౧౯౮, ౧౨౦౦) అభిధమ్మపదేసేహి చ పరమత్థభావేనేవ దేసితం. న హి సభావవిరహితస్స అభావమత్తస్స గమ్భీరాసఙ్ఖతాదిభావో అబ్యాకతధమ్మాదిభావో చ యుత్తో, వుత్తో చ నో. తస్మా న అభావమత్తం నిబ్బానం.

అపి చాయం అభావవాదీ ఏవం పుచ్ఛితబ్బో – యది కిలేసాభావో నిబ్బానం, స్వాయమభావో ఏకో వా సియా అనేకో వా? యది ఏకో, ఏకేనేవ మగ్గేన కతో సచ్ఛికతో చ హోతీతి ఉపరిమానం మగ్గానం నిరత్థకతా ఆపజ్జతి. న హి ఏకం అనేకేహి కమ్మప్పవత్తేహి సాధేతబ్బం దిట్ఠం. అథ సియా ఏకోవ సో కిలేసాభావో, న పన మగ్గేహి కాతబ్బో, అథ ఖో సచ్ఛికాతబ్బోతి. ఏవం సతి సుట్ఠుతరం మగ్గస్స నిరత్థకతా ఆపజ్జతి కిలేసానం అప్పహానతో. అకరోన్తో చ మగ్గో కిలేసాభావం తస్స సచ్ఛికిరియాయ కమత్థం సాధేయ్య, అథ మగ్గానం సంయోజనత్తయప్పహానాదిపటినియతకిచ్చతాయ పహాయకవిభాగేన కిలేసాభావభేదో, ఏవం సతి వినా సభావభేదం బహుభావో నత్థీతి బహుభావతాపదేసేనస్స ససభావతా ఆపన్నా. అథాపి సియా “యేసం అభావో, తేసం బహుభావేన బహుభావోపచారో”తి, ఏవం సతి యేసం అభావో, తేసం సభావతాయ ససభావోపచారోపి సియా. తథా తేసం కిలేససఙ్ఖతాదితాయ కిలేససఙ్ఖతాదిభావా చ సియుం, న చేతం యుత్తన్తి న తేసం బహుభావోపచారో యుత్తో. ఏకభావోపి చస్స అసభావతాయ ఏవ వత్తుం న సక్కాతి చే? న, అభావసామఞ్ఞతో, అభావసామఞ్ఞేన అభేదసమఞ్ఞాయ ఏకత్తనిద్దేసో. సతి చ ఏకత్తే పుబ్బే వుత్తదోసానతివత్తి.

బహుభావే చ ససభావతా సిద్ధా. యదిపి సియా యథా బహుభావో ససభావతం, ఏవం సామఞ్ఞేన ససభావతా బహుభావం న బ్యభిచరేయ్యాతి ససభావపక్ఖేపి నిబ్బానస్స బహుభావో ఆపజ్జతీతి? తం న, కస్మా? తథా సామఞ్ఞాభేదతో. న హి ఏవం వత్తుం లబ్భా యథా ఖరభావో ససభావతం న బ్యభిచరతి, ఏవం ససభావతాపి ఖరభావం న బ్యభిచరేయ్యాతి. ఏవఞ్హి సతి తదఞ్ఞసబ్బధమ్మాభావప్పసఙ్గో సియా, తస్మా బహుభావో ససభావతాపేక్ఖో, న ససభావతా బహుభావాపేక్ఖాతి న ససభావస్స నిబ్బానస్స బహుభావాపత్తి. “ఏకఞ్హి సచ్చం న దుతీయమత్థి (సు॰ ని॰ ౮౮౦; మహాని॰ ౧౧౯), ఏకా నిట్ఠా న పుథునిట్ఠా”తిఆదివచనతో.

అపి చేత్థ కిలేసాభావో నామ రాగాదీనం సముచ్ఛేదో అచ్చన్తప్పహానం అనుప్పాదనిరోధో. తస్స చ ఏకత్తే ఏకేనేవ మగ్గేన సాధేతబ్బతా కిచ్చవిసేసాభావతోతి దస్సనాదిమగ్గవిభాగో న సియా. ఇచ్ఛితో చ సో ఓధిసోవ కిలేసానం పహాతబ్బత్తా. సో చ మగ్గవిభాగో సద్ధాదీనం ఇన్ద్రియానం నాతితిక్ఖతిక్ఖతిక్ఖతరతిక్ఖతమభావేన ఏకస్మిమ్పి సముచ్ఛేదప్పహానయోగ్యభావే సచ్ఛికిరియావిసేసేన హోతీతి నిబ్బానస్స ససభావతాయయేవ యుత్తో. అభావో పన కిలేసానం మగ్గేన కాతబ్బో సియా "మా మగ్గస్స నిరత్థకతా అహోసీ"తి, న సచ్ఛికాతబ్బో. కో హి తస్స సభావో, యో తేన సచ్ఛికరియేయ్య. సో చ కిలేసాభావో ఏకేనేవ మగ్గేన సాధేతబ్బో సియా, న చతూహి "మా చతుభావనిబ్బానతాపత్తి, నిబ్బానవిసేసాపత్తి చ అహోసీ"తి. తతో దస్సనాదిమగ్గవిభాగో న సియాతి సబ్బం ఆవత్తతి.

యది చ అభావో భావస్స సియాతి తస్స భావధమ్మతా ఇచ్ఛితా, ఏవం సతి యథా సఙ్ఖతధమ్మస్స తస్స జరామరణాదీనం వియ సఙ్ఖతధమ్మతాపి ఆపన్నా, ఏవం బహూనం కిలేసానం ధమ్మస్స తస్స బహుభావాదిప్పసఙ్గోపి దున్నివారోతి అతంసభావస్స అసఙ్ఖతస్సేకస్స ససభావస్స నిబ్బానభావో వేదితబ్బో.

యది ఏవం కస్మా "రాగక్ఖయో దోసక్ఖయో మోహక్ఖయో"తి (సం॰ ని॰ ౪.౩౧౫, ౩౩౦) వుత్తన్తి? ఖయేన అధిగన్తబ్బత్తా. ఖయో హి అరియమగ్గో. యథాహ "ఖయే ఞాణం, అనుప్పాదే ఞాణ"న్తి (ధ॰ స॰ దుకమాతికా ౧౪౨). తేన రాగాదిక్ఖయపరియాయేన అరియమగ్గేన అధిగన్తబ్బతో "పరమత్థం గమ్భీరం నిపుణం దుద్దసం దురనుబోధం నిబ్బానం రాగాదిక్ఖయో"తి వుత్తం. రాగాదిప్పహానముఖేన వా తథా పత్తబ్బతో, యథా అఞ్ఞత్థాపి వుత్తం "మదనిమ్మద్దనో పిపాసవినయో"తిఆది (అ॰ ని॰ ౪.౩౪; ఇతివు॰ ౯౦).

అపిచ యథా పరిఞ్ఞేయ్యతాయ సఉత్తరానం కామానం రూపానఞ్చ పటిపక్ఖభూతం తబ్బిధురసభావం నిస్సరణం పఞ్ఞాయతి, ఏవం ససభావానం సబ్బేసమ్పి సఙ్ఖతధమ్మానం పటిపక్ఖభూతేన తబ్బిధురసభావేన నిస్సరణేన భవితబ్బం. యఞ్చ తన్నిస్సరణం, సా అసఙ్ఖతా ధాతు. కిఞ్చ భియ్యో – సఙ్ఖతధమ్మారమ్మణం విపస్సనాఞాణం అపి అనులోమఞాణం కిలేసే తదఙ్గవసేన పజహతి, న సముచ్ఛేదవసేన పజహితుం సక్కోతి. తథా సమ్ముతిసచ్చారమ్మణం పఠమజ్ఝానాదీసు ఞాణం విక్ఖమ్భనవసేనేవ కిలేసే పజహతి, న సముచ్ఛేదవసేన. ఇతి సఙ్ఖతధమ్మారమ్మణస్స, సమ్ముతిసచ్చారమ్మణస్స చ ఞాణస్స కిలేసానం సముచ్ఛేదప్పహానే అసమత్థభావతో తేసం సముచ్ఛేదప్పహానకరస్స అరియమగ్గఞాణస్స తదుభయవిపరీతసభావేన ఆరమ్మణేన భవితబ్బం, సా అసఙ్ఖతా ధాతు. తథా "అత్థి, భిక్ఖవే, అజాతం అభూతం అకతం అసఙ్ఖత"న్తి (ఉదా॰ ౭౩; ఇతివు॰ ౪౩) ఇదం నిబ్బానస్స పరమత్థతో అత్థిభావజోతకం వచనం అవిపరీతత్థం భగవతా భాసితత్తా. యఞ్హి భగవతా భాసితం, తం అవిపరీతత్థం యథా తం "సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చా, సబ్బే సఙ్ఖారా దుక్ఖా, సబ్బే ధమ్మా అనత్తా"తి (ధ॰ ప॰ ౨౭౭-౨౭౯; థేరగా॰ ౬౭౬-౬౭౮; నేత్తి॰ ౫), తథా నిబ్బాన-సద్దో కత్థచి విసయే యథాభూతపరమత్థవిసయో ఉపచారవుత్తిసబ్భావతో సేయ్యథాపి సీహ-సద్దో. అథ వా అత్థేవ పరమత్థతో అసఙ్ఖతా ధాతు ఇతరతబ్బిపరీతవిముత్తిసభావత్తా సేయ్యథాపి "పథవీధాతు వేదనా చా"తి ఏవమాదీహి నయేహి యుత్తితోపి అసఙ్ఖతాయ ధాతుయా పరమత్థతో అత్థిభావో వేదితబ్బో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౧౬౮. **కిఞ్చీ**తి కిఞ్చి ఆరమ్మణం. **ఆలమ్బనతో**తి ఆరమ్మణకరణతో.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఆయతనవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. ధాతువిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౧౭౨. అభిధమ్మే చ ఆగతాతి ఇమస్మిం ధాతువిభఙ్గే అభిధమ్మభాజనీయపఞ్హపుచ్ఛకేసు, నిక్ఖేపకణ్డధమ్మహదయవిభఙ్గాదీసు చ దేసనారుళ్హా. యథా పన సుత్తన్తే అభిధమ్మే చ ఆగతా ఖన్ధాదయో సుత్తన్తే దేసితనియామేన ఖన్ధవిభఙ్గాదీసు సుత్తన్తభాజనీయవసేన విభత్తా, ఏవమిధాపి చక్ఖుధాతాదయో సుత్తన్తభాజనీయవసేన విభజితబ్బా సియుం. తత్థ ఖన్ధాదీనం సబ్బసఙ్గాహకో అభిధమ్మదేసనావిసిట్ఠో సుత్తన్తే ఆగతో అఞ్ఞో దేసేతబ్బాకారో నత్థీతి తే రూపక్ఖన్ధాదివసేనేవ సుత్తన్తభాజనీయే దేసితా, ధాతూనం పన సో అత్థీతి తే తిణ్ణం ధాతుఛక్కానం వసేన ఇధ దేసితాతి దస్సేన్తో ఆహ ''**సుత్తన్తేస్వేవ...పే.... విభత్తన్తి వేదితబ్బ**''న్తి. తేనాహ అట్ఠకథాయం ''సబ్బా ధాతుయో ఛహి ఛహి ధాతూహి సఙ్ఖిపిత్వా''తి.

కథం పన ఛసు ఛసు ధాతూసు అట్ఠారసన్నం ధాతూనం సమవరోధోతి? సభావనిస్సయద్వారారమ్మణసమ్పయోగసామఞ్ఞతో. తత్థ పఠమఛక్కే తావ పథవీతేజోవాయోధాతుయో సభావతో ఫోట్ఠబ్బధాతు. ఆపోధాతుఆకాసధాతుయో ధమ్మధాతుఏకదేసో. విఞ్ఞాణధాతు సత్తవిఞ్ఞాణధాతుయో. చతుధాతుగ్గహణేన చేత్థ తదాయత్తవుత్తికా నిస్సయాపదేసేన, విఞ్ఞాణధాతుయా ద్వారారమ్మణభావేన వా అవసిట్ఠా రూపధాతుయో సమవరుద్ధా, విఞ్ఞాణధాతుగ్గహణేన తంసమ్పయోగతో ధమ్మధాతుఏకదేసోతి ఏవం సబ్బధాతుసమవరోధో దట్ఠబ్బో. దుతియే ఛపి ధాతుయో సభావతో, ధమ్మాయతనేకదేసో, తంసమ్పయోగతో సత్తవిఞ్ఞాణధాతుయో, యథారహం తేసం నిస్సయద్వారారమ్మణభావతో అవసిట్ఠధాతుయో సమవరుద్ధా. తతియఛక్కేపి ఏసేవ నయో. ఏవమేత్థ ఛసు ఛసు ధాతూసు అట్ఠారసన్నం ధాతూనం సమవరోధో దట్ఠబ్బో. తేన వుత్తం ''సబ్బా ధాతుయో ఛహి ఛహి ధాతూహి సఙ్ఖిపిత్వా''తి.

సుఞ్ఞోతి అత్తసుఞ్ఞో, తేన ససభావతాయ చ ఇధ ధాతువోహారోతి ఆహ ''**సుఞ్ఞే సభావమత్తే నిరుళ్హో ధాతుసద్దో**''తి. తంతంభూతవివిత్తతా రూపపరియన్తోవ ఆకాసోతి యేహి వివిత్తో, యేసఞ్చ పరిచ్ఛేదో, తేహి అసమ్ఫుట్ఠతా తేసం బ్యాపకభావే సతి న హోతీతి ఆహ ''**చతూహి మహాభూతేహి అబ్యాపితభావో**''తి. పరిచ్ఛిన్నవుత్తీని హి భూతానీతి.

౧౭౩. అవయవవినిముత్తో సముదాయో నామ కోచి నత్థీతి పురిమత్థం అసమ్భావేన్తో ''**ద్వే ఏవ వా**''తిఆదినా సముదాయేన వినా దుతియత్థమాహ. **పచ్చత్తం అత్తని జాత**న్తి పాటిపుగ్గలికతం.

పాటియేక్కో కోట్ఠాసోతి వా లోమాదిఇతరకోట్ఠాసేహి అసమ్మిస్సో విసుం ఏకో పథవీకోట్ఠాసోతి అత్థో.

పయోగన్తి భావనాపయోగం. **వీరియ**న్తి భావనానిప్ఫాదకం ఉస్సాహం. **ఆయూహన**న్తి తాదిసం చేతనం.

ధాతుపటిక్కూలవణ్ణమనసికారానన్తి ధాతుమనసికారపటిక్కూలమనసికారవణ్ణమనసికారానం. **అబ్యాపారతాయా**తి ''అహమేతం నిప్ఫాదేమి, మమ ఏసా నిప్ఫాదనా''తి చేతనారహితతాయ. **కరోన్తీ**తి ఆభోగపచ్చవేక్ఖణాని ఉప్పాదేన్తి.

లక్ఖణవసేనాతి సభావవసేన. సో పన యస్మా పథవీధాతుయా కక్ఖళఖరతా హోతీతి ఆహ ''**కక్ఖళం ఖరిగతన్తిఆదివచనం సన్ధాయ వుత్త**''న్తి.

వేకన్తకం నామ సబ్బలోహచ్ఛేదనసమత్థం లోహం. తథా హి తం వికన్తతి ఛిన్దతీతి వికన్తం, వికన్తమేవ వేకన్తకన్తి వుచ్చతి. **లోహసదిసన్తి** లోహాకారం లోహమలం వియ ఘనసహితం హుత్వా తిట్ఠతి. తాపేత్వా తాళితం పన ఛిన్నం ఛిన్నం హుత్వా విసరతి, ముదు మట్ఠం కమ్మనియం వా న హోతి, తేన ''**లోహవిజాతీ**''తి వుచ్చతీతి. **తిపుతమ్బాదీహీతి** తిపుతమ్బే మిస్సేత్వా కతం **కంసలోహం,** సీసతమ్బే మిస్సేత్వా కతం **వట్టలోహం,** జసదతమ్బే మిస్సేత్వా కతం **ఆరకూటం** . యం పన కేవలం జసదధాతువినిగ్గతం, యం "పిత్తల"న్తిపి వదన్తి, తం ఇధ నాధిప్పేతం, యథావుత్తమిస్సకమేవ పన గహేత్వా ''**కిత్తిమ**''న్తి వుత్తం.

నిదస్సనమత్తన్తి ముత్తానం జాతితో అనేకభేదత్తా వుత్తం. తథా హి హత్థికుమ్భం వరాహదాఠం భుజఙ్గసీసం వలాహకూటం వేణుపబ్బం మచ్ఛసిరో సఙ్ఖో సిప్పీతి అట్ఠ ముత్తాయోనియో. తత్థ **హత్థికుమ్భజా** పీతవణ్ణా పభాహీనా. **వరాహదాఠజా** వరాహదాఠవణ్ణావ. **భుజఙ్గసీసజా** నీలాదివణ్ణా సువిసుద్ధా, వట్టలా చ. **వలాహకజా** భాసురా దుబ్బిభాగరూపా రత్తిభాగే అన్ధకారం విధమన్తా తిట్ఠన్తి, దేవూపభోగా ఏవ హోన్తి. **వేణుపబ్బజా** కారఫలసమానవణ్ణా, న భాసురా, తే చ వేళవో అమనుస్సగోచరే ఏవ పదేసే జాయన్తి. **మచ్ఛసీసజా** పాఠీనపిట్ఠిసమానవణ్ణా, వట్టలా, లఘవో చ హోన్తి పభావిహీనా, తే చ మచ్ఛా సముద్దమజ్ఝేయేవ జాయన్తి. **సఙ్ఖజా** సఙ్ఖోరచ్ఛవివణ్ణా, కోలప్పమాణాపి హోన్తి పభావిహీనావ. **సిప్పిజా** పన పభావిసేసయుత్తావ హోన్తి నానాసణ్ఠానా. ఏవం జాతితో అట్ఠవిధాసు ముత్తాసు యా మచ్ఛసఙ్ఖసిప్పిజా, తా సాముద్దికా. భుజఙ్గజాపి కాచి సాముద్దికాతి వదన్తి, ఇతరా అసాముద్దికా. తేన వుత్తం ''**సాముద్దికముత్తాతి నిదస్సనమత్తమేతం, సబ్బాపి పన ముత్తా ముత్తా ఏవా**''తి. బహులతో వా అట్ఠకథాయం ఏతం వుత్తం "ముత్తాతి సాముద్దికముత్తా"తి. బహులఞ్హి లోకే సాముద్దికావ ముత్తా దిస్సన్తి. తత్థాపి సిప్పిజావ, ఇతరా కదాచి కాచీతి.

౧౭౪. ఇధ నత్థి నియమో కేవలం ద్రవభావస్సేవ అధిప్పేతత్తా.

౧౭౫. నిసితభావేనాతి సన్తాపనాదివసప్పవత్తేన తిఖిణభావేన. ఉస్మాకారఞ్హి నిసానం ఇధ నిసితభావో. **పాకతికోతి** సాభావికో కాయుస్మాతి అధిప్పేతో. **సదాతి** సబ్బకాలం యావ జీవితిన్ద్రియం పవత్తతి. **పేతగ్గి** నిజ్ఝామతణ్హికపేతగ్గి. **ఇధాతి** బాహిరతేజోధాతుకథాయం.

౧౭౬. వాయనం బీజనం, తం పన థామసా పవత్తీతి ఆహ ''**సవేగగమనవసేనా**''తి. **సముదీరణం** అల్లపరిసోసనం, భూతసఙ్ఘాతస్స దేసన్తరుప్పత్తిహేతుభావో వా.

౧౭౭. భిత్తిచ్ఛిద్దాదివసేన లబ్భమానం అజటాకాసం నిస్సాయేవ పరిచ్ఛేదాకాసస్స పరికమ్మకరణన్తి ఆహ ''**అజటాకాసస్స చ కథితత**''న్తి.

౧౭౮. సుఖదుక్ఖఫోట్ఠబ్బసముట్ఠాపనపచ్చయభావేనాతి ఇట్ఠానిట్ఠఫోట్ఠబ్బానం నిబ్బత్తకభూతేన పచ్చయభావేన. కస్స పన సో పచ్చయభావోతి ఆహ ''**సరీరట్ఠకఉతుస్సా**''తి . **పచ్చయభావేనాతి** చ హేతుమ్హి కరణవచనం. తేన హి కారణభూతేన సుఖదుక్ఖఫోట్ఠబ్బానం యథావుత్తసమత్థతా హోతీతి. ''**తథేవా**''తి ఇమినా "యథాబలం సరీరేకదేససకలసరీర"న్తి ఇదం

అనుకడ్ఢతి. **ఏవన్తి** అత్తనో ఫలూపచారసిద్ధేన ఫరణప్పకారేన. **ఏతేసన్తి** సుఖాదీనం. ‘‘**ఓళారికప్పవత్తి ఏవ వా ఫరణ**’’న్తి ఇమినా నిరుపచారం ఏతేసం ఫరణట్ఠం దస్సేతి. **ఉభయవతో**తి సుఖదుక్ఖవతో, సోమనస్సదోమనస్సవతో చ, ఫరణాఫరణట్ఠానవతో వా.

౧౮౧. **ఏత్థ వుత్తం సఙ్కప్పన్తి** ఏతస్మిం “సఙ్కప్పో కామో”తిఆదికే (మహాని. ౧; చూళని. అజితమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮) నిద్దేసపదేసే వుత్తం సఙ్కప్పం. తత్థ హి కిలేసకామోవ “సఙ్కప్పరాగో పురిసస్స కామో”తిఆదీసు (అ. ని. ౬.౬౩; కథా. ౫౧౩) వియ. వత్థుకామస్స తథా తథా సఙ్కప్పనతో పరికప్పనతో “సఙ్కప్పో”తి వుత్తో, న వితక్కోతి అయమేత్థ అత్థో వుత్తో. టీకాయం పన వితక్కవసేన అత్థం దస్సేతుం ‘‘**సోపి హీ**’’తిఆది వుత్తం. తత్రాపి పురిమో ఏవత్థో అధిప్పేతోతి చే, సమ్పిణ్డనత్థో **పి**-సద్దో నిరత్థకో సియా, “కిలేససన్థవసమ్భవతో”తి చ న వత్తబ్బం సియా, పరతో చ “బ్యాపాదవచనేన బ్యాపాదవితక్కం దస్సేతీ”తి వక్ఖతి. **కిలేసకామో విభత్తో** కిలేససమ్పయుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. **కామపటిబద్ధా**తి ఏత్థ **కామ**-సద్దేన వత్థుకామాపి సఙ్గహితాతి దట్ఠబ్బా.

౧౮౨. **ఉభయత్థ ఉప్పన్నో**తి సత్తేసు, సఙ్ఖారేసూతి ఉభయత్థ ఉప్పన్నో, సత్తాకారో, సఙ్ఖారాకారోతి వా ఆరమ్మణస్స ఉభయాకారగ్గహణవసేన ఉప్పన్నో. కమ్మపథవిసేసో, కమ్మపథవినాసకో చ కమ్మపథభేదోతి దస్సేతుం ‘‘**అభిజ్ఝాసంయోగేనా**’’తిఆది వుత్తం. తథా విహింసాయ విహింసావితక్కం దస్సేతీతి యోజనా. **విహింసాయా**తి చ విహింసావచనేనాతి అత్థో. **యథాసమ్భవం పాణాతిపాతాదివసేనాతి ఆది**-సద్దేన అదిన్నాదానముసావాదపేసుఞ్ఞఫరుసవాచాసమ్ఫప్పలాపే సఙ్గణ్హాతి. **సబ్బ...పే.... సఙ్గాహకేహి** కామనేక్ఖమ్మధాతూహి. **ద్వే ద్వే**తి బ్యాపాదవిహింసాధాతుయో, అబ్యాపాదఅవిహింసాధాతుయో చ. ‘‘**ఏత్థాతి పనా**’’తిఆదినా సంకిలేసవోదానానం సఙ్కరభావస్స అనిట్ఠాపజ్జనస్స చ దస్సనేన పురిమంయేవ అత్థం బ్యతిరేకముఖేన సమ్పాదేతి.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౧౮౩. ఆవేణికత్థో అతిసయత్థో చ విసేససద్దో హోతీతి తదుభయం దస్సేతుం ‘‘**పుగ్గలన్తరాసాధారణం, నీలాదిసబ్బరూపసాధారణఞ్చా**’’తి వుత్తం. అసాధారణకారణేనాపి హి నిద్దేసో హోతి యథా “భేరిసద్దో, యవఙ్కురో”తి. అతిసయకారణేనపి యథా “అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం కమ్మసమాదానానం ఠానసో హేతుసో విపాకం యథాభూతం పజానాతీ”తి (కథా. ౩౫౨; పటి. మ. ౨.౪౪). **ధాతుఅత్థో ఏవా**తి “ధాతు”ఇతి ఇమస్స ధాతుసద్దస్సేవ అత్థో. ధాతువచనీయో హి అత్థో ఉపసగ్గేన జోతీయతి.

పురిమేన అసదిసో విధానధారణట్ఠానం పాకటో భేదోతి. **విసభాగలక్ఖణా** విసదిససభావా **అవయవా** భాగా, తేసు.

యథాసమ్భవన్తి కిరియామనోధాతు ఉపనిస్సయకోటియా, విపాకమనోధాతు విపాకమనోవిఞ్ఞాణస్స అనన్తరాదినాపి, ఇతరస్స సబ్బాపి ఉపనిస్సయకోటియావ. ధమ్మధాతు పన వేదనాదికా సహజాతా సహజాతాదినా, అసహజాతా అనన్తరాదినా, ఉపనిస్సయేన ఆరమ్మణాదినా చ మనోవిఞ్ఞాణస్స పచ్చయోతి ఏవం మనోధాతుధమ్మధాతూనం

మనోవిఞ్ఞాణస్స హేతుభావో యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో. ద్వారభూతమనోపి సుత్తే “మనోధాతూ”తి వుచ్చతీతి ఆహ **‘‘ద్వారభూతమనోవసేన వా’’**తి. తస్సా మనోధాతుయా మనోవిఞ్ఞాణస్స హేతుభావో యథాసమ్భవం యోజేతబ్బోతి సమ్బన్ధో.

పురిమనయేనాతి విసేసనం దుతియనయస్స హీనత్తికవసేనేవ విభత్తత్తా. నానాధాతూనఞ్చ చక్ఖుధాతుఆదీనన్తి సమ్బన్ధో.

న హి ద్వే మనోవిఞ్ఞాణధాతుయో సన్తి అట్ఠారసధాతువిభాగదస్సనేతి అధిప్పాయో. ఖన్ధాయతనధాతిన్ద్రియానంయేవ వసేన సబ్బేపాదివిభాగదస్సనం తేసం బహులం పరిఞ్ఞేయ్యధమ్మసఙ్గణ్హనతో. సచ్చదేసనా పన అతిసంఖిత్తభావతోయేవేత్థ బహికతా.

నిజ్జీవస్సాతిఆది విసేసతో సత్తసుఞ్ఞతాదీపనత్థా ధాతుదేసనాతి కత్వా వుత్తం. పురిమనయో అఞ్ఞేసమ్పి కమవుత్తీనం ధాతూనం సమ్భవతీతి అధిప్పాయేన వుత్తోతి **‘‘మనోధాతుయేవ వా’’**తిఆదినా దుతియనయో వుత్తో. తత్థ **అవిజ్జమానేపి పురేచరానుచరభావే**తి పురేచరానుచరాభిసన్ధియా అభావేపి కేవలం అనన్తరపుబ్బకాలఅనన్తరాపరకాలతాయ మనోధాతు పురేచరానుచరా వియ దట్ఠబ్బాతి వుత్తా.

‘‘అఞ్ఞం అగ్గహేత్వా పవత్తితుం అసమత్థతాయా’’తి ఏతేన విఞ్ఞాణస్స ఏకన్తసారమ్మణతాదస్సనేన “ఆరమ్మణేన వినా సయమేవ నీలాదిఆభాసం చిత్తం పవత్తతీ”తి ఏవం పవత్తితం విఞ్ఞాణవాదం పటిసేధేతి.

౧౮౪. **ఏకనానాసన్తానగతాన**న్తి ఏకసన్తానగతానం అభిన్నసన్తానగతానం ద్వారానం, నానాసన్తానగతానం భిన్నసన్తానగతానం ఆరమ్మణానన్తి యోజనా. **ఏకనానాజాతికత్తా**తి చక్ఖాదిఏకేకజాతికత్తా ద్వారానం, నీలాదిఅనేకజాతికత్తా ఆరమ్మణానం.

> చక్ఖాది ఏకమ్పి విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హోతి, రూపాది పన అనేకమేవ సంహతన్తి ఇమస్స వా అత్థవిసేసస్స దస్సనత్థం చక్ఖురూపాదీసు వచనభేదో కతో. కిం పన కారణం చక్ఖాది ఏకమ్పి విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హోతి, రూపాది పన అనేకమేవాతి? పచ్చయభావవిసేసతో. చక్ఖు హి చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స నిస్సయపురేజాతఇన్ద్రియవిప్పయుత్తపచ్చయేహి పచ్చయో హోన్తం అత్థిభావేనేవ హోతి తస్మిం సతి తస్స భావతో, అసతి అభావతో, యతో తం అత్థిఅవిగతపచ్చయేహిస్స పచ్చయో హోతీతి వుచ్చతీతి. తంనిస్సయతా చస్స న ఏకదేసేన అల్లీయనవసేన ఇచ్ఛితబ్బా అరూపభావతో, అథ ఖో గరురాజాదీసు సిస్సరాజపురిసాదీనం వియ తప్పటిబద్ధవుత్తితాయ. ఇతరే చ పచ్చయా తేన తేన విసేసేన వేదితబ్బా. స్వాయం పచ్చయభావో న ఏకస్మిం న సమ్భవతీతి ఏకమ్పి చక్ఖు చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హోతీతి దస్సేతుం పాళియం “చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చా”తి ఏకవచననిద్దేసో కతో.
>
> రూపం పన యదిపి చక్ఖు వియ పురేజాతఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి పచ్చయో హోతి పురేతరం ఉప్పన్నం హుత్వా విజ్జమానక్ఖణేయేవ ఉపకారకత్తా, తథాపి అనేకమేవ సంహతం హుత్వా పచ్చయో హోతి ఆరమ్మణభావతో. యఞ్హి పచ్చయధమ్మం సభావభూతం, పరికప్పితాకారమత్తం వా విఞ్ఞాణం విభావేన్తం పవత్తతి, తదఞ్ఞేసఞ్చ సతిపి

పచ్చయభావే సో తస్స సారమ్మణసభావతో యం కిఞ్చి అనాలమ్బిత్వా పవత్తితుం అసమత్థస్స ఓలుబ్భ పవత్తికారణతాయ ఆలమ్బనీయతో ఆరమ్మణం నామ. తస్స యస్మా యథా యథా సభావూపలద్ధి విఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయలాభో, తస్మా చక్ఖువిఞ్ఞాణం రూపం ఆరబ్భ పవత్తమానం తస్స సభావం విభావేన్తమేవ పవత్తతి. సా చస్స ఇన్ద్రియాధీనవుత్తికస్స ఆరమ్మణసభావూపలద్ధి న ఏకద్వికలాపగతవణ్ణవసేనేవ హోతి, నాపి కతిపయకలాపవణ్ణవసేన, అథ ఖో ఆభోగానురూపం ఆపాథగతవణ్ణవసేనాతి అనేకమేవ రూపం సంహచ్చకారితాయ విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో హోతీతి దస్సేన్తో భగవా "రూపే చా"తి బహువచనేన నిద్దిసి.

యం పన "రూపాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా, తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧) వుత్తం, తం కథన్తి? తమ్పి యాదిసం రూపాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయో, తాదిసమేవ సన్ధాయ వుత్తం. కీదిసం పన తన్తి? సముదితన్తి పాకటోయమత్థో. ఏవఞ్చ కత్వా యదేకే వదన్తి "ఆయతనసల్లక్ఖణవసేన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదయో సల్లక్ఖణారమ్మణా, న దబ్బసల్లక్ఖణవసేనా"తి, తం యుత్తమేవ హోతి. న చేత్థ సముదాయారమ్మణతా ఆసఙ్కితబ్బా సముదాయాభోగస్సేవ అభావతో, సముదితా పన వణ్ణధమ్మా ఆరమ్మణపచ్చయా హోన్తి. కథం పన పచ్చేకం అసమత్థా సముదితా ఆరమ్మణా హోన్తి, న హి పచ్చేకం దట్ఠుం అసక్కోన్తా అన్ధా సముదితా పస్సన్తీతి? నయిదమేకన్తికం విసుం అసమత్థానం సివికావహనాదీసు సమత్థతాయ దస్సనతో. కేసాదీనఞ్చ యస్మిం ఠానే ఠితానం పచ్చేకం వణ్ణం గహేతుం న సక్కా, తస్మింయేవ ఠానే సముదితానం తం గహేతుం సక్కాతి భియ్యోపి తేసం సంహచ్చకారితా పరిబ్యత్తా. ఏతేన కిం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స పరమాణురూపం ఆరమ్మణం, ఉదాహు తంసముదాయోతిఆదికా చోదనా పటిక్ఖిత్తా వేదితబ్బా. "సోతఞ్చ పటిచ్చ సద్దే చా"తిఆదీసుపి అయమేవ నయో.

ఏవమ్పి అత్థో లబ్భతీతి "మనోధాతుయాపీ"తి **పి**-సద్దేన న కేవలం జవనపరియోసానా మనోవిఞ్ఞాణధాతుయేవ సమ్పిణ్డీయతి, అథ ఖో తదారమ్మణభవఙ్గసఙ్ఖాతాపి సమ్పిణ్డీయతీతి ఏవమ్పి అత్థో లబ్భతి, సమ్భవతీతి అత్థో. **ఏవం సతీతి** ఏవం అఞ్ఞమనోధాతుప్పవత్తియా ఓరం పవత్తచిత్తానం మనోవిఞ్ఞాణధాతుతాదస్సనే సతి. సతిపి మనసో సమ్భూతభావే మనోధాతుయా మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావప్పసఙ్గో న హోతియేవ తంసభావస్సేవ మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావేన నిద్దిట్ఠత్తా. ఇదాని తమేవత్థం ''**పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుమనోధాతూ**''తిఆదినా పాకటతరం కరోతి. **తబ్బిధురసభావేనాతి** పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతూహి విసదిససభావేన. **ఉప్పత్తిట్ఠానేన చాతి** మనోధాతుకిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుఆదీహి పరిచ్ఛిన్నేన ఉప్పజ్జనట్ఠానేన చ. ఇదాని ఏకత్తగ్గహణం వినాపి యథావుత్తస్స అత్థస్స సమ్భవం దస్సేతుం ''**అనుపనీతేపీ**''తిఆది వుత్తం. తత్థ **సామఞ్ఞవసేనాతి** సదిసతావసేన. **తస్సాతి** భవఙ్గానన్తరం ఉప్పన్నచిత్తస్స. **అమనోవిఞ్ఞాణధాతుభావాసిద్ధితోతి** మనోధాతుభావాసిద్ధితో. న హి "మనోవిఞ్ఞాణధాతుయాపి ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధసమనన్తరం ఉప్పజ్జతి చిత్తం...పే॰... తజ్జా మనోవిఞ్ఞాణధాతూ"తి ఇదం వచనం భవఙ్గానన్తరం ఉప్పన్నచిత్తస్స మనోధాతుభావం సాధేతి. సిద్ధే హి మనోధాతుభావే తం తస్స నివత్తకం సియాతి అధిప్పాయో. మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా పన ఉప్పన్నస్స చిత్తస్స మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావదీపకం వచనం తాదిసాయ మనోధాతుయాపి మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావమేవ దీపేయ్యాతి కథం తస్సా నివత్తకం సియాతి ఆహ ''**న హి యం చోదీయతి, తదేవ పరిహారాయ హోతీ**''తి.

యది ఏవం పఞ్చద్వారావజ్జనస్స మనోవిఞ్ఞాణధాతుభావాపత్తి ఏవాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ''**మనోధాతుయాపీ**''తిఆది. పఞ్చవిఞ్ఞాణేహి మనోధాతూహి చ విసిట్ఠో సభావో **పఞ్చవిఞ్ఞాణ...పే॰... సభావో,** తస్స వసేన. **చుతిపటిసన్ధిభవఙ్గానన్తి** తదారమ్మణమ్పి భవఙ్గన్తోగధం కత్వా వుత్తం. **జవనావసానానీ**తి వా జవనారమ్మణత్తా తదారమ్మణమ్పి గహితం దట్ఠబ్బం. తేనేవాహ ''**ఛద్వారికచిత్తేహి వా**''తిఆది.

విసుం కాతుం యుత్తన్తి ఆవజ్జనమ్పి యదిపి రూపాదివిసయం హోతి, జవనం వియ ఆరమ్మణరసానుభవనం పన న హోతీతి ఏదిసే ఠానే విసుం కాతబ్బమేవ. **మనో చాతి చ**-సద్దో ''మనఞ్చ పటిచ్చా''తిఆదీసు వియ న సమ్పిణ్డనత్థో, అథ ఖో బ్యతిరేకత్థో దట్ఠబ్బో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా

హేట్ఠా వుత్తనయత్తాతి ధమ్మధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతూనం ''పఞ్చపణ్ణాస కామావచరధమ్మే ఆరబ్భ రజ్జన్తస్సా''తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౩౦; ౧౬౮) పరిత్తారమ్మణాదిభావే దస్సియమానే ''చిత్తుప్పాదరూపవసేన తం తం సముదాయం ఏకేకం ధమ్మం కత్వా''తిఆదినా (విభ॰ మూలటీ॰ ౧౩౦) తదత్థస్స ఖన్ధవిభఙ్గవణ్ణనాదీసు వుత్తనయత్తా.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధాతువిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. సచ్చవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

ఉద్దేసవణ్ణనా

౧౮౯. సచ్చవినిముత్తం నత్థి పవత్తినివత్తితదుభయహేతుసన్దస్సనవసేన పవత్తనతో. **సచ్చేసు కమతీ**తి సచ్చేసు విసయభూతేసు పవత్తతి. దేసేతబ్బత్థవిసయా హి దేసనాతి. **ఏతేసు కమతీ**తి ఏతేసు అరియసచ్చేసు పరిఞ్ఞాదికిచ్చసాధనవసేన పవత్తతి. "సీలసమాధిపఞ్ఞాసఙ్ఖాత"న్తి వుత్తం అత్థసభావం కమనకిరియాయ కత్తుభావేన గహితన్తి పాకటతరం కత్వా దస్సేతుం "**కిం కమతీ**"తి పుచ్ఛతి. **తబ్బోహారేనా**తి తదుపచారేన. ఏతేన నిప్పరియాయేన అత్థసభావం సాసనం, పరియాయేన వచనసభావన్తి దస్సేతి.

తంసభావాతి దుక్ఖాదిసభావా. **అముసాసభావా**తి బాధనాదిభావేన భూతసభావా. **అఞ్ఞాకారరహితా**తి అబాధనాదిఆకారవివిత్తా. **ద్విధా**తి దుక్ఖదుక్ఖతాతన్నిమిత్తతాహి. రాగాదికిలేసపరిళాహో **కిలేసదాహో**. సన్తానస్స అవిప్ఫారికతాకరణం **పుగ్గలహింసనం. అత్తనో ఏవ తిఖిణభావో**తి సఙ్ఖతధమ్మస్స అత్తనో సభావేనేవ రుజావహతిక్ఖభావో. **సరసేనేవా**తి సభావేనేవ. సమ్పిణ్డకస్స సముదయస్స, కిలేససన్తాపరహితస్స మగ్గస్స, అవిపరిణామస్స నిరోధస్స దస్సనేన యథాసఙ్ఖ్యం దుక్ఖస్స సఙ్ఖతసన్తాపవిపరిణామట్ఠా ఆవి భవన్తీతి ఆహ "**ఇతరే యథాక్కమం సముదయమగ్గనిరోధదస్సనేహి ఆవిభవనాకారా**"తి. **బ్యాపేత్వా**తి భవాదీసు నానారమ్మణేసు చ విసటా హుత్వా. అనేకత్థత్తా ధాతూనం "**ఊహనం రాసికరణ**"న్తి వత్వా పున తదత్థం వివరతి "**దుక్ఖనిబ్బత్తన**"న్తి. ఏకవోకారభవేపి హి రాసిభూతమేవ దుక్ఖం నిబ్బత్తతి అనేకధమ్మసమూహతో , పగేవ చతుపఞ్చవోకారభవేసు. ఏత్థ చ బ్యాపనత్థం ఆకారం, తస్స చ య-కారాగమం కత్వా సమ్పిణ్డనత్థం **ఆయూహన**న్తి పదం వేదితబ్బం. **నిదదాతీ**తి దుక్ఖస్స ఏకన్తకారణత్తా తం నిదస్సేన్తం వియ జనేతీతి దస్సేన్తో "**ఇదం తం దుక్ఖ**"న్తిఆదిమాహ. **దుక్ఖ...పే.... ఆవి భవతి** రోగదస్సనేన వియ రోగనిదానం. **సంయోగ...పే.... దస్సనేహీ**తి సంయోగట్ఠో విసంయోగసభావస్స నిరోధస్స, పలిబోధట్ఠో నియ్యానసభావస్స మగ్గస్స దస్సనేన ఆవి భవతీతి అత్థో. **తే**తి సంయోగపలిబోధట్ఠా.

ఏత్థాతి ఏతస్మిం ఆరమ్మణభూతే సతి. సముదయతో వివేకో **వివేకట్ఠో**. నిరోధో చ తణ్హాక్ఖయభావతో సముదయతో వివిత్తో, తస్మా అవివేకభూతస్స సముదయస్స దస్సనేన నిరోధస్స వివేకట్ఠో ఆవి భవతి, నిబ్బానాధిగమహేతుభూతస్సాపి మగ్గస్స సప్పచ్చయతాయ సఙ్ఖతభావం పస్సతో అప్పచ్చయస్స నిరోధస్స అసఙ్ఖతట్ఠో ఆవి భవతి, తథా మరణధమ్మతాయ దుక్ఖం వినస్సన్తం పస్సతో అమరణధమ్మస్స నిరోధస్స అమతట్ఠో ఆవి భవతీతి ఇమమత్థం దస్సేతి "**వివేకా**"తిఆదినా. **ఇతరే సముదయనిరోధదుక్ఖదస్సనేహీ**తి ఏత్థ సముదయదస్సనేన "నాయం హేతు నిబ్బానాధిగమాయ, అయం పన హేతూ"తి హేతుట్ఠో ఆవి భవతి. తథా పరమగమ్భీరస్స నిపుణతరస్స దుద్దసస్స నిరోధస్స దస్సనేన దస్సనట్ఠో సుఖుమరూపదస్సనేన చక్ఖునో వియ, దుక్ఖదస్సనేన పన అనేకరోగాతురకపణజనదస్సనేన ఇస్సరజనస్స ఉళారభావో వియ మగ్గస్స ఆధిపతేయ్యట్ఠో ఆవి భవతి.

తే పనేతే హేతుట్ఠాదికే సరూపతో దస్సేతుం ‘‘**తత్థ పలిబోధుపచ్ఛేదవసేనా**’’తిఆది వుత్తం. తత్థ **పలిబోధుపచ్ఛేదవసేనాతి** సముదయప్పహానవసేన. ‘‘**మగ్గాధిపతినో ధమ్మా**’’**తి వచనతో**తి యస్మా సతిపి ఝానాదీనం ఆరమ్మణాధిపతిభావే “ఝానాధిపతినో ధమ్మా”తి ఏవమాది న వుత్తం, “మగ్గాధిపతినో ధమ్మా” ఇచ్చేవ పన వుత్తం. తస్మా సాతిసయో మగ్గఙ్గధమ్మానం ఆరమ్మణాధిపతిభావో. తేనాహ ‘‘**విసేసతో వా ఆరమ్మణాధిపతిభూతా మగ్గఙ్గధమ్మా హోన్తీ**’’తి. **సో తేసం ఆకారో**తి యో మగ్గఙ్గానం గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖణవసేన పవత్తధమ్మానం ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయతాసఙ్ఖాతో ఆకారో, సో మగ్గస్స ఆధిపతేయ్యట్ఠో. పురిమో పన ఆధిపతేయ్యట్ఠో సహజాతాధిపతివసేన వుత్తో. **అభిసమేతబ్బట్ఠో**తి యథావుత్తపీళనాదిఅత్థమేవ పటివిజ్ఝితబ్బతాయ ఏకజ్ఝం కత్వా వదతి. తేన అభిసమయసద్దం కమ్మత్థం దస్సేతి. **అభిసమయస్సా**తి ఞాణస్స. **పవత్తిఆకారో**తి పరిజాననాదివిసేసాకారో. సో హి మగ్గక్ఖణే అసమ్మోహతో సిద్ధో, పచ్ఛా పచ్చవేక్ఖణాదినా పాకటో హోతి. ఆకారోపి ఞాణేన అరణీయతో **అత్థో**తి వుచ్చతీతి కత్వా తతియనయో దస్సితో. **పీళనాదినా దస్సితో** విసయవిభాగేనపి విసయివిభాగో హోతి యథా “రూపసఞ్ఞా, సద్దసఞ్ఞా”తి (సం॰ ని॰ ౩.౨౫౨).

కుచ్ఛితం ఖన్తి గరహితం హుత్వా అసారం. ‘‘**సమాగమో**’’తిఆదినా అన్వయతో బ్యతిరేకతో చ **సం**-సద్దస్స సంయోగత్థజోతకత్తమాహ. “ఉప్పన్నం ఉదిత”న్తిఆదీసు కేవలస్స **పన్న**-సద్దస్స, **ఇత**-సద్దస్స చ పయోగే ఉప్పత్తిఅత్థస్స అనుపలబ్భనతో, **ఉ**-సద్దస్స చ పయోగే ఉపలబ్భనతో సో ఉప్పత్తిఅత్థం దీపేతీతి ఆహ ‘‘**ఏవం ఉప్పన్నం ఉదితన్తి ఏత్థాపీ**’’తి. **విసుం పయుజ్జమానా**తి ఆగమ-ఇత-పదేహి వినా పయుజ్జమానా. **సధాతుకన్తి** అన్తోనీతేన ధాతునా సధాతుకం. తేనేవ తే “ఉపసగ్గా”తి చ వుత్తా.

దుక్ఖవివేకభావన్తి దుక్ఖవివిత్తతం. **నివత్తియా**తి నిబ్బానస్స. **నివత్తేత్వా**తి అనుప్పాదసద్దేన విసేసనవసేన నివత్తేత్వా. నిరోధపచ్చయతా నిరోధస్స మగ్గస్స ఆరమ్మణపచ్చయతా. **పుగ్గలసచ్ఛికిరియాధమ్మభావేహీ**తి పుగ్గలధమ్మభావేన సచ్ఛికరణధమ్మభావేన చ. **ఫలన్తి** అరియఫలం. **తస్సా**తి నిట్ఠానభూతాయ ఫలసఙ్ఖాతాయ **దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా** అభిసమయభూతాయ దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా పటిపదతా దట్ఠబ్బా.

పటివిజ్ఝనకాలే నిప్పరియాయేన బుద్ధాదిసమఞ్ఞాతి ఆహ ‘‘**పటివిద్ధకాలే పవత్త**’’న్తి. **తతో ఏవా**తి తేన పకాసితత్తా ఏవ.

తన్నిమిత్తభావోతి జాతిఆది వియ అధిట్ఠానభావేన దుక్ఖస్స కారణభావో, న సముదయసచ్చం వియ పభవభావేన. ఉదయబ్బయపీళితభావో సఙ్ఖారదుక్ఖతా. **పవత్తనమేవా**తి పవత్తి ఏవ. **కిచ్చం రసో**తి రసస్స కిచ్చత్థతం దస్సేతి. **పవత్తినివత్తీసూ**తి నిద్ధారణే భుమ్మం. **అవికారతా** వికారాభావో నిచ్చతా.

మరీచిమాయాఅత్తానన్తి మరీచియా మాయాయ అత్తనో చ **అరియఞాణస్సా**తి అరియానం ఞాణస్స. తేన అరియానం మగ్గఞాణానుసారేన పవత్తనకఞాణమ్పి సఙ్గహితం హోతి. తేనాహ ‘‘**అవితథగాహకస్సా**’’తిఆది . **తేసన్తి** పటివేధపచ్చవేక్ఖణఞాణానం. తత్థ పటివేధఞాణస్స పటివిజ్ఝితబ్బతా గోచరభావో, ఇతరస్స ఆరమ్మణభావో. పటివిజ్ఝితబ్బతా, ఆరమ్మణభావో వా పటివేధఞాణస్స గోచరభావో, ఇతరస్స ఆరమ్మణభావోవ.

బాధకప్పభవభావేనాతి బాధకస్స ఉప్పాదకభావేన విసుం గహితత్తా న తణ్హా బాధకభావేన గహితా పవత్తిపవత్తిహేతూనం అసఙ్కరవసేన బోధనతో. ఏవఞ్చ కత్వా అభిధమ్మభాజనీయేపి అయమత్థవణ్ణనా యుజ్జతేవ .

యదిపి ఏవం "దుక్ఖమేవ బాధక"న్తి నియమానుపపత్తి, సముదయభావప్పసఙ్గో చాతి చోదనం సన్ధాయాహ **"జాతిఆదీనం వియ వా"**తిఆది. బాధకత్తస్స బాధకత్తే చ నియమోతి ఆహ **"ద్విధాపి బాధకత్థావధారణేనా"**తి. యథా హి బాధకత్తస్స దుక్ఖే నియతతా, ఏవం దుక్ఖస్స చ బాధకత్తే నియతతాతి. సుత్తన్తభాజనీయే తణ్హాయ ఏవ సముదయభావస్స దస్సితత్తా తణ్హావసేన నియమం దస్సేన్తో **"న తణ్హాయ వినా"**తిఆదిమాహ. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా హేసాతి. **"కుసలేహి వినా"**తిఆదినా దుక్ఖహేతుతాయ తణ్హాయ పధానభావమాహ. తథా హి సా కమ్మవిచిత్తతాయ హేతుభావం గచ్ఛన్తీ విసేసేన కమ్మస్స సహకారికారణం హోతీతి. **ద్విధాపి నియమేనాతి** మగ్గోవ నియ్యానం, నియ్యానమేవ చ మగ్గోతి ద్విప్పకారేన నియమేన.

వచీసచ్చం సచ్చవాచా, తంసముట్ఠాపికా చేతనా చాతి ఆహ **"విరతిసచ్చేతి ముసావాదవిరతియ"**న్తి. కేచి పన "విరతిసచ్చం సమాదానవిరతీ"తి వదన్తి, తేసమ్పి న సమాదానమత్తం విరతిసచ్చం, అథ ఖో సమాదానావిసంవాదనం. తం పన పటిఞ్ఞాసచ్చత్తా ముసావాదవిరతియేవ హోతి. తేనాహ **"న హి అఞ్ఞవిరతీసు సచ్చసద్దో నిరుళ్హో"**తి. సతిపి దుక్ఖసముదయావబోధే యావదేవ నిరోధమగ్గాధిగమత్థా పఞ్ఞాభావనాతి పచ్ఛిమద్వయస్సేవ సచ్చత్థం సాతిసయం, తదధిగమస్స చ అవివాదహేతుకం సుత్తే విభావితం దస్సేన్తో **"తస్స పనా"**తిఆదిమాహ.

ఠానం నత్థీతి అత్తనో వాదపతిట్ఠాపనకారణం నత్థీతి అత్థో. అత్తభావపటిలాభేనేవ సత్తానం జాతిఆదీనం పత్తి సమ్ముఖీభావో చ జాయతీతి ఆహ **"సమ్పత్తితా, పచ్చక్ఖతా చ పఠమతా"**తి. భగవతో దేసనాక్కమేనేవ వా పఠమాదితా దట్ఠబ్బా.

పరిజననాదీహీతి పరిఞ్ఞాప్పహానసచ్ఛికిరియాభావనాహి, నిస్సక్కవచనఞ్చేతం అఞ్ఞసద్దాపేక్ఖాయ. **ధమ్మఞాణకిచ్చన్తి** సభావధమ్మావబోధకిచ్చం. **పరిఞ్ఞేయ్యాదీని ఏతప్పరమానేవాతి** ఇతో పరం నేయ్యం నత్థీతి దస్సేతి.

దుక్ఖాదీనం అరియసచ్చభావస్స అనురూపం యుత్తం, ఆచరియపరమ్పరాగతం వా సవనం **అనుస్సవో**. సుతానుసారేన, అఞ్ఞథా వా కక్ఖళఫుసనాదిఅనిచ్చాదిసభావసామఞ్ఞాకారపరిగ్గణ్హనం **ఆకారపరివితక్కో**. యథావితక్కితాకారస్స దిట్ఠిసఙ్ఖాతాయ దస్సనభూతాయ పఞ్ఞాయ నిజ్ఝానక్ఖమనం రోచనం **దిట్ఠినిజ్ఝానక్ఖన్తి** . **ఆదిచ్చో వియ పభాయ నిరోధం ఫుసతి** సచ్ఛికరోతి కిలేసన్ధకారం విద్ధంసేతి. **చత్తారిపి సచ్చాని పస్సతీతి** వుత్తం "యో, భిక్ఖవే, దుక్ఖం పస్సతీ"తిఆదినా.

కాలన్తరదస్సనన్తి నానాభిసమయం వదతి. **ఏకదస్సీనోతి** ఏకసచ్చదస్సినో. **న యోజేతబ్బా సియాతి** యోజనాయఞ్చ సబ్బదస్సనం దస్సనన్తరపరమన్తి దస్సనానుపరమో ఆపజ్జేయ్య, సచ్చానఞ్చ నానాభిసమయే దుక్ఖదస్సనాదీహి పఠమమగ్గాదిప్పహేయ్యానం సంయోజనత్తయాదీనం ఏకదేసప్పహానం ఆపజ్జతి. తథా చ సతి ఏకదేససోతాపత్తిమగ్గట్ఠతా, తదనన్తరఞ్చ పత్తబ్బేన ఫలేన ఏకదేససోతాపన్నతా చ ఆపజ్జతి, తస్మా న సచ్చానం నానాభిసమయో యుత్తో. యథా చ నానాభిసమయో న యుత్తో, ఏవం ఆరమ్మణాభిసమయోపి. యది హి ఆరమ్మణకరణేన చతుసచ్చాభిసమయో ఇచ్ఛితో, న మగ్గో సయమేవ అత్తానం ఆరమ్మణం కరోతీతి అపరిపుణ్ణో సచ్చాభిసమయో సియా. అఞ్ఞేన మగ్గేన మగ్గో ఆలమ్బీయతీతి పరిపుణ్ణోవాతి చే? ఏవం సతి యేన మగ్గేన మగ్గో ఆలమ్బితో, సోపి అఞ్ఞేన, సోపి అఞ్ఞేనాతి అనవట్ఠానం సియా, తస్మా న ఆరమ్మణపటివేధతో చతుసచ్చాభిసమయో యుత్తో, వుత్తనయేనేవ పన యుత్తో. కిఞ్చ పరిచ్ఛిన్దితబ్బం సముచ్ఛిన్దితబ్బఞ్చ ఆలమ్బిత్వా పరిచ్ఛేదసముచ్ఛేదభావనా మగ్గఞాణస్స న యుత్తా తతో అనిస్సటభావతో,

సబ్బసఙ్ఖతవినిస్సటం నిబ్బానమేవ పన ఆరమ్మణతా యుత్తా. **అహేతుకదిట్ఠి అకిరియదిట్ఠిగ్గహణేన గహితా** హేతుబ్యాపారోవ పరమత్థతో కిరియాతి కత్వా.

పవత్తేతీతి సజ్జతి, పవత్తియా వా హేతు హోతి. **నివత్తేతీ**తి సంహరతి పలయం గమేతి, పలోకతాదివసేన వా మోక్ఖహేతు హోతి. **పధానతో**తి పకతితో, యం "అబ్యత్త"న్తిపి వుచ్చతి.

"కాలో కరోతి భూతాని, కాలో సంహరతీ పజా;
కాలో సుత్తే జాగరతి, కాలో హి దురతిక్కమో"తి. –

ఏవంవాదా **కాలవాదినో**. "కణ్టకస్స తిఖిణతా, కపిట్ఠఫలాదీనం పరిమణ్డలతా, మిగపక్ఖిసరీసపాదీనం విచిత్తభావోతి ఏవమాదయో కేన కారితా? సభావేనేవ సిద్ధా, ఏవం సబ్బమ్పి, న ఏత్థ కస్సచి కామకారో"తి ఏవంవాదా **సభావవాదినో**. "లోకో నియతో అచ్ఛేజ్జసుత్తావుతాభేజ్జమణిసదిసో , న ఏత్థ కస్సచి పురిసకారో"తి ఏవంపవత్తవాదా **నియతివాదినో,** –

"యదిచ్ఛాయ పవత్తన్తి, యదిచ్ఛాయ నివత్తరే;
యదిచ్ఛాయ సుఖదుక్ఖం, తస్మా యదిచ్ఛతీ పజా"తి. –

ఏవంపవత్తవాదా యదిచ్ఛావాదిసఙ్ఖాతా **అధిచ్చసముప్పత్తివాదినో** చ ఏత్థ సభావవాదే ఏవ అన్తోగధాతి దట్ఠబ్బా. **అణూహి లోకో పవత్తతీ**తి ఆజీవకవాదం సన్ధాయాహ. సో హి అకారణపరిగ్గహో. కణాదవాదో పన ఇస్సరిచ్ఛావసేన అణూనం సంయోగవియోగతో లోకస్స పవత్తినివత్తిం వదతి. **పధానస్స అప్పవత్తీ**తి మహతాదిభావేన అపరిణామో, అనభిబ్యత్తి వా. "అహమఞ్ఞో, పకతి అఞ్ఞా"తి ఏవం పవత్తపకతిపురిసన్తరజాననేన అత్తసుఖదుక్ఖమోహేసు అవిభాగగ్గహణే నివత్తితే కిర వుత్తనయేన పధానం నప్పవత్తతి, సో విమోక్ఖోతి కాపిలా. **ఏవమాదీతి ఆది**-సద్దేన మహాబ్రహ్మునో సమీపతా, సంయోగోతి ఏవమాదీనమ్పి సఙ్గహో వేదితబ్బో.

ఏకత్తాతి ఏకభావతో ఏకోపి వుత్తో. **తయో**తి కిచ్చవిభాగేన. **తానీ**తి సమ్మావాచాదిసీలాని. ఛన్దస్స సద్దహనానుకూలాపి ఛన్దనవసేన పవత్తి హోతీతి సద్ధిన్ద్రియసద్ధాబలేహి సద్ధిం ఛన్దిద్ధిపాదో వుత్తో. తాదిసే కాలే ఉపేక్ఖానిమిత్తానుబ్రూహనేన ఉపకారా సమాధిస్స సమవాహితావసేన తాదిసకిచ్చావ ఉపేక్ఖా వేదితబ్బా.

విఘాతకత్తాతి సంహరణీయవసేన విహన్తభావతో.

అరియసచ్చద్వయన్తి సముదయమగ్గసచ్చద్వయం. **తేనేవా**తి యథావుత్తదుక్ఖాదిసద్దానం పరిఞ్ఞేయ్యాదివాచకత్తా ఏవ. **ఆదిపదసఙ్గహో**తి "దుక్ఖం, న అరియసచ్చ"న్తి ఇమినా చతుక్కే ఆదిపదే సఙ్గహో. **తదపేక్ఖ**న్తి అరియసచ్చసద్దాపేక్ఖం దుక్ఖసద్దం. **చతుత్థపదసఙ్గహో**తి "నేవ దుక్ఖం, న అరియసచ్చ"న్తి ఇమినా పదేన సఙ్గహో. **అవసేసకిలేసాదయో**తి తణ్హావజ్జకిలేసా అవసేసాకుసలా, సాసవాని కుసలమూలాని, సాసవా చ కుసలధమ్మా. తే హి అభిధమ్మభాజనీయే సముదయభావేన వుత్తా, న అరియసచ్చభావేనాతి ఆహ "**సముదయో, న అరియసచ్చ**"న్తి. **అఞ్ఞాని మగ్గఙ్గానీ**తి ఫలసమ్మాదిట్ఠిఆదయో. **ఇమినా నయేనా**తి ఏత్థాయం యోజనా – అత్థి సముదయో, న అరియసచ్చం, అత్థి అరియసచ్చం, న సముదయో, అత్థి సముదయో చేవ అరియసచ్చఞ్చ, అత్థి నేవ సముదయో, న అరియసచ్చం. తత్థ

పరమపదం వుత్తత్థం. నిరోధో అరియసచ్చం, న సముదయో, తణ్హా సముదయో చేవ అరియసచ్చఞ్చ, మగ్గసమ్పయుత్తా ధమ్మా సామఞ్ఞఫలాని చ యస్స పహానాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి, తదభావతో నేవ సముదయో, న అరియసచ్చం. ఇతరసచ్చద్వయం అరియసచ్చం తస్స తస్స పభావకట్ఠేన సియా సముదయో, న పన యస్స పహానాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్థేన. ఇతరచతుక్కద్వయేపి ఆదిపదం వుత్తత్థమేవ. సేసేసు సముదయో అరియసచ్చం, న నిరోధో, అసఙ్ఖతధాతు నిరోధో చేవ అరియసచ్చఞ్చ, మగ్గసమ్పయుత్తా ధమ్మా, సామఞ్ఞఫలాని చ యస్స సచ్ఛికిరియాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్థేన నేవ నిరోధో, న అరియసచ్చం. ఇతరసచ్చద్వయం అరియసచ్చం, నిరోధధమ్మతాయ సియా నిరోధో, న పన యస్స సచ్ఛికిరియాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్థేన. తథా నిరోధో అరియసచ్చం, న మగ్గో, అరియమగ్గో మగ్గో చేవ అరియసచ్చఞ్చ, మగ్గసమ్పయుత్తా ధమ్మా, సామఞ్ఞఫలాని చ యస్స భావనాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్థేన నేవ మగ్గో, న అరియసచ్చం. ఇతరసచ్చద్వయం సియా మగ్గో ఉపపత్తిమగ్గభావతో, న పన యస్స భావనాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్థేన.

సన్తన్తి సమానం. **ఏవం ఇతరేసుపీ**తి కాతబ్బాపి కిరియా కారకరహితా కేవలం అత్తనో పచ్చయేహి తాయ పవత్తమానాయ పచ్చయసామగ్గీ కిరియం కరోతీతి వోహారమత్తం హోతి. నిబ్బుతిగమకేసుపి ఏసేవ నయో.

సాసవతా అసుభతా కిలేసాసుచిపగ్ఘరణతో. **దుక్ఖాదీన**న్తి దుక్ఖసముదయమగ్గానం. **సముదయాదిభావో**తి దుక్ఖస్స సముదయమగ్గభావో, సముదయస్స మగ్గదుక్ఖభావో, మగ్గస్స దుక్ఖసముదయభావో చ, న పన నిరోధభావో దుక్ఖాదీనన్తి సమ్బన్ధో. **అఞ్ఞమఞ్ఞసమఙ్గితా**తి దుక్ఖాదీనం ఇతరీతరసభావయోగో. **తణ్హాయా**తి ఆధారే భుమ్మం. **పునబ్భవస్సా**తి పునభవసఙ్ఖాతస్స ఆయతిదుక్ఖస్స. **పకతివాదీన**న్తి కాపిలానం. **వికారా**తి మహతాదయో బ్యత్తా. **విభావతో**తి అభిబ్యత్తితో, పరిణామతో వా పుబ్బే. **పటిప్పలీనా చా**తి పచ్ఛా పకతియం పలయం గతా వేసమ్మం ముఞ్చిత్వా సత్తాదిసమభావేన అన్తో సమోరుద్ధా. తేనాహ ‘‘**పకతిభావేనేవ తిట్ఠన్తీ**’’తి. **పకతిభావేనేవా**తి అబ్యత్తభావేనేవ . **సముదయభావేనా**తి తణ్హాసఙ్ఖాతపభవభావేన. అఞ్ఞథా తంసమ్పయుత్తఅవిజ్జాదీనమ్పి సముదయభావో లబ్భతేవాతి. **అవిభత్తేహీ**తి వేసమ్మవిరహేన పకతిభావం గతేహి. ‘‘**వికారేహీ**’’తి సామఞ్ఞతో వుత్తే ‘‘**మహన్తా**’’తిఆదినా సరూపతో దస్సేతి. తత్థ **మహన్తో**తి మహాబుద్ధి. తఞ్హి కాపిలా “మహాఅజ్ఝాసయో”తి చ వోహరన్తి. రూపతమ్మత్తాదయో పఞ్చ తమ్మత్తా, అహంకారో చాతి ఛ **అవిసేసా**. చక్ఖు సోతం ఘానం జివ్హా కాయో వాచా పాణి పాదో పాయు ఉపత్థం మనోతి ఏకాదసిన్ద్రియాని. పథవీ ఆపో తేజో వాయో ఆకాసన్తి పఞ్చ **భూతవిసేసా,** తేహి. ‘‘**పకతిభావేనేవ ఠితేహీ**’’తి ఇమినా “అవిభత్తేహీ”తి పదస్స అత్థం వదతి. **సగబ్భా**తి సబీజా అసుఞ్ఞతా. **తన్తూసూ**తి సుత్తేసు సమవాయికారణభూతేసు. తథా **కపాలేసు**. తివిధఞ్హి తే కారణం వదన్తి ఉపాదానకారణం నిమిత్తకారణం సమవాయికారణన్తి. తత్థ తురివేమసలాకాదయో **ఉపాదానకారణం**. తన్తవాయో **నిమిత్తకారణం**. తన్తవో **సమవాయికారణన్తి**. **ద్వీసు అణూసూ**తి పథవీభూతేసు వా ఆపోతేజోవాయోభూతేసు వా ద్వీసు పరమాణూసు. **ఇధబుద్ధివోహారజనకో**తి “ఇధ తన్తూసు పటో, ఇధ కపాలేసు ఘటో, ఇధ బీరణేసు ఘటో”తిఆదినా నయేన హేతుఫలానం సమ్బన్ధభూతేన సత్తానం ఇధబుద్ధివోహారా జాయన్తి. సో గోవిసాణానం వియ అవిసుం సహసిద్ధానం సమ్బన్ధో **సమవాయో**. ఖాణుసేనానం వియ పన విసుంసిద్ధానం సమ్బన్ధో **సంయోగో**. తీసు అణూసు తిఅణుకం ఫలం సమవేతం ఏకీభూతమివ సమ్బన్ధన్తి యోజనా. “సమవేత”న్తి ఏతస్స “ఏకీభూతమివ సమ్బన్ధ”న్తి ఇదం అత్థవివరణం. **మహాపరిమాణన్తి** మహన్తపరిమాణం మహాపథవీఆదికం ఏకం ఫలం, యం తే “కారియం ద్రబ్య”న్తి వదన్తి. యేహి కారణేహి ఆరద్ధం

కారియద్రబ్యం, తదన్తోగధాని ఏవ తాని కారణాని మఞ్ఞన్తీతి ఆహ ''**అత్తనో అన్తోగధేహి కారణేహీ**''తి. సతి సమవాయే హేతుమ్హి ఫలం సమవేతన్తి ఫలే హేతు సియా, తం నత్థీతి దస్సేన్తో ఆహ ''**సమవాయాభావా ఫలే హేతు నత్థీతి హేతుసుఞ్ఞం ఫల**''న్తి.

ఆహారభేదేతి కబళీకారాదిఆహారవిసేసే. **తప్పచ్చయధమ్మభేదేతి** అజ్ఝోహరణీయవత్థుసళాయతనఅవిజ్జాఅభిసఙ్ఖారసఙ్ఖాతే తేసం పచ్చయభూతధమ్మవిసేసే, ఓజట్ఠమకరూపవేదనాపటిసన్ధివిఞ్ఞాణనామరూపసఙ్ఖాతే వా తన్నిబ్బత్తధమ్మవిసేసే, తే పచ్చయా ఏతేసం ధమ్మవిసేసానన్తి **తప్పచ్చయధమ్మభేదా** . రూపాదిఆరమ్మణవసేన వాతి యోజనా. **యానద్వయవసేనాతి** సమథవిపస్సనాయానద్వయవసేన. కిఞ్చాపి మగ్గక్ఖణే సమథవిపస్సనా యుగనద్ధావ, యథా పన సుఞ్ఞతాదిసమఞ్ఞా, ఏవం సమథవిపస్సనాసమఞ్ఞాపి ఆగమనతో మగ్గస్స సియున్తి ఆహ ''**ఆగమనవసేన వుత్తో**''తి. యస్స వా పఞ్ఞిన్ద్రియం అధికం, తస్స మగ్గో విపస్సనా, ఇతరస్స సమథోతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో.

సమాధిజాతి సమాధానట్ఠోవ. **తతో ఏవాతి** సమాధిఅనుగుణకిరియత్తావ.

ఆదాయ ఊహిత్వాతి గహేత్వా వియ తక్కేత్వా వితక్కేత్వా. **ద్విన్నన్తి** సమ్మాదిట్ఠిసమ్మాసఙ్కప్పానం. **పురిమకాలస్స వియ నిద్దేసో** యథా "ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తి, "ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ తయో మహాభూతా"తి చ.

ఓగాహితున్తి ఞాణేన పటివిజ్ఝితుం. గహేతుం అసక్కుణేయ్యతాయ **సణ్హత్తం**. సుఖుమాయ పఞ్ఞాయ గహేతబ్బతాయ **సుఖుమత్తం. ఇతీతి** ఇమినా కమేనాతి అయమత్థోతి అధిప్పాయేనాహ ''**ఇతిసద్దేన విజాననక్కమం దస్సేతీ**''తి. **ఏవం పకారేహీతి ఏవం**-సద్దేన జోతియమానో ఏవ అత్థో **పకార**-సద్దేన వుచ్చతీతి ''**ఏవం-సద్దేన విజాననకారణభూతే నయే దస్సేతీ**''తి వుత్తం. **ఇతీతి** వా నిదస్సనత్థో. తేన వుత్తప్పభేదే పచ్చామసనవసేన నిదస్సేతి. **ఏవం**-సద్దో ఇదమత్థో. తేన **ఏవం పకారేహీతి** ఇదంపకారేహి, ఈదిసేహీతి అత్థో.

ఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. దుక్ఖసచ్చనిద్దేసో

జాతినిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౦. ''**జాతిఆదినిద్దేసే**''తి ఇమినా "తత్థా"తి పదస్స అత్థం వదతి. **దుక్ఖమాతికాతి** దుక్ఖదుక్ఖాదీనం దుక్ఖవిసేసానం ఉద్దేసో. **పదద్వయేతి** "పరియాయదుక్ఖం, నిప్పరియాయదుక్ఖ"న్తి ఏతస్మిం పదద్వయే.

దుక్ఖత్తాయేవాతి నిప్పరియాయదుక్ఖతం వదతి. **సభావేన నామం విసేసేతీతి** అన్వత్థసఞ్ఞతం దస్సేతి. **పురిమేన** సభావదుక్ఖవాచకేన **దుక్ఖసద్దేన**. సో హి విసేసనం అవచ్ఛేదకభావతో పచ్ఛిమం సఙ్ఖారదుక్ఖట్ఠం విసేసేతి. సో హి నివత్తేతబ్బగహేతబ్బసాధారణత్తా అవచ్ఛిన్దితబ్బో. **తేనాతి** విపరిణామఅధిట్ఠానాదిపకారవిసేసేన.

దేసేతబ్బస్స అత్థస్స సఙ్ఖిపనం ఇధ సఙ్ఖేపో, సో చ తబ్బిభాగానం సాధారణభావోతి ఆహ ''**సఙ్ఖేపో సామఞ్ఞ**''న్తి. **అన్తోకరిత్వాతి** అన్తోగధే కత్వా, సఙ్గహేత్వా వా. **ఉభయథాపీతి** సఙ్ఖేపతోపి విత్థారతోపి. సాధారణభాగానం విభజనం విభాగో,

విత్థారోతి ఆహ ‘‘**విత్థారో పన విసేసో**’’తి. **విసేసన్తరనివత్తకోతి** విభాగన్తరాసఙ్గాహకో.

౧౯౧. **అపరత్థాతి** భుమ్మవచనం సామిఅత్థే యథా ‘‘సబ్బత్థ పాదక’’న్తి ఆహ ‘‘**సామిఅత్థేపి హి అపరత్థసద్దో సిజ్ఝతీ**’’తి. సిద్ధి పన ‘‘ఇతరాహిపి దిస్సతీ’’తి ఇమినా వేదితబ్బా. యస్మా చ ఏవం సద్దో సమ్భవతి, తస్మా పాళియం సామివసేన వుత్తం అట్ఠకథాయం భుమ్మవసేన దస్సితన్తి దీపేన్తో ‘‘**తేసం తేసన్తి వా**’’తిఆదిమాహ. **అపరస్సాతి** అపరస్స సత్తస్స. మనుస్సాదిభేదో ఉపపత్తిభవో గతి, తబ్బిసేసభూతా ఖత్తియాదిసామఞ్ఞాధిట్ఠానా ఖన్ధా జాతీతి దస్సేన్తో ‘‘**పఞ్చగతివసేనా**’’తిఆదిమాహ.

తిణాకారోతి తిణవికప్పో, తిణవిసేసోతి అత్థో. **ఏవన్తి** నిదస్సనే. తేన వుత్తప్పకారం పఠమం విఞ్ఞాణపాతుభావం పచ్చామసతి. **తదుపాదాయాతి** తతో పట్ఠాయ. **అరియభావకరణత్తాతి** అరియభావకారణత్తా. కరోతీతి హి కరణం. అరియసదిసత్తా వా **అరియసీలం**. పుథుజ్జనకల్యాణకానమ్పి హి చతుపారిసుద్ధిసీలం అరియసీలసదిసం. **ఆకారవికారాతి** ఉప్పజ్జనాదిఆకారవికతియో. **సహుప్పాదకాతి** ఉప్పాదసహితా ఉప్పాదావత్థా ఖన్ధా. **ఆయతనవసేనాతి** పరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణాయతనవసేన. **యోనివసేనాతి** అణ్డజాదియోనివసేన. **ఏకేకేనేవ పదేనాతి** యథా దుతియనయే జాతిఆదిపదేసు ద్వీహి ద్వీహి పదేహి పరిపుణ్ణాపరిపుణ్ణాయతనయోనివిభాగేన సబ్బసత్తే పరియాదియిత్వా జాతి దస్సితా, న ఏవమిధ. ఇధ పనేతేసు ఏకేకేనేవ పదేన అవిభాగతో **సబ్బసత్తే పరియాదియిత్వా. ఉభయత్థాతి** పురిమపచ్ఛిమనయేసు భావనిద్దేసోవ యుత్తో. అనభిహితే విభత్తివిధానం, నాభిహితేతి. **పాకటా నిబ్బత్తీతి** అభిబ్యత్తా నిబ్బత్తి.

ద్విన్నం ద్విన్నన్తి ఏకవోకారభవే రూపాయతనధమ్మాయతనవసేన ద్విన్నం, చతువోకారభవే మనాయతనధమ్మాయతనవసేన ద్విన్నం. **సేసేతి** పఞ్చవోకారభవే. **పఞ్చన్నన్తి** చక్ఖుసోతమనోరూపధమ్మాయతనవసేన పఞ్చన్నం. తాని హి రూపభవే పఞ్చవోకారే ఉపపత్తిక్ఖణే ఉప్పజ్జన్తి. కామధాతుయం పటిసన్ధిక్ఖణే ఉప్పజ్జమానానన్తి యోజనా. **వికలావికలిన్ద్రియానన్తి** అపరిపుణ్ణపరిపుణ్ణాయతనానం సత్తానం. ఇన్ద్రియవసేనేవ హి ఆయతనానం వేకల్లం ఇచ్ఛితబ్బం. తత్థ వికలిన్ద్రియస్స సత్తన్నం నవన్నం దసన్నం పునపి దసన్నం, ఇతరస్స ఏకాదసన్నం ఆయతనానం వసేన సఙ్గహో వేదితబ్బో. **సత్తన్నన్తి** కాయమనోరూపగన్ధరసఫోట్ఠబ్బధమ్మాయతనవసేన సత్తన్నం. గబ్భసేయ్యకఞ్హి సన్ధాయేతం వుత్తం. **నవన్నన్తి** చక్ఖుసోతసద్దాయతనవజ్జానం నవన్నం. అన్ధబధిరవసేన హిదం వుత్తం. **దసన్నన్తి** చక్ఖుసద్దవజ్జానం. **పున దసన్నన్తి** సోతసద్దవజ్జానం. అన్ధవసేన, బధిరవసేన చేతం ద్వయం వుత్తం. **ఏకాదసన్నన్తి** సద్దవజ్జానం.

తందుక్ఖభావోతి పరియాయదుక్ఖభావో. **తత్థ నిబ్బత్తినివారణేనాతి** ఉప్పలపదుమాదీసు ఉప్పత్తిపటిక్ఖేపేన అభావకథనేన. **దుక్ఖుప్పత్తికారణేతి** దుక్ఖుప్పత్తియా హేతుభూతే దుక్ఖుప్పత్తిట్ఠానే.

మరణనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౩. **ఖన్ధభేదస్సాతి** ఖన్ధవినాసస్స. **సోతి** ఖన్ధభేదో. **పబన్ధసముచ్ఛేదోతి** పబన్ధస్స అచ్చన్తసముచ్ఛేదో. **తబ్భావతోతి** సమ్ముతిమరణభావతో. **తదేకదేసభావతోతి** తదవయవభావతో. **తస్సేవ నామన్తి అసమ్మోహత్థం వుత్తం** సబ్బస్సాపి ఏకకమ్మనిబ్బత్తజీవితిన్ద్రియప్పబన్ధవిచ్ఛేదభావతో. సమ్ముతిమరణమేవ హి జాతిక్ఖయమరణం, తం పన జాతిక్ఖయమరణం ఉపక్కమమరణం, సరసమరణన్తి దువిధం. తత్థ సరసమరణమ్పి ఆయుక్ఖయమరణం, పుఞ్ఞక్ఖయమరణన్తి దువిధం.

ఏవమేతేసం తదేకదేసతా వేదితబ్బా. యఞ్హేత్థ ఉపక్కమమరణం, తం అకాలమరణం. సరసమరణం కాలమరణం. మరణేన సత్తా యథాలద్ధఅత్తభావేన వియుజ్జన్తీతి ఆహ ''**సమ్పత్తిభవక్ఖన్ధేహి వియోజేతీ**''తి.

కారణత్థోతి మూలత్థో. మూలఞ్హి "ఆదీ"తి వుచ్చతి "కో చాది కుసలానం ధమ్మానం? సీలఞ్చ సువిసుద్ధం, దిట్ఠి చ ఉజుకా"తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౫.౩౬౯). తేనాహ ''**సన్ధిబన్ధనచ్ఛేదమూలకన్తి అత్థో**''తి.

ఫలకిరియాగబ్భా ఈదిసీ హేతుకిరియాతి కత్వా వుత్తం ''**అన్తోగధా**''తి. బ్యసనస్స హి ఆపాదకేహి ఆపాదనం ఆపాదేతబ్బఆపత్తియా సహేవ సిజ్ఝతీతి.

సోకనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౪. సుఖం హినోతీతి పవత్తతి ఏతేనాతి సుఖకారణం **హితం. భోగబ్యసనాదిపదత్థవిసేస**న్తి భోగబ్యసనం, సీలబ్యసనన్తి ఏవం భోగసీలపదానం వసేన అత్థవిసేసం. **సమాసవిసేస**న్తి "రోగోయేవ బ్యసనం, దిట్ఠి ఏవ బ్యసన"న్తి సమానాధికరణవసేన సమాసవిసేసం. అన్నపానవత్థయానాది పరిభుఞ్జితబ్బతో **భోగో**తి అధిప్పేతో, సో చ ధమ్మసమూహభావేన. **తబ్బినాసా**తి ఞాతిభోగబ్యసనాని వుత్తానీతి తే వికారభావేన పఞ్ఞాపేతబ్బత్తా **పణ్ణత్తిమత్తా**. పరినిప్ఫన్నం నామ ఖన్ధపఞ్చకం. అతంసభావత్తా పణ్ణత్తి అపరినిప్ఫన్నా, అనిప్ఫన్నా చ హోతీతి వుత్తం ''**అపరినిప్ఫన్నతం సన్ధాయ అనిప్ఫన్నానీతి ఆహా**''తి. న హి పణ్ణత్తి కేనచి నిప్ఫాదీయతి. అఞ్ఞత్థాపి అపరినిప్ఫన్నే అనిప్ఫన్నవోహారో ఆగతోతి దస్సేతుం ''**అపరినిప్ఫన్నతంయేవా**''తిఆదిమాహ. కామఞ్చేత్థ అపరినిప్ఫన్నం "అనిప్ఫన్న"న్తి వుత్తం, "నిప్ఫన్న"న్తి పన న పరినిప్ఫన్నమేవ వుచ్చతి, నాపి సబ్బో సభావధమ్మోతి దస్సేన్తో ''**ఖన్ధవిభఙ్గే చా**''తిఆదిమాహ. నిప్ఫన్నతా వుత్తాతి సమ్బన్ధో. **అనిప్ఫన్నతా** సభావధమ్మత్తేపి కేనచి న నిప్ఫాదీయతీతి కత్వా.

సఙ్కుచితం చిన్తనన్తి పీతిసోమనస్సపటిపక్ఖతో, దోససమ్పయోగతో చ ఆరమ్మణే అనభిరతిప్పవత్తిమాహ. అన్తో అత్తనో నిస్సయస్స నిద్దహనవసేన వా ఝానం చిన్తనం **అన్తోనిజ్ఝానం**. సతిపి అనుసోచనభావే అత్తనో కతాకతకుసలాకుసలవిసయో మనోవిలేఖభూతో విప్పటిసారో **కుక్కుచ్చం,** యథావుత్తఅన్తోనిజ్ఝానం **సోకో**తి ఉభిన్నం విసేసో వేదితబ్బో.

''**మనోద్వారజవనక్ఖణే**''తి పరిబ్యత్తమన్తోనిజ్ఝానం సన్ధాయాహ, ఇతరం పన పఞ్చద్వారజవనేసుపి లబ్భతేవ. తేనాహ ''**కాయవిఞ్ఞాణాదీ**''తిఆది. **దోమనస్సస్సా**తి అసోచనాకారస్స దోమనస్సస్స, సోచనాకారస్సాపి వా నానావీథికస్స. తమ్పి హి దుక్ఖమేవాతి. **అఞ్ఞథా**తి మనోద్వారజవనే ఏవ గహితే. **తత్థా**తి కాయవత్థుకమనోద్వారికేసు.

పరిదేవనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౫. **ఆదేవనసద్దం కత్వా**తి ఆదేవిత్వా, విలపిత్వాతి అత్థో. **పుగ్గలస్స సమ్భమభావో**తి యస్స సత్తస్స ఉప్పజ్జతి, తస్స అనవట్ఠానభావో. సమ్భమం వా అబ్భన్తరగతం తస్స పచ్చుపట్ఠాపేతి పాకటభావకరణేనాతి **సమ్భమపచ్చుపట్ఠానో**.

ముట్ఠీహి పోథనాదీని **ముట్ఠిపోథనాదీని**.

యేన దోమనస్సేన. **పుబ్బే వుత్తదుక్ఖతో**తి "అత్తనో ఖన్ధం ముట్ఠీహి పోథేతీ"తిఆదినా వుత్తదుక్ఖతో. **తంనిదానన్తి** పరిదేవనిదానం.

దుక్ఖదోమనస్సనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౬-౭. కాయదుక్ఖాభిభూతస్స పతికారాభిలాసాయ తాదిసదుక్ఖావహపయోగకాలాదీసు కాయికదుక్ఖస్స తదుపనిస్సయతా వేదితబ్బా. **ఏతేన దుక్ఖేనా**తి అనాథతాహత్థపాదచ్ఛేదనాదిదుక్ఖేన.

ఉపాయాసనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౮. దుక్ఖట్ఠాననిసజ్జాదీని **దుక్ఖట్ఠానాదీని**. దోమనస్సస్స వత్థు హోతి ఉపాయాసోతి సమ్బన్ధో.

అప్పియసమ్పయోగనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౯. అఞ్ఞసాపేక్ఖసద్దో అసమత్థసమాసోతి తం దస్సేతి ''**యేన సమాసో, న తస్సాయం పటిసేధకో అ-కారో**''తి.

పచ్ఛిమద్వయన్తి "సమోధానం మిస్సీభావో"తి ఇదం పదద్వయం. **తదత్థవసేనా**తి సమోధానత్థస్స, మిస్సీభావత్థస్స చ వసేన సబ్బారేసు లబ్భతి. ఆగతేహి చ తేహి సబ్బారేహి పుగ్గలస్స సంయోగో హోతీతి యోజనా.

తంగహణమత్తన్తి ఆపాథగతారమ్మణగ్గహణమత్తం.

ఇచ్ఛానిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౧. తం కాలన్తి చుతిచిత్తనిరోధతో ఉద్ధం కాలం. ''**యమ్పీ**''తి **యం**-సద్దో కరణత్థే పచ్చత్తన్తి **యేనపీతి అత్థో వుత్తో**. "యం ఇచ్ఛ"న్తి **యం**-సద్దో యదా ఇచ్ఛాపేక్ఖో, తదా "న లభతీ"తి ఏత్థ అలాభపధానాభావతో ఇచ్ఛా విసేసీయతీతి ఆహ ''**అలాభవిసిట్ఠా ఇచ్ఛా వుత్తా హోతీ**''తి. "ఇచ్ఛం న లభతి య"న్తి ఏవం కిరియాపరామసనభూతో **యం**-సద్దో యదా "న లభతీ"తి ఏతం అపేక్ఖతి, తత్థ గుణభూతా ఇచ్ఛా, పధానభూతో అలాభోతి ఆహ ''**తదా ఇచ్ఛావిసిట్ఠో అలాభో వుత్తో హోతీ**''తి.

హిరోత్తప్పరహితా ఛిన్నికా, ధుత్తికాతి వుచ్చన్తీతి ఆహ ''**ఛిన్నభిన్నగణేనాతి నిల్లజ్జేన ధుత్తగణేనా**''తి. **కప్పటికా** సిబ్బితపిలోతికధారినో.

అలబ్భనేయ్యఇచ్ఛన్తి అలబ్భనేయ్యవత్థుస్మిం ఇచ్ఛం.

ఉపాదానక్ఖన్ధనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౨. తాదిసస్స వత్థునో సబ్భావాతి సామఞ్ఞతో అనవసేసగ్గహణం సన్ధాయాహ.

అతిపాకటేన అతి వియ పకాసేన దుక్ఖేనాతి అత్థో.

దుక్ఖసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సముదయసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౩. మనో వియాతి మనో-సద్దస్స వియ. **ఇక-సద్దేనాతి** ''పోనోభవికా''తి ఏత్థ **ఇక**-సద్దేన. **గమియత్థత్తాతి** ఞాపితత్థత్తా. కరణసీలతా హి ఇధ సీలత్థో, సో చ **ఇక**-సద్దేన వుచ్చతీతి **కిరియావాచకస్స** కరణసద్దస్స అదస్సనం అప్పయోగో. వుత్తత్థానఞ్హి అప్పయోగో. సతి పచ్చయన్తరసమవాయే పునబ్భవస్స దాయికా, తదభావే అదాయికాతి వుత్తాతి ఆహ ''**అదాయికాపి పునబ్భవం దేతిచ్చేవా**''తి తంసభావానతివత్తనతో. తేసేవాహ ''**సమానసభావత్తా, తదానుభావత్తా చా**''తి. తత్థ **సభావో** తణ్హాయనం. **అనుభావో** పచ్చయసమవాయే ఫలనిప్ఫాదనసమత్థతా. **ఇతరేసూతి** అవసిట్ఠకిలేసాదీసు. పవత్తివిపాకదాయినో కమ్మస్స సహాయభూతా తణ్హా ''ఉపధివేపక్కా''తి అధిప్పేతాతి ఆహ ''**ఉపధిమ్హి యథానిబ్బత్తే**''తిఆది. **యథానిబ్బత్తేతి** అత్తనో పచ్చయేహి నిబ్బత్తప్పకారే. **నన్దనం** సంఉప్పిలావనం అభితస్సనం. **రఞ్జనం** వత్థస్స వియ రఙ్గజాతేన చిత్తస్స విపరిణామనం, రమాపనం వా. **రాగసమ్బన్ధేనాతి** రాగపదసమ్బన్ధేన ''**ఉప్పన్నస్సా**''తి పుల్లిఙ్గవసేన వుత్తం. **రూపారూపభవరాగో విసుం వక్ఖతీతి** ఏత్థ **వక్ఖతి**-కిరియాపదం కమ్మత్థే వేదితబ్బం.

''**సవత్థుకం చక్ఖు**''న్తి ఇమినా సకలం చక్ఖుదసకమాహ, దుతియేన ససమ్భారచక్ఖుం. **ఛిద్దన్తి** కణ్ణస్స ఛిద్దపదేసం. **కణ్ణబద్ధన్తి** కణ్ణపాళి. **వణ్ణసణ్ఠానతో** రత్తకమ్బలపటలం వియ, **కిచ్చతో** ముదుసినిద్ధమధురరసదం మఞ్ఞన్తి. **సామఞ్ఞేన గహితాతి** విసయేన అవిసేసేత్వా గహితా. **విసయవిసిట్ఠాతి** చక్ఖాదివిసయవిసిట్ఠా. **ఏత్థ ఉప్పజ్జతీతి** సముదాయావయవేహి వియ సామఞ్ఞవిసేసేహి న నానత్తవోహారో న హోతి యథా ''రుక్ఖో సింసపా''తి. న హి సబ్బో రుక్ఖో సింసపా. తస్మా కిరియాభేదసబ్భావతో ''సయానా భుఞ్జన్తి సధనా''తిఆదీసు వియ ''ఉప్పజ్జమానా''తి ఏత్థ కిరియాయ లక్ఖణతా, ఇతరత్థ లక్ఖితబ్బతా చ వుత్తా. **యది ఉప్పజ్జమానా హోతీతి** అనిచ్ఛితత్తా సాసఙ్కం ఉప్పాదకిరియాయ అత్థిభావమాహ. తేన ఉప్పాదే సతీతి అయమేతస్స అత్థోతి ''ఉప్పజ్జమానా''తి ఏత్థ ఉప్పాదో హేతుభావేన వుత్తో, ఇతరో చ తస్స ఫలభావేనాతి ఆహ ''**సో హి తేన ఉపయోజితో వియ హోతీ**''తి. **ఉప్పజ్జమానాతి** వా తణ్హాయ తత్థ ఉప్పజ్జనసీలతా ఉప్పజ్జనసభావో, ఉప్పజ్జనసమత్థతా వా వుత్తా. తత్థేవ చస్సా ఉప్పజ్జనసీలతా సక్కాయతో అఞ్ఞస్మిం విసయే పవత్తియా అభావతో, సమత్థతా పచ్చయసమవాయేన, అఞ్ఞథా అసమత్థతా, యతో కదాచి న ఉప్పజ్జతి. **నివిసమానా నివిసతీతి** ఏత్థాపి ఇమినా నయేన అత్థో వేదితబ్బోతి.

సముదయసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిరోధసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౪. తణ్హాయ విరజ్జనం హలిద్దిరాగస్స వియ పలుజ్జనన్తి కత్వా ఆహ ''**ఖయగమనవసేనా**''తి. విచ్ఛిన్నం నిరుజ్ఝనన్తి వుత్తం ''**అప్పవత్తిగమనవసేనా**''తి. చజనం ఛడ్డనం, హాపనం వాతి ఆహ ''**అనపేక్ఖతాయ చజనవసేన, హానివసేన చా**''తి.

తదప్పవత్తి వియాతి తస్సా తిత్తఅలాబువల్లియా అప్పవత్తి వియ. అప్పవత్తిహేతుభూతమ్పి నిబ్బానం తణ్హాయ అప్పవత్తి వియ గయ్హతీతి ఆహ ''తదప్పవత్తి వియా''తి యథా ''రాగక్ఖయో''తి (సం. ని. ౪.౩౧౫, ౩౩౦). **అప్పవత్తిభూతన్తి** తణ్హాయ అప్పవత్తియా పత్తం, పత్తబ్బన్తి అత్థో. నిబ్బానం ఆగమ్మ నిరుద్ధాయపి తణ్హాయ పియరూపసాతరూపేసు నిరుద్ధాతి

వత్తబ్బతాదస్సనత్థం వుత్తాతి యోజనా. ఏత్థ చ యస్మా మగ్గో, నిబ్బానఞ్చ తణ్హాయ సముచ్ఛేదసాధనం, తస్మా "పురిమా వా ఉపమా"తిఆదినా ఉపమాద్వయం ఉభయత్థ యథాక్కమం యోజితం, ఉభయట్ఠానియం పన ఉభయత్థాపి లబ్భతేవ.

నిరోధసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. మగ్గసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౫. తిట్ఠియేహి కప్పితస్స మగ్గస్స పకతిపురిసన్తరఞాణాదికస్స. **అరియం లభాపేతీ**తి అరియం సామఞ్ఞఫలం లభాపేతి.

తబ్బిపక్ఖవిరతిసభావాతి తస్సా సమ్మావాచాయ విపక్ఖతో మిచ్ఛావాచాయ విరతిసభావా. **భేదకరమిచ్ఛావాచా** పిసుణవాచా, సబ్బాపి వా మిచ్ఛావాచా విసంవాదనాదివసేన భేదకరీతి ఆహ "**భేదకరమిచ్ఛావాచాపహానేనా**"తి. విసంవాదనాదికిచ్చతాయ హి లూఖానం అపరిగ్గాహకానం ముసావాదాదీనం పటిపక్ఖభూతా సినిద్ధభావేన పరిగ్గాహకసభావా సమ్మావాచా తప్పచ్చయసుభాసితసమ్పటిగ్గాహకే జనే, సమ్పయుత్తధమ్మే చ పరిగ్గణ్హన్తీ పవత్తతీతి **పరిగ్గహలక్ఖణా**. తేనాహ "**జనే, సమ్పయుత్తే చ పరిగ్గణ్హనకిచ్చవతీ**"తి. **చీవరకమ్మాదికో** తాదిసో పయోగో. **కాతబ్బం** చీవరరజనాదికం. **నిరవజ్జసముట్ఠాపనకిచ్చవాతి** నిరవజ్జస్స కత్తబ్బస్స, నిరవజ్జాకారేన వా సముట్ఠాపనకిచ్చవా. **సమ్పయుత్తధమ్మే చ సముట్ఠాపేన్తో**తి ఏత్థ సముట్ఠాపనం మిచ్ఛాకమ్మన్తపటిపక్ఖభూతస్స అత్తనో కిచ్చస్స అనుగుణభావేన సమ్పయుత్తానం పవత్తనమేవ, ఉక్ఖిపనం వా నేసం కాయికకిరియాయ భారుక్ఖిపనం వియ. సమ్పయుత్తధమ్మానం, ఆజీవస్సేవ వా విసోధనం **వోదాపనం**.

దిట్ఠేకట్ఠాతి దిట్ఠియా సహజపహానేకట్ఠా, పఠమమగ్గసమ్మాదిట్ఠివసేనేవ తం వేదితబ్బం. "దిట్ఠేకట్ఠఅవిజ్జాదయో"తిపి పాఠో. ఏతస్మిం పక్ఖే చతుమగ్గసమ్మాదిట్ఠియా సఙ్గహో కతో హోతి. ఉపరిమగ్గసమ్మాదిట్ఠియా పన దిట్ఠిట్ఠానే తంతంమగ్గవజ్ఝో మానో గహేతబ్బో. సో హి "అహ"న్తి పవత్తిఆకారతో దిట్ఠిట్ఠానియో. **పకాసేతీ**తి కిచ్చపటివేధేన పటివిజ్ఝతి. **తేనేవ హి అఙ్గేనాతి** తేనేవ సమ్మాదిట్ఠిసఙ్ఖాతేన మగ్గఙ్గేన. తథాపవత్తితేన కరణభూతేన, తేన వా కారణేన. అఙ్గ-సద్దో హి కారణత్థోపి హోతీతి. **తత్థాతి** మగ్గే, మగ్గచిత్తుప్పాదే వా.

ఇమస్సేవాతి అరియమగ్గపరియాపన్నస్సేవ. యదిపి విరమితబ్బతో విరమన్తస్స చేతనాపి లబ్భతేవ, విరతియా ఏవ పన తదా పధానభావోతి ఆహ "**విరమణకాలే వా విరతియో**"తి. **సుభాసితాదీ**తి అసమ్ఫప్పలాపాది. **ఆది**-సద్దేన అపిసుణాది సఙ్గహితా. **భాసనాదీ**తి ఏత్థ పన కాయసుచరితాది. **అమగ్గఙ్గత్తాతి** అమగ్గసభావత్తా. తమేవ చేతనాయ అమగ్గసభావతం దస్సేతుం "**ఏకస్స ఞాణస్సా**"తిఆది వుత్తం. తత్థ సమ్మావాచాదికిచ్చత్తయం నామ మిచ్ఛావాచాదీనం తిణ్ణం పాపధమ్మానం సముచ్ఛిన్దనం, మగ్గచేతనా చ తంసభావా న హోతీతి న తస్సా మగ్గక్ఖణే సమ్మావాచాదిభావసిద్ధి. **తంసిద్ధియన్తి** కిచ్చత్తయసిద్ధియం. యథా పనస్సా పుబ్బభాగే సుభాసితవాచాదిభావో, ఏవం మగ్గక్ఖణేపి సియా. ఏవం సన్తే యథా తత్థ ఏకస్స సమ్మాసఙ్కప్పస్స తికిచ్చతా, సమ్మాదిట్ఠిఆదీనఞ్చ ఏకేకానం చతుకిచ్చతా, ఏవం ఏకా మగ్గచేతనా సమ్మావాచాదికిచ్చత్తయస్స సాధికా భవేయ్య, తథా చ సతి మగ్గే సమ్మావాచాదీని తీణి అఙ్గాని న భవేయ్యుం, ఛళఙ్గికో చ అరియమగ్గో సియాతి తయిదమాహ "**ఏకాయ చేతనాయా**"తిఆదినా. యస్మా పనేతం నత్థి, తస్మా మగ్గపచ్చయతావచనతో చ న చేతనాయ మగ్గభావోతి మగ్గక్ఖణే విరతియోవ సమ్మావాచాదయో.

బ్రూహనం సుఖం. **సన్తసుఖం** ఉపేక్ఖా. సా హి "ఉపేక్ఖా పన సన్తత్తా, సుఖమిచ్చేవ భాసితా"తి (విసుద్ధి॰ ౨.౬౪౪; విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౩౨) వుత్తా. **వితక్కాదీనన్తి** తేయేవ అభినిరోపనాదయో పాకటపరియాయేన వుత్తా.

వచీసఙ్ఖారభావతో **వచీభేదస్స ఉపకారకో వితక్కో**. "**సావజ్జా...పే॰... ఉపకారకో ఏవా**"తి ఇమినా వచీభేదతం సముట్ఠాపకచేతనానం వియ విరతియాపి విసేసపచ్చయో వితక్కోతి దస్సేతి. **వచీభేదనియామికా వాచాతి** వచీదుచ్చరితవిరతిమాహ. సా హి సమ్మావాచాభూతా మిచ్ఛావాచాసు సంయమినీ. తత్థ యథా విసంవాదనాదిమిచ్ఛావాచతో అవిరతో మిచ్ఛాకమ్మన్తతోపి న విరమతేవ. యథాహ – "ఏకం ధమ్మం...పే॰... అకారియ"న్తి (ధ॰ ప॰ ౧౭౬). తథా అవిసంవాదనాదినా సమ్మావాచాయ ఠితో సమ్మాకమ్మన్తమ్పి పూరేతియేవాతి ఆహ "**వచీభేద...పే॰... ఉపకారికా**"తి. ధమ్మానం పవత్తినిట్ఠాభావతో యథా గతీతి నిబ్బత్తి వుచ్చతి, ఏవం పవత్తిభావతో రసలక్ఖణానిపీతి ఆహ "**కిచ్చాదిసభావే వా**"తి.

అభినన్దనన్తి తణ్హాదివసేన అభినన్దనం.

వాచుగ్గతకరణం **ఉగ్గహో**, అత్థపరిపుచ్ఛనం **పరిపుచ్ఛాతి** తదుభయం సవనాధీనన్తి ఆహ "**సవనఞాణే ఏవ అవరోధం గచ్ఛన్తీ**"తి. ఞాణేన పరిచ్ఛిన్దిత్వా గహణం **పరిగ్గణ్హనం**.

తస్సాతి పయోగస్స.

సోతి కామవితక్కప్పవత్తియా కారణభూతో సుభనిమిత్తే అయోనిసోమనసికారో. **తస్సాతి** కామవితక్కస్స. గతం గమనం పవత్తి, తస్స ఉపాయోతి **గతమగ్గో**.

పహాతబ్బఏకత్తన్తి పహాతబ్బతాసామఞ్ఞం.

మగ్గభావేన చతుబ్బిధమ్పి ఏకత్తేనాతి సోతాపత్తిమగ్గాదివసేన చతుబ్బిధమ్పి మగ్గభావేన ఏకత్తేన సామఞ్ఞతో గహేత్వా "అస్సా"తి ఏకవచనేన వుత్తన్తి అత్థో. సబ్బస్స మగ్గస్స అఞ్ఞమఞ్ఞం సదిసతా, తథా అసదిసతా చ ఏకచ్చసదిసతా చ **ఝానఙ్గవసేన సబ్బసదిససబ్బాసదిసఏకచ్చసదిసతా,** సో ఏవ విసేసోతి యోజేతబ్బం. విపస్సనానియామం ధురం కత్వా ఆహాతి సమ్బన్ధో. **ఇధ పనాతి** ఇమిస్సా సమ్మోహవినోదనియం. **సమ్మసి...పే॰... నివత్తనతోతి** పరమత్థేరవాదం వదన్తో తదజ్ఝాసయం పురక్ఖత్వా వదతీతి అధిప్పాయేన వుత్తం. ఇతరథా ఇతరవాదాపేత్థ దస్సితా ఏవాతి. **పాదకజ్ఝాననియామన్తి** పాదకజ్ఝాననియామం ధురం కత్వా ఆహాతి యోజనా. "విపస్సనా ...పే॰... దట్ఠబ్బో"తి కస్మా వుత్తం. న హి తస్సా ఇధ పటిక్ఖేపతా అత్థి. తథా హి వుత్తం "కేచి వుట్ఠానగామినివిపస్సనా నియామేతీతి వదన్తీ"తి? నయిదమేవం. **ఇధాపీతి** ఇధ పాదకజ్ఝాననియామేపి విపస్సనానియామో న పటిక్ఖిత్తోతి అయమ్పేత్థ అత్థో. తేనేవాహ "**సాధారణత్తా**"తి. "ఇధ పనా"తి ఇమినాపి పరమత్థేరవాదో సఙ్గహితోతి వేదితబ్బో. యది ఏవం కస్మా విపస్సనానియామో విసుం గహితోతి? వాదత్తయావిధురతాదస్సనత్థం. **అఞ్ఞే చాచరియవాదాతి** సమ్మసితజ్ఝానపుగ్గలజ్ఝాసయవాదా.

‘‘**ఆరుప్పే తికచతుక్కజ్ఝానం...పే.... న లోకియ**’’న్తి ఇదం థేరవాదే ఆగతం పోరాణట్ఠకథాయం తన్తిం కత్వా ఠపితన్తి **అట్ఠసాలినియం** సఙ్గహేత్వా వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**వుత్తం అట్ఠసాలినియన్తి అధిప్పాయో**’’తి. **యేసూతి** పచ్ఛిమజ్ఝానవజ్జాని సన్ధాయ వదతి. తత్థ హి అరూపుప్పత్తియం సంసయో, న ఇతరస్మిం. ‘‘చతుక్కపఞ్చకజ్ఝాన’’న్తి వుత్తే అవిసేసతో సాసవానాసవం అపేక్ఖీయతి, నివత్తేతబ్బగహేతబ్బసాధారణవచనేసేత్థ సాసవతో అవచ్ఛిన్దనత్థం ‘‘తఞ్చ లోకుత్తర’’న్తి వత్వా నివత్తితధమ్మదస్సనత్థం ‘‘న లోకియ’’న్తి వుత్తన్తి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**సముదాయఞ్చ...పే.... ఆహ**’’తి. ఇతరథా బ్యభిచారాభావతో ‘‘లోకుత్తర’’న్తి విసేసనం నిరత్థకం సియా. **తయో మగ్గాతి** దుతియమగ్గాదయో. **తజ్ఝానికన్తి** తికచతుక్కజ్ఝానికం సోతాపత్తిఫలాదిం. **అఞ్ఞఝానికాపీతి** తికచతుక్కజ్ఝానతో అఞ్ఞఝానికాపి చతుక్కజ్ఝానికాపి మగ్గా ఉప్పజ్జన్తి. **పి**-సద్దేన తజ్ఝానికాపి తికచతుక్కజ్ఝానికాతి అత్థో. యది ఏవం చతువోకారభవేపి పఞ్చవోకారభవే వియ మగ్గస్స తికచతుక్కజ్ఝానికభావే కేనస్స ఝానఙ్గాదినియామోతి ఆహ ‘‘**ఝానఙ్గాదినియామికా పుబ్బాభిసఙ్ఖారసమాపత్తీ**’’తి. **పుబ్బాభిసఙ్ఖారసమాపత్తీతి** చ పాదకభూతా అత్తనా అతిక్కన్తధమ్మవిరాగభావేన విపస్సనాయ పుబ్బాభిసఙ్ఖారకారీ అరూపసమాపత్తి, ఫలసమాపత్తి వా. తేనాహ ‘‘**పాదక**’’న్తి. **న సమ్మసితబ్బాతి** న సమ్మసితబ్బా సమాపత్తి ఝానఙ్గాదినియామికా సమ్మసితబ్బానం తికచతుక్కజ్ఝానానం తత్థ అనుప్పజ్జనతో, ఇతరత్థ చ విసేసాభావతో. **ఫలస్సపీతి** చతుత్థపఞ్చమజ్ఝానికఫలస్సపి.

దుక్ఖఞాణాదీనన్తి దుక్ఖసముదయఞాణానం. **తంతంకుసలారమ్మణారమ్మణత్తాతి** కామావచరాదీసు యేన యేన కుసలేన సద్ధిం నేక్ఖమ్మసఙ్కప్పాదయో ఉప్పజ్జన్తి, తస్స తస్స కుసలస్స ఆరమ్మణం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి తంతంకుసలారమ్మణారమ్మణా , తబ్భావతో. **తంతంవిరమితబ్బాదిఆరమ్మణత్తాతి** విసంవాదనవత్థుఆదిఆరమ్మణత్తా. వీతిక్కమితబ్బతో ఏవ హి విరతీతి. ‘‘**అఙ్గాన**’’న్తి ఇదం ‘‘నేక్ఖమ్మసఙ్కప్పాదీన’’న్తి ఏత్థాపి యోజేతబ్బం అవయవేన వినా సముదాయాభావతో. **విసేసపచ్చయోతి** భిన్నసీలస్స, అపరిసుద్ధసీలస్స వా సమ్మప్పధానాసమ్భవతో సమాధానస్స వియ వాయామస్స సీలం విసేసపచ్చయో. అయఞ్చ అత్థో యదిపి పురిమసిద్ధసీలవసేన యుత్తో, సహజాతవసేనాపి పన లబ్భతేవాతి దస్సేన్తో ‘‘**సమ్పయుత్తస్సాపీ**’’తి ఆహ. సహజమేవ చేత్థ అధిప్పేతన్తి ఆహ ‘‘**సమ్పయుత్తస్సేవ చా**’’తిఆది. సమ్మోసో పమాదో, తప్పటిపక్ఖో **అసమ్మోసో** అప్పమాదో, సో చిత్తస్స ఆరక్ఖాతి ఆహ ‘‘**చేతసో రక్ఖితతా**’’తి.

సీలక్ఖన్ధో చాతి చ-సద్దేన సమాధిక్ఖన్ధో చ. ఖన్తిప్పధానత్తా సీలస్స అదోససాధనతా, నీవరణజేట్ఠకస్స కామచ్ఛన్దస్స ఉజువిపచ్చనీకభావతో సమాధిస్స అలోభసాధనతా దట్ఠబ్బా. **సాసనన్తి** పటివేధసాసనం, ‘‘సాసనబ్రహ్మచరియ’’న్తి చ వదన్తి.

మగ్గసచ్చనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౦౬-౨౧౪. ‘‘పరిఞ్ఞేయ్యభావరహితే ఏకన్తపహాతబ్బే’’తి కస్మా వుత్తం, నను తణ్హాయపి చక్ఖాదీనం వియ తణ్హావత్థుతావచనేన పరిఞ్ఞేయ్యతా వుత్తా. యథాహ ‘‘రూపతణ్హా లోకే పియరూపం సాతరూపం, ఏత్థేసా తణ్హా ఉప్పజ్జమానా ఉప్పజ్జతి, ఏత్థ నివిసమానా నివిసతీ’’తిఆది (దీ. ని. ౨.౪౦౦; మ. ని. ౧.౧౩౩; విభ. ౨౦౩).

తప్పటిబద్ధసంకిలేసప్పహానవసేన సమతిక్కమితబ్బతా హి పరిఞ్ఞేయ్యతా. ఏకన్తపహాతబ్బతా చ న తణ్హాయ ఏవ, అథ ఖో అవసేసానం సంకిలేసధమ్మానమ్పి. తథా హి తేసం సబ్బసో అచ్చన్తప్పహాయికా దస్సనభావనాతి? సచ్చమేతం, తథాపి యథా "దుక్ఖం అరియసచ్చం పరిఞ్ఞేయ్య"న్తి (సం. ని. ౫.౧౧౦౫) తణ్హావజ్జే ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకే పరిఞ్ఞేయ్యభావో నిరుళ్హో, న తథా తణ్హాయ, తణ్హాయ పన "యాయం తణ్హా పోనోభవికా"తిఆదినా (విభ. ౨౦౩; దీ. ని. ౨.౪౦౦; మ. ని. ౧.౯౧, ౪౬౦; సం. ని. ౫.౧౦౮౧; మహావ. ౧౪; పటి. మ. ౧.౩౪) సముదయభావో వియ సాతిసయం పహాతబ్బభావో నిరుళ్హోతి దస్సేతుం **"పరిఞ్ఞేయ్యభావరహితే ఏకన్తప్పహాతబ్బే"**తి వుత్తం. యస్స అసఙ్గహితో పదేసో అత్థి, సో **సప్పదేసో**, ఏకదేసోతి అత్థో. **తత్థాతి** అరియసచ్చసద్దే. **సముదయోతి** సముదయత్థో. "నిప్పదేసతో సముదయం దస్సేతు"న్తి సముదయస్సేవేత్థ గహణే కారణం దస్సేతుం **"దుక్ఖనిరోధా పనా"**తిఆది వుత్తం. తత్థ **దుక్ఖనిరోధాతి** దుక్ఖం, నిరోధో చ. **అరియసచ్చదేసనాయన్తి** అరియసచ్చదేసనాయమ్పి సచ్చదేసనాయం వియ. **ధమ్మతోతి** దేసేతబ్బధమ్మతో నిప్పదేసా ఏవ. "అవసేసా చ కిలేసా"తిఆదినా దేసనాభేదో ఏవ హి తత్థ విసేసో. తేనాహ **"న హి తతో అఞ్ఞో"**తిఆది. **అపుబ్బో నత్థీతి** ధమ్మతో అపుబ్బో నత్థీతి అత్థో. **తస్సాతి** సముదయస్స. **సబ్బత్థ తీసుపి వారేసూతి** అట్ఠఙ్గికపఞ్చఙ్గికసబ్బసఙ్గాహికభేదేసు మహావారేసు, తదన్తోగధేసు చ పఞ్చసు కోట్ఠాసేసు. **అపుబ్బస్సాతి** "అవసేసా చ కిలేసా"తిఆదినా తణ్హాయ అపుబ్బస్స. అవసిట్ఠకిలేసాదీనఞ్హి సముదయతావచనం ఇధ అపుబ్బదస్సనం. తస్స యదిపి దుతియతతియవారేసు విసేసో నత్థి, పఞ్చసు పన కోట్ఠాసేసు ఉపరూపరి అపుబ్బం దస్సితన్తి కత్వా ఏవం వుత్తం. తఞ్హి సముదయవిసేసదస్సనం, ఇతరం పన మగ్గవిసేసదస్సనం. తస్స చ ధమ్మతో అపుబ్బాభావో దస్సితోయేవ. యది ఏవం దుతియాదికోట్ఠాసేసు, పఠమకోట్ఠాసేపి వా కస్మా తణ్హా గహితాతి ఆహ **"అపుబ్బసముదయదస్సనత్థాయపి హీ"**తిఆది. **కేవలాయాతి** తదఞ్ఞకిలేసాదినిరపేక్ఖాయ. **దేసనావసేన న వుత్తోతి** న ధమ్మవసేనాతి అధిప్పాయో. తస్మా దుక్ఖాదీని తత్థ అరియసచ్చదేసనాయం సప్పదేసాని దస్సితాని హోన్తి పరియాయేనాతి దట్ఠబ్బం. అభిధమ్మదేసనా పన నిప్పరియాయకథాతి కత్వా అట్ఠకథాయం "నిప్పదేసతో సముదయం దస్సేతుం"ఇచ్చేవ వుత్తం. **పచ్చయసఙ్ఖాతన్తి** పచ్చయాభిమతం పచ్చయభూతం, పచ్చయకోట్ఠాసం వా.

తేసన్తి కుసలధమ్మానం. **పచ్చయానం పహానవసేనాతి** హేతునిరోధేన ఫలనిరోధం దస్సేతి, తప్పటిబద్ధకిలేసప్పహానేన వా కుసలానం పహానం వుత్తం. యథా "ధమ్మాపి వో, భిక్ఖవే, పహాతబ్బా"తి (మ. ని. ౧.౨౪౦). ఇతి పరియాయతో కుసలానం పహానం వుత్తం, న నిప్పరియాయతో తదభావతోతి ఆహ **"న హి కుసలా పహాతబ్బా"**తి. యథా చ కుసలధమ్మేసు, అబ్యాకతధమ్మేసుపి ఏసేవ నయో. **నిరోధన్తి** అసఙ్ఖతధాతుం. **అప్పవత్తిభావోతి** యో నిరోధస్స నిబ్బానస్స తణ్హాదిఅప్పవత్తిహేతుభావో, తం పహానన్తి వుత్తన్తి అత్థో.

కాయకమ్మాదిసుద్ధియాతి పుబ్బభాగకాయకమ్మవచీకమ్మఆజీవసుద్ధియా దూరతరూపనిస్సయతం అరియమగ్గస్స దస్సేతీతి సమ్బన్ధో. **పఞ్చఙ్గికం...పే.... పవత్తితం దీపేతి,** న పన అరియమగ్గస్స పఞ్చఙ్గికత్తాతి అధిప్పాయో. **ఞాపకనిదస్సనన్తి** ఞాపకభావనిదస్సనం, ఏతేన **"వచనతో"**తి ఇదం హేతుఅత్థే నిస్సక్కవచనన్తి దస్సేతి. **వచనతోతి** వా ఈదిసస్స వచనస్స సబ్భావతో. పటిపదాయ ఏకదేసోపి **పటిపదా ఏవాతి** అత్థో. **నిద్దిట్ఠో ధమ్మసఙ్గాహకేహి** సఙ్గాయనవసేన.

ఝానేహి దేసనాపవేసో "లోకుత్తరం ఝానం భావేతీ"తి (ధ. స. ౨౭౭) ఝానసీసేన దేసనావ. తథా **భావనాపవేసో. పాళిగమనన్తి** పాళిపవత్తి పాఠదేసనా. **యథావిజ్జమానధమ్మవసేనాతి** తస్మిం చిత్తుప్పాదే లబ్భమానవితక్కాదిధమ్మవసేన.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౨౧౭. **తస్సాతి** సుత్తన్తభాజనీయస్స. **ఏవం పనాతి** “అపిచేసా సమ్మాదిట్ఠి నామ పుబ్బభాగే నానాక్ఖణా నానారమ్మణా”తిఆదిప్పకారేన. **ఏవఞ్చ కత్వాతి** లోకుత్తరమగ్గస్సేవ మగ్గసచ్చభావస్స అధిప్పేతత్తా. **తేనాతి** తేన కారణేన, అరియమగ్గస్సేవ ఉద్దిసిత్వా నిద్దిట్ఠత్తాతి అత్థో.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సచ్చవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. ఇన్ద్రియవిభఙ్గో

౧. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౧౯. **చక్ఖుద్వారభావేతి** చక్ఖుద్వారభావహేతు. **తంద్వారికేహీతి** తస్మిం ద్వారే పవత్తనకేహి చిత్తచేతసికేహి. తే హి "తం ద్వారం పవత్తిఓకాసభూతం ఏతేసం అత్థీ"తి తంద్వారికా. నను చ తబ్బత్థుకేహిపి తం ఇన్దట్ఠం కారేతి. తేనాహ అట్ఠకథాయం "తిక్ఖే తిక్ఖత్తా, మన్దే చ మన్దత్తా"తి? సచ్చం కారేతి, తబ్బత్థుకాపి పన ఇధ "తంద్వారికా"ఇచ్చేవ వుత్తా. అపరిచ్ఛత్తద్వారభావంయేవ హి చక్ఖు నిస్సయట్ఠేన "వత్థూ"తి వుచ్చతి. అథ వా తంద్వారికేసు తస్స ఇన్దట్ఠో పాకటోతి "తంద్వారికేహీ"తి వుత్తం. ఇన్దట్ఠో పరేహి అనువత్తనీయతా పరమిస్సరభావోతి దస్సేన్తో **"తఞ్హి…పే.… అనువత్తన్తీ"**తి ఆహ. తత్థ **తన్తి** చక్ఖుం. **తేతి** తంద్వారికే. కిరియానిట్ఠానవాచీ ఆవీ-సద్దో "విజితావీ"తిఆదీసు (దీ. ని. ౧.౨౫౮; ౨.౩౩; ౩.౧౯౯) వియాతి ఆహ **"పరినిట్ఠితకిచ్చజానన"**న్తి.

"ఛ ఇమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియాని. కతమాని ఛ? చక్ఖున్ద్రియం…పే.… మనిన్ద్రియ"న్తి (సం. ని. ౫.౪౯౫-౪౯౯) ఏవం కత్థచి ఛపిన్ద్రియాని ఆగతాని, కస్మా పన సుత్తన్తే ఖన్ధాదయో వియ ఇన్ద్రియాని ఏకజ్ఝం న వుత్తాని, అభిధమ్మే చ వుత్తానీతి ఆహ **"తత్థ సుత్తన్తే"**తిఆది. **నిస్సరణూపాయాదిభావతోతి** ఏత్థ లోకుత్తరేసు మగ్గపరియాపన్నాని నిస్సరణం, ఇతరాని నిస్సరణఫలం, వివట్టసన్నిస్సితేన నిబ్బత్తితాని సద్ధిన్ద్రియాదీని నిస్సరణూపాయో, ఇతరేసు కానిచి పవత్తిభూతాని, కానిచి పవత్తిఉపాయోతి వేదితబ్బాని.

ఖీణాసవస్స భావభూతోతి ఛళఙ్గుపేక్ఖా వియ ఖీణాసవస్సేవ ధమ్మభూతో.

ద్వే అత్థాతి ఇన్దలిఙ్గఇన్దసిట్ఠట్ఠా. **అత్తనో పచ్చయవసేనాతి** యథాసకం కమ్మాదిపచ్చయవసేన. **తంసహితసన్తానేతి** ఇత్థిన్ద్రియసహితే, పురిసిన్ద్రియసహితే చ సన్తానే. **అఞ్ఞాకారేనాతి** ఇత్థిఆదితో అఞ్ఞేన ఆకారేన. అనువత్తనీయభావో ఇత్థిపురిసిన్ద్రియానం ఆధిపచ్చన్తి యోజనా. **ఇమస్మిఞ్చత్థేతి** ఆధిపచ్చత్థే.

తేసన్తి అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియాదీనం తిణ్ణం. యా సుఖదుక్ఖిన్ద్రియానం ఇట్ఠానిట్ఠాకారసమ్భోగరసతా వుత్తా, సా ఆరమ్మణసభావేనేవ వేదితబ్బా, న ఏకచ్చసోమనస్సిన్ద్రియాదీనం వియ పరికప్పవసేనాతి దస్సేన్తో **"ఏత్థ చా"**తిఆదిమాహ.

యదిపి పురిసిన్ద్రియానన్తరం జీవితిన్ద్రియం రూపకణ్డేపి (ధ. స. ౫౮౪) దేసితం, తం పన రూపజీవితిన్ద్రియం, న చ తత్థ మనిన్ద్రియం వత్వా ఇత్థిపురిసిన్ద్రియాని వుత్తాని. ఇధ పన అట్ఠకథాయం ఇన్ద్రియానుక్కమో వుత్తో సబ్బాకారేన యమకదేసనాయ సంసన్దతీతి దస్సేన్తో ఆహ **"సో ఇన్ద్రియయమకదేసనాయ సమేతీ"**తి. **పురిమపచ్ఛిమానం అజ్ఝత్తికబాహిరానన్తి** చక్ఖాదీనం పురిమానం అజ్ఝత్తికానం, ఇత్థిన్ద్రియాదీనం పచ్ఛిమానం బాహిరానం. **తేసం మజ్ఝే వుత్తం** ఉభయేసం ఉపకారకతాదీపనత్థన్తి అధిప్పాయో. తేన ఏవమ్పి దేసనన్తరానురోధేన జీవితిన్ద్రియస్స అనుక్కమం వత్తుం వట్టతీతి దస్సేతి. కామఞ్చేత్థ ఏవం వుత్తం, పరతో పన కిచ్చవినిచ్ఛయే ఇధ పాళియం ఆగతనియామేనేవ మనిన్ద్రియానన్తరం జీవితిన్ద్రియస్స, తదనన్తరఞ్చ ఇత్థిపురిసిన్ద్రియానం కిచ్చవినిచ్ఛయం దస్సేస్సతి. **సబ్బం తం దుక్ఖం** సఙ్ఖారదుక్ఖభావేన, యథారహం వా దుక్ఖదుక్ఖతాదిభావేన. **దువిధత్తభావానుపాలకస్సాతి** రూపారూపవసేన దువిధస్స

అత్తభావస్స అనుపాలకస్స. రూపారూపవసేన దువిధమ్పి హి జీవితిన్ద్రియం ఇధ గహితం. ''**పవత్తీ**''తి ఏతేన సహజాతధమ్మానం పవత్తనరసేన జీవితిన్ద్రియేన వేదయితానం పవత్తేతబ్బతం దీపేతి. ''**భావనామగ్గసమ్పయుత్త**''న్తి ఇమినా ఫలభూతం అఞ్ఞిన్ద్రియం నివత్తేతి. భావనాగహణఞ్చేత్థ సక్కా అవత్తుం. "భావేతబ్బత్తా"తి వుత్తత్తా భావనాభావో పాకటోవ. **దస్సనానన్తరా**తి సమానజాతిభూమికేన అబ్యవహితతం సన్ధాయాహ, న అనన్తరపచ్చయం.

తస్సాతి ఇన్ద్రియపచ్చయభావస్స. **అనఞ్ఞసాధారణత్తా**తి అఞ్ఞేహి అనిన్ద్రియేహి అసాధారణత్తా. ఏవం సామత్థియతో కిచ్చవిసేసం వవత్థపేత్వా పకరణతోపి తం దస్సేతి ''**ఇన్ద్రియకథాయ చ పవత్తత్తా**''తి. **అఞ్ఞేస**న్తి అఞ్ఞేసం ఇన్ద్రియసభావానమ్పి సహజాతధమ్మానం. యేహి తే ఇన్దట్ఠం కారేన్తి, తేసం వసవత్తాపనం నత్థి, యథా మనిన్ద్రియస్స పుబ్బఙ్గమసభావాభావతో సయఞ్చ తే అఞ్ఞదత్థు మనిన్ద్రియస్సేవ వసే వత్తన్తి. తేనాహ ''**తంసమ్పయుత్తానిపి హీ**''తిఆది. యది ఏవం కథం తేసం ఇన్దట్ఠోతి? "సుఖనాదిలక్ఖణే సమ్పయుత్తానం అత్తాకారానువిధాపనమత్త"న్తి వుత్తోవాయమత్థో . ''**చేతసికత్తా**''తి ఇమినా సమ్పయుత్తధమ్మానం చిత్తస్స పధానతం దస్సేతి. తతో హి "చేతసికా"తి వుచ్చన్తి. **సబ్బత్థా**తి వసవత్తాపనం సహజాతధమ్మానుపాలనన్తి ఏవం యావ అమతాభిముఖభావపచ్చయతా చ సమ్పయుత్తానన్తి తంకిచ్చనిద్దేసే. "అనుప్పాదనే, అనుపత్థమ్భే చ సతీ"తి పదం ఆహరిత్వా సమ్బన్ధితబ్బం. న హి పదత్థో సబ్భావం బ్యభిచరతీతి జనకుపత్థమ్భకత్తాభావేపీతి వుత్తం హోతి. **తప్పచ్చయాన**న్తి ఇత్థిపురిసనిమిత్తాదిపచ్చయానం కమ్మాదీనం. **తప్పవత్తనే నిమిత్తభావో**తి ఇత్థినిమిత్తాదిఆకారరూపనిబ్బత్తనే కారణభావో. స్వాయం ఇత్థిన్ద్రియాదీనం తత్థ అత్థిభావోయేవాతి దట్ఠబ్బం. యస్మిఞ్హి సతి యం హోతి, అసతి చ న హోతి, తం తస్స కారణన్తి. ''**నిమిత్తభావో అనువిధాన**''న్తి ఇమినా **అనువిధాన**సద్దస్స కమ్మత్థతం దస్సేతి. **సుఖదుక్ఖభావప్పత్తా వియా**తి సయం సుఖదుక్ఖసభావప్పత్తా వియ, సుఖన్తా దుక్ఖన్తా చ వియాతి అత్థో. **అసన్తస్స...పే.... మజ్ఝత్తాకారానుపాపనం** అఞ్ఞాణుపేక్ఖనాదివసేన వేదితబ్బం. **సమానజాతియ**న్తి అకుసలేహి సుఖదుక్ఖేహి అకుసలూపేక్ఖాయ, అబ్యాకతేహి అబ్యాకతూపేక్ఖాయ, కుసలసుఖతో కుసలూపేక్ఖాయ. తత్థాపి భూమివిభాగేనాయమత్థో భిన్దిత్వా యోజేతబ్బో. తం సబ్బం **ఖన్ధవిభఙ్గే** వుత్తఓళారికసుఖుమవిభాగేన దీపేతబ్బం. **ఆదిసద్దేనా**తి "కామరాగబ్యాపాదాదీ"తి ఏత్థ వుత్తఆదిసద్దేన. సంయోజనసముచ్ఛిన్దనతదుపనిస్సయతా ఏవ సన్ధాయ అఞ్ఞాతావిన్ద్రియస్స కిచ్చన్తరాపసుతతా వుత్తా, తస్సాపి ఉద్ధమ్భాగియసంయోజనపటిప్పస్సద్ధిప్పహానకిచ్చతా లబ్భతేవ. అబ్యాపీభావతో వా అఞ్ఞాతావిన్ద్రియస్స పటిప్పస్సద్ధిప్పహానకిచ్చం న వత్తబ్బం, తతో అఞ్ఞిన్ద్రియస్సాపి తం అట్ఠకథాయం అనుద్ధటం. మగ్గానన్తరఞ్హి ఫలం "తాయ సద్ధాయ అవూపసన్తాయా"తిఆదివచనతో (ధ. స. అట్ఠ. ౨౧౦౨) కిలేసానం పటిప్పస్సమ్భనవసేన పవత్తతి, న ఇతరం. అఞ్ఞథా అరియా సబ్బకాలం అప్పటిప్పస్సద్ధకిలేసదరథా సియుం. ఇతరస్స పన నిచ్ఛన్దరాగేసు సత్తవోహారో వియ రుళ్హీవసేన పటిప్పస్సద్ధికిచ్చతా వేదితబ్బా.

ఏత్థాహ – కస్మా పన ఏత్తకానేవ ఇన్ద్రియాని వుత్తాని, ఏతాని ఏవ చ వుత్తానీతి? ఆధిపచ్చత్థసమ్భవతోతి చే. ఆధిపచ్చం నామ ఇస్సరియన్తి వుత్తమేతం. తయిదం ఆధిపచ్చం అత్తనో కిచ్చే బలవన్తి అఞ్ఞేసమ్పి సభావధమ్మానం లబ్భతేవ. పచ్చయాధీనవుత్తికా హి పచ్చయుప్పన్నా . తస్మా తే తేహి అనువత్తీయన్తి, తే చ తే అనువత్తన్తీతి? సచ్చమేతం, తథాపి అత్థి తేసం విసేసో. స్వాయం విసేసో "చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిప్పవత్తియఞ్హి చక్ఖాదీనం సిద్ధమాధిపచ్చ"న్తిఆదినా (విభ. అట్ఠ. ౨౧౯) అట్ఠకథాయం దస్సితోయేవ.

అపిచ ఖన్ధపఞ్చకే యాయం సత్తపఞ్ఞత్తి, తస్సా విసేసనిస్సయో చ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనానీతి తాని తావ ఆధిపచ్చత్థం ఉపాదాయ "చక్ఖున్ద్రియం...పే.... మనిన్ద్రియ"న్తిఆదితో వుత్తాని. తాని పన యేన ధమ్మేన పవత్తన్తి, అయం సో ధమ్మో తేసం ఠితిహేతూతి దస్సనత్థం జీవితం. తయిమే ఇన్ద్రియపటిబద్ధా ధమ్మా ఇమేసం వసేన "ఇత్థీ, పురిసో"తి వోహారీయన్తీతి దస్సనత్థం భావద్వయం. స్వాయం సత్తసఞ్ఞితో ధమ్మపుఞ్జో పటన్ధవసేన పవత్తమానో ఇమాహి వేదనాహి సంకిలిస్సతీతి దస్సనత్థం వేదనాపఞ్చకం. తతో విసుద్ధత్థికానం వోదానసమ్భారదస్సనత్థం సద్ధాదిపఞ్చకం. తతో వోదానసమ్భారా ఇమేహి విసుజ్ఝన్తి, విసుద్ధిప్పత్తా, నిట్ఠితకిచ్చా చ హోన్తీతి దస్సనత్థం అన్తే అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియాదీని తీణి వుత్తాని. సబ్బత్థ "ఆధిపచ్చత్థం ఉపాదాయా"తి పదం యోజేతబ్బం. ఏత్తావతా అధిప్పేతత్థసిద్ధీతి అఞ్ఞేసం అగ్గహణం.

అథ వా పవత్తినివత్తీనం నిస్సయాదిదస్సనత్థమ్పి ఏతాని ఏవ వుత్తాని. పవత్తియా హి విసేసతో మూలనిస్సయభూతాని చ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని. యథాహ "ఛసు లోకో సముప్పన్నో"తిఆది (సు॰ ని॰ ౧౭౧). తస్సా ఉప్పత్తి ఇత్థిపురిసిన్ద్రియేహి. విసభాగవత్థుసరాగనిమిత్తా హి యేభుయ్యేన సత్తకాయస్స అభినిబ్బత్తి. వుత్తఞ్హేతం "తిణ్ణం ఖో పన, మహారాజ, సన్నిపాతా గబ్భస్సావక్కన్తి హోతి, ఇధ మాతాపితరో చ సన్నిపతితా హోన్తి, మాతా చ ఉతునీ హోతి, గబ్భో చ పచ్చుపట్ఠితో హోతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౮; ౨.౪౧౧; మి॰ ప॰ ౪.౧.౬). అవట్ఠానం జీవితిన్ద్రియేన తేన అనుపాలేతబ్బతో. తేనాహ "ఆయు ఠితి యపనా యాపనా"తిఆది. ఉపభోగో వేదనాహి . వేదనావసేన హి ఇట్ఠాదిసబ్బవిసయుపభోగో. యథాహ – "వేదయతి వేదయతీతి ఖో, భిక్ఖవే, తస్మా వేదనాతి వుచ్చతీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౯). ఏవం పవత్తియా నిస్సయసముప్పాదట్ఠితిసమ్భోగదస్సనత్థం చక్ఖున్ద్రియం యావ ఉపేక్ఖిన్ద్రియన్తి చుద్దసిన్ద్రియాని దేసితాని. యథా చేతాని పవత్తియా, ఏవం ఇతరాని నివత్తియా. వివట్టసన్నిస్సితేన హి నిబ్బత్తితాని సద్ధాదీని పఞ్చ ఇన్ద్రియాని నివత్తియా నిస్సయో. ఉప్పాదో అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియేన తస్స పరమం ఉప్పజ్జనతో. అవట్ఠానం అఞ్ఞిన్ద్రియేన. ఉపభోగో అఞ్ఞాతావిన్ద్రియేన అగ్గఫలసముపభోగతో. ఏవమ్పి ఏతాని ఏవ ఇన్ద్రియాని దేసితాని. ఏత్తావతా యథాధిప్పేతత్థసిద్ధితో అఞ్ఞేసం అగ్గహణం. ఏతేనాపి నేసం దేసనానుక్కమోపి సంవణ్ణితో వేదితబ్బో.

౨౨౦. కుసలాకుసలవీరియాదీనీతి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన కుసలసమాధిఆదీనం, అబ్యాకతవీరియాదీనఞ్చ సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **పచ్చయాదీతి ఆది**-సద్దేన దేసారమ్మణాదయో గహితా, యథావుత్తవీరియాదీని, చక్ఖాదీని చ సఙ్గణ్హాతి. ఇచ్చేవం సబ్బసఙ్గాహికాని వీరియిన్ద్రియాదిపదాని, చక్ఖున్ద్రియాదిపదాని చ. **తేనా**తి "ఏవం సన్తేపీ"తిఆదినా భూమివిభాగకథనేన. **తన్నివత్తనేనా**తి సబ్బేసం సబ్బభూమికత్తనివత్తనేన. **అవిజ్జమానసఙ్గాహకత్త**న్తి తస్సం తస్సం భూమియం అనుపలబ్భమానస్స ఇన్ద్రియస్స సఙ్గాహకతా.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

ఇధ ఇమస్మిం "సత్తిన్ద్రియా అనారమ్మణా"తి ఏవం ఏకన్తానారమ్మణత్తే వుచ్చమానే **న ఆభట్ఠం** జీవితిన్ద్రియం న భాసితం. టీకాయం పన **అనాభట్ఠ**న్తి కతసమాసం కత్వా వుత్తం. **రూపధమ్మేసు సఙ్గహితత**న్తి "రూప"న్తి గణితతం.

అరూపకోట్ఠాసేన అరూపభావేన సియాపక్ఖే సఙ్గహితం. కస్మా? తస్స పరిత్తారమ్మణాదితా అత్థీతి. యస్మా పన రూపారూపమిస్సకస్సేవ వసేన సియాపక్ఖసఙ్గహో యుత్తో, న ఏకదేసస్స, తస్మా ఏకదేసస్స తం అనిచ్ఛన్తో ఆహ ''**అధిప్పాయో**''తి. ఇదాని తమత్థం పకాసేతుం ''**అరూపకోట్ఠాసేన పనా**''తిఆది వుత్తం. **నవత్తబ్బతాతి** పరిత్తారమ్మణాదిభావేన నవత్తబ్బతా. కథం పన రూపకోట్ఠాసేనస్సానారమ్మణస్స నవత్తబ్బతాతి చోదనం సన్ధాయాహ ''**న హి అనారమ్మణ**''న్తిఆది. ''**అవిజ్జమానారమ్మణానారమ్మణేసూ**''తి ఇమినా "అనారమ్మణా"తి బాహిరత్థసమానో అయన్తి దస్సేతి . **నవత్తబ్బేసూతి** సారమ్మణభావేన నవత్తబ్బేసు. **అనారమ్మణత్తాతి** ఆరమ్మణరహితత్తా. "నవిన్ద్రియా సియా పరిత్తారమ్మణా, సియా మహగ్గతారమ్మణా, సియా అప్పమాణారమ్మణా, సియా న వత్తబ్బా 'పరిత్తారమ్మణా'తిపి 'మహగ్గతారమ్మణా'తిపి 'అప్పమాణారమ్మణా'తిపీ"తిఆదీసు (విభం 223) వియ న సారమ్మణస్సేవ నవత్తబ్బతం దస్సేతి. యథా చ న సారమ్మణస్సేవ నవత్తబ్బతాపరియాయో, అథ ఖో అనారమ్మణస్సాపీతి సారమ్మణే నియమాభావో. ఏవం నవత్తబ్బం సారమ్మణమేవాతి అయమ్పి నియమో నత్థీతి దస్సేన్తో ''**నవత్తబ్బస్స వా సారమ్మణత**''న్తి ఆహ. తస్స న దస్సేతీతి సమ్బన్ధో. ''**న హీ**''తిఆదినా తమేవత్థం వివరతి.

తత్థ రూపనిబ్బానానం సుఖాదిసమ్పయుత్తభావేన నవత్తబ్బతా, న పరిత్తారమ్మణాదిభావేనాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ''**అథాపీ**''తిఆది. తత్థ అథాపి వత్తతీతి సమ్బన్ధో. **సియా అనారమ్మణన్తిపి వత్తబ్బం సియాతి** అనారమ్మణం ధమ్మాయతనం సారమ్మణేహి విసుం కత్వా ఏవం వత్తబ్బం సియా. **నవత్తబ్బ**-సద్దో యది సారమ్మణేస్వేవ వత్తేయ్య, న చేవం వుత్తం, అవచనే చ అఞ్ఞం కారణం నత్థీతి దస్సేన్తో ఆహ ''**న హి పఞ్హపుచ్ఛకే సావసేసా దేసనా అత్థీ**''తి. తస్మా **నవత్తబ్బ**-సద్దో అనారమ్మణేసుపి వత్తతేవాతి అధిప్పాయో. యాపి "అట్ఠిన్ద్రియా సియా అజ్ఝత్తారమ్మణా"తి అజ్ఝత్తారమ్మణాదిభావేన నవత్తబ్బతా వుత్తా, సా జీవితిన్ద్రియస్స ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనకాలే పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణాభావమత్తారమ్మణతం సన్ధాయ వుత్తా, న సారమ్మణస్సేవ నవత్తబ్బతాదస్సనత్థం, నాపి అనారమ్మణస్స పరిత్తారమ్మణాదిభావేన నవత్తబ్బతాభావదస్సనత్థన్తి దస్సేన్తో ''**అట్ఠిన్ద్రియా సియా అజ్ఝత్తారమ్మణాతి ఏత్థ చా**''తిఆదిమాహ. తత్థ **సియా అజ్ఝత్తారమ్మణాతీతి ఇతి**-సద్దో ఆదిఅత్థో. తేన అవసిట్ఠపాళిసఙ్గణ్హనేన "సియా న వత్తబ్బా 'అజ్ఝత్తారమ్మణా'తిపి 'బహిద్ధారమ్మణా'తిపి 'అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా'తిపీ"తి ఇమాయ పాళియా వుత్తమత్థం జీవితిన్ద్రియస్స దస్సేన్తో ''**జీవితిన్ద్రియస్స...పే.... నవత్తబ్బతా వేదితబ్బా**''తి ఆహ, తం వుత్తత్థమేవ.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇన్ద్రియవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౨౨౫. ‘‘**వుత్తత్తా**’’తి ఇదం నిస్సక్కం కిం లక్ఖణం? హేతులక్ఖణం. యది ఏవం తంహేతుకో విభజ్జవాదిభావో ఆపజ్జతి. న హి మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరేన వుత్తత్తా బుద్ధసావకా విభజ్జవాదినో అహేసున్తి? నయిదమేవం. తివిధో హి హేతు ఞాపకో, కారకో, సమ్పాపకోతి. తేసు ఞాపకహేతు ఇధాధిప్పేతో, తస్మా తేన మహాథేరేన ‘‘కిం వాదీ, భన్తే, సమ్మాసమ్బుద్ధో’’తి పుట్ఠేన ‘‘విభజ్జవాదీ, మహారాజా’’తి తదా వుత్తవచనేన ఞాయతి ‘‘సమ్మాసమ్బుద్ధసావకా విభజ్జవాదినో’’తి ఇమమత్థం దస్సేతి **కిం... పే.... వుత్తత్తా...పే.... విభజ్జవాదినో**’’తి. ‘‘అహఞ్హి, బ్రాహ్మణ, వినయాయ ధమ్మం దేసేమి రాగస్సా’’తిఆదిం వత్వా ‘‘నో చ ఖో యం త్వం సన్ధాయ వదేసీ’’తిఆదినా (పారా. ౩-౮) వేరఞ్జబ్రాహ్మణస్స భగవతా వేనయికాదిభావో విభజ్జ వుత్తోతి తం అనువదన్తా సావకాపి తథా వదన్తీతి ఆహ ‘‘**తే హి వేనయికాదిభావం విభజ్జ వదన్తీ**’’తి. **చీవరాదీనన్తి ఆది**-సద్దేన సోమనస్సాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. తానిపి హి సేవితబ్బాసేవితబ్బభావేన విభజ్జ వుత్తాని. విభజ్జవాదిపరిసా **విభజ్జవాదిమణ్డలన్తి** ఏతస్మిం అత్థే యథా తం ఓతిణ్ణో నామ హోతి, తందస్సనత్థం ‘‘**ఆచరియే అనబ్భాచిక్ఖన్తేనా**’’తిఆది వుత్తం. సకసమయావోక్కమాది హి పరమత్థతో తదోతారో. ‘‘అసంకిలిట్ఠాపి అవిజ్జా అత్థి అమగ్గవజ్ఝా, యాయ నివుతా ఖీణాసవాపి నామగోత్తాదీసు ఏకచ్చం న జానన్తి, సా కుసలచిత్తుప్పాదేసుపి పవత్తతీ’’తి నికాయన్తరియా. తం సన్ధాయాహ ‘‘**అవిజ్జా పుఞ్ఞానేఞ్జాభిసఙ్ఖారానం హేతుపచ్చయో హోతీతిఆదిం వదన్తో**’’తి. ఉపలక్ఖణఞ్హేతం సహజాతకోటియా. **ఆది**-సద్దేన అకుసలచిత్తేనపి ఞాణం ఉప్పజ్జతి, యా సంకిలిట్ఠా పఞ్ఞాతి, అచేతసికం సీలం, అవిఞ్ఞత్తిసఙ్ఖాతం రూపభావం దుస్సిల్యన్తి ఏవమాదిం సఙ్గణ్హాతి. పరసమయాయూహనం పరసమయే బ్యాపారాపత్తియా. యో తత్థ సకసమయేన విరుద్ధో అత్థో, తస్స వా దీపనేన సియా, పరసమయే వాదారోపనేన వా . తేసు పురిమం ‘‘ఆచరియే అనబ్భాచిక్ఖన్తేనా’’తి ఇమినా అపనీతన్తి ఇతరం దస్సేతి ‘‘**పరసమయం...పే.... అనాయూహన్తేనా**’’తి. **అసమ్పిణ్డేన్తేనాతి** ఉపచయత్థం సన్ధాయ వదన్తి. ఆయూహన-సద్దో పన ఉపచయత్థో న హోతీతి కేచివాదో న సారతో గహేతబ్బో.

తబ్బిపరియాయేనాతి యథావినయం అవట్ఠానేన. సావజ్జస్స అనవజ్జతాదీపనాదినా **కమ్మన్తరం భిన్దన్తో** వినాసేన్తో, ఆలోళేన్తో వా **ధమ్మతం** ధమ్మసభావం **విలోమేతి** విపరీతతో దహతి. **మహాపదేసేతి** మహాఅపదేసే, బుద్ధాదయో మహన్తే మహన్తే అపదిసిత్వా వుత్తాని మహాకారణాని. **మహాపదేసేతి** వా మహాఓకాసే, మహన్తాని ధమ్మస్స పతిట్ఠానట్ఠానానీతి వుత్తం హోతి. తత్రాయం వచనత్థో – అపదిసీయతీతి అపదేసో, బుద్ధో అపదేసో ఏతస్సాతి బుద్ధాపదేసో. ఏస నయో సేసేసుపి. అత్థతో చాయం మహాపదేసో ‘‘సమ్ముఖా మేతం భగవతో సుత’’న్తిఆదినా కేనచి ఆభతస్స ‘‘ధమ్మో’’తి వా ‘‘అధమ్మో’’తి వా వినిచ్ఛయనే కారణం. కిం పన తన్తి? తస్స యథాభతస్స సుత్తోతరణాది ఏవ. యది ఏవం కథం చత్తారోతి? ధమ్మస్స ద్వే సమ్పదాయో భగవా, సావకా చ. తేసు సావకా సఙ్ఘగణపుగ్గలవసేన తివిధా. ఏవం ‘‘అముమ్హా మయా అయం ధమ్మో పటిగ్గహితో’’తి అపదిసితబ్బానం భేదేన చత్తారో. తేనాహ ‘‘**సమ్ముఖా మేతం భగవతో సుత**’’న్తిఆది. నేత్తియమ్పి వుత్తం ‘‘బుద్ధాపదేసో సఙ్ఘాపదేసో సమ్బహులత్థేరాపదేసో ఏకత్థేరాపదేసో’’తి.

సుత్తసుత్తానులోమఆచరియవాదఅత్తనోమతిమహాపదేసేతి ఏత్థ తిస్సో సఙ్గీతియో ఆరుళ్హాని తీణి పిటకాని అత్థసూచనాదిఅత్థేన **సుత్తం**. యథావుత్తస్స సుత్తస్స అనులోమతో యథావుత్తా ఏవ చత్తారో మహాపదేసా **సుత్తానులోమం**. పాళియా అత్థగాహణేన ధమ్మతాయం పతిట్ఠాపనతో అట్ఠకథా **ఆచరియవాదో**. నయగ్గాహేన అనుబుద్ధియా అత్తనో పటిభానం **అత్తనోమతి**. ఏత్థ చ సుత్తఆచరియవాదఅత్తనోమతీనమ్పి కేనచి ఆభతస్స ధమ్మాధమ్మాదిభావవినిచ్ఛయనే కారణభావసభావతో మహాపదేసతా వుత్తాతి వేదితబ్బా. **సన్తిట్ఠతి** అప్పటిబాహన్తో, అవిలోమేన్తో చ. తబ్బిపరియాయేన అతిధావతి. ఏకస్స పదస్స ఏకేన పకారేన అత్థం వత్వా తస్సేవ పున పకారన్తరేన అత్థం వదన్తో వా అపరేహి పరియాయేహి నిద్దిసతి నామ యథా "అవిజ్జా దుక్ఖసచ్చస్స యాథావసరసలక్ఖణం పటివిజ్ఝితుం న దేతీ"తిఆదిం వత్వా పున "అయం అవిజ్జా దుక్ఖాదీసు అఞ్ఞాణ"న్తి వుత్తాపి "దుక్ఖసచ్చస్స ఏకదేసో హోతీ"తిఆదివచనం. అథ వా హేతుభావేన వుత్తస్స అత్థస్స పున ఫలభావేన వచనం తమేవత్థం పునరావత్తేత్వా నిద్దిసనం యథా "విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప"న్తి వత్వా పున "నామరూపపచ్చయా సళాయతన"న్తి వచనం. అథ వా "సబ్బమేతం భవచక్కం కమ్మఞ్చేవ విపాకో చ. కిలేసకమ్మవిపాకవసేన తివిధ"న్తి చ ఆదినా వుత్తస్సేవత్థస్స దువిధతివిధాదివిభాగదస్సనం తమేవత్థం పునరావత్తేత్వా నిద్దిసనన్తి ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో.

సత్తవోహారోతి "సత్తో"తి సమఞ్ఞా. యే హి ధమ్మే సమూహభూతే సన్తానవసేన వత్తమానే ఉపాదాయ సత్తపఞ్ఞత్తి, తస్సా తతో అఞ్ఞథానఞ్ఞథాఅచ్చన్తాభావసఙ్ఖాతే అన్తే అనుపగమ్మ యాథావతో సఙ్గహణం, బోధనఞ్చ ధమ్మతాయం అకుసలస్స దుక్కరం దురభిసమ్భవన్తి. అవిజ్జాదికస్స పచ్చయధమ్మస్స సఙ్ఖారాదిపచ్చయుప్పన్నధమ్మం పతి హేతుఆదినా పచ్చయేన పచ్చయభావో **పచ్చయాకారో,** పటిచ్చసముప్పాదోతి అత్థో.

వుత్తనయేనాతి "ఆచరియే అనబ్భాచిక్ఖన్తేనా"తిఆదినా వుత్తనయేన. కామఞ్చేత్థ సబ్బాపి అత్థవణ్ణనా ఇమినావ నయేన కాతబ్బా, పటిచ్చసముప్పాదవణ్ణనాయ పన గరుతరభావం దస్సేన్తో ఏవం వదతి.

పాళిధమ్మన్తి తేపిటకబుద్ధవచనం. **పటిచ్చసముప్పాద**న్తి పటిచ్చసముప్పాదపాళిం.

అత్థం కత్వాతి హితం కత్వా. యథాయం హితావహో హోతి, ఏవం కత్వా. **అట్ఠిం కత్వా**తి వా అత్తానం అట్ఠికం కత్వా. సుతచిన్తామయాదిం **ఞాణవిసేసం**. తదఙ్గవిక్ఖమ్భనాదినా **కిలేసక్ఖయవిసేసం**.

భవాదీసు ఆదీనవప్పటిచ్ఛాదనతో, బలవూపనిస్సయతో, కమ్మస్స విసేసహేతుభావతో చ వట్టస్స మూలకారణం అవిజ్జా. విపాకవట్టనిమిత్తస్స కమ్మవట్టస్స కారణభూతమ్పి కిలేసవట్టం అవిజ్జామూలకన్తి దస్సనత్థం అవిజ్జా ఆదితో వుత్తా. తణ్హాపి హి అవిజ్జాయ పటిచ్ఛాదితాదీనవే ఏవ విసయే అస్సాదానుపస్సినో పవత్తతి, న అఞ్ఞథా. **మూలాదిదస్సనసామఞ్ఞఞ్చా**తి వల్లియా మూలమజ్ఝపరియోసానస్స దస్సనేన పటిచ్చసముప్పాదస్స తందస్సనసామఞ్ఞఞ్చ యోజేతబ్బం, సమన్తచక్ఖునా సబ్బస్స దిట్ఠత్తేపి దేసనాకాలే దేసనాఞాణచక్ఖునా బోధేతబ్బతావసేన ఏకదేసదస్సనస్స అధిప్పేతత్తా.

దిట్ఠిసహితాయ మానసహితాయ వా తణ్హాయ "అహ"న్తి, ఇతరాయ "మమ"న్తి **అభివదతో**. "అభినన్దనతో"తి హి ఇమినా సప్పీతికాయ తణ్హాయ పవత్తి దస్సితా. "**అభివదతో**"తి ఇమినా తతో బలవతరాయ దిట్ఠిసహితాయ మానసహితాయ వా. "**అజ్ఝోసాయ తిట్ఠతో**"తి ఇమినా పన తతోపి బలవతమాయ దిట్ఠిసహితాయ, కేవలాయ వా తణ్హాయ

పవత్తి దస్సితా. గిలిత్వా పరినిట్ఠాపేత్వా ఠానఞ్హి అజ్ఝోసానం. **తప్పచ్చయన్తి** తణ్హాపచ్చయం. కథం పన నన్దివచనేన చతుబ్బిధమ్పి ఉపాదానం వుత్తన్తి ఆహ ''**నన్దితా**''తిఆది. తత్థ **నన్దితాతదవిప్పయోగతాహీతి** నన్దిభావేన సభావతో తణ్హుపాదానం, తాయ నన్దియా తణ్హాయ అవిప్పయోగేన అవినాభావేన దిట్ఠుపాదానం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ''**దిట్ఠాభినన్దనభావేనా**''తి ఇమినా దిట్ఠియాపి నన్దిభావమాహ.

పటిసన్ధిపవత్తిఫస్సాదయోతి పటిసన్ధియం పవత్తే చ ఉప్పన్నఫస్సమనోసఞ్చేతనావిఞ్ఞాణాని. ''**విపాకవట్టభూతే**''తి చ ఇదం పవత్తవిసేసనం దట్ఠబ్బం. **వట్టూపత్థమ్భకాతి** వట్టత్తయూపనిస్సయా. **ఇతరేతి** అకమ్మజా. **తస్మిన్తి** యథావుత్తే ఆహారచతుక్కే. **వత్తుం వట్టన్తీతి** తణ్హానిదానూపనిస్సయతో "తణ్హానిదానా"తి వత్తుం యుజ్జన్తి.

యథా అరియమగ్గో అన్తద్వయవజ్జితమజ్ఝిమపటిపదాభావతో "ఞాయో"తి వుచ్చతి, ఏవం పటిచ్చసముప్పాదోపీతి ఆహ ''**ఞాయోతి మగ్గో, సోయేవ వా పటిచ్చసముప్పాదో**''తి. **అత్తనో పటివేధాయ సంవత్తతి** అసమ్మోహపటివేధేన పటివిజ్ఝితబ్బత్తా. **సంవత్తతీతి** చ నిమిత్తస్స కత్తూపచారవసేనేతం వుత్తం యథా "అరియభావకరాని సచ్చాని అరియసచ్చానీ"తి. **పకతిఆదయో** హేట్ఠా సచ్చవిభఙ్గే హేతువిప్పటిపత్తికథాయం దస్సితా ఏవ. **అకారణం ''కారణ''న్తి గణ్హన్తి** యథా కాపిలాదయో. **న కిఞ్చి కారణం బుజ్ఝన్తి** యథా తం అఞ్ఞే బాలపుథుజ్జనా. **ఇతరాసన్తి** మజ్ఝతో పట్ఠాయ యావ పరియోసానా దేసనాదీనం తిస్సన్నం. **తదత్థతాసమ్భవేపీతి** యథాసకేహి కారణేహి పవత్తిదస్సనత్థతాసమ్భవేపి. **అత్థన్తరసబ్భావతోతి** పయోజనన్తరసబ్భావతో. వుత్తాని హి అట్ఠకథాయం (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౫) "జరామరణాదికస్స దుక్ఖస్స అత్తనా అధిగతకారణసన్దస్సనత్థం. ఆహారనిదానవవత్థాపనానుసారేన యావ అతీతం అద్ధానం అతిహరిత్వా పున అతీతద్ధతో పభుతి హేతుఫలపటిపాటిసన్దస్సనత్థం. అనాగతద్ధహేతుసముట్ఠానతో పభుతి అనాగతద్ధసన్దస్సనత్థ"న్తి తిస్సన్నం యథాక్కమం తీణి పయోజనాని.

తంతంఫలపటివేధోతి జాతిఆదీనం జరామరణాదితంతంఫలావగమో. **అనువిలోకయతోతి** పురిమే వికప్పే విపస్సనానిమిత్తం అనువిలోకనం, దుతియే దేసనానిమిత్తం. కాముపాదానభూతా తణ్హా మనోసఞ్చేతనాహారసఙ్ఖాతస్స భవస్స, తంసమ్పయుత్తానం, తన్నిమిత్తానఞ్చ సేసాహారానం విసేసపచ్చయో హోతీతి ఆహ ''**ఆహారతణ్హాదయో పచ్చుప్పన్నద్ధా**''తి. **ఆది**-సద్దేన యావ విఞ్ఞాణం గహేతబ్బం. **ఆహారతణ్హాదయోతి** ఏత్థ పచ్చుప్పన్నకమ్మవట్టపరియాపన్నే ఆహారే గహేత్వా అద్ధయోజనం కత్వా అనాగతవిపాకవట్టపరియాపన్నే గహేత్వా యోజేతుం వుత్తం ''**ఆహారా వా తణ్హాయ పభావేతబ్బా అనాగతో అద్ధా**''తి. **పభావేతబ్బాతి** ఆయతిం ఉప్పాదేతబ్బా. **యుజ్జతీతి** ఫలభూతే ఆహారే పచ్చుప్పన్నే పచ్చక్ఖతో దస్సేత్వా "తంనిదానం తణ్హం తస్సా నిదాన"న్తిఆదినా ఫలపరమ్పరాయ కారణపరమ్పరాయ చ దస్సనం తథాబుజ్ఝనకానం పుగ్గలానం అజ్ఝాసయానులోమతో, ధమ్మసభావావిలోమనతో చ యుత్తియా సఙ్గయ్హతి. యది తణ్హాదయో అతీతో అద్ధా, తణ్హాగ్గహణేనేవ సఙ్ఖారావిజ్జా గహితాతి కిమత్థం పున తే గహితాతి ఆహ ''**సఙ్ఖారావిజ్జా తతోపి అతీతతరో అద్ధా వుత్తో సంసారస్స అనాదిభావదస్సనత్థ**''న్తి. **అతీతన్తి** వా అతీతతాసామఞ్ఞేన అతీతతరమ్పి సఙ్గహితం దట్ఠబ్బం.

పునబ్భవాభినిబ్బత్తిఆహారకాతి పునబ్భవూపపత్తిపచ్చయా. **ఇతి వచనతోతి** ఏవం వుత్తవచనసబ్భావతో. విఞ్ఞాణాహారో తావ పునబ్భవాభినిబ్బత్తియా హేతు, ఇతరే పన కథన్తి ఆహ ''**తంసమ్పయుత్తా...పే.... కబళీకారాహారస్సా**''తి. తస్స ఆయతిం పునబ్భవాభినిబ్బత్తిఆహారకా చత్తారో ఆహారాతి సమ్బన్ధో. సద్ధాదీనం ఉపనిస్సయతా పరిచ్చాగాదికాలే, రాగాదీనం గధితస్స భోజనాదికాలే. తేన యథాక్కమం కుసలాకుసలకమ్మవిఞ్ఞాణాయూహనం దస్సితం.

తస్మాతి యస్మా ఆయతిం పునబ్భవాభినిబ్బత్తిఆహారకా చత్తారో ఆహారా గయ్హన్తి, తస్మా. **పురిమోయేవత్థోతి** "ఆహారతణ్హాదయో పచ్చుప్పన్నద్ధా"తిఆదినా వుత్తఅత్థో. **అతీతేతి** అతీతే అద్ధని. **తతో పరన్తి** తతో అతీతద్ధతో పరం పచ్చుప్పన్నే అనాగతే చ అద్ధని "సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ"న్తిఆదినా. **పచ్చక్ఖానన్తి** పచ్చుప్పన్నభవపరియాపన్నతాయ పచ్చక్ఖభూతానం. **పచ్చుప్పన్నం హేతున్తి** ఏతరహి వత్తమానం తణ్హాదికం ఆహారాదీనం హేతుం.

సుత్తం ఆహరతి "ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౩). **వట్టహేతునోతి** విపాకవట్టహేతునో, సకలవట్టహేతునో వా. అకుసలఞ్హి కమ్మం కమ్మవట్టస్స కిలేసవట్టస్స చ పచ్చయో హోతియేవ. ''**భవతణ్హాయపి హేతుభూతా**''తి ఇమినా కిలేసవట్టస్సాపి అవిజ్జాయ పచ్చయభావమాహ. **ఏవఞ్చేతం, భిక్ఖవే, వుచ్చతీ**''తిఆదినా వట్టసీసానమ్పి అవిజ్జాతణ్హానం సప్పచ్చయతాదస్సనాపదేసేన సబ్బేసమ్పి సఙ్ఖతధమ్మానం హేతుఫలపరమ్పరావిచ్ఛేదవుత్తియా పురిమాయ కోటియా అపఞ్ఞాయనం విభావేతి.

అవిజ్జం తణ్హా అనువత్తతీతి దుక్ఖే తణ్హం అభిభవిత్వా పవత్తియా తతో అవిజ్జాయ బలవభావమాహ. అవిజ్జాభిభూతా హి సత్తా సతిపి తణ్హాపరితస్సితే ఏకన్తానత్థసఞ్ఞితం అత్తకిలమథానుయోగదుక్ఖమనుయుఞ్జన్తి. **తణ్హం అవిజ్జా అనువత్తతీతి** సుఖే అవిజ్జం అభిభవిత్వా పవత్తియా తతో తణ్హాయ బలవభావమాహ. యదిపి సావజ్జసుఖానుభవే బలవతీయేవ అవిజ్జా విజ్జమానఆదీనవం పటిచ్ఛాదేన్తీ తిట్ఠతి, తణ్హా పన తతోపి బలవతరతాయ సత్తే విపులానత్థసఞ్హితే అనరియే సుఖే నియోజేతీతి అవిజ్జాయ తదనువత్తనం వుత్తం.

ఆయతనఛక్కం వా కాయోతి సమ్బన్ధో. **చక్ఖాదినిస్సయే సేసధమ్మేతి** చక్ఖాదినిస్సయభూతే, తప్పటిబద్ధే చ ససన్తానపరియాపన్నే ధమ్మే. **చక్ఖాదినిస్సితే ఏవ కత్వాతి** చక్ఖాదిగ్గహణేనేవ గహితే కత్వా. **చక్ఖాదికాయన్తి** చక్ఖాదిధమ్మసమూహం పరేసం పఞ్చక్ఖన్ధం. **ఫస్సేన ఫుట్ఠోతి** ఆరమ్మణం ఫుసన్తేన వియ ఉప్పన్నేన సుఖవేదనియేన, దుక్ఖవేదనియేన చ ఫస్సేన ఫుట్ఠో. ఫస్సే హి తథా ఉప్పన్నే తంసమఙ్గీపుగ్గలో ఫుట్ఠోతి వోహారో హోతీతి.

యథా సళాయతనాని ఫస్సస్స విసేసపచ్చయో, ఏవం వేదనాయపీతి దస్సేన్తో ''**సళాయతనానం వేదనాయ విసేసపచ్చయభావ**''న్తి ఆహ. **తన్నిస్సితన్తి** సళాయతననిస్సితం. **అతీతద్ధావిజ్జాతణ్హామూలకోతి** అతీతద్ధభూతఅవిజ్జాతణ్హామూలకో. **కాయస్స భేదా కాయూపగోతి** ఉభయత్థాపి కాయసద్దేన ఉపాదిన్నక్ఖన్ధపఞ్చకో గహితో. తదుపగతా ఉపపజ్జనం పటిసన్ధిగ్గహణం. **ఉభయమూలోతి** అవిజ్జాతణ్హామూలో.

అనభిసమయభూతత్తాతి అభిసమయస్స పటిపక్ఖభూతత్తా. **అవిజ్జాయాతి** అవిజ్జాయ సతి.

గహణన్తి గహేతబ్బతం. **తస్మాతి** యస్మా సతి సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారత్తేపి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా పధానతాయ విసుం వుత్తా గోబలీబద్దఞాయేన, తస్మా. **తత్థ వుత్తమ్పీతి** సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారేసు వుత్తమ్పి అభిసఙ్ఖరణకసఙ్ఖారం **వజ్జేత్వా** అగ్గహేత్వా ఇతరే సఙ్ఖారా యోజేతబ్బా. ఏవఞ్హి అత్థస్స ఉద్ధరణుద్ధరితబ్బతాద్వయం అసఙ్కరతో దస్సితం హోతి. ''**ఇధ వణ్ణేతబ్బభావేనా**''తి ఇమినా అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారానం సతిపి సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారభావే యథావుత్తమేవ పధానభావం ఉల్లిఙ్గేతి. "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తి తదేకదేసో వుత్తోతి సమ్బన్ధో. ఇమస్మిం అత్థవికప్పే సఙ్గణ్హనవసేన సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారేహి సఙ్గహితాపి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా ఇధ వణ్ణేతబ్బభావేన పధానాతి విసుం గహితా,

పురిమస్మిం తే వజ్జేత్వాతి అయం విసేసో. తేనాహ "**వణ్ణేతబ్బసబ్బసఙ్గహణవసేన దువిధతా వుత్తా**"తి. సామఞ్ఞతో సఙ్గయ్హమానమ్పి పధానభావజోతనత్థం విసుం గయ్హతి యథా తం "పుఞ్ఞఞాణసమ్భారా"తి.

యేన కుసలాకుసలధమ్మా "విపాకధమ్మా"తి వుచ్చన్తి, తం ఆయూహనం, కిం పన తన్తి? అనుపచ్ఛిన్నతణ్హావిజ్జామానే సన్తానే సబ్యాపారతా. తేనాహ "**పటిసన్ధి...పే.... ఆయూహనరసా**"తి. చేతనాపధానత్తా పన తస్స చేతనాకిచ్చం కత్వా వుత్తం. **రాసికరణం, ఆయూహనన్తి** చ రాసిభూతస్స రూపారూపసఙ్ఖాతస్స ఫలస్స నిబ్బత్తనతో వుత్తం. "**అనారమ్మణతా అబ్యాకతతా**"తి ఇదం అబ్యాకతస్సేవ అనారమ్మణత్తా అబ్యాకతసమ్బన్ధినీ అనారమ్మణతాతి కత్వా వుత్తం. **ఆయతనం, ఘటనన్తి** చ తంతంద్వారికధమ్మప్పవత్తనమేవ దట్ఠబ్బం.

అనను‌బోధాదయో అవిజ్జాపదనిద్దేసే ఆగతా. అవిజ్జాపదసమ్బన్ధేన **దిట్ఠివిప్పయుత్తా**తి ఇత్థిలిఙ్గనిద్దేసో. **అసణ్ఠానత్తా**తి అవిగ్గహత్తా.

సోకాదీనం సబ్భావాతి "జాతిపచ్చయా జరామరణ"న్తి అనిట్ఠాపేత్వా తదనన్తరం సోకాదీనమ్పి వుత్తానం విజ్జమానత్తా తేసం వసేన **అఙ్గబహుత్తప్పసఙ్గే** పటిచ్చసముప్పాదఙ్గానం బహుభావే ఆపన్నే. **ద్వాదసేవా**తి కథం ద్వాదసేవ, నను సోకాదయోపి ధమ్మన్తరభూతా పటిచ్చసముప్పాదదేసనాయం వుత్తాతి? సచ్చం వుత్తా, న పన అఙ్గన్తరభావేనాతి దస్సేన్తో "**న హి**"తిఆదిమాహ. తత్థ **ఫలేనా**తి ఫలభూతేన జరామరణఙ్గసఙ్గహితేన సోకాదినా. **మూలఙ్గం దస్సేతు**న్తి ఇమాయ పటిచ్చసముప్పాదదేసనాయ మూలభూతం అవిజ్జఙ్గం సోచనాదీహి సమ్మోహాపత్తికథనేన దస్సేతుం **తే** సోకాదయో వుత్తా భవచక్కస్స అవిచ్ఛేదదస్సనత్థం. జరామరణం కారణం ఏతేసన్తి జరామరణకారణా , సోకాదయో, తబ్భావో **జరామరణకారణతా**. జరామరణం నిమిత్తం ఏతస్సాతి **జరామరణనిమిత్తం. తం తన్నిమిత్తానన్తి** ఏత్థ తన్తి సుత్తం. **తన్నిమిత్తానం** దుక్ఖనిమిత్తానం సోకాదీనం. **తతో పరాయా**తి అనాగతే దుతియత్తభావతో పరాయ తతియత్తభావాదీసు పటిసన్ధియా. **హేతుహేతుభూతా**తి కారణస్స కారణభూతా. పటిసన్ధియా హి సఙ్ఖారా కారణం, తేసం అవిజ్జా. **సుత్తన్తి** "అస్సుతవా పుథుజ్జనో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨, ౧౭; సం॰ ని॰ ౨.౬౧; ధ॰ స॰ ౧౦౦౭) ఇమం సుత్తం సన్ధాయ వదతి. **అవిజ్జా సోకాదీనం కారణన్తి దస్సితా** అస్సుతవతాయ అవిజ్జాభిభవనదీపనియా తదుప్పత్తివచనతో. "న సోకాదీనం బాలస్స జరామరణనిమిత్తతామత్తస్స సాధకం సుత్త"న్తి వుత్తమత్థం పాకటం కాతుం "**న చా**"తిఆది వుత్తం. తేన న చ జరామరణనిమిత్తమేవ దుక్ఖం దుక్ఖం, అథ ఖో అవిజ్జానిమిత్తమ్పేత్థ వుత్తనయేన యోజేతబ్బన్తి దస్సేతి. ఏవం జరామరణేన సోకాదీనం ఏకసఙ్ఖేపం కత్వా ద్వాదసేవ పటిచ్చసముప్పాదఙ్గాని వేదితబ్బాని.

కస్మా పనేత్థ జరామరణన్తా ఏవ దేసనా కతా, కిం తతో పరా పవత్తి నత్థీతి? నో నత్థి, అప్పహీనకిలేసస్స హి కమ్మతో, విఞ్ఞాణాదిపరియోసానభూతాయ చ చుతియా పటిసన్ధిపాతుభావోతి పవత్తితదుపరమభూతం జరామరణం పునబ్భవాభినిబ్బత్తినిమిత్తం. తం పన కమ్మూపపత్తిభవతో జాతియా దస్సితత్తా "భవపచ్చయా జాతీ"తి ఇమినావ పకాసితన్తి న పున వుచ్చతి, న తతో పరం పవత్తియా అభావతో. ఏకకమ్మనిబ్బత్తస్స చ సన్తానస్స జరామరణం పరియోసానం. సతి కిలేసవట్టే కమ్మునా తతో పునబ్భవూపపత్తి, అసతి పన తస్మిం "ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సా"తి జరామరణపరియోసానావ దేసనా కతా. యస్మా పన న అమరణా జరా అత్థి సబ్బేసం ఉప్పత్తిమన్తానం పాకానన్తరభేదతో, న చాజరం మరణం అపాకభేదాభావా, తస్మా తదుభయమేకమఙ్గం కతం, న నామరూపం వియ ఉభయట్ఠానే ఏకఙ్గం ఉప్పత్తియా, సళాయతనం వియ వా ఆయతనభావేన కిచ్చసమతాయ.

యా పనాయం ఓసానం గతా పునబ్భవాభినిబ్బత్తి దీపితా, తాయ “విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప”న్తిఆది, కిలేసకమ్మాభావే తదభావతో “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తి ఏవమాది ఏవ వా అత్థతో పకాసితో హోతీతి వట్టత్తయస్స అనవట్ఠానేన పరిబ్భమనం దస్సితం హోతి. అథ వా జరాగహణేన పరిపక్కపరిపక్కతరాదిక్కమేన వత్తమానం నామరూపాది, సోకాది చ గయ్హతి, తథాస్స పరిపాకకాలవత్తినీ అవిజ్జా చ. యథాహ –

“స ఖో సో, భిక్ఖవే, కుమారో వుద్ధిమన్వాయ ఇన్ద్రియానం పరిపాకమన్వాయ పఞ్చహి కామగుణేహి సమప్పితో సమఙ్గీభూతో పరిచారేతి చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యేహి రూపేహి…పే॰… కాయవిఞ్ఞేయ్యేహి ఫోట్ఠబ్బేహి…పే॰… రజనీయేహి. సో చక్ఖునా రూపం దిస్వా పియరూపే రూపే సారజ్జతి, అప్పియరూపే రూపే బ్యాపజ్జతి, అనుపట్ఠితకాయసతి చ విహరతి పరిత్తచేతసో, తఞ్చ చేతోవిముత్తిం పఞ్ఞావిముత్తిం యథాభూతం నప్పజానాతి, యత్థస్స తే పాపకా అకుసలా ధమ్మా అపరిసేసా నిరుజ్ఝన్తీ”తిఆది (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౮).

ఏత్థ హి పరిపక్కిన్ద్రియస్స ఛసు ద్వారేసు సరాగాదిగ్గహణేన తదవినాభావితాయ విముత్తియా అప్పజాననే చ సోకాదీనం పచ్చయభూతా అవిజ్జా పకాసితా. అపిచ “పియప్పభవా సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా”తి వచనతో కామాసవభవాసవేహి, “తస్స ‘అహం రూపం, మమ రూప’న్తి పరియుట్ఠట్ఠాయినో…పే॰… రూపవిపరిణామఞ్ఞథాభావా ఉప్పజ్జన్తి సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా”తి (సం॰ ని॰ ౩.౧) వచనతో దిట్ఠాసవతో, “అస్సుతవా”తిఆదివచనతో అవిజ్జాసవతో సోకాదీనం పవత్తి దీపితాతి తేసం హేతుతాయ తగ్గహణేన గహితా ఆసవా. తేసం సయఞ్చ జరాసభావతాయ జరాగహణేన గయ్హన్తి, తతో చ “ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో”తి వచనతో ఆసవనిమిత్తాయ చ అవిజ్జాయ జరాగహణేన గహణం. తతో చ “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తి ఆవట్టతి భవచక్కం. అపిచ “సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ”న్తి వత్వా “భవపచ్చయా జాతీ”తి వదన్తేనపి భవచక్కస్స అనవట్ఠానతో పరిబ్భమనం దస్సితం. ఏత్థ హి విఞ్ఞాణేన అవిజ్జానివుతస్స పునబ్భవో దస్సితో, జాతియా తణ్హాయ సమ్పయుత్తస్స, ఉభయత్థ ఉభిన్నం అనువత్తమానత్తాతి అవిజ్జాతణ్హానిమిత్తం భవచక్కం అనవట్ఠానతో పరిబ్భమతీతి అయమత్థో దీపితోతి జరామరణన్తాపి దేసనా న తతో పరం పవత్తియా అభావం సూచేతి అతదత్థత్తా, న చ పచ్చయన్తరదస్సనత్థమేవ పున వచనన్తి సక్కా విఞ్ఞాతుం ఏకత్రేవ తదుభయదేసనాయ తస్స సిద్ధత్తా. తథా యం కమ్మం అవిజ్జాహేతుకం, తం తణ్హాహేతుకమ్పి. యం తణ్హాహేతుకం, తం అవిజ్జాహేతుకమ్పి వేదితబ్బం. కస్మా? ద్విన్నం భవమూలానం అఞ్ఞమఞ్ఞావిరహతో. యథా హి తణ్హాపచ్చయా కాముపాదానహేతుకం కమ్మభవసఙ్ఖారం వదన్తో న వినా భవతణ్హాయ అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయోతి దస్సేతి. తథా తమేవ అవిజ్జాపచ్చయం దేసేన్తో న అన్తరేన అవిజ్జాయ భవతణ్హా కమ్మభవస్స పచ్చయోతి. తతో చ పుబ్బే పవత్తా అవిజ్జాదిపచ్చయా సఙ్ఖారాదయో , తణ్హుపాదానాదిపచ్చయా భవాదయో చ, తథా తణ్హాహేతుఉపాదానపచ్చయా భవో, అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, భవపచ్చయా జాతి, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, జాతిపచ్చయా జరామరణం, విఞ్ఞాణాదిపచ్చయానామరూపాదీతి ఏవమేతేసం అఙ్గానం పుబ్బాపరసమ్బన్ధో దస్సితో హోతీతి వేదితబ్బం.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అవిజ్జాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౬. పితా కథీయతీతి అసుకో అసుకస్స పితాతి పితుభావేన కథీయతి. కథియమానో చ అసన్దేహత్థం అఞ్ఞేహి మిత్తదత్తేహి విసేసేత్వా కథీయతీతి తం దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**దీఘో...పే.... దత్తో**’’తి.

యాథావోతి అవిపరీతో. **కిచ్చజాతితో**తి పటిచ్ఛాదనకిచ్చతో, ఉప్పజ్జనట్ఠానతో చ.

గహణకారణవసేనాతి గహణస్స కారణభావవసేన. అఞ్ఞేసేతాదీనం నివత్తకానీతి పదం ఆనేత్వా సమ్బన్ధో.

ఛాదేన్తియాతి ఛాదనాకారేన పవత్తన్తియా. తథా పవత్తనహేతు **తంసమ్పయుత్తా** అవిజ్జాసమ్పయుత్తా **దుక్ఖారమ్మణా** హోన్తి.

తస్మాతి సభావతో అగమ్భీరత్తా తేసం దుద్దసభావకరణీ తదారమ్మణతా అవిజ్జా ఉప్పజ్జతి. **ఇతరేస**న్తి నిరోధమగ్గానం. సమానేపి పణీతఅసంకిలేసికాదిభావే సప్పచ్చయతో అప్పచ్చయస్స విసేసం దస్సేతుం ‘‘**మగ్గస్సా**’’తిఆది వుత్తం.

అవిజ్జాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్ఖారపదనిద్దేసవణ్ణనా

‘‘**సోధేతి అపుఞ్ఞఫలతో**’’తి ఇమినా పుఞ్ఞస్స విపాకదుక్ఖవివిత్తతం ఆహ, ‘‘**దుక్ఖతో**’’తి ఇమినా చేతోదుక్ఖవివిత్తతం, ‘‘**సంకిలేసతో**’’తి ఇమినా కిలేసదుక్ఖవివిత్తతం. ‘‘**అపుఞ్ఞఫలతో**’’తి వా ఇమినా పుఞ్ఞస్స ఆయతిం హితతం దస్సేతి. ‘‘**దుక్ఖసంకిలేసతో**’’తి ఇమినా పవత్తిహితతం పవత్తిసుఖతఞ్చ దస్సేతి. **తంనిప్ఫాదనేనా**తి హితసుఖనిబ్బత్తనేన. పుజ్జభవనిబ్బత్తకో **పుజ్జనిబ్బత్తకో**.

“ఏవమిదం పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీ”తిఆదీసు పుఞ్ఞఫలమ్పి పుఞ్ఞన్తి వుచ్చతీతి ఆహ ‘‘**పుఞ్ఞూపగన్తి భవసమ్పత్తుపగ**’’న్తి.

ఆదిభావనాతి “పథవీ పథవీ”తిఆదినా కసిణేసు పవత్తభావనా. **పథవీ పథవీ**తి వా ఏత్థ **ఇతి**-సద్దో ఆదిఅత్థో, పకారత్థో వా. తేన ఇతరకసిణానం గహణం. **ఆదిభావనా**తిఆదిభూతా భావనా. సా హి “పరికమ్మ”న్తి వుచ్చతి. **మణ్డలకరణం** కసిణమణ్డలకరణం.

దానవసేనాతి దేయ్యధమ్మపరిచ్చాగవసేన. **చిత్తచేతసికా ధమ్మా దానం** దియ్యతి ఏతేనాతి. **తత్థా**తి తేసు చిత్తచేతసికేసు. **దానం ఆరబ్భా**తి తేహి నిబ్బత్తియమానం పరిచ్చాగం ఉద్దిస్స. యథా వా సో నిప్పజ్జతి, తథా ఠపేత్వా. **అధికిచ్చా**తి తస్సేవ వేవచనం. యథా వా సమ్పయుత్తేహి నిబ్బత్తియమానా దానకిరియా నిప్ఫత్తివసేన అధికతం పాపుణాతి, తథా కత్వా. చేతనావసేనేవ హి దానాదికమ్మనిప్ఫత్తి. **ఇతరేసూ**తి “సీలం ఆరబ్భా”తిఆదీసు.

అసరిక్ఖకమ్పీతి అత్తనా అసదిసమ్పి కటత్తారూపన్తి సమ్బన్ధో. **వినాపి** చతుత్థజ్ఝానవిపాకేన. **రూపతణ్హాసఙ్ఖాతస్సా**తి “రూపతణ్హా”తి ఏత్థ వుత్తరూపతణ్హమాహ. **గుఞ్జ**న్తి గుఞ్జఫలపరిమాణం ధారణీయవత్థుం. తథా **తణ్డులం**.

‘‘**వచనవిసేసమత్తమేవా**’’తి అత్థవిసేసాభావో వుత్తోతి అత్థవిసేసాభావమాహ ‘‘**కాయద్వారే పవత్తి ఏవ హి ఆదానాదిపాపనా**’’తి. **పురిమేనా**తి “కాయద్వారే పవత్తా”తి ఇమినా. తఞ్హి పవత్తిమత్తకథనతో ద్వారూపలక్ఖణం హోతి.

పచ్ఛిమేనాతి “ఆదానా”దివచనేన.

కాయవచీసఙ్ఖారగ్గహణేతి ఉద్దేసం సన్ధాయాహ. **కాయవచీసఞ్చేతనాగహణేతి** నిద్దేసం. **విఞ్ఞాణస్సాతి** పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స. సహజాతస్స పన అనన్తరస్స చ పచ్చయో హోతియేవ. ‘‘**కుసలా విపాకధమ్మా చా**’’తి ఇదం సేక్ఖపుథుజ్జనసన్తానే అభిఞ్ఞాచేతనా ఇధాధిప్పేతా, న ఇతరాతి కత్వా వుత్తం. తేన యథావుత్తఅభిఞ్ఞాచేతనాపి పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స పచ్చయో సియా కుసలసభావత్తా, విపాకధమ్మత్తా వా తదఞ్ఞకుసలాకుసలచేతనా వియాతి దస్సేతి. తయిదం లోకుత్తరకుసలాయ అనేకన్తికం. న హి సా పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స పచ్చయో. అథ విపాకదాయినీతి వుచ్చేయ్య, ఏవమ్పి అహోసికమ్మేన అనేకన్తికం. న హి తస్సా విపాకుప్పాదనం అత్థీతి ఆహ ‘‘**న విపాకుప్పాదనేన కుసలతా విపాకధమ్మతా చా**’’తి. కేవలఞ్హి యా అఞ్ఞేసం విపాకధమ్మానం సబ్యాపారా సఉస్సాహా పవత్తి, తదాకారావస్సా అప్పహీనకిలేసే సన్తానే పవత్తీతి విపాకధమ్మతా, అనవజ్జట్ఠేన కుసలతా చ వుత్తా. ఏవమ్పి యది విపాకధమ్మా అభిఞ్ఞాచేతనా, కథం అవిపాకాతి? అసమ్భవతోతి తం అసమ్భవం దస్సేతుం ‘‘**సా పనా**’’తిఆది వుత్తం. అభిఞ్ఞాచేతనా హి యది విపాకం ఉప్పాదేయ్య, సభూమికం వా ఉప్పాదేయ్య అఞ్ఞభూమికం వా. తత్థ అఞ్ఞభూమికస్స తావ ఉప్పాదనం అయుత్తం పచ్చయాభావతో, తథా అదస్సనతో చ. తేనాహ ‘‘**న హీ**’’తిఆది. సభూమికం నవత్తబ్బారమ్మణం వా ఉప్పాదేయ్య పరిత్తాదిఆరమ్మణం వా, తేసు అత్తనో కమ్మసమానారమ్మణతాయ రూపావచరవిపాకస్స దస్సితత్తా, పరిత్తాదిఆరమ్మణత్తా చ అభిఞ్ఞాచేతనాయ నవత్తబ్బారమ్మణం న ఉప్పాదేయ్య. తథా ఏకన్తనవత్తబ్బారమ్మణత్తా రూపావచరవిపాకస్స పరిత్తాదిఆరమ్మణఞ్చ న ఉప్పాదేయ్యాతి అయమసమ్భవో. తేనాహ ‘‘**అత్తనా సదిసారమ్మణఞ్చా**’’తిఆది. తత్థ **తిట్ఠానికన్తి** పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన ఠానత్తయవన్తం. “పథవీకసిణం ఆపోకసిణ”న్తిఆదినా కుసలేన అభిన్నం కత్వా విపాకస్స ఆరమ్మణం దేసితన్తి ఆహ ‘‘**చిత్తుప్పాదకణ్డే...పే.... వుత్తత్తా**’’తి. “రూపావచరతికచతుక్కజ్ఝానాని కుసలతో చ విపాకతో చ కిరియతో చ చతుత్థస్స ఝానస్స విపాకో ఆకాసానఞ్చాయతనం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ఇమే ధమ్మా నవత్తబ్బా “పరిత్తారమ్మణా”తిపి ‘మహగ్గతారమ్మణా’తిపి ‘అప్పమాణారమ్మణా’తిపీ”తి వచనతో రూపావచరవిపాకో ఏకన్తనవత్తబ్బారమ్మణోతి ఆహ ‘‘**న చ రూపావచరవిపాకో పరిత్తాదిఆరమ్మణో అత్థీ**’’తి. స్వాయమసమ్భవో పరిత్తాదిఆరమ్మణాయ అభిఞ్ఞాచేతనాయ విపాకాభావం సాధేతి, న నవత్తబ్బారమ్మణాయ . నవత్తబ్బారమ్మణాపి హి సా అత్థీతి న బ్యాపీతి విపాకానుప్పాదనే తస్సా అఞ్ఞం కారణం దస్సేతుం ‘‘**కసిణేసు చా**’’తిఆదిమాహ. సమాధివిజమ్భనభూతా అభిఞ్ఞా సమాధిస్స ఆనిసంసమత్తన్తి ‘‘**సమాధిఫలసదిసా**’’తి వుత్తం. తస్స తస్స అధిట్ఠానవికుబ్బనదిబ్బసద్దసవనాదికస్స యదిచ్ఛితస్స కిచ్చస్స నిప్ఫాదనమత్తం పన అభిఞ్ఞాచేతనా, న కాలన్తరఫలా, దిట్ఠధమ్మవేదనీయం వియ నాపి విపాకఫలా, అథ ఖో యథావుత్తఆనిసంసఫలా దట్ఠబ్బా.

కేచి పన “సమానభూమికతో ఆసేవనలాభేన బలవన్తాని ఝానానీతి తాని విపాకం దేన్తి సమాపత్తిభావతో, అభిఞ్ఞా పన సతిపి ఝానభావే తదభావతో తస్మిం తస్మిం ఆరమ్మణే ఆగన్తుకావాతి దుబ్బలా, తస్మా విపాకం న దేతీ”తి వదన్తి. తం అకారణం పునప్పునం పరికమ్మవసేన అభిఞ్ఞాయపి వసీభావసబ్భావతో. యం పన వదన్తి “పాదకజ్ఝానే అత్తనా సమానసభావేహి జవనేహి లద్ధాసేవనే సమ్మదేవ వసీభావప్పత్తే పరిసుద్ధతాదిఅట్ఠఙ్గసమన్నాగమేన సాతిసయే జాతే అభిఞ్ఞా నిబ్బత్తన్తి, తాసఞ్చ చతుత్థజ్ఝానికత్తా చతుత్థజ్ఝానభూమికో ఏవ విపాకో నిబ్బత్తేయ్య, సో చ యథావుత్తగుణేన బలవతా పాదకజ్ఝానేనేవ కతోకాసేన

సిజ్ఝతీతి అనోకాసతాయ అభిఞ్ఞా న విపాకం దేతీ"తి. తమ్పి అకారణం అవిపాకభావతో తాసం. సతి హి విపాకదాయిభావే విపాకస్స అనోకాసచోదనా యుత్తా, అవిపాకతా చ తాసం వుత్తనయా ఏవ.

న హోతీతి విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో న హోతీతి. ఉద్ధచ్చచేతనాపి అభిఞ్ఞాచేతనాతో నిబ్బిసేసేన వుత్తాతి మఞ్ఞమానో "విపాకే"తి చ వచనం న విపాకారహతామత్తవాచకో, అథ ఖో విపాకసబ్భావవాచకోతి ఆహ "**విచారేతబ్బ**"న్తి. తథా చ వుత్తం "న హి 'విపాకే'తి వచనం విపాకధమ్మవచనం వియ విపాకారహతం వదతీ"తి. తత్థ యం విచారేతబ్బం, తం హేట్ఠా వుత్తమేవ. ఇదం పనేత్థ సన్నిట్ఠానం – యస్మా ఉద్ధచ్చచేతనా పవత్తివిపాకమేవ దేతి, న పటిసన్ధివిపాకం, తస్మా తస్సా పవత్తివిపాకస్స వసేన విభఙ్గే విపాకో ఉద్ధటో. ఉభయవిపాకదాయికాయ పన చేతనాయ నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయో వుచ్చతీతి తదభావతో పట్ఠానే తస్సా నో న వుత్తో. యం పన అట్ఠకథాయం "విఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావే అపనేతబ్బా"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౬ సఙ్ఖారపదనిద్దేస) వుత్తం, తం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణమేవ సన్ధాయ వుత్తం. "**ఏవం ఉద్ధచ్చచేతనాపి న హోతీ**"తి ఇదమ్పి విఞ్ఞాణస్స పచ్చయతాభావమత్తం గహేత్వా వుత్తం. ఏవఞ్హేత్థ అఞ్ఞమఞ్ఞం పాళియా అట్ఠకథాయ చ అవిరోధో దట్ఠబ్బో.

ఏత్థాతి ఉద్ధచ్చచేతనాయ విపాకదానే. **అమతగ్గపథే**తి ఏవంనామకే పకరణే. "పుథుజ్జనసన్తానే అకుసలా దస్సనేన పహాతబ్బా, సేక్ఖసన్తానే భావనాయ పహాతబ్బా"తి ఇమస్స అత్థస్స వుత్తత్తా "**పుథుజ్జనానం పనా**"తిఆది వుత్తం. "**న వుచ్చన్తీ**"తి ఇమినా పుథుజ్జనే పవత్తబహిద్ధాసంయోజనాదీనం భావనాయ పహాతబ్బపరియాయాభావం దస్సేతి. "**యది వుచ్చేయ్యు**"న్తిఆదినా తమేవత్థం యుత్తితో చ ఆగమతో చ విభావేతి. తత్థ **కేసఞ్చీ**తి సకభణ్డే ఛన్దరాగాదీనం. **కేచీ**తి సక్కాయదిట్ఠిఆదయో. **కదాచీ**తి అతీతాదికే కిస్మిఞ్చి కాలే. **చత్తత్తా**తిఆది పరియాయవచనం. **ఉపనిస్సాయా**తి ఉపనిస్సయపచ్చయే కత్వా.

ఇతరేసన్తి నదస్సనేనపహాతబ్బానం. న చ న హోన్తీతి సమ్బన్ధో. **ఏవఞ్చ కత్వా**తి యథావుత్తపాళియం ఉద్ధచ్చగ్గహణేన ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదో గహితో, న యత్థ కత్థచి ఉద్ధచ్చన్తి ఏవమత్థే సతి. **త**న్తి దిట్ఠిం. "అతీతాదిభావేన నవత్తబ్బత్తే"తి కస్మా వుత్తం, నను అనాగతా ఏవ పహాతబ్బాతి? న, ఉప్పజ్జనారహా నిప్పరియాయేన అనాగతా నామ, పహాతబ్బా పన న ఉప్పజ్జనారహాతి తేసం అతీతాదిభావేన నవత్తబ్బతా వుత్తా. **దస్సనం అపేక్ఖిత్వా**తి భావితం దస్సనమగ్గం ఉపనిధాయ. **సహాయవిరహా**తి దస్సనపహాతబ్బసఙ్ఖాతసహకారికారణాభావతో. **విపాకం న జనయన్తీ**తి సకలకిలేసపరిక్ఖయే వియ ఏకచ్చపరిక్ఖయేపి తన్నిమిత్తం తం ఏకచ్చం కమ్మం న విపచ్చతీతి అధిప్పాయో. **విపాకో విభఙ్గే వుత్తో**తి పటిసన్ధిపవత్తిభేదం దువిధమ్పి విపాకం సన్ధాయాహ.

అకుసలానన్తి యథావుత్తవిసేసానం పుథుజ్జనసన్తానే అకుసలానం. **అప్పహాతబ్బాన**న్తి అప్పహాతబ్బసభావానం కుసలాదీనం. **అప్పహాతబ్బవిరుద్ధసభావతా** సావజ్జతా. "**ఏవమ్పీ**"తిఆది దోసన్తరదస్సనం. తేన యదిపి తేసం అకుసలానం ఇమస్మిం తికే తతియపదసఙ్గహో న సియా, నవత్తబ్బతా పన ఆపజ్జతీతి దీపేతి. సబ్బేన సబ్బం ధమ్మవసేన అసఙ్గహితస్స తికదుకేసు నవత్తబ్బతాపత్తీతి ఆహ "**నాపజ్జతీ**"తి. ఇదాని తం నవత్తబ్బతానాపజ్జనం "చిత్తుప్పాదకణ్డే"తిఆదినా కారణతో, నిదస్సనతో చ విభావేతి. **యత్థా**తి యస్మిం తికే. **నియోగతో**తి నియమతో ఏకన్తతో. **తేస**న్తి పదత్తయసఙ్గహితధమ్మానం. **యథావుత్తపదేసు వియా**తి యథావుత్తేసు పఠమాదీసు తీసు పదేసు. యథా భిన్దితబ్బా చిత్తుప్పాదా, ఇతరే చ యథారహం

రాసిత్తయవసేన భిన్దిత్వా భజాపితా తంతంకోట్ఠాసతో కతా, ఏవం. **తత్థాపీతి** చతుత్థకోట్ఠాసేపి. **భజాపేతబ్బేతి** నవత్తబ్బభావం భజాపేతబ్బే. **తదభావాతి** తస్స చతుత్థకోట్ఠాసస్స అభావా. **తథాతి** నవత్తబ్బభావేన.

ఉప్పన్నత్తికే అతీతా, ఇధ యథావుత్తఅకుసలా న వుత్తా, అపేక్ఖితబ్బభావేనారహితాపి తంసభావానతివత్తనతో తథా వుచ్చన్తీతి నవత్తబ్బతాపత్తిదోసం పరిహరన్తో తస్స ఉదాహరణం తావ దస్సేతుం **''అథ వా యథా సప్పటిఘేహీ''**తిఆదిమాహ. తంసభావో చేత్థ సావజ్జతావిసిట్ఠో దస్సనపహాతబ్బభావాభావో. **''ఏవఞ్చ సతీ''**తిఆదినా ఇమస్మిం పక్ఖే లద్ధగుణం దస్సేతి. **భావనాయ పహాతబ్బానన్తి** పరియాయేన నిప్పరియాయేన చ భావనాయ పహాతబ్బానం, తత్థ పురిమానం అముఖ్యసభావత్తా, పచ్ఛిమానం అవిపాకత్తా నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయతా న వుత్తాతి అధిప్పాయో. యథా చ భావనాయ పహాతబ్బానం నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో నత్థి, ఏవం దస్సనేన పహాతబ్బానం వసేన తేసం పచ్చయలాభోపి నత్థీతి దస్సేన్తో **''న చ...పే.... వుత్తా''**తి వత్వా తత్థ కారణమాహ **''యే హి...పే.... పవత్తన్తీ''**తి. తత్థ **న తే దస్సనతో ఉద్ధం పవత్తన్తీతి** యే దస్సనేన పహాతబ్బపచ్చయా కిలేసా, తే దస్సనేన పహాతబ్బపక్ఖికా ఏవాతి తేసం భావనాయ పహాతబ్బపరియాయో ఏవ నత్థి, కథం తేసం వసేన దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం కేనచి పచ్చయేన పచ్చయోతి వుచ్చేయ్యాతి అత్థో. అథ వా యే పుథుజ్జనసన్తానే న దస్సనేన పహాతబ్బా, న తే పరమత్థతో భావనాయ పహాతబ్బా. యే పన తే సేక్ఖసన్తానే, న తేసం పచ్చయభూతా దస్సనేన పహాతబ్బా అత్థీతి ఏవమ్పి దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం కేనచి పచ్చయేన పచ్చయోతి న వుత్తాతి వేదితబ్బం. యది దస్సనేనపహాతబ్బపచ్చయా కిలేసా దస్సనపక్ఖికా, తప్పచ్చయం ఉద్ధచ్చసహగతం దస్సనేన పహాతబ్బం సియాతి కథం తస్స ఏకన్తభావనాయ పహాతబ్బతా వుత్తాతి చోదనం సన్ధాయాహ **''దస్సనేన పహాతబ్బపచ్చయస్సా''**తిఆది. **తస్మాతి** యస్మా సరాగవీతరాగసన్తానేసు సహాయవేకల్లేన కమ్మస్స విపాకావిపాకధమ్మతా వియ పుథుజ్జనసేక్ఖసన్తానేసు ఉద్ధచ్చసహగతస్స వుత్తనయేన సవిపాకావిపాకతా సిద్ధా, తస్మా. **తస్సాతి** ఉద్ధచ్చసహగతస్స. **తాదిసస్సేవాతి** ఉద్ధచ్చసహగతభావేన ఏకసభావస్స.

ఏత్థ చ యం "న భావనాయ పహాతబ్బమ్పి అత్థి ఉద్ధచ్చసహగత"న్తిఆది అమతగ్గపథే వుత్తం, తం అకారణం, కస్మా? తస్స ఏకన్తేన భావనాయ పహాతబ్బత్తా. యథాహ "కతమే ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బా? ఉద్ధచ్చసహగతో చిత్తుప్పాదో"తి (ధ. స. ౧౨౫౩). యది హి ఉద్ధచ్చసహగతం న భావనాయ పహాతబ్బమ్పి అభవిస్స, యథా అతీతారమ్మణత్తికే "నియోగా అనాగతారమ్మణా నత్థీ"తి వత్వా "కామావచరకుసలస్స విపాకతో దస చిత్తుప్పాదా"తిఆదినా పున విభజిత్వా వుత్తం, ఏవమిధాపి "కతమే ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బా? నియోగా భావనాయ పహాతబ్బా నత్థీ"తి వత్వా "ఉద్ధచ్చసహగతో చిత్తుప్పాదో సియా భావనాయ పహాతబ్బో, సియా న వత్తబ్బో 'దస్సనేన పహాతబ్బో'తిపి 'భావనాయ పహాతబ్బో'తిపీ"తిఆది వత్తబ్బం సియా, న చ తథా వుత్తం. యా చ తమత్థం పటిపాదేన్తేన "యది వుచ్చేయ్యు"న్తిఆదినా యుత్తి వుత్తా, సాపి అయుత్తి. కస్మా? దస్సనేన పహాతబ్బారమ్మణానం రాగదిట్ఠివిచికిచ్ఛుద్ధచ్చానం దస్సనేన పహాతబ్బభావస్సేవ ఇచ్ఛితత్తా.

యఞ్చ "ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతీ"తి ఉద్ధచ్చసహగతచిత్తుప్పాదో వుత్తోతి దస్సేతుం అధిపతిపచ్చయనిద్దేసే ఉద్ధచ్చస్స అనుద్ధరణం కారణభావేన వుత్తం, తమ్పి అకారణం అఞ్ఞథాపి సావసేసపాఠదస్సనతో. తథా హి "అతీతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స, అనాగతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి

(పట్ఠా॰ ౨.౧౮.౨) ఏతేసం విభఙ్గే చేతోపరియఞాణగ్గహణం కత్వా “పచ్చుప్పన్నో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్సా”తి ఇమస్స విభఙ్గే లబ్భమానమ్పి చేతోపరియఞాణగ్గహణం న కతం.

సహాయభావో చ దస్సనేన పహాతబ్బానం భావనాయ పహాతబ్బస్స విపాకదానం పతి విచారేతబ్బో. కిం అవిజ్జాది వియ దానాదీనం ఉప్పత్తియా ఏవ వికుప్పాదనసమత్థతాపాదనేన దస్సనేన పహాతబ్బా భావనాయ పహాతబ్బానం సహకారికారణం హోన్తి, ఉదాహు కిలేసో వియ కమ్మస్స పటిసన్ధిదానే సతీతి, కిఞ్చేత్థ – యది పురిమనయో, సోతాపన్నాదిసేక్ఖసన్తానే భావనాయ పహాతబ్బస్స కిరియభావో ఆపజ్జతి, సహాయవేకల్లేన అవిపాకసభావతాయ ఆపాదితత్తా ఖీణతణ్హావిజ్జామానే సన్తానే దానాది వియ. అథ దుతియో, భావనాయ పహాతబ్బాభిమతస్సాపి దస్సనేన పహాతబ్బభావో ఆపజ్జతి, పటిసన్ధిదానే సతి అపాయగమనీయసభావానతివత్తనతో. యం పనేత్థ వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా వుత్తమేవ, తస్మా పాళియా అట్ఠకథాయ చ అవిరుజ్ఝనవసేనేత్థ అత్థవినిచ్ఛయో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

సాతి ఉద్ధచ్చచేతనా. **విఞ్ఞాణపచ్చయభావే**తి సమ్ముణ్ణవిపాకవిఞ్ఞాణపచ్చయభావే. **కారణం దస్సేన్తో**తి అవికలఫలుప్పాదనాధికారే తదభావతో యదిపి ఉద్ధచ్చచేతనా విఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావే అపనేతబ్బా, అవిజ్జాయ పన పచ్చయుప్పన్నభావే గహేతబ్బాతి ఇమం కారణం దస్సేన్తో. **సబ్బాపీ**తి వీసతిపి. తేనాహ ‘‘**ఏకవీసతీతి వత్తబ్బ**’’న్తి. **తన్తి** యేన కారణేన సఙ్ఖారగ్గహణేన అభిఞ్ఞాచేతనాయ అగ్గహణం, తం కారణం. **ఇతరావచనస్సాపీ**తి ఉద్ధచ్చచేతనావచనస్సాపి. కిం పన తం? విఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావాభావో ఏవ. **భేదాభావా**తి కాయవచీసఙ్ఖారవసేన విభాగాభావతో. **సంయోగో**తి తికన్తరపదవసేన సంయోజనం, తథా సఙ్గహోతి అత్థో.

సుఖసఞ్ఞాయ గహణం అస్సాదనన్తి అధిప్పాయేనాహ ‘‘**సుఖసఞ్ఞాయ...పే.... దస్సేతీ**’’తి. ‘‘**సుఖసఞ్ఞాయా**’’తి చ ఇదం కరణత్థే కరణవచనం. విపల్లాసో హి దుక్ఖే సుఖసఞ్ఞా. యం పన అట్ఠకథాయం “అఞ్ఞాణేనా”తి వుత్తం, తం హేతుమ్హి కరణవచనం విపల్లాసస్సాదనానం అవిజ్జాయ హేతుభావదస్సనతో. “రథో సేతపరిక్ఖారో”తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౫.౪) పరివారత్థోపి పరిక్ఖారసద్దో హోతీతి వుత్తం ‘‘**తణ్హాయ పరివారే**’’తి. **తణ్హాపరివారే**తి చ తణ్హాయ కిచ్చసాధనేన సఙ్ఖారానం సహకారికారణభావం సన్ధాయ వుత్తం. పరిక్ఖారట్ఠో సఙ్ఖారట్ఠో వియ భూసనట్ఠో హోతీతి దస్సేన్తో ‘‘**సఙ్ఖతే అలఙ్కతే**’’తి ఆహ. **పరిక్ఖరోతి** యథా ఫలదానసమత్థా హోన్తి, తథా సఙ్ఖరోతి. **అమరణత్థా**తి అమతత్థా, నిబ్బానత్థాతి అత్థో. **దుక్కరకిరియా**తి పఞ్చాతపతప్పనాదిదుక్కరచరియా. దేవభావాయ తపో **దేవభావత్థం తపో**. మారేతీతి **మరో** హేతుఅత్థం అన్తోనీతం కత్వా. అమఙ్గలమ్పి మఙ్గలపరియాయేన వోహరన్తి మఙ్గలికాతి వుత్తం ‘‘**దిట్ఠే అదిట్ఠసద్దో వియా**’’తి యథా “అసివే సివా”తి.

పపాతం పతనదుక్ఖసదిసన్తి కత్వా వుత్తం ‘‘**జాతిఆదిపపాతదుక్ఖ**’’న్తి. ఇన్దదుద్ధబ్రహ్మాకూటసఞ్ఞితపబ్బతసిఖరప్పపాతో **మరుపపాతో**. తం పుఞ్ఞఫలం అత్థో పయోజనం ఏతస్సాతి **తదత్థో**.

పరిబ్బాజికాయ తరుణియా. **అసవనో** అసేరివిహారీ. కిలేసాసుచిపగ్ఘరణేన పణ్డితేహి **జిగుచ్ఛనీయం**. రాగాదిపరిళాహేన, కటుకవిపాకతాయ చ **దుక్ఖం**. **ఆరభతి** కరోతి. సభయస్సాపి పిసాచనగరస్స కామగుణసమిద్ధియా సుఖవిపల్లాసహేతుభావో వియాతి యోజనా. భిన్నజాతియేన అవోమిస్సతా **నిరన్తరతా**. జరాయ మరణేన చ అఞ్ఞథత్తం **విపరిణామో**.

“న తావాహం పాపిమ పరినిబ్బాయిస్సామీ”తి వచనతో “తాత ఏహి, తావ ఇదం రజ్జం పటిపజ్జాహీ”తిఆదీసు యదిపి పరిమాణనియమనకమపదపూరణమత్తాదీసుపి **తావ**-సద్దో దిస్సతి, ఇధ పన వక్ఖమానత్తాపేక్ఖో అధిప్పేతోతి వుత్తం ‘‘**తావాతి వత్తబ్బన్తరాపేక్ఖో నిపాతో**’’తి. **అవిజ్జాపచ్చయా పన…పే… దస్సేతీ**తి పుబ్బేనాపరం అట్ఠకథాయం అవిరుజ్ఝనమాహ.

రాగాదిఅస్సాదనకాలేసూతి రాగాదీనం అస్సాదనకాలేసు. “రాగదిట్ఠిసమ్పయుత్తాయా”తి ఏత్థ రాగసమ్పయుత్తాయ తావ అవిజ్జాయ యోజనా హోతు రాగస్స అస్సాదనభావతో, దిట్ఠిసమ్పయుత్తాయ పన కథన్తి ఆహ ‘‘**తదవిప్పయుత్తా చ దిట్ఠీ…పే… వేదితబ్బా**’’తి. **తంసమ్పయుత్తసఙ్ఖారస్సా**తి రాగాదిసమ్పయుత్తసఙ్ఖారస్స. **అవిజ్జారమ్మణాదిత**న్తి అవిజ్జాయ ఆరమ్మణాదితం. **ఆది**-సద్దేన ఆరమ్మణాధిపతిఆరమ్మణూపనిస్సయపకతూపనిస్సయే, అనన్తరాదికే చ పచ్చయే సఙ్గణ్హాతి. **అనవిజ్జారమ్మణస్సా**తి న అవిజ్జారమ్మణస్స అవిజ్జం అనారబ్భ పవత్తస్స. **ఆరమ్మణాధిపతిఅనన్తరాదిపచ్చయవచనేసూ**తి ఆరమ్మణాధిపతిఆరమ్మణూపనిస్సయపచ్చయవచనేసు అవుత్తస్స అనవిజ్జారమ్మణస్స, అనన్తరాదిపచ్చయవచనేసు అవుత్తస్స పరమజవనస్స, ద్వీసుపి వుత్తస్స అవిజ్జారమ్మణస్స దుతియాదిజవనస్సాతి యోజేతబ్బం. అనన్తరపచ్చయలాభినో అనన్తరాదినా, సహజాతస్స హేతుఆదినా, అసహజాతస్స ఉపనిస్సయాదినా సఙ్ఖారస్స అవిజ్జా పచ్చయో హోతీతి అయమత్థో ‘‘**యం కిఞ్చీ**’’తిఆదినా దస్సితోతి వేదితబ్బం. **సమతిక్కమభవపత్థనావసేనా**తి అవిజ్జాసమతిక్కమత్థాయ అరూపావచరజ్ఝానాని ఉప్పాదేన్తస్స, అవిజ్జాసమ్మూళ్హత్తా అరూపభవసమ్పత్తియో పత్థేత్వా తానేవ ఝానాని నిబ్బత్తేన్తస్సాతి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారే వుత్తేన నయేన, వుత్తనయానుసారేనాతి అత్థో.

ఏకకారణవాదో ఆపజ్జతి యథా పకతిఇస్సరపజాపతిపురిసకాలాదివాదా. ఏకస్మింయేవ లోకస్స కారణభూతే సతి తతో సకలాయ పవత్తియా అనవసేసతో, సబ్బదా చ పవత్తితబ్బం అపేక్ఖితబ్బస్స కారణన్తరస్స అభావతో. న చేతం అత్థి కమేనేవ పవత్తియా దస్సనతో. కారణన్తరాపేక్ఖతాయ పన ఏకకారణవాదో అపహతో సియా ఏకస్స చ అనేకసభావతాభావా. యత్తకా తతో నిబ్బత్తన్తి, సబ్బేహి తేహి సమానసభావేహేవ భవితబ్బం, న విసదిసేహి, ఇతరథా తస్స ఏకభావో ఏవ న సియాతి ఇమమత్థమాహ ‘‘**సబ్బస్స…పే… పత్తితో చా**’’తి. **పారిసేసేనా**తి ఏకతో ఏకం, ఏకతో అనేకం, అనేకతో ఏకన్తి ఇమేసు **తీసు పకారేసు అవిజ్జమానేసు** అనుపలబ్భమానేసు పారిసేసఞాయేన. అనేకతో అనేకన్తి ఏకస్మిం **చతుత్థే ఏవ చ** పకారే **విజ్జమానే**. యదిదం “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, ఫస్సపచ్చయా వేదనా”తిఆదినా ఏకహేతుఫలదీపనం, తం ఏత్థ దేసనావిలాసేన, వినేయ్యజ్ఝాసయవసేన వా ధమ్మానం పధానపాకటాసాధారణభావవిభావనత్థన్తి ఏకహేతుఫలదీపనం **న నుపపజ్జతి** ఉపపజ్జతియేవాతి దస్సేతి ‘‘**యస్మా**’’తిఆదినా.

యథాఫస్సన్తి సుఖవేదనీయాదిచక్ఖుసమ్ఫస్సాదితంతంఫస్సానురూపన్తి వుత్తం హోతీతి దస్సేన్తో ‘‘**సుఖవేదనీయ**’’న్తిఆదిం వత్వా ‘‘**వేదనావవత్థానతో**’’తి పదస్స అత్థం దస్సేతుం ‘‘**సమానేసూ**’’తిఆది వుత్తం. తత్థ **సమానేసూ**తి అవిసిట్ఠేసు. **ఫస్సవసేనా**తి సుఖవేదనీయాదిఫస్సవసేన. **విపరియాయాభావతో**తి బ్యత్తయాభావతో. న హి కదాచి సుఖవేదనీయం ఫస్సం పటిచ్చ దుక్ఖవేదనా, దుక్ఖాదివేదనీయం వా ఫస్సం పటిచ్చ సుఖవేదనా ఉప్పజ్జతి. **సుఖాదిచక్ఖుసమ్ఫస్సజాదీన**న్తి సుఖాదీనం, చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదీనఞ్చ వేదనానం. **ఓళారికసుఖుమాదీతి ఆది**-సద్దేన హీనపణీతాదిసఙ్గహో దట్ఠబ్బో. తత్థ యం ఉపాదాయ యా వేదనా “ఓళారికా, హీనా”తి వా వుచ్చతి, న తంయేవ ఉపాదాయ తస్సా కదాచిపి సుఖుమతా పణీతతా వా అత్థీతి వుత్తం ‘‘**ఓళారికసుఖుమాదిసఙ్కరాభావతో**’’తి. **యథావుత్తసమ్ఫస్సస్సా**తి సుఖవేదనీయాదిఫస్సస్స. సుఖవేదనీయఫస్సతోయేవ సుఖవేదనా, న ఇతరఫస్సతో.

సుఖవేదనీయఫస్సతో సుఖవేదనావ, న ఇతరవేదనా. తథా సేసేసుపీతి ఉభయపదనియమవసేన యథాఫస్సం వేదనావవత్థానం, యథావేదనం ఫస్సవవత్థానన్తి పదద్వయేన కారణన్తరాసమ్మిస్సతా ఫలస్స, ఫలన్తరాసమ్మిస్సతా చ కారణస్స దస్సితా పఠమపక్ఖే అసంకిణ్ణతావవత్థానన్తి కత్వా. దుతియపక్ఖే పన పచ్చయభేదభిన్నేన కారణవిసేసేన ఫలవిసేసో, ఫలవిసేసేన చ కారణవిసేసో నిచ్ఛీయతీతి అయమత్థో దస్సితో సన్నిట్ఠానం వవత్థానన్తి కత్వా. పురిమస్మిఞ్చ పక్ఖే ధమ్మానం అసఙ్కరతో వవత్థానం వుత్తం, దుతియస్మిఞ్చ యథావవత్థితభావజాననన్తి అయమేతేసం విసేసో. **ఉతుఆదయోతి ఆది**-సద్దేన చిత్తవిసమాచారా పిత్తవాతాదయోపి సఙ్గయ్హన్తి. ఏకస్మిం దోసే కుపితే ఇతరేపి ఖోభం గచ్ఛన్తి. సన్తేసుపి తేసు **సేమ్హపటికారేన రోగవూపసమతో** సేమ్హో పాకటోతి అత్థో.

"భవో"తి వుత్తానం సఙ్ఖారానం కారణస్స పకారణం, కారణమేవ వా తణ్హాతి ఆహ **"తణ్హాయ సఙ్ఖారకారణభావస్స వుత్తత్తా"**తి. **తస్సాపీతి** తణ్హాయపి. తణ్హా హి కామాసవో భవాసవో చ. కామాసవభవాసవా కాముపాదానం, దిట్ఠాసవో ఇతరుపాదానన్తి ఆహ **"చతురుపాదానభూతా కామభవదిట్ఠాసవా"**తి. తే చ "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి వచనతో ఉపాదానఞ్చ, "తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన"న్తి వచనతో తణ్హా చ సఙ్ఖారస్స కారణన్తి పాకటా. అనస్సాదనీయేసు అనేకాదీనవవోకిణ్ణేసు సఙ్ఖారేసు అస్సాదానుపస్సనా అవిజ్జాయ వినా న హోతీతి దస్సేన్తో ఆహ **"అస్సాదానుపస్సినో…పే.… దస్సితా హోతీ"**తి. **ఖీణాసవస్స సఙ్ఖారాభావతోతి** బ్యతిరేకేనపి అవిజ్జాయ సఙ్ఖారకారణభావం విభావేతి. ఏకన్తేన హి ఖీణాసవోవ విద్దసు. ఏతేన బాలానం ఏవ సమ్భవతో అవిజ్జాయ అసాధారణతా వుత్తాతి దస్సేతి. వత్థారమ్మణాదీని హి ఇతరేసమ్పి సాధారణాని. వత్థారమ్మణతణ్హుపాదానాదీని వియ అవిజ్జాపి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం సాధారణకారణన్తి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ **"పుఞ్ఞభవాదీ"**తిఆది. తత్థ **ఆది**-సద్దేన అపుఞ్ఞానేఞ్జభవా గహేతబ్బా. **పుఞ్ఞభవోతి** పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారహేతుకో ఉపపత్తిభవో. ఏస నయో సేసేసు. ఏత్థ చ కిచ్చకరణట్ఠానభేదేన కిచ్చవతీ అవిజ్జా భిన్దిత్వా దస్సితా. న హి యదవత్థా అవిజ్జా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారానం ఉపనిస్సయో, తదవత్థా ఏవ ఇతరేసం ఉపనిస్సయోతి సక్కా విఞ్ఞాతుం. ఏత్థ చ **భవాదీనవప్పటిచ్ఛాదనన్తి** అత్థతో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం తంతంభవసఙ్ఖాతదుక్ఖహేతుసభావానభిసమయనిమిత్తతా.

ఠానన్తి ధరమానతా అధిప్పేతాతి వుత్తం **"ఠానవిరుద్ధోతి అత్థితావిరుద్ధో"**తి. ఠానావిరుద్ధా చక్ఖురూపాదయో. "పురిమచిత్తఞ్హీ"తిఆదినా ఠానవిరుద్ధో చ ఉదాహటోతి ఆహ **"న ఇదం ఏకన్తికం సియా"**తి. "చక్ఖురూపాదయో"తిఆదినా హి పరతో ఠానావిరుద్ధా ఉదాహరీయన్తీతి. పురిమసిప్పాదిసిక్ఖా హి పచ్ఛా పవత్తమానసిప్పాదికిరియానం సమోధానాసమ్భవా ఠానవిరోధోతి యథావుత్తమత్థం సమత్థేతుం **"న చ సిప్పాదీన"**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ **తన్తి** పటిసన్ధిఆదిఠానం. **ఇధాతి** ఠానసభావకిచ్చాదిగ్గహణే. **ఆది**-సద్దేన ఆరమ్మణభూమిసన్తానాదివిరుద్ధా గహేతబ్బా, తే చ అనులోమతో గోత్రభుస్స, గోత్రభుతో మగ్గస్స లిఙ్గపరివత్తనాదివసేన చ పవత్తియం వేదితబ్బా. నమనరుప్పనవిరోధా సభావవిరుద్ధో పచ్చయోతి యోజనా. తత్థ **నమనరుప్పనన్తి** అరూపరూపభావమేవ దస్సేతి. కమ్మం చేతనాసభావం, రూపం రుప్పనసభావన్తి సభావవిరుద్ధం. **మధురమ్బిలరసాదీతి** ఖీరం మధురరసం పిత్తుపసమనం మధురవిపాకసభావం, దధి అమ్బిలరసం పిత్తబ్రూహనం కటుకవిపాకసభావన్తి అతో సభావవిరోధా.

దధిఆదీనీతి దధిపలాలాని. **భూతిణకస్సాతి** భూతిణకనామకస్స ఓసధివిసేసస్స. **అవీ** నామ ఏళకా, తా పన యేభుయ్యేన రత్తలోమకా హోన్తీతి వుత్తం **"రత్తా ఏళకా"**తి. విపాకానమ్పి పచ్చయభావతో, అవిపాకానమ్పి పచ్చయుప్పన్నభావతో న విపాకధమ్మవిపాకాపేక్ఖా పచ్చయపచ్చయుప్పన్నతాతి వుత్తం **"విపాకాయేవ తే చ నా"**తి.

తేనాహ ''**తస్మా**''తిఆది. **తదవిపాకానన్తి** తస్సా అవిజ్జాయ అవిపాకభూతానం. **న న యుజ్జతి** యుజ్జతి ఏవ పచ్చయుప్పన్నతామత్తస్స అధిప్పేతత్తా. **తదవిరుద్ధానన్తి** తాయ అవిజ్జాయ అవిరుద్ధానం.

పుబ్బాపరియవవత్థానన్తి కాయపవత్తిగతిజాతిఆదీనం యథారహం పుబ్బాపరభావేన పవత్తి, సా పన కేనచి అకటా అకటవిధా పటినియతసభావాతి దస్సేతుం నియతివాదినా వుత్తనిదస్సనం ఆహరన్తో ''**అచ్ఛేజ్జసుత్తావుతాభేజ్జమణీనం వియా**''తి ఆహ. దుతియవికప్పే **సఙ్గతీతి** అధిచ్చసముప్పాదో యాదిచ్ఛికతా, యం సన్ధాయ "యదిచ్ఛాయ పవత్తనం నివత్తనం యదిచ్ఛాయా"తిఆది వుచ్చతి. **భావోతి** ధమ్మానం సభావసిద్ధితా, యం సన్ధాయ వదన్తి "కణ్టకస్స కోటితిఖిణభావం, కపిట్ఠఫలస్స వట్టభావం, మిగపక్ఖీనం వా విచిత్తవణ్ణసణ్ఠానాదితం కో అభిసఙ్ఖరోతి, కేవలం సభావసిద్ధోవాయం విసేసో"తి. తేనాహ "సబ్బే సత్తా, సబ్బే పాణా , సబ్బే భూతా, సబ్బే జీవా అవసా అబలా అవీరియా నియతిసఙ్గతిభావపరిణతా"తి (దీ. ని. ౧.౧౬౮). **ఏతేహి వికప్పనేహీతి** చుతిఆదీసు సమ్మూళ్హతాయ "సత్తో మరతీ"తిఆదివికప్పనేహి కారణభూతేహి. **అకుసలం చిత్తం కత్వాతి** అయోనిసోమనసికారపరిబ్రూహనేన చిత్తం అకుసలం కత్వా.

సుత్తాదిధమ్మన్తి సుత్తగేయ్యాదిపరియత్తిధమ్మం. పరియత్తిధమ్మఞ్హి సమ్మదేవ జానన్తో పటిపత్తిధమ్మం పరిపూరేత్వా పటివేధధమ్మే పతిట్ఠహతి. **తన్తి** తం జాననం, నిబ్బానాభిసమయోతి అత్థో.

సఙ్ఖారపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

విఞ్ఞాణపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౭. యథావుత్తసఙ్ఖారపచ్చయాతి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదివుత్తప్పకారసఙ్ఖారపచ్చయా. విఞ్ఞాణాదయో వేదనాపరియోసానా ఏతరహి విపాకవట్టభూతా ఇధాధిప్పేతాతి ఆహ ''**తంకమ్మనిబ్బత్తమేవ విఞ్ఞాణం భవితుం అరహతీ**''తి. అయఞ్చ అత్థవణ్ణనా ధాతుకథాపాళియా న సమేతీతి దస్సేన్తో ''**ధాతుకథాయం పనా**''తిఆదిమాహ. తత్థ ధాతుకథాయం వచనతో సబ్బవిఞ్ఞాణఫస్సవేదనాపరిగ్గహో కతో ధాతుకథాయన్తి యోజనా. **సప్పదేసాతి** సావసేసా, విపాకా ఏవాతి అధిప్పాయో. విఞ్ఞాణాదీసు హి విపాకేసుయేవ అధిప్పేతేసు యథా –

> ''విపాకేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా విప్పయుత్తా, తే ధమ్మా అసఙ్ఖతం ఖన్ధతో ఠపేత్వా పఞ్చహి ఖన్ధేహి ద్వాదసహాయతనేహి తేరసహి ధాతూహి సఙ్గహితా. కతిహి అసఙ్గహితా? న కేహిచి ఖన్ధేహి న కేహిచి ఆయతనేహి పఞ్చహి ధాతూహి అసఙ్గహితా"తి (ధాతు. ౪౭౭) –

విపాకవిప్పయుత్తానం సఙ్గహాసఙ్గహా విస్సజ్జితా, ఏవమిధాపి విస్సజ్జితబ్బం సియా. తేనాహ ''**విపాకా ధమ్మాతి ఇమస్స వియ విస్సజ్జనం సియా**''తి. **తస్మాతి** యస్మా విప్పయుత్తేన సఙ్గహితాసఙ్గహితపదనిద్దేసే నిప్పదేసావ విఞ్ఞాణఫస్సవేదనా గహితా, తస్మా. **తత్థాతి** ధాతుకథాయం. **అభిధమ్మభాజనీయవసేనాతి** ఇమస్మిం పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే అభిధమ్మభాజనీయవసేన. తేనాహ ''**అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా చా**''తిఆది. తేన యథావుత్తఅత్థవణ్ణనా సుత్తన్తభాజనీయవసేన వుత్తాతి యథాదస్సితం విరోధం పరిహరతి. యది అభిధమ్మభాజనీయవసేన ధాతుకథాపాళి పవత్తా, అథ కస్మా "కామభవో పఞ్చహి ఖన్ధేహి ఏకాదసహాయతనేహి సత్తరసహి ధాతూహి సఙ్గహితో. రూపభవో పఞ్చహి

ఖన్ధేహి పఞ్చహాయతనేహి అట్ఠహి ధాతూహి సఙ్గహితో”తిఆదినా (ధాతు. ౬౭-౬౮) ఉపాదిన్నక్ఖన్ధవసేన భవో విస్సజ్జితోతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ **‘‘భవో పన…పే.… న అభిధమ్మభాజనీయవసేన గహితో’’**తి. **ఏవఞ్చ కత్వా**తి అభిధమ్మభాజనీయవసేన అగ్గహితత్తా ఏవ. **తత్థా**తి ధాతుకథాయం. **విపాకఞ్హేత**న్తి **హి**-సద్దో హేతుఅత్థో. యస్మా యథావుత్తబాత్తింసవిధవిఞ్ఞాణం విపాకం, తస్మా తం సఙ్ఖారపచ్చయన్తి ఇమమత్థం దస్సేన్తో **‘‘విఞ్ఞాణస్స విపాకత్తా’’**తిఆదిమాహ.

‘‘సోమనస్ససహగతానేవ సన్ధాయ వుత్త’’న్తి ఇదం విచారేతబ్బం ఉపేక్ఖాసహగతకుసలాకుసలజవనానన్తరమ్పి సోమనస్ససహగతతదారమ్మణస్స ఇచ్ఛితత్తా. తథా హి **అట్ఠకథాయం** “చతున్నం పన దుహేతుకకుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరజవనస్స పరియోసానే అహేతుకచిత్తం తదారమ్మణభావేన పతిట్ఠాతీ”తి (ధ. స. అట్ఠ. ౪౯౮ విపాకుద్ధారకథా) వత్వా “ఇట్ఠారమ్మణే పన సన్తీరణమ్పి తదారమ్మణమ్పి సోమనస్ససహగతమేవా”తి వుత్తం. కుసలాకుసలఞ్హి అభిఇట్ఠమ్పి ఆరమ్మణం తథాభిసఙ్ఖరణేన కదాచి న మజ్ఝత్తం కత్వా న పవత్తతి, విపాకం పన యథాసభావతోవ ఆరమ్మణరసం అనుభవతి. తేనాహ “న సక్కా విపాకం వఞ్చేతు”న్తి. కిరియజవనానం పన విసయాభిసఙ్ఖరణస్స బలవభావతో తదనన్తరానం తదారమ్మణానం యథావిసయం వేదనావసేన తదనుగుణతా ఇచ్ఛితా. యే పన కిరియజవనానన్తరం తదారమ్మణం న ఇచ్ఛన్తి, తేసం వత్తబ్బమేవ నత్థి. యం పన “జవనేన తదారమ్మణం నియమేతబ్బ”న్తి వుత్తం, తం కుసలం సన్ధాయ వుత్తన్తి చ వుత్తం. తస్మా యథావుత్తో విచారేతబ్బో. తిహేతుకజవనావసానే చ దుహేతుకజవనావసానే చాతి సముచ్చయత్థో **చ**-సద్దో. కేచి పన విభాగం అకత్వా “కుసలజవనావసానేపి అహేతుకతదారమ్మణం హోతీతి ‘యేభుయ్యేనా’తి వుత్త”న్తి వదన్తి. లోభచిత్తస్స వా సత్తానం బహులం ఉప్పజ్జనతో **‘‘యేభుయ్యేనా’’**తి వుత్తం. “సకిం వా”తి వచనసిలిట్ఠతావసేన వుత్తం యథా “అట్ఠ వా దస వా”తి దస్సేతుం **‘‘దిరత్తతిరత్తాదీసు వియ వేదితబ్బ’’**న్తి ఆహ. **వా-సద్దస్స అభావా**తి సుయ్యమానస్స **వా**-సద్దస్స అభావేన వుత్తం. అత్థతో పన తత్థాపి **వా**-సద్దో లబ్భతేవ. తిరత్తం పన వాసాదికే లబ్భమానే దిరత్తే వత్తబ్బమేవ నత్థీతి దిరత్తగ్గహణం విసుం న యోజేతీతి అధిప్పాయేన **‘‘వచనసిలిట్ఠతామత్తేనా’’**తి వుత్తం. కేవలం “తిరత్త”న్తి వుత్తే అఞ్ఞత్థ వాసాదినా అన్తరితమ్పి తిరత్తం గణ్హేయ్య, దిరత్తవిసిట్ఠం పన తిరత్తం వుచ్చమానం తేన అనన్తరితమేవ తిరత్తం దీపేతీతి ఆహ **‘‘నిరన్తరతిరత్తదస్సనత్థం వా’’**తి. **బలవరూపాదికే ఆరమ్మణే**తి అతిమహతి రూపాదిఆరమ్మణే. **‘‘అధిప్పాయో’’**తి ఏతేన ఏకచిత్తక్ఖణాయుకేపి విసయే కదాచి తదారమ్మణం ఉప్పజ్జేయ్యాతి **‘‘సకిం ఏవా’’**తిఆదినా వుత్తమత్థం ఉల్లిఙ్గేతి. “సబ్బద్వారేసు తదారమ్మణే ద్వే ఏవ చిత్తవారా ఆగతా”తి వుత్తత్తా అయమ్పి అత్థో విచారేత్వా గహేతబ్బో. **అనురూపాయ పటిసన్ధియా**తి అత్తనో అత్తనో అనుచ్ఛవికేన పటిసన్ధానకిచ్చేన.

“కతి పటిసన్ధియో, కతి పటిసన్ధిచిత్తానీ”తిఆదినా పటిసన్ధివిచారో పరతో విత్థారతో కథీయతీతి ఆహ **‘‘పటిసన్ధికథా మహావిసయాతి కత్వా పవత్తిమేవ తావ దస్సేన్తో’’**తి. **అహేతుకద్వయాదీన**న్తి **ఆది**-సద్దేన మహావిపాకమహగ్గతవిపాకే సఙ్గణ్హాతి. **ద్వారనియమానియమావచన**న్తి ద్వారస్స నియతానియతావచనం, నియతద్వారం అనియతద్వారన్తి వా అవచనన్తి అత్థో. **అనుప్పత్తితో**తి న ఉప్పజ్జనతో. యదిపి “అనురూపాయ పటిసన్ధియా”తి పటిసన్ధిపి హేట్ఠా గహితా, “పవత్తియం పనా”తి అధికతత్తా పన పవత్తియేవ పచ్చామట్ఠా. పచ్చయుప్పన్నభావేన పరముద్దిట్ఠాని సబ్బానిపి లోకియవిపాకచిత్తాని అన్వాదేసం అరహన్తీతి ఆహ **‘‘తత్రస్సాతి పవత్తియం బాత్తింసవిధస్సా’’**తి.

యథా కామావచరపటిసన్ధివిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతస్స బీజస్స అభావేపి రూపభవే చక్ఖుసోతిన్ద్రియపవత్తిఆనుభావతో చక్ఖుసోతవిఞ్ఞాణానం సమ్భవో, ఏవం తేనేవ కారణేన సమ్పటిచ్ఛనాదీనమ్పి తత్థ సమ్భవోతి దస్సేన్తో **''ఇన్ద్రియపవత్తిఆనుభావతో ఏవా''**తిఆదిమాహ. తత్థ **చక్ఖుసోతద్వారభేదేనాతి** చక్ఖుసోతద్వారవిసేసేన భవితబ్బన్తి సమ్బన్ధో. **తస్సాతి** చక్ఖుసోతద్వారస్స. ద్వారవన్తాపేక్ఖో ద్వారభావోతి ఆహ **''విఞ్ఞాణవీథిభేదాయత్తత్తా''**తి. **తస్మిఞ్చ సతీతి** తస్మిం ద్వారభేదే వీథిభేదే చ సతి. **భావోతి** ఉప్పత్తి. **జనకం అనుబన్ధతి నామాతి** తంసదిసే తబ్బోహారం కత్వా వుత్తం.

ఇదం పన వత్వాతి రూపారూపావచరధమ్మే ఆరబ్భ తదారమ్మణానుప్పత్తిం వత్వా. **భావనాయాతి** అకుసలభావనాయ సంకిలేసవడ్ఢనేన, సంకిలిట్ఠసమాధానేనాతి అత్థో. తథా హి లోభదోససహగతచిత్తుప్పాదేపి సమాధి "అవట్ఠితి అవిసాహారో అవిక్ఖేపో అవిసాహటమానసతా"తిఆదినా (ధ. స. ౧౧) నిద్దిట్ఠో. **అవత్థుభావదస్సనత్థన్తి** అట్ఠానభావదస్సనత్థం, అనారమ్మణభావదస్సనత్థన్తి అత్థో.

"కేన కత్థా"తి పదస్స **''కేన చిత్తేన కస్మిం భవే''**తి సఙ్ఖేపేన వుత్తమత్థం విత్థారతో దస్సేతుం **''ఏకూనవీసతీ''**తిఆది వుత్తం. తత్థ **తేన తేన చిత్తేనాతి** తేన తేన అహేతుకద్వయాదిచిత్తేన సద్ధిం పవత్తమానా పటిసన్ధిక్ఖణే రూపారూపధమ్మా ఏకూనవీసతి పటిసన్ధియోతి యోజనా. **తేన తేన చిత్తేన** సహజాతాదిపచ్చయతాయ హేతుభూతేన, కరణభూతేన వా. **తత్థ తత్థ** భవే.

అనుస్సరణత్థో బ్యాపారో **అనుస్సరణబ్యాపారో. కేచీతి ధమ్మసిరిత్థేరం** సన్ధాయ వదతి. **తీసు జవనవారేసు...పే.... భవితబ్బన్తి** కమ్మాదిఉపట్ఠానస్స పరతో తీహి జవనవారేహి పవత్తితబ్బన్తి అత్థో. తేనాహ **''అనేక...పే.... అభిప్పలమ్బనఞ్చ హోతీ''**తి. **తస్మాతి** యస్మా ఏకజవనవారస్సేవ కమ్మాదిఉపట్ఠానేన మరణం న సమ్భవతి, తస్మా. **ఫోట్ఠబ్బస్సాతి** పహారఫోట్ఠబ్బస్స . భవఙ్గచిత్తే వత్తమానే, అన్తరన్తరా పఞ్చద్వారవీథియా వా వత్తమానాయ ఫోట్ఠబ్బసమాయోగే పఠమం కాయద్వారావజ్జనుప్పత్తి యుత్తా, తథాపి కిస్మిఞ్చి చిన్తియమానే తమేవారబ్భ ఏకస్మిం జవనవారే పవత్తే పచ్ఛా కాయద్వారావజ్జనుప్పత్తి సియా చిత్తస్స లహుపరివత్తిభావతోతి కేచివాదస్స అధిప్పాయో. యథా నిద్దాయన్తస్స ఫోట్ఠబ్బసమాయోగేన పబుజ్ఝనకాలే మనోద్వారావజ్జనమేవ ఆవట్టేతి, న కాయద్వారావజ్జనం. "పఞ్చహి విఞ్ఞాణేహి న పటిబుజ్ఝతీ"తి (విభ. ౭౫౧) హి వుత్తం. ఏవంసమ్పదం వా ఏతం దట్ఠబ్బం. **లహుకపచ్చుపట్ఠానన్తి** లహుఉపట్ఠానం. **మనోద్వారస్స విసయో** కమ్మాదికో. **లహుకతాతి** లహుపట్ఠానతా. **రూపానన్తి** చక్ఖాదిరూపధమ్మానం. **విసయభావేపీతి** రూపాయతనాదివిసయసబ్భావేపి. **యేసం విసయో అత్థీతి** యేసం నిప్పరియాయేన విసయో అత్థి. **తందస్సనత్థమేవాతి** తేసం సారమ్మణానంయేవ దస్సనత్థం. **తేనాతి** తస్మా.

''భూమిచిత్తుప్పాదాదివసేనా''తి ఇదం కమ్మం సన్ధాయ వుత్తం, కమ్మనిమిత్తస్సపి వసేన లబ్భతేవ తస్స ఛళారమ్మణభావతో. గతినిమిత్తస్స పన పభేదో నీలాదికోయేవ.

అనుపచ్ఛిన్నేసు మగ్గేన అప్పహీనేసు. **తఞ్చ** కమ్మాదిం. **భవన్తరనిన్నాదితా** చిత్తసన్తానస్స భవపత్థనాయ తథాభిసఙ్ఖతత్తా. యస్మిఞ్హి చిత్తసన్తానే పుఞ్ఞాదిచేతనాయ వియ భవపత్థనాయ పరిభావనా అనుపచ్ఛిన్నా, తత్థేవ భవన్తరపరియాపన్నచిత్తుప్పత్తి. తం పన చిత్తం తథా ఉప్పజ్జమానం తాయ వినామితం వియ హోతీతి వుత్తం

‘‘**అనుపచ్ఛిన్నకిలేసబలవినామిత**’’న్తి. **సబ్బత్థా**తి సుగతిదుగ్గతీసు. **ఇతరాయా**తి సుగతిపటిసన్ధినిన్నాయ చుతియా. ‘‘**నిచ్ఛినన్తీ**’’తి వుత్తస్స నిచ్ఛయస్స నిబన్ధనం ఆగమం దస్సేన్తో ‘‘**నిమిత్తస్సాదగధితం వా**’’తిఆదిమాహ.

అకుసలే హి దుగ్గతూపనిస్సయే నియమితే కుసలం సుగతూపనిస్సయోతి నియమితమేవ హోతీతి.

అనిట్ఠం ఆరమ్మణం ఆహ యతో దుగ్గతిపటిసన్ధి దస్సీయతీతి అధిప్పాయో. యది ఏవం ‘‘రాగాదిహేతుభూత’’న్తి కస్మా వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**తమ్పి హి…పే.… హోతీ**’’తి. **తమ్పీ**తి అనిట్ఠారమ్మణమ్పి. యస్మా పన హీనం ఆరమ్మణన్తి ఆరమ్మణభూతకమ్మనిమిత్తం అధిప్పేతం, తస్మా ‘‘**అకుసలవిపాకజనకకమ్మసహజాతానం వా**’’తిఆది వుత్తం. కమ్మనిమిత్తభూతఞ్హి ఆరమ్మణం యం విపాకస్స జనకం కమ్మం, తేన సహజాతానం, తస్స కమ్మస్స సదిసాసన్నజవనసహజాతానఞ్చ రాగాదీనం ఆరమ్మణపచ్చయసఙ్ఖాతో హేతు హోతి, సో ఏవ చస్స హీనభావోతి దస్సేతుం ‘‘**తఞ్హీ**’’తిఆది వుత్తం. **కమ్మవసేన అనిట్ఠ**న్తి హీనస్స అకుసలకమ్మస్స ఆరమ్మణతో ఆరమ్మణతావసేన హీనన్తి కత్వా అనిట్ఠం, సభావేన ఇట్ఠమ్పీతి అధిప్పాయో. ‘‘**అఞ్ఞథా చా**’’తిఆదినా కమ్మనిమిత్తారమ్మణస్స అకుసలవిపాకస్స న సమ్భవోతి దస్సేతి. **ఆసన్నకతకమ్మారమ్మణసన్తతియ**న్తి ఆసన్నకతస్స కమ్మస్స ఆరమ్మణసన్తానే. **తంసదిస**న్తి యథావుత్తకమ్మారమ్మణసదిసం. **పటిసన్ధిఆరమ్మణూపట్ఠాపక**న్తి పటిసన్ధియా ఆరమ్మణస్స ఉపట్ఠాపకం. చుతిఆసన్నజవనానం పటిసన్ధిజనకత్తే అయమత్థో లబ్భేయ్యాతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ ‘‘**న చ పటిసన్ధియా**’’తిఆది. **తంసమానవీథియ**న్తి తాయ పటిసన్ధియా ఏకవీథియం. **న అస్సాదితానీ**తి అస్సాదనభూతాయ తణ్హాయ న ఆమట్ఠాని.

సమత్తాతి పరిపుణ్ణా, పరియత్తా వా. ‘‘మరణకాలే…పే.… సమాదిన్నా’’తి వచనతో యథావుత్తచుతిఆసన్నజవనానం పటిసన్ధిదానం సిద్ధన్తి చోదనం సన్ధాయాహ ‘‘**న చ దుబ్బలేహీ**’’తిఆది. ‘‘**వక్ఖతి చా**’’తిఆదినా వుత్తమేవత్థం ఉపచయేన పాకటతరం కరోతి. ఞాణవత్థువిభఙ్గవణ్ణనాయఞ్హి ‘‘పఞ్చహి విఞ్ఞాణేహి న కఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతీ’’తి పదానం అత్థం వివరన్తో వక్ఖతి ‘‘**సబ్బమ్పి…పే.… పటిక్ఖిత్తానీ**’’తి. తత్థ **పటివిజాననాదీతి ఆది**-సద్దేన ఇరియాపథకప్పనకాయవచీకమ్ముపట్ఠాపనకుసలాకుసలధమ్మసమాదానసమాపజ్జనవుట్ఠానాని సఙ్గణ్హాతి. ఉపపజ్జనసుపినదస్సనాదీనం మనోద్వారికచిత్తేనేవ పవత్తి పాకటాతి తాని బహి కరోన్తో ‘‘**చవనపరియోసానం కిచ్చ**’’న్తి ఆహ. **సహజవనకానీ**తి జవనసహితాని, పఞ్చద్వారికజవనేహి సద్ధిన్తి అత్థో.

తత్థాతి ‘‘పఞ్చహి విఞ్ఞాణేహి న కఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతీ’’తి పాళివణ్ణనాయం. **న కఞ్చి ధమ్మం పటివిజానాతీ**తి ఏత్థ న సబ్బే రూపాదిధమ్మా ధమ్మగ్గహణేన గహితాతి యథాధిప్పేతధమ్మదస్సనత్థం ‘‘మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా’’తి (ధ. ప. ౧-౨) ఏవం వుత్తం ఏకమ్పి కుసలం వా అకుసలం వా న పటివిజానాతీ’’తి అట్ఠకథాయం వుత్తన్తి దస్సేత్వా తస్స అత్థం వివరన్తో ‘‘**యేస**’’న్తిఆదిమాహ. తస్సత్థో – **యేసం** కుసలాకుసలధమ్మానం **పటివిభావనప్పవత్తియా** సిద్ధా విపాకధమ్మతా యోనిసోమనసికారఅయోనిసోమనసికారసముట్ఠానా, యాయ **సుఖం వా దుక్ఖం వా** తంసన్తానే **అన్వేతి** అనుగచ్ఛతి, పఞ్చవిఞ్ఞాణానం **సా** విపాకధమ్మతా **పటిక్ఖిత్తా** పటిసేధితాతి. **తాదిసమేవా**తి కుసలాకుసలధమ్మపటివిజాననసదిసమేవ. యది పఞ్చద్వారే యథావుత్తకిచ్చస్స కరణే సహజవనకాని వీథిచిత్తాని పటిక్ఖిత్తాని, కథం తత్థ చవనుపపజ్జనాని సమ్భవన్తీతి చోదనం సన్ధాయాహ ‘‘**తదారమ్మణానన్తరం పనా**’’తిఆది. నిప్పరియాయేన మనోద్వారికభావో

మనోద్వారావజ్జనుప్పత్తిపుబ్బకోతి తదభావేనాహ ''**ఇమినా అధిప్పాయేనా**''తి. అవసేసేకచిత్తక్ఖణాయుకే రూపాదిమ్హీతి యోజనా.

ఉపచారో వియ దట్ఠబ్బా సమానారమ్మణత్తా, ఉపపత్తినిమిత్తత్తా చ. **కేచీతి ధమ్మసిరిత్థేరం** సన్ధాయ వదతి. **మహగ్గతావసానం వదన్తీ**తి యథాపచ్చయం మహగ్గతసమాపత్తిం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠితస్స సా వీథి ఉప్పజ్జతి, తతో చుతిచిత్తం హోతీతి వదన్తి. **అతీతారమ్మణా ఏకాదసవిధాతి** నవ కామావచరసుగతిచుతియో, ద్వే విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనఆరుప్పచుతియోతి ఏవం అతీతారమ్మణా ఏకాదసవిధా సుగతిచుతియో. పఞ్చ రూపావచరా, వుత్తావసేసా ద్వే అరూపావచరాతి **నవత్తబ్బారమ్మణా సత్తవిధా** చుతియో. దుగ్గతిచుతి పన పరతో వుచ్చతీతి ఇధ న గహితా. తథా హి వక్ఖతి "దుగ్గతిచుతియా పన...పే.... న దస్సితా"తి.

ఏవమాదికేతి ఆది-సద్దేన "సుద్ధాయ వా జవనవీథియా"తిఆదివచనం సఙ్గణ్హాతి. తథా హి వుత్తం "సుద్ధాయ వాతి మహగ్గతకమ్మనిమిత్తారమ్మణాయ జవనవీథియా"తి. ''**విఞ్ఞాయతీ**''తి ఇమినా యదిపి "పథవీకసిణాదీ"తిఆదిసద్దేన అరూపావచరజ్ఝానారమ్మణస్సాపి సఙ్గహో సమ్భవతి, "చక్ఖుసోతానం వా"తి పన ద్వారద్వయస్సేవ వసేన వికప్పన్తరకరణం యథాధిప్పేతస్స అత్థస్స ఞాపకన్తి దస్సేతి. ఞాపకఞ్చ నామ అగతికా గతీతి యథావుత్తం ఞాపకం అసమ్భావేన్తో ''**అథాపీ**''తిఆదిమాహ. యో యత్థ సమ్భవతి, తస్స యోజనా **యథాసమ్భవయోజనా,** తాయ. **అయమ్పి పటిసన్ధీ**తి ఆరుప్పచుతియా అనన్తరం పటిసన్ధిం వదతి. **తత్థేవా**తి "పథవీకసిణాదికం వా నిమిత్త"న్తి వుత్తే పఠమే వికప్పే ఏవ. హేట్ఠిమా హేట్ఠిమా పటిసన్ధి నత్థీతి యోజనా. **తేనా**తి తస్మా. **తతో**తి చతుత్థారుప్పచుతితో. **తత్థేవా**తి చతుత్థారుప్పే ఏవ. **అతీతారమ్మణా** పటిసన్ధి, తతో చతుత్థారుప్పచుతితో **కామావచరే అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి. ఇతరాహీ**తి ఆరుప్పచుతీహి. దుతియా ఆరుప్పపటిసన్ధి అతీతారమ్మణా, ఇతరా నవత్తబ్బారమ్మణాతి ఆహ ''**యథాసమ్భవ**''న్తి. **అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా చ కామావచరపటిసన్ధీ**తి ఏత్థాపి ఇతరాహీతి సమ్బన్ధో. సబ్బత్థ చ "యోజేతబ్బా"తి సమ్బన్ధితబ్బం. **ఇమస్స విసేసస్సా**తి "తేనా"తిఆదినా యథావుత్తస్స విసేసస్స. **విసుం ఉద్ధరణం కతం** అధికవచనమఞ్ఞమత్థం బోధేతీతి.

ఆరమ్మణవసేన ఏకవిధాయాతి అతీతారమ్మణతావసేన ఏకవిధాయ. **దువిధా**తి అతీతారమ్మణా, పచ్చుప్పన్నారమ్మణా చాతి ద్విప్పకారా. దుగ్గతిచుతియా ఆరమ్మణవసేన "ఏకవిధాయా"తి పదం ఆనేత్వా యోజేతబ్బం. అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణతాయ ద్విప్పకారా కామావచరపటిసన్ధి, నవత్తబ్బారమ్మణతాయ ఏకప్పకారా రూపావచరపటిసన్ధి, నవత్తబ్బాతీతారమ్మణతాయ ద్విప్పకారా ఆరుప్పపటిసన్ధీతి ఆహ ''**ద్విఏకద్విప్పకారానం కామరూపారుప్పానం వసేనా**''తి. ''**తథేవా**''తి ఇమినా "ద్విఏకద్విప్పకారానం కామరూపారుప్పానం వసేనా"తి పదద్వయం ఆకడ్ఢతి. **దువిధాయా**తి నవత్తబ్బాతీతారమ్మణతావసేన దువిధాయ. **పచ్చేక**న్తి విసుం విసుం. **ద్విన్నం ద్విన్నం కామారుప్పాన**న్తి ఏత్థాయం యోజనా – నవత్తబ్బారమ్మణాయ ఆరుప్పచుతియా అనన్తరా అతీతారమ్మణా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా చ ద్వే కామపటిసన్ధీ, నవత్తబ్బారమ్మణా అతీతారమ్మణా చ ద్వే ఆరుప్పపటిసన్ధీ, తథా అతీతారమ్మణాయపీతి ఇమాసం వసేన అట్ఠవిధా.

"ద్విద్వీ"తి గాథాయ వుత్తమేవత్థం సుఖగ్గహణత్థం సఙ్గహేత్వా దస్సేతి. యదిపి "కమ్మస్స కతత్తా"తిఆదినాపి కమ్మస్స విపాకానం ఉపనిస్సయపచ్చయభావో గహితోయేవ హోతి, "కుసలాకుసలం కమ్మ"న్తిఆదినా పన విసుం

ఉపనిస్సయపచ్చయభావో దస్సీయతీతి ''**కామావచరస్స...పే.... ఆదినా నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయభావో దస్సితప్పకారో**''తి ఆహ.

ఆదినా విమిస్సవిఞ్ఞాణేనాతి ఏకస్స భవస్స ఆదిభూతేన రూపవిమిస్సేన పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేన. **అఞ్ఞత్థాతి** సంసేదజఓపపాతికయోనియం. అవచనం పటిక్ఖేపం మఞ్ఞమానో ''**గన్ధరసాహారానం పటిక్ఖిత్తత్తా**''తి వత్వా సబ్బేన సబ్బం రూపభవే తే నత్థీతి అధిప్పాయేనాహ ''**చక్ఖుసోతవత్థుసత్తకజీవితఛక్కభావేపీ**''తి. **పాళియన్తి** ధమ్మహదయవిభఙ్గపాళియం. **పఞ్చాయతనానీతి** చక్ఖుసోతమనరూపధమ్మాయతనాని. **పఞ్చ ధాతుయోతి** తా ఏవ పఞ్చ ధాతుయో. వుత్తఞ్హి – "రూపధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కతమాని పఞ్చాయతనాని పాతుభవన్తి? చక్ఖాయతనం రూపాయతనం సోతాయతనం మనాయతనం ధమ్మాయతనం. ఇమాని పఞ్చాయతనాని పాతుభవన్తి. కతమా పఞ్చ ధాతుయో పాతుభవన్తి? చక్ఖుధాతు...పే.... ధమ్మధాతు. ఇమా పఞ్చ ధాతుయో పాతుభవన్తీ"తి (విభ. ౧౦౧౬). **ఛ ఆయతనాని** సద్దాయతనేన సద్ధిం తానియేవ. **నవ ధాతుయోతి** చక్ఖురూపచక్ఖువిఞ్ఞాణసోతసద్దసోతవిఞ్ఞాణమనోధమ్మమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో. **సబ్బసఙ్గహవసేనాతి** అనవసేసపరిగ్గహవసేన. **తత్థాతి** రూపధాతుయం. ''**కథావత్థుమ్హి చా**''తిఆదినా న కేవలం ధమ్మహదయవిభఙ్గపాళియంయేవ, అథ ఖో పకరణన్తరేపి గన్ధాదయో పటిక్ఖిత్తాతి దస్సేతి. తత్థ **ఘానాయతనాదీనం వియాతి** సదిసూదాహరణదస్సనం. యథా ఘానాయతనాదీనం తత్థ రూపభవే భావో అత్థి, తా పటిక్ఖిత్తా, ఏవం గన్ధాయతనాదీనఞ్చాతి. **అత్థి తత్థ ఘానాయతనన్తి** పుచ్ఛా సకవాదిస్స. యఞ్హి తత్థ ఆయతనం నత్థి, తస్స వసేనాయం చోదనా. తతో పరవాదీ యం తత్థ అజ్ఝత్తికానం తిణ్ణం ఆయతనానం ఘానాదికం సణ్ఠాననిమిత్తం, తదేవ ఆయతనన్తి లద్ధియా ''**ఆమన్తా**''తి పటిజానాతి. బాహిరానం గన్ధాయతనాదీనం వసేన పుట్ఠో యస్మా ఘానప్పసాదాదయో తత్థ న ఇచ్ఛతి, తస్మా తేసం గోచరం పటిసేధేన్తో ''**న హేవం వత్తబ్బే**''తి పటిక్ఖిపతి. **ఆది**-సద్దేన "అత్థి తత్థ జివ్హాయతనన్తి? ఆమన్తా. అత్థి తత్థ రసాయతనన్తి? న హేవం వత్తబ్బే"తిఆదినయప్పవత్తానం అనులోమపటిలోమసంసన్దనపఞ్హాదీనం సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **అఫోట్ఠబ్బాయతనానన్తి** ఫోట్ఠబ్బాయతనభావరహితానం, అఫోట్ఠబ్బసభావానన్తి అత్థో.

ఇదాని అనాయతనసభావే గన్ధరసే పటిజానిత్వాపి దోసం వదన్తో ''**యది చా**''తిఆదిమాహ. **అవచనే నత్థి కారణం** యథాధమ్మసాసనే అభిధమ్మే, తేసం వా నిసత్తనిజ్జీవసభావత్తాతి అధిప్పాయో. యథా చ ధాతుభావో, ఏవం ధమ్మభావో చ తేసం ఏకన్తికో, తథా ఆయతనభావో చాతి సబ్బథాపి తత్థ విజ్జమానానం గన్ధరసానం ఆయతనేసు అవచనే కారణం నత్థీతి దస్సేన్తో ''**ధమ్మభావో చా**''తిఆదిమాహ. **అఞ్ఞస్స** పరమత్థస్స అభావా. **కోచి ఆయతనసభావోతి** ధమ్మాయతనమేవ సన్ధాయ వదతి. తేన యది రూపభవే గన్ధరసా విజ్జన్తి, యథావుత్తకారణతో గన్ధరసాయతనభావేన అవుచ్చమానాపి ధమ్మాయతనభావేన వత్తబ్బా సియుం, న చ వుత్తా. తస్మా నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం "నత్థేవ రూపభవే గన్ధరసా"తి దస్సేతి. కిఞ్చ రూపధాతుయం గన్ధరసభావేన అవుత్తానం, కామధాతుయం వుత్తానం తేసం కిం గన్ధరసభావతో అఞ్ఞేన సభావేన రూపధాతుయం అత్థిభావో, ఉదాహు గన్ధరసభావేన. యది పురిమో పక్ఖో ధమ్మాయతనే తేసం సఙ్గహో సియా అనాయతనసభావస్స సభావధమ్మస్స అభావా, అథ దుతియో తేనేవ కారణేన నేసం గన్ధరసాయతనభావో సిద్ధోతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ''**యది చా**''తిఆదిమాహ. **తస్మాతి** యస్మా గన్ధరసా ధమ్మహదయవిభఙ్గే న వుత్తా, కథావత్థుమ్హి చ తేసం భావో పటిక్ఖిత్తో, ఫుసితుం అసక్కుణేయ్యా పథవీఆదయో వియ ఘాయితుం సాయితుఞ్చ అసక్కుణేయ్యా తే నత్థి, ధాతుసద్దేన చ తే గహితా, ధమ్మభావో చ తేసం ఏకన్తికో, తస్మిఞ్చ సతి సిద్ధో ఆయతనభావో, తస్మా. **తథాతి** పాళియం

అవుత్తధమ్మే హపేత్వా చక్ఖుసత్తకాదివసేన. **ఏవన్తి** చక్ఖుసత్తకాదివసేన రూపగణనాయ కరియమానాయ. **ధమ్మతాతి** పాళిధమ్మో, రూపభవే వా పవత్తనకరూపధమ్మతా. **"న విలోమితా"**తి ఇమినా యథాపటిఞ్ఞాతం ధమ్మం దీపితం ఉల్లిఙ్గేతి.

ఏత్థ చ రూపావచరసత్తానం ఘానజివ్హాయతనాభావతో విజ్జమానాపి గన్ధరసా ఆయతనకిచ్చం న కరోన్తీతి తే అనామసిత్వా పాళియం "పఞ్చాయతనాని పాతుభవన్తి, ఛ ఆయతనానీ"తిఆది వుత్తం. "తయో ఆహారా"తి చ అజ్ఝోహరితబ్బస్స ఆహారస్స అభావేన ఓజట్ఠమకరూపసముట్ఠాపనసఙ్ఖాతస్స ఆహారకిచ్చస్స అకరణతో, న సబ్బేన సబ్బం గన్ధరసానం ఓజాయ చ అభావతో. ఇతి విసయినో కిచ్చస్స చ అభావేన విసయో, కిచ్చవా చ ధమ్మో న వుత్తో. యస్మిఞ్హి భవే విసయీ నత్థి, తస్మిం తంహేతుకో నిప్పరియాయేన విసయస్స ఆయతనభావో నత్థీతి విజ్జమానస్సాపి అవచనం, యథా రూపభవే పథవీతేజోవాయోధాతూనం ఫోట్ఠబ్బాయతనభావేన. యస్స పన యత్థ వచనం, తస్స తత్థ విసయీసబ్భావహేతుకో నిప్పరియాయేన ఆయతనభావో వుత్తో దిట్ఠో యథా తత్థేవ రూపాయతనస్స. యది విసయీసబ్భావహేతుకో విసయస్స నిప్పరియాయేన ఆయతనభావో, కథం అసఞ్ఞసత్తానం దేవానం ద్వే ఆయతనాని పాతుభవన్తీతి. అసఞ్ఞసత్తానఞ్హి చక్ఖాయతనం నత్థి, అచక్ఖాయతనభావేన చ నేసం రూపాయతనం అఞ్ఞేసం అవిసయోతి? నాయం విరోధో. యేన అధిప్పాయేన రూపధాతుయం సఞ్ఞీనం గన్ధాయతనాదీనం అవచనం, తేన రూపాయతనస్సాపి అవచనన్తి అసఞ్ఞీనం ఏకం ఆయతనం వత్తబ్బం. యథాసకఞ్హి ఇన్ద్రియగోచరభావాపేక్ఖాయ యేసం నిప్పరియాయేన ఆయతనభావో అత్థి, తేసు నిద్దిసియమానేసు తదభావతో రూపధాతుయం సఞ్ఞీనం గన్ధాదికే విసుం ఆయతనభావేన అవత్వా ధమ్మసభావానతివత్తనతో, మనోవిఞ్ఞాణస్స చ విసయభావూపగమనతో ధమ్మాయతనన్తోగధే కత్వా "పఞ్చాయతనానీ"తి పాళియం వుత్తం. ఏతదత్థఞ్హి "ధమ్మాయతన"న్తి సామఞ్ఞతో నామకరణం, పిట్ఠివట్టకాని వా తాని కత్వా "పఞ్చాయతనానీ"తి వుత్తం. యేన చ పన అధిప్పాయేన అసఞ్ఞీనం రూపాయతనం వుత్తం, తేన సఞ్ఞీనమ్పి గన్ధాదీనం విసుం గహణం కాతబ్బన్తి ఇమస్స నయస్స దస్సనత్థం "అసఞ్ఞసత్తానం దేవానం ద్వే ఆయతనాని పాతుభవన్తీ"తి (విభ. ౧౦౧౭) వుత్తం. అసతిపి హి అత్తనో ఇన్ద్రియే రూపస్స వణ్ణాయతనసభావాతిక్కమో నత్థేవాతి తం రూపాయతనన్త్వేవ వుచ్చతి. ఇమినా చ నయదస్సనేన గన్ధాదీని తీణి పక్ఖిపిత్వా సఞ్ఞీనం అట్ఠ ఆయతనాని, అసఞ్ఞీనం పఞ్చాతి అయమత్థో దస్సితో హోతి. ఏవఞ్చేతం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. అఞ్ఞథా రూపలోకే ఫుసితుమసక్కుణేయ్యతాయ పథవీఆదీనం పటిఘోసో ఏవ న సియా. న హి పటిఘట్టనానిఘంసమన్తరేన సద్దప్పవత్తి అత్థి, న చ ఫుసనసభావానం కత్థచి అఫుసనసభావతా సక్కా విఞ్ఞాతుం. ఫోట్ఠబ్బాయతనసఙ్ఖాతస్స చ భూతత్తయస్స అభావే రూపభవే రూపాయతనాదీనమ్పి సమ్భవో ఏవ న సియా, తస్మా ఫుసితుం సక్కుణేయ్యతాయపి పథవీఆదీనం తత్థ కాయిన్ద్రియాభావేన తేసం ఫోట్ఠబ్బభావో న వుత్తో. ఏవఞ్చ కత్వా రూపధాతుయం తేసం సప్పటిఘవచనఞ్చ సమత్థితం హోతి. వుత్తఞ్హి "అసఞ్ఞసత్తానం అనిదస్సనసప్పటిఘం ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ ద్వే మహాభూతా"తిఆది (పట్ఠా. ౨.౨౨.౧౭). పటిఘో హేత్థ భూతత్తయస్స కాయప్పసాదం పతి తంనిస్సయభూతఘట్టనద్వారేన అభిముఖభావో, సో చ ఫుసితుం అసక్కుణేయ్యసభావస్స ఘట్టనాయ అభావతో నత్థి. నను "ద్వే ఆయతనానీ"తి ఏత్థ పరియాయాయతనం అధిప్పేతం, అథ కస్మా గన్ధాయతనాదీనిపి గహేత్వా "పఞ్చాయతనానీ"తి న వుత్తన్తి? "నయదస్సనవసేన దేసనా పవత్తా"తి వుత్తోవాయమత్థో. అథ వా తత్థ రూపాయతనస్సేవ వచనం కదాచి అఞ్ఞభూమికానం పసాదస్స విసయభావం సన్ధాయ, న పన ఇతరేసం అభావతో. నాపి పరియాయేన గన్ధాయతనాదీనం ఆయతనసభావాభావతో. అసఞ్ఞీనఞ్హి రూపాయతనం సమానభూమికానం వేహప్ఫలానం, ఉపరిభూమికానఞ్చ సుద్ధవాసానం పసాదస్స విసయభావం గచ్ఛతి, న పన గన్ధరసాతి తేసంయేవ తత్థావచనం యుత్తం.

కథావత్థుమ్హి చ నిప్పరియాయేన గన్ధాయతనాదీనం అత్థిభావం పటిజానన్తం సన్ధాయ పటిసేధో కతో. యదిపి చేతం వచనం తత్థ గన్ధాయతనాదీనం అభావవిభావనం న హోతి, అత్థిభావదీపనమ్పి పన అఞ్ఞవచనం నత్థేవాతి? నయిదమేవం అట్ఠకథాసు తత్థ నేసం అత్థిభావస్స నిద్ధారేత్వా వుత్తత్తా. యఞ్హి అట్ఠకథావచనం పాళియా న విరుజ్ఝతి, తం పాళి వియ పమాణభూతం అగరహితాయ ఆచరియపరమ్పరాయ యావజ్జతనా ఆగతత్తా. తత్థ సియా – యం పాళియా న విరుజ్ఝతి అట్ఠకథావచనం, తం పమాణం. ఇదం పన విరుజ్ఝతీతి? నయిదమేవం యథా న విరుజ్ఝతి , తథా పటిపాదితత్తా. చక్ఖాదీనం ఆయతనానం, తన్నిస్సయానఞ్చ విఞ్ఞాణానం సత్తసుఞ్ఞతాసన్దస్సనత్థం భగవతో ధాతుదేసనాతి ఆయతనభావేన వుత్తానంయేవ ధాతుభావదీపనతో ధాతుభావస్సాపి నేసం అవచనం యుజ్జతి ఏవ, తస్మా యథా పాళియా అవిరోధో హోతి, తథా చక్ఖుదసకాదివసేన అట్ఠకథాయం రూపగణనా కతాతి న ఏత్థ ధమ్మతావిలోమనాసఙ్కాయ ఓకాసోతి వేదితబ్బం.

ఏళకస్స జాతకాలే ఉణ్ణా **జాతిఉణ్ణా**తి పరమో అత్థో. తతో సుఖుమతరతం సన్ధాయ ''**గబ్భం...పే.... ఇతిపి వదన్తీ**''తి వుత్తం. సమ్భవనస్స భేదో వా **సమ్భవభేదో,** పవత్తిభేదోతి అత్థో.

రూపీబ్రహ్మేసూతి అధికరణే భుమ్మం, **ఓపపాతికయోనికేసూ**తి నిద్ధారణేతి దస్సేన్తో ''**ఓపపాతికయోనికేహి రూపీబ్రహ్మే నిద్ధారేతీ**''తి ఆహ. తేన "ఓపపాతికయోనికేసూ"తి సామఞ్ఞతో వుత్తరాసితో "రూపీబ్రహ్మేసూ"తి విసేసం నిద్ధారేతి. **న సమేతీ**తి న సంసన్దతి, విరుజ్ఝతీతి అత్థో. యాయ పాళియా న సమేతి, తం దస్సేన్తో ''**ధమ్మహదయవిభఙ్గే హీ**''తిఆదిమాహ.

ఏకాదసాతి పరిపుణ్ణాయతనస్స సద్దాయతనవజ్జాని ఏకాదసాయతనాని. **కస్సచి దసాయతనానీ**తి అన్ధస్స చక్ఖాయతనవజ్జాని. **కస్సచి అపరాని దసాయతనానీ**తి బధిరస్స సోతాయతనవజ్జాని. **కస్సచి నవాయతనానీ**తి అన్ధబధిరస్స చక్ఖుసోతాయతనవజ్జాని. **కస్సచి సత్తాయతనానీ**తి గబ్భసేయ్యకస్స రూపగన్ధరసకాయఫోట్ఠబ్బమనోధమ్మాయతనవసేన వుత్తం.

''**న వుత్తం అట్ఠాయతనాని పాతుభవన్తీ**''తి ఇదం "న హి పాళియం...పే.... వుత్తా"తి ఏతస్స అత్థవివరణం. చక్ఖుసోతఘానవికలస్స హి ఉపపజ్జమానస్స అట్ఠేవ ఆయతనాని సియున్తి. సతి చ అఘానకుపపత్తియం పునపి "కస్సచి అపరాని దసాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి వత్తబ్బం సియా. తథా చ సతి యథా అన్ధబధిరస్స వసేన "కస్సచి నవాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి (విభ॰ ౧౦౦౭) ఏకవారం వుత్తం, ఏవం అన్ధాఘానకస్స, బధిరాఘానకస్స చ వసేన "కస్సచి అపరాని నవాయతనాని, కస్సచి అపరాని నవాయతనాని పాతుభవన్తీ"తి వత్తబ్బం సియా, ఏవం న వుత్తన్తి ఇమమత్థం దస్సేతి ''**తథా...పే.... న చ తం వుత్త**''న్తి. **ఏవం ధాతుపాతుభావాదిపఞ్హేసూ**తి "కస్సచి ఏకాదస ధాతుయో పాతుభవన్తి, కస్సచి దస ధాతుయో, కస్సచి అపరా దస ధాతుయో, కస్సచి నవ ధాతుయో, కస్సచి సత్త ధాతుయో పాతుభవన్తీ"తి (విభ॰ ౧౦౦౭) ఏవం ధాతుపాతుభావపఞ్హో వేదితబ్బో. **ఆది**-సద్దేన "కస్సచి చుద్దసిన్ద్రియాని పాతుభవన్తీ"తిఆది (విభ॰ ౧౦౦౭) నయప్పవత్తా ఇన్ద్రియపఞ్హాదయో సఙ్గహితా.

ఏత్థ చ యథా "సత్తతి ఉక్కంసతో చ రూపానీ"తి పదం "సంసేదజోపపాతీసూ"తి ఏత్థ యోనిద్వయవసేన యోజీయతి, న ఏవం "అవకంసతో తింసా"తి ఇదం, ఇదం పన సంసేదజయోనివసేనేవ యోజేతబ్బం, ఏకయోగనిద్దిట్ఠస్సాపి ఏకదేసో సమ్బన్ధం లభతీతి. సంసేదజస్సేవ చ జచ్చన్ధబధిరఅఘానకనపుంసకస్స జివ్హాకాయవత్థుదసకానం వసేన తింస రూపాని

ఉప్పజ్జన్తీతి వుత్తం, న ఓపపాతికస్సాతి అయమేత్థ అట్ఠకథాయ అధిప్పాయో. యే పన “ఓపపాతికస్స జచ్చన్ధ...పే.... ఉప్పజ్జన్తీతి **మహాఅట్ఠకథాయం** వుత్త”న్తి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం. సో హి పమాదపాఠో. ఏవఞ్చ కత్వా ఆయతనయమకవణ్ణనాయ “కామధాతుయం పన అఘానకో ఓపపాతికో నత్థి. యది భవేయ్య, ‘కస్సచి అట్ఠాయతనాని పాతుభవన్తీ’తి వదేయ్యా”తి (యమ॰ అట్ఠ॰ ఆయతనయమక ౧౮-౨౧) వక్ఖతి. అపరే పనాహు “కస్సచి ఏకాదసాయతనాని పాతుభవన్తి, యావ ‘కస్సచి నవాయతనానీ’తి పాళి ఓపపాతికే సన్ధాయ వుత్తా. తస్మా పుబ్బేనాపరం అట్ఠకథాయం అవిరోధో సిద్ధో హోతి, తథా చ యథావుత్తపాళియా అయమత్థవణ్ణనా అఞ్ఞదత్థు సంసన్దతి సమేతియేవా”తి. యం పనేకే వదన్తి “ఓపపాతికగ్గహణేన సంసేదజాపి సఙ్గయ్హన్తి. తథా హి **ధమ్మహదయవిభఙ్గే** ‘కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కస్సచి ఏకాదసాయతనాని పాతుభవన్తీ’తిఆదీనం (విభ॰ ౧౦౦౭) ఉద్దేసే ‘ఓపపాతికానం పేతాన’న్తిఆదినా ఓపపాతికగ్గహణమేవ కతం, న సంసేదజగ్గహణ”న్తి, తం పరిపుణ్ణాయతనానంయేవ సంసేదజానం ఓపపాతికేసు సఙ్గహణవసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తథా హి వక్ఖతి “సంసేదజయోనికా పరిపుణ్ణాయతనాపరిపుణ్ణాయతనభావేన ఓపపాతికసఙ్గహం కత్వా వుత్తా”తి “పధానాయ వా యోనియా సబ్బం పరిపుణ్ణాయతనయోనిం దస్సేతుం ‘ఓపపాతికాన’న్తి వుత్త”న్తి చ. అట్ఠకథాయం పన యోనిద్వయం సరూపేనేవ పకాసేతుం, సంసేదజయోనివసేనేవ చ అవకంసతో పవత్తిం దస్సేతుం ఓపపాతికయోనియా ఇతరం అసఙ్గహేత్వా “సంసేదజోపపాతీసూ”తి వుత్తన్తి. సబ్బం తం వీమంసిత్వా గహేతబ్బం.

చుతిపటిసన్ధీనన్తి అనన్తరాతీతచుతియా, తదనన్తరాయ మిస్సామిస్సభేదాయ పటిసన్ధియా. **ఖన్ధాదీహీ**తి ఖన్ధారమ్మణగతిహేతువేదనాపీతివితక్కవిచారేహి. మహగ్గతఅజ్ఝత్తారమ్మణాయ మహగ్గతఅజ్ఝత్తారమ్మణా, అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయ అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాతి ఏవమాదినో అరూపభూమీసుయేవ చుతిపటిసన్ధీనం భేదాభేదవిసేసస్స సమ్భవతో ‘‘**నయముఖమత్తం దస్సేత్వా**’’తి వుత్తం. **ఏకచ్చసుగతీ**తి మహగ్గతవజ్జసుగతి అధిప్పేతాతి ఆహ ‘‘**రూపారూపావచరాన**’’న్తిఆది. కేచి పన “యథా మహగ్గతావజ్జా, ఏవం ఉత్తరకురుకవజ్జా”తిపి వదన్తి. **ఏకచ్చసుగతిచుతియా**తి వుత్తసుగతిచుతియా. యదిపి “అయం నామ దుగ్గతిపటిసన్ధి న హోతీ”తి నియమో నత్థి, దేసనా పన సోతపతితా గతాతి వదన్తి. నియతబోధిసత్తాపేక్ఖాయ వా ఏవం వుత్తం. తేసఞ్హి ఏకచ్చదుగ్గతిపటిసన్ధి నత్థి అవీచిఆదీసు అనుపపజ్జనతో. ‘‘**ఏకచ్చదుగ్గతిచుతియా**’’తి ఏత్థాపి ఇమినా నయేన అత్థో వేదితబ్బో.

ఏకచ్చసుగతిపటిసన్ధీతి పన కామావచరసుగతిపటిసన్ధి వేదితబ్బా. **సయమేవా**తి అత్తనా ఏవ. ‘‘**భేదవిసేసో ఏవ చ ఏవం విత్థారేన దస్సితో**’’తి ఇదం “అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయా”తిఆదిం సన్ధాయ వుత్తం. ‘‘**చతుక్ఖన్ధాయ...పే.... పటిసన్ధి హోతీ**’’తి ఇదం పన అభేదవిసేసదస్సనమేవాతి. **ఏకేకస్మిం భేదే**తి “అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయా”తి ఏవమాదికే ఏకేకస్మిం భాగే. **తత్థ తత్థేవా**తి “అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయ మహగ్గతబహిద్ధారమ్మణా, అమహగ్గతజ్ఝత్తారమ్మణాయ మహగ్గతజ్ఝత్తారమ్మణా”తిఆదినా తస్మిం తస్మిం భేదే, **తత్థ తత్థేవ** వా భవాదికే చవిత్వా ఉపపజ్జన్తస్స వసేన చుతిపటిసన్ధియోజనా వేదితబ్బా. భుమ్మత్థే అయం తో-సద్దోతి దస్సేన్తో ‘‘**తతో హేతుం వినాతి తత్థ హేతుం వినా**’’తి ఆహ. తస్సత్థో – తస్మిం పురిమభవే నిప్ఫన్నం అవిజ్జాసఙ్ఖారాదికం కారణం వినా న హోతీతి.

అతిమన్దభావూపగమనం సకిచ్చాసమత్థతా. పఞ్చద్వారికవిఞ్ఞాణవసేన చుతి పటిసిద్ధా, న తదనన్తరవిఞ్ఞాణవసేన. స్వాయమత్థో “పఞ్చన్నం ద్వారాన”న్తిఆదినా హేట్ఠా అట్ఠకథాయమాగతోతి ఆహ ‘‘**పఞ్చద్వారికవిఞ్ఞాణానన్తరమ్పి హి పుబ్బే చుతి దస్సితా**’’తి. తత్థ యం వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా వుత్తమేవ. చుతిచిత్తేన సద్ధిం చక్ఖాయతనాదీనం నిరోధో హోతీతి దస్సేతుం

‘‘**యమకే చా**’’తిఆది వుత్తం. **పరిణతత్తాతి** పరిపాకవసేన పరియోసానం గతత్తాతి అధిప్పాయో. **ఫస్సాదయో** యథావుత్తచేతనాసహజాతఫస్సాదయో. యథాఉపట్ఠితే కమ్మాదిఆరమ్మణే అనేకవారం ఉప్పత్తియా సన్తానస్స అభిసఙ్ఖరణం తత్థ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణపతిట్ఠానస్స **హేతుభావో**.

సన్తానవసేన నిప్ఫజ్జమానానం నమనాదికిరియానం ఏకస్మిం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేయేవ అత్థసిద్ధీతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**నమన... పే.... దస్సేతీ**’’తి. **పథవియం సబలపయోగేహీతి** పథవియా ఆధారణభూతాయ అత్తనో బలేన పయోగేన చ కరణభూతేన.

సద్దహేతుకోతి సద్దస్స పధానాదిభావం సన్ధాయ వుత్తం. తాదినో పబ్బతకుచ్ఛిఆదిపదేసోపి తస్స హేతుయేవ. **పదీపన్తరాదీతి ఆది**-సద్దేన తేలవట్టిఆదికే సఙ్గణ్హాతి. **తతో** సద్దాదిప్పవత్తితో పుబ్బే అభావా. పటిఘోసాదీనఞ్హి సద్దాదిప్పవత్తితో సతి పురిమసిద్ధియం తే సద్దాదిపచ్చయదేసం గచ్ఛేయ్యుం, న పన తే అత్థీతి వుత్తం ‘‘**తతో పుబ్బే అభావా**’’తి. ఉపమేయ్యేపి ఏవమేవ అత్థో యోజేతబ్బో. యథా చ హేతుదేసం న గచ్ఛతి హేతుసముప్పన్నం, ఏవం తతో నాగచ్ఛతీతి ఆహ ‘‘**తస్మా న...పే.... ఆగత**’’న్తి. తే సద్దాదయో పచ్చయా ఏతేసన్తి **తప్పచ్చయా. వుత్తనయేనాతి** ఉపమాయం వుత్తనయేనేవ. పురిమభవహేతుదేసే సన్నిహితం హుత్వా పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం తతో అఞ్ఞత్ర భవన్తరే తం ఉపగన్త్వా తప్పచ్చయం న హోతీతి అత్థో. పచ్చయతో నిబ్బత్తమానం పచ్చయుప్పన్నం అఞ్ఞత్ర అగన్త్వా పచ్చయదేసం అనుపగతమేవ హుత్వా నిబ్బత్తతీతి పఠమో అత్థో. పఠమం పచ్చయేన సమోధానగతం హుత్వా తతో అఞ్ఞత్ర గన్త్వా పచ్చయుప్పన్నవత్థుభావం నాపజ్జతీతి దుతియో అత్థో. **యథాసమ్భవన్తి** యాయ “న ఖీరతో దధి సమ్భూతం సియా, న ఖీరసామినో దధి సియా”తి చ ఖీరదధీసు ఏకన్తం ఏకతాయ నానతాయ చ దోసయోజనా కతా. ఇమినా నయేన బీజాదీసు సబ్బహేతూసు, అఙ్కురాదీసు సబ్బహేతుసముప్పన్నేసు యథాసమ్భవం హేతుఅనురూపం, హేతుసముపన్నానురూపఞ్చ దోసయోజనా కాతబ్బా. సన్తానబద్ధేసు ధమ్మేసు ఏకన్తఏకతాపటిసేధేన సస్సతగాహస్స పటిసేధితత్తా వుత్తం ‘‘**సయంకతం సుఖం దుక్ఖన్తి ఇమం దిట్ఠిం నివారేతీ**’’తి. తథా ఏకన్తనానతాపటిసేధేన ఉచ్ఛేదగాహో పటిసేధితో హోతీతి ఆహ ‘‘**పరంకతం సుఖం దుక్ఖం అఞ్ఞో కరోతి, అఞ్ఞో పటిసంవేదేతీతి ఇమం దిట్ఠిం నివారేతీ**’’తి. తేన కతనాసో, అకతాగమో చ నివత్తితో హోతీతి అధిచ్చసముప్పన్నదిట్ఠినివారణేనేవ నియతిసభావవాదపటిసేధోపి కతోతి దట్ఠబ్బం.

తత్థాతి అఙ్కురాదిప్పబన్ధసఙ్ఖాతే భూతుపాదారూపసన్తానే. **తన్తి** విజ్జాపాటవాది. **అఞ్ఞస్సాతి** బాలకాలే కతవిజ్జాపరియాపుణనాదితో అఞ్ఞస్స. సఙ్ఖారతో అఞ్ఞో తణ్హాదికో **అఞ్ఞపచ్చయో**.

నియ్యాతనాది ఏవ ఫలం నియ్యాతనాదిఫలం, అఫలితం నియ్యాతనాదిఫలం ఏతస్సాతి **అఫలి...పే.... ఫలం,** యథావుత్తకిరియాకరణం.

పిణ్డవసేనాతి అకతావయవవిభాగస్స సముదాయస్స వసేన. **సబ్బత్థాతి** పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదికే సబ్బస్మిం పచ్చయధమ్మే, పటిసన్ధిభేదే వా పచ్చయుప్పన్నధమ్మే. **బలవకమ్మస్స వసేన యోజేతబ్బో**. భుసో నిస్సయో హి **ఉపనిస్సయో**. “అవిసేసేనా”తి వుత్తేపి కామావచరపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం పఞ్చన్నం పవత్తే, ఇతరో పఠమజ్ఝానవిపాకాదీనం పవత్తే చ పటిసన్ధియఞ్చ పచ్చయో హోతీతి పాకటోయమత్థోతి తం అవిభజిత్వా ‘‘**సబ్బపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం సహ సఙ్గణ్హాతి**’’చ్చేవ వుత్తం. **ద్వాదసాకుసలచేతనాభేదోతి** నయిదం సమాసపదం, సన్ధివసేన పనేతం

వుత్తం. **ద్వాదసాతి** చ భుమ్మత్థే పచ్చత్తవచనం, ద్వాదససు అకుసలచేతనాసు. **అకుసలచేతనాభేదోతి** ఏకాదసాకుసలచేతనాపభేదో, ద్వాదసాకుసలచేతనాపభేదో చాతి అత్థో వేదితబ్బో. ఏవఞ్హి సతి న ఏత్థ కిఞ్చి విచారేతబ్బం హేట్ఠా విత్థారితత్తా. కేచి పన "ద్వాదసాకుసలచేతనాభేదోతి ఇదం 'ఛన్నం పవత్తే'తిఆదినా యోజేతబ్బ"న్తి వదన్తి, తేసం మతేన ఉద్ధచ్చచేతనాయ గహణే పయోజనం విచారేతబ్బమేవ పటిసన్ధియాపి పచ్చయభావస్స వుత్తత్తా. **ఏకస్సాతి** ఏత్థ ఏవ-సద్దో లుత్తనిద్దిట్ఠోతి ఆహ **"ఏకస్సేవ పచ్చయభావనియమో"**తి. **మిలాతమాలాదీనన్తి** మిలాతమాలకిలిట్ఠవత్థాదీనం. మనోపదోసికానం తదఞ్ఞవత్థూనమ్పి **అనిట్ఠతా కథం న సియా,** సియా ఏవాతి అధిప్పాయో. **అట్ఠకథాయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) పన పచురతాభావతో తం అనామసిత్వా **"తథా కామావచరదేవలోకేపీ"**తి వుత్తం . కేచి పన "దేవలోకే అనిట్ఠం నామ పరికప్పనవసేన, సభావతో పన తత్థుప్పన్నం ఇట్ఠమేవా"తి వదన్తి.

"ఏకూనతింసచేతనాభేదమ్పి"తి ఇమినా ఉద్ధచ్చచేతనాయపి పవత్తివిపాకదాయితం అనుజానాతి, అట్ఠకథాఅధిప్పాయవసేన వా ఏవమాహ. పఞ్చదసన్నం అహేతుకవిపాకవిఞ్ఞాణానం పఞ్చట్ఠానాని ద్వే అపనేత్వా అవసేసానం **తేరసన్నం.** ద్వే ద్వే చక్ఖుసోతసమ్పటిచ్ఛనవిఞ్ఞాణాని, తీణి సన్తీరణానీతి **నవన్నం. ఏకదేసపచ్చయభావేనాతి** ఏకదేసస్స వీసతిచేతనాభేదస్స కామావచరచిత్తసఙ్ఖారస్స పచ్చయభావేన ఏకూనతింసచేతనాభేదో సముదాయో వుత్తో. **స్వేవాతి** అవయవగతేనాపి విసేసేన సముదాయో వోహరీయతి యథా "అలఙ్కతో రాజకుమారో"తి.

యత్థాతి పఞ్చవోకారభవం సన్ధాయాహ. తత్థ హి "కామావచరసుగతియం తావ రితస్సా"తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) పటిసన్ధియం పవత్తియఞ్చ విపాకస్స విత్థారప్పకాసనం కతం. **చతుత్థజ్ఝానభూమీతి** వేహప్ఫలభూమిం వదతి. తేనాహ **"అసఞ్ఞారుప్పవజ్జా"**తి. చతుత్థజ్ఝానమేవ హి భావనావిసేసప్పవత్తం అసఞ్ఞభూమిం ఆరుప్పభూమిఞ్చ నిప్ఫాదేతి, చతుక్కనయవసేన వా సంవణ్ణనా వుత్తాతి వేదితబ్బా. అట్ఠ మహావిపాకా, పరిత్తవిపాకేసు పచ్ఛిమో, పఞ్చ రూపావచరవిపాకాతి ఏవం **చుద్దసన్నం. సత్తన్నన్తి** సేసానం పరిత్తవిపాకానంయేవ సత్తన్నం.

భవాదయోతి భవయోనిగతిసత్తావాసే. **తిణ్ణం విఞ్ఞాణానన్తి** పురిమానం తిణ్ణం ఆరుప్పవిపాకవిఞ్ఞాణానం. **తీసూతి** పఞ్చమాదీసు తీసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు. **వుత్తనయేనాతి** "కామభవే పన దుగ్గతియం అట్ఠన్నమ్పి పరిత్తవిపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియ"న్తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) వుత్తనయేనేవ.

విఞ్ఞాణపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నామరూపపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౮. యదిపి సుత్తన్తే అభిధమ్మే చ పటిచ్చసముప్పాదనిద్దేసే రూపపదస్స దేసనాభేదో నత్థి, అభిధమ్మే పన "సబ్బం రూపం న హేతూ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౫౮౪) సుత్తన్తతో తస్స దేసనాభేదో అత్థేవాతి ఆహ **"సుత్తన్తా…పే॰… భేదో"**తి. సఙ్ఖ్యేయ్యేసు పరిచ్ఛేదతో గహితేసు అత్థసిద్ధో తత్థ సఙ్ఖ్యాపరిచ్ఛేదోతి వుత్తం **"అత్థతో పన వుత్తమేవ హోతీ"**తి.

ఓపపాతికసత్తేసూతి వా సామఞ్ఞతో సబ్బే ఓపపాతికా వుత్తా. తేసు బ్రహ్మకాయికాదిగ్గహణేన రూపావచరావ వుత్తాతి తదఞ్ఞే సన్ధాయ **సేసఓపపాతికానన్తి** సేసగ్గహణం సాత్థకమేవ. **వుత్తనయేనాతి** "ద్వే వా తయో వా దసకా, ఓమతో ఆదినా

సహ"తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౭) రూపమిస్సకవిఞ్ఞాణే వుత్తనయేన.

"ద్వే సన్తతిసీసానీ"తి ఆరబ్భ యావ "సత్త సన్తతిసీసానీ"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౮) ఏత్తకం అట్ఠకథాపాఠం సన్ధాయ వుత్తం "**సత్తకపరియోసాన**"న్తి. ఏకేకచిత్తక్ఖణే తిక్ఖత్తుం రూపుప్పత్తిం అననుజానన్తో ఆహ "**ఇమినాధిప్పాయేనా**"తి. చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేయేవ సబ్బం రూపం ఉప్పజ్జతీతి హి అత్తనో అధిప్పాయో.

"**రూపాజనకకమ్మజ**"న్తి ఇదం భూతకథనమత్తం దట్ఠబ్బం పఞ్చవిఞ్ఞాణానం అతంసభావతాభావా. **రూపాజనకకమ్మజ**న్తి వా చుతిచిత్తం సన్ధాయ వుత్తం. పటిసన్ధిచిత్తం పన "పవత్తియ"న్తి ఇమినావ నివత్తితం. "సబ్బేసమ్పి చుతిచిత్తం రూపం న సముట్ఠాపేతీ"తి (ధ॰ స॰ మూలటీ॰ ౬౩౬) అట్ఠసాలినీటీకాయం వుత్తోవాయమత్థో. పఞ్చవిఞ్ఞాణక్ఖణే తప్పచ్చయా రూపుప్పత్తియా అభావేన వుత్తం "**పఞ్చవిఞ్ఞాణప్పవత్తికాలం సన్ధాయా**"తి. తత్థాపి అసహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయా అత్థేవ రూపుప్పత్తీతి ఆహ "**సహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయఞ్చా**"తి. **భవఙ్గాదీతి** భవఙ్గసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణతదారమ్మణాని. **అఞ్ఞేనాతి** యథావుత్తకమ్మవిఞ్ఞాణతో అఞ్ఞేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణేన. రూపమేవ హి కుసలాకుసలకిరియచిత్తప్పవత్తిక్ఖణే అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణపచ్చయా ఉప్పజ్జతి, న నామం భవఙ్గం. **తంజనకేనాతి** భవఙ్గాదిజనకేన. కమ్మవిఞ్ఞాణప్పచ్చయా విపాకచిత్తప్పవత్తికాలే విపాకనామస్స కమ్మసముట్ఠానరూపస్స చ వసేన. సహజాతవిఞ్ఞాణపచ్చయా పన ఇతరచిత్తప్పవత్తికాలేపి విపాకో విపాకనామవసేన, చిత్తసముట్ఠానరూపవసేన చ నామరూపస్స సమ్భవో దస్సేతబ్బోతి ఆహ "**సహజాత...పే॰... యోజేతబ్బ**"న్తి. రూపసద్దేన చ అత్తనో ఏకదేసేనాతి సమ్బన్ధో. "సరూపానం ఏకదేసో ఏకవిభత్తియ"న్తి (పాణినీ ౧.౨.౬౪) సద్దలక్ఖణం సన్ధాయాహ "**సరూపానం ఏకదేసో**"తి. ఇచ్ఛితో హి ఏకదేసరూపానమ్పి ఏకదేసో యథా "నిదస్సితవిపక్ఖేహీ"తి. నిదస్సితో చ నిదస్సితవిపక్ఖో చ **నిదస్సితవిపక్ఖోతి** అయఞ్హేత్థ అత్థో. "**ఠాన**"న్తి ఇమినా సేససద్దస్స అత్థం వదతి. సరూపేన ఠపనఞ్హి ఇధ సేసనం.

యం-తం-సద్దానం అబ్యభిచారితసమ్బన్ధత్తా అవుత్తమ్పి తతో-సద్దం ఆనేత్వా ఆహ "**తతో యుత్తమేవ ఇదన్తి యోజేతబ్బ**"న్తి. విపాకస్స అజనకం విపాకాజనకం, నిస్సన్దఫలమత్తదాయకకమ్మం, తం సముట్ఠానం ఏతస్సాతి **విపాకాజనకకమ్మసముట్ఠానం. వుత్తనయేనాతి** "వత్థుకాయవసేన రూపతో ద్వే సన్తతిసీసాని, తయో చ అరూపినో ఖన్ధా"తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౮) వుత్తేన నయేన. **ఉభయన్తి** నామం రూపఞ్చ.

కమ్మారమ్మణపటిసన్ధిఆదికాలేతి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన సమ్మసనాదికాలసఙ్గహో దట్ఠబ్బో. **తన్తి** అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం.

యదిపి "అత్థి రూపం చిత్తసముట్ఠాన"న్తిఆదివచనతో (ధ॰ స॰ ౫౮౪) రూపస్సపి విఞ్ఞాణపచ్చయతా సుత్తతో జానితబ్బా, విఞ్ఞాణసన్నిస్సితా ఇట్ఠానుభవనాదయో తస్మిం సతి సబ్భావతో, అసతి చ అభావతో యథా సద్దేయ్యాదివత్థుమ్హి సద్దాదయోతి నామస్సపి యుత్తితో విఞ్ఞాణపచ్చయతా సిద్ధా, అట్ఠకథాయం పన వుత్తమత్థం దస్సేన్తో "**సుత్తతో నామం... పే॰... జానితబ్బ**"న్తి ఆహ. యావదేవ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నధమ్మమత్తతావిభావనముఖేన అవిపరీతతో పవత్తినివత్తిసన్దస్సనం పటిచ్చసముప్పాదదేసనా, తావదేవ చ ధమ్మచక్కప్పవత్తనన్తి దస్సేన్తో "**యస్మా**"తిఆదిమాహ . యస్మా పన పవత్తినివత్తివిభావనతో సచ్చదేసనావ పచ్చయాకారదేసనా, సచ్చదేసనా చ ధమ్మచక్కప్పవత్తనం. యథాహ "ఇదం దుక్ఖన్తి మే భిక్ఖవే...పే॰... బారాణసియం ఇసిపతనే మిగదాయే అనుత్తరం ధమ్మచక్కం పవత్తిత"న్తిఆది, తస్మా

“విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప”న్తి పదస్స సచ్చదేసనాభావదీపనేన ధమ్మచక్కప్పవత్తనభావం దస్సేతుం **‘‘నామరూపమత్తతావచనేనేవ వా’’**తిఆది వుత్తం.

నామరూపపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సళాయతనపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨౮. యథాసమ్భవన్తి సమ్భవానురూపం. తేన చతున్నం తావ భూతానం సహజాతనిస్సయఅత్థిఅవిగతవసేన చక్ఖాయతనాదీనం పఞ్చన్నం పచ్చయభావో, వత్థూసు పన హదయవత్థునో ఛట్ఠాయతనస్స పటిసన్ధియం సహజాతనిస్సయఅఞ్ఞమఞ్ఞవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన, పవత్తియం యస్మా అనన్తరచిత్తేన సద్ధిం ఉప్పన్నమేవ వత్థు ఠితిప్పత్తియా బలవభావేన తస్స నిస్సయో భవితుం సక్కోతి, న సహజాతం, తస్మా పురేజాతనిస్సయవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన. ఇతరవత్థూనం పఞ్చవిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతస్స ఛట్ఠాయతనస్స ఇన్ద్రియపచ్చయవసేన చ, జీవితస్స ఇన్ద్రియఅత్థిఅవిగతవసేన పచ్చయభావో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. **ఏకప్పకారేనేవా**తి యథా చక్ఖాదీనం మనాయతనస్స పటినియతదస్సనాదికిచ్చానువిధానతో నియతో ఏకప్పకారేనేవ పచ్చయభావో, న ఏవం రూపాయతనాదీనం, తేసం పన రూపారమ్మణాదినా పకారన్తరేన తస్స పచ్చయభావోతి **‘‘అనియమతో’’**తి వుత్తం. కేచి పన “నియమతో”తి పదం “ససన్తతిపరియాపన్న”న్తి ఇమినా సమ్బన్ధిత్వా అత్థం వదన్తి “ఏకన్తేన ససన్తతిపరియాపన్న”న్తి.

‘‘ఛట్ఠాయతనఞ్చ మనాయతనఞ్చ ఛట్ఠాయతన’’న్తి ఇమినా విగ్గహేన అత్థతో, ఇతరేహి ద్వీహి సద్దతోపి అత్థతోపి సరూపతం దస్సేతి. **‘‘చక్ఖాదీహి సహ ‘సళాయతన’న్తి వుత్త’’**న్తి వుత్తనయేన ఏకసేసం కత్వా మనాయతనం చక్ఖాదీహి సద్ధిం “సళాయతన”న్తి పాళియం వుత్తం “నామరూపపచ్చయా సళాయతన”న్తి. **యథావుత్తో**తి “ఛట్ఠాయతనఞ్చ మనాయతనఞ్చా”తిఆదినా అత్తనా వుత్తప్పకారో. **సబ్బత్థా**తి నామరూపసద్దేన సళాయతనసద్దేన చ సద్దసరూపతాసు, అత్థసరూపతాసు వా. యది సుత్తన్తభాజనీయే విపాకఛట్ఠాయతనమేవ అధిప్పేతం, అథ కస్మా “ఇతరం పనా”తిఆది వుత్తం. అవిపాకమ్పి తత్థ ఇతరన్తి అధిప్పేతన్తి చోదనం సన్ధాయాహ **‘‘పచ్చయనయే పనా’’**తిఆది.

సహజాతాదీసు హేతుఆహారిన్ద్రియపచ్చయే పక్ఖిపిత్వా **దసధా,** తతో ఏకం అపనేత్వా **నవధా,** తతో ఏకం అపనేత్వా **అట్ఠధా** పచ్చయభావో వేదితబ్బో. ఏవమేత్థ సాధారణవసేన **అవకంసో,** హేతుఆదిఅసాధారణవసేన **ఉక్కంసో**తి ఝానాదీనమ్పి వసేన వేదితబ్బో.

పటిసన్ధియం అరూపధమ్మా కమ్మజరూపస్స ఉప్పాదక్ఖణే పచ్చయా హోన్తీతి **‘‘పవత్తే’’**తి విసేసేతి. **‘‘పచ్ఛాజాతవిప్పయుత్తాదయో ఏవా’’**తి నియమేన సహజాతపురేజాతవిప్పయుత్తాదయో నివత్తేతి.

“అవసేసమనాయతనస్సా”తి అవసేసగ్గహణమ్పి పకరణతో విసిట్ఠవిసయమేవాతి దస్సేతుం **‘‘పఞ్చక్ఖన్ధభవే’’**తిఆదిమాహ, యతో అట్ఠకథాయం “వత్థురూప”న్తిఆది వుత్తం. **యథాసమ్భవం యోజేతబ్బో**తి **నామరూపస్స** పటిసన్ధియం సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయఅత్థిఅవిగతాదిపచ్చయభావో **సహజాతాదిసాధారణపచ్చయభావో,** సమ్పయుత్తవిపాకహేతుఆహారిన్ద్రియాదిపచ్చయభావో **సమ్పయుత్తాదిఅసాధారణపచ్చయభావో** నామస్స, రూపస్స పన విప్పయుత్తపచ్చయభావో యోజేతబ్బో.

సళాయతనపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఫస్సపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౦. **తదభేదవసేనా**తి తస్స ఫస్సస్స అభేదవసేన, ఫస్సభావసామఞ్ఞేనాతి అత్థో. **న యుత్తం** ఏకస్సేవ వచనం. **అఞ్ఞస్సాపీ**తి యథావుత్తతో అఞ్ఞస్సాపి. సబ్బాయతనతో హి ఏకస్స ఫస్సస్స అసమ్భవచోదనాయం తప్పసఙ్గేన ఏకాయతనతో అనేకస్సాపి సమ్భవో నత్థీతి చోదనా "ఈదిసీ ధమ్మతా నత్థీ"తి ఞాపనత్థాతి దస్సేతి ''**అఞ్ఞస్సాపీ**''తిఆదినా. **నిదస్సనవసేనా**తి ఉదాహరణదస్సనవసేన . **ఏకఫస్సస్స సమ్భవతో**తి కారణాపదేసో. ఏకఫస్ససమ్భవస్స లబ్భమానత్తా "సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో"తి భగవతా వుత్తన్తి పరిహారం దస్సేన్తోతి యోజనా. **సేసేసూ**తి ఏకన్తిఆదీసు. నవధా పచ్చయత్తే ఏకం విపాకమనాయతనం విభావయే. **తథా చా**తి ఆరమ్మణపురేజాతఅత్థిఅవిగతవసేన. య్వాయం పచ్చయభావో యాదిసానం హోతి, తం దస్సేతుం ''**పచ్చుప్పన్నాని...పే.... సన్ధాయ వుత్త**''న్తి ఆహ. అతీతానాగతకాలవిముత్తానమ్పి ఆరమ్మణమత్తతాయ సమ్భవతో ఆహ ''**ఆరమ్మణ...పే.... సన్ధాయ వుత్త**''న్తి. తత్థ **తన్తి** రూపాయతనాదిం.

ఫస్సపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౧. **అనన్తరాదీహీ**తి అనన్తరసమనన్తరూపనిస్సయనత్థివిగతపచ్చయేహి. **ఉపనిస్సయే**తి అనన్తరూపనిస్సయే. అనన్తరసమనన్తరపచ్చయా హి అనన్తరతావసేనేవ అనన్తరూపనిస్సయే అన్తోగధా. నత్థివిగతపచ్చయా పన అనన్తరసమనన్తరపచ్చయధమ్మానంయేవ తథాభావతో తదన్తోగధా. **తస్సా**తి ఉపనిస్సయస్స.

సబ్బస్సాతి విపాకస్స, అవిపాకస్స చ. పటిసన్ధిభవఙ్గచుతిచిత్తసమ్పయుత్తాయ హి వేదనాయ సహజాతమనోసమ్ఫస్సో వుత్తనయేన అట్ఠధా పచ్చయో హోతి. అనన్తరో అనన్తరాదినా, అనానన్తరో ఉపనిస్సయవసేనేవ పచ్చయో హోతి. సమ్భవదస్సనఞ్చేతం, న తాసం మనోద్వారికభావదస్సనన్తి దట్ఠబ్బం.

వేదనాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తణ్హాపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౨. యథా చ రసాయనజాని ఓజాజీవితాని, ఏవం తంనిమిత్తం సుఖం, తదపనేయ్యం జరాదిదుక్ఖఞ్చ ధమ్మారమ్మణభావేన యోజేతబ్బం.

కమ్మఫలాభిపత్థనావసేన సత్తా కమ్మానిపి ఆయూహన్తీతి సాతిసయం తణ్హాయ విపాకవేదనా ఉపనిస్సయో, న తథా ఇతరాతి ఆహ ''**విపాకా విసేసేన...పే.... అవిసేసేన ఇతరా చా**''తి. **ఇతరా**తి అవిపాకాతి అత్థో. ''**సుఖమిచ్చేవ భాసితా**''తి ఇదం ఇట్ఠసభావంయేవ ఉపేక్ఖం సన్ధాయ వుత్తం, న అనిట్ఠసభావం. తేనాహ ''**ఉపేక్ఖా పనా**''తిఆది. **సబ్బస్సా**తి అవీతరాగస్స వీతరాగస్స చ వేదనావతో పుగ్గలస్స.

వేదనాపచ్చయా ఏవాతి అయం నియమో నియమన్తరనివత్తనపరోతి నాస్స పచ్చయన్తరనివత్తనత్థతా దట్ఠబ్బా. ఏతేన పచ్చయుప్పన్నన్తరపటిక్ఖేపోపి నివత్తితో హోతి.

తణ్హాపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉపాదానపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౩. పురిమదిట్ఠిన్తి ''సస్సతో అత్తా''తి (దీ॰ ని॰ ౧.౩౧) పగేవ అభినివిట్ఠం సస్సతగాహం సన్ధాయ వుత్తం. తేనాహ **''అత్తగ్గహణం...పే॰... దట్ఠబ్బ''**న్తి. **ఉపాదియమానన్తి** గణ్హన్తం. **లోకోతి వా గహణన్తి** యం ''లోకో సస్సతో''తి గహణం, సా దిట్ఠీతి అత్థో. తేనాహ **''దిట్ఠుపాదానభూత''**న్తి. **''ధమ్మసఙ్ఖేప...పే॰... దిట్ఠిమత్తమేవా''**తి ఇదం బ్యవహితానం పదానం సమ్బన్ధదస్సనం. తత్థ సఙ్ఖేపతో తణ్హాదళ్హత్తం, సఙ్ఖేపతో దిట్ఠిమత్తమేవ చత్తారి ఉపాదానానీతి అధిప్పాయో. **ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారతోతి** సముదాయభూతతో ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారతో తదవయవభూతం సఙ్ఖేపం విత్థారఞ్చ నిద్ధారేతి.

సస్సతగాహపుబ్బఙ్గమో, ఉచ్ఛేదగాహపుబ్బఙ్గమో చ అత్తగాహోతి యోజనా. **తేసన్తి** యథావుత్తసస్సతుచ్ఛేదగాహానం మూలభావేన విధాయకత్తా **సామిభూతో. ఆదినా వాతి** ''పఠమం అత్తవాదుపాదాన''న్తిఆదినా వా వాక్యేన.

యేన భవస్సాదేన గధితచిత్తో భవనిబ్బత్తకం కమ్మం కత్వా ఉపపన్నో, సా భవనికన్తి సన్తానే చిరానుబన్ధా అభిణ్హుప్పత్తికా ఉపపన్నమత్తస్స ఉప్పజ్జతీతి ఆహ **''యదిపి...పే॰... పవత్తితబ్బత్తా''**తి. అరహత్తమగ్గవజ్ఝత్తా భవరాగస్సపి కాముపాదానభావో అత్థేవాతి ఆహ **''తణ్హాదళ్హత్తం న హోతీతి మఞ్ఞమానో''**తి. భవరాగోపి హి సవిసయే దళ్హం పవత్తతీతి. **సబ్బాపి తణ్హా కాముపాదానన్తి** ఏత్థాపి తస్స అరహత్తమగ్గవజ్ఝతా వుత్తాతి ఆనేత్వా యోజేతబ్బం.

ఉప్పత్తిట్ఠానభూతా న ఆరమ్మణభూతాతి అధిప్పాయో. **తేనాతి** ఖన్ధానం ఆలయభావేన. **ఆరమ్మణానన్తరపకతూపనిస్సయాతి** ఆరమ్మణూపనిస్సయఅనన్తరూపనిస్సయపకతూపనిస్సయా. **అనన్తరపచ్చయాదీనన్తి** అనన్తరసమనన్తరఆరమ్మణపచ్చయాదీనం.

ఉపాదానపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భవపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౪. ''భవతీ''తి ఇదం ఉపపత్తిభవనిబ్బచనం. **ద్వయస్సాతి** కమ్ముపపత్తిభవద్వయస్స. **నిప్ఫాదనఫలం** ఫలస్స ఉప్పాదనసమత్థతా. **నిబ్బత్తనం** నిప్ఫాదనం.

''భగవంమూలకా''తి (అ॰ ని॰ ౮.౮౩; ౯.౧; ౧౦.౫౮; ౧౧.౧౯) వియ ''సఞ్ఞావంభవో''తి వత్తబ్బే అత్థి-అత్థే వా **వం**-సద్దో లుత్తనిద్దిట్ఠోతి ఆహ **''సఞ్ఞాభవో''**తి. **తస్స వా అత్థేతి** తస్స వన్తుసద్దస్స అత్థే, అత్థి-అత్థేతి అత్థో. **అకారం కత్వాతి** యథా ''పీతిసుఖం అస్స అత్థీ''తి అత్థే అకారం కత్వా ఉప్పాదేత్వా ఝానం పీతిసుఖన్తి వుచ్చతి, ఏవం సఞ్ఞా అస్స అత్థీతి సఞ్ఞో, భవో, సోవ **సఞ్ఞభవో. ఏకస్మిన్తి** రూపక్ఖన్ధే ఏవ. **పవత్తత్తాతి** పవత్తకపవత్తనట్ఠానానం అభేదేపి ఉపచారవసేన భిన్నం వియ కత్వా దస్సేతి.

కమ్మసఙ్ఖాతతన్తి “కమ్మ”న్తి వత్తబ్బతం, కమ్మకోట్ఠాసతం వా. “చేతనాహం, భిక్ఖవే, కమ్మం వదామీ”తిఆదినా (అ॰ ని॰ ౬.౬౩) సుత్తేపి చేతనాయ కమ్మభావో ఆగతోవ. నిప్పరియాయేన పన చేతనావ కమ్మభవోతి వుత్తమత్థం అభిధమ్మపాళియావ సాధేన్తో **‘‘వుత్తఞ్హే’’**తిఆదిమాహ. ఇమాయ హి వేదనాసఞ్ఞావిఞ్ఞాణక్ఖన్ధేహి, మనాయతనమనోవిఞ్ఞాణధాతూహి, సఙ్ఖారక్ఖన్ధధమ్మాయతనధమ్మధాతుఏకదేసేన చ కమ్మభవస్స సమ్పయుత్తతం వదన్తియా ధాతుకథాపాళియా తస్స చేతనాభావో దీపితోతి.

ధమ్మభేదతోతి చేతనాచేతనాసమ్పయుత్తభావేన, కుసలాకుసలాబ్యాకతభావేన చ ధమ్మవిభాగతో. “పునవచన”న్తి ఇమినావ పునరుత్తిదోసాపత్తి పటిఞ్ఞాతాతి పరస్స ఆసఙ్కం దస్సేన్తో **‘‘సాత్థకమేవిదం పునవచనన్తి ఏతం న యుత్తన్తి చే’’**తి ఆహ. **భవేకదేసభావేనా**తి కమ్మభవస్స ఏకదేసత్తా సఙ్ఖారానం. తేన యేసం ధమ్మానం సముదాయో భవో వుత్తో, తదేకదేసా సఙ్ఖారా, సముదాయేకదేసా చ అత్థతో భిన్నా ఏవాతి వుత్తమేవేతన్తి దస్సేతి. పున యథావుత్తమేవ భేదం మనసి కత్వా అత్థతో పునవచనాభావం దస్సేన్తో **‘‘పరేన వా’’**తిఆదిమాహ.

అన్తోగధేతి కామభవాదిఅన్తోగధే సఞ్ఞాభవాదికే. **కామభవాదికే**తి కామరూపారూపభవే.

ఉపాదానభేదన్తి కాముపాదానాదిఉపాదానవిసేసం.

తేనాతి సీలబ్బతుపాదానేన. **వక్ఖమానేనా**తి “ఇదం సీలబ్బతం నామా”తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౩౪) **అట్ఠకథాయం** వక్ఖమానేన పకారేన. **పురాణం** బ్రహ్మణ్డలిఙ్గఖన్దపురాణాది. “సేతవధయఞ్ఞం ఆరభతే భూతికామో”తిఆదినా (విసుద్ధి॰ మహాటీ॰ ౨.౬౫౦) పసుమారణవిధానయుత్తో యఞ్ఞవిధి **పసుబన్ధవిధి**.

అత్తనో సుద్ధిమగ్గపరామాసమత్తత్తా సీలబ్బతుపాదానస్స అత్తవాదుపాదాననిమిత్తం వుత్తం.

మగ్గపచ్చయా హోన్తి మిచ్ఛానియ్యానసభావత్తా. అనన్తరస్స పన కామకమ్మభవస్స అనన్తరసమనన్తరఅనన్తరూపనిస్సయనత్థివిగతాసేవనపచ్చయేహి ఉపాదానస్స పచ్చయభావో పాకటోయేవాతి న వుత్తో.

భవపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

జాతిజరామరణాదిపదనిద్దేసవణ్ణనా

౨౩౫. ఉపపత్తిభవుప్పత్తీతి ఉపపత్తిభవే, ఉపపత్తిభవభావేన వా ఉపాదిన్నక్ఖన్ధానం ఉప్పత్తి. **జాయమానస్స** ఖన్ధస్స. **జాతి** నిబ్బత్తివికారో. ఉపపత్తిభవోపి జాతియా పచ్చయో. కస్మా? ఉపపత్తిభవే అసతి జాతియా అభావాతి యోజనా. **‘‘జాయమానరూపపదట్ఠానతా’’**తిఆదినాపి తస్స జాతియా పచ్చయభావంయేవ విభావేతి.

సతిపి సుక్కసోణితాదికే పితుగతవిసేసాదికారణే బాహిరే పచ్చయే తస్స పన అనియతత్తా, హీనపణీతాదివిసేసస్స చ అధిప్పేతత్తా వుత్తం **‘‘అజ్ఝత్త...పే.... అభావా’’**తి.

జాతిజరామరణాదిపదనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

భవచక్కకథావణ్ణనా

౨౪౨. సమ్బన్ధం ఇతం గతన్తి **సమితం.** తేనాహ ''**సఙ్గత**''న్తి.

భవచ్ఛన్దో భవరాగో. **తస్సారుప్పకథాసవన**న్తి తస్స బాలభావస్స అయుత్తకారితాయ అనుచ్ఛవికకథాసవనం. ఏతేన పరూపవాదహేతుకాదిదుక్ఖం దస్సేతి, ''**కమ్మకారణాదస్సన**''న్తి ఇమినా దణ్డహేతుకం, ఇతరేన దుగ్గతినిబ్బత్తిహేతుకం . **గమేన్తీ**తి ఞాపేన్తి. ఫలేనాపి హి అబ్యభిచారినా హేతు ఞాయతి, వుట్ఠినిమిత్తేన వియ మహోఘేన ఉపరిదేసే వుట్ఠినిపాతో. తేన వుత్తం ''**బోధేన్తీ**''తి.

విసేసనివత్తిఅత్థో మత్తసద్దో ''అవితక్కవిచారమత్తా''తిఆదీసు (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౬) వియ. అప్పహీనావిజ్జా కారణలాభే ఉప్పత్తిఅరహతాయ సమీపేయేవాతి ఆహ ''**సన్నిహితభావకరణేనా**''తి. **వేదేతీ**తి వేదయతి. తస్స అత్థవచనం **అనుభవతీ**తి. వేదం వా ఞాణం కరోతి ఉప్పాదేతీతి **వేదేతి.** తస్స అత్థవచనం **జానాతీ**తి. **వేదియతీ**తి పన కమ్మకత్తుకమ్మానం వసేన నిద్దేసోతి తస్సపి అత్థం దస్సేన్తో ''**జానాతి, ఞాయతి చా**''తి ఆహ. **చ-సద్దత్థో**తి సముచ్చయత్థో, బ్రహ్మాదినా చ కారకేన, అత్తనా చ వేదకేన రహితన్తి అత్థో. **చ-సద్దత్థసమాస**న్తి ద్వన్దసమాసమాహ.

చతుబ్బిధమ్పి వా సుఞ్ఞతన్తి ధువభావాదిసుఞ్ఞతం, అత్తాదిసుఞ్ఞతఞ్చ సన్ధాయ వదతి.

పుబ్బన్తతోతి అతీతకోట్ఠాసతో. వేదనావసానమ్పి భవచక్కం పరిపుణ్ణమేవాతి దస్సేతుం ''**వేదనా వా**''తిఆది వుత్తం. అవిజ్జాగహణేన వా తణ్హుపాదానాని, సఙ్ఖారగ్గహణేన భవో, విఞ్ఞాణాదిగ్గహణేన జాతిజరామరణాని సోకాదయో చ గహితాతి ఏవమ్పి **వేదనావసానం భవచక్కన్తి యుత్తమేవేతం. తణ్హామూలకే చా**తి తణ్హుపాదానగ్గహణేన అవిజ్జా గహితాతిఆదినా యోజేతబ్బం. తేనాహ ''**ద్విన్నం...పే.... హోతీ**''తి. తత్థ **ద్విన్న**న్తి పురిమపచ్ఛిమానం ఉభిన్నం హేతుఫలవజ్జానం. **విపరీతాభినివేసం కరోన్తీ**తి నిమిత్తం కత్తుఉపచారేన వదతి. అనుపచ్ఛేదమేవ పకాసేతీతి యోజనా.

హేతుఫలసన్ధి, ఫలహేతుసన్ధి, పునపి హేతుఫలసన్ధీతి ఏవం హేతుఆదిపుబ్బకా **హేతుఫలహేతుపుబ్బకా. హేతుఫలహేతుఫలవసేనా**తి అవిజ్జాదిహేతు, విఞ్ఞాణాదిఫల, తణ్హాదిహేతు, జాతిఫలవసేన. ఉపసగ్గవిసేసేన అత్థవిసేసో హోతీతి ''**ఆకిరీయన్తీ**''తి పదస్స **పకాసీయన్తీ**తి అత్థో వుత్తో. **కిలేసకమ్మవిపాకా**తి అవిజ్జాదికే వేదనాపరియోసానే వదతి. **విపాకకిలేసకమ్మేహీ**తి విఞ్ఞాణాదీహి భవపరియోసానేహి. పున కమ్మస్స విపాకసమ్బన్ధో వుత్తనయత్తా న గహితో. ''**వట్టానీ**''తి చ ఇదం ''తీణి వట్టానీ''తి విగ్గహవసేన లబ్భమానం గహేత్వా వుత్తం.

''పురిమకమ్మభవస్మిం మోహో''తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౪౨) అట్ఠకథాయ ఆగతత్తా ఆసన్నపచ్చక్ఖతం సన్ధాయ వుత్తం ''**ఇమిస్సా**''తి. **విభఙ్గపాళియా వసేన దస్సితం,** తస్మా న అట్ఠకథాయ పుబ్బాపరవిరోధో యథాపాఠం అత్థస్స పకాసితత్తాతి అధిప్పాయో. తత్థ చేతనాసమ్పయుత్తానఞ్చ చేతనాయ చ సఙ్ఖారభావేన కమ్మభవభావేన చ వత్తబ్బమేవాతి పాళిద్వయాధిప్పాయవివరణవసేన దస్సేతుం ''**తత్థా**''తిఆది వుత్తం. **భవస్సా**తి ఉపపత్తిభవస్స. ''భవో''తి వుత్తా చేతనాసమ్పయుత్తాతి సమ్బన్ధో. **గహణ**న్తి నికామనవసేన ఆరమ్మణస్స గహణం. తేనాహ ''**కాముపాదానం కిచ్చేనాహా**''తి. ఇతరాని కిచ్చేనాహాతి యోజనా. **తీసు అత్థవికప్పేసూ**తి ''తం కమ్మం కరోతో పురిమా చేతనాయో''తిఆదినా వుత్తేసు తీసు ఆయూహనచేతనానం అత్థవికప్పేసు. నను చ తతియే అత్థవికప్పే ఆయూహనస్స అవసానే చేతనా న వుత్తాతి? యదిపి

సరూపతో న వుత్తా, “తంసమ్పయుత్తా”తి పన సద్దతో పధానభావేన వుత్తస్స ఆయూహనస్స అప్పధానభావేన వుత్తా అవసానే పచ్చతో వుత్తా వియ హోతీతి ఇమం పరియాయం సన్ధాయ “**తీసుపి...పే.... అవసానే**”తి వుత్తం.

నిప్పరియాయేన పన యేసు ఆయూహనస్స అవసానే చేతనా వుత్తా, తే దస్సేతుం “**ద్వీసు...పే.... ఆహా**”తి వుత్తం. **తతియే** అత్థవికప్పే **వుత్తే** ఆయూహనసఙ్ఖారే తంసమ్పయుత్తాతి ఆహాతి యోజనా. **కమ్మస్స పచ్చయభూతన్తి** సఙ్ఖారపచ్చయం. తేన “కమ్మకరణకాలే”తి ఏత్థ కమ్మ-సద్దేన సబ్బస్సపి సఙ్ఖారస్స గహితతం దస్సేతి. తేనాహ “**న కమ్మసమ్పయుత్తమేవా**”తి.

కమ్మానేవాతి కమ్మానియేవ. విపాకధమ్మతాయ **కమ్మసరిక్ఖకా**. సహజాతకోటియా, ఉపనిస్సయకోటియా చ తస్స కమ్మస్స ఉపకారకాతి **తదుపకారకా**. **సంఖిప్పన్తీతి** సంఖిపీయన్తి సంయూహీయన్తి. “సంఖిప్పన్తి ఏత్థా”తి అధికరణసాధనవసేన సఙ్ఖేపసద్దస్స అత్థం వత్వా పున కమ్మసాధనవసేన వత్తుం “**సంఖిపీయతీ**”తిఆది వుత్తం.

తత్థాపీతి “కమ్మ”న్తి వుత్తకమ్మసమ్భారేపి. **గమనధమ్మన్తి** భఙ్గపగమనధమ్మం. తేన **ఇత్తరన్తి** భఙ్గపరన్తి వుత్తం హోతి. **తేనాతి** వినస్సనధమ్మతాదీపకేన ఇత్తరసద్దేన. **నిస్సారతం** అత్తసారాభావం దీపేతి. ఏవం “ఇత్తర”న్తిఆదినా అనిచ్చం చలం ఇత్తరం అద్ధువన్తి చతున్నం పదానం అత్థవిసేసవాచితం దస్సేతి. **ఠానసోతి** ఏత్థ వుత్తట్ఠానం నామ పచ్చయో. **అఙ్ఞమ్పీతి** అఙ్ఞత్థ వుత్తం. **తస్స తస్స** ఫలస్స. ధమ్మమత్తసమ్భవే సతి వట్టుపచ్ఛేదే సతీతి యోజనా. **ఏవన్తి** వుత్తప్పకారేన సముచ్చయత్థే చ-సద్దే సతి.

సచ్చానియేవ పభవోతి సమానాధికరణపక్ఖం సన్ధాయాహ “**సచ్చప్పభవతోతి సచ్చతో**”తి. “యస్స పహానత్థం భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతీ”తి ఏవంభూతం అరియసచ్చం **విసేసం అకత్వా**.

తేహి సోకాదీహి. “సోకదోమనస్సుపాయాసా అవిజ్జాయ అవియోగినో”తిఆదినా పుబ్బే వుత్తనయేన **సిద్ధాయ అవిజ్జాయ**. **అత్తనోయేవాతి** పచ్చయుప్పన్నం అనపేక్ఖిత్వా అత్తనోయేవ పవత్తసఙ్ఖాతకిచ్చతో.

సోకాదయోపి హీతి ఏత్థ **హి**-సద్దో హేతుఅత్థో. యస్మా “సోకాదయో పచ్చయాయత్తా అవసవత్తినో”తి ఇదం “జాతిపచ్చయా...పే.... సమ్భవన్తీ”తి ఏతేన వచనేన సిద్ధం, తస్మా తం “అత్తా సోచతీ”తిఆదిదస్సననివారణన్తి అత్థో.

సతి చ పరిగ్గహే రజ్జం వియ గతియో అనేకానత్థానుబన్ధనా, తాహి చ విఞ్ఞాణస్స ఉపద్దుతతాతి దస్సేతుం “**సఙ్ఖారపరిగ్గహితం...పే.... రజ్జే**”తి వుత్తన్తి ఏవం వా ఏత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. యథాఉపట్ఠితాని కమ్మాదీని చుతిఆసన్నజవనేహి పరికప్పేత్వా వియ గహితాని పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేనపి పరికప్పితాని వియ హోన్తి, తం పనస్స పరికప్పనం అత్థతో ఆరమ్మణకరణమేవాతి వుత్తం “**పరి...పే.... తో**”తి. సబ్బకప్పనం వా పరికప్పనన్తి వుత్తం “**వితక్కేన వితక్కనతో**”తి. ససమ్భారచక్ఖుఆదయో సళాయతనస్స **పతిట్ఠావిసేసో**.

యదాకారాయ జాతియా యదాకారం జరామరణం సమ్భవతి, సమ్భవన్తఞ్చ యథానుపుబ్బం పవత్తం, సో అత్థో **జాతిపచ్చయసమ్భూతసముదాగతట్ఠో**, సహితస్స సముదితస్స పుగ్గలస్స జీరణభిజ్జనావత్థా ధమ్మా జరామరణాపదేసేన వుత్తా, సా చ నేసం అవత్థా జాతిపుబ్బికా, తే చ సముదితా ఏవ పవత్తన్తీతి ఏవం జాతితో జరామరణస్స

సమ్భూతసముదాగతట్ఠో వేదితబ్బో. జాతితో జరామరణం న న హోతి హోతియేవ ఏకన్తేన జాతస్స జరామరణసమ్భవతో, న చ జాతిం వినా హోతి అజాతస్స తదభావతోతి జరామరణస్స జాతిపచ్చయతం అన్వయబ్యతిరేకేహి విభావేతి ''**న జాతితో**''తిఆదినా. **ఇత్థన్తి** జాతిపచ్చయా జరామరణస్స నిబ్బత్తాకారం వదతి.

నిరోధా నిరోధసఙ్ఖాతన్తి పచ్చయనిరోధా పచ్చయుప్పన్ననిరోధసఙ్ఖాతం. అనులోమదేసనాయ చ వేమజ్ఝతో పట్ఠాయాతి యోజనా.

అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారేకదేసో సరాగో రాగేన సహజేకట్ఠోతి కత్వా. **సబ్బోపి అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో సరాగో** పహానేకట్ఠభావతో. యస్మా పన అకుసలధమ్మో అకుసలధమ్మస్స సభాగో, అనకుసలధమ్మో విసభాగో, యథారహం పచ్చయో చ హోతి, తస్మా "అపటిపక్ఖభావతో, రాగప్పవడ్ఢకో"తి చ వుత్తం . "తదేవ విఞ్ఞాణం సన్ధావతి సంసరతీ"తి మిచ్ఛాభినివేససబ్భావతో సంసరణకిరియాయపి సబ్యాపారతా విఞ్ఞాణస్స వుత్తా. సబ్యాపారతాభినివేసబలవతాయ, సఙ్కన్తిఅభినివేసబలవతాయాతి పచ్చేకం యోజేతబ్బం. ''**అసహావత్తనతో, సహావత్తనతో**''తి ఏతేన అసహావుత్తి వినిబ్భోగో, సహావుత్తి అవినిబ్భోగోతి దస్సేతి.

సభావాధిగమనిమిత్తతా **ఓభాసనం.** చక్ఖాదిసన్నిస్సయేన హి పఞ్చవిఞ్ఞాణాని రూపాదిసభావం ఉపలభన్తి. **ఇతరే** ఫుసనసఙ్గతిసన్నిపాతట్ఠా. **ఛన్నన్తి** ఛన్నమ్పి సమ్ఫస్సానం.

ఆదానన్తి ఉపసద్దేన వినాపి దళ్హగాహో అధిప్పేతోతి ఆహ ''**ఆదానట్ఠో చతున్నమ్పి ఉపాదానానం సమానో**''తి. గహణన్తి నికామనవసేన విసయస్స పటిచ్ఛన్నన్తి వుత్తం ''**గహణట్ఠో కాముపాదానస్సా**''తి. **ఇతరేసన్తి** దిట్ఠుపాదానాదీనం. **తస్మాతి** విభత్తియా అలుత్తభావతో. **తేనాతి** ఖిపనసద్దేన. హాని వా ఖీణభావో ఖయోతి ''**ఖయట్ఠో వా**''తిఆది వుత్తం. **ద్విన్నన్తి** జరామరణానం. మరణూపనయనరసత్తా వా జరాయపి మరణట్ఠో ఏవ దస్సితో.

నీయన్తి గమేన్తీతి **నయా,** ఏకత్తాదయో. కేహి నీయన్తి? అవిజ్జాదిఅత్థేహీతి ఇమమత్థమాహ ''**అవిజ్జాదీ**''తిఆదినా. **సేన భావేనాతి** సకేన అవిజ్జాదిభావేన, తం అముఞ్చిత్వా ఏవ. న హి అవిజ్జాదివినిముత్తం ఏకత్తం నామ కిఞ్చి పరమత్థతో అత్థి. **సేన భావేనాతి** వా సకేన ఏకత్తాదిభావేన. అవిజ్జాదీసు విఞ్ఞాయమానో హేతుఫలధమ్మానం ఏకసన్తతిపతితాదిసఙ్ఖాతో ఏకత్తాదిభావో తేనేవ సభావేన ఞాయతి, న అవిజ్జాదిభావేనాతి. తే హి నేతబ్బాతి **తేసం నయా. అత్థా ఏవ వా** అవిజ్జాదయో. అనేకేపి సమానా ధమ్మా యేన సన్తానానుపచ్ఛేదేన "ఏక"న్తి ఞాయన్తి వోహారీయన్తి, సో తత్థ కరణభావేన వత్తబ్బతం అరహతి, తథా ఇతరేపీతి ఆహ ''**ఏకత్తాదీహి చ అత్థా 'ఏక'న్తిఆదినా నీయన్తీ**''తి. తత్థ **నీయన్తీతి** ఞాయన్తి, పఞ్ఞాపీయన్తి చ. పురిమపచ్ఛిమానం ధమ్మానం నిరోధుప్పాదనిరన్తరతాయ నామకాయస్స, సమ్బన్ధవుత్తితాయ రూపకాయస్స, ఉభయస్స చ అఞ్ఞమఞ్ఞసన్నిస్సితతాయ దువిఞ్ఞేయ్యనానతో ఏకీభూతస్స వియ ఘనభావప్పబన్ధో హేతుఫలభావేన సమ్బన్ధో సమ్మా తానోతి సన్తానో, తస్స అనుపచ్ఛేదో తథాపవత్తి ఏకత్తన్తి ఆహ ''**సన్తానానుపచ్ఛేదో ఏకత్త**''న్తి.

సమ్బన్ధరహితస్సాతి హేతుఫలభావేన అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధభావరహితస్స. **సత్తన్తరోతి** అఞ్ఞో సత్తో. **ఉచ్ఛేదదిట్ఠిముపాదియతీతి** యథానురూపకారణతో ఫలప్పవత్తిం అసమనుపస్సన్తో నానాసన్తానే వియ అసమ్బన్ధనానత్తదస్సనతో హేతుభావరహితానం నిప్పయోజనానం పురిముప్పన్నానం ధమ్మానం నిరోధే హేతునియమాభావతో ఏకన్తేన ఉప్పత్తి న యుత్తా, తథా సన్తానేన ఉప్పత్తి, సదిసభావేన ఉప్పత్తి, సమానజాతిదేసపరిణామవయరూపబలసణ్ఠానానం ఉప్పత్తి న యుత్తాతిఆదీని వికప్పేన్తో ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం గణ్హాతి.

కస్మా ఉప్పత్తి న సియాతి వాలికాహి వియ తిలేహిపి తేలస్స, ఉచ్ఛుతో వియ గావితోపి ఖీరస్స అఞ్ఞాభావతో కేన కారణేన తేహి తేసం ఉప్పత్తి న సియా, ఇతరేహి ఏవ చ నేసం ఉప్పత్తి హోతీతి. **తస్మాతి** అఞ్ఞస్స అఞ్ఞతో ఉప్పత్తియం సబ్బస్స సబ్బసో ఉప్పత్తియా భవితబ్బం, న చేతం అత్థి, తస్మా. యస్మా నియతివాదీ అనురూపా హేతుతో ఫలుప్పత్తిం న ఇచ్ఛతి, సభావసిద్ధమేవ చ ధమ్మప్పవత్తిం ఇచ్ఛతి, తస్మా ''**అవిజ్జమానేపి హేతుమ్హీ**''తి వుత్తం. సభావసిద్ధా ఏవ హి అచ్ఛేజ్జసుత్తావుతాభేజ్జమణి వియ కమలఙ్ఘనరహితా తథా తథా సరీరిన్ద్రియసుఖాదిభావపరిణామాయ నియతియావ కాయా సమాగచ్ఛన్తి, యతో గతిజాతిబన్ధా, అపవగ్గో చ హోతీతి నియతివాదో. తేనాహ ''**నియతతాయ...పే.... పవత్తన్తీ**''తి. నియతిఅత్థో వుత్తోయేవ.

ఏతస్స అత్థస్స **సాధకం** సుత్తం. ఆకులమేవ, ఆకులభావో వా **ఆకులకం. జటితాతి** హేట్ఠుపరియవసేన పవత్తమానేహి కిలేసకమ్మవిపాకేహి జాతజటా. **నీడన్తి** కులావకం. **సంసారన్తి** ఇధ సమ్పత్తిభవప్పబన్ధమాహ అపాయాదిపదేహి దుగ్గతిప్పబన్ధస్స వుత్తత్తా.

భవచక్కకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౨౪౩. తం పటిచ్చసముప్పాదం. **ఏకేకచిత్తావరుద్ధన్తి** అభిధమ్మభాజనీయే వియ ఏకేకస్మిం చిత్తే అవరుద్ధం అన్తోగధం అకత్వా. **అసహజాతానఞ్చ** ''అసహజాతానం, సహజాతానఞ్చా''తి ఏవం పఠమపదే ఏకసేసనిద్దేసో దట్ఠబ్బో. ''సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ''న్తి అసహజాతాయేవ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నా దస్సితా విపాకవిఞ్ఞాణస్సేవ అధిప్పేతత్తా. ''అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప''న్తి (విభ. ౨౨౫) చ ఏవమాదీసు అసహజాతా, సహజాతా చ. ''**ఏకేకేన నయేనా**''తి పురాతనో పాఠో, ఏతరహి పన ''ఏకేకేన చతుక్కేన'' ఇచ్చేవ బహూసు పోత్థకేసు పాఠో. **నయచతుక్కవారాతి** నయేసు చతుక్కానం వారా, అవిజ్జామూలకాదీసు నవసు నయేసు పచ్చేకం పచ్చయచతుక్కాదీనం చతున్నం చతుక్కానం ''నామపచ్చయా ఛట్ఠాయతన''న్తిఆదివిసేసభిన్నా చత్తారో వారాతి అత్థో. **వవత్థితాతి** యథావుత్తవిసేసేన అసంకిణ్ణా. **చతుక్కానన్తి** వారచతుక్కానం వారసోళసకస్స నయభావతోతి అధిప్పాయో.

౧. పచ్చయచతుక్కవణ్ణనా

పచ్చయసహితపచ్చయుప్పన్నాని అఙ్గభావేన వుత్తాని, న కేవలం పచ్చయా. తస్మా ''ఛట్ఠాయతనపచ్చయా ఫస్సో''తి ఏత్థ న ఛట్ఠాయతనస్స అఙ్గతా. తేన వుత్తం ''**న, తస్స అనఙ్గత్తా**''తి. **ఏవఞ్చ కత్వాతి** పచ్చయసహితస్స పచ్చయుప్పన్నస్స అఙ్గభావతో. **తీసు పకారేసూతి** ''పఠమో సబ్బసఙ్గాహికట్ఠేనా''తిఆదినా (విభ. అట్ఠ. ౨౪౩) అట్ఠకథాయం వుత్తేసు తీసుపి పకారేసు. **పచ్చయవిసేసాదీతి** ఏత్థ నామం, ఛట్ఠాయతనఞ్చ పచ్చయవిసేసో. **ఆది**-సద్దేన యోనివిసేసో, ఆయతనానం అపారిపూరిపారిపూరిభవవిసేసో చ గహితో. తే హి దుతియవారాదీనం నానత్తకరా. **అత్థవిసేసేనాతి** యదిపి అఞ్ఞత్థ ''సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో''తి సళాయతనపచ్చయో వుత్తో, తథాపి సహజాతాదినామసన్నిస్సయేన పవత్తనతో నామమత్తపచ్చయాపి సో హోతీతి పటిచ్చసముప్పాదస్స నానానయవిచిత్తతానుమితస్స గమ్భీరభావస్స విభావనసఙ్ఖాతేన,

అనవసేసనామపచ్చయదస్సనసఙ్ఖాతేన చ అత్థవిసేసేన. తథా హి “యేహి, ఆనన్ద, ఆకారేహి యేహి లిఙ్గేహి యేహి నిమిత్తేహి యేహి ఉద్దేసేహి నామకాయస్స పఞ్ఞత్తి హోతి, తేసు ఆకారేసు…పే॰… ఉద్దేసేసు అసతి అపి ను ఖో రూపకాయే అధివచనసమ్ఫస్సో పఞ్ఞాయేథా”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౧౪) ఫస్సస్స నామపచ్చయతావిభావనవసేన మహానిదానదేసనా పవత్తా. తథా “నామరూపపచ్చయా ఫస్సోతి ఇచ్చస్స వచనీయ”న్తి (దీ॰ ని॰ ౨.౯౭) “నామరూపపచ్చయా”తి వదన్తేన “నామపచ్చయా”తిపి వుత్తమేవ హోతీతి.

వారచతుక్కే “సఙ్ఖారో”తి వుత్తం, సోకాదయో న వుత్తా, పురిమస్మిం వారద్వయే రూపం న వుత్తం, వారత్తయే సళాయతనం న వుత్తన్తి యోజేతబ్బం.

సబ్బ…పే॰… రణతోతి సబ్బస్స విఞ్ఞాణస్స పవత్తిట్ఠానభూతసబ్బభవసాధారణతో, విఞ్ఞాణస్స వా పవత్తిట్ఠానభూతసబ్బభవసాధారణతో. **సమానం ఫలం** సమానో **పచ్చయో** సహజాతాదిపచ్చయేహి ఉపకత్తబ్బతో, ఉపకారకతో చ. **తస్స** విఞ్ఞాణస్స. **విఞ్ఞాణాహరణ**న్తి విపాకవిఞ్ఞాణనిబ్బత్తనం. **అస్స** విఞ్ఞాణస్స.

గతిసూచకోతి హి-సద్దం లోకే గతిఅత్థం వదన్తీతి కత్వా వుత్తం. “విగత”న్తి ఏత్థ వి-సద్దో పటిసేధదీపకోతి ద్వే పటిసేధా పకతిం ఞాపేన్తీతి ఆహ ‘‘**విగతతానివారణవసేన గతి ఏవ హోతీ**’’తి.

తిధా చతుధా పఞ్చధా వాతి ఏత్థ సఞ్ఞామనసికారాదయో సహజాతనిస్సయఅత్థిపచ్చయవసేన తిధా, ఫస్సచేతనాదయో తేసఞ్చేవ ఆహారాదీనఞ్చ వసేన చతుధా, వేదనావితక్కాదయో తేసఞ్చేవ ఝానిన్ద్రియాదీనఞ్చ వసేన పఞ్చధా. యథా సమాధి, ఏవం వీరియమ్పి దట్ఠబ్బం. తమ్పి హి అధిపతిన్ద్రియమగ్గపచ్చయేహి **ఛధా** పచ్చయో హోతి.

‘‘**వచనవసేనా**’’తి ఇమినా ఇమస్మిం చతుక్కే సహజాతపచ్చయం ధురం కత్వా దేసనా పవత్తాతి తేసం అధిప్పాయోతి దస్సేతి. **అత్థో**తి పచ్చయధమ్మో. **కత్థచీ**తి కిస్మిఞ్చి వారే అత్తనో పచ్చయుప్పన్నస్స యథాసకేహి పచ్చయో న న హోతి. ‘‘**అత్థతో**’’తి చ పాఠో. “భవపచ్చయా జాతీ”తిఆది న వత్తబ్బం సియా, వుత్తఞ్చ తం. తస్మా సహజాతపచ్చయవసేనేవ పరమచతుక్కో వుత్తోతి న గహేతబ్బన్తి దస్సేతి. తేనాహ ‘‘**న చ తం న వుత్త**’’న్తిఆది. ఇమస్స చ “భవపచ్చయా జాతీతిఆది న వత్తబ్బం సియా”తి ఇమినా సమ్బన్ధో వేదితబ్బో. **పచ్చయవచనమేవా**తి “అవిజ్జాపచ్చయా”తిఆదీసు వుత్తపచ్చయవచనమేవ చ. **తేస**న్తి తేసం ఆచరియానం. అయోజేత్వా వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. కథం పన వుత్తన్తి ఆహ ‘‘**సామఞ్ఞేన…పే॰… సన్ధాయ వుత్త**’’న్తి. ఏత్థ చ ‘‘**సహజాతసూచక**’’న్తిఆదినా యథాధిప్పేతస్స అత్థస్స వచనతో అసిద్ధిమాహ, ‘‘**సహజాతతో**’’తిఆదినా పన అత్థాపత్తితో. అసమ్భవే హి అఞ్ఞస్స అత్థతో సిజ్ఝేయ్య వచనతో వా అత్థతో వా అధిప్పేతత్థసాధనాతి.

అఞ్ఞత్థాతి అఞ్ఞస్మిం సుత్తే. అతీతద్ధం నిద్ధారేత్వా పచ్చుప్పన్నానాగతేహి సద్ధిం **అద్ధత్తయదస్సనత్థం. తందేసనాపరిగ్గహత్థ**న్తి మహానిదానదేసనాపరిగ్గహత్థం. నో చ ఉభిన్నం దేసనానం అఞ్ఞమఞ్ఞం సంసన్దనభావదస్సనత్థం. ఏవం సబ్బఞ్ఞుబుద్ధభాసితా దేసనా అఞ్ఞదత్థు సంసన్దతీతి.

ఇమస్సాతి ఇమస్స తతియవారస్స.

అపరాపేక్ఖతాయ, అపరికిలిట్ఠుపపత్తితాయ, అసుచిఅమక్ఖితతాయ కామావచరదేవానం, సబ్బేసఞ్చ బ్రహ్మానం తథా ఉపపజ్జనతో చ ఓపపాతికయోనియా పధానతా వేదితబ్బా. **సఙ్గహనిదస్సనవసేనాతి** ఓపపాతికయోనియా ఏవ సంసేదజయోనియా సఙ్గహస్స నిదస్సనవసేన ఉదాహరణవసేన. ఆరమ్మణపచ్చయస్సాపి ఫస్సస్స సతిపి పవత్తిహేతుభావే నో పన సహజాతాదిపచ్చయభూతస్స అజ్ఝత్తికస్స ఛట్ఠాయతనస్స వియ న సాతిసయోతి వుత్తం ‘‘**ఆరమ్మణపచ్చయో చేత్థ పవత్తకో న హోతీ**’’తి.

కేసఞ్చీతి పరిపుణ్ణాయతనానం గబ్భసేయ్యకానం. ‘‘**పచ్ఛిమ...పే.... సదా సమ్భవతీ**’’తి ఇదం గబ్భసేయ్యకానం వియ ఇతరయోనికానం కమేన ఆయతనుప్పత్తి నత్థీతి వుత్తం. తథా చాహ అట్ఠకథాయం ‘‘సహుప్పత్తిదీపనతో’’తి.

పచ్చయచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. హేతుచతుక్కవణ్ణనా

౨౪౪. అభావతోతి భావాభావతో. యఞ్హి జాతిక్ఖణమత్తేయేవ భవతి, న తతో పరం, తం జాతియా అవిగతపచ్చయో సియా అవిగతపచ్చయనియమసబ్భావతో. భవో పన యస్మా జాతిక్ఖణతో పరమ్పి భవతి, తస్మా న సో తస్సా అవిగతపచ్చయో హోతి. తేన వుత్తం ‘‘**తతో ఉద్ధం భావతోతి అత్థో**’’తి. **భవేతి** భవపదే, భవే వా నిప్ఫాదేతబ్బే. ఏస నయో **జాతిఆదీసూతి** ఏత్థాపి. ‘‘**యథా పనా**’’తిఆదినా ‘‘అవిగతపచ్చయస్స అభావతో, నియమాభావతో చా’’తి వుత్తానం హేతూనం వుత్తనయేన అబ్యాపిభావవిభావనేన అకారణతం దస్సేతి అయావభావినో పచ్చయుప్పన్నస్స, పచ్చయధమ్మస్స చ అవిగతపచ్చయభావదస్సనతో. **సఙ్ఖారక్ఖన్ధేతిఆది** మగ్గసోధనవసేన వుత్తం. తస్స పరిహారం సయమేవ వదతి. సో ఖణో ఏతస్స అత్థీతి తక్ఖణికో, న తక్ఖణికో **అతక్ఖణికో,** తస్స సబ్భావా, అయావభావికసబ్భావాతి అత్థో. యథా పన హేతూ హోన్తి, తం దస్సేతుం ‘‘**సఙ్ఖతలక్ఖణానం పనా**’’తిఆదిమాహ.

ఏవన్తి ఏవం యథావుత్తనయే సతి, ఏవం సన్తేతి అత్థో. ‘‘**న హి...పే.... అత్థీ**’’తి ఇమినా జాతిఆదీనం అవిగతపచ్చయవసేన పచ్చయుప్పన్నభావో వియ పచ్చయభావోపి నత్థీతి దస్సేతి. తత్థ కారణమాహ ‘‘**అసభావధమ్మత్తా**’’తి.

కథం పన అసభావధమ్మానం జాతిఆదీనం పచ్చయుప్పన్నతా, పచ్చయతా చాతి ఆహ ‘‘**జాయమానానం పనా**’’తిఆది. **తస్సాతి** జాతిజరామరణస్స. **వత్తబ్బపదేసోతి** ‘‘ఠపేత్వా’’తి వత్తబ్బపదేసో. కో పన సోతి? యథావుత్తం నామం, నామరూపఞ్చ సఙ్ఖారక్ఖన్ధేన రూపక్ఖన్ధేన చ జరామరణానం సఙ్గహితత్తా . ‘‘**యో భవో జాతియా పచ్చయో**’’తి ఏతేన భవసఙ్గహితానిపి జాతిఆదీని జాతియా అప్పచ్చయత్తా ఏవ ‘‘ఠపేత్వా’’తి న వుత్తానీతి దస్సేతి, పచ్చయభావాసఙ్కా ఏవ నేసం తస్సా నత్థీతి అధిప్పాయో. తేనేవ **ఠపేతబ్బగహేతబ్బవిసేసే సతీతి** సాసఙ్కం వదతి.

హేతుచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అఞ్ఞమఞ్ఞచతుక్కవణ్ణనా

౨౪౬. పచ్చయుప్పన్నస్సాతి పచ్చయుప్పన్నభావినో. **విసుం ఠితస్సాతి** భవేన అసఙ్గహితస్స. **సప్పదేసమేవ గహితం** ఇధ వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయస్సేవ అధిప్పేతత్తా నిరుళ్హత్తా చ. పచ్చయుప్పన్నం ఠపేత్వా పచ్చయభూతంయేవ నామం గహితం, అవిగతపచ్చయనియమాభావో వియ భవే ఉపాదానస్స అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయనియమాభావోతి యోజనా. **వుత్తనయేనాతి** "సఙ్ఖతలక్ఖణానం పనా"తిఆదినా వుత్తనయేన.

అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో వియ **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయోతి** అయమత్థో ఇధాధిప్పేతోతి దస్సేన్తో **''అఞ్ఞమఞ్ఞ...పే.... అధిప్పేతో సియా''**తి ఆహ. తథా చ వదన్తి "అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్చేత్థ న పట్ఠానే ఆగతఅఞ్ఞమఞ్ఞవసేన గహేతబ్బ"న్తి. **చక్ఖాయతనుపచయాదీనన్తి** ఉపరూపరి చితాని వియ ఉప్పన్నచక్ఖాయతనాదీని, చక్ఖాయతనాదీనం వా ఉపత్థమ్భకాని చక్ఖాయతనుపచయాదీని.

అఞ్ఞమఞ్ఞచతుక్కవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్ఖారాదిమూలకనయమాతికావణ్ణనా

౨౪౭. యదిపి సామఞ్ఞతో గతవిసేసో, తథాపి సామఞ్ఞగ్గహణేన నయగతో విసేసో సరూపతో దస్సితో హోతీతి **''నామపచ్చయా అవిజ్జా''**తి వత్వాపి నామవిసేసానం తస్సా పచ్చయభావో దస్సేతబ్బోతి ఆహ **''నామవిసేసానం...పే.... వుత్తా''**తి. "యదేవ పన నామ"న్తిఆది కస్మా వుత్తం, నను నామగ్గహణేన అగ్గహితోపి జాతిఆది భవగ్గహణేన గహితోతి దస్సితోవాయమత్థోతి చోదనం సన్ధాయాహ **''భవగ్గహణేన చా''**తిఆది. **ఇధాపీతి** "భవపచ్చయా అవిజ్జా"తి ఇధాపి. **న సియాతి** "అవిజ్జాపచ్చయా అవిజ్జా"తి వుత్తం న సియా. **తస్మాతి** యస్మా సామఞ్ఞచోదితం విసేసచోదితమేవ న హోతి, తస్మా. **సోతి** భవో. **తేనాతి** సభావాసభావధమ్మసఙ్గహణేన.

ఉపాదానస్సపి భవేకదేసత్తా వుత్తం **''ఉపాదానపచ్చయా...పే.... అగ్గహితే''**తి. "భవపచ్చయా జాతీ"తి ఇదం వచనం సన్ధాయాహ **''భవసద్దో...పే.... వుచ్చమానో''**తి. "నామపచ్చయా అవిజ్జా"తి ఏత్థ పచ్చయుప్పన్నం ఠపేత్వా పచ్చయస్స గహణతో అవిజ్జావినిముత్తా ఏవ చత్తారో ఖన్ధా నామసద్దేన వుచ్చన్తీతి ఆహ **''న నామసద్దో నిరవసేసబోధకో''**తి. న చేత్థ ఏకంసతో కారణం మగ్గితబ్బం. యేన **భవ**-సద్దో నిరవసేసబోధకో, న **నామ**-సద్దోతి ఆహ **''ఏవంసభావా హి ఏతా నిరుత్తియో''**తి. **ఇమినా అధిప్పాయేనాతి** భవసద్దో నిరవసేసబోధకో ఉపాదిన్నచతుక్ఖన్ధవిసయత్తాతి ఇమినా అధిప్పాయేన. జాయమానాదిధమ్మవికారభావతో జాయమానాదిక్ఖన్ధపటిబద్ధా జాతిఆదయో వుచ్చేయ్యుం, న పన జాతిఆదిపటిబద్ధా జాయమానాదిక్ఖన్ధాతి న ఏకచిత్తక్ఖణే జాతిఆదీనం అవిజ్జాయ పచ్చయభావో సమ్భవతీతి ఇమమత్థమాహ **''జాయమానానం పనా''**తిఆదినా. నానాచిత్తక్ఖణే పన జాతిఆదయో అవిజ్జాయ ఉపనిస్సయపచ్చయో హోన్తీతి **''ఏకచిత్తక్ఖణే''**తి విసేసితం. **తేనేవాతి** అసమ్భవేనేవ.

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలనిద్దేసవణ్ణనా

౨౪౮-౯. తన్తి దిట్ఠుపాదానం. **ఇతరస్సాతి** కాముపాదానస్స. **తణ్హాగహణేనాతి** "తణ్హాపచ్చయా"తి ఏత్థ తణ్హాగహణేన గహితత్తా. యది ఏవం నామగ్గహణేన గహితా తణ్హా కస్మా పున వుత్తాతి ఆహ **''నామే వియ విసేసపచ్చయత్తాభావా''**తి.

“నామపచ్చయా ఛట్ఠాయతన”న్తి ఏత్థ హి కామతణ్హాపి నామే సఙ్గహితాతి నామస్స యథారహం ఛట్ఠాయతనస్స పచ్చయభావో వుత్తోతి అత్థి తత్థ విసేసపచ్చయత్తం, ఉపాదానస్స పన భవసఙ్గహోపి అత్థీతి “తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన”న్తి ఏతేన “కాముపాదానపచ్చయా భవో”తి ఏతస్స నత్థేవ విసేసోతి వుత్తం **“నామే వియ విసేసపచ్చయత్తాభావా”**తి. తణ్హా ఏతిస్సా పచ్చయోతి **తణ్హాపచ్చయా,** దిట్ఠి . **భవస్స పచ్చయభూతాతి** దువిధస్సపి భవస్స కారణభూతా. ఉభయేనపి ఉపాదానస్స భవనిద్దేసే లపేతబ్బతంయేవ విభావేతి. **పచ్చయుప్పన్నం పచ్చయో చ ఏకమేవాతి** “తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన”న్తి ఏత్థ వుత్తపచ్చయుప్పన్నం, “ఉపాదానపచ్చయా భవో”తి ఏత్థ వుత్తపచ్చయో చ ఏకో ఏవత్థో, తస్మా పచ్చయో విసుం పచ్చయుప్పన్నతో భిన్నం కత్వా న విభత్తో.

౨౫౭. ఉపత్థమ్భకసముట్ఠాపనపచ్ఛాజాతపచ్చయవసేనాతి ఉపత్థమ్భకస్స చిత్తసముట్ఠానరూపస్స సముట్ఠాపనవసేన, పచ్ఛాజాతపచ్చయవసేన చ.

౨౫౪. పఞ్చన్నన్తి చక్ఖాయతనాదీనం పఞ్చన్నం. **సహజాతాదిపచ్చయోతి** సహజాతనిస్సయఅత్థిఅవిగతాదిపచ్చయో. **వత్థుసఙ్ఖాతం** రూపం. **పురేజాతాదిపచ్చయోతి** పురేజాతనిస్సయవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయో. **పచ్ఛాజాతాదిపచ్చయోతి** పచ్ఛాజాతవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయో. **ఛట్ఠస్స సహజాతాదీతి ఆది**-సద్దేన అఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతాదయో గహితా.

౨౬౪. యస్సాతి “యస్స చ హోతీ”తి ఏత్థ వుత్తం “యస్సా”తి పదం సన్ధాయ వుత్తం. తేనాహ **“హోతీతి యోజేతబ్బ”**న్తి.

౨౮౦. తస్సాతి “బలవకిలేసభూతాయ విచికిచ్ఛాయా”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౮౦) పదస్స. **తేనాతి** “తణ్హాట్ఠానే”తి పదేన. **చిత్తుప్పాదకణ్డాదీసూతి ఆది**-సద్దేన ఇమస్మిం పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయాదిం సఙ్గణ్హాతి.

అకుసలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలాబ్యాకతనిద్దేసవణ్ణనా

౩౦౬. సబ్యాపారానీతి సఉస్సాహాని, విపాకధమ్మానీతి అత్థో. పరిహీనం అవిజ్జాట్ఠానం ఏతేసన్తి **పరిహీనావిజ్జాట్ఠానా**.

సన్ధాయాతి అధిప్పాయం విభావేన్తో వియ వదతి, సరూపేనేవ పన “న చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని రూపం సముట్ఠాపేన్తీ”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౩౦౬) **అట్ఠకథాయం** వుత్తం. నామరూపం న న లబ్భతీతి యోజనా.

కుసలాబ్యాకతనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అవిజ్జామూలకకుసలనిద్దేసవణ్ణనా

౩౩౪. కుసలఫలేతి కుసలవిపాకపటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స గహితత్తా తస్స సాదురసవిసరుక్ఖబీజసదిసతా వుత్తా.

యదిపి “సఙ్ఖారహేతుక”న్తిఆదినా యోజనా లబ్భతి, అవిగతచతుక్కాదీని పన న లబ్భన్తి యథాలాభయోజనాయ దస్సితత్తా.

అవిజ్జామూలకకుసలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలమూలకవిపాకనిద్దేసవణ్ణనా

౩౪౩. కమ్మం వియ పచ్చయో హోతి విపాకభావతోతి అధిప్పాయో. విపాకస్స కమ్మం పచ్చయో హోన్తం సాతిసయం హోతీతి తస్స నిప్పరియాయతా, తంసమ్పయుత్తానం పరియాయతా సియాతి అధిప్పాయేన ‘‘**పరియాయేన ఉపనిస్సయపచ్చయోతి వుత్తానీ**’’తి ఆహ. “కుసలో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩), అకుసలో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩), విపాకధమ్మధమ్మో నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౩.౧౦౩) పన వచనతో నిప్పరియాయేన సబ్బేపి కుసలాకుసలా ధమ్మా విపాకస్స ఉపనిస్సయపచ్చయో హోతీతి అయమత్థో దిస్సతి. “కుసలమూలం అకుసలమూల”న్తి ఇమేసం అన్వాదేసోపి పచ్చయసద్దాపేక్ఖాయ “ఏసా”తి పుల్లిఙ్గవసేన వుత్తోతి దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**ఏసాతి... పే॰... యోజేతబ్బ**’’న్తి.

‘‘**మనసికారోపీ**’’తిఆదినా అప్పహీనావిజ్జానమ్పి కిరియాయ కుసలాకుసలమూలాని, అవిజ్జా చ ఉపనిస్సయా న హోన్తీతి దస్సేతి. కమ్మవట్టవిపాకవట్టభూతానియేవ సఙ్ఖారవిఞ్ఞాణాని పచ్ఛిమనయే అధిప్పేతానీతి వుత్తం ‘‘**కిరియాని పన... పే॰... గచ్ఛన్తీ**’’తి. తేసం పచ్చయానం వసేన అనేకప్పకారతోతి అధిప్పాయోతి యోజనా.

నవాదిభేదానన్తి నవఅట్ఠసత్తఛాతి ఏవంపభేదానం. **చతున్నం చతుక్కాన**న్తి పురిమనయే పచ్ఛిమనయే చ ఆగతానం యథాలాభం చతున్నం చతున్నం చతుక్కానం. “కుసలాకుసలానం పన విపాకే చా”తి **చ**-సద్దేన కుసలాకుసలే చాతి సముచ్చేతబ్బోతి ఆహ ‘‘**కుసల...పే॰... వత్తబ్బ**’’న్తి. **మూలపదేకపచ్చయతావసేనాతి** మూలపదస్స ఏకపచ్చయభావవసేన ఉపనిస్సయపచ్చయతావసేన. **ఏకస్సేవ నయస్సాతి** కుసలాకుసలేసు అవిజ్జామూలకస్స, విపాకేసు కుసలాకుసలమూలకస్సాతి ఏవం ఏకస్సేవ నయస్స వసేన. **ధమ్మపచ్చయభేదేతి** ధమ్మస్స పచ్చయభూతస్స, పచ్చయుప్పన్నస్స వా పచ్చయభావేన భేదేతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ‘‘**అవిజ్జాదీన**’’న్తిఆదిం వత్వా పున తమేవ ‘‘**తంతంచిత్తుప్పాదా**’’తిఆదినా పకారన్తరేన విభావేతి.

కుసలమూలకవిపాకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సతిపట్ఠానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౩౫౫. సమానసద్దవచనీయానం అత్థానం ఉద్ధరణం **అత్థుద్ధారో**. సో యస్మా సద్దత్థవిచారో న హోతి, తస్మా వుత్తం ''**న ఇధ...పే.... అత్థదస్సన**''న్తి. **ప-సద్దో పధానత్థదీపకో** ''పణీతా ధమ్మా''తిఆదీసు (ధ. స. తికమాతికా ౧౪) వియ.

అనవస్సుతతా అనుపకిలిట్ఠతా. తేనాహ ''**తదుభయవీతివత్తతా**''తి.

భుసత్థం పక్ఖన్దనన్తి భుసత్థవిసిట్ఠం పక్ఖన్దనం అనుపవిసనం.

అస్సాదస్సాతి తణ్హాయ. ''నిచ్చం అత్తా''తి అభినివేసవత్థుతాయ దిట్ఠియా విసేసకారణానం చిత్తధమ్మానం తణ్హాయపి వత్థుభావతో విసేసగ్గహణం, తథా కాయవేదనానం దిట్ఠియాపి వత్థుభావసమ్భవతో ''**విసేసేనా**''తి వుత్తం. సరాగవీతరాగాదివిభాగద్వయవసేనేవ చిత్తానుపస్సనాయ వుత్తత్తా తం ''**నాతిపభేదగత**''న్తి వుత్తం. **ధమ్మా**తి ఇధ సఞ్ఞాసఙ్ఖారక్ఖన్ధా అధిప్పేతా, సఙ్ఖారక్ఖన్ధో చ ఫస్సాదివసేన అనేకభేదోతి ధమ్మానుపస్సనా ''**అతిపభేదగతా**''తి వుత్తా. సరాగాదివిభాగవసేన సోళసభేదత్తా వా చిత్తానుపస్సనా నాతిపభేదగతా వుత్తా, సుత్తే ఆగతనయేన నీవరణాదివసేన అనేకభేదత్తా ధమ్మానుపస్సనా అతిపభేదగతా వుత్తా. ''విసుద్ధిమగ్గోతి వుత్తానీ''తి ఆనేత్వా యోజేతబ్బం. తా అనుపస్సనా ఏతేసన్తి **తదనుపస్సనా,** చిత్తధమ్మానుపస్సినో పుగ్గలా, తేసం.

తత్థ ''అసుభభావదస్సనేనా''తి యథారితవసేనాపి యోజనా లబ్భతేవ. **భవోఘస్స వేదనా వత్థు** భవస్సాదభావతో. **నిచ్చగ్గహణవసేనా**తి అత్తాభినివేసవిసిట్ఠస్స నిచ్చగ్గహణస్స వసేన. తథా హి వుత్తం ''**సస్సతస్స అత్తనో**''తి. ఓఘేసు వుత్తనయా ఏవ యోగాసవేసుపి యోజనా అత్థతో అభిన్నత్తాతి తే న గహితా. **నిచ్చగ్గహణవసేనా**తి అత్తాభినివేసవిసిట్ఠస్స నిచ్చగ్గహణస్స వసేన. పఠమోఘతతియచతుత్థగన్థయోజనాయం వుత్తనయేనేవ కాయచిత్తధమ్మానం ఇతరుపాదానవత్థుతా గహేతబ్బాతి వేదనాయ దిట్ఠుపాదానవత్థుతా దస్సితా. తథా కాయవేదనానం ఛన్దదోసాగతివత్థుతా కామోఘబ్యాపాదకాయగన్థవత్థుతావచనేన వుత్తాతి. తేనాహ ''**అవుత్తానం వుత్తనయేన వత్థుభావో యోజేతబ్బో**''తి.

ధారణతా అసమ్ముస్సనతా, అనుస్సరణమేవ వా. **ఏకత్తే**తి ఏకసభావే నిస్సరణాదివసేన. **సమాగమో** సచ్చికిరియా. **సతిపట్ఠానసభావో** సమ్మాసతితా నియ్యానసతితా సమానభాగతా ఏకజాతితా సభాగతా. **పురిమస్మి**న్తి ''ఏకత్తే నిబ్బానే సమాగమో ఏకత్తసమోసరణ''న్తి ఏతస్మిం అత్థే. **విసు**న్తి నానాఅత్థద్వయభావేన. తదేవ గమనం సమోసరణన్తి సతిసద్దత్థన్తరాభావా...పే.... ఏకభావస్సాతి యోజేతబ్బం. **సతిసద్దత్థవసేన అవుచ్చమానే**తి ''ఏకో సతిపట్ఠానసభావో ఏకత్త''న్తిఆదినా అవుచ్చమానే, ''ఏకత్తే నిబ్బానే సమాగమో ఏకత్తసమోసరణ''న్తి ఏవం వుచ్చమానేతి అత్థో. **ధారణతావ సతీ**తి ''సరణతా''తి (ధ. స. ౧౪) వుత్తధారణతా ఏవ సతీతి కత్వా. **సతిసద్దత్థన్తరాభావా**తి సతిసఙ్ఖాతస్స సరణేకత్తసమోసరణసద్దత్థతో అఞ్ఞస్స అత్థస్స అభావా. **పురిమ**న్తి సరణపదం. **నిబ్బానసమోసరణేపీ**తి యథావుత్తే దుతియే

అత్థే సరణేకత్తసమోసరణపదాని సహితానేవ సతిపట్ఠానేకభావస్స ఞాపకాని, ఏవం నిబ్బానసమోసరణేపి "ఏకత్తే నిబ్బానే సమాగమో ఏకత్తసమోసరణ"న్తి ఏతస్మిమ్పి అత్థే సతి…పే.… కారణాని.

ఆనాపానపబ్బాదీనన్తి ఆనాపానపబ్బఇరియాపథచతుసమ్పజఞ్ఞ కోట్ఠాస ధాతుమనసికారనవసివథికపబ్బానీతి ఏతేసం. ఇమేసు పన యస్మా కేసుచి దేవానం కమ్మట్ఠానం న ఇజ్ఝతి, తస్మా తాని అనామసిత్వా యదిపి కోట్ఠాసధాతుమనసికారవసేనేవేత్థ దేసనా పవత్తా, దేసనన్తరే పన ఆగతం అనవసేసం కాయానుపస్సనావిభాగం దస్సేతుం "చుద్దసవిధేన కాయానుపస్సనం భావేత్వా"తి (విభ. అట్ఠ. ౩౫౫) వుత్తం. తేనాహ "**మహాసతిపట్ఠానసుత్తే వుత్తాన**"న్తి. "**తథా**"తి ఇమినా "మహాసతిపట్ఠానసుత్తే (దీ. ని. ౨.౩౮౨) వుత్తాన"న్తి ఇమమేవ ఉపసంహరతి. **పఞ్చవిధేనాతి** నీవరణఉపాదానక్ఖన్ధాయతనబోజ్ఝఙ్గఅరియసచ్చానం వసేన పఞ్చధా. **భావనానుభావో** అరియమగ్గగ్గహణసమత్థతా.

తంనియమతోతి తస్సా కాయానుపస్సనాదిపటిపత్తియా నియమతో. తస్సా భిక్ఖుభావే నియతే సాపి భిక్ఖుభావే నియతాయేవ నామ హోతి.

కాయానుపస్సనాఉద్దేసవణ్ణనా

ఏత్థాతి కాయే. అవయవా అస్స అత్థీతి అవయవీ, సముదాయో, సమూహోతి అత్థో, సో పన అవయవవినిముత్తం ద్రబ్యన్తరన్తి గాహో లద్ధి **అవయవీగాహో**. హత్థపాదాదిఅఙ్గులినఖాదిఅఙ్గపచ్చఙ్గే సన్నివేసవిసిట్ఠే ఉపాదాయ యాయం అఙ్గపచ్చఙ్గసమఞ్ఞా చేవ కాయసమఞ్ఞా చ, తం అతిక్కమిత్వా ఇత్థిపురిసరథఘటాదిద్రబ్యన్తిపరికప్పనం **సమఞ్ఞాతిధావనం**. అథ వా యథావుత్తసమఞ్ఞం అతిక్కమిత్వా పకతిఆదిద్రబ్యాదిజీవాదికాయాదిపదత్థన్తరపరికప్పనం **సమఞ్ఞాతిధావనం**. నిచ్చసారాదిగాహభూతో అభినివేసో **సారాదానాభినివేసో**.

న తం దిట్ఠన్తి తం ఇత్థిపురిసాది దిట్ఠం న హోతి. దిట్ఠం వా ఇత్థిపురిసాది న హోతీతి యోజనా. **యథావుత్త**న్తి కేసాదిభూతుపాదాయసమూహసఙ్ఖాతం.

కేసాదిపథవిన్తి కేసాదిసఙ్ఖాతం ససమ్భారపథవిం. **పుబ్బాపరియభావేనా**తి సన్తానవసేన. **అఞ్ఞత్థా**తి "ఆపోకాయ"న్తి ఏవమాదీసు.

అజ్ఝత్తబహిద్ధాతి సపరసన్తానే కాయో వుత్తోతి. "**కాయో**"తి చేత్థ సమ్మసనుపగా రూపధమ్మా అధిప్పేతాతి ఆహ "**అజ్ఝత్తబహిద్ధాధమ్మాన**"న్తి. ఘటితం ఏకాబద్ధం ఆరమ్మణం **ఘటితారమ్మణం,** ఏకారమ్మణభూతన్తి అత్థో. తేనాహ "**ఏకతో ఆరమ్మణభావో నత్థీ**"తి.

అన్తోఓలీయనా అన్తోసఙ్కోచో అన్తరావోసానం.

ద్వీహీతి అభిజ్ఝావినయదోమనస్సవినయేహి.

సతి చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చ **సతిసమ్పజఞ్ఞం,** తేన. **ఏతేన** కరణభూతేన. విపక్ఖధమ్మేహి అనన్తరితత్తా **అవిచ్ఛిన్నస్స**. **తస్స** సబ్బత్థికకమ్మట్ఠానస్స.

కాయానుపస్సనాఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనానుపస్సనాదిఉద్దేసవణ్ణనా

సుఖాదీనన్తి సుఖదుక్ఖాదుక్ఖమసుఖానం.

రూపాదిఆరమ్మణనానత్తభేదానం వసేన యోజేతబ్బన్తి సమ్బన్ధో. తథా చ సేసేసుపి. **సవత్థుకావత్థుకాదీతి ఆది**-సద్దేన హీనాదియోనిఆదిభేదం సఙ్గణ్హాతి. విసుం విసుం న వత్తబ్బన్తి చోదనం దస్సేతీతి యోజనా. **ఏకత్థాతి** కాయాదీసు ఏకస్మిం. **పురిమచోదనాయాతి** "పుబ్బే పహీనత్తా పున పహానం న వత్తబ్బ"న్తి చోదనాయ. **పహీనన్తి** విక్ఖమ్భితం. **పటిపక్ఖభావనాయాతి** మగ్గభావనాయ. **ఉభయత్థాతి** ఉభయచోదనాయ. **ఉభయన్తి** పరిహారద్వయం. యస్మా పురిమచోదనాయ నానాపుగ్గలపరిహారో, నానాచిత్తక్ఖణికపరిహారో చ సమ్భవతి, దుతియచోదనాయ పన నానాచిత్తక్ఖణికపరిహారోయేవ, తస్మా వుత్తం "**సమ్భవతో యోజేతబ్బ**"న్తి. మగ్గసతిపట్ఠానభావనం సన్ధాయ వుత్తం. **సబ్బత్థాతి** సబ్బేసు కాయాదీసు.

వేదనానుపస్సనాదిఉద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కాయానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౫౬. **అజ్ఝత్తాదీతి ఆది**-సద్దేన ఇధ వుత్తా బహిద్ధాఅజ్ఝత్తబహిద్ధాఅనుపస్సనప్పకారా వియ మహాసతిపట్ఠానసుత్తే వుత్తా సముదయధమ్మానుపస్సిఆదిఅనుపస్సనప్పకారాపి కాయానుపస్సనాభావతో గహితా ఇచ్చేవ వేదితబ్బం. **తత్థాతి** అజ్ఝత్తాదిఅనుపస్సనాయం. **చుద్దస పకారా** మహాసతిపట్ఠానసుత్తే ఆగతచుద్దసప్పకారాదికే అపేక్ఖిత్వా ఇధ వుత్తా. అజ్ఝత్తాదిప్పకారో ఏకో పకారోతి ఆహ "**ఏకప్పకారనిద్దేసేనా**"తి. **బాహిరేసూతి** ఏకచ్చేసు అఞ్ఞతిత్థియేసు. తేసమ్పి హి ఆనాపానాదివసేన సమథపక్ఖికా కాయానుపస్సనా సమ్భవతి. తేనాహ "**ఏకదేససమ్భవతో**"తి.

తచస్స చ అతచపరిచ్ఛిన్నతా తచేన అపరిచ్ఛిన్నతా అత్థీతి యోజనా. "దీఘబాహు నచ్చతూ"తిఆదీసు వియ అఞ్ఞపదత్థేపి సమాసే అవయవపదత్థసఙ్గహో లబ్భతేవాతి వుత్తం "**కాయేకదేసభూతో తచో గహితో ఏవా**"తి. తచపటిబద్ధానం నఖదన్తన్హారుమంసానం, తచపటిబద్ధానం తదనుప్పవిట్ఠమూలానం కేసలోమానం, తప్పటిబద్ధపటిబద్ధానం ఇతరేసం సమూహభూతో సబ్బో కాయో "తచపరియన్తో"త్వేవ వుత్తోతి దస్సేన్తో "**తప్పటిబద్ధా**"తిఆదిమాహ. అత్థి కేసా, అత్థి లోమాతి సమ్బన్ధో. తత్థ **అత్థీతి** పుథుత్తవాచీ ఏకం నిపాతపదం, న కిరియాపదం. కిరియాపదత్తే హి సన్తీతి వత్తబ్బం సియా, వచనవిపల్లాసేన వా వుత్తన్తి.

కమ్మట్ఠానస్స వాచుగ్గతకరణాదినా ఉగ్గణ్హనం **ఉగ్గహో**. కోట్ఠాసపాళియా హి వాచుగ్గతకరణం, మనసికిరియాయ కేసాదీనం వణ్ణాదితో ఉపధారణస్స చ పగుణభావాపాదనం ఇధ ఉగ్గహో. యేన పన నయేన యోగావచరో తత్థ కుసలో హోతి, సో **విధీతి** వుత్తో.

పురిమేహీతి పురిమపురిమేహి పఞ్చకథక్కేహి సమ్బన్ధో వుత్తో. "మంసం...పే.... వక్క"న్తి హి అనులోమతో వక్కపఞ్చకస్స పున "వక్కం...పే.... కేసా"తి వక్కపఞ్చకస్స, తచపఞ్చకస్స చ పటిలోమతో సజ్ఝాయక్కమో సమ్బన్ధో దస్సితో. స్వాయం సజ్ఝాయోతి సమ్బన్ధో. **విసుం తిపఞ్చాహ**న్తి అనులోమతో పఞ్చాహం, పటిలోమతో పఞ్చాహం, అనులోమపటిలోమతో పఞ్చాహన్తి ఏవం పఞ్చకథక్కేసు పచ్చేకం తిపఞ్చాహం. **పురిమేహి ఏకతో తిపఞ్చాహ**న్తి తచపఞ్చకాదీహి సద్ధిం అనులోమతో వక్కపఞ్చకాదీని ఏకజ్ఝం కత్వా వుత్తనయేనేవ తిపఞ్చాహం . **ఆదిఅన్తదస్సనవసేనా**తిఆదిభూతస్స అనులోమతో సజ్ఝాయస్స, అనులోమపటిలోమతో సజ్ఝాయే అన్తభూతస్స పటిలోమతో సజ్ఝాయస్స దస్సనవసేన. తేనాహ ''**అనులోమ...పే.... అన్తిమో**''తి. **ఏతమ్పీ**తి యదిదం పురిమేహి సద్ధిం పచ్ఛిమస్స పఞ్చకాదినో ఏకతో సజ్ఝాయకరణం, పఞ్చకాదీనం పచ్చేకం అనులోమాదినా సజ్ఝాయప్పకారతో అఞ్ఞో సజ్ఝాయప్పకారో ఏసోతి అత్థో. ద్విన్నం హత్థానం ఏకముఖా అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధా రచితా అఙ్గులియో ఇధ హత్థసఙ్ఖలికాతి అధిప్పేతాతి ఆహ ''**అఙ్గులిపన్తీ**''తి. **అసుభలక్ఖణం** కేసాదీనం పటిక్కూలభావో. థద్ధాదిభావో **ధాతులక్ఖణం**.

అత్తనో కోట్ఠాసో, సమానో వా కోట్ఠాసో సకోట్ఠాసో, తత్థ భవో **సకోట్ఠాసికో,** కమ్మట్ఠానం.

కాయానుపస్సనం హిత్వాతి అసుభతో వా ధాతుతో అనుపస్సనం మనసికారం అకత్వా. పుబ్బే వియ పరియన్తతాలఞ్చ ఆదితాలఞ్చ అగన్త్వా.

సమాధానాదివిసేసయోగేన అధికం చిత్తన్తి **అధిచిత్తం**. తేన వుత్తం ''**సమథవిపస్సనాచిత్త**''న్తి. **మనసికరణం చిత్త**న్తి ఏకన్తం సమాధినిమిత్తస్సేవ సమన్నాహారకం చిత్తం. విక్ఖేపవసేన చిత్తస్స నానారమ్మణే విసటప్పవత్తి ఇధ పభఞ్జనం, సమాధానేన తదభావతో **న చ పభఞ్జనసభావం**.

సక్ఖిభవనతా పచ్చక్ఖకారితా. **పుబ్బహేతాదికేతి ఆది**-సద్దేన తదనురూపమనసికారానుయోగాదిం సఙ్గణ్హాతి.

సమప్పవత్తన్తి లీనుద్ధచ్చరహితం. **తథాపవత్తియా**తి మజ్ఝిమసమథనిమిత్తం పటిపత్తియా, తత్థ చ పక్ఖన్దనేన సిద్ధాయ యథావుత్తసమప్పవత్తియా. **పఞ్ఞాయ తోసేతీ**తి యాయం తత్థ జాతానం ధమ్మానం అనతివత్తనా, ఇన్ద్రియానం ఏకరసతా, తదుపగవీరియవాహనా, ఆసేవనాతి ఇమాసం సాధికా భావనాపఞ్ఞా, తాయ అధిచిత్తం తోసేతి పహట్ఠం కరోతి. యథావుత్తవిసేససిద్ధియావ హి తంసాధికాయ పఞ్ఞాయ తం చిత్తం సమ్పహంసితం నామ హోతి. ఏవం సమ్పహంసన్తో చ యస్మా సబ్బసో పరిబన్ధవిసోధనేన పఞ్ఞాయ చిత్తం వోదాపేతీతి చ వుచ్చతి, తస్మా ''**సముత్తేజేతి చా**''తి వుత్తం. **నిరస్సాద**న్తి పుబ్బేనాపరం విసేసాలాభేన భావనారసవిరహితం. **సమ్పహంసేతీ**తి భావనాయ చిత్తం సమ్మా పహాసేతి పమోదేతి. **సముత్తేజేతీ**తి సమ్మా తత్థ ఉత్తేజేతి.

ఆసయో పవత్తిట్ఠానం.

వవత్థితతన్తి అసంకిణ్ణతం.

అఞ్ఞోతి అబ్భన్తరే కోట్ఠాసే. **సుఖుమ**న్తి సుఖుమన్వారుఆదిం సన్ధాయ వదతి.

తాలపట్టికా తాలపత్తవిలివేహి కతకటసారకో.

గణనాయ **మత్తా**-సద్దో కతిపయేహి ఊనభావదీపనత్థం వుచ్చతి. దన్తట్ఠివజ్జితాని తీహి ఊనాని తీణి అట్ఠిసతాని. తస్మా "**తిమత్తానీ**"తి వుత్తం. యం పన విసుద్ధిమగ్గే "అతిరేకతిసతఅట్ఠికసముస్సయ"న్తి (విసుద్ధి॰ ౧.౧౨౨) వుత్తం, తం దన్తట్ఠీనిపి గహేత్వా సబ్బసఙ్గాహికనయేన వుత్తం. "గోప్ఫకట్ఠికాదీని **అవుత్తానీ**"తి న వత్తబ్బం "ఏకేకస్మిం పాదే ద్వే గోప్ఫకట్ఠీనీ"తి వుత్తత్తా, "ఆనిసదట్ఠిఆదీనీ"తి పన వత్తబ్బం.

తేన అట్ఠినాతి ఊరుట్ఠినా.

మరుమ్ఫేహీతి మరుమ్పచుణ్ణేహి.

సుసమాహితచిత్తేన హేతుభూతేన. **నానారమ్మణవిప్ఫన్దనవిరహేనాతి** నానారమ్మణభావేన విప్ఫన్దనం నానారమ్మణవిప్ఫన్దనం, తేన విరహేన. **అనతిక్కన్తపీతిసుఖస్స** ఝానచిత్తస్స. తంసమఙ్గీపుగ్గలస్స వా.

పటిక్కూలధాతువణ్ణవిసేసన్తి పటిక్కూలవిసేసం, ధాతువిసేసం, వణ్ణకసిణవిసేసం. వక్కపఞ్చకాదీసు పఞ్చసు విసుం, హేట్ఠిమేహి ఏకతో చ సజ్ఝాయే ఛన్నం ఛన్నం పఞ్చాహానం వసేన పఞ్చ మాసా పరిపుణ్ణా లబ్భన్తి, తచపఞ్చకే పన విసుం తిపఞ్చాహమేవాతి ఆహ "**అద్ధమాసే ఊనేపీ**"తి. **మాసన్తరగమనం** సజ్ఝాయస్స సత్తమాదిమాసగమనం.

యమేన్తన్తి బన్ధేన్తం.

"నీలం పీత"న్తిఆదినా సఙ్ఖాటే నీలాదివవత్థానం తంనిస్సయత్తా మహాభూతే ఉపాదాయాతి ఆహ "**మహాభూతం...పే॰... దుగ్గన్ధన్తిఆదినా**"తి. ఉపాదాయరూపం మహాభూతేన పరిచ్ఛిన్నన్తి యోజనా. **తస్సాతి** ఉపాదారూపస్స. **తతోతి** మహాభూతతో. ఛాయాయ ఆతపపచ్చయభావో ఆతపో పచ్చయో ఏతిస్సాతి, ఆతపస్స ఛాయాయ ఉప్పాదకభావో **ఛాయాతపానం ఆతపపచ్చయఛాయుప్పాదకభావో**. తేన ఉప్పాదేతబ్బఉప్పాదకభావో అఞ్ఞమఞ్ఞపరిచ్ఛేదకతాతి దస్సేతి. **ఆయతనాని చ ద్వారాని చాతి** ద్వాదసాయతనాని, తదేకదేసభూతాని ద్వారాని చ.

సప్పచ్చయభావాతి సప్పచ్చయత్తా.

యథావుత్తేన ఆకారేనాతి "ఇతి ఇదం సత్తవిధం ఉగ్గహకోసల్లం సుగ్గహితం కత్వా"తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౩౭౬), "ఇమం పన కమ్మట్ఠానం భావేత్వా అరహత్తం పాపుణితుకామేనా"తిఆదినా (విభ॰ అట్ఠ॰ ౩౭౬) వా వుత్తప్పకారేన విధినా. "అవిసేసతో పన సాధారణవసేన ఏవం వేదితబ్బా"తి, "ఇతో పట్ఠాయా"తి చ వదన్తి. **వణ్ణాదిముఖేనాతి** వణ్ణపటిక్కూలసుఞ్ఞతాముఖేన. **ఉపట్ఠానన్తి** కమ్మట్ఠానస్స ఉపట్ఠానం, యో ఉగ్గహోతి వుత్తో. **ఏత్థాతి** చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానపఠమజ్ఝానవిపస్సనాసు ఏకస్మిం సన్ధీయతి. కేన? కమ్మట్ఠానమనసికారేనేవ, తస్మా ఉగ్గహోవ సన్ధి **ఉగ్గహసన్ధీతి** వేదితబ్బం.

ఉట్ఠానకం ఉప్పజ్జనకం. సాతిరేకాని ఛ అమ్బణాని **కుమ్భం. తతోతి** ముఖధోవనఖాదనభోజనకిచ్చతో. **నివత్తతీతి** అరహత్తాధిగమేన అచ్చన్తనివత్తివసేన నివత్తతి.

కమ్మమేవాతి మనసికారకమ్మమేవ. **ఆరమ్మణ**న్తి పుబ్బభాగభావనారమ్మణం.

తథాతి వనమక్కటో వియ.

ఏకన్తి ఏకం కోట్ఠాసం.

సత్తగహణరహితేతి సత్తపణ్ణత్తిమ్పి అనామసిత్వా దేసితత్తా వుత్తం. ససన్తానతాయ అహంకారవత్థుమ్హి అప్పహీనమానస్స పహీనాకారం సన్ధాయాహ "**విద్ధస్తాహంకారే**"తి. **తత్థా**తి పరస్స కాయే.

౩౫౭. **ఆదిమ్హి సేవనా** మనసికారస్స ఉప్పాదనా ఆరమ్భో.

౩౬౨. **గమితా**తి విగమితా.

కాయానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వేదనానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౬౩. **సమ్పజానస్సా**తి సమ్మా పకారేహి జానన్తస్స, వత్థారమ్మణేహి సద్ధిం సుఖసామిసాదిప్పకారేహి అవిపరీతం వేదనం జానన్తస్సాతి అత్థో. పుబ్బభాగభావనా వోహారానుసారేనేవ పవత్తతీతి ఆహ "**వోహారమత్తేనా**"తి. **వేదయామీ**తి "అహం వేదయామీ"తి అత్తుపనాయికా వుత్తాతి, పరిఞ్ఞాతవేదనోపి వా ఉప్పన్నాయ సుఖవేదనాయ లోకవోహారేన "సుఖం వేదనం వేదయామీ"తి జానాతి, వోహరతి చ, పగేవ ఇతరో. తేనాహ "**వోహారమత్తేన వుత్త**"న్తి.

ఉభయన్తి వీరియసమాధిం. **సహ యోజేత్వా**తి సమధురకిచ్చతో అనూనాధికం కత్వా. అత్థధమ్మాదీసు సమ్మోహవిద్ధంసనవసేన పవత్తా మగ్గపఞ్ఞా **ఏవ లోకుత్తరపటిసమ్భిదా**.

వణ్ణముఖాదీసు **తీసుపి ముఖేసు. పరిగ్గహస్సా**తి అరూపపరిగ్గహస్స. "వత్థు నామ కరజకాయో"తి వచనేన నివత్తితం దస్సేన్తో "**న చక్ఖాదీని ఛ వత్థూనీ**"తి ఆహ. అఞ్ఞమఞ్ఞూపత్థమ్భేన ఠితేసు ద్వీసు నళకలాపేసు ఏకస్స ఇతరపటిబద్ధట్ఠితితా వియ నామకాయస్స రూపకాయపటిబద్ధవుత్తితాదస్సనత్థోతం నిస్సయపచ్చయవిసేసదస్సనన్తి.

తేసన్తి యేసం ఫస్సవిఞ్ఞాణాని పాకటాని, తేసం. **అఞ్ఞేస**న్తి తతో అఞ్ఞేసం, యేసం ఫస్సవిఞ్ఞాణాని న పాకటాని. సుఖదుక్ఖవేదనానం సువిభూతవుత్తితాయ వుత్తం "**సబ్బేసం వినేయ్యానం వేదనా పాకటా**"తి. **విలాపేత్వా విలాపేత్వా**తి సువిసుద్ధం నవనీతం విలాపేత్వా సీతిభూతం అతిసీతలే ఉదకే పక్ఖిపిత్వా పత్థిన్నం ఠితం మత్థేత్వా పరిపిణ్డేత్వా పున విలాపేత్వాతి సతవారం ఏవం కత్వా.

తత్థాపీతి యత్థ అరూపకమ్మట్ఠానం ఏవ…పే… దస్సితం, తత్థాపి. యేసు సుత్తేసు తదన్తోగధం రూపకమ్మట్ఠానన్తి యోజనా.

వేదనానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చిత్తానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా

౩౬౩. కిలేససమ్పయుత్తానం న విసుద్ధతా హోతీతి సమ్బన్ధో. **ఇతరేహిపీ**తి అత్తనా సమ్పయుత్తకిలేసతో ఇతరేహిపి అసమ్పయుత్తేహి. **విసుం వచన**న్తి అఞ్ఞాకుసలతో విసుం కత్వా వచనం. **విసిట్ఠగ్గహణ**న్తి విసిట్ఠతాగహణం, ఆవేణికసమోహతాదస్సనన్తి అత్థో, యతో తదుభయం మోమూహచిత్తన్తి వుచ్చతి.

చిత్తానుపస్సనానిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్మానుపస్సనానిద్దేసో

౧. నీవరణపబ్బవణ్ణనా

౩౬౪. ఏకస్మిం యుగే బద్ధగోణానం వియ ఏకతో పవత్తి **యుగనద్ధతా.**

గహణాకారేనాతి అసుభేపి ఆరమ్మణే ‘‘సుభ’’న్తి గహణాకారేన. **నిమిత్తన్తి చా**తి సుభనిమిత్తన్తి చ వుచ్చతీతి యోజనా. ఏకంసేన సత్తా అత్తనో అత్తనో హితసుఖమేవ ఆసీసన్తీతి కత్వా వుత్తం ‘‘**ఆకఙ్ఖితస్స హితసుఖస్సా**’’తి. **అనుపాయో** ఏవ చ హితవిసిట్ఠస్స సుఖస్స అయోనిసోమనసికారో, ఆకఙ్ఖితస్స వా యథాధిప్పేతస్స హితసుఖస్స **అనుపాయభూతో**. అవిజ్జన్ధా హి తాదిసేపి పవత్తన్తీతి. **నిప్ఫాదేతబ్బే**తి అయోనిసోమనసికారేన నిబ్బత్తేతబ్బే కామచ్ఛన్దేతి అత్థో.

తదనుకూలత్తాతి తేసం అసుభే ‘‘సుభ’’న్తి, ‘‘అసుభ’’న్తి చ పవత్తానం అయోనిసోమనసికారయోనిసోమనసికారానం అనుకూలత్తా. రూపాదీసు అనిచ్చాదిఅభినివేసస్స, అనిచ్చసఞ్ఞాదీనఞ్చ యథావుత్తమనసికారూపనిస్సయతా తదనుకూలతా.

ఆహారే పటిక్కూలసఞ్ఞం సో ఉప్పాదేతీతి సమ్బన్ధో. **తబ్బిపరిణామస్సా**తి భోజనపరిణామస్స నిస్సన్దాదికస్స. **తదాధారస్సా**తి ఉదరస్స, కాయస్సేవ వా. **సో**తి భోజనేమత్తఞ్ఞూ. సుత్తన్తపరియాయేన కామరాగో ‘‘కామచ్ఛన్దనీవరణ’’న్తి వుచ్చతీతి ఆహ ‘‘**అభిధమ్మపరియాయేనా**’’తి. అభిధమ్మే హి ‘‘నీవరణం ధమ్మం పటిచ్చ నీవరణో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి నపురేజాతపచ్చయా’’తి (పట్ఠా॰ ౩.౮.౮) ఏతస్స విభఙ్గే ‘‘అరూపే కామచ్ఛన్దనీవరణం పటిచ్చ థినమిద్ధనీవరణం ఉద్ధచ్చనీవరణం అవిజ్జానీవరణం ఉప్పజ్జతీ’’తిఆదివచనతో భవరాగోపి కామచ్ఛన్దనీవరణం వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతి. తేనాహ ‘‘**సబ్బోపి లోభో కామచ్ఛన్దనీవరణ**’’న్తి.

సీమాభేదే కతేతి అత్తాదిమరియాదాయ భిన్నాయ, అత్తాదీసు సబ్బత్థ ఏకరూపాయ మేత్తాభావనాయాతి అత్థో. **విహారాదిఉద్దేసరహిత**న్తి విహారాదిపదేసపరిచ్ఛేదరహితం. **ఉగ్గహితాయ** మేత్తాయ. **అట్ఠవీసతివిధా**తి ఇత్థిఆదివసేన సత్తవిధా పచ్చేకం అవేరాదీహి యోజనావసేన అట్ఠవీసతివిధా. **సత్తాదిఇత్థిఆదిఅవేరాదియోగేనా**తి ఏత్థ సత్తాదిఅవేరాదియోగేన వీసతి, ఇత్థిఆదిఅవేరాదియోగేన అట్ఠవీసతీతి అట్ఠచత్తారీసం ఏకిస్సా దిసాయ. తథా సేసదిసాసుపీతి సబ్బా సఙ్గహేత్వా ఆహ ‘‘**అసీతాధికచతుసతప్పభేదా**’’తి.

కతాకతానుసోచనఞ్చ న హోతీతి యోజనా. “బహుకం సుతం హోతి సుత్తం గేయ్య”న్తిఆదివచనతో (అం. ని. ౪.౬) బహుస్సుతతా నవఙ్గస్స సాసనస్స వసేన వేదితబ్బా, న వినయమత్తస్సేవాతి వుడ్ఢతం పన అనపేక్ఖిత్వా ఇచ్చేవ వుత్తం, న బహుస్సుతతఞ్చాతి.

తిట్ఠతి అనుప్పన్నా విచికిచ్ఛా **ఏత్థ** ఏతేసు “అహోసిం ను ఖో అహమతీతమద్ధాన”న్తిఆదికాయ (మ. ని. ౧.౧౮; సం. ని. ౨.౨౦) పవత్తియా అనేకభేదేసు పురిముప్పన్నేసు విచికిచ్ఛాధమ్మేసూతి తే **ఠానీయా** వుత్తా.

అట్ఠవత్థుకాపీతి న కేవలం సోళసవత్థుకా, నాపి రతనత్తయవత్థుకా చ, అథ ఖో అట్ఠవత్థుకాపి. రతనత్తయే సంసయాపన్నస్స సిక్ఖాదీసు కఙ్ఖాసమ్భవతో, తత్థ నిబ్బేమతికస్స తదభావతో చ సేసవిచికిచ్ఛానం రతనత్తయవిచికిచ్ఛామూలికతా దట్ఠబ్బా. **అనుపవిసనం** “ఏవమేత”న్తి సద్దహనవసేన ఆరమ్మణస్స పక్ఖన్దనం.

నీవరణపబ్బవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖ. బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా

తేనాతి అత్థసన్నిస్సితగ్గహణేన.

పచ్చయవసేన దుబ్బలభావో **మన్దతా.**

పబ్బతపదేసవనగహనన్తరితోపి గామో న దూరే, పబ్బతం పరిక్ఖిపిత్వా గన్తబ్బతాయ ఆవాసో అరఞ్ఞలక్ఖణూపేతో, తస్మా మంససోతేనేవ అస్సోసీతి వదన్తి.

సమ్పత్తిహేతుతాయ పసాదో సినేహపరియాయేన వుత్తో.

ఇన్ద్రియానం తిక్ఖభావాపాదనం **తేజనం. తోసనం** పమోదనం.

బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమథవిపస్సనావసేన పఠమస్స సతిపట్ఠానస్స, **సుద్ధవిపస్సనావసేన** ఇతరేసం. **ఆగమనవసేన వుత్తం** అఞ్ఞథా మగ్గసమ్మాసతియా కథం కాయారమ్మణతా సియాతి అధిప్పాయో. **కాయానుపస్సిఆదీనం** చతుబ్బిధానం పుగ్గలానం వుత్తానం. తేనాహ “**న హి సక్కా ఏకస్స…పే.… వత్తు**”న్తి. **అనేకసతిసమ్భవాపబోధపసఙ్గాతి** ఏకచిత్తుప్పాదేన అనేకిస్సా సతియా సమ్భవస్స, సతి చ తస్మిం అనేకావబోధస్స చ ఆపజ్జనతో. **సకిచ్చపరిచ్ఛిన్నేతి** అత్తనో కిచ్చవిసేసవిసిట్ఠే. **ధమ్మభేదేనాతి** ఆరమ్మణభేదవిసిట్ఠేన ధమ్మవిసేసేన. **న ధమ్మస్స ధమ్మో కిచ్చన్తి** ఏకస్స ధమ్మస్స అఞ్ఞధమ్మో కిచ్చం నామ న హోతి తదభావతో. **ధమ్మభేదేన** ధమ్మస్స విభాగేన. **తస్స భేదోతి** తస్స కిచ్చస్స భేదో నత్థి. **తస్మాతి** యస్మా నయిధ ధమ్మస్స విభాగేన కిచ్చభేదో ఇచ్ఛితో, కిచ్చభేదేన పన ధమ్మవిభాగో ఇచ్ఛితో, తస్మా. తేన వుత్తం “**ఏకావా**”తిఆది.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౩౭౪. ‘‘**కాయే కాయానుపస్సీ**’’తి ఇదం పుగ్గలాధిట్ఠానేన సతిపట్ఠానవిసేసనం, తఞ్చ ఆగమనసిద్ధం, అఞ్ఞథా తస్స అసమ్భవతోతి ఆహ ‘‘**ఆగమనవసేన...పే.... దేసేత్వా**’’తి. **పుగ్గలం అనామసిత్వా**తి ‘‘కాయే కాయానుపస్సీ’’తి ఏవం పుగ్గలం అగ్గహేత్వా. తథా అనామసనతో ఏవ **ఆగమనవిసేసనం అకత్వా**. **నయద్వయే**తి అనుపస్సనానయో, సుద్ధికనయోతి ఏతస్మిం నయద్వయే.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సతిపట్ఠానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. సమ్మప్పధానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౩౯౦. కారణసద్దో యుత్తివాచకో "సబ్బమేతం అకారణం వదతీ"తిఆదీసు వియ, తస్మా **కారణప్పధానాతి** యుత్తిప్పధానా, అనుప్పన్నపాపకానుప్పాదనాదికిరియాయ అనురూపప్పధానాతి ఏవం వా ఏత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. అనుప్పన్నపాపకాదీనం అనుప్పాదాది **అనుప్పన్నపాపకానుప్పాదాది**.

౩౯౧. "**న అఞ్ఞో ధమ్మో**తి యథా తణ్హాయనమిచ్ఛాభినివేసవాయమనసభావానం తణ్హాదీనం ఛన్దపరియాయో అఞ్ఞధమ్మో నామ హోతి కత్తుకమ్యతాసఙ్ఖాతస్స ఛన్దనియస్స తేసు అభావా, ధమ్మచ్ఛన్దో పన తంసభావత్తా అఞ్ఞధమ్మో న హోతి. తేనాహ "**ధమ్మచ్ఛన్దోతి సభావచ్ఛన్దో**"తి.

౪౦౬. **అట్ఠకథాయన్తి** పోరాణట్ఠకథాయం. **వట్టానత్థసంవత్తనతోతి** సంసారదుక్ఖసమ్భవతో.

న సక్కోన్తీతి ఆహ "సన్తాయ సమాపత్తియా పరిహీనా బ్రహ్మచరియవాసే సన్ధమ్భితుం న సక్కోన్తీ"తి.

తత్థ దువిధాయాతి యోజేతబ్బం. **ఉప్పన్నాయేవాతి** ఉప్పన్నపుబ్బా ఏవ ఉప్పజ్జన్తి సముదాచారాదివసేన.

సబ్బాసు అవత్థాసూతి పకతత్తాదిఅవత్థాసు. పకతత్తావత్థేన హి సబ్బేన సబ్బం తాని న చరితబ్బాని. ఇతరావత్థేన చ తదవత్థాయ తాని తానియేవ చరితబ్బాని. **వత్తబ్బన్తిఆదీనీతి ఆది**-సద్దేన "న ఏకచ్ఛన్నే అనావాసే వత్థబ్బం, న ఏకచ్ఛన్నే ఆవాసే వా అనావాసే వా వత్థబ్బం, న ఏకాసనే నిసీదితబ్బం, న నీచే ఆసనే నిసిన్నే ఉచ్చే ఆసనే నిసీదితబ్బం, న ఛమాయం నిసిన్నే ఆసనే నిసీదితబ్బం, న ఏకచఙ్కమే చఙ్కమితబ్బం, న నీచే చఙ్కమే చఙ్కమన్తే ఉచ్చే చఙ్కమే చఙ్కమితబ్బం, న ఛమాయం చఙ్కమన్తే చఙ్కమే చఙ్కమితబ్బ"న్తి ఇమాని సఙ్గణ్హాతి. **తేసన్తి** పారివాసికవుడ్ఢతరాదీనం వసేన. **సమ్పిణ్డేత్వాతి** సఙ్కడ్ఢిత్వా. **ఏకేకం కత్వాతి** నవాపి ఏకమేకం కత్వా. "అభివాదనపచ్చుట్ఠానఅఞ్జలికమ్మసామీచికమ్మం న సాదితబ్బం, ఆసనాభిహారం, సేయ్యాభిహారం, పాదోదకం, పాదపీఠం, పాదకథలికం, పత్తచీవరపటిగ్గహణం న సాదితబ్బ"న్తి ఇదం సబ్బమ్పి అసాదియనసామఞ్ఞేన ఏకం. **దసాతి** "న సీలవిపత్తియా, న ఆచారవిపత్తియా, న దిట్ఠివిపత్తియా, న ఆజీవవిపత్తియా, న భిక్ఖూ భిక్ఖూహి భేదేతబ్బా, న గిహిద్ధజో ధారేతబ్బో, న తిత్థియద్ధజో ధారేతబ్బో, న తిత్థియా సేవితబ్బా, భిక్ఖూ సేవితబ్బా, భిక్ఖుసిక్ఖాయ సిక్ఖితబ్బ"న్తి (చూళవ॰ ౬౦) ఏవమాగతా దస.

"**కమ్మఞ్చా**"తి పచ్చత్తవసేన వుత్తం కమ్మం "అవిపక్కవిపాకస్సా"తి ఏత్థ "కమ్మస్సా"తి సామివచనవసేన పరిణామేత్వా యోజేతబ్బం. భూతాపగతుప్పన్నన్తి వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. **ఇధాతి** ఇమిస్సా సమ్మోహవినోదనియా. "ఏవం కతే ఓకాసే విపాకో…పే॰… ఉప్పన్నోతి వుచ్చతీ"తి వదన్తో **విపాకమేవ వదతి. తత్థాతి** అట్ఠసాలినియం. మగ్గేన సముచ్ఛిన్నా భూమగతా కామరాగాదయో "అనుసయా"తి వుచ్చన్తీతి ఆహ "**అనుసయిత…పే॰… మగ్గేన పహాతబ్బా**"తి.

ఆహతఖీరరుక్ఖో వియ ఆరమ్మణం, కథం? నిమిత్తగ్గాహవసేన. తమేవత్థం వివరతి "**అధిగత**"న్తిఆదినా. తత్థ నిమిత్తగ్గాహవసేన ఆరమ్మణస్స అధిగ్గహితత్తా తం ఆరమ్మణం అనుస్సరితానుస్సరితక్ఖణే కిలేసుప్పత్తిహేతుభావేన

ఉప్పత్తిట్ఠానతో అధిగతమేవ నామ హోతీతి ఆహ ‘‘**అధిగతం నిమిత్తగ్గాహవసేనా**’’తి, తం ఆరమ్మణం పాతుభూతకిలేసన్తి అధిప్పాయో. కిలేసుప్పత్తినిమిత్తతాయ ఉప్పత్తిరహం కిలేసం ‘‘**ఆరమ్మణం అన్తోగధకిలేస**’’న్తి వుత్తం. తఞ్చ ఖో గాహకే లబ్భమానం గహేతబ్బే ఉపచరిత్వా, యథా నిస్సితే లబ్భమానం నిస్సయే ఉపచరిత్వా “మఞ్చా ఉక్కుట్ఠిం కరోన్తీ”తి. ఇదాని ఉపచారం ముఞ్చిత్వా నిప్పరియాయేనేవ అత్థం దస్సేన్తో ‘‘**నిమిత్తగ్గాహ...పే.... సదిసా**’’తి ఆహ. **విత్థారేతబ్బ**న్తి “యథా కిం? సచే ఖీరరుక్ఖ”న్తిఆదినా విత్థారేతబ్బం.

తిధాతి అతీతాదివసేన తిధా. **ఆభతో** ఉపమావసేన. **అప్పహీనతాదస్సనత్థమ్పీ**తి **పి**-సద్దేన “తిధా నవత్తబ్బతాదస్సనత్థమ్పీ”తి వుత్తమేవ సమ్పిణ్డేతి. **ఏవం మగ్గేన పహీనకిలేసా దట్ఠబ్బా** మగ్గే అనుప్పన్నే ఉప్పత్తిరహానమ్పి ఉప్పన్నే సబ్బేన సబ్బం అభావతో.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౪౨౭. వీరియజేట్ఠికాయ పన మగ్గభావనాయ న వత్తబ్బాని సమ్మప్పధానాని ‘‘**మగ్గాధిపతీనీ**’’**తి వా** ‘‘**నమగ్గాధిపతీనీ**’’**తి వా**తి వాతి ఏత్థ పఠమస్స వీరియన్తరాభావో, ఇతరస్స ఇతరాధిపతినో, నమగ్గభూతవీరియాధిపతినో చ అభావో నవత్తబ్బతాయ కారణన్తి ఇమమత్థమాహ ‘‘**మగ్గాధిపతీనీ**’’తిఆదినా. **తదా**తి వీరియజేట్ఠికమగ్గభావనాకాలే.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సమ్మప్పధానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ఇద్ధిపాదవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౪౩౧. **పఠమో కత్తుఅత్థో** “ఇజ్ఝతీతి ఇద్ధీ”తి. **దుతియో కరణత్థో** “ఇజ్ఝన్తి ఏతాయా”తి. పజ్జితబ్బా ఇద్ధి వుత్తా “ఇద్ధిం పజ్జన్తి పాపుణన్తీ”తి కత్తుసాధనస్స ఇద్ధిసద్దస్స కరణసాధనేన పాదసద్దేన సమానాధికరణతాయ అసమ్భవతో, ఇజ్ఝనకస్స చ అత్థస్స కరణభూతేన పాదేన పజ్జితబ్బత్తా “ఇద్ధి ఏవ పాదో”తి సద్దయోజనా న సమ్భవతీతి ఇమమత్థమాహ **‘‘న చ...పే... వత్తు’’**న్తి. **ఇద్ధికిరియాకరణేనా**తి ఇజ్ఝనకిరియాయ కరణభూతేన అత్థేన సాధేతబ్బా చ ఇద్ధి పజ్జితబ్బాతి యోజనా. **ద్విన్నం కరణాన**న్తి ఇజ్ఝనపజ్జనకిరియాకరణానం ఇద్ధిపాదత్థానం. **న అసమానాధికరణతా సమ్భవతి** పటిసేధద్వయం పకతియం ఠపేతీతి. **తస్మా**తి యస్మా పఠమేనత్థేన సమానాధికరణసమాసో, దుతియేన సామివచనసమాసో ఇద్ధిపాదసద్దానం న యుజ్జతి, తస్మా. యథావుత్తా వా పఠమేనత్థేన సమానాధికరణసమాసవసేనేవ యోజనా యుజ్జతి పాదస్స పజ్జమానకోట్ఠాసభావతో. దుతియేనత్థేన ఇతరసమాసేనేవ యోజనా యుజ్జతి పాదస్స ఇజ్ఝనకరణూపాయభావతో.

కేచీతి **ధమ్మసిరిత్థేరం** సన్ధాయ వదతి. **దువిధత్థాయా**తి నిబ్బత్తిఅత్థాయ, వుద్ధిఅత్థాయ చ. **విసు**న్తి “ఇద్ధి ఏవ పాదో ఇద్ధిపాదో”తి ఇమస్మా విసుం. **సమాసయోజనావసేనా**తి “ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో”తి ఏవం సమాసయోజనావసేన. **యథాయుత్తో**తి కత్తుకరణత్థేసు యో యో యుత్తో. **పటిలాభపుబ్బభాగాన**న్తి విసేసాధిగమతంపుబ్బభాగానం యథాక్కమం కత్తిద్ధికరణిద్ధిభావం సన్ధాయ వుత్తోతి యోజనా. ఉత్తరచూళభాజనీయే “ఛన్దోయేవ ఛన్దిద్ధిపాదో, చిత్తమేవ, వీరియమేవ, వీమంసావ వీమంసిద్ధిపాదో”తి వుత్తత్తా ఆహ **‘‘ఉత్తరచూళభాజనీయే వా వుత్తేహి ఛన్దాదీహి ఇద్ధిపాదేహీ’’**తిఆది.

ఛన్దచిత్తవీమంసిద్ధిపాదేసు తావ యుత్తం పధానసఙ్ఖారగ్గహణం అపుబ్బత్తా, వీరియిద్ధిపాదే పన కథన్తి చోదనం సన్ధాయాహ **‘‘వీరియిద్ధిపాదనిద్దేసే’’**తిఆది. యది ద్వేయేవ సమన్నాగమఙ్గాని, ఛన్దాదయో కిమత్థియాతి ఆహ **‘‘సమాధివిసేసనానీ’’**తి. **న ఇధ...పే.... వుత్తా హోతి** అతబ్బిసేసనత్తా. యదిపి సమాధివిసేసనసమన్నాగమఙ్గదస్సనత్థం ద్విక్ఖత్తుం వీరియం ఆగతన్తి వుత్తం, తం పన “వీరియసమాధిసమన్నాగత”న్తి ఏత్తావతాపి సిద్ధం హోతి. ఏవం సిద్ధే సతి పున వచనం వీరియన్తరసబ్భావం ను ఖో దీపేతీతి కదాచి ఆసఙ్కేయ్యాతి తదాసఙ్కానివత్తనత్థం **‘‘వీరియఞ్చా’’**తిఆదిమాహ. **ఛన్దాదీహి విసిట్ఠో**తి ఛన్దాదీనం అధిపతిపచ్చయతావిసేసేన విసిట్ఠో. తేనేవ హి ఛన్దాదిముఖేనేవ ఇద్ధిపాదా దేసితా. తథా చ వుత్తం “ఛన్దం చే భిక్ఖు అధిపతిం కరిత్వా లభతి సమాధి”న్తిఆది. **తంతంఅవస్సయనవసేనా**తి తస్స తస్స ఛన్దస్స సమాధినో అవస్సయతావసేన, పచ్చయవిసేసతాయాతి అత్థో. **ఉపాయత్థేన...పే.... వుత్తా హోతి** అధిగమూపాయతాపి నిస్సయభావోయేవాతి. **‘‘తేనేవా’’**తిఆదినా యథావుత్తం ఛన్దాదీనం ఇద్ధిపాదతం పాళియాయేవ విభావేతి. తత్థ **తేనేవా**తి ఛన్దాదీనంయేవ ఉపాయత్థభావేనేవ ఇద్ధిపాదభావస్స అధిప్పేతత్తా. **ఉపాయిద్ధిపాదదస్సనత్థమేవా**తి ఛన్దాదికే ధురే జేట్ఠకే పుబ్బఙ్గమే కత్వా నిబ్బత్తితసమాధి ఛన్దాదీనం ఇద్ధియా అధిగమూపాయతాదస్సనం ఉపాయిద్ధిపాదదస్సనం, తదత్థమేవ “తథాభూతస్స వేదనాక్ఖన్ధో...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో”తి తత్థ తత్థ పాళియం నిస్సయిద్ధిపాదదస్సనం కతం ఛన్దాదివిసిట్ఠానంయేవ వేదనాక్ఖన్ధాదీనం అధిప్పేతత్తా. ఏవఞ్చేతం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. **అఞ్ఞథా** కేవలం ఇద్ధిసమ్పయుత్తానంయేవ ఖన్ధానం వసేన ఇద్ధిపాదభావే గయ్హమానే **చతుబ్బిధతా న హోతి** విసేసకారణాభావతోతి అధిప్పాయో.

౪౩౩. **తోసనం** సత్థు ఆరాధనం, సిక్ఖాయ వా. **థామభావతో**తి థిరభావతో. కులాపదేసే జాతిమా పురిస్సరో హోతీతి "**పుబ్బఙ్గమత్తా చిత్తస్స విసిట్ఠజాతిసదిసతా**"తి వుత్తం. విచారణాపఞ్ఞాహేతుకత్తా మన్తస్స వీమంసాసదిసతా సువిఞ్ఞేయ్యావాతి న ఉద్ధటా.

ఛన్దాదికేతి ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారా, వీరియచిత్తవీమంసాసమాధిపధానసఙ్ఖారాతి ఇమే తయో తయో ధమ్మే. **అభేదతో** భేదం అకత్వా అభిన్దిత్వా ఇద్ధిభావసామఞ్ఞేన, ఇద్ధిపాదభావసామఞ్ఞేన చ సఙ్గణ్హిత్వా. తేనాహ "**సమ్పిణ్డేత్వా**"తి. భేదనం వా సమ్భేదనం మిస్సీకరణన్తి ఆహ "**అమిస్సేత్వా**"తి. తథా హి "సేసా పన సమ్పయుత్తకా చత్తారో ఖన్ధా ఇద్ధిపాదాయేవా"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౪౩౩) ఇద్ధిఇద్ధిపాదే అమిస్సేత్వాపి కథితం. **విసేసేనా**తి భేదేన చతూసు ఇద్ధిపాదేసు అసమ్మిస్సభావేన ఆవేణికత్తా. ఆవేణికా హి ఛన్దాదయో తస్స తస్స ఇద్ధిపాదస్స. **అవిసేసేనా**తి అభేదేన, చతురిద్ధిపాదసాధారణభావేనాతి అత్థో.

ఛన్దిద్ధిపాదసమాధిద్ధిపాదాదయోతి ఆది-సద్దేన పధానసఙ్ఖారం, వీరియచిత్తవీమంసా చ సఙ్గణ్హాతి. **పాదో**తి తేహి సమ్పయుత్తం చతుక్ఖన్ధమాహ. "ఛన్దిద్ధిపాదే పవిసన్తీ"తిఆదినా **విసిట్ఠేస్వేవ పవేసం అవత్వా. చతూసూ**తి ఛన్దో, సమాధి, పధానసఙ్ఖారా, తంసమ్పయుత్తా ఖన్ధాతి ఏవం చతూసు. ఛన్దహేతుకో, ఛన్దాధికో వా సమాధి అధిప్పేతోతి ఆహ "**ఛన్దవతో కో సమాధి న ఇజ్ఝిస్సతీ**"తి. **ఇతీ**తి ఏవం అనేన పకారేన, యం సమాధిభావనాముఖం. సమాధిభావనానుయోగేన భావితా ఖన్ధా **సమాధిభావితా**.

"**యే హీ**"తిఆదినా "అభినవం నత్థీ"తి సఙ్ఖేపతో వుత్తం వివరతి. **తిణ్ణన్తి** ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారానం. **ఇదన్తి** "ఇమే హి తయో"తిఆదివచనం. **పురిమస్సా**తి "ఛన్దో సమాధీ"తిఆదివచనస్స. **కారణభావేనా**తి సాధనభావేన. **తేనా**తి "ఇమే హి తయో ధమ్మా"తిఆదివచనేన. యస్మా ఛన్దాదయో తయో ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞం, సమ్పయుత్తకానఞ్చ నిస్సయభావేన పవత్తన్తి, తస్మా తేసమ్పి ఇద్ధిపాదభావో వుత్తో. సో పన నిస్సయభావో సమ్పయోగావినాభావీతి ఆహ "**తదన్తోగధత్తా**"తి, సమ్పయుత్తకన్తోగధత్తాతి అత్థో. ఛన్దాదీనం వియ సమ్పయుత్తక్ఖన్ధానం సభావతో ఇద్ధిభావో నత్థీతి ఆహ "**ఇద్ధిభావపరియాయో అత్థీ**"తి. తేన వుత్తం "**సేసా సమ్పయుత్తకా…పే.… న అత్తనో సభావేనా**"తి. **ఏకదేసస్సా**తి ఛన్దాదీనం. **చతున్నమ్పి** ఖన్ధానం, ఛన్దాదీనం వా **చతున్నం. పునపీ**తి "సమ్పయుత్తకా పనా"తిఆదిం సన్ధాయాహ. **ఇమినా** చతుక్ఖన్ధతదేకదేసానం ఇద్ధిభావదీపనేన.

పుబ్బే వుత్తతో వచనక్కమేన అఞ్ఞన్తి ఆహ "**అపుబ్బన్తి కత్వా**"తి. కేనట్ఠేన ఇద్ధి పటిలాభో, కేనట్ఠేన పాదో పుబ్బభాగోతి యథాక్కమం యోజనా. యది పతిట్ఠానట్ఠేన పాదో, నిస్సయిద్ధిపాదోయేవ వుత్తో సియా, న ఉపాయిద్ధిపాదోతి ఆహ "**ఉపాయో చా**"తిఆది. **సబ్బత్థా**తి సుత్తన్తభాజనీయే, అభిధమ్మభాజనీయే చ. తేనాహ "**సుత్తన్తభాజనీయే హీ**"తిఆది. **సమాధివిసేసనభావేనా**తి "ఛన్దాధిపతి, ఛన్దహేతుకో, ఛన్దాధికో వా సమాధి ఛన్దసమాధీ"తిఆదినా సమాధిస్స విసేసనభావేన . "సమాధిసేవనవసేనా"తి చ పాఠో. తత్థ **సమాధిసేవనవసేనా**తి ఛన్దాధికే అధిపతిం కరిత్వా సమాధిస్స ఆసేవనవసేన. **ఉపాయభూతానన్తి** "ఛన్దవతో చే సమాధి ఇజ్ఝతి, మయ్హేవ ఇజ్ఝతీ"తి సమాధిఆసేవనాయ ఉపాయభూతానం.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౪౪౪. సాధిపతివారాని అట్ఠసతాని, తేసు పచ్చేకం చత్తారో ఇద్ధిపాదా న సమ్భవన్తీతి ఆహ ‘‘**సాధిపతివారానం పరిపుణ్ణానం అభావా**’’తి. తత్థ కారణమాహ ‘‘**న హి అధిపతీనం అధిపతయో విజ్జన్తీ**’’తి. యది హి అధిపతీ సియుం సాధిపతీతి ఇద్ధిపాదభేదేన ద్వత్తింస నయసతాని, సుద్ధికాని అట్ఠాతి చత్తారి నయసహస్సాని భవేయ్యుం, తం పన నత్థీతి అధిప్పాయో. యత్తకా పన నయా ఇధ లబ్భన్తి, తం దస్సేతుం ‘‘**ఏకేకస్మిం పనా**’’తిఆది వుత్తం. సుద్ధికాని అట్ఠ నయసతాని సాధిపతికానిపి అట్ఠేవాతి చతున్నం మగ్గానం వసేన సోళస నయసతాని.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

సయం జేట్ఠకభావేన పవత్తనతో చత్తారో అధిపతయో అఞ్ఞమఞ్ఞం గరుం న కరోన్తి. తస్మా ‘‘చత్తారో ఇద్ధిపాదా న మగ్గాధిపతినో’’తి వుత్తా. తేనాహ ‘‘**అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పన అధిపతయో న భవన్తీ**’’తి. **ఏతమత్థన్తి** ‘‘అధిపతయో అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అధిపతీ న భవన్తీ’’తి ఏతమత్థం. **అధిపతినోతి** అధిపతి భవితుం సమత్థస్స. **అధిపతిం న కరోన్తీతి** అధిపతిం కత్వా గరుం కత్వా నప్పవత్తన్తి. **అధిపతీనం సహభావేతి** అధిపతికిచ్చకరణేన సహపవత్తియం. ‘‘**అవీమంసాధిపతికస్స మగ్గస్స అభావా**’’తి ఇదం ‘‘అధిపతితాసమత్థా ధమ్మా అధిపతిభావేనేవ పవత్తేయ్యు’’న్తి దోసారోపనవసేనాహ, న యథాధిగతవసేన. అధిపతిధమ్మానఞ్హి పుబ్బాభిసఙ్ఖారే సతి అధిపతిభావేన పవత్తి, న అఞ్ఞథాతి సహభావేపి తదభావం సన్ధాయ విసేసనం న కత్తబ్బం సియాతి సక్కా వత్తుం. **అఞ్ఞమఞ్ఞాధిపతికరణభావేతి** అఞ్ఞమఞ్ఞం అధిపతిం కత్వా పవత్తియం. **వీమంసాధిపతికత్తవచనన్తి** వీమంసాధిపతికభావస్స వచనం. **న వత్తబ్బం సియా** సబ్బేసమ్పి అధిపతీనం సాధిపతికత్తాతి అధిప్పాయో. **సహభావో పటిక్ఖిత్తో ఏవ** సాధిపతిభావస్స అనేకంసికతావచనతో.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇద్ధిపాదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

పఠమనయవణ్ణనా

౪౬౬. పతిట్ఠానం ఇధ సంసారే అవట్ఠానం, తస్స మూలం కిలేసాతి ఆహ ‘‘**కిలేసవసేన పతిట్ఠాన**’’న్తి. పతిట్ఠానాయ పన బ్యాపారాపత్తి కమ్మన్తి వుత్తం ‘‘**అభిసఙ్ఖారవసేన ఆయూహనా**’’తి. యస్మా కిలేసేసు తణ్హాదిట్ఠియో తణ్హాదిట్ఠిచరితానం విసేసతో సంసారనాయికా, కిలేససహితమేవ చ కమ్మం పతిట్ఠానాయ హోతి, న కేవలం, తస్మా వుత్తం ‘‘**తణ్హాదిట్ఠీహి...పే.... ఆయూహనా**’’తి. తథా తణ్హాయ భవస్సాదభావతో, దిట్ఠియా విభవాభినన్దనభూతాయ విభవాభిసఙ్ఖరణభావతో ‘‘**తణ్హావసేన పతిట్ఠానం, దిట్ఠివసేన ఆయూహనా**’’తి వుత్తం. దిట్ఠీసుపి అన్తోముఖప్పవత్తాయ భవదిట్ఠియా విసేసతో సంసారే అవట్ఠానం, యతో ఓలీయనాతి వుచ్చతీతి ఆహ ‘‘**సస్సతదిట్ఠియా పతిట్ఠాన**’’న్తి. బహిముఖప్పవత్తాపి విభవదిట్ఠి భవాభిసఙ్ఖరణం నాతివత్తతీతి వుత్తం ‘‘**ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా ఆయూహనా**’’తి. లయాపత్తి యథారద్ధస్స ఆరమ్భస్స అనిట్ఠానం అన్తోసఙ్కోచభావతోతి ఆహ ‘‘**లీనవసేన పతిట్ఠాన**’’న్తి. ఉద్ధతాపత్తి అనుపాయభూతా బ్యాపారాపత్తి అసఙ్కోచభావతోతి వుత్తం ‘‘**ఉద్ధచ్చవసేన ఆయూహనా**’’తి. తథా కోసజ్జపక్ఖికత్తా చ కామసుఖానుయోగస్స ఉద్ధచ్చపక్ఖికత్తా చ అత్తకిలమథానుయోగస్స తదుభయవసేన పతిట్ఠానాయూహనా వుత్తా, ఇతరం వుత్తనయానుసారేన వేదితబ్బం. **ఇధాతి** ఇమిస్సా **సమ్మోహవినోదనియా. అవుత్తానన్తి** ‘‘కిలేసవసేన పతిట్ఠాన’’న్తిఆదీనం వసేన వేదితబ్బా పతిట్ఠానాయూహనాతి యోజనా.

సమప్పవత్తే ధమ్మేతి లీనుద్ధచ్చవిరహేన సమప్పవత్తే సమ్పయుత్తధమ్మే. **పటిసఙ్ఖిక్ఖతీ**తి పతిరూపం సఙ్ఖాతి గణేతి తులేతి. తేనాహ ‘‘**ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీ**’’తి. **తదాకారో**తి పటిసఙ్ఖానాకారో ఉపపత్తితో ఇక్ఖనాకారో. **ఏవఞ్చ కత్వా**తి పటిసఙ్ఖానసభావత్తా ఏవ ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గస్స. **పచ్ఛిమపచ్ఛిమకారణభావో**తి పచ్ఛిమస్స పచ్ఛిమస్స కారణభావో. పురిమం పురిమఞ్హి పచ్ఛిమస్స పచ్ఛిమస్స విసేసపచ్చయోతి.

౪౬౭. అవిపరీతకాయాదిసభావగ్గహణసమత్థతాయ **బలవతీ ఏవ సతి. పఞ్ఞా గహితా** సతినేపక్కేనాతి అత్థో. **ఏవంచిత్తో**తి ఏవం లాభసక్కారసిలోకసన్నిస్సితచిత్తో. **చిరకతవత్తాదివసేనా**తి చిరకతవత్తాదీసేన. ‘‘**వుత్తో**’’తి ఇమినాపి ‘‘కత్వా ఆహ కాయవిఞ్ఞత్తిం...పే.... కోట్ఠాస’’న్తి యోజనా.

పరేసన్తి న అనన్తరానం. **సబ్బేసం...పే.... యోజేతబ్బా** ‘‘సబ్బే బోజ్ఝఙ్గా సబ్బేసం పచ్చయవిసేసా హోన్తియేవా’’తి. కామేతీతి కామో, అస్సాదనవసేన ఆమసతీతి ఆమిసం, కామోవ ఆమిసన్తి **కామామిసం**, కిలేసకామో. వత్థుకామో పన ఆమసీయతీతి **ఆమిసం**. ఏవం సేసద్వయమ్పి. తేసు లోకీయన్తి ఏత్థ సుఖవిసేసాతి **లోకో,** ఉపపత్తివిసేసో. **వట్టం** సంసారో. కామస్సాదవసేన పవత్తో లోభో **కామామిసం.** భవవిసేసపత్థనావసేన పవత్తో **లోకామిసం.** విభవో నామ కిమత్థియో, కో వా తం అభిపత్థేయ్యాతి వట్టానుగేధభూతో లోభో వట్టామిసన్తి చ వదన్తి. **తదారమ్మణన్తి** తస్సా తణ్హాయ ఆరమ్మణం, రూపాది. **లోకధమ్మా** లాభాదయో. వుత్తావసేసా సబ్బావ తణ్హా **సంసారజనకో రాగో**.

పఠమనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియనయవణ్ణనా

౪౮౮-౯. సబ్బే సత్తాతి కామభవాదీసు, సఞ్ఞీభవాదీసు, ఏకవోకారభవాదీసు చ సబ్బభవేసు సబ్బే సత్తా. ఆహారతో ఠితి ఏతేసన్తి **ఆహారట్ఠితికా,** పచ్చయట్ఠితికా. యేన పచ్చయేన తే తిట్ఠన్తి, సో ఏకోవ ధమ్మో ఞాతపరిఞ్ఞాసఙ్ఖాతాయ ''ఆహారట్ఠితికా''తి అభిఞ్ఞాయ అభిఞ్ఞేయ్యో. **ద్వే ధాతుయో**తి సఙ్ఖతాసఙ్ఖతధాతుయో. **తిస్సో ధాతుయో**తి కామధాతురూపధాతుఅరూపధాతుయో. **పఞ్చ విముత్తాయతనానీ**తి ''ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖునో సత్థా ధమ్మం దేసేతి అఞ్ఞతరో వా గరుట్ఠానియో''తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౩.౩౨౨, ౩౫౫; అ॰ ని॰ ౫.౨౬) ఆగతాని విముచ్చనకారణాని. **అనుత్తరియానీ**తి దస్సనానుత్తరియాదీని ఛ అనుత్తరియాని. **నిద్దసవత్థూనీ**తి యేహి కారణేహి నిద్దసో హోతి, తాని నిద్దసవత్థూని నామ. దేసనామత్తఞ్చేతం. ఖీణాసవో హి దసవస్సో హుత్వా పరినిబ్బుతో పున దసవస్సో న హోతి. న కేవలఞ్చ దసవస్సో, నవవస్సోపి…పే॰… ఏకముహుత్తికోపి న హోతియేవ పున పటిసన్ధియా అభావా, అట్ఠుప్పత్తివసేన పనేవం వుత్తం. తాని పన ''ఇధ, భిక్ఖు, సిక్ఖాసమాదానే తిబ్బచ్ఛన్దో హోతీ''తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౩.౩౩౧) సుత్తే ఆగతానియేవ. ''సమ్మాదిట్ఠిస్స పురిసపుగ్గలస్స మిచ్ఛాదిట్ఠి నిజ్జిణ్ణా హోతీ''తిఆదీని (దీ॰ ని॰ ౩.౩౬౦; అ॰ ని॰ ౧౦.౧౦౬) **దస నిజ్జరవత్థూని. ఖన్ధాదయో**తి ఖన్ధాయతనధాతాదయో. **వినన్ధన**న్తి ''భవాదివినన్ధనట్ఠేన వానం వుచ్చతి తణ్హా''తి దస్సేతి. **గమన**న్తి అస్సాదనవసేన ఆరమ్మణే పవత్తిమాహ. తేన వుత్తం **''పియరూపసాతరూపేసూ''**తి.

విపస్సనాసహగతన్తి వేదితబ్బం విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకత్తా. ''మగ్గం అప్పత్తం కాయికం వీరియ''న్తి విసేసేత్వా వుత్తత్తా పన లోకుత్తరవీరియమ్పి పరియాయేన కాయికం నామ అత్థీతి దీపితం హోతి.

రూపావచరే పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గోతి న వుచ్చతీతి ఆహ **''రూపావచరే…పే॰… పటిక్ఖిత్తా''**తి. యథా విపస్సనాసహగతా పీతి పరియాయేన ''పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో''తి వుచ్చతి, ఏవం రూపావచరే పీతి నిబ్బేధభాగియా వత్తబ్బా సియా. ఏవం లబ్భమానాపి అలబ్భమానం ఉపాదాయ న వుత్తా. **''అవితక్కఅవిచారా''**తి విసేసనం సన్తపణీతాయ పీతియా దస్సనత్థం. **బోజ్ఝఙ్గభూతా**తి పరియాయబోజ్ఝఙ్గభూతా. **అవితక్కఅవిచారో పీతి…పే॰… న వుత్తో** సవితక్కసవిచారత్తా తస్స. న హి కామావచరా అవితక్కఅవిచారా పీతి అత్థి.

ఇధ వుత్తో పరియాయేనాతి అత్థో. మగ్గపటివేధానులోమనతో విపస్సనాయ వియ పాదకజ్ఝానేసుపి సతిఆదయో ''బోజ్ఝఙ్గా''త్వేవ వుచ్చన్తీతి ఆహ **''నిబ్బేధభాగియత్తా న పటిక్ఖిపితబ్బో''**తి. ఏవం కసిణజ్ఝానాదీసు బోజ్ఝఙ్గే ఉద్ధరన్తానం అధిప్పాయం వత్వా అనుద్ధరన్తానం అధిప్పాయం వత్తుం **''అనుద్ధరన్తా పనా''**తిఆదిమాహ. తే హి ఆసన్నేకన్తకిచ్చనిబ్బత్తీహి విపస్సనాక్ఖణే బోజ్ఝఙ్గే ఉద్ధరన్తి, న ఝానక్ఖణే తదభావతో. తేనాహ **''విపస్సనాకిచ్చస్స వియ…పే॰… న ఉద్ధరన్తీ''**తి. కసిణనిస్సన్దో అరూపానీతి ఆహ **''తదాయత్తానీ''**తి.

దుతియనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియనయవణ్ణనా

४२०-१. వోస్సజ్జనం పహానం వోస్సగ్గో, వోస్సజ్జనం వా విస్సట్ఠభావో నిరాసఙ్కానుప్పవేసోతి ఆహ ''**వోస్సగ్గసద్దో...పే... దువిధతా వుత్తా**''తి. విపస్సనాక్ఖణే **తదఙ్గతన్నిన్నప్పకారేన,** మగ్గక్ఖణే **సముచ్ఛేదతదారమ్మణకరణప్పకారేన**.

తతియనయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

४२౨. ఉపేక్ఖనముపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గస్స సభావో, సో చ సమాధివీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గో వియ సమ్పయుత్తానం ఊనాధికభావబ్యాపటో అహుత్వా తేసం అనూనానధికభావే మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తీతి ఇమమత్థం ఆహ ''**ఉపేక్ఖనవసేనా**''తిఆదినా. తత్థ **ఉపపత్తితో ఇక్ఖనన్తి** పటిసఙ్ఖానమాహ.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. మగ్గఙ్గవిభఙ్గో

౧. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౪౯౦. **అభిధమ్మే**తి ధమ్మసఙ్గహే. సో హి నిబ్బత్తితాభిధమ్మదేసనా, న విభఙ్గదేసనా వియ సుత్తన్తనయవిమిస్సా. **అరియోపపదతం న కరోతి** వినాపి తేనస్స అరియభావసిద్ధితో. తేనాహ అట్ఠకథాయం “యథా హీ”తిఆది.

౪౯౩. ‘‘**లోకియకాలేనా**’’తి ఇదం పుబ్బభాగభావనానుభావేన కిచ్చాతిరేకసిద్ధీతి దస్సనత్థం వుత్తం. **ఏతేసన్తి** సమ్మాదిట్ఠిఆదీనం. అప్పహీనే, పహీనే చ ఆదీనవానిసంసవిభావనాదినా విసేసప్పచ్చయత్తా **సమ్మాదిట్ఠిఆదీని మిచ్ఛావాచాదీని పజహాపేన్తీతి వుత్తాని**. మిచ్ఛావాచాదితో నివత్తి సమ్మావాచాదికిరియాతి వుత్తం ‘‘**సమ్మావాచాదికిరియా హి విరతీ**’’తి. సమ్మాదిట్ఠిఆదయో వియ **న కారాపకభావేన,** తంసమఙ్గీపుగ్గలో వియ **న కత్తుభావేన. లోకుత్తరక్ఖణేపీ**తి న కేవలం లోకియక్ఖణేయేవ, అథ ఖో లోకుత్తరక్ఖణేపి.

ఖన్ధోపధిం విపచ్చతీతి పటిసన్ధిదాయికం సన్ధాయాహ. **తత్థ విపచ్చతీ**తి పవత్తివిపాకదాయికం.

ఏకేకన్తి “తత్థ కతమా సమ్మాదిట్ఠీ”తిఆదినా ఏకేకం అఙ్గం పుచ్ఛిత్వా. **తస్స తస్సేవా**తి ఏకేకఅఙ్గస్సేవ, న అఙ్గసముదాయస్స. **సహ పన పుచ్ఛిత్వా**తి “తత్థ కతమో పఞ్చఙ్గికో మగ్గో”తి పుచ్ఛిత్వా. **ఏకతో విస్సజ్జనపటినిద్దేసత్తా**తి యదిపి “తత్థ కతమా సమ్మాదిట్ఠి? యా పఞ్ఞా”తిఆదినా (విభ॰ ౪౯౨) విస్సజ్జనం కతం, “తత్థ కతమో పఞ్చఙ్గికో మగ్గో”తి (విభ॰ ౪౯౪) పన ఏకతో కతాయ పుచ్ఛాయ విస్సజ్జనవసేన పటినిద్దేసభావతో న పాటియేక్కం పుచ్ఛావిస్సజ్జనం నామ హోతి. కస్మా పనేత్థ పఞ్చఙ్గికవారే ఏవ పాటియేక్కం పుచ్ఛావిస్సజ్జనం కతం, న అట్ఠఙ్గికవారేతి చోదనం సన్ధాయాహ ‘‘**తత్థా**’’తిఆది. **ఏకేకముఖాయా**తి సమ్మాదిట్ఠిఆదిముఖాయ. తేన వుత్తం “అరియం వో, భిక్ఖవే, సమ్మాదిట్ఠిం దేసేస్సామి సఉపనిసం సపరిక్ఖార”న్తిఆది (సం॰ ని॰ ౫.౨౮). **పుబ్బసుద్ధియా సిజ్ఝన్తి**. తథా హి వుత్తం “పుబ్బేవ ఖో పనస్స కాయకమ్మం వచీకమ్మం ఆజీవో సుపరిసుద్ధో హోతీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౪౩౧), తస్మా సమ్మావాచాదిముఖా భావనా నత్థీతి అధిప్పాయో. తేనాహ ‘‘**న మగ్గస్స ఉపచారేనా**’’తి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మగ్గఙ్గవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ఝానవిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

మాతికావణ్ణనా

౫౦౮. **పాతిమోక్ఖసంవరాదీతి ఆది**-సద్దేన ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతా, భోజనే మత్తఞ్ఞుతా, సతిసమ్పజఞ్ఞం, జాగరియానుయోగోతి ఏవమాదికే సఙ్గణ్హాతి. **అసుభానుస్సతియోతి** అసుభఝానాని, అనుస్సతిఝానాని చ. సతి సమణభావకరపుబ్బభాగకరణీయసమ్పత్తియం సమణభావోపి సిద్ధోయేవ హోతీతి ఆహ "**సుఞ్ఞా…పే॰… దస్సేతీ**"తి. కారణే హి సిద్ధే ఫలమ్పి సిద్ధమేవ హోతీతి. సిక్ఖాపదానం సరూపం, సిక్ఖితబ్బాకారం, సఙ్ఖేపతో విభాగఞ్చ దస్సేతుం "**సిక్ఖాపదేసూ**"తిఆది వుత్తం. తత్థ **నామకాయాదివసేనాతి** నామకాయపదకాయబ్యఞ్జనకాయవసేన వుత్తేసు. ఇమినా సిక్ఖాపదానం సిక్ఖాయ అధిగముపాయభూతపఞ్ఞత్తిసభావతం దస్సేతి. తేసు సిక్ఖితబ్బాకారో సత్థుఆణానతిక్కమోయేవాతి ఆహ "**వచ…పే॰… తబ్బేసూ**"తి. **సిక్ఖాకోట్ఠాసేసూతి** వుత్తప్పభేదేసు అధిసీలసిక్ఖాభాగేసు. తేసు సమాదానమేవ సిక్ఖితబ్బాకారోతి వుత్తం "**పరిపూరణవసేన సిక్ఖితబ్బేసూ**"తి. **సిక్ఖాపదేకదేసభూతాతి** సిక్ఖాపదసముదాయస్స అవయవభూతా. భిక్ఖుసిక్ఖా హి ఇధాధిప్పేతా "ఇధ భిక్ఖూ"తి వుత్తత్తా. తథా హి వక్ఖతి "సేససిక్ఖా పన అత్థుద్ధారవసేన సిక్ఖాసద్దస్స అత్థదస్సనత్థం వుత్తా"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౫౧౬).

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవణ్ణనా

౫౧౯. **దిట్ఠత్తాతి** సయమ్భూఞాణేన సచ్ఛికతత్తా. **ఖన్తిఆదీసుపి** ఏసేవ నయో. సయమ్భూఞాణేన సచ్ఛికరణవసేనేవ హి భగవతో ఖమనరుచ్చనాదయో, న అఞ్ఞేసం వియ అనుస్సవాకారపరివితక్కాదిముఖేన. **అవిపరీతట్ఠో** ఏకన్తనియ్యానట్ఠేన వేదితబ్బో. **సిక్ఖియమానోతి** సిక్ఖాయ పటిపజ్జియమానో . **సిక్ఖితబ్బాని సిక్ఖాపదానీతి** సిక్ఖాపదపాళిం వదతి. **ఖన్ధత్తయన్తి** సీలాదిక్ఖన్ధత్తయం. "సబ్బపాపస్స…పే॰… బుద్ధాన సాసన"న్తి (ధ॰ ప॰ ౧౮౩; దీ॰ ని॰ ౧.౯౦; నేత్తి॰ ౩౦) వచనతో ఆహ "**అనుసాసనదానభూతం సిక్ఖత్తయ**"న్తి.

సమ్మాదిట్ఠియా పచ్చయత్తాతి మగ్గసమ్మాదిట్ఠియా ఏకన్తహేతుభావతో. ఏత్థ చ **సమ్మాదిట్ఠీతి** కమ్మస్సకతాసమ్మాదిట్ఠి, కమ్మపథసమ్మాదిట్ఠి చ. **ఫలకారణోపచారేహీతి** ఫలూపచారేన సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయత్తా, కారణూపచారేన సమ్మాదిట్ఠిపుబ్బఙ్గమత్తా. **కుసలధమ్మేహి అత్తనో ఏకదేసభూతేహీతి** సమ్మాదిట్ఠిధమ్మే సన్ధాయాహ. కుసలపఞ్ఞావిఞ్ఞాణానం వా పజాననవిజాననవసేన దస్సనం **దిట్ఠీతి**. తేన అవయవధమ్మేన సముదాయస్స ఉపచరితతం దస్సేతి. **వినయనకిరియత్తాతి** దేసనాభూతం సిక్ఖత్తయమాహ. **ధమ్మేనాతి** ధమ్మతో అనపేతేన. **అవిసమసభావేనాతి** అవిసమేన సభావేన, సమేనాతి అత్థో.

౨౧౦. **అనఙ్గత్థేనా**తి గరహాదిఅఙ్గత్థరహితేన సకత్థేన. **భిన్నపటధరే**తి భిక్ఖుసారుప్పవసేన పఞ్చఖణ్డాదినా ఛేదేన ఛిన్నచీవరధరే.

భేదనపరియాయవసేన వుత్తం, తస్మా కిలేసానం పహానా కిలేసానం భేదా భిక్ఖూతి వుత్తం హోతి.

గుణవసేనాతి సేక్ఖధమ్మాదిగుణానం వసేన. తేన భావత్థతో భిక్ఖుసద్దో దస్సితో హోతి.

ఇదం ద్వయన్తి "ఏత్థ చా"తిఆదినా పరతో సఙ్గహదస్సనవసేన వుత్తం "సేక్ఖో"తిఆదికం వచనద్వయం. **ఇమినా**తి "సేక్ఖో భిక్ఖు భిన్నత్తా పాపకాన"న్తి పదానం అత్థదస్సనేన. **న సమే**తి సేక్ఖఅసేక్ఖపుథుజ్జనాసేక్ఖదీపనతో. **తదిద**న్తి పఠమద్వయం. **నిప్పరియాయదస్సనం** అరియానం , అసేక్ఖానంయేవ చ సేక్ఖభిన్నకిలేసభావదీపనతో. **వుత్తో**తి పటిఞ్ఞావచనం, సచ్చం వుత్తోతి అత్థో. **న పన ఇధాధిప్పేతో** అత్థుద్ధారవసేన దస్సితత్తా.

భగవతో వచనన్తి ఉపసమ్పదాకమ్మవాచమాహ. **తదనురూప**న్తి తదనుచ్ఛవికం, యథావుత్తన్తి అత్థో. పరిసావత్థుసీమాసమ్పత్తియో "సమగ్గేన సఙ్ఘేన అకుప్పేనా"తి (విభ॰ ౨౧౦) ఇమినా పకాసితాతి ''**ఠానారహ**''న్తి పదస్స ''**అనూన...పే.... అవుత్త**''న్తి ఏత్తకమేవ అత్థమాహ.

౨౧౧. **అవీతిక్కమనవిరతిభావతో**తి అవీతిక్కమసమాదానభూతా విరతీతి కత్వా వారిత్తసీలం పత్వా విరతి ఏవ పధానన్తి చేతనాసీలస్సపి పరియాయతా వుత్తా. ''**నగరవడ్ఢకీ వత్థువిజ్జాచరియో**''తి ఇదం ఇధాధిప్పేతనగరవడ్ఢకీదస్సనం. వత్థువిజ్జా, పాసాదవిజ్జాతి దువిధా హి వడ్ఢకీవిజ్జా. **లేహితబ్బ**న్తి సాయితబ్బం. **చుబితబ్బ**న్తి పాతబ్బం.

ఇన్ద్రియసంవరాహారత్తాతి ఇన్ద్రియసంవరహేతుకత్తా. పాతిమోక్ఖసీలం సిక్ఖాపదసీలం న పకతిసీలాదికేన గయ్హతీతి ఆహ ''**పాతిమోక్ఖతో అఞ్ఞం సీలం కాయికఅవీతిక్కమాదిగ్గహణేన గహిత**''న్తి. తం పన పాతిమోక్ఖసీలేన న సఙ్గయ్హతీతి న సక్కా వత్తుం, కాయికవాచసికసంవరస్స తబ్బినిముత్తస్స అభావతోతి దస్సేన్తో ''**ఇమినా అధిప్పాయేన వుత్త**''న్తి ఆహ.

> తత్థ పాతిమోక్ఖసద్దస్స ఏవం అత్థో వేదితబ్బో – కిలేసానం బలవభావతో, పాపకిరియాయ సుకరభావతో, పుఞ్ఞకిరియాయ చ దుక్కరభావతో బహుక్ఖత్తుం అపాయేసు పతనసీలోతి పాతీ, పుథుజ్జనో, అనిచ్చతాయ వా భవాదీసు కమ్మవేగక్ఖిత్తో ఘటియన్తం వియ అనవట్ఠానేన పరిబ్భమనతో గమనసీలోతి పాతీ, మరణవసేన వా తమ్హి తమ్హి సత్తనికాయే అత్తభావస్స పాతనసీలోతి పాతీ, సత్తసన్తానో, చిత్తమేవ వా. తం పాతినం సంసారదుక్ఖతో మోక్ఖేతీతి **పాతిమోక్ఖం**. చిత్తస్స హి విమోక్ఖేన సత్తోపి "విముత్తో"తి వుచ్చతి. వుత్తఞ్హి "చిత్తవోదానా విసుజ్ఝన్తీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౦౦), "అనుపాదాయ ఆసవేహి చిత్తం విముత్త"న్తి (మహావ॰ ౨౮) చ. అథ వా అవిజ్జాదినా హేతునా సంసారే పతతి గచ్ఛతి పవత్తతీతి పాతీ. "అవిజ్జానీవరణానం సత్తానం తణ్హాసంయోజనానం సన్ధావతం సంసరత"న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౨౪; ౩.౯౯; ౨.౨.౨౦; కథా॰ ౭౫) హి వుత్తం. తస్స పాతినో సత్తస్స తణ్హాదిసంకిలేసత్తయతో మోక్ఖో ఏతేనాతి **పాతిమోక్ఖం**. "కణ్ఠేకాళో"తిఆదీనం వియ తస్స సమాససిద్ధి వేదితబ్బా.

అథ వా పాతేతి వినిపాతేతి దుక్ఖేతి పాతి, చిత్తం. వుత్తఞ్హి “చిత్తేన నీయతి లోకో, చిత్తేన పరికస్సతీ”తి (సం॰ ని॰ ౧.౬౨). తస్స పాతినో మోక్ఖో ఏతేనాతి **పాతిమోక్ఖం**. పతతి వా ఏతేన అపాయదుక్ఖే వా సంసారదుక్ఖే వాతి పాతీ, తణ్హాదిసంకిలేసో. వుత్తఞ్హి “తణ్హా జనేతి పురిసం (సం॰ ని॰ ౧.౫౫-౫౭), తణ్హాదుతియో పురిసో”తి (ఇతివు॰ ౧౫; మహాని॰ ౧౯౧; చూళని॰ పారాయనానుగీతిగాథా నిద్దేస ౧౦౭) చ ఆది. తతో మోక్ఖోతి **పాతిమోక్ఖం**.

అథ వా పతతి ఏత్థాతి పాతీని, ఛ అజ్ఝత్తికబాహిరాని ఆయతనాని. వుత్తఞ్హి “ఛసు లోకో సముప్పన్నో, ఛసు కుబ్బతి సన్థవ”న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౭౦; సు॰ ని॰ ౧౭౧). తతో ఛఅజ్ఝత్తికబాహిరాయతనసఙ్ఖాతతో పాతితో మోక్ఖోతి **పాతిమోక్ఖం**.

అథ వా పాతో వినిపాతో అస్స అత్థీతి పాతీ, సంసారో, తతో మోక్ఖోతి **పాతిమోక్ఖం**.

అథ వా సబ్బలోకాధిపతిభావతో ధమ్మిస్సరో భగవా “పతీ”తి వుచ్చతి, ముచ్చతి ఏతేనాతి మోక్ఖో, పతినో మోక్ఖో తేన పఞ్ఞత్తత్తాతి పతిమోక్ఖో, పతిమోక్ఖో ఏవ **పాతిమోక్ఖం**. సబ్బగుణానం వా మూలభావతో ఉత్తమట్ఠేన పతి చ సో యథావుత్తేనత్థేన మోక్ఖో చాతి పతిమోక్ఖో, పతిమోక్ఖో ఏవ **పాతిమోక్ఖం**. తథా హి వుత్తం “పాతిమోక్ఖన్తి ముఖమేతం పముఖమేత”న్తి (మహావ॰ ౧౩౫) విత్థారో.

అథ వా ప-ఇతి పకారే, అతీతి అచ్చన్తత్థే నిపాతో, తస్మా పకారేహి అచ్చన్తం మోక్ఖేతీతి **పాతిమోక్ఖం**. ఇదఞ్హి సీలం సయం తదఙ్గవసేన, సమాధిసహితం పఞ్ఞాసహితఞ్చ విక్ఖమ్భనవసేన సముచ్ఛేదవసేన చ అచ్చన్తం మోక్ఖేతి మోచేతీతి **పాతిమోక్ఖం**. పతి పతి మోక్ఖోతి వా పతిమోక్ఖో, తమ్హా తమ్హా వీతిక్కమదోసతో పచ్చేకం మోక్ఖోతి అత్థో, పతిమోక్ఖోయేవ **పాతిమోక్ఖం**. మోక్ఖో వా నిబ్బానం, తస్స మోక్ఖస్స పటిబిమ్బభూతోతి పతిమోక్ఖం. సీలసంవరో హి నిబ్బేధభాగియో సూరియస్స అరుణుగ్గమనం వియ నిబ్బానస్స ఉదయభూతో తప్పటిభాగో వియ హోతి యథారహం కిలేసనిబ్బాపనతోతి పతిమోక్ఖం, పతిమోక్ఖంయేవ **పాతిమోక్ఖం**.

అథ వా మోక్ఖం పతి వత్తతి, మోక్ఖాభిముఖన్తి వా పతిమోక్ఖం, పతిమోక్ఖంయేవ **పాతిమోక్ఖన్తి**. ఇదమ్పి పాతిమోక్ఖసద్దస్స ముఖమత్తదస్సనమేవ. సబ్బాకఆరేన పన జినపాతిమోక్ఖో భగవావ అనవజ్జపతిమోక్ఖం పాతిమోక్ఖం సంవణ్ణేయ్య.

౫౧౩. గరుభణ్డవిస్సజ్జనకరణభూతం ఏతస్స అత్థీతి **గరుభణ్డవిస్సజ్జనం. గరుభణ్డన్తరభూతం** థావరాది. ఊనకం న వట్టతీతి **ఫాతికమ్మం** వుత్తం. అతిరేకగ్ఘనకం, తదగ్ఘనకమేవ వా వట్టతీతి. **యథావుత్తన్తి** పోక్ఖరణితో పంసుఉద్ధరణాదిథావరకమ్మం.

థారేతి, పోసేతి వా పరేసం దారకే.

గిహీనం కరియమానం వుత్తం, న సఙ్ఘస్స, గణస్స వాతి అత్థో. **పిణ్డపటిపిణ్డన్తి** ఉత్తరపదలోపం, పురిమపదే ఉత్తరపదలోపఞ్చ కత్వా నిద్దేసోతి ఆహ **“పిణ్డత్థ”**న్తిఆది. **అయోనిసో విచారణం** అయాథావపటిపత్తి.

౨.౧౪. గచ్ఛన్తి యథాసకం విసయే పవత్తన్తీతి **గావో,** చక్ఖాదీని ఇన్ద్రియాని.

విధుననం పప్ఫోటనం, పవాహనన్తి అత్థో.

౨.౧౫. యథా కరణత్థో కరణీయసద్దో, ఏవం వికిరణత్థోపి హోతీతి ఆహ ‘‘**విక్ఖిపితబ్బానీ**’’తి, విద్ధంసితబ్బానీతి అత్థో. సంయమనీయాని వా **సంయమకరణీయాని,** “న పున ఏవం కరోమీ”తి అత్తనో దహనం మనసా అధిట్ఠానం సంయమనం, సంయమనకరణీయాని **సంవరకరణీయానీ**తి చిత్తమత్తాయత్తా ఏవ సంయమసంవరా ఆచరియేన అధిప్పేతాతి ఆహ ‘‘**అనాపత్తిగమనీయానీ**’’తి . అన్తేవాసికత్థేరో పన దేసనాపి చిత్తుప్పాదమనసికారేహి వినా న హోతీతి దేసనావిసుద్ధిం నిస్సరణం వదతి.

౨.౧౬. “అలబ్భతో చేపి...పే.... స భిక్ఖూ”తిఆదీసు (ధ. ప. ౧౪౨) వియ ఇధాపి **గుణతో భిక్ఖు అధిప్పేతో**. తథా చ వుత్తం “ఇధ భిక్ఖూతి పటిపత్తియా భిక్ఖుభావదస్సనతో ఏవమాహా”తి (విభ. అట్ఠ. ౩౭౫). యత్తకం ఏకేన పుగ్గలేన అసేసేత్వా సమాదాతుం సక్కా, తం సన్ధాయాహ ‘‘**యేన సమాదానేన సబ్బాపి సిక్ఖా సమాదిన్నా హోన్తీ**’’తి యథా ఉపసమ్పదాపారిపూరియా అసేసం ఉపసమ్పన్నసిక్ఖాసమాదానం. **తన్తి** సమాదానం. **అనేకేసూ**తి విసుం విసుం సమాదానేసు. యథా సమాదిన్నాయ సిక్ఖాయ సబ్బేన సబ్బం అవీతిక్కమనం సిక్ఖితబ్బాకారో, ఏవం సతి వీతిక్కమే దేసనాగామినియా దేసనా, వుట్ఠానగామినియా వుట్ఠానం తదుపాయభూతం పారివాసికవత్తచరణాదీతి వుత్తం ‘‘**అవీతి... పే.... ఆకారేనా**’’తి. యం సిక్ఖాపదం పమాదేన వీతిక్కన్తం, తం సిక్ఖియమానం న హోతీతి సేసితం నామ హోతీతి ఆహ ‘‘**వీతిక్కమనవసేన సేసస్సా**’’తి.

౨.౧౯. **చిత్తపరిసోధనభావనాతి** చిత్తస్స పరిసోధనభూతా ఆవరణీయధమ్మవిక్ఖమ్భికా సమాధివిపస్సనాభావనా చిత్తపరిసోధనభావనా. **సుప్పపరిగ్గాహకన్తి** నిద్దాపరిగ్గాహకం. **ఇదన్తి** ఇదం అబ్బోకిణ్ణభవఙ్గోత్తరణసఙ్ఖాతం కిరియమయచిత్తానం అప్పవత్తనం సుప్పం నామ. **ఇతో** భవఙ్గోత్తరణతో. **పుబ్బే ఇతో** కిరియమయచిత్తప్పవత్తితో పరఞ్చ నత్థి. **అయం** కాయకిలమథో, థినమిద్ధఞ్చ **ఏతస్స** సుత్తస్స పచ్చయో.

౨.౨౨. **సతిపట్ఠానాదయోతి** సతిపట్ఠానసమ్మప్పధానఇద్ధిపాదా, ఏకచ్చే చ మగ్గధమ్మా సహ న పవత్తన్తి, తస్మా పాళియం న వుత్తాతి అధిప్పాయో. ఏతే తావ ఏకస్మిం ఆరమ్మణే సహ న పవత్తన్తీతి న గణ్హేయ్యుం, ఇన్ద్రియబలాని కస్మా న గహితానీతి ఆహ ‘‘**పవత్త...పే.... హోన్తీ**’’తి. ఏవమ్పి సద్ధిన్ద్రియబలాని బోజ్ఝఙ్గేహి న సఙ్గయ్హన్తీతి కథం తేసం తదన్తోగధతాతి చోదనం సన్ధాయాహ ‘‘**పీతి...పే.... వుత్తత్తా**’’తి.

౨.౨౩. **సమన్తతోతి** సబ్బభాగేసు సబ్బేసు అభిక్కమాదీసు, సబ్బభాగతో వా తేసు ఏవ అభిక్కమాదీసు అత్థానత్థాదిసబ్బభాగతో సబ్బాకారతో. **సమ్మాతి** అవిపరీతం యోనిసో. **సమన్తి** అవిసమం, ఇట్ఠాదిఆరమ్మణే రాగాదివిసమరహితం కత్వాతి అత్థో.

భిక్ఖా చరీయతి ఏత్థాతి భిక్ఖాచారో, భిక్ఖాయ చరణట్ఠానం, సో ఏవ గోచరో, భిక్ఖాయ చరణమేవ వా సమ్పజఞ్ఞస్స విసయభావతో గోచరో, తస్మిం **భిక్ఖాచారగోచరే**. సో పన అభిక్కమాదిభేదభిన్నన్తి విసేసనవసేన వుత్తం ‘‘**అభిక్కమాదీసు**

పనా''తి. **కమ్మట్ఠానసఙ్ఖాతే**తి యోగకమ్మస్స భావనాయ పవత్తిట్ఠానసఙ్ఖాతే ఆరమ్మణే, భావనాకమ్మేయేవ వా, యోగినో సుఖవిసేసహేతుతాయ వా కమ్మట్ఠానసఙ్ఖాతే సమ్పజఞ్ఞస్స విసయభావేన **గోచరే. అభిక్కమాదీసూ**తి అభిక్కమపటిక్కమాదీసు చేవ చీవరపారుపనాదీసు చ. **అసమ్ముయ్హనం** చిత్తకిరియావాయోధాతువిప్ఫారవసేనేవ తేసం పవత్తి, న అఞ్ఞథాతి యాథావతో జాననం.

కమ్మట్ఠానం పధానం కత్వాతి చీవరపారుపనాదిసరీరపరిహరణకిచ్చకాలేపి కమ్మట్ఠానమనసికారమేవ పధానం కత్వా.

తస్మాతి యస్మా ఉస్సుక్కజాతో హుత్వా అతివియ మం యాచసి, యస్మా చ జీవితన్తరాయానం దుజ్జానతం వదసి, ఇన్ద్రియాని చ తే పరిపాకం గతాని, తస్మా. **తిహా**తి నిపాతమత్తం. **తే** తయా. **ఏవ**న్తి ఇదాని వత్తబ్బాకారం వదతి. **సిక్ఖితబ్బ**న్తి అధిసీలసిక్ఖాదీనం తిస్సన్నమ్పి సిక్ఖానం వసేన సిక్ఖనం కాతబ్బం. యథా పన సిక్ఖితబ్బం, తం దస్సేన్తో ''**దిట్ఠే దిట్ఠమత్తం భవిస్సతీ**''తిఆదిమాహ.

తత్థ **దిట్ఠే దిట్ఠమత్త**న్తి రూపాయతనే చక్ఖువిఞ్ఞాణేన దిట్ఠమత్తం. యథా హి చక్ఖువిఞ్ఞాణం రూపే రూపమత్తమేవ పస్సతి, న నిచ్చాదిసభావం, ఏవం సేసతంద్వారికవిఞ్ఞాణేహిపి మే ఏత్థ దిట్ఠమత్తమేవ భవిస్సతీతి సిక్ఖితబ్బన్తి అత్థో. అథ వా **దిట్ఠే దిట్ఠం** నామ చక్ఖువిఞ్ఞాణం, రూపే రూపవిజాననన్తి అత్థో. **మత్తా**తి పమాణం. దిట్ఠం మత్తా ఏతస్సాతి **దిట్ఠమత్తం,** చక్ఖువిఞ్ఞాణమత్తమేవ మే చిత్తం భవిస్సతీతి అత్థో. ఇదం వుత్తం హోతి – యథా ఆపాథగతే రూపే చక్ఖువిఞ్ఞాణం న రజ్జతి న దుస్సతి న ముయ్హతి, ఏవం రాగాదివిరహేన చక్ఖువిఞ్ఞాణమత్తమేవ మే జవనం భవిస్సతి, చక్ఖువిఞ్ఞాణప్పమాణేనేవ నం ఠపేస్సామీతి. అథ వా **దిట్ఠం** నామ చక్ఖువిఞ్ఞాణేన దిట్ఠరూపం. **దిట్ఠే దిట్ఠం** నామ తత్థేవ ఉప్పన్నం సమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనసఙ్ఖాతం చిత్తత్తయం. యథా తం న రజ్జతి న దుస్సతి న ముయ్హతి, ఏవం ఆపాథగతే రూపే తేనేవ సమ్పటిచ్ఛనాదిప్పమాణేన జవనం ఉప్పాదేస్సామి, నాస్స తం పమాణం అతిక్కమిత్వా రజ్జనాదివసేన ఉప్పజ్జితుం దస్సామీతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. ఏస నయో సుతముతేసు. **ముత**న్తి చ తదారమ్మణవిఞ్ఞాణేహి సద్ధిం గన్ధరసఫోట్ఠబ్బాయతనం వేదితబ్బం. **విఞ్ఞాతే విఞ్ఞాతమత్త**న్తి ఏత్థ పన **విఞ్ఞాతం** నామ మనోద్వారావజ్జనేన విఞ్ఞాతారమ్మణం, తస్మిం విఞ్ఞాతే. **విఞ్ఞాతమత్త**న్తి ఆవజ్జనప్పమాణం. యథా ఆవజ్జనం న రజ్జతి న దుస్సతి న ముయ్హతి, ఏవం రజ్జనాదివసేన ఉప్పజ్జితుం అదత్వా ఆవజ్జనప్పమాణేనేవ చిత్తం ఠపేస్సామీతి అయమేత్థ అత్థో. **ఏవఞ్హి తే బాహియ సిక్ఖితబ్బ**న్తి ఏవం ఇమాయ పటిపదాయ తయా బాహియ తిస్సన్నం సిక్ఖానం అనుపవత్తనవసేన సిక్ఖితబ్బం. ఇతి భగవా బాహియస్స సంఖిత్తరుచితాయ ఛహి విఞ్ఞాణకాయేహి సద్ధిం ఛళారమ్మణభేదభిన్నం విపస్సనావిసయం దిట్ఠాదీహి చతూహి కోట్ఠాసేహి విభజిత్వా తత్థస్స ఞాతతీరణపరిఞ్ఞం దస్సేతి.

కథం? ఏత్థ హి రూపాయతనం పస్సితబ్బట్ఠేన **దిట్ఠం** నామ, చక్ఖువిఞ్ఞాణం పన సద్ధిం తంద్వారికవిఞ్ఞాణేహి దస్సనట్ఠేన, తదుభయమ్పి యథాపచ్చయం పవత్తమానం ధమ్మమత్తమేవ, న ఏత్థ కోచి కత్తా వా కారేతా వా. యతో తం హుత్వా అభావట్ఠేన అనిచ్చం, ఉదయబ్బయపటిపీళనట్ఠేన దుక్ఖం, అవసవత్తనట్ఠేన అనత్తాతి కుతో తత్థ పణ్డితస్స రజ్జనాదీనం ఓకాసోతి అయమ్పేత్థ అధిప్పాయో. ఏస నయో సుతాదీసుపి.

ఇదాని ఞాతతీరణపరిఞ్ఞాసు పతిట్ఠితస్స ఉపరి సహ ఫలేన పహానపరిఞ్ఞం దస్సేతుం ''**యతో ఖో తే బాహియా**''తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **యతో**తి యదా, యస్మా వా. **తే**తి తవ. **తతో**తి తదా, తస్మా వా. **తేనా**తి తేన దిట్ఠాదినా, దిట్ఠాదిపటిబద్ధేన వా

రాగాదినా. ఇదం వుత్తం హోతి – బాహియ, తవ యస్మిం కాలే, యేన వా కారణేన దిట్ఠాదీసు మయా వుత్తవిధిం పటిపజ్జన్తస్స అవిపరీతసభావావబోధేన దిట్ఠాదిమత్తం భవిస్సతి, తస్మిం కాలే, తేన వా కారణేన త్వం తేన దిట్ఠాదిపటిబద్ధేన రాగాదినా సహ న భవిస్ససి, రత్తో వా దుట్ఠో వా మూళ్హో వా న భవిస్ససి పహీనరాగాదికత్తా, తేన వా దిట్ఠాదినా సహ పటిబద్ధో న భవిస్ససీతి. **తతో త్వం, బాహియ, న తత్థాతి** యదా, యస్మా వా త్వం తేన రాగేన వా రత్తో, దోసేన వా దుట్ఠో, మోహేన వా మూళ్హో న భవిస్ససి, తదా, తస్మా వా త్వం తత్థ దిట్ఠాదికే న భవిస్ససి, తస్మిం దిట్ఠే వా సుతముతవిఞ్ఞాతే వా "ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా"తి (మహావ. ౨౧) తణ్హామానదిట్ఠీహి అల్లీనో పతిట్ఠితో న భవిస్ససి. ఏత్తావతా పహానపరిఞ్ఞం మత్థకం పాపేత్వా ఖీణాసవభూమి దస్సితా. **తతో త్వం, బాహియ, నేవిధ, న హురం, న ఉభయమన్తరేనాతి** యదా త్వం, బాహియ, తేన రాగాదినా తత్థ దిట్ఠాదీసు పటిబద్ధో న భవిస్ససి, తదా త్వం నేవ ఇధ లోకే, న పరలోకే, న ఉభయత్థ హోసి. **ఏసేవన్తో దుక్ఖస్సాతి** కిలేసదుక్ఖస్స, వట్టదుక్ఖస్స చ అయమేవ అన్తో అయం పరిచ్ఛేదో పరివటుమభావోతి అయమేవ హి ఏత్థ అత్థో . యే పన "ఉభయమన్తరేనా"తి పదం గహేత్వా అన్తరాభవం నామ ఇచ్ఛన్తి, తేసం తం మిచ్ఛా. తత్థ యం వత్తబ్బం, తం పరతో **అన్తరాభవకథాయం** (కథా. ౫౦౫ ఆదయో) ఆవి భవిస్సతి.

ఏతేసన్తి అతిహరణవీతిహరణానం.

"**తత్థ హీ**"తిఆదినా పఞ్చవిఞ్ఞాణవీథియం పురేతరం పవత్తఅయోనిసోమనసికారవసేన ఆవజ్జనాదీనం అయోనిసో ఆవజ్జనాదినా ఇట్ఠాదిఆరమ్మణే లోభాదిప్పవత్తిమత్తం హోతి, న పన ఇత్థిపురిసాదివికప్పగాహో, మనోద్వారేయేవ పన సో హోతీతి దస్సేతి. **తస్సాతి** "ఇత్థీ, పురిసో"తి రజ్జనాదికస్స. **భవఙ్గాదీతి** భవఙ్గఆవజ్జనదస్సనాని, సమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనపఞ్చద్వారికజవనఞ్చ. **అపుబ్బతిత్తరతావసేనాతి** అపుబ్బతాఇత్తరభావానం వసేన.

అతిహరతీతి ముఖద్వారం అతిక్కమిత్వా హరతి. **తంతంవిజాననినిప్ఫాదకోతి** తస్స తస్స పరియేసనాదివిసయస్స, విజాననస్స చ నిప్ఫాదకో. యేన హి పయోగేన పరియేసనాది నిప్ఫజ్జతి, సో తబ్బిసయం విజాననమ్పి నిప్ఫాదేతి నామ హోతి. **సమ్మాపటిపత్తిన్తి** ధమ్మేసు అవిపరీతపటిపత్తిం యథాభూతావబోధం.

గమనేపీతి గమనపయోగేపి. **అతిహరణం** యథాఠితస్సేవ కాయస్స ఇచ్ఛితదేసాభిముఖకరణం. **గమనం** దేసన్తరుప్పత్తి. **వక్ఖమానోతి** "అభిక్కన్తే పటిక్కన్తేతి…పే…. అద్ధాగమనవసేన కథితో. గతే ఠితే నిసిన్నేతి ఏత్థ విహారే చుణ్ణికపాదుద్ధారఇరియాపథవసేన కథితో"తి (విభ. అట్ఠ. ౫౨౩) వక్ఖమానో విసేసో.

పవత్తేతి చక్ఖుమాదీసు పవత్తే రూపారూపధమ్మే. **పరిగ్గణ్హన్తస్స** అనిచ్చాదితో.

కాయికకిరియాదినిబ్బత్తకజవనం ఫలూపచారేన "**కాయాదికిరియామయ**"న్తి వుత్తం. **కిరియాసముట్ఠితత్తాతి** పన కారణూపచారేన.

౫౨౬. కమ్మట్ఠానఉపాసనస్సాతి కమ్మట్ఠానభావనాయ. **యోగపథన్తి** భావనాయోగ్గకిరియాయ పవత్తనమగ్గం.

౫౩౭. కాయాదీసూతి కాయవేదనాచిత్తధమ్మేసు. **సుట్ఠు పవత్తియాతి** అసుభానుపస్సనాదివసేన పవత్తియా. **నియ్యానసభావో** సమ్మాసతితా ఏవ . **ఉపట్ఠానన్తి** సతిం కిచ్చతో దస్సేతి. ఏత్థ చ యథావుత్తో పరిగ్గహో జాతో ఏతిస్సాతి

పరిగ్గహితా, తం పరిగ్గహితం నియ్యానభూతం సతిం కత్వాతి అత్థో వేదితబ్బో.

౨౪౨-౩. పకుప్పనం ఇధ **వికారాపత్తిభావో.**

౨౨౦. తప్పటిపక్ఖసఞ్ఞాతి థినమిద్ధపటిపక్ఖసఞ్ఞా. సా అత్థతో తదఙ్గాదివసేన థినమిద్ధవినోదనాకారప్పవత్తా కుసలవితక్కసమ్పయుత్తసఞ్ఞా, తథాభూతో వా చిత్తుప్పాదో సఞ్ఞాసీసేన వుత్తోతి వేదితబ్బో.

౨౨౩. సారమ్భన్తి ఆరమ్భవన్తం, సహారమ్భన్తి అత్థో. **నిరావరణాభోగా** థినమిద్ధన్ధకారవిగమేన నిరావరణసమన్నాహారసఞ్ఞా. **వివటా** అప్పటిచ్ఛాదనా.

౨౬౪. తత్థ తత్థాతి "ఇమినా పాతిమోక్ఖసంవరేన ఉపేతో హోతీ"తిఆదీసు (విభ॰ ౨౧౧).

౨౮౮. యథా కేనచి నిక్కుజ్జితం "ఇదం నామేత"న్తి పకతిఞాణేన న ఞాయతి, ఏవం సబ్బప్పకారేన అవిదితం నిక్కుజ్జితం వియ హోతీతి ఆహ **"సబ్బథా అఞ్ఞాతతా నిక్కుజ్జితభావో"**తి. **నిరవసేసపరిచ్ఛిన్దనాభావోతి** దువిఞ్ఞేయ్యతాయ నిరవసేసతో పరిచ్ఛిన్దితబ్బతాభావో, పరిచ్ఛిన్దికాభావో వా. ఏకదేసేసేవ హి గమ్భీరం ఞాయతి.

ఆచిక్ఖన్తీతిఆదితో పరిబ్యత్తం కథేన్తి. **దేసేన్తీతి** ఉపదిసనవసేన వదన్తి, పబోధేన్తి వా. **పఞ్ఞాపేన్తీతి** పజానాపేన్తి, సంపకాసేన్తీతి అత్థో. **పట్ఠపేన్తీతి** పకారేహి అసఙ్కరతో ఠపేన్తి. **వివరన్తీతి** వివటం కరోన్తి. **విభజన్తీతి** విభత్తం కరోన్తి. **ఉత్తానీకరోన్తీతి** అనుత్తానం గమ్భీరం ఉత్తానం పాకటం కరోన్తి. ఏత్థ చ **"పఞ్ఞాపేన్తీ"**తిఆదీహి ఛహి పదేహి అత్థపదాని దస్సితాని. **"ఆచిక్ఖన్తి దేసేన్తీ"**తి పన ద్వీహి పదేహి బ్యఞ్జనపదానీతి ఏవం అత్థబ్యఞ్జనపదసమ్పన్నాయ ఉళారాయ పసంసాయ పసంసనం దస్సేతి. యం పనేతేసు అత్థబ్యఞ్జనపదేసు వత్తబ్బం, తం **నేత్తిఅట్ఠకథాయం (నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౨౩ ఆదయో)** విత్థారతో వుత్తమేవ, తస్మా తత్థ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౬౦౨. ఏత్థేవ యోజేతబ్బం తస్స హేట్ఠాభూమిసమతిక్కమనముఖేన భూమివిసేసాధిగముపాయదీపనతో. **సబ్బత్థాపీతి** "రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా, ఆకాసానఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా"తి సబ్బేసుపి సమతిక్కమవచనేసు.

౬౧౧. తంయేవ ఆకాసం ఫుటం విఞ్ఞాణన్తి తంయేవ కసిణుగ్ఘాటిమాకాసం "అనన్త"న్తి మనసికారేన ఫుటం ఫరిత్వా ఠితం పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణం "అనన్తం విఞ్ఞాణ"న్తి **మనసి కరోతీతి** అత్థో. దుతియవికప్పే పన సామఞ్ఞజోతనా విసేసే తిట్ఠతీతి "ఫుట"న్తి ఇమినా విఞ్ఞాణమేవ వుత్తన్తి **ఫుటం విఞ్ఞాణన్తి** పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణమాహ. తఞ్హి ఆకాసస్స సఫరణకవిఞ్ఞాణం. **విఞ్ఞాణేనాతి** చ కరణత్థే కరణవచనం, తఞ్చ దుతియారుప్పవిఞ్ఞాణం వదతీతి ఆహ **"విఞ్ఞాణఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణేన మనసి కరోతీ"**తి. **తేనాతి** పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణేన. **గహితాకారన్తి** అనన్తఫరణవసేన గహితాకారం. **మనసి కరోతీతి** దుతియారుప్పపరికమ్మమనసికారేన మనసి కరోతి. **ఏవన్తి** యథావుత్తాకారం కసిణుగ్ఘాటిమాకాసే పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణేన అనన్తఫరణవసేన యో గహితాకారో, తం మనసి కరోన్తంయేవ. **తం విఞ్ఞాణన్తి** తం దుతియారుప్పవిఞ్ఞాణం. **అనన్తం ఫరతీతి** "అనన్త"న్తి ఫరతి, తస్మా దుతియోయేవత్థో యుత్తోతి. **"యఞ్హీ"**తిఆదినా యథావుత్తమత్థం పాకటం కరోతి. **తంఫరణాకారసహితన్తి** తస్మిం ఆకాసే ఫరణాకారసహితం. **విఞ్ఞాణన్తి** పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణం.

౬౧౫. **పుబ్బేతి** దుతియారుప్పపరికమ్మకాలే. యం "అనన్తం విఞ్ఞాణ"న్తి మనసి కతం, **తంయేవ** పఠమారుప్పవిఞ్ఞాణమేవ. తంయేవ హి అభావేతి. ఆరమ్మణాతిక్కమవసేన హి ఏతా సమాపత్తియో లద్ధబ్బాతి.

నిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౬౨౩. చతుక్కనయే దుతియజ్ఝానమేవ యేసం విచారో ఓళారికతో న ఉపట్ఠాతి, యేసఞ్చ ఉపట్ఠాతి, తేసం వసేన ద్విధా భిన్దిత్వా దేసితన్తి చతుక్కనయతో పఞ్చకనయో నీహతోతి ఆహ ''**ఉద్ధటానంయేవ చతున్నం...పే.... దస్సనతో చా**''తి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౬౪౦. **తీసూతి** పఠమాదీసు తీసు. చతుక్కనయేన హి తం వుత్తం. **ఏవంకోట్ఠాసికాతి** అప్పమాణాతి వుత్తా. తేనాహ ''**లోకుత్తరభూతా ఏవాతి అధిప్పాయో**''తి. పరిచ్ఛిన్నాకాస...పే.... చతుత్థానం వట్టవిపస్సనాపాదకత్తా ''**సబ్బత్థపాదకచతుత్థే సఙ్గహితానీ**''తి వుత్తం.

అయం కథాతి పరిత్తారమ్మణాదికథా. హేట్ఠిమో అరియో ఉపరిమస్స అరియస్స లోకుత్తరచిత్తాని పటివిజ్ఝితుం న సక్కోతీతి వుత్తం ''**న చ...పే.... సక్కోతీ**''తి.

"కిరియతో ద్వాదసన్న"న్తి చ పాఠో అత్థి. **సహ వదతి** లోకుత్తరఫలచతుత్థతాసామఞ్ఞేనాతి అధిప్పాయో. ఇధ సబ్బసద్దస్స పదేససబ్బవాచిభావతో ఏకదేసస్స అసమ్భవేపి సబ్బత్థపాదకతా ఏవ వేదితబ్బాతి దస్సేతుం ''**సబ్బత్థ...పే.... దట్ఠబ్బ**''న్తి ఆహ. **పరిచ్ఛిన్నాకాసకసిణచతుత్థాదీనీతి ఆది**-సద్దేన ఆనాపానచతుత్థాదయో సఙ్గహితా. **నవత్తబ్బతాయాతి** నవత్తబ్బారమ్మణతాయ.

నిబ్బానఞ్చాతి వత్తబ్బం తదారమ్మణస్సాపి బహిద్ధారమ్మణభావతో.

''**ససన్తానగతమ్పీ**''తి ఇదం **రూప**-సద్దేన, **కమ్మ**-సద్దేన చ సమ్బన్ధితబ్బం "ససన్తానగతమ్పి అపాకటం రూపం దిబ్బచక్ఖు వియ ససన్తానగతమ్పి అపాకటం కమ్మం విభావేతీ"తి. పాకటే పన ససన్తానగతే రూపే, కమ్మే చ అభిఞ్ఞాఞాణేన పయోజనం నత్థీతి ''**అపాకట**''న్తి విసేసేత్వా వుత్తం.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఝానవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా

౬౪౨. దిసాదేసోధినాతి "ఏకం దిస"న్తిఆదిదిసోధినా, విహారగామనిగమనగరజనపదరజ్జాదిదేసోధినా చ. **సత్తోధినాతి** "సబ్బా ఇత్థియో, సబ్బే పురిసా, అరియా, అనరియా"తిఆదివసప్పవత్తేన సత్తోధినా. **ఏతస్సాతి** ఏతస్స పదస్స, పదత్థస్స వా. **అనువత్తకన్తి** అధికారవసేన పవత్తకం. **తం ద్వయన్తి** తథా-సద్దో, ఇతి-సద్దోతి ఉభయం. "తథా దుతియ"న్తి హి వుత్తే "తథా-సద్దో యథా మేత్తాసహగతేన చేతసా పురత్థిమాదీసు ఏకం దిసం ఫరిత్వా విహరతి, తథా దుతియమ్పి దిసం మేత్తాసహగతేన చేతసా ఫరిత్వా విహరతీ"తి ఇమమత్థం దీపేతి. సేసద్వయేపి ఏసేవ నయో. యస్మా **ఇతీతి** అయం ఇతి-సద్దో పకారత్థే, ఏవన్తి వుత్తం హోతి, తస్మా "యథా మేత్తాసహగతేన చేతసా ఏకం, దుతియం, తతియం, చతుత్థం దిసం ఫరిత్వా విహరతి, ఏవం ఉద్ధం, అధో, తిరియం మేత్తాసహగతేన చేతసా ఫరిత్వా విహరతీ"తి ఇమమత్థం దీపేతి. తేన వుత్తం ''**మేత్తా...పే.... తం ద్వయ**''న్తి. **తస్సాతి** ద్వయస్స. **ఫరణన్తరాదిట్ఠానన్తి** ఫరణతో అఞ్ఞం ఫరణన్తరం, తం ఆది యస్స, తం ఫరణన్తరాది. ఫరణన్తరఞ్హేతం మేత్తాభావనాయ, యదిదం విపులతా. **ఆది**-సద్దేన భుమ్మన్తరపగుణభావాది గయ్హతి, తస్స ఫరణన్తరాదినో ఠానం ఠానభూతో "విపులేనా"తిఆదినా వుచ్చమానో మేత్తాభావనావిసేసో. వుత్తప్పకారమత్తపరామసనస్స **తస్స** ద్వయస్స **అట్ఠానం** అనోకాసోతి. **ఇతి కత్వా** ఇమినా కారణేన న వుత్తం తం ద్వయన్తి అత్థో.

౬౪౩. రాగస్సాతి కామరాగస్స. **సినేహస్సాతి** పుత్తసినేహాదిసినేహస్స. **విపత్తియాతి** రాగసినేహసఙ్ఖాతాయ మేత్తాభావనాయ విపత్తియా వినాసస్స. **అనుప్పత్తితో** హిరోత్తప్పబలేన అనుప్పజ్జనతో.

౬౪౫. అధిముఞ్చిత్వాతి భావనాచిత్తం ఆరమ్మణే సుట్ఠు విస్సజ్జేత్వా, తం పసేత్వ అధిముచ్చనం యస్మా ఫరణవసేనేవ హోతి, తస్మా వుత్తం ''**సుట్ఠు పసారేత్వా**''తి. యస్మా పన ఆరమ్మణే సుట్ఠు అసంసప్పనవసేనేవ తం మేత్తాభావనాయ అధిముచ్చనం హోతి, తస్మా ''**బలవతా వా అధిమోక్ఖేన అధిముచ్చిత్వా**''తి చ వుత్తం.

౬౪౮. ఏతేసం పదానం **సబ్బేన** సకలేన దిసాదేసాదిభేదేన **అవధినా. సబ్బావధిదిసాదిఫరణాకారేహీతి** సబ్బావధిభూతదిసాదేసపుగ్గలఫరణప్పకారేహి.

౬౫౦. విఘాతవసేనాతి విక్ఖమ్భనవసేన.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౬౯౯. కథితానం కుసలాదిధమ్మానం. ఇమస్మిం పన అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గే కథితా అప్పమఞ్ఞా, తా చ సభావతో లోకియా ఏవ, న ఖన్ధవిభఙ్గాదీసు కథితా ఖన్ధాదయో వియ లోకుత్తరాపీతి ఏకంసతో సబ్బాసం అప్పమఞ్ఞానం లోకియభావమేవ దీపేతుం అట్ఠకథాయం "ఇమస్మిం పనా"తిఆది వుత్తన్తి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ ''**ఇమస్మిం పన...పే.... హోతీ**''తి.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. సిక్ఖాపదవిభఙ్గో

౧. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౭౦౩. సిక్ఖాసఙ్ఖాతానం కుసలధమ్మానం పఞ్చ సీలఙ్గాని నిస్సయభావేన వా పతిట్ఠా సియుం, ఉపనిస్సయభావేన వాతి తదుభయం దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**సమ్పయోగవసేన, ఉపనిస్సయవసేన చ ఓకాసభావేనా**’’తి.

౭౦౪. ‘‘కమ్మపథా ఏవా’’తి నియమస్స కతత్తా వుత్తం ‘‘**అసబ్బసాధారణేసూ**’’తి. న హి సక్కా ఇన్ద్రియాదిసాధారణకోట్ఠాసవసేన నియమం కాతుం. **కమ్మపథకోట్ఠాసికా ఏవ,** న ఝానాదికోట్ఠాసికా. **కమ్మపథభావేన ఆగతన్తి వదన్తి,** దుగ్గతియా, తత్థ ఉప్పజ్జనదుక్ఖస్స చ పవత్తిఉపాయభావతోతి అధిప్పాయో. **అస్స** సురాపానస్స. **ఉపకారకత్తం** సబ్బేసం. **సభాగత్తం** మిచ్ఛాచారస్స.

తథాగహితసఙ్ఖారారమ్మణతాయాతి ‘‘సత్తం అవహరామి, సత్తే విప్పటిపజ్జామీ’’తిఆదినా సత్తాకారేన గహితసఙ్ఖారారమ్మణతాయ, న పన సత్తపఞ్ఞత్తిఆరమ్మణతాయాతి అధిప్పాయో. ‘‘**పఞ్చ సిక్ఖాపదా**’’తిఆదినా తమేవత్థం వివరతి.

తస్స తస్సాతి యస్స యస్స బ్యసనత్థాయ. సయం వా ఉసుఆదిం ఖిపతి, ఓపాతఖణనాదిం కరోతి, తాదిసం మన్తం పరిజప్పతి, కమ్మజఇద్ధిం వళఞ్జేతి, అఞ్ఞేన వా తం సబ్బం కారేతీతి ఆహ ‘‘**నిస్సగ్గియ...పే.... ద్వే ఏవ గహితా**’’తి.

యదిపి కోట్ఠాసవారే విరతి సరూపేన నాగతా ‘‘యేవాపనా’’త్వేవ వుత్తా, భజాపియమానా పన మగ్గభావంయేవ భజతీతి ఆహ ‘‘**విరతిసీలం పన మగ్గకోట్ఠాసిక**’’న్తి. **సేససీలానన్తి** సేసఅవీతిక్కన్తసీలానం.

౭౧౨. అభబ్బట్ఠానాతి పాణాతిపాతాదయో. యథా పాణాతిపాతాదయో వేరహేతుతాయ వేరం, ఏవం తదఞ్ఞేపి అకుసలాతి వుత్తం ‘‘**తంసభాగతాయ వేరభూతాన**’’న్తి. విరతీనం ఉప్పత్తి న న భవిస్సతి సేక్ఖానన్తి యోజనా. ‘‘**అకుసలసముట్ఠితాని చా**’’తిఆదినాపి సేక్ఖానం ఉభయేన విరతిసబ్భావంయేవ విభావేతి. తస్సత్థో – యాని అకుసలసముట్ఠితాని కాయకమ్మాదీని, తాని తేసం సేక్ఖానం కాయదుచ్చరితాదీనీతి వేరానియేవ , **తేహి** వేరేహి **తేసం** సేక్ఖానం విరతియో సమ్భవన్తియేవ. **యతోతి** యస్మా పాణాతిపాతాదివిరమితబ్బనిప్ఫరియాయవేరాభావేపి కాయదుచ్చరితాదివేరమత్తతో సేక్ఖానం విరతిసమ్భవతో. **నఫలభూతస్సాపీతి** యథా ఫలస్స మగ్గపటిబిమ్బభూతత్తా మగ్గసదిసం సత్తఅట్ఠఙ్గికతా సియా, ఏవం అఫలభూతస్సాపి సకదాగామిమగ్గాదికస్స యతో విరతిసమ్భవతో **అట్ఠఙ్గికతా హోతి,** అఞ్ఞథా పఞ్చఙ్గికో ఏవ సియాతి అధిప్పాయో.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౭౧౪. యథావిరమితబ్బతోతి యో యో పాణాతిపాతాది విరమితబ్బో, తతో విరతివసేన.

పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సిక్ఖాపదవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౫. పటిసమ్భిదావిభఙ్గో

౧. సుత్తన్తభాజనీయం

౧. సఙ్గహవారవణ్ణనా

౭౧౮. ‘‘ఏసేవ నయో’’తి ధమ్మాదీసు కతో అతిదేసో సఙ్ఖేపతో తేసం దస్సనం హోతీతి ఆహ ‘‘**సఙ్ఖేపేన దస్సేత్వా**’’తి. తేసం నిరుత్తిపటిభానానం విసయా **తబ్బిసయా**, తేసం, నిరుత్తిపటిభానవిసయభూతానన్తి అత్థో. **పచ్చయుప్పన్నాదిభేదేహీ**తి పచ్చయుప్పన్ననిబ్బానభాసితత్థాదిభేదేహి.

దుక్ఖహేతుఫలజాతాదిధమ్మజరామరణాని **దుక్ఖాదీని**. సచ్చహేతుధమ్మపచ్చయాకారవారేసు దుక్ఖసముదయాదిపరియాయేన ఆగతో ఫలనిబ్బత్తకో హేతు, సచ్చపచ్చయాకారవారేసు అరియమగ్గో, పరియత్తివారే భాసితం, అభిధమ్మభాజనీయే కుసలం, అకుసలన్తి ఏవం పాళియం వుత్తానంయేవ వసేన పఞ్చ ధమ్మా వేదితబ్బాతి ఇమమత్థమాహ ‘‘**తథా ధమ్మా చా**’’తి ఇమినా.

నిబ్బత్తకహేతుఆదీనన్తి నిబ్బత్తకసమ్పాపకఞాపకానం. **పురిమో**తి పవత్తనత్థో. **తస్మి**న్తి మగ్గే. **పచ్ఛిమో**తి పాపనత్థో దట్ఠబ్బో.

అవిపరీతనిరుత్తీతి బుద్ధాదీహి ఆచిణ్ణా తస్స తస్స అత్థస్స వాచకభావే నిరుళ్హా యాథావనిరుత్తి. యస్మా విఞ్ఞత్తివికారసహితో సద్దో పఞ్ఞత్తీతి అత్తనో అధిప్పాయో, తస్మా పరమతతో తం దస్సేన్తో ‘‘**అవచనభూతాయా**’’తి విసేసేత్వా ‘‘**కేచి వణ్ణయన్తీ**’’తి ఆహ. **ఏవం సతీ**తి ఏవం నిరుత్తియా పఞ్ఞత్తిభావే సతి. పఞ్ఞత్తి అభిలపితబ్బాతి ఆపజ్జతీతి వుత్తే, హోతు, కో దోసో తస్సా వచనీయభావతోతి కదాచి వదేయ్యాతి ఆసఙ్కన్తో ఆహ ‘‘**న చ వచనతో…పే.… ఉచ్చారేతబ్బం అత్థీ**’’తి. **తేసం** అత్థధమ్మానం. న వచనన్తి **అవచనం** అవచనసభావం. **ఏవంపకార**న్తి ఏవంవిధం ఏవం నియతలిఙ్గవిసేసజోతనాకారం.

పరతోతి పరభాగే అనన్తరమనోద్వారే. సద్దగ్గహణానుసారేన గహితాయ నామనిరుత్తియం నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పవత్తతీతి వదన్తి. యది ఏవం కస్మా పాళియం ‘‘నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా’’తి వుత్తాతి ఆహ ‘‘**నిరుత్తి…పే.… సన్ధాయ వుత్త**’’న్తి. **పచ్ఛా జానన**న్తి సద్దగ్గహణుత్తరకాలం నామనిరుత్తియా జాననం. **ఏవ**న్తి ఏవం సద్దగ్గహణతో పచ్ఛా నామనిరుత్తిం ఆరబ్భ పవత్తం ఞాణం నిరుత్తిపటిసమ్భిదాతి గయ్హమానే. ఏవం నిరుత్తియా నామపఞ్ఞత్తిపక్ఖే పాళియా, అట్ఠకథాయ చ విరోధం దస్సేత్వా సద్దపక్ఖే తదభావం దస్సేన్తో ‘‘**యథా పనా**’’తిఆదిమాహ. **తంతంసద్దవిభావక**న్తి యథా తస్స తస్స సద్దప్పభేదనిచ్ఛయస్స పచ్చయభూతం దిబ్బసోతఞాణం సద్దారమ్మణమేవ తం తం సద్దం విభూతం కరోతి, ఏవం నిరుత్తిప్పభేదనిచ్ఛయస్స పచ్చయభూతం నిరుత్తిసద్దారమ్మణమేవ నిరుత్తిపటిసమ్భిదాఞాణం తం విభూతం కరోతీతి తస్స పచ్చుప్పన్నారమ్మణతా వుత్తా. సద్దం పన విభావేన్తం ఏకన్తతో సద్దూపనిబన్ధం పఞ్ఞత్తిమ్పి విభావేతియేవ, యతో సభావాసభావవిసేసవిభావనం సమ్పజ్జతి. అఞ్ఞథా హి సద్దమత్తగ్గహణే విసేసావబోధో ఏవ న సియాతి పోరాణా పఞ్ఞత్తివిభావనమ్పి తస్స ఇచ్ఛన్తి. **తంవిభావక**న్తి నిరుత్తిసద్దవిభావకం. **న పాళివిరోధో హోతీ**తి యదిపి అభిధమ్మభాజనీయే ‘‘యాయ నిరుత్తియా తేసం ధమ్మానం పఞ్ఞత్తి హోతీ’’తి (విభ. ౭౪౮) వుత్తం, తమ్పి సభావనిరుత్తిసద్దేన ధమ్మానం

పటోధనమేవ సన్ధాయ వుత్తం, న తబ్బినిముత్తం పణ్ణత్తిన్తి "నిరుత్తిసద్దారమ్మణా నిరుత్తిపటిసమ్భిదా"తి వుచ్చమానే పాళియా విరోధో న హోతీతి అత్థో. "పచ్చవేక్ఖన్తస్సా"తి వుత్తత్తా సద్దం గహేత్వా పచ్ఛా గహితాయ పణ్ణత్తియా పచ్చవేక్ఖణేన భవితబ్బన్తి ఆసఙ్కేయ్యాతి తదాసఙ్కానివత్తనత్థమాహ **''తం సభావనిరుత్తిం సద్దం ఆరమ్మణం కత్వా''**తిఆది. **సభావనిరుత్తిం విభావేన్తంయేవాతి** సభావనిరుత్తివిసయస్స సమ్మోహస్స పగేవ విద్ధంసితత్తా అత్థసాధనవసేన అభిఞ్ఞాఞాణం వియ తం విభావేన్తమేవ పవత్తతి. తేనాహ **''నిరుత్తిం భిన్దన్తం పటివిజ్ఝన్తమేవ ఉప్పజ్జతీ''**తి. పభేదగమనఞ్చేత్థ అనవసేసతో నిరుత్తివిభాగజాననం. తథా సేసేసు. **సక్కటనామాదీతి** సక్కటవసేన వుత్తనామాఖ్యాతాది. నిపాతపదం నామాదిపదాని వియ అత్థం న వదతి, అథ ఖో బ్యఞ్జేతి జోతేతీతి **''బ్యఞ్జన''**న్తి వుత్తం నిపాతపదం.

బోధి ఞాణం మణ్డభూతం ఏత్థాతి **బోధిమణ్డో**, మహాబోధిట్ఠానం. తేనాహ **''పఠమాభిసమ్బుద్ధట్ఠానే''**తి. **అఞ్ఞేన పకారేనాతి** ఉగ్గహాదిప్పకారేన.

అఞ్ఞథా హోన్తీతి పురిసయుగే పురిసయుగే ఏకదేసేన పరివత్తన్తా కాలన్తరే అఞ్ఞాకారా భవన్తి. **వినస్సన్తీతి** తంతంభాసానం మనుస్సానం వినాసేన న పఞ్ఞాయన్తి, మనుస్సానం దురుగ్గహణాదినా కత్థచి కదాచి పరివత్తన్తీపి బ్రహ్మలోకాదీసు యథాసభావేనేవ అవట్ఠానతో న సబ్బత్థ, సబ్బదా, సబ్బథా చ పరివత్తతి. తేనాహ **''కప్పవినాసేపి తిట్ఠతియేవా''**తి. **ఏతస్స** నిరుత్తిపటిసమ్భిదాఞాణస్స.

అత్థాదీసు ఞాణన్తి అత్థపటిసమ్భిదాది. అత్థధమ్మనిరుత్తివసేన **తీసు**. అత్థధమ్మనిరుత్తిపటిభానవసేన **చతూసుపి వా**. అత్థధమ్మాదినా అత్తనా జోతేతబ్బేన సహ అత్థేనాతి **సాత్థకాని. సబ్బో** అత్థధమ్మాదికో **అత్థో** విసయభూతో **ఏతస్స** ఞాణస్స అత్థీతి **సబ్బత్థకం. సబ్బస్మిం** అత్థాదికే విసయే **ఖిత్తం** అత్తనో పచ్చయేహి ఠపితం పవత్తితం. **అరహత్తప్పత్తియా విసదా హోన్తి** పటిపక్ఖధమ్మానం సబ్బసో విద్ధంసితత్తా. **పఞ్చన్న**న్తి అధిగమపరియత్తిసవనపరిపుచ్ఛాపుబ్బయోగానం. **యథాయోగన్తి** యం యం యస్స పుగ్గలస్స విసదతాయ యుజ్జతి, తథా యోజేతబ్బం.

పరిపుచ్ఛాహేతు పవత్తా కథా పరిపుచ్ఛాతి వుత్తాతి ఆహ **''పుచ్ఛాయ...పే॰... పరిపుచ్ఛాతి వుత్తా''**తి.

తేహీతి మగ్గేహి. **పటిలాభో** నామ పుబ్బయోగసమ్పత్తియా అత్థాదివిసయస్స సమ్మోహస్స సముచ్ఛిన్దనం, తం పన మగ్గకిచ్చమేవాతి ఆహ **''సో లోకుత్తరో''**తి. అత్థాదీనం పభేదతో సల్లక్ఖణవిభావనవవత్థాపనా యథారహం పరిత్తకుసలమహాకిరియచిత్తవసేన హోతీతి వుత్తం **''పభేదో కామావచరో''**తి. **యథా** పుబ్బయోగో **అధిగమస్స బలవపచ్చయో** సభావహేతుభావతో, **న తథా పభేదస్స** అసభావహేతుతాయ, పరమ్పరపచ్చయతాయ చాతి అధిప్పాయో. **పరియత్తిఆదీనం** పభేదస్స బలవపచ్చయతాయ , **అధిగమస్స** చ తదభావే ఏసేవ నయో. **తత్థాతి** నిమిత్తత్థే భుమ్మం, తాసు పరియత్తిసవనపరిపుచ్ఛాసు నిమిత్తభూతాసూతి అత్థో. **యం వుత్తం హోతీతి** "ఏతేసు పనా"తిఆదినా అట్ఠకథావచనేన యం అత్థజాతం వుత్తం హోతి. **తం దస్సేన్తోతి** తం నిద్ధారేత్వా దస్సేన్తో. **''పుబ్బయోగాధిగమా''**తి వత్వా **''ద్వేపీ''**తి వచనం అధిగమసహితోయేవ పుబ్బయోగో పభేదస్స బలవపచ్చయో, న కేవలోతి దస్సనత్థం. తేన వుత్తం అట్ఠకథాయం "ద్వేపి ఏకతో హుత్వా"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౭౧౮). "ద్వేపి విసదకారణా"తి వుత్తే పుబ్బయోగస్సాపి విసదకారణత్తం లబ్భతేవాతి ఆహ **''ద్వేపి విసదకారణాతి...పే॰... వుత్త''**న్తి.

సఙ్గహవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సచ్చవారాదివణ్ణనా

౨౯౧. కాలత్తయేపీతి అతీతాదీసు తీసుపి కాలేసు. **హేతుఫలధమ్మా** హేతూనం ఫలభూతా ధమ్మా, పచ్చయనిబ్బత్తాతి అత్థో. **తేసఞ్చ హేతుధమ్మాతి** తేసం హేతుఫలానం పచ్చయనిబ్బత్తానం హేతుభూతా ధమ్మా ‘‘ధమ్మా’’తి వుత్తాతి యోజనా. **వినేయ్యవసేనాతి** తథావినేతబ్బపుగ్గలజ్ఝాసయవసేన. **ఉప్పన్నా సముప్పన్నాతిఆది న వుత్తన్తి** ఉప్పన్నా సముప్పన్నా ఉట్ఠితా సముట్ఠితా పచ్చుప్పన్నాతిఆది న వుత్తం ఏకన్తపచ్చుప్పన్నస్సేవ సఙ్గాహకత్తా. **తంనిబ్బత్తకాతి** తేసం అత్థభావేన వుత్తానం నిప్ఫాదకా. **ధమ్మాతి వుత్తా** ధమ్మభావేన కథితా.

సచ్చవారాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుత్తన్తభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా

౭౩౧. సామఞ్ఞేన వత్వా విసేసేన అవుత్తత్తాతి ‘‘తేసం విపాకే’’తి యథావుత్తకుసలవిపాకతాదిసామఞ్ఞేన వత్వా సహేతుకాహేతుకాదివిసేసేన అవుత్తత్తా, సరూపేన నిద్ధారేత్వా అవుత్తత్తాతి అత్థో. **అవిపాకత్తాతి** అవిపాకధమ్మత్తా. **యది ఏవన్తి** పచ్చయభావతో లబ్భమానోపి ధమ్మభావో అవిపాకధమ్మతాయ కిరియానం యది న వుత్తో, ఏవం సతి. సతిపి పచ్చయుప్పన్నభావే అవిపాకభావతో అత్థభావోపి న వత్తబ్బో. తేనాహ ‘‘**విపాకా న హోన్తీతి అత్థభావో చ న వత్తబ్బో**’’తి. **ఏవఞ్చేతి** యది పచ్చయుప్పన్నత్తా కిరియానం అత్థభావో వుత్తో. **నప్పటిసిద్ధో** ఇచ్ఛితోవాతి అత్థో. యది ఏవం కస్మా న వుత్తోతి ఆహ ‘‘**విపాకస్స పనా**’’తిఆది. **తేసన్తి** కుసలాకుసలానం, విపాకకిరియధమ్మానఞ్చ. **అత్థధమ్మతాతి** వుత్తనయేన లబ్భమానోపి యథాక్కమం అత్థభావో, ధమ్మభావో చ న వుత్తో. **పచ్చయభావం సత్తివిసేసం సనిప్ఫాదేతబ్బతన్తి** పదత్తయేనాపి విపాకధమ్మతమేవాహ. సా హి విపాకానం హేతుభావతో పచ్చయభావో, తదుప్పాదనసమత్థతాయ సత్తివిసేసో, **తేహి** సగబ్భా వియ హోతీతి ‘‘సనిప్ఫాదేతబ్బతా’’తి చ వుచ్చతి. తం **పస్సన్తీ** నిప్ఫాదకవిసేసాపి **నిప్ఫాదేతబ్బాపేక్ఖా హోతి** ధమ్మపటిసమ్భిదా. **తంసమ్బన్ధేనాతి** నిప్ఫాదేతబ్బసమ్బన్ధేన. ధమ్మపటిసమ్భిదం వదన్తేన అత్థపటిసమ్భిదాపి వుత్తా.

సభావధమ్మే పఞ్ఞత్తి **సభావపఞ్ఞత్తీతి** ఆహ ‘‘**న సత్తాదిపఞ్ఞత్తియా**’’తి. సభావేన, నిరుత్తియేవ వా సభావపఞ్ఞత్తీతి వుత్తాతి ఆహ ‘‘**అవిపరీతపఞ్ఞత్తియా వా**’’తి.

౭౪౬. వోహారభూమిం, అధిగమభూమిఞ్చ ఏకజ్ఝం కత్వా ఆహ ‘‘**కామావచరా, లోకుత్తరా చ భూమి భూమీ**’’తి. **చిత్తుప్పాదా వా** పవత్తిట్ఠానభావతో భూమి.

అభిధమ్మభాజనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్హపుచ్ఛకవణ్ణనా

౭౪౭. సబ్బఞాణారమ్మణతాయాతి పటిసమ్భిదాపటిసమ్భిదాఞాణారమ్మణతాయ. ‘‘సుత్తన్తభాజనీయే పన…పే.… సియా’’తి ఇదం అభిధమ్మభాజనీయేన విరుజ్ఝతి, తస్స వా సావసేసదేసనతా ఆపజ్జతీతి చోదనం మనసి కత్వా ఆహ **‘‘అభిధమ్మభాజనీయే’’**తిఆది. **నిరవసేసకథనన్తి** అసేసేత్వా కథనం. తేన చిత్తుప్పాదసఙ్గహితే అత్థే అసేసేత్వా దేసనా ఇధ అభిధమ్మభాజనీయస్స భారో, న సబ్బఞేయ్యధమ్మేతి దస్సేతి. **యథాదస్సితవిసయవచనవసేనాతి** దస్సితప్పకారవిసయస్స కథనవసేన, ధమ్మత్థవసేన దస్సితే తంతంచిత్తుప్పాదే తత్థ ధమ్మనిరుత్తాభిలాపేన ఞాణస్స కథనవసేనాతి అత్థో. **అఞ్ఞారమ్మణతం న పటిసేధేతి** అతప్పరభావతోతి అధిప్పాయో. **న నిరవసేసేన కథనం** అచిత్తుప్పాదపరియాపన్నస్స విసయస్స అకథితత్తా. ఏవం పటిభానపటిసమ్భిదావిసయస్సాపి న నిరవసేసేన కథనన్తి సుత్తన్తభాజనీయే అవిసేసవచనేన సబ్బఞాణారమ్మణతంయేవ పటిభానపటిసమ్భిదాయ పతిట్ఠాపేతి. తథా **తిస్సో పటిసమ్భిదాతి**ఆదిపఞ్హాపుచ్ఛకపాళియాపి. **తిస్సోతి** అత్థధమ్మపటిభానపటిసమ్భిదా. నిరుత్తిపటిసమ్భిదా హి ‘‘పరిత్తారమ్మణా’’తేవ వుత్తా.

యదిపి సియా న తస్సా మహగ్గతారమ్మణతాతి సమ్బన్ధో. **‘‘న హి మగ్గో పచ్చయుప్పన్నో న హోతీ’’**తి ఇమినా ‘‘అత్థపటిసమ్భిదా న మగ్గారమ్మణా’’తి వచనస్స యథావుత్తత్థసాధకతం విభావేతి. **తస్సాతి** పటిభానపటిసమ్భిదాయ **న మహగ్గతారమ్మణతా** సమ్భవతి నను నయం అనుస్సరన్తస్సాతి అధిప్పాయో. **ద్వేపీతి** ‘‘అత్థపటిసమ్భిదా న మగ్గారమ్మణా, తిస్సో పటిసమ్భిదా సియా పరిత్తారమ్మణా, సియా మహగ్గతారమ్మణా, సియా అప్పమాణారమ్మణా’’తి చ ద్వేపి ఏతా పాళియో. తాసు బలవతరాయ ఠానస్స, ఇతరాయ అధిప్పాయమగ్గనస్స చ ఉపాయదస్సనముఖేన తాసం అఞ్ఞమఞ్ఞం అవిరోధం దస్సేతుం **‘‘కుసలాకుసలానం పనా’’**తిఆదిమాహ. **‘‘నిప్పరియాయా తత్థ ధమ్మపటిసమ్భిదా’’**తి ఏతేన తత్థ అత్థపటిసమ్భిదాయ పరియాయభావమాహ. **తథా విపాకకిరియానన్తి**ఆది యథాధిప్పేతస్స అత్థస్స విసదిసూదాహరణదస్సనం. ఉభయేనపి ‘‘అత్థపటిసమ్భిదా న మగ్గారమ్మణా’’తి (విభ. ౭౪౯) వచనం సుత్తన్తనయానుగతం నిప్పరియాయత్థస్స తత్థ అధిప్పేతత్తాతి దీపేతి. **కిఞ్చి పన ఞాణన్తి**ఆది ‘‘తిస్సో పటిసమ్భిదా’’తిఆదిపాళియా సమత్థకం. యథాధిప్పేతస్స అత్థస్స పటిభానం దీపనం **పటిభానం.** తేనాహ **‘‘ఞేయ్యప్పకాసనతో’’**తి. ఇతి యా ‘‘తిస్సో పటిసమ్భిదా’’తి పాళి, తస్సా బలవభావవిభావనేన ఇతరాయ అధిప్పాయమగ్గనం కతన్తి వేదితబ్బం. **నిప్పరియాయాతి** పరియాయరహితా ఉజుకం సరూపేనేవ పవత్తా. **నిప్పరియాయ…పే.… పవత్తియన్తి** ఏకన్తికఅత్థారమ్మణం ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా, ఞాణారమ్మణం పటిభానపటిసమ్భిదాతి గహేత్వా దేసనాయం.

సో ఏవాతి పరస్స అభిలాపసద్దో ఏవ. అనువత్తమానతా చస్స నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పచ్చుప్పన్నమేవ సద్దం ఆరమ్మణం కరోన్తీ, సద్దం సుత్వా ‘‘అయం సభావనిరుత్తి, అయం న సభావనిరుత్తీ’’తి జానన్తీతి చ ఆదివచనవసేన వేదితబ్బో.

పఞ్హాపుచ్ఛకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిసమ్భిదావిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౬. ఞాణవిభఙ్గో

౧. ఏకకమాతికాదివణ్ణనా

౭౫౧. సమ్పయుత్తానం నిస్సయపచ్చయతాయ, ఆరమ్మణస్స పవత్తిట్ఠానతాయ ఓకాసట్ఠో వేదితబ్బో. **నహేతాదీతి ఆది**-సద్దేన "అహేతుకా"తిఆదికం సబ్బం ఏకవిధేన ఞాణవత్థుం సఙ్గణ్హాతి. **ఏకం నహేతూతి** నహేతుతాయ ఏకం పఞ్చవిఞ్ఞాణం నహేతూతి వుత్తా తేసం నహేతుతా. ఏకన్తాహేతుభావేన హి తే ఏకప్పకారావాతి. **అఞ్ఞమ్పీతి** అహేతుకాది. **అవితథసామఞ్ఞయుత్తన్తి** తేనేవ అహేతుకతాదినా యథాభూతేన సమానభావేన యుత్తం. **ఞాణారమ్మణన్తి** ఞాణస్స ఆరమ్మణం యథావుత్తపఞ్చవిఞ్ఞాణాది. **వత్థువిభావనాతి** పఞ్చవిఞ్ఞాణాదికస్స ఞాణవత్థుస్స యథావుత్తవిసేసేన విభావనా పకాసనా పఞ్ఞా.

ఓసానదుకస్సాతి "అత్థజాపికా పఞ్ఞా, జాపితత్థా పఞ్ఞా"తి ఇమస్స దుకస్స. దుకమాతికా ధమ్మసఙ్గణియం వుత్తదుకమాతికాతి ఆహ **''దుకమాతికం అనిస్సాయా''**తి.

"చిన్తామయా పఞ్ఞా"తిఆదికా తికమాతికం అనిస్సాయ వుత్తాతి ఆహ **''ఏవం తికానురూపేహీతి ఏత్థాపి దట్ఠబ్బ''**న్తి. యదిపి జాప-సద్దో బ్యత్తవచనే, మానసే చ పవత్తతి, జననత్థేపి పన దట్ఠబ్బోతి దస్సేన్తో ఆహ **''అనేకత్థత్తా ధాతుసద్దాన''**న్తిఆది. కుసలపఞ్ఞా విపాకసఙ్ఖాతస్స, కిరియపఞ్ఞా పరికమ్మాదిభూతా అత్తనా నిబ్బత్తేతబ్బఫలసఙ్ఖాతస్స అత్థస్స నిబ్బత్తనతో అత్థజాపికాతి వుత్తాతి ఆహ **''అత్థజాపికా కారణగతా పఞ్ఞా''**తి. విపాకపఞ్ఞా, కిరియపఞ్ఞా చ సహజాతాదిపచ్చయవసేన తంతంవిపాకాదిఅత్థం జాపేతి జనేతీతి ఆహ **''జాపితో జనితో అత్థో ఏతిస్సాతి జాపితత్థా''**తి. సతిపి సహజాతానం పచ్చయభావే విపాకకిరియపఞ్ఞా న కుసలా వియ విపాకానం నిప్పరియాయేన కారణవోహారం లభతీతి ఆహ **''కారణపఞ్ఞాసదిసీ''**తి. విభావనత్థేన పఞ్ఞా ఆరమ్మణం వియ సమ్పయుత్తేపి పకాసేతియేవాతి వుత్తం **''ఫలప్పకాసనభూతా''**తి. యతో సా ఆలోకోభాసపజ్జోతపరియాయేహి విభావితా.

౧౦. దసకమాతికావణ్ణనా

౭౬౦. "జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఞాణం, అసతి జాతియా నత్థి జరామరణన్తి ఞాణం. అతీతమ్పి అద్ధానం జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఞాణం, అసతి జాతియా నత్థి జరామరణన్తి ఞాణం. అనాగతమ్పి అద్ధానం జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఞాణం, అసతి జాతియా నత్థి జరామరణన్తి ఞాణం. యమ్పిస్స తం ధమ్మట్ఠితిఞాణం, తమ్పి ఖయధమ్మం వయధమ్మం విరాగధమ్మం నిరోధధమ్మన్తి ఞాణం. భవపచ్చయా…పే॰… అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా…పే॰… నిరోధధమ్మ"న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౩౪) ఏవమాగతాని **సత్తసత్తతి ఞాణాని**. "జరామరణే ఞాణం, జరామరణసముదయే ఞాణం, జరామరణనిరోధే ఞాణం, జరామరణనిరోధగామినియా పటిపదాయ ఞాణం. జాతియా ఞాణం…పే॰… సఙ్ఖారేసు ఞాణం…పే॰… పటిపదాయ ఞాణ"న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౩౩) ఏవమాగతాని **చతుచత్తారీసం ఞాణాని**. సుతమయఞాణాదీని అనావరణఞాణపరియోసానాని పటిసమ్భిదామగ్గే (పటి॰ మ॰ మాతికా ౧.౧ ఆదయో) ఆగతాని **తేసత్తతి ఞాణాని**. తేనాహ **''తేసత్తతి పన…పే॰… న సంయుత్తకే''**తి. "సంయుత్తకే"తి వా ఇదం "సత్తసత్తతి ఞాణానీ"తి ఇమినా సమ్బన్ధితబ్బం, న "తేసత్తతీ"తి ఇమినా. **అఞ్ఞత్థ**

నిక్ఖేపకణ్డాదీసు. యథా సమ్మాపటివేధాభావతో మిచ్ఛాఞాణాది థుసరాసిమ్హి నిఖాతఖాణుకో వియ ఆరమ్మణే చఞ్చలం హోతి, న ఏవం హోతి యథాభూతావబోధకం ఞాణన్తి ఆహ ''**యాథావపటివేధతో సయఞ్చ అకమ్పియ**''న్తి. అధిబలకరణం ఉపత్థమ్భనన్తి తం పుగ్గలే ఆరోపేన్తో ఆహ ''**పుగ్గలఞ్చ...పే.... కరోతీ**''తి. విసభాగధమ్మేసు వా అకమ్పియత్థో, సభాగధమ్మేసు ఉపత్థమ్భనత్థో వేదితబ్బో.

అభిముఖం గచ్ఛన్తీతి "ఉపగచ్ఛన్తీ"తి పదస్స అత్థవచనం. ఉపగమనఞ్చేత్థ సబ్బఞ్ఞుతాయ పటిజాననమేవాతి వుత్తం ''**పటిజాననవసేనా**''తి. **అట్ఠ వా పరిసా ఉపసఙ్కమన్తీ**తి ఏత్థాపి పటిజాననవసేన సబ్బఞ్ఞుతన్తి యోజేతబ్బం. అట్ఠసు పరిసాసు దస్సితఅకమ్పియఞాణయుత్తోతి సమ్బన్ధో.

ఫలసమ్పత్తిపవత్తీతి సప్పురిసూపనిస్సయాదీనం కారణసమ్పత్తీనం ఫలభూతాయ పతిరూపదేసవాసఅత్తసమ్మాపణిధిఆదిసమ్పత్తియా పవత్తనం. **ఆది**-సద్దేన సుత్తసేసా సఙ్గహితా. **తత్థ** సప్పురిసూపనిస్సయాదికే. కస్మా పనేత్థ సమానే అత్థకిచ్చే పటివేధఞాణస్స వియ దేసనాఞాణస్సాపి యావ అరహత్తమగ్గా ఉప్పజ్జమానతా న వుత్తాతి చోదనం సన్ధాయాహ ''**పటివేధనిట్ఠత్తా**''తిఆది . **పటివేధనిట్ఠత్తా**తి పటివేధస్స పరియోసానత్తా. **తేనా**తి పటివేధపరియోసానభూతేన అరహత్తమగ్గఞాణేన. తదధిగమేన హి సమ్పత్తసకలసబ్బఞ్ఞుగుణో భగవా అనన్తపటిభానో అనుపమాయ బుద్ధలీళాయ ధమ్మం దేసేతుం సమత్థో అహోసి. ''**పటిలద్ధస్సాపీ**''తి ఇమినా సబ్బథా లభాపకస్స పటివేధానురూపతా దేసనాఞాణస్స అసక్కుణేయ్యాతి దీపేతి, తేన చ పటివేధనమత్తేనేత్థ అత్థసిద్ధీతి దస్సేతి. తేనాహ ''**దేసనాఞాణస్సా**''తిఆది.

హానభాగియధమ్మన్తి వా హానభాగియభావస్స కారణం. **కామసహగతసఞ్ఞాదిధమ్మ**న్తి కామగుణారమ్మణం సఞ్ఞామనసికారాదిం. **పుబ్బేవ కతాభిసఙ్ఖారాది**న్తి "చన్దే వా సూరియే వా ఏత్తకం గతే వుట్ఠహిస్సామీ"తిఆదినా సమాపజ్జనతో పుబ్బే పవత్తచిత్తాభిసఙ్ఖారపరికమ్మాదిం.

తదభావగ్గహణేనాతి కిలేసావరణాభావగ్గహణేన. **ఠితి**న్తి అత్థిభావం. **తబ్బిపరీతాయా**తి "నత్థి దిన్న"న్తిఆదికాయ మిచ్ఛాదిట్ఠియా. **ఠానాభావ**న్తి అప్పవత్తిం, నత్థిభావం వా. **ఉపరీ**తి ఇమిస్సా బలానం అనుక్కమకథాయ ఉపరి అనన్తరమేవ. **విపాకావరణాభావదస్సనాదికస్సా**తి **ఆది**-సద్దేన కమ్మావరణాభావదస్సనం సఙ్గణ్హాతి. **ఇతర**న్తి అధిగమస్స అట్ఠానదస్సనం. **తంసహితానం ధాతూన**న్తి రాగాదిసహితానం సభావానం. **వేమత్తతా** చ తేసం పచ్చయవిసేససిద్ధేన అవత్థాదివిసేసేన వేదితబ్బా. **చరియాహేతూన**న్తి రాగాదిచరియాకారణభూతానం ధమ్మానం.

౧. ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౭౬౧. **అయం విసేసో**తి సమానేపి నయద్వయస్స తేసం అహేతుభావాదిదీపనే ఏకస్స హేతుభావాదిపటిసేధతా, ఇతరస్స రాసన్తరాసఙ్గహోతి ఇదం నానాకరణం. **ఏకాయ జాతియా**తి ఆదాననిక్ఖేపపరిచ్ఛిన్నస్స ఏకస్స భవస్స. **తదన్తోగధతాయా**తి గతిఅన్తోగధతాయ. **తత్థ తత్థా**తి తంతంగతిచుతిభవేసు.

౭౬౨. **తథా**తి అఞ్ఞద్వారారమ్మణతాయ. **ఖీరాదీనం...పే.... విలక్ఖణతా**తి యథా ఖీరస్స దధిభావేన, దధినో తక్కభావేన విలక్ఖణతాపత్తి, న ఏవం పఞ్చవిఞ్ఞాణానం నహేతుభావాదితో అఞ్ఞస్స సభావాపత్తి అత్థీతి అత్థో.

౭౬౩. మహత్తేపీతి పుథుత్తేపి. బహుభావవాచకో హి అయం మహా-సద్దో “మహాజనో”తిఆదీసు వియ రూపసఙ్ఘాటస్స అధిప్పేతత్తా. అఞ్ఞథా సభావధమ్మస్స కా మహన్తతా, సుఖుమతా వా. చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స వచనం కత్వా వుత్తత్తా ఆహ **‘‘చక్ఖుపసాదే మమ వత్థుమ్హీ’’**తి. **ఇస్సరియట్ఠానన్తి** ఇస్సరియపవత్తనట్ఠానం. తథా హి నం అఞ్ఞత్థ భావితం విభావేన్తమేవ తిట్ఠతి, అఞ్ఞవిఞ్ఞాణాని చ తేన దిన్ననయానేవ తత్థ పవత్తన్తి, అపి దిబ్బచక్ఖుఞాణం, యతో తం అన్ధస్స న నిప్ఫజ్జతి.

౭౬౪. వవత్థితానమ్పీతి అఞ్ఞమఞ్ఞం అసంకిణ్ణానమ్పి. **పటిపాటినియమో** నియతానుపుబ్బికతా. **తేనాతి** “అబ్బోకిణ్ణా”తి వచనేన.

౭౬౬. ఆవట్టనభావో ఆవజ్జనకిచ్చతా.

తేసన్తి రూపాదీనం. ఏతేసఞ్హి రూపాదీనం పఞ్చహి విఞ్ఞాణేహి సమాగమో. **అభినిపతితబ్బాని** ఆలమ్బితబ్బాని, విజానితబ్బానీతి అత్థో. తేనాహ **‘‘ఆరమ్మణకరణేన పటివిజానితబ్బానీ’’**తి. కుసలాకుసలచేతనాయ, తంసమ్పయుత్తానఞ్చ యథావుత్తానం “మనోపుబ్బఙ్గమా…పే… అకుసలం వా”తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౭౬౬) ఏవం వుత్తానం పటివిజానితబ్బానం పటివిజాననన్తి సమ్బన్ధో. కమ్మత్థే హి ఏతం సామివచనం. **సహజపుబ్బఙ్గమధమ్మేనాతి** దస్సనాదీహి సహజాతఫస్సాదినా పుబ్బఙ్గమేన ఆవజ్జనాదినా. **కిచ్చన్తరన్తి** దస్సనాదికిచ్చతో అఞ్ఞం సమ్పటిచ్ఛనాదికిచ్చం.

అవిపాకభావేన కారణేన, తేన వా సద్ధిం. **అఞ్ఞన్తి** రూపభావాదిం. **భాసనకరణకరాతి** విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపనవసేన పవత్తకుసలాకుసలచిత్తుప్పాదధమ్మా. తే ఏవ కాయఙ్గవాచఙ్గం అచోపేత్వా పవత్తా **తంసదిసా. పుబ్బఙ్గమపటివిజాననన్తి** పుబ్బఙ్గమభావేన విజాననం మనోద్వారికజవనానం పురేచరభావేన గహణం. **తత్థాతి** పఞ్చద్వారే. **‘‘న పటిసిద్ధ’’న్తి** వత్వా స్వాయమప్పటిసేధో సామత్థియలద్ధోతి దస్సేతుం **‘‘న కాయకమ్మం…పే… అనుఞ్ఞాతత్తా’’**తి వుత్తం. **‘‘తథా’’**తి ఇదం యథా కాయవచీకమ్మపట్ఠపనం, ఏవం కుసలాదిధమ్మసమాదానమ్పి నత్థీతి ఉపసంహారణత్థం వేదితబ్బం. యది న భవతో చవతి, కథం పఞ్చద్వారే చుతి వుత్తాతి ఆహ **‘‘న పఞ్చద్వారిక…పే… అతంద్వారికత్తా’’**తి. **తస్సా** పాళియా. **ఆపాథమత్తన్తి** ఆపాథగమనమత్తం ఆరమ్మణపచ్చయభావమత్తం. **అఞ్ఞన్తి** “రూపం నీల”న్తి ఏవమాదిధమ్మవిసేసం. తేనాహ **‘‘ధమ్మసభావ’’న్తి. రూపన్తి చ న గణ్హాతీతి** రూపారమ్మణమ్పి సమానం “రూపం నామేత”న్తి న గణ్హాతి. తథా చాహు ఏకే “చక్ఖువిఞ్ఞాణసమఙ్గీ నీలం విజానాతి, నో తు నీల”న్తి. **రూపనీలాదిఆకారో** రూపారమ్మణరూపాదానాకారపఞ్ఞత్తి. తజ్జాపఞ్ఞత్తి హేసా యథా అనిచ్చతాది. **సాతిసయం** సవితక్కసవిచారత్తా. **తతో అఞ్ఞన్తి** సద్దారమ్మణతో అఞ్ఞం నామపఞ్ఞత్తిఆరమ్మణం, అఞ్ఞథా సహుప్పత్తిపటిసేధో న సమ్భవేయ్యాతి అధిప్పాయో.

మనోద్వారేపీతి న పఞ్చద్వారేయేవ దుతియే మోఘవారే, అథ ఖో మనోద్వారేపి. **ఆవజ్జనం ద్వత్తిక్ఖత్తుం…పే… దట్ఠబ్బం** ఏకచిత్తక్ఖణికస్స ఆవజ్జనస్స ఉప్పత్తియం తథా అసమ్భవతో.

తస్సాతి యాథావకవత్థువిభావనాయ పఞ్ఞాయ.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుకనిద్దేసవణ్ణనా

౨౬౭. అధికరణేసూతి పదత్థేసు. **అఞ్ఞత్ర సభావం గహేత్వాతి** అత్థసద్దస్స తత్థ పవత్తనాకారదస్సనం, తేన అత్థసద్దస్స సభావత్థతం దస్సేతి. **అధికరణవసేన లిఙ్గపరివత్తిం గచ్ఛతి**. "అభిధేయ్యానురూపం లిఙ్గవచనానీ"తి హి సద్దవిదూ వదన్తి.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తికనిద్దేసవణ్ణనా

౨౬౮. పరిపాచితేసూతి సాధితేసు. "విహితేసూ"తి ఏత్థ దుద్ధాదీసు వియ భూతకాలతా నాధిప్పేతాతి ఆహ "**విసయవిసేసనమత్తమేవా**"తి. "**కమ్మం, సిప్ప**"న్తి పఞ్ఞా కారణూపచారేన వుత్తాతి ఆహ "**పఞ్ఞా ఏవ వా…పే॰… వేదితబ్బా**"తి.

కుసలం కమ్మం సకం ఏకన్తం హితసుఖావహత్తా. తప్పటిపక్ఖత్తా **ఇతరం** అకుసలం కమ్మం **నోసకం**. సచ్చపటివేధానులోమనం సచ్చానులోమనం వుత్తన్తి ఆహ "**తప్పటివేధపచ్చయభావేనా**"తి. మగ్గసచ్చస్స అనులోమనతో వా సచ్చానులోమికతా, తథా పరమత్థసచ్చస్స అనులోమనతో. తేనాహ అట్ఠకథాయం "**మగ్గసచ్చస్సా**"తిఆది. **పఞ్ఞా వుత్తా** పఞ్ఞావిసయే పఞ్ఞాకిచ్చస్స దస్సితత్తా. "యోగవిహితేసూ"తిఆదినా వుత్తభూమినిద్దేసో, "కమ్మస్సకతం సచ్చానులోమిక"న్తి వుత్తసరూపనిద్దేసో, "రూపం అనిచ్చ"న్తిఆదినా వుత్తప్పకారనిద్దేసో చ **యథావుత్తా…పే॰… నిద్దేసా**. "యోగవిహితేసు కమ్మాయతనేసు ఖన్తిం, కమ్మస్సకతం ఖన్తిం, 'రూపం అనిచ్చ'న్తి ఖన్తి"న్తిఆదినా ఖన్తిఆదిపదేహి యోజేతబ్బా. **ఓలోకనం** పచ్చక్ఖకరణం. **ధమ్మా ఓలోకనం ఖమన్తీతి** పఞ్ఞాయ తదోలోకనసమత్థతమాహ.

౨౬౯. ముఞ్చతీతి పజహతి. ఆరబ్భ-కిరియాయ అధిట్ఠానం సమఙ్గీభావో, అధికరణం పట్ఠపనన్తి ఆహ "**ముఞ్చ…పే॰… వత్తుం యుత్త**"న్తి.

౨౭౦. పఞ్చసీలదససీలాని కమ్మవట్టేకదేసభూతాని సన్ధాయ తేసం ధమ్మట్ఠితియం సమవరోధో వుత్తో. **సతిపి సవనేతి** "ఇధ, భిక్ఖవే, అరియసావకో పాణాతిపాతా పటివిరతో"తిఆదినా (అ॰ ని॰ ౮.౩౯; కథా॰ ౪౮౦) తథాగతతో సవనే సతిపి. **భిక్ఖుఆదీనమ్పి తం వుత్తం** అధిసీలపఞ్ఞాపనం వియ న బుద్ధావేణికన్తి.

అధిపఞ్ఞానిబ్బత్తేసూతి ఠపేత్వా అధిపఞ్ఞం తదఞ్ఞేసు మగ్గఫలధమ్మేసు. **తదధిట్ఠానేసూతి** తస్సా అధిపఞ్ఞాయ అధిట్ఠానేసు విపస్సనాధమ్మేసు.

౨౭౧. అపాయుప్పాదనం అవడ్ఢినిబ్బత్తనం. **తస్మింయేవ ఠానేతి** తస్మింయేవ ఖణే.

తికనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౨౭౩. పరితస్సనం పరిత్తాసో, చిత్తుత్రాసో చాతి "**న పరితస్సతీ**"తి పదస్స "**న పత్థేతి న ఉత్తసతీ**"తి అత్థమాహ.

౭౯౬. **అరియసచ్చేసు ధమ్మసద్దో** “దిట్ఠధమ్మో”తిఆదీసు వియ. **అరియమగ్గో, తస్స చ ఫలం ధమ్మో** యథానుసిట్ఠం పటిపన్నే అపాయేసు అపతమానే ధారేతీతి. **తత్థ పఞ్ఞాతి** తస్మిం అరియమగ్గఫలే నిస్సయభూతే పఞ్ఞా. తేనాహ ‘‘**తంసహగతా**’’తి. అవిదితం విదితం వియ నేతి ఞాపేతీతి **నయో,** అనుమానం, తస్స **నయనం** పవత్తనం, తం పన విసుంయేవేకం ఞాణుప్పాదనన్తి ఆసఙ్కాయ నివత్తనత్థమాహ ‘‘**న అఞ్ఞ...పే.... విసేసో**’’తి. అత్తనో హి అధిగమానుసారేన పరాధిగతానం కాలత్తయే మగ్గాదీనం పవత్తిఆకారానుమానం **నయనయనం.** అనుమిననాకారమేవ హిస్స సన్ధాయ వుత్తం ‘‘**ఞాణస్సేవ పవత్తివిసేసో**’’తి. **కారణఞ్చ నయనయనస్స** సచ్చేసు పచ్చక్ఖపవత్తనతో. ‘‘**తథా**’’తి ఇమినా యథా మగ్గఞాణతో అఞ్ఞాపి “ఇమినా ధమ్మేనా”తి వత్తుం యుత్తం, తథా పకారన్తరేనపి “ఇమినా ధమ్మేన ఞాణేనా”తి ఏత్థ అత్థో యుజ్జతీతి ఇమమత్థం ఉపసంహరతి. **తేనాతి** తస్మా ఞాణేన ఞాతతో సమ్పయోగేహి నయనయనతో. **ఞాణవిసయభావేనాతి** పటివేధఞాణస్స విసయభావేన. **ఞాతేన** పటివిద్ధేన చతుసచ్చధమ్మేన, ఞాణసమ్పయోగేన వా ఞాతేన జానిత్వా ఠితేన మగ్గఫలధమ్మేన.

సబ్బేన సబ్బన్తి సబ్బప్పకారేన సబ్బం, అనవసేసన్తి అత్థో. అద్ధత్తయపరియాపన్నఞ్హి సబ్బం తేభూమకసఙ్ఖారగతం సమ్మసీయతి. **నయనతోతి** నయగ్గాహతో. **అనురూపత్థవాచకో వా కారణసద్దో** “కారణం వదతీ”తిఆదీసు వియ.

అన్వయఞాణస్సపి పరియోగాహేత్వా పవత్తనతో సవిసేసో విసయావబోధోతి వుత్తం ‘‘**ధమ్మే ఞాణ...పే.... అభావా**’’తి. **విసయోభాసనమత్తజాననసామఞ్ఞేనాతి** అసతిపి అభిసమేచ్చ గహణే విసయవిభావనసఙ్ఖాతఅవబోధసామఞ్ఞమత్తేన. ‘‘**ఞాణ**’’**న్తి సమ్మతేసూతి** “ఞాణ”న్తి వోహరితేసు లద్ధఞాణవోహారేసు. **సమ్ముతివసేనాతి** ధమ్మఞాణాది వియ సముఖేన విసయే అప్పవత్తిత్వా పఞ్ఞత్తిముఖేన పవత్తం. **అవసేసన్తి** సమ్ముతిఞాణమేవాహ. **ఇతరఞాణత్తయవిసభాగన్తి** ధమ్మఞాణాదిఞాణత్తయవిధురం.

౭౯౭. **కామభవధమ్మేతి** కామభవసఙ్ఖాతే ధమ్మే.

౭౯౮. **సాతి** పఠమజ్ఝానపఞ్ఞా. **వీతరాగభావనావత్థస్సాతి** “వీతరాగో హోతీ”తి ఏవం వుత్తస్స. **తన్తి** ఛట్ఠాభిఞ్ఞం. మగ్గఞాణఞ్హి కిచ్చతో మగ్గసచ్చమ్పి పటివిజ్ఝతి. **ఇతరాతి** హేట్ఠిమమగ్గపఞ్ఞా. **తదుపనిస్సయత్తాతి** తస్సా ఛట్ఠాభిఞ్ఞాయ, తస్స వా పటివిజ్ఝనస్స ఉపనిస్సయత్తా పటివిజ్ఝతి నామ. **యథానురూపన్తి** దిట్ఠాసవాదీనం యథానురూపం. **ఆసవక్ఖయేతి** ఆసవక్ఖయపరియాయే కారణూపచారేన. **తంనిబ్బత్తనతోతి** తస్స ఆసవక్ఖయసఙ్ఖాతస్స ఫలస్స నిబ్బత్తనతో. ఇదఞ్చ “ఆసవానం ఖయే ఞాణం ఛట్ఠాభిఞ్ఞా”తి సుత్తే ఆగతత్తా వుత్తం.

౮౦౧. **అభివిసిట్ఠేన వా ఞాణేన పాకటం కరోన్తస్సాతి** అధిగమవసేన పకాసం విభూతం కరోన్తస్స.

౮౦౨. **వసితాపఞ్చకరహితం** వసిభావం అపాపితం పటిలద్ధమత్తం. పటిపదారమ్మణసహగతా పఞ్ఞా పటిపదారమ్మణసమ్బన్ధినీతి ఆహ ‘‘**పఞ్ఞాయ పటిపదారమ్మణుద్దేసేనా**’’తి.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౪. తమేవ పఞ్హం "ద్వీసు ఝానేసు పఞ్హా పీతిఫరణేనా"తిఆదినా **విభజతి**. అభిసన్దనపరిసన్దనపరిపూరణానిపి పరిప్ఫరణం వియ ఫరణాపీతియా, తంసహగతసుఖస్స చ కిచ్చవిసేసభూతాని అధిప్పేతానీతి ఆహ **"అభిసన్దేతీతి...పే... వేదితబ్బ"**న్తి. **ఆదినా నయేనాతి** "అభిసన్దేతీ"తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౧.౨౨౬; మ॰ ని॰ ౧.౪౨౭) సుత్తే ఆగతనయేన. ఫరణఞ్చేత్థ పీతిసుఖసముట్ఠితపణీతరూపేహి కాయస్స అభిబ్యాపనం దట్ఠబ్బం. **ఆరమ్మణేతి** పీతిఫరణతాసుఖఫరణతాసీసేన వుత్తానం తికదుకఝానానం ఆరమ్మణే. **తాతి** పీతిఫరణతాసుఖఫరణతా.

సమాధిముఖేనాతి సమాధిం ముఖం పముఖం కత్వా, సమాధిసీసేనాతి అత్థో, సమాధిపముఖేన వా ఉద్దేసనిద్దేసేన. **అఞ్ఞే కిలేసా** దిట్ఠిమానాదయో . **అప్పయోగేనాతి** ఝానవిమోక్ఖాదీనం వియ ఉప్పాదనీయపరికమ్మపయోగేన వినా. ఆవజ్జనాసదిసో హి ఫలసమాపత్తిఅత్థో సమ్మసనచారో. **రపితత్తాతి** పవత్తితత్తా. **సతిబహులతాయాతి** సతియా అభిణ్హుప్పత్తియా. పరిచ్ఛిన్దనసతియా కాలస్స సతోతి దస్సేతీతి యోజనా.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౫. విసుద్ధిభావన్తి విసుద్ధియా సబ్భావం. **"దిబ్బచక్ఖుఞాణేకదేసత్తా"**తి ఇదం తస్స పరిభణ్డఞాణత్తా వుత్తం. తథా హి పాళియం "సత్తానం చుతూపపాతఞాణాయ చిత్తం అభినీహరతి అభినిన్నామేతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౭) ఆరభిత్వా "సో దిబ్బేన చక్ఖునా విసుద్ధేనా"తిఆది (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౬) వుత్తం. దిబ్బస్స తిరోహితవిప్పకట్ఠాదిభేదస్స, ఇతరస్స చ రూపాయతనస్స దస్సనసమత్థస్సాపి దిబ్బచక్ఖుఞాణస్స సిఖాపత్తి చవమానోపపజ్జమానసత్తదస్సనన్తి ఆహ **"ముద్ధప్పత్తేన చా"**తిఆది.

ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౬. ఛబ్బిధమ్పి పచ్చవేక్ఖణఞాణన్తి "జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఞాణ"న్తిఆదినా (విభ॰ ౮౦౬) వుత్తం పటిచ్చసముప్పాదఙ్గానం పచ్చవేక్ఖణవసేన పవత్తఞాణం. **సహ గహేత్వాతి** ఏకజ్ఝం గహేత్వా విపస్సనారమ్మణభావసామఞ్ఞేన ఏకత్తేన గహేత్వా. **సఙ్ఖిపిత్వా వుత్తేనాతి** పుబ్బే ఛధా వుత్తం వియ దస్సితం ధమ్మట్ఠితిఞాణన్తి ఏవం సఙ్ఖిపిత్వా వుత్తేన. "ఖయధమ్మ"న్తిఆదినా పకారేన దస్సనన్తి సమ్బన్ధో. **పవత్తఞాణస్సాతి** "జాతిపచ్చయా జరామరణ"న్తిఆదినా పవత్తస్స ఞాణస్స, పవత్తే వా సంసారవట్టే ఞాణస్స. ఞాణారమ్మణా విపస్సనా **ఞాణవిపస్సనా. విపస్సనాతి** చ "జాతిపచ్చయా జరామరణ"న్తిఆదినా పచ్చయపచ్చయుప్పన్నధమ్మే విభాగేన దస్సనతో ధమ్మట్ఠితిఞాణం ఇధాధిప్పేతం. తస్స ఖయధమ్మతాదిజాననం **పటివిపస్సనా**. తేనాహ **"విపస్సనాపటివిపస్సనాదస్సనమత్త"**న్తి.

ఏవమేత్థ అట్ఠకథాధిప్పాయవసేన పాళియా అత్థం దస్సేత్వా ఇదాని అత్తనో అధిప్పాయవసేన దస్సేతుం **"పాళియం పనా"**తిఆదిమాహ. **సబ్బత్థాతి** అద్ధత్తయే పచ్చయవిసేసేన పచ్చయుప్పన్నవిసేసనిద్ధారణే. **ఞాణవచనేనాతి** "జాతిపచ్చయా జరామరణ"న్తిఆదినా ఞాణస్స గహణేన. **అఞ్ఞానన్తి** సత్తసత్తతియా అఞ్ఞానం. **ఇతిసద్దేనాతి** "నిరోధధమ్మ"న్తి ఏత్థ వుత్తఇతిసద్దేన. **పకాసేత్వాతి** ఞాణస్స పవత్తిఆకారం జోతేత్వా. తేన ధమ్మట్ఠితిఞాణతో అఞ్ఞంయేవ పరియోసానే వుత్తం

ఞాణన్తి దస్సేతి. తేనాహ ''**విపస్సనాఞాణం సత్తమం ఞాణ**''న్తి. అయమేవ చేత్థ అత్థో యుత్తోతి దస్సేన్తో ''**న హీ**''తిఆదిమాహ. తత్థ ''**తమ్పి ఞాణన్తి సమ్బన్ధో న హోతీ**''తి ఏవం సమ్బన్ధో న యుత్తో అబ్భన్తరభావస్స అవిభావనతోతి అత్థో. తేన వుత్తం ''**తంఞాణ...పే.... అనధిప్పేతత్తా**''తి. న హి విసుం విసుం వుత్తమేవ ఏకజ్ఝం వచనమత్తేన అత్థన్తరం హోతీతి. ''**ఖయధమ్మం...పే.... చా**''తి ఇమినా పురిమస్మిం పక్ఖే ఉపచయేన దోసమాహ.

సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౮. పచ్చనీకధమ్మేతి నీవరణాదిపచ్చనీకధమ్మే. **దుక్ఖ**న్తి సమాపజ్జనే అసతి ఉప్పజ్జనకదుక్ఖం.

అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. దసకనిద్దేసో

పఠమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౦౯. న ఠానన్తి **అట్ఠానం,** అనుపలబ్భనత్థో అయమకారోతి ఆహ ''**అవిజ్జమానం ఠానం అట్ఠాన**''న్తి. అభావత్థో వా, న అఞ్ఞపటిపక్ఖాదిఅత్థోతి ఆహ ''**నత్థి ఠానన్తి వా అట్ఠాన**''న్తి. కో పనేతస్స అత్థద్వయస్స విసేసోతి? పఠమో హేతుపచ్చయేహి అనుపలబ్భమానతం వదతి, దుతియో సబ్బేన సబ్బం అభావన్తి అయమేతేసం విసేసో. తణ్హుపాదానాదీనమ్పి సుఖతో ఉపగమనస్స హేతుభావే దిట్ఠివిపల్లాసస్స నో సాతిసయో అసుఖేపి దళ్హం పవత్తాపనతోతి ఆహ ''**దిట్ఠివిపల్లాసోవ...పే.... అధిప్పేత**''న్తి. "అత్తదిట్ఠివసేనా"తి కస్మా విసేసేత్వా వుత్తం, నను అరియసావకస్స సబ్బాపి దిట్ఠియో నత్థీతి? సచ్చం నత్థి, అత్తదిట్ఠిసన్నిస్సయా పన సబ్బదిట్ఠియోతి దస్సేతుం ''**అత్తదిట్ఠివసేనాతి పధానదిట్ఠిమాహా**''తి వుత్తం. **భేదానురూపస్స** వత్థునో. **భేదానురూపేన** "అధమ్మే ధమ్మో"తిఆదినయప్పవత్తేన.

నో ఏవాతి యో లిఙ్గే అపరివత్తే తస్మిం అత్తభావే భవఙ్గజీవితిన్ద్రియప్పబన్ధో, సో ఏవ. తఞ్హి ఉపాదాయ ఏకజాతిసమఞ్ఞా, న చేత్థ భావకలాపజీవితిన్ద్రియస్స వసేన చోదనా కాతబ్బా తదఞ్ఞస్సేవ అధిప్పేతత్తా. తఞ్హి తత్థ అవిచ్ఛేదవుత్తియా పబన్ధవోహారం లభతి, ఇతరమ్పి వా భావానుపాలనతాసామఞ్ఞేనాతి అనోకాసావ చోదనా.

సపత్తవసేన యోజేతబ్బన్తి "సపత్తం మారేమీతి అభిసన్ధినా సపత్తేన నిపన్నట్ఠానే నిపన్నం మనుస్సభూతో మనుస్సభూతం మాతరం పితరం వా మారేన్తో"తిఆదినా యోజేతబ్బం. **సబ్బత్థా**తి చతూసుపి వికప్పేసు. **పురిమం అభిసన్ధిచిత్త**న్తి పుబ్బభాగియో మరణాధిప్పాయో. **అప్పమాణం** తేన అత్థసిద్ధియా అభావతో. **పుథుజ్జనస్సేవ తం దిన్నం హోతీ**తి ఏత్థ యథా అరహత్తం పత్వా పరిభుత్తమ్పి పుథుజ్జనకాలే దిన్నం పుథుజ్జనదానమేవ హోతి, ఏవం మరణాధిప్పాయేన పుథుజ్జనకాలే పహారే దిన్నే అరహత్తం పత్వా తేనేవ పహారేన మతే కస్మా అరహన్తఘాతోయేవ హోతి, న పుథుజ్జనఘాతోతి? విసేససమ్భవతో. యథా హి దానం దేయ్యధమ్మస్స పరిచ్చాగమత్తేన హోతి, న ఏవం వధో. సో హి పాణో, పాణసఞ్ఞితా, వధకచేతనా, ఉపక్కమో, తేన మరణన్తి ఇమేసం పఞ్చన్నం అఙ్గానం పారిపూరియావ హోతి, న

అపారిపూరియా. తస్మా అరహత్తం పత్తస్సేవ మరణన్తి అరహన్తఘాతోయేవ హోతి , న పుథుజ్జనఘాతో. యస్మా పన "ఇమం మారేమీ"తి యం సన్తానం ఆరబ్భ మారణిచ్ఛా, తస్స పుథుజ్జనఖీణాసవభావేన పయోగమరణక్ఖణానం వసేన సతిపి సన్తానభేదే అభేదోయేవ. యదా చ అత్థసిద్ధి, తదా ఖీణాసవభావో. తస్మా అరహన్తఘాతోవ హోతీతి నిచ్ఛితం. కథం పనేత్థ వధకచేతనా వత్తమానవిసయా సియాతి ఆహ "**వధకచిత్తం పచ్చుప్పన్నారమ్మణమ్పి...పే.... పవత్తతీ**"తి. తత్థ **పబన్ధవిచ్ఛేదవసేనాతి** యేన పబన్ధో విచ్ఛిజ్జతి, తాదిసం పయోగం నిబ్బత్తేతీతి అత్థో. తేన యదా పబన్ధవిచ్ఛేదో, తదా అరహాతి యథావుత్తం అరహన్తఘాతం పతిట్ఠాపేతి. **న ఏవన్తి** యథా కాలన్తరాపేక్ఖకిచ్చసిద్ధం వధకచిత్తం, న ఏవం చాగచేతనా. "**సా హీ**"తిఆదినా చాగచేతనాయ కాలన్తరానపేక్ఖకిచ్చసిద్ధితంయేవ విభావేతి. **అఞ్ఞసకకరణన్తి** అత్తతో వినిమోచేత్వా అఞ్ఞస్స దక్ఖిణేయ్యస్స సన్తకభావకరణం. **తస్సాతి** చజితబ్బస్స వత్థునో. **యస్సాతి** యస్స పుథుజ్జనస్స. **తస్సేవ తం దిన్నం హోతి,** సచేపి అరహత్తం పత్వా తేన పరిభుత్తన్తి అత్థో.

"కప్పవినాసే"తి ఇదం "సణ్ఠహన్తే కప్పే"తి వుత్తత్తా మహాకప్పవినాసం సన్ధాయ వుత్తన్తి ఆహ "**కప్పట్ఠకథాయ న సమేతీ**"తి ఏత్థ ఆయుకప్పస్స అధిప్పేతత్తా. ఆయుకప్పో చేత్థ అవీచియం నిబ్బత్తసత్తానం అన్తరకప్పపరిమాణం పరమాయు వేదితబ్బం. తఞ్హి సన్ధాయ "ఏకం కప్పం అసీతిభాగే కత్వా తతో ఏకభాగమత్తం కాల"న్తి (కథా॰ అట్ఠ॰ ౬౫౪-౬౫౭) వుత్తం. తయిదం "**ఏకం కప్ప**"న్తి యది ఏకం మహాకప్పన్తి అత్థో, తథా సతి వీసతిఅన్తరకప్పపరిమాణో ఏకో అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పోతి వుత్తం హోతి. అథ ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యకప్పన్తి అత్థో, సబ్బథాపి "చతుసట్ఠి అన్తరకప్పా"తి వచనేన విరుజ్ఝతీతి వీమంసితబ్బం. యథా పన కప్పట్ఠకథాయ అయం అట్ఠకథా సమేతి, తం దస్సేతుం "**కప్పవినాసేయేవాతి పనా**"తిఆదిమాహ.

పకతత్తో వా అపారాజికో. **సమానసంవాసకో** కమ్మలద్ధీనం వసేన అనానాసంవాసకోతి ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో.

నియతస్స పుగ్గలస్స విజ్జమానతం పటిసేధేత్వాతి యోజనా. తత్థ **పటిసేధేత్వాతి** "పుగ్గలో పన నియతో నామ నత్థీ"తి ఏవం పటిసేధేత్వా. తత్థ కారణమాహ "**మిచ్ఛత్తసమ్మత్తనియతధమ్మానం వియ సభావతో**"తి. పఞ్ఞత్తిమత్తఞ్హేతం మిచ్ఛత్తసమ్మత్తనియతధమ్మనిస్సయం, యదిదం నియతో పుగ్గలోతి . **యథాపుచ్ఛితన్తి** "కిం పుబ్బహేతు నియమేతీ"తిఆదినా పుచ్ఛితప్పకారం నియామకహేతుం. **యేనాతి** యేన ఉపరిమగ్గత్తయవిపస్సనాఞాణేన. **నియతానియతభేదన్తి** సోతాపన్నాదినియతభేదం, సత్తక్ఖత్తుపరమాదిఅనియతభేదఞ్చ. సోతాపన్నో ఏవ హి ఏకో సత్తక్ఖత్తుపరమో నామ హోతి, ఏకో కోలంకోలో నామ, ఏకో ఏకబీజీ నామాతి సోతాపన్నస్స నియతభావో వుత్తోతి ఆహ "**సోతాపన్నో చ నియతో**"తి. బ్యతిరేకత్థో హి అయం **చ**-సద్దో. **తతో పుబ్బేతి** సోతాపత్తిమగ్గతో పుబ్బే. "**పుబ్బహేతుకిచ్చం నత్థీ**"తి ఇదం సోతాపన్నస్స నియతతాయ వుత్తత్తా వక్ఖమానఞ్చ దోసం హదయే ఠపేత్వా వుత్తం. ఉపరిమగ్గానం సఉపనిస్సయత్తే పఠమమగ్గస్సాపి సఉపనిస్సయతా సిద్ధా ఏవాతి చోదనం సన్ధాయాహ "**యది హీ**"తిఆది. **తఞ్చ** నియతత్తం. **అస్సాతి** సోతాపత్తిమగ్గస్స.

తేనేవ ఖీణాతి సోతాపత్తిమగ్గేనేవ ఖీణా. కారణుపచ్ఛేదేన హి ఫలుపచ్ఛేదో సియా. **తతోతి** సత్తక్ఖత్తుపరమాదితో. **సాతి** సత్తక్ఖత్తుపరమాదితా. **పవత్తితోతి** విపాకప్పబన్ధతో. **తేనాతి** సోతాపత్తిమగ్గేన. **వుట్ఠానేతి** వుట్ఠానే సతి. కారణేన వినా ఫలం

నత్థీతి ఆహ ''**సక్కాయ...పే.... భవితబ్బ**''న్తి. ''**నామకరణనిమిత్తతో**''తి ఇమినా నామకరణహేతుతాయ నియామకతం విభావేతి ఏకబీజిఆదిసమఞ్ఞానం అన్వత్థసఞ్ఞాభావతో. తేనాహ ''**విపస్సనా...పే.... సన్ధాయ వుత్త**''న్తి.

ఆది-సద్దేన ''ఏకోమ్హి సమ్మాసమ్బుద్ధో, సీతిభూతోస్మి నిబ్బుతో''తిఆదీని (మహావ. ౧౧; కథా. ४०౫; మ. ని. ౧.౨౮౫) సఙ్గణ్హాతి. ఏత్థ చ ''సదిసో మే న విజ్జతి, ఏకోమ్హి సమ్మాసమ్బుద్ధో (మహావ. ౧౧; కథా. ४०౫; మ. ని. ౧.౨౮౫). 'అత్థేతరహి అఞ్ఞో సమణో వా బ్రాహ్మణో వా భగవతా సమసమో సమ్బోధియ'న్తి ఏవం పుట్ఠో అహం, భన్తే, 'నో'తి వదేయ్య''న్తిఆది (దీ. ని. ౩.౧౬౧) వచనేహి ఇమిస్సా లోకధాతుయా వియ అఞ్ఞస్స బుద్ధస్స అఞ్ఞిస్సా లోకధాతుయా ఉప్పాదో నివారితోతి దట్ఠబ్బం. న హి విజ్జమానే ''సదిసో మే న విజ్జతీ''తిఆది సక్కా వత్తుం. యం పన వదన్తి ''లోకధాతువిసేసాపేక్ఖాయ వుత్త''న్తి, తమ్పి నత్థి తథా విసేసనస్స అభావతో, బుద్ధానుభావస్స చ అసమత్థభావవిభావనతో. ఆణాఖేత్తకిత్తనఞ్చేత్థ ధమ్మతాదస్సనత్థం. సక్కోతి హి భగవా యత్థ యత్థ ఇచ్ఛతి, తత్థ తత్థ ఆణం వత్తేతుం. ''**ఏకిస్సా లోకధాతుయా**''తి చ ఇదం బుద్ధఖేత్తభూతాయ లోకధాతుయా దస్సనత్థం వుత్తం. తత్థాయమత్థో – బుద్ధఖేత్తభూతా ఏకావాయం లోకధాతు. తత్థ ఏకస్మిం కాలే ఏకో ఏవ సమ్మాసమ్బుద్ధో ఉప్పజ్జతీతి. తేనాహ ''**బుద్ధఖేత్త...పే.... అధిప్పాయో**''తి.

తస్మాతి యస్మా ఉపసమ్పదాధీనం పాతిమోక్ఖం, ఉపసమ్పదా చ పబ్బజ్జాధీనా, తస్మా. **పాతిమోక్ఖే** సిద్ధే, సిద్ధాసు **తాసు** పబ్బజ్జూపసమ్పదాసు. **తతో పరం వినట్ఠం నామ హోతీ**తి పచ్ఛిమపటివేధతో పరం పటివేధసాసనం, పచ్ఛిమసీలభేదతో చ పరం పటిపత్తిసాసనం వినట్ఠం నామ హోతీతి సాసనభావసామఞ్ఞేన పన ఉభయం ఏకజ్ఝం కత్వా దస్సేన్తో ''**పచ్ఛిమ...పే.... ఏకతో కత్వా**''తి ఆహ.

పరిదేవనకారుఞ్ఞన్తి పరిదేవనేన కరుణాయితబ్బతా కరుణాయనా.

ధమ్మానం సభావవిసేసో న సక్కా ధారేతుం, యతో పారమీపవిచయాదీసు ఉదకపరియన్తం కత్వా మహాపథవీకమ్పో అహోసి, అభిసమ్బోధిదివసే చ ఠపేత్వా పుబ్బుత్తరదిసాభాగే బోధిరుక్ఖమూలే భూమిభాగో మహాపురిసం ధారేతుం నాసక్ఖి, అఞ్ఞదత్థు ఏకపస్సే పక్ఖిత్తఅతిభారభరితనావా వియ చక్కవాళగబ్భే విపరివత్తో. ''సముప్పాదికా''తి వత్తబ్బే స-కారే అ-కారస్స ఆ-కారో, ఏకస్స చ ప-కారస్స లోపో కతోతి దస్సేన్తో ఆహ ''**సమం ఉద్ధం పజ్జతీతి సాముపాదికా**''తి. సమం ఉపాదియతీతి వా సముపాదా, సముపాదా ఏవ **సాముపాదికా,** సముపాహినీతి అత్థో.

సన్తతిఖణవసేనాతి సన్తతివసేన ఆయూహనసమఙ్గితా, సపుబ్బపచ్ఛాభాగస్స గహణవసేన చేతనాక్ఖణవసేన చేతనాసమఙ్గితాతి యోజేతబ్బా. ఏకస్మిం ఉపట్ఠితే పచ్చయవసేన తదఞ్ఞస్స ఉపట్ఠానం పరివత్తనం.

పఠమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౧. భోగే భుఞ్జితుం న జానాతి, వినాసేతీతి యోజనా.

లహుపరివత్తితాయ జీవితస్సాతి అధిప్పాయో.

న అదాసి పయుత్తవాచాయ ఉప్పన్నన్తి అధిప్పాయేన.

సమ్మాపయోగేనాతి సమ్మాపటిపత్తియా.

దుతియబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౧౩. **ధాతుసభావోతి** భూతాదిసఙ్ఖాతధాతూనం సభావో. **సభాగవసేన** ఫలభూతేన. **అజ్ఝాసయధాతుపరిచ్ఛిన్దనతోతి** అజ్ఝాసయసభావస్స “హీనం, పణీత”న్తి వా పరిచ్ఛిజ్జ జాననతో, వుట్ఠినిమిత్తేన వియ మహోఘేన ఉపరిమేఘవుట్ఠియా.

పఞ్చమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఛట్ఠబలనిద్దేసవణ్ణనా

సద్ధత్థో సమ్భవతి సమాసన్తేనేవ తథా సద్దసిద్ధితో. **తేసన్తి** పరోపరానం విసదావిసదానం సద్ధాదిఇన్ద్రియానం. **ఏవఞ్చ కత్వాతి** ఆసయాదితో ఇన్ద్రియపరోపరియత్తస్స, ఇన్ద్రియపరోపరియత్తతో చ అధిముత్తిభేదస్స విసిట్ఠసభావత్తా ఏవ.

౮౧౫. “కే పన తే అరియావాసా”తి పుచ్ఛిత్వా తే సుత్తేనేవ దస్సేన్తో ‘‘**ఇధ, భిక్ఖవే**’’తిఆదిపాళిం ఆహరిత్వా ‘‘**ఏవం వుత్తా**’’తి నిగమేత్వా పున మగ్గాధిగమేనేవ తేసం అధిగమం దస్సేన్తో ‘‘**ఏతేసూ**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **ఇతరేతి** ఛళఙ్గసమన్నాగమఏకారక్ఖాసఙ్ఖాయపటిసేవనాదయో.

౮౧౬. **ఆరమ్మణసన్తానానుసయనేసూతి** ఆరమ్మణానుసయనం, సన్తానానుసయనన్తి ద్వీసు అనుసయనేసు. యథా హి మగ్గేన అసముచ్ఛిన్నో రాగో కారణలాభే ఉప్పజ్జనారహో థామగతట్ఠేన సన్తానే అనుసేతీతి వుచ్చతి, ఏవం ఇట్ఠారమ్మణేపీతి తస్స ఆరమ్మణానుసయనం దట్ఠబ్బం. తం పనస్స అనుసయనం ఉప్పత్తియా పాకటం హోతీతి దస్సేతుం అట్ఠకథాయం “యథా నామా”తిఆది (విభ॰ అట్ఠ॰ ౮౧౬) వుత్తం. ‘‘**ఆచిణ్ణసమాచిణ్ణా**’’తి ఏతేన ఇట్ఠారమ్మణే రాగస్స చిరపరిభావనం విభావేతి. యస్మా పన ఏవం చిరపరిభావితం పరివేఠేత్వా వియ ఠితం హోతి, తస్మా ‘‘**సమన్తతో వేఠేత్వా వియ ఠితభావేన అనుసయితతం దస్సేతీ**’’తి వుత్తం. తథా హి ఉదకే నిముగ్గసదిసో ఉదాహటో. “సబ్బేపి తేభూమకా ధమ్మా కామనీయట్ఠేన కామా”తిఆదిపాళివసేన భవరాగస్సాపి వత్థుకామతా వేదితబ్బా. **రాగవసేనాతి** ఆరమ్మణరజ్జనవసేన.

౮౧౮. **ఇన్ద్రియవిసేసో** వినేయ్యానం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తం.

౮౧౯. పహాతబ్బేన ఉపద్దుతనిరోధనత్థం పహాయకం పరియేసతీతి పఠమం పహాతబ్బం, పచ్ఛా పహాయకన్తి అయం **పహాతబ్బపజహనక్కమో** పహానక్కమపదేన వుత్తో. **యస్సాతి** పహాతబ్బస్స. **తన్తి** పహాతబ్బం. **పఠమం వుచ్చతీతి** పహానవిచారణానం పఠమం వుచ్చతి. **తతో** పచ్ఛా **అప్పహాతబ్బం** యథా తం దస్సనత్తికాదీసు.

౮౨౬. తన్తి భవఙ్గం. **తస్సాతి** లోకుత్తరస్స. **పాదకన్తి** అన్తిమభవికస్స భవఙ్గం సన్ధాయాహ.

ఛట్ఠబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సత్తమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౨౮. సమాపన్నోమ్హీతి మఞ్ఞతీతి అత్థో.

సమాధి వా తస్స ఆరమ్మణభూతం **కమ్మట్ఠానం వా** చిత్తమఞ్జూసాతి యోజనా. **ఠపేతున్తి** యథాపరిచ్ఛిన్నం కాలం సమాపత్తిచిత్తం పవత్తేతుం.

తేహీతి సఞ్ఞామనసికారేహి. **తంసభావతాతి** కామాదిదుతియఝానాదిఅనుపక్ఖన్దనసభావతా. **పగుణవోదానం** పగుణభావసిద్ధా ఝానస్స పటిపక్ఖతో విసుద్ధి.

సత్తమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దసమబలనిద్దేసవణ్ణనా

౮౩౧. పఞ్ఞావ విముత్తీతి రాగాదీహి విముత్తిభూతా పఞ్ఞావ విముత్తీతి యోజనా. **కమ్మన్తరస్స విపాకన్తరమేవాతి అత్థో** విపాకన్తరజాననస్సేవ దుతియబలకిచ్చత్తా, కమ్మన్తరజాననస్స చ తతియబలకిచ్చత్తా. **బలసదిసతన్తి** ఏకచ్చబలసదిసతం. కస్మా పనేత్థ బలఞాణకిచ్చే వుచ్చమానే ఝానాదిఅబలఞాణం ఉదాహటన్తి చోదనం సన్ధాయాహ **''యదిపీ''**తిఆది. **తదన్తోగధన్తి** తస్మిం ఝానాదిపచ్చవేక్ఖణాసభావే సత్తమబలఞాణే అన్తోగధం. **ఏవన్తి** ఝానాదిఞాణం వియ. **అప్పేతుం, వికుబ్బితుఞ్చాతి** అత్తనా వుత్తాకారం సన్ధాయాహ. సముదయప్పహానాదిఏకచ్చఞాణకిచ్చమ్పి అకరోన్తం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం కథమప్పనాదికం ఝానాదికిచ్చం కరేయ్య, బలఞాణేహి పన జానితబ్బం, తతో ఉత్తరిఞ్చ జానన్తమ్పి యస్మా ఏకచ్చబలకిచ్చం న కరోతి, తస్మా అఞ్ఞానేవ బలఞాణాని, అఞ్ఞం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణన్తి దస్సనత్థం ''ఏతేసం పన కిచ్చం న సబ్బం కరోతీ''తిఆది (విభ॰ అట్ఠ॰ ౮౩౧) అట్ఠకథాయం వుత్తం. తత్థ యథా సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం అబలకిచ్చం ఏకచ్చం న కరోతి, ఏవం బలకిచ్చమ్పీతి ఉదాహరణదస్సనవసేన ''తఞ్హి ఝానం హుత్వా అప్పేతు''న్తిఆది వుత్తన్తి దస్సేతుం **''అథ వా...పే॰... దట్ఠబ్బ''**న్తి వుత్తం.

దసమబలనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఞాణవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౭. ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గో

౧. ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౪౩-౪. అత్థిపటిచ్చం నామాతి అత్థితా పటిచ్చత్థో నామ, అసతిపి సహజాతపురేజాతాదిభావే యస్మిం సతి యం హోతి, సో తస్స పచ్చయోతి కత్వా యథా తథా అత్థితామత్తం ఇధ పటిచ్చత్థోతి అత్థో. తం పన పటిచ్చత్థం బ్యతిరేకముఖేన పాకటతరం కాతుం ‘‘**యథా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **నిస్సయాదిపచ్చయభావేన పటిచ్చాతి వుత్త**న్తి నిస్సయాదిపచ్చయభావతో పచ్చయభూతం చక్ఖాది “పటిచ్చా”తి వుత్తం. **ఏకిస్సా సేణియాతి** అట్ఠారససు సేణీసు మయం అముకాయ సేణియా జాతామ్హా, న అఞ్ఞే వియ అప్పఞ్ఞాతాతి ఏవమేత్థ అత్థం వదన్తి.

పురతో కరణం పముఖభావకరణం. **నిధానరాసీతి** నిదహిత్వా ఠపితధననిచయో. **యసోతి** ఇస్సరియం. తం పన యేసు వత్తతి, తేసు పట్ఠాపకఆణాకరణేహి పాకటో హోతీతి ‘‘**పట్ఠాపకమదో, ఆణాకరణమదో**’’తి చ వుత్తం.

౮౪౫. వత్థునాతి జాతిఆదిపవత్తిహేతునా.

౮౪౬. పతిట్ఠాభావోతి కుసలకమ్మేసు పతిట్ఠానాభావో, సో పన యస్మా కుసలకిరియాయ ఠానం న హోతి, తస్మా ‘‘**కుసలకరణే అట్ఠాన**’’న్తి ఆహ. పమాదసఙ్ఖాతస్స అత్థస్స ఏవమాదికో పరియాయోతి యోజనా. **ఆది**-సద్దేన “వచీదుచ్చరితే, మనోదుచ్చరితే చిత్తస్స వోస్సగ్గో, మక్ఖో, పళాసో”తి చ ఏవమాదికస్స సఙ్గహో దట్ఠబ్బో. “పమాదో పమజ్జనాదీ”తిఆదికో **తదత్థప్పకాసకో**, “చిత్తస్స వోస్సగ్గో వోస్సగ్గానుప్పాదన”న్తిఆదికో **తప్పరియాయప్పకాసకో** బ్యఞ్జనపరియాయో చ అపరియన్తోతి సమ్బన్ధో. ‘‘**చత్తారో ఖన్ధే దస్సేతీ**’’తి ఇమినా సతివోస్సగ్గాకారప్పవత్తా చత్తారో అకుసలక్ఖన్ధా పమాదోతి వదతి.

౮౪౭. అనివాతవుత్తితాయ హేతుభూతో చిత్తసమ్పగ్గహో **మానవిసేసో**.

౮౪౮. ఉత్తరభావో ఉత్తరియం, కరణేన ఉత్తరియం **కరణుత్తరియం,** సారమ్భేన పరస్స కిరియతో ఉత్తరికిరియా.

౮౪౯. నేరుత్తికవిధానేనాతి ఇ-కారచ్చ-కారానఞ్చ ర-కారతాపాదనేన.

అత్తహితం అత్తాతి ఉత్తరపదలోపేన నిద్దేసమాహ యథా “రూపభవో రూపం, భీమసేనో భీమో”తి చ. **ఆదిన్నో, పత్తో** వా అత్థో **అత్తాతి** నిరుత్తినయేన పదసిద్ధి వేదితబ్బా.

ముద్దితస్సాతి అజ్ఝితస్స.

౮౫౦. జానన్తస్సేవ మహాజనస్స. **ఉపాదానాదిపచ్చయేతి** ఇన్ధనుదకచీవరాదికే పారిపూరిహేతుకే.

౮౫౧. గణ్ఠికా సయం గణ్ఠికరణతో. పతిరూపవచనతో, అఞ్ఞేసం గణ్ఠిభేదతో చ **గణ్ఠిభూతా.**

౮౫౨. అభేజ్జన్తరతాయ **సమాసేవితతాయ** సుట్ఠు ఆసేవితతాయ.

౮౫౩. చిరకాలపరిభావితత్తేన **తేమనకరణం** అల్లభావకరణం, లోభవసేన అవస్సవనన్తి అత్థో.

ఏవం సన్తే కథం ఖీయనన్తి నిద్దేసోతి ఆహ ‘‘**ఖీయనన్తి చా**’’తిఆది.

౮౫౪. **చీవరమణ్డనాదీనన్తి** చీవరమణ్డనా పత్తమణ్డనా సేనాసనమణ్డనాతి ఇమేసం. ఇదాని తం విసేసనభావం యోజేత్వా దస్సేతుం ‘‘**చీవరేన హీ**’’తిఆది వుత్తం.

౮౫౫. సభాగరహితో, సభాగపటిపక్ఖో వా **అసభాగో,** అననుకూలానం పటిక్కూలతా వా. తేనాహ ‘‘**మానథద్ధతా, విరోధో వా**’’తి.

౮౫౬. **సఙ్కమ్పనా** ఉక్కణ్ఠనావసేన అనవట్ఠానం, అనవధానం వా. **తస్స తస్స** ఆరమ్మణస్స **తణ్హాయనా**.

౮౫౭. **కాయస్సాతి** నామకాయస్స. తస్మిఞ్హి అవిప్ఫారికే రూపకాయోపి అవిప్ఫారికో హోతి.

౮౬౦. **రాగాదీనన్తి** రాగమోహఅహిరికానోత్తప్పవిచికిచ్ఛాదీనం.

౮౬౧. తివిధమ్పి కుహనవత్థుం దస్సేతున్తి సమ్బన్ధో. **తత్థాతి** మహానిద్దేసే. “తత్థ కతమా కుహనా లాభసక్కారసిలోకసన్నిస్సితస్సా”తిఆదినా (విభ॰ ౮౬౧) ఇధ ఖుద్దకవిభఙ్గే ఆగతం దేసనానయం నిస్సాయ మహానిద్దేసదేసనా పవత్తాతి ఆహ ‘‘**నిస్సయభూతాయ ఇమాయ పాళియా**’’తి.

అన్తరహితానీతి అన్తవికలాని ఛిన్దన్తాని.

లాభసక్కారసిలోకహేతు సమ్భావనాధిప్పాయేన సంయతాకారదస్సనం కోహఞ్ఞన్తి ఆహ ‘‘**పాపిచ్ఛతాయ నిరత్థకకాయవచీవిప్ఫన్దనిగ్గహణం కోరజ**’’న్తి. యో సంవేగబహులో కుక్కుచ్చకో పుబ్బేనాపరం అత్తనోపి కిరియం పరిసఙ్కన్తో పచ్చవేక్ఖమానో తిట్ఠతి, తాదిసం వియ అత్తానం దస్సేన్తో ‘‘**అతిపరిసఙ్కితో**’’తి వుత్తో.

౮౬౪. పసంసాముఖేన నిన్దనన్తి పసంసావత్థుతో ఖిపనం **బహి ఛడ్డనం** యథా “అదాయకం అహో దానపతీ”తి.

౮౬౫. **గవేసనకమ్మన్తి** అప్పకేన లాభేన మహన్తస్స పరియేసనకబ్యాపారో.

౮౬౬. పోక్ఖరం వుచ్చతి సున్దరం, వణ్ణస్స సున్దరభావో వణ్ణపారిపూరీ హోతీతి ఆహ ‘‘**వణ్ణపారిపూరీ వా వణ్ణపోక్ఖరతా**’’తి.

౮౭౯. **సేయ్యమానాదినిద్దేసేసూతి** “తత్థ కతమో సేయ్యస్స ‘సేయ్యోహమస్మీ’తి మానో”తిఆదినా (విభ॰ ౮౭౯) నిద్దిట్ఠేసు నవసు మాననిద్దేసేసు. ‘‘**సేయ్యాదిపుగ్గలో**’’తి ఇదం తత్థ పాళియం సేయ్యాదీనం నవన్నం పుగ్గలానం ఆమట్ఠత్తా వుత్తం. ఇధ పన పుగ్గలామసనే సతి సేయ్యపుగ్గలో చ ఆమసితబ్బో సియా. తేనేవాహ ‘‘**సేయ్యమానభావేపీ**’’తి. **సేయ్యమానభావేపీతి పి**-సద్దో ఆకడ్ఢకో అసేయ్యమాననిద్దేసేపి పుగ్గలామసనస్స కతత్తా. **యస్స కస్సచీతి** సేయ్యాదీసు యస్స కస్సచి పుగ్గలస్స.

౮౮౦. పురిమమానస్సాతి పుబ్బే పవత్తస్స సదిసమానస్స, హీనమానస్స వా, సదిసమానవసేనేవ పన పాళి ఆగతా.

౮౮౧. ‘‘మిగానం కోత్థుకో అన్తో, పక్ఖీనం పన వాయసో’’తి (జా॰ ౧.౩.౧౩౭) వచనతో ఆహ ‘‘**పక్ఖిజాతీసు వాయసో అన్తో లామకో**’’తి.

౮౮౨. విరాగన్తి అరహత్తం.

౮౮౩. మానసమ్పయుత్తచ్ఛన్దో తణ్హాఛన్దో. **మానసభావం అనుగతో** సేయ్యాదితో సమ్పగ్గణ్హనవసేన పవత్తో మానసమ్పయుత్తకత్తుకమ్యతాఛన్దో **వా మానచ్ఛన్దో.**

౮౮౪. తత్థాతి తస్మిం విలమ్బనే నిప్ఫాదేతబ్బే. **యుత్తం** అనుచ్ఛవికం. **ముత్తం** విస్సట్ఠం. **సిలిట్ఠం** సహితం, అత్థద్వయవిభావకం వా.

౮౮౮. అనుద్దయస్సేవాతి మేత్తాయన్తస్స వియ అనుకమ్పన్తస్స వియ వికప్పనాతి ఆహ ‘‘**సహనన్దితాదికస్సా**’’తి, మేత్తాదిపతిరూపేన పవత్తగేహసితసినేహస్సాతి అత్థో. తేనాహ ‘‘**తాదిసో రాగో**’’తి. **అత్థో యుజ్జతీతి** ఏవమ్పి ‘‘తత్థా’’తి పాళిపదస్స అత్థో యుజ్జతి. పరానుద్దయతాహేతుకో హి పరానుద్దయతాసహితో సో వితక్కోతి.

౮౯౦. కామగుణపారిపూరియా యేభుయ్యేన లోకో సమ్భావేతీతి ఆహ ‘‘**అనవఞ్ఞత్తత్థమేవ కామగుణే చ పత్థేతీ**’’తి.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుకనిద్దేసవణ్ణనా

౮౯౧. బన్ధతీతి కుజ్ఝనాకారం బన్ధతి ఘటేతి. ఉపనాహో హి ఆఘాతవత్థునా చిత్తం బన్ధన్తో వియ హోతి, యతో అఞ్ఞథా పవత్తిత్వాపి అవిదితే ఉపనాహే ఆఘాతవత్థుసన్నిస్సితోవ హోతి.

౮౯౨. దన్తేహి ఛిన్దిత్వాతి దన్తేహి ఛిన్దిత్వా వియ ఏకదేసం అపనేత్వా ఏకదేసం గహేత్వాతి అధిప్పాయో.

౮౯౪. అచ్చయం కత్వాతి వీతిక్కమం కత్వా. **పటిచ్ఛాదనేతి** అత్తనా కతస్స అచ్చయస్స పటిచ్ఛాదనే. వోచ్ఛిన్దనం వీతిక్కమకిరియాయ అప్పటిజానవసేన ఉపచ్ఛిన్దనం, వోచ్ఛిన్దనేన ఛాదనా **వోచ్ఛిన్దనఛాదనా.**

అసమ్మాభాసనే సఠ-సద్దో లోకే నిరుళ్హోతి ఆహ ‘‘**యో న సమ్మా భాసతి, సో సఠో**’’తి. సఠస్స యక్ఖసూకరసదిసతం దస్సేన్తో ‘‘**కుచ్ఛి వా పిట్ఠి వా జానితుం న సక్కా**’’తి ఆహ, ఇన్దజాలసదిసో వా ఏసో దట్ఠబ్బో.

యో సబ్బథా విపన్నజ్ఝాసయోపి సమానో కాయవచీభేదమత్తేన అత్తానం సమ్పన్నం వియ దస్సేత్వా లోకం వఞ్చేన్తో అఞ్ఞథా సన్తం అఞ్ఞథా పవేదేతి. తేనాహ ‘‘**తేనేతం సాఠేయ్యం మాయాతో బలవతరా వఞ్చనాతి దట్ఠబ్బ**’’న్తి. సన్తదోసపటిచ్ఛాదనమేవ హి మాయా. **తేనేవాతి** బలవతరవఞ్చనాభావేనేవ. దళ్హకేరాటియఞ్హి ‘‘**పరిక్ఖత్తతా**’’తి వుత్తం.

౯౦౮. **అభావేపీతి పి**-సద్దేన "కో పన వాదో భావే"తి దస్సేతి. యదిపి హి పుథుజ్జనానం, ఏకచ్చానఞ్చ సేక్ఖానం యథారహం అత్తాభినివేసాదీహి కతూపకారం రూపరాగాదిసంయోజనకిచ్చం సాధేతి, ఏకచ్చానం పన వినా ఏవ తేహీతి కస్సచిపి కిలేసస్స అవిక్ఖమ్భితత్తా కథఞ్చిపి అవిముత్తో కామభవో అజ్ఝత్తగ్గహణస్స విసేసపచ్చయోతి "అజ్ఝత్త"న్తి వుచ్చతి, తదభావతో "బహిద్ధా"తి లద్ధవోహారే రూపారూపభవే కేవలమ్పి సంయోజనకిచ్చం సాధేన్తం పవత్తతీతి, తతో ఏవ రూపారూపావచరసత్తానం బహిద్ధాసంయోజనభావహేతజాతన్తి చ "బహిద్ధాసంయోజన"న్తి వుచ్చతీతి ఇమమత్థమాహ **''సక్కాయదిట్ఠాదీనం...పే.... యోజనం నామా''**తి.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తికనిద్దేసవణ్ణనా

౯౦౯. అవిజ్జాభవతణ్హాహి వియ ఇస్సామచ్ఛరియదోమనస్సాదిసహాయభూతేన దోసేనపి భవాభిసఙ్ఖరణం హోతీతి **''అకుసలమూలానేవ వట్టమూలానీ''**తి. తేనాహ **''తీహి...పే.... కథితో''**తి.

౯౧౯. రూపారూపావచరవిపాకానం సన్తపణీతభావేన ఉళారతమత్తా తత్థ **సాతిసయో భవరాగో** వుత్తో.

౯౨౦. **మానేన ఠపనాతి** మానేన సేయ్యాదివసేన అత్తనో ఠపనా. **ఠపనాతి** చ దహనా, పగ్గణ్హనా వా.

౯౨౧. **తంసమ్పయుత్తాతి** దోససమ్పయుత్తా.

౯౨౨. **తేసం వణ్ణభేదన్తి** తేసం జీవానం వణ్ణవిసేసం, తేసం వా తథా కథేన్తానం సుత్వా. **బ్యాపీతి** సకలలోకబ్యాపీ, సకలసరీరబ్యాపీ వా. **పరిమణ్డలోతి** పరమాణుప్పమాణో హుత్వా పరిమణ్డలో. **ఆది**-సద్దేన అఙ్గుట్ఠప్పమాణో వయప్పమాణోతిఆదికం సఙ్గణ్హాతి.

౯౨౩. **ఉతువిపరిణామజో** సీతాదిఉతువిపరివత్తజాతో. **ఓపక్కమికో** అత్తనో, పరస్స వా తాదిసఉపక్కమనిబ్బత్తో. **విసమపరిహారజో** చిరాసనచిరట్ఠానాదినా కాయస్స విసమపరిహరణతో జాతో. **సన్నిపాతజో** సఞ్చయతో పట్ఠాయ పచ్చేకం విసమాకారతో దోసత్తయసమోధానతో జాతో. **కమ్మసముట్ఠానో** ఉతువిపరిణామాదీహి వినా కమ్మతో సముట్ఠితో. **పిత్తసేమ్హవాతసముట్ఠానా** పన పిత్తాదీనం అధికభావేనేవ వుత్తా. సబ్బస్సాపి హి రోగస్స దోసత్తయం ఆసన్నకారణం దోసప్పకోపేన వినా అభావతో. కమ్మం పధానకారణం కతోకాసే ఏవ తస్మిం ఉప్పజ్జనతో, ఇతరం పన తస్స సహకారికారణం దట్ఠబ్బం. తయిదం పుబ్బేకతహేతువాదినో పటిక్ఖిపన్తి. ఉపపజ్జవేదనీయఫలమ్పి పుబ్బేకతహేతుకపక్ఖికమేవ అతీతద్ధికత్తా కమ్మస్సాతి అరుచిసూచనత్థం కిర-సద్దగ్గహణం కరోతి **''ఉపపజ్జవేదనీయఞ్చ కిర పటిక్ఖిపన్తీ''**తి.

౯౨౪. **దాహకారణతాయాతి** రాగాదిదసవిధగ్గిదాహస్స, నరకగ్గిదాహస్స చ కారణతాయ.

౯౨౬. **పుథునిమిత్తసభావేసూతి** పుథు నానాకిలేసాదీనం కారణసభావేసు.

౯౩౧. అద్ధనం **అద్ధా** మద్దవో, అనేకత్థత్తా ధాతూనం తప్పటిక్ఖేపేన **అనద్ధాతి** ఆహ **''అముదుతా వా అనద్ధా''**తి.

౯౩౬. అయోనిసోమనసికారహేతుకత్తా ఆవజ్జనాయ అకుసలానుకూలకిచ్చతా దట్ఠబ్బా.

తికనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౩౯. ఏవం-సద్దేనాతి నిదస్సనత్థేన ఏవం-సద్దేనాతి అధిప్పాయో. భవో ఏవ అభివుద్ధో **అభవో** యథా ''అసేక్ఖా ధమ్మా''తి (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౧౧). దుతియస్మిం పక్ఖే భవాభవసద్దేన సమ్పత్తివిపత్తియో, వుద్ధిహానియో వా వుత్తాతి వేదితబ్బా.

అగతియాతి అయుత్తగతియా, అప్పతిరూపకిరియాయాతి అత్థో.

కోధూపాయాస...పే॰... మాతుగామా వా ఊమిఆదిభయన్తి యోజనా. **పఞ్చకామగుణమాతుగామగ్గహణే**తి పఞ్చకామగుణగ్గహణే, మాతుగామగ్గహణే చ.

''సయంకతం సుఖదుక్ఖ''న్తిఆదికా దిట్ఠి యదిపి అఞ్ఞేసమ్పి దిట్ఠిగతికానం అత్థేవ, **తిమ్బరుకో** పన తథాదిట్ఠికో భగవన్తం ఉపసఙ్కమిత్వా పుచ్ఛీతి సా దిట్ఠి ''**తిమ్బరుకదిట్ఠీ**''తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౮) వుత్తా. తేనాహ ''**తిమ్బరుకో...పే॰... ఆగతత్తా**''తి.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౪౦. ఆగమనస్స పటిసన్ధిగ్గహణవసేనాతి అధిప్పాయో.

౯౪౧. ఉపచయనతోతి వడ్ఢనతో. **అఞ్ఞథా**తి లాభతో తక్కనతో చ అఞ్ఞప్పకారో గహితోతి తం దస్సేన్తో ''**సద్ధారుచిఆదీహి**''తి ఆహ. అనుస్సవతో హి సద్దహనం, రుచ్చనం పన జాతిస్సరఞాణతోపి హోతి. **ఆది**-సద్దేన ఖన్తిఆదీనం సఙ్గహో.

౯౪౨. అక్ఖన్తి మూలం ఏతేసన్తి **అక్ఖన్తిమూలకా. దుక్కటదుబ్భాసితతాదిదోసా** తాదిసాని కాయవచీమనోదుచ్చరితాని.

౯౪౩. ఉదగ్గతాసఙ్ఖాతో అవూపసమో న ఉద్ధచ్చసఙ్ఖాతోతి పీతియా ఏవ సవిప్ఫారికతాసఙ్ఖాతం అసన్తసభావం ఆహ. **అవూపసమహేతుభూతో**తి విక్ఖేపహేతుభూతో. **పీతియా ఆకారో**తి పీతియా పవత్తిఆకారో.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౪౪. తేనాతి కోధాదీనంయేవ వివాదమూలత్తా.

౯౪౫. కుసలానుయోగే సాతచ్చం **కుసలానుయోగసాతచ్చం.**

గణేన సత్తసమూహేన సఙ్గణి సన్నిపతనం యేన సద్ధిం, తేన సఙ్గతి **గణసఙ్గణికా. కస్సచి** ఘాసచ్ఛాదనాదికస్స.

౯౪౬. ఉపవితక్కేతీతి ఆరమ్మణం ఉపేచ్చ తక్కేతి.

౯౪౭. అధిచ్చసముప్పన్నికోతి "అధిచ్చసముప్పన్నో అత్తా చ లోకో చా"తి ఏవంవాదీ.

ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౫౨. ఓసీదనాకారేనాతి కత్తబ్బకమ్మే అనుస్సహనాకారేన.

౯౫౭. తే అభినివేసా **అసఞ్ఞీవాదా** వదన్తి ఏతేహీతి.

అట్ఠకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. నవకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౦-౯౬౩. దసమస్సాతి అట్ఠానఘాతస్స.

అజ్ఝత్తన్తి గోచరజ్ఝత్తం అధిప్పేతం. **ఏతస్స** గాథావచనస్స. **నిట్ఠపేత్వా**తి అభినివిస్స.

౯౬౪. అఞ్ఞేసం ఫస్సాదీనం **సబ్భతభావే** యథాసకంపచ్చయేహి. యేనాకారేన మానస్స సాతిసయా పవత్తి, తం దస్సేతుం "**అహన్తి, అస్మీతి చా**"తి వుత్తం. **అత్తనో**తి దిట్ఠిగతపరికప్పితస్స అత్తనో. యథా మానస్స సమ్పగ్గహవసేన, ఏవం తణ్హాయ మమత్తవసేన, దిట్ఠియా నిచ్చాదివసేన **పవత్తి విసేసవతీ** సమానేపి అనాగతకాలామసనేతి ఆహ "**భవిస్సన్తీ...పే.... వుత్తో**"తి. "అహమస్మీ"తి పన పవత్తమానస్సేవ భవతీతి సబ్బపదసాధారణస్స మానస్సేవ వసేన ఇఞ్జితాదితా అట్ఠకథాయం వుత్తా.

నవకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. దసకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౭౦. సబ్బప్పనన్తి "కుసలతా"తి వుత్తపదస్స అత్థవచనం. **తస్సా** ఉపాయచిన్తాయ. **మిచ్ఛాభావో** సావజ్జభావో. **తదాకారో మోహో**తి యథావుత్తాకారేన పవత్తే చిత్తుప్పాదే మోహో. **తస్సాపి** యథావుత్తపచ్చవేక్ఖణాయపి యథాకతపాపేపి. **అధిమానసమ్పయుత్తం సఞ్జాననం** పకతిపురిసన్తరదస్సనాదివసేన పవత్తం దిట్ఠిసమ్పయుత్తచిత్తం ఫలం వియ విముత్తన్తి గహితం దట్ఠబ్బం.

దసకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తణ్హావిచరితనిద్దేసవణ్ణనా

౯౭౩. **విసేసం అకత్వా**తి అనుపనిధానం, సమతో చ అసమతో చ ఉపనిధానన్తి ఇమం విభాగం అకత్వా, యో "ఇత్థం, ఏవం, అఞ్ఞథా"తి పదేహి పకాసితో.

విసేసస్సాతి "ఇత్థం, ఏవం, అఞ్ఞథా"తి యథావుత్తస్సేవ విసేసస్స. **దిట్ఠియా**తి దిట్ఠియా గహితాయ తదవినాభావినీ **తణ్హా** దస్సితా. **సీససీసమూలకేహీ**తి చతూహి సీసేహి, ద్వాదసహి చ సీసమూలకేహి. సయమేవ చ తణ్హా దస్సితాతి యోజనా. యది దిట్ఠిమానగాహోపి ఇధాధిప్పేతో, యతో "తణ్హామానదిట్ఠివసేన సమూహగాహతో"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౯౭౩) అట్ఠకథాయం వుత్తం, కథం "తణ్హావిచరితానీ"తి వచనన్తి ఆహ **''దిట్ఠిమానేసూ''**తిఆది. **తంమూలకత్తా**తి తణ్హామూలకత్తా.

౯౭౪. న అవక్కరీయతీతి **అనవకారీ,** తం అనవకారిం కత్వా, తం పదన్తరేన విభావేన్తో **''అనవక్కరి, తం కత్వా''**తి ఆహ. **విక్ఖేపనం** అవయవతో విభాగో. **అత్తతో అవినిబ్భుజిత్వా**తి య్వాయం దిట్ఠిగతికపరికప్పితో అత్తా, తతో అవిసుం కత్వా.

౯౭౬. బహికతాని రూపాదీని ఉపగన్త్వా పవత్తా తణ్హా ఉపాదాయాతి వుత్తాతి యోజనా.

ఏకచ్చస్స పుగ్గలస్స ఏకస్మిం అత్తభావే కస్సచి తణ్హావిచరితస్స అసమ్భవో, కస్సచిదేవ సమ్భవోతి ఆహ **''కస్సచి సమ్భవదస్సనత్థం వుత్త''**న్తి.

తణ్హావిచరితనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౮. ధమ్మహదయవిభఙ్గో

౧. సబ్బసఙ్గాహికవారవణ్ణనా

౯౭౮. **ధాతుసమ్భవ...పే॰... సఙ్గహితత్తా**తి ఏత్థ ఖన్ధాదీనం కామధాతుఆదిధాతూసు సమ్భవభేదభిన్నానం నిరవసేసతో సఙ్గహితత్తాతి విభాగేన యోజనా, తథా సేసేసుపి పరియాపన్నపభేదభిన్నానన్తిఆదినా. తత్థ ‘‘**నిరవసేసతో సఙ్గహితత్తా**’’తి ఇమినా ‘‘సబ్బసఙ్గాహికవారో’’తి అయమస్స అత్థానుగతా సమఞ్ఞాతి దస్సేతి. యస్మా చేత్థ ఖన్ధాదీనం ద్వాదసన్నం కోట్ఠాసానం అనవసేససఙ్గహో, తస్మా ఏవం దుతియవారాదీనఞ్చేత్థ అనుప్పవేసో వేదితబ్బో. ఖన్ధాదీనమేవ హి తేసం సమ్భవాదివిచారో ఉప్పత్తానుప్పత్తిదస్సనవారోతి వత్తుం యుత్తోతి యోజనా. అనుప్పత్తిదస్సనఞ్చేత్థ అత్థాపత్తిసిద్ధం వేదితబ్బం. న హి తత్థ ‘‘కతి ఖన్ధా న పాతుభవన్తీ’’తిఆదిపాళి అత్థి.

౯౭౯. **పుచ్ఛానురూపన్తి** యేనాధిప్పాయేన పుచ్ఛా కతా, తదనురూపం. **అవితథబ్యాకరణం** నామ బుద్ధానం ఏవ ఆవేణికం, అఞ్ఞేసం తం యాదిచ్ఛికం సుతక్ఖరసదిసన్తి ఆహ ‘‘**సబ్బఞ్ఞువచనం విఞ్ఞాయ కతత్తా**’’తి.

సబ్బసఙ్గాహికవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఉప్పత్తానుప్పత్తివారవణ్ణనా

౯౯౧. ‘‘కామభవే’’తి ఇదం ఓకాసవసేన వత్వా పున సత్తసన్తానవసేన వత్తుం ‘‘కామధాతుసమ్భూతానఞ్చా’’తి వుత్తన్తి తమత్థవిసేసం దస్సేన్తో ‘‘**ఇద్ధియా...పే॰... అత్థో**’’తి ఆహ. ‘‘న వత్తబ్బం సియా’’తి కస్మా వుత్తం, యదిపి అసఞ్ఞసత్తానం అచక్ఖుకత్తా రూపాయతనం అచ్చన్తసుఖుమత్తా హేట్ఠిమభూమికానఞ్చ అగోచరో, సమానభూమికానం పన వేహప్ఫలానం, ఉపరిభూమికానఞ్చ సుద్ధావాసానం చక్ఖాయతనస్స గోచరో హోతీతి ఆయతనాదికిచ్చం కరోతియేవాతి సక్కా వత్తుం. యం పనేత్థ విత్థారతో వత్తబ్బం, తం హేట్ఠా వుత్తమేవ. ‘‘హేట్ఠతో అవీచినిరయం పరియన్తం కత్వా ఉపరితో పరనిమ్మితవసవత్తిదేవే అన్తోకరిత్వా యం ఏతస్మి’’న్తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౨౮౭) వుత్తపదేసా **కామావచరాదిఓకాసా**. **తే సత్తనికాయా చ ధాతూతి వుచ్చన్తి** సముదాయస్స అవయవాధారభావతో యథా ‘‘మాసపుఞ్జో మాసో’’తి. సత్తా ఉప్పజ్జన్తి ఏత్థాతి సత్తుప్పత్తి, ఉప్పజ్జనట్ఠేన సత్తావ ఉప్పత్తి సత్తుప్పత్తీతి ఏవం ఓకాససత్తలోకద్వయస్స సత్తుప్పత్తిపరియాయో వేదితబ్బో. **సత్తభావేన ఉప్పత్తి,** న అనుపాదిన్నక్ఖన్ధా వియ సఙ్ఖారభావేనేవాతి అధిప్పాయో. కే పన తేతి ఆహ ‘‘**సత్తావాసవసేన...పే॰... ఉపాదిన్నక్ఖన్ధా**’’తి. **తంతంపరియాపన్నానన్తి** తంతంసత్తావాసపరియాపన్నానం సత్తానం, సఙ్ఖారానమేవ వా. **సదిసాధిట్ఠానభావేనా**తి సదిసాకారేన పవత్తమానానం ఖన్ధానం పతిట్ఠానభావేన. యేభుయ్యేన హి తస్మిం సత్తావాసే ధమ్మా సమానాకారేన పవత్తన్తి.

ఉప్పత్తానుప్పత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పరియాపన్నాపరియాపన్నవారవణ్ణనా

౯౯౯. **తత్థ, అఞ్ఞత్థ చాతి** తస్మిం, అఞ్ఞస్మిఞ్చ భవే, ఓకాసే చ. పరిచ్ఛేదకారికాయ కామాదితణ్హాయ పరిచ్ఛిజ్జ ఆపన్నా గహితాతి పరియాపన్నాతి తంతంభవాదిఅన్తోగధా **తంతంపరియాపన్నా**.

పరియాపన్నాపరియాపన్నవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఉప్పాదకకమ్మఆయుప్పమాణవారో

౧. ఉప్పాదకకమ్మవణ్ణనా

౧౦౨౧. ధాతుత్తయభూతదేవవసేనాతి కామాదిధాతుత్తయే నిబ్బత్తదేవానం వసేన.

ఉప్పాదకకమ్మవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఆయుప్పమాణవణ్ణనా

౧౦౨౬. సుపరిమజ్జితకఞ్చనాదాసం వియ సోభతి విజ్జోతతీతి సుభో, సరీరోభాసో, తేన సుభేన కిణ్ణా వికిణ్ణాతి **సుభకిణ్ణా**.

౧౦౨౭. తంతంమనసికారన్తి పరిత్తపథవీకసిణాదిగతమనసికారం. **అప్పనాక్ఖణేపీతి పి**-సద్దేన పుబ్బభాగం సమ్పిణ్డేతి. ఛన్దనం ఆరమ్మణపరియేసనం **ఛన్దో,** కత్తుకమ్యతాఛన్దో. పణిధానం చిత్తట్ఠపనా **పణిధి,** సఞ్ఞావిరాగాదీహి ఆరమ్మణస్స విసేసనం తథాపవత్తాయ భావనాయ ఆరమ్మణకరణమేవ.

విపులం వుచ్చతి మహన్తం, సన్తభావోపి మహనీయతాయ మహన్తమేవాతి ఆహ ‘‘**విపులా ఫలాతి విపులసన్తసుఖాయువణ్ణాదిఫలా**’’తి.

౧౦౨౮. యం చాతుమహారాజికానం ఆయుప్పమాణం, **సఞ్జీవే** ఏసో ఏకో రత్తిదివో, తాయ రత్తియా తింస రత్తియో మాసో, తేన మాసేన ద్వాదసమాసికో సంవచ్ఛరో, తేన సంవచ్ఛరేన పఞ్చ వస్ససతాని సఞ్జీవే ఆయుప్పమాణం. యం తావతింసానం ఆయుప్పమాణం, ఏసో **కాళసుత్తే** ఏకో రత్తిదివో…పే.… తేన సంవచ్ఛరేన వస్ససహస్సం కాళసుత్తే ఆయుప్పమాణం. యం యామానం ఆయుప్పమాణం, ఏసో **సఙ్ఘాతే** ఏకో రత్తిదివో…పే.… తేన సంవచ్ఛరేన ద్వే వస్ససహస్సాని సఙ్ఘాతే ఆయుప్పమాణం. యం తుసితానం ఆయుప్పమాణం, **రోరువే** ఏసో ఏకో రత్తిదివో…పే.… తేన సంవచ్ఛరేన చత్తారి వస్ససహస్సాని రోరువే ఆయుప్పమాణం. యం నిమ్మానరతీనం ఆయుప్పమాణం, **మహారోరువే** ఏసో ఏకో రత్తిదివో…పే.… తేన సంవచ్ఛరేన అట్ఠ వస్ససహస్సాని మహారోరువే ఆయుప్పమాణం. యం పరనిమ్మితవసవత్తీనం దేవానం ఆయుప్పమాణం, **తాపనే** ఏసో ఏకో రత్తిదివో…పే.… తేన సంవచ్ఛరేన సోళస వస్ససహస్సాని తాపనే ఆయుప్పమాణం. **మహాతాపనే** ఉపడ్ఢన్తరకప్పో. **అవీచియం** ఏకో అన్తరకప్పో చ ఆయుప్పమాణన్తి వదన్తి. దేవానం అధిముత్తకాలకిరియా వియ తాదిసేన పుఞ్ఞబలేన అన్తరాపి మరణం హోతీతి ‘‘**కమ్మమేవ పమాణ**’’న్తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా అబ్బుదాదిఆయుపరిచ్ఛేదోపి యుత్తతరో హోతీతి.

కిం ఝానన్తి అట్ఠసు ఝానేసు కతరం ఝానం. **భవసీసానీతి** భవగ్గాని, పుథుజ్జనభవగ్గం అరియభవగ్గం సబ్బభవగ్గన్తి వేహప్ఫలాదీనం సమఞ్ఞా. **కస్సచి సత్తాతి** పుథుజ్జనస్స, **కస్సచి పఞ్చాతి** సోతాపన్నస్స, సకదాగామినో చ, **కస్సచి తయోతి** అనాగామినో వసేన వుత్తం. తస్మా నో బ్రహ్మకాయికాదీహి చుతో అరూపం ఉపపజ్జన్తో వేదితబ్బో. "నవసు బ్రహ్మలోకేసు నిబ్బత్తఅరియసావకానం తత్రూపపత్తియేవ హోతి, న హేట్ఠూపపత్తీ"తి (విభ॰ అట్ఠ॰ ౧౦౨౮) అయం అట్ఠకథాపాఠోతి అధిప్పాయేన **''యం పనా''**తిఆది వుత్తం. "తత్రూపపత్తిపి హోతి ఉపరూపపత్తిపి, న హేట్ఠూపపత్తీ"తి పన పాఠోతి తేన "హేట్ఠూపపత్తియేవ నివారితా"తిఆదివచనేన పయోజనం నత్థి. అరూపధాతూపపత్తి చ న నివారితాతి సమ్బన్ధో. అరూపధాతూపపత్తి న నివారితా "మత్థకే ఠితోవ పరినిబ్బాతీ"తి నియమస్స అనిచ్ఛితత్తా.

అఞ్ఞత్థాతి కామలోకే. **తత్థాతి** రూపలోకే. **అయం అట్ఠకథాతి** "పఠమజ్ఝానభూమియం నిబ్బత్తో...పే॰... పరినిబ్బాతీ"తి ఏవం పవత్తా అట్ఠకథా. **తేనేవాతి** యస్మా రూపధాతుయం ఉపపన్నో అధిప్పేతో, న ఉపపజ్జనారహో, తేనేవ కారణేన. **తస్సాతి** యథావుత్తస్స రూపధాతుయం ఉపపన్నస్స అరియసావకస్స. యేన రూపరాగేన తత్థ రూపభవే ఉపపన్నో, తస్మిం అరూపజ్ఝానేన విక్ఖమ్భితే సమ్మదేవ దిట్ఠాదీనవేసు యథా కామరూపభవేసు ఆయతిం భవాభిలాసో న భవిస్సతి, ఏవం అరూపభవేపీతి దస్సేన్తో ఆహ **''పున...పే॰... భవిస్సతియేవా''**తి. **తత్థ నిబ్బత్తోతి** రూపధాతుయం ఉపపన్నో. **అరియమగ్గం భావేత్వాతి** హేట్ఠిమం అరియమగ్గం సమ్పాదేత్వా. **నిబ్బత్తభవాదీనవదస్సనవసేనాతి** తస్మిం రూపభవే నిబ్బత్తోపి తత్థేవ ఆదీనవదస్సనవసేన. **అనివత్తితభవాభిలాసోతి** ఉపరి అరూపభవే అవిస్సట్ఠభవపత్థనో, యతో అరూపధాతుయం ఉపపజ్జనారహో. **తస్స వసేనాతి** తాదిసస్స అరియసావకస్స వసేన. "కస్సచి పఞ్చ, కస్సచి తయో అనుసయా అనుసేన్తీ"తి అయం **యమకపాళి** (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౩౧౨) **పవత్తా.**

ఆయుప్పమాణవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. అభిఞ్ఞేయ్యాదివారవణ్ణనా

౧౦౩౦. "రుప్పనలక్ఖణం రూపం, అనుభవనలక్ఖణా వేదనా"తిఆదినా **సామఞ్ఞలక్ఖణపరిగ్గాహికా.** "ఫుసనలక్ఖణో ఫస్సో, సాతలక్ఖణం సుఖ"న్తిఆదినా **విసేసలక్ఖణపరిగ్గాహికా.**

"చత్తారో ఖన్ధా సియా కుసలా"తిఆదీసు ఇధ యం వత్తబ్బం, తం ఖన్ధవిభఙ్గాదీసు వుత్తం, తస్మా తత్థ వుత్తనయేనేవ గహేతబ్బన్తి అధిప్పాయో. సేసం యదేత్థ న వుత్తం, తం సువిఞ్ఞేయ్యమేవాతి.

అభిఞ్ఞేయ్యాదివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్మహదయవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇతి సమ్మోహవినోదనియా టీకాయ లీనత్థవణ్ణనా

విభఙ్గ-అనుటీకా సమత్తా.